

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

III (1998)

ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ
ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ (1998)

Ἔκδοση τοῦ Δήμου Ναυπλιέων, 211 00 Ναύπλιο.

Τηλ. 0752 - 23332 — FAX 0752 - 28607

Ἐπιμέλεια:

Πάνος Λιαλιάτσης, Ἀγίας Κυριακῆς 3, 211 00 Ἄρεια - Ναύπλιο.

Γεώργιος Ἀθ. Χώρας, Ἀλεξ. Ραγκαβῆ 42, 114 74 Ἀθήνα.

© Δήμος Ναυπλιέων ISBN 1105-5081

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
<i>Πρόλογος του Δημάρχου Ναυπλιέων, Κωνσταντίνου Χαραμῆ</i>	9
Μάρω Καρδαμίτση - 'Αδάμη, Τὸ ἔργο τοῦ W. Schäffer γιὰ τὸ Ναύπλιο .	11
Παναγιώτης 'Α. Γιαννόπουλος, 'Η περιστασιακὴ 'Επισκοπὴ Ναυπλίου κατὰ τὸν Θ' καὶ Γ' αἰῶνα	20
Θεόδωρος Δ. Γιαννακόπουλος, Πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς 'Αργοναυπλίας κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Νεώτερης 'Ελλάδας	43
Κωνσταντίνος Δανούσης, Προβλήματα τάξης καὶ ἀσφάλειας στὸ Ναύπλιο κατὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ 'Ιμπραήμ στὴν 'Αργολίδα	89
Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, Τὸ Ναύπλιον, ἔδρα τῆς Διοικήσεως (Κυβερνήσεως) (1823-1834)	112
Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος, Οἱ Ναυπλιεῖς ἀντιστράτηγοι Δ. Σπ. Παπαδόπουλος καὶ Β. Π. Βραχνός	126
Βασίλης Κ. Δωροβίνης, Τρεῖς Φιλέλληνες στὴν 'Αργολίδα	154
Κανέλλος Κανελλόπουλος, Τὸ «ἀποκεντρωμένο» Μουσεῖο... Τὸ παράδειγμα τοῦ Π.Λ.Ι. στὸ Ναύπλιο	172
'Αρχ. Καλλίνικος Δ. Κορομπόκης, Οἱ Καθολικοὶ στὸ Ναύπλιο	183
'Ελένη Ε. Κούκου, 'Ανέκδοτα ἔγγραφα τοῦ 1828 γιὰ τὴν πόλη τοῦ Ναυπλίου	208
Θεοδόσης Κωστοῦρος, 'Αγάπη - Ζωή (ποίημα)	218
Θεοδόσης Κωστοῦρος, 'Η ἀγωνία τῶν ἀλόγων. 'Επεισόδιο τοῦ '41	219
Φάνης Λελεμψῆς, Ποιήματα	221
Πάνος Διαλιάτσης, 'Ο ποιητῆς Νίκος Καροῦζος	226
Εὐτυχία Δ. Λιάτα, "Ενα ἔργαστῆρι τ' 'Αναπλιοῦ στὴ Βενετοκρατία (1712-1715)	230
Διογένης Μαλτέζος, Στὸ ἀρχονταρῆκι τῆς 'Αγίας Μονῆς	259
Βίκυ Παπαθεοδώρου, 'Η γυναίκα ποὺ προχώρησε στὴν ταπεινότητα ..	268
Γιῶργος Πατρινιός, 'Εκτροφεῖο ὀνείρων	269

Κλειώ Πρεσβέλου, <i>Στό Ναύπλιο τὰ ... Ἀφρικανικὰ Προβλήματα ...</i>	270
Μάρκος Ν. Ρούσσοσ-Μηλιδώνης, <i>Ναυπιῶτες μαθητὲς στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο Ρώμης «Ἅγιος Ἀθανάσιος» (1594-1646) .....</i>	278
Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, <i>Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν (1814-1830) περὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου .....</i>	288
Δαμιανὸς Ἀθ. Τζαβάρας, <i>Ἡ πενήντάχρονη ἱστορικὴ πορεία τοῦ «Παλαμήδη» .....</i>	310
Τσουλουχᾶ Μαρίνα, <i>Ἀρχεῖα Νομοῦ Ἀργολίδας .....</i>	319
Γεώργιος Ἀθ. Χώρας, <i>Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Χριστιανουπόλεωσ (1681-1708) στὸ Ναύπλιο καὶ οἱ Βενετοὶ ἀξιωματοῦχοι .....</i>	333
Γεώργιος Ἀθ. Χώρας, <i>Ἄγνωστο αὐτοβιογραφικὸ στιχούργημα ἀπὸ Ναυπιώτη γιὰ τὰ δεινοπαθήματά του στὸ Ναύπλιο καὶ στὸ Ἄργος (1451) .....</i>	348
Σοφίας Χρονοπούλου - Γ. Ἀλεξίου, <i>Πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις στὸ Ναύπλιο .....</i>	364
Πελοποννησιακὸ Λαογραφικὸ Ἰδρυμα	372
Βιβλιοπαρουσίαση	381
Οἱ Καλὲς Τέχνες στὸ Ναύπλιο	397
Τὰ περιεχόμενα τῶν προηγουμένων τόμων	404

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Συνεχίζοντας την πολιτιστική παράδοση της ιστορικής πόλης μας, παρουσιάζουμε φέτος τον τρίτο κατά σειρά τόμο Ναυπλιακής Ιστορίας και Λογοτεχνίας με τον αυτό, όπως και οι προηγούμενοι τόμοι, τίτλο: «Ναυπλιακά Ανάλεκτα ΙΙΙ 1998» και παραδίδουμε το νέο τούτο πολιτιστικό προϊόν του τόπου μας στη φιλομάθεια των αγαπητών μας Ναυπλιωτών και άλλων αναγνωστών.

Όπως εκοινοποιήσαμε και δια τού Τοπικού Τύπου, από τον Οκτώβριο 1997, οπότε εξητήσαμε, για την έκδοση αυτή, τη συνεργασία των Πολιτιστικών Φορέων του Ναυπλίου και άλλων μελετητών-ερευνητών και λογίων, στόχος μας είναι να παρουσιάσουμε στο συλλογικό αυτό τόμο μελέτες, δοκίμια λογοτεχνικά, πεζά και ποιήματα, που αναφέρονται στο Ναύπλιο και την ευρύτερη Ναυπλιακή περιοχή.

Εκφράζουμε και από τη θέση αυτή ευγνώμονες ευχαριστίες προς τους καθηγητές, ερευνητές, λογοτέχνες και καλλιτέχνες, οι οποίοι όλως ανιδιοτελώς ανταπεκρίθησαν στην πρόσκληση του Δήμου Ναυπλιέων και μας απέστειλαν τις γραπτές εργασίες τους, όπως δημοσιεύονται στην συνέχεια, κατά αλφαβητική σειρά του ονόματος κάθε συγγραφέα. Διευκρινίζουμε ότι τα κείμενα, που ακολουθούν, δημοσιεύονται με το μονοτονικό ή με το πολυτονικό, ανάλογα με το σύστημα, που ακολουθεί ο κάθε συγγραφέας και από σεβασμό προς την προτίμησή του αυτή.

Ευχαριστούμε επίσης τους φιλόπονους επιμελητές κ.κ. Πάνο Λιαλιάτση και Γεώργιο Χώρα, γιατί και αυτή τη φορά προσφέρθηκαν να συντάξουν και επιμεληθούν σε όλα τα στάδια έκδοσης τον παρόντα τόμο.

Ευελπιστούμε ότι την ίδια αναγνώριση του κόπου και της συνεισφοράς τους θα έχουν οι ευγενείς συγγραφείς και οι επιμελητές του τρίτου τούτου τόμου και από το αναγνωστικό κοινό της πόλεως του Ναυπλίου, προς το οποίο αφιερώνεται το νέο τούτο βιβλίο, για να θυμούνται οι παλιοί και να μαθαίνουν οι νέοι.

Ναύπλιο, Ιούνιος 1998

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΧΑΡΑΜΗΣ
Δήμαρχος Ναυπλιέων

ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ - ΑΔΑΜΗ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ WULF SCHAEFFER ΓΙΑ ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

(Λίγα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του)

Πριν τέσσερα περίπου χρόνια, στις 4 Αυγούστου του 1994 πέθανε στη Βρέμη ο γερμανός αρχιτέκτονας Wulf Schaeffer ή Θόδωρος Τσοπανόπουλος, όπως συνήθιζε χαριτολογώντας να μεταφράζει στα ελληνικά το όνομά του.

Ο Wulf Schaeffer γεννήθηκε στο Portenkerchen στις Άλπεις, στις 4 Νοεμβρίου του 1907. Τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στο Kellerau κοντά στη Δρέσδη. Εκεί πρωτοπήγε σχολείο. Συνέχισε τις σπουδές του στο παιδαγωγικό σχολείο Landschuleheim, απ' όπου απεφοίτησε το 1926. Λίγο αργότερα άρχισε τις αρχιτεκτονικές του σπουδές στη Στουτγάρδη κοντά στους καθηγητές Schmitthenner και Bonalz. Στη Στουτγάρδη γνωρίζει τον αρχιτέκτονα Fritz Hoyer από το Αμβούργο. Λίγο αργότερα επεξεργάζεται μαζί του το σχέδιο ενός πρεβαντορίου στο Danzig, ένα μνημειώδες κτίριο, με κλασσική μορφολογία. Παράλληλα, συνεχίζοντας τις σπουδές του, παρακολουθεί τα μαθήματα των Karl Gruber και Friezt Krischen. Παρακολουθώντας τα ενδιαφέροντα του νεαρού μαθητού του, ο Krischen του συνιστά να επισκεφθεί την Ελλάδα και να μελετήσει από κοντά την αρχιτεκτονική της. Έτσι την άνοιξη του 1933 ο Schaeffer, φθάνει στην Ελλάδα.

Ο Schaeffer σπάνια μιλούσε για τα παιδικά του χρόνια, αλλά και τότε ουδέποτε ανέφερε τον πατέρα του. Φαίνεται ότι κάποια στιγμή οι γονείς του ήρθαν σε διάσταση και η μητέρα του εγκατέλειψε το σπίτι. Το 1930 η Μαργαρίτα Schaeffer εγκαθίσταται στην Αθήνα, όπου εργάζεται στο studio του γνωστού Έλληνα φωτογράφου «Ζωγράφου», ενώ παράλληλα παραδίδει μαθήματα γερμανικών. Φθάνοντας στην Αθήνα, μητέρα και γιός ξανασυναντιώνται μετά από πολλά χρόνια και συνδέονται στενά. Η συνάντησή τους υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική και για τους δύο.

Ο Schaeffer εγκαθίσταται στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και λαμβάνει μέρος στις ανασκαφές του ναού της Αφαίας στην Αίγινα, κοντά στο Γερμανό αρχαιολόγο Γαβριήλ Βέλτερ. Στην Αίγινα ο Schaeffer κτίζει μερικές μικρές εξοχικές κατοικίες. Λίγο αργότερα συμμετέχει στις ανασκαφές του ναού του Απόλλωνα στην Κόρινθο με την Αμερικάνικη Αρχαιολο-

γική Σχολή και αναλαμβάνει, με εντολή της Ελληνικής Κυβέρνησης, τη συντήρηση του κρηπιδώματος του ίδιου ναού. Την ίδια περίοδο κτίζει την κατοικία του γνωστού αμερικάνου αρχαιολόγου Wanderpool.

Καθοριστική για την μετέπειτα σταδιοδρομία του, υπήρξε η πρόταση του Διευθυντού του Γερμανικού Ινστιτούτου Georg Kago, να επιμετρήσει την Ακροναυπλία. Ο Schaeffer δέχεται. Η εργασία αυτή θα τον φέρει σε στενή επαφή με το Ναύπλιο, τα κάστρα, την πόλη, την ιστορία του. Με τη βοήθεια και την προτροπή του Αναστάσιου Ορλάνδου, τον οποίο γνωρίζει μέσω του Κουγέα, οικογενειακού φίλου της μητέρας του, αρχίζει τη διδακτορική του διατριβή «Baugeschichte der Stadt Nauplia im Mittelalter», την οποία υποβάλλει το 1936 στο Πολυτεχνείο του Danzig.

Ο επόμενος διευθυντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Dr Wrede του προτείνει να συνεργαστούν σε μια ευρύτερη έρευνα με θέμα την πολεοδομική εξέλιξη του Ναυπλίου από την αρχαιότητα μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Wrede αναλαμβάνει να μελετήσει τους αρχαίους χρόνους, ενώ ο Schaeffer τους μεσαιωνικούς και τους νεότερους.

Ήμουν μάρτυρας, γράφει σε επιστολή του, ο Wrede, του ενθουσιασμού με τον οποίο ανέλαβε ο Schaeffer την τεράστια αυτή εργασία. Η μελέτη του δεν περιορίζεται στα κάστρα, Ακροναυπλία, Μπούρτζι, Παλαμήδι, αλλά επεκτείνεται και στην έξω από τα τείχη της Ακροναυπλίας πόλη, στις επιθαλάσσιες οχυρώσεις στα δημόσια κτίρια, στους ναούς, στα τεμένη, στις ιδιωτικές κατοικίες. Παρατηρεί, σκισσάρει, αποτυπώνει, σχεδιάζει. Βήμα-βήμα προσπαθεί να ανακαλύψει και να φέρει στο φως τα διαδοχικά ίχνη των τριών πολιτισμών, που σημάδεψαν την ιστορία της πόλης. Έλληνες, Βενετοί, Τούρκοι, τρεις λαοί, τρεις πολιτισμοί με πολλά κοινά στοιχεία αλλά και με μεγάλες διαφορές, εναλλάσσονται μεταξύ τους στην κυριαρχία της πόλης. Τους Βυζαντινούς Έλληνες διαδέχονται οι Φράγκοι (1212-1389). Τους Φράγκους οι Ενετοί (1389-1540), τους Ενετούς οι Τούρκοι (1540-1686) κι ύστερα πάλι οι Ενετοί (1686-1715) και πάλι οι Τούρκοι (1715-1822).

Άλλοτε ειρηνικά κι άλλοτε με πολιορκίες σκληρές και καταστροφικές για την πολιτεία, το Ναύπλιο περνά διαδοχικά από τον ένα στον άλλο. Τα τείχη των κάστρων ενισχύονται και επανακατασκευάζονται, σύμφωνα με τις νεότερες τάσεις της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, τα κτίρια καταστρέφονται, γκρεμίζονται, ξανακτίζονται, αλλοιώνονται, δέχονται προσθήκες και επεμβάσεις. Οι ορθόδοξοι ναοί μετατρέπονται σε τεμένη και καθολικούς ναούς και αντιστρόφως. Τα δημόσια και τα ιδιωτικά κτίρια αλλάζουν συνεχώς ιδιοκτήτες και χρήσεις. Ο καθένας βάζει την προσωπική του σφραγίδα.

Ο Schaeffer σκύβει μ' επιμονή και υπομονή πάνω στα ίχνη τους. Ίχνη που αλλού είναι ευανάγνωστα και εύκολα αναγνωρίσιμα και αλλού μπλέκονται τόσο σφικτά μεταξύ τους, που δύσκολα μπορεί κανείς να τα ξεχωρίσει.

Όποιος έχει ασχοληθεί με τη μελέτη του ιστορικού κέντρου του Ναυπλίου γνωρίζει καλά ότι είναι πολύ δύσκολο να καθορίσει με ακρίβεια, αν ένα κτίριο είναι τούρκικο με ενετικές επιρροές ή ενετικό με τούρκικες επεμβάσεις. Με γνώση και ευαισθησία ο Schaeffer προσπαθεί να ανακαλύψει φάσεις, να βρει την ιστορική συνέχεια.

Κάποια από τα στοιχεία αυτά ενσωματώθηκαν στις μεταγενέστερες δημοσιεύσεις του «Das Stadttor von Akronauplia, Neue Ausgrabungen in Nahen Osten Mittelmeerraum und in Deutschland. Bericht über die Tagung der Koldeweygesellschaft-Vereinigung für baugeschichtliche Forschung e.v. in Xanten von 19 bis 23 Mai 1959», «Neue Untersuchungen über die baugeschichte Nauplias im Mittelalter AA 76/1961», «Venezianische Festungbaukunst in Griechenland zum Ausbau der Festung Nauplion, Architectura 1988». Οι μελέτες αυτές όπως φαίνεται και από τους τίτλους τους, αφορούν κυρίως τις οχυρώσεις του Ναυπλίου.

Αντίθετα, η έρευνα η σχετική με την κάτω πόλη, του Ναυπλίου, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Οι αποτυπώσεις των κτιρίων του ιστορικού κέντρου της περιόδου αυτής, είναι ιδιαίτερα σημαντικές, πολύ περισσότερο που το Ναύπλιο τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας διατηρούσε σχεδόν στο ακέραιο, τη μορφή που είχε στα τέλη του περασμένου αιώνα.

Παράλληλα με την εργασία του αυτή ο Schaeffer αναλαμβάνει, με εντολή της Ελληνικής Κυβέρνησης, την αποκατάσταση του επιθαλάσσιου οχυρού που έκτισε το 1471 ο Pasqualiggo, του γνωστού ως «Μπούρτζι», και τη μετασκευή του σε ξενοδοχείο, καθώς και την κατασκευή του πεζόδρομου που οδηγούσε στην Ακροναυπλία.

Το 1939 ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έχει πια αρχίσει. Τα πρώτα μηνύματα φθάνουν και στην Ελλάδα. Η μητέρα του Schaeffer, εβραϊκής καταγωγής, εξαφανίζεται. Ο Schaeffer συγκεντρώνει τα πράγματα της μητέρας του, τη φωτογραφική της μηχανή και το αρχείο της και τα παραδίδει σε στενή της φίλη. Στη συνέχεια εγκαταλείπει την Ελλάδα και μέσω Αλβανίας επιστρέφει στη Γερμανία, όπου εξ αιτίας των φρονημάτων του και ίσως της εβραϊκής του καταγωγής, από την πλευρά της μητέρας του, παρ' όλο ότι ο ίδιος ήταν ευαγγελικός, κλείνεται σε στρατόπεδο και υπηρετεί ως μηχανικός. Εκεί τον βρήκαν οι σύμμαχοι στα χρόνια της απελευθέρωσης και τον χρησιμοποίησαν ως διερμηνέα.

Μετά τον πόλεμο ο Schaeffer εργάστηκε ως καθηγητής σε μια ανώτερη τεχνική σχολή στη Βρέμη. Παρ' όλο ότι δεν επέστρεψε ξανά στην Ελλάδα βρισκόταν πάντα σ' επαφή με τους έλληνες φίλους του και δεν έπαψε ποτέ να ενδιαφέρεται για το Ναύπλιο και την τύχη του αθημοσίετου υλικού του. Κάποιες προσπάθειες που κάναμε για να έρθουμε σε επαφή μαζί του δεν οδήγησαν τελικά σε μια συνάντηση που θα βοήθουσε σημαντικά στην αξιο-

ποίηση του αρχείου του. Πλησίαζε πια τα 90 και ήταν αρκετά κουρασμένος.

Λίγους μήνες μετά το θάνατό του, η γυναίκα του Ilse Schaeffer παρέδωσε στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο όλο το αρχείο του, το σχετικό με το Ναύπλιο, όπου φυλάσσεται με υπευθυνότητα, ταξινομείται και μελετάται από τους συνεργάτες του Ινστιτούτου.

Το αρχείο του Schaeffer περιλαμβάνει εκτός από τα γραπτά του κείμενα σειρά από σχέδια. Τα περισσότερα αφορούν στις οχυρώσεις και είναι ήδη δημοσιευμένα. Υπάρχει όμως και ένας σημαντικός αριθμός αποτυπώσεων των σημαντικότερων κτιρίων της Κάτω Πόλης, του Αγίου Γεωργίου, του Ενετικού Σχολείου, του Τελωνείου κ.ά. Μερικά από τα κτίρια αυτά, όπως π.χ. το Χάνι στην Πρόνοια ή το Παλατάκι του Καποδίστρια, δεν υπάρχουν πια σήμερα. Άλλα υπάρχουν, αλλά με σημαντικές αλλοιώσεις. Το γεγονός αυτό κάνει το αρχείο του Schaeffer ιδιαίτερα σημαντικό.

Τα σχέδιά του Schaeffer θα αποτελέσουν ουσιαστική βοήθεια για τη σωστή αποκατάσταση των κτιρίων αυτών. Ένας αριθμός των σχεδίων αυτών δημοσιεύτηκαν με την άδεια του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στο Ναυπλιακό Ημερολόγιο του 1977 που εξέδωσε η «Απόπειρα». Ορισμένα από αυτά αναδημοσιεύονται σήμερα, καθώς και κάποια άλλα που αφορούν τις οχυρώσεις του Ναυπλίου. Όταν ολοκληρωθεί η ταξινόμηση και η μελέτη του αρχείου, είναι πολύ πιθανόν να βρεθούν και σχετικές επεξηγηματικές σημειώσεις.

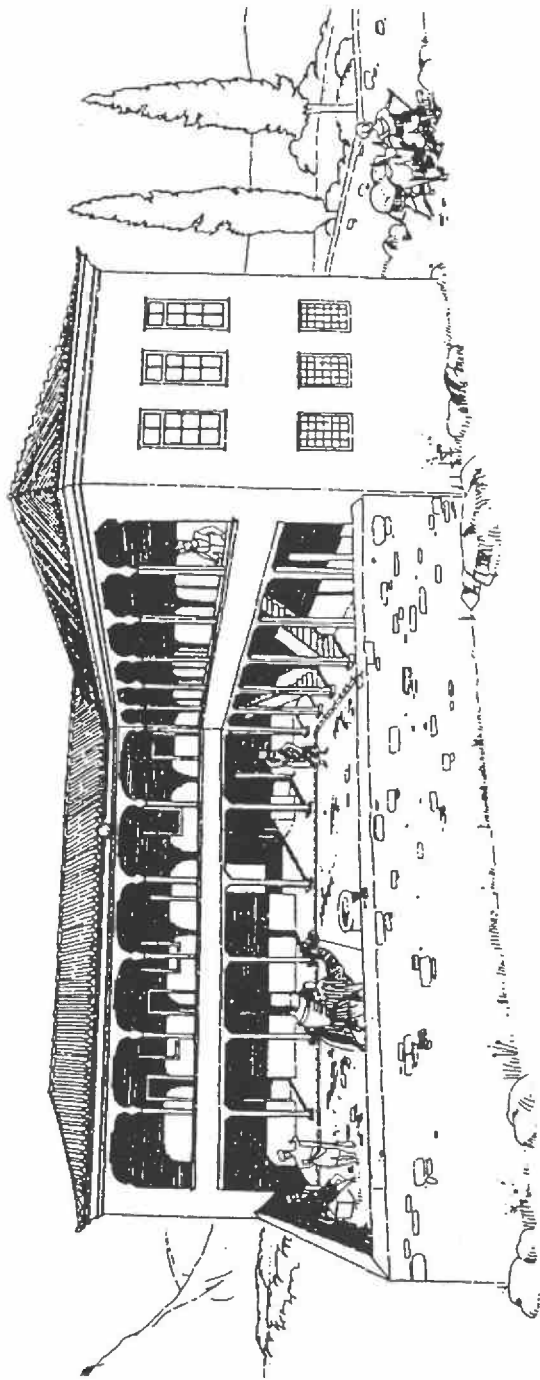
Χρέος, όσων μελετάμε και αγαπάμε το Ναύπλιο, είναι να συνεχίσουμε και να τελειώσουμε το έργο του μεγάλου επιστήμονα που έφυγε από κοντά μας, χωρίς να προλάβει να το ολοκληρώσει.

ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΗ-ΑΔΑΜΗ

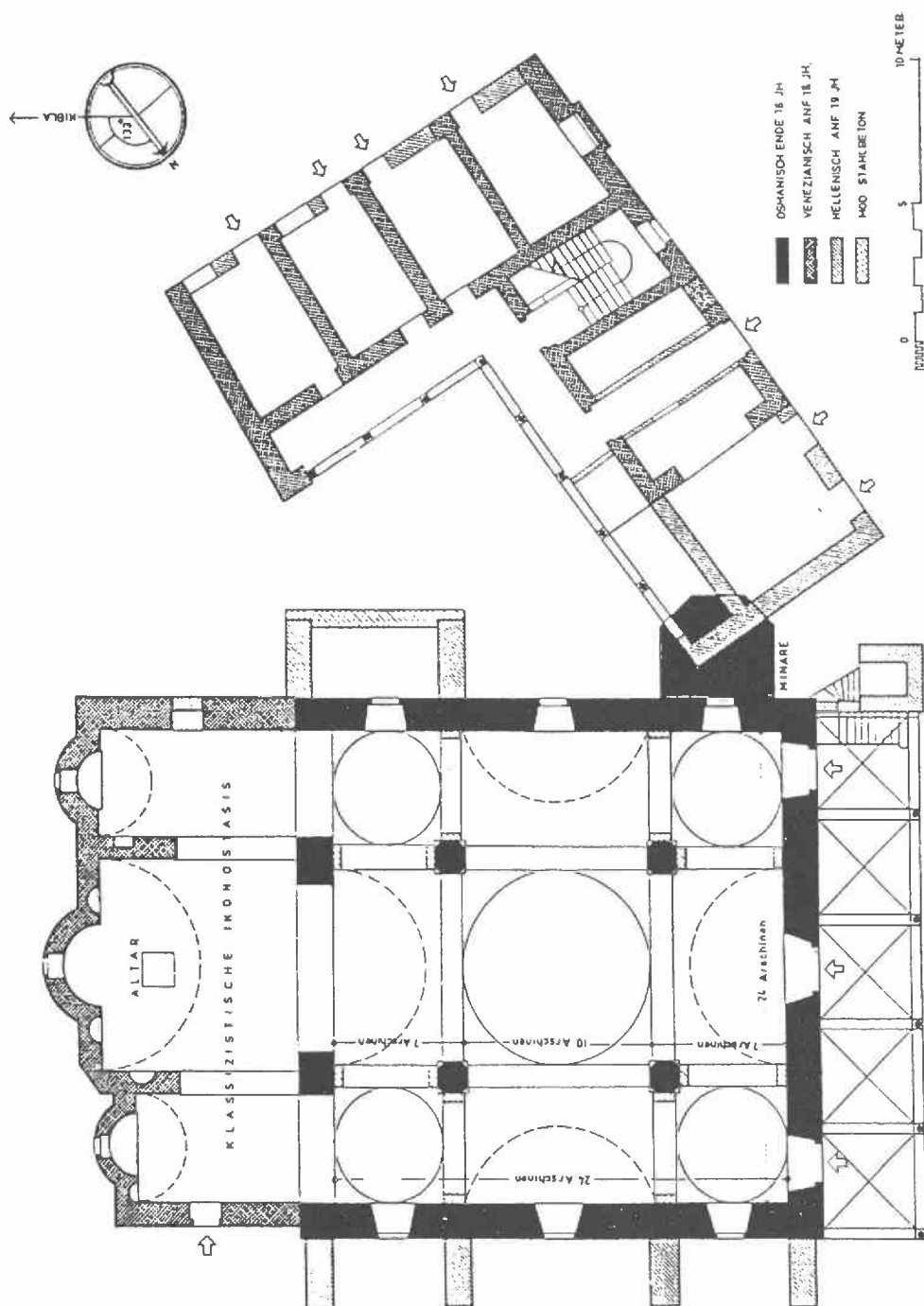
Επ. Καθηγήτρια του Ε.Μ.Πολυτεχνείου

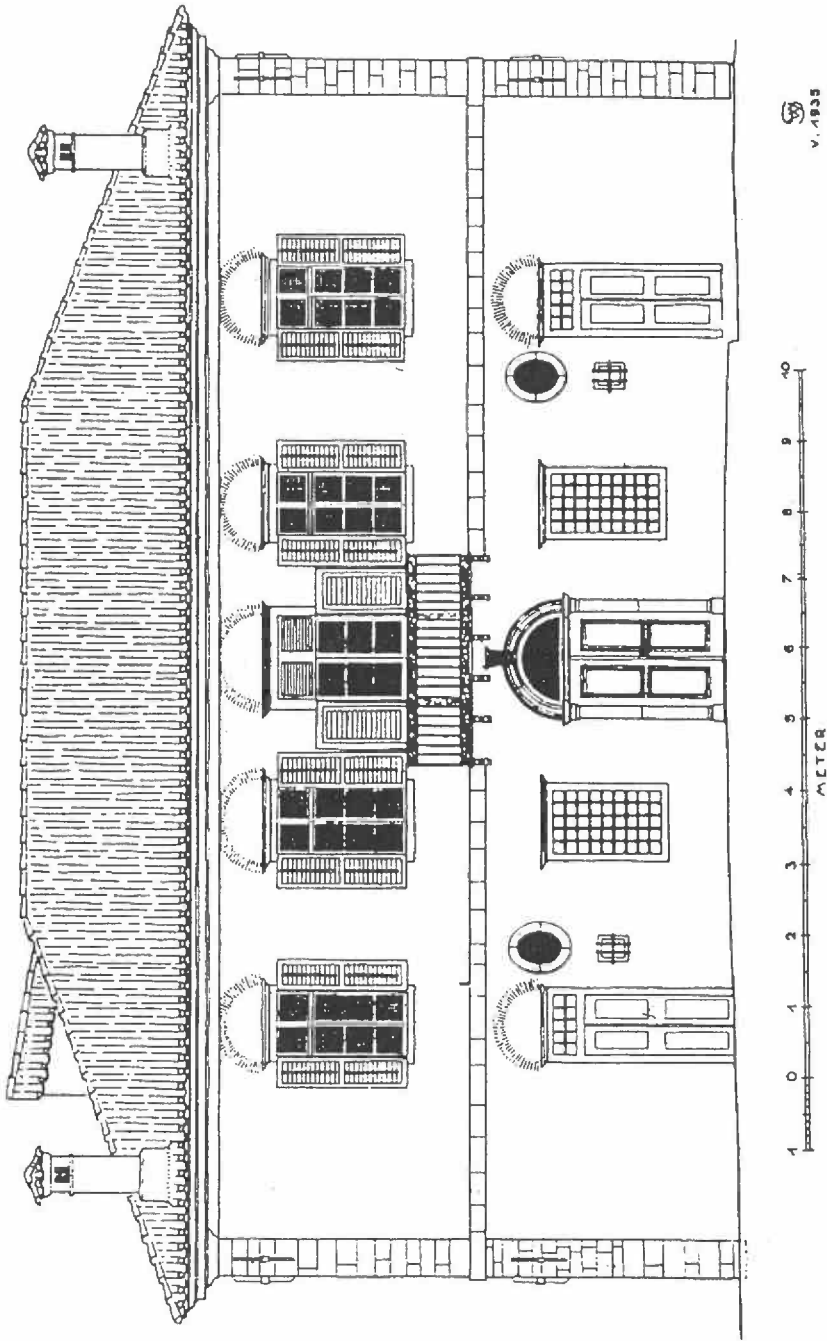
Σημ.: Ευχαριστώ θερμά τις κυρίες I. Schaeffer και Τσίρου, καθώς και τον κ. H. Kienast για τις πληροφορίες και τη βοήθειά τους.

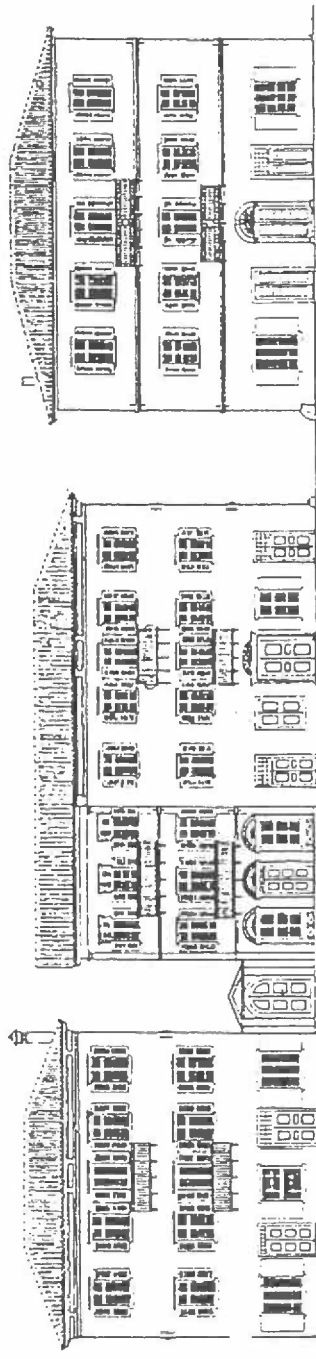
Το Χάνι στην Πρόνοια Ναυπλίου.

Ο Άγιος Γεώργιος και το Ενετικό Σχολείο.

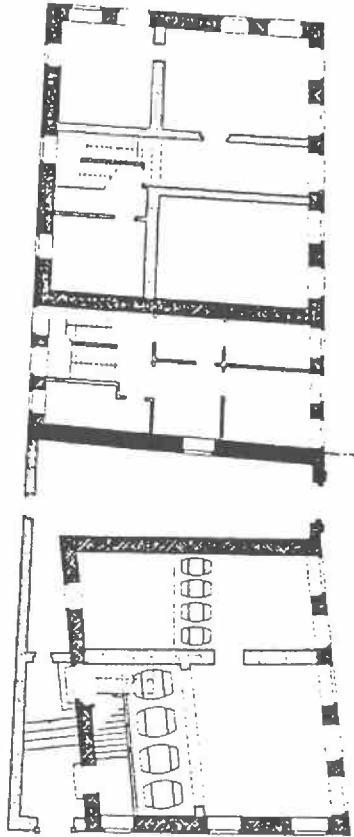
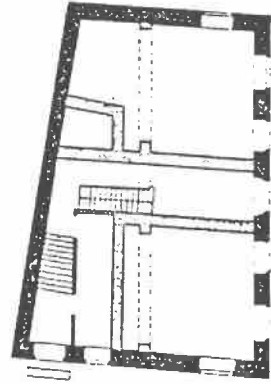

Ναύπλιο, οδός Κωνσταντινουπόλεως 6 (πίσω πλευρά), κτήριο «Εκτελεστικού»
(1824-1826).

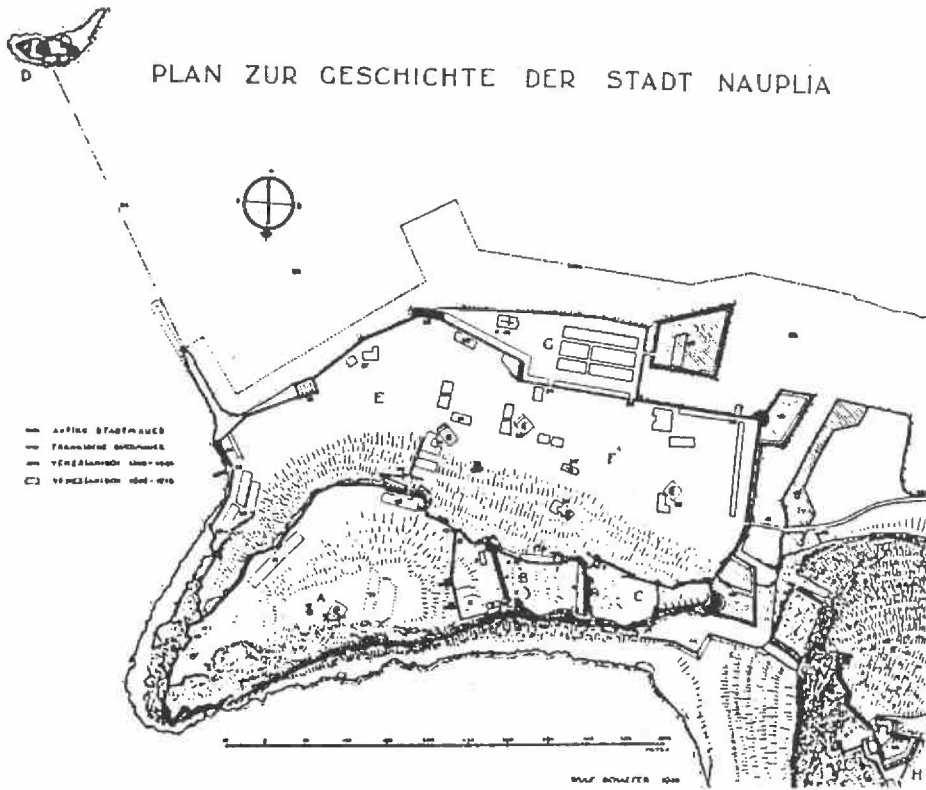

π. ΣΥΝΑΞΤΕΡΟ 1933

Κατά την επόμενη φάση της μελέτης, η Πλατεία Σπηλιόπουλου, η οποία είναι η παλαιότερη πλατεία της πόλης, μετατράπηκε σε πεζόδρομο.

Η Πλατεία Σπηλιόπουλου στο Ναούλιο.

Σχέδιο της πόλης του Ναυπλίου (1935).

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Θ΄ ΚΑΙ Ι΄ ΑΙΩΝΑ

1. Ιστορικό περίγραμμα της επισκοπής Αργολίδας.

Η επισκοπή Αργολίδας ανάγει την αρχή της στην παλαιοχριστιανική και ίσως στην αποστολική περίοδο¹. Κατά την περίοδο αυτή το Άργος ήταν σημαντικό αστικό κέντρο της Πελοποννήσου². Η Πελοπόννησος, όπως και όλη η Βαλκανική εκτός της Θράκης, αποτελούσε ενιαία διοικητική ενότητα. Με τη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής διοίκησης, η περιοχή αυτή περιήλθε στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Ρώμης. Ο επίσκοπος Κορίνθου, εξαιτίας της αποστολικής παράδοσης της επισκοπής του, ονομάστηκε Αρχιεπίσκοπος της «*ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος*», δηλ. της περιοχής νότια του Ολύμπου.

Οι αβαροσλαβικές εισβολές στην Πελοπόννησο διατάραξαν την πολιτική και εκκλησιαστική σταθερότητα. Η Κόρινθος καταστράφηκε στα τέλη του 584 ή στις αρχές του 585. Το Άργος ακολούθησε την τύχη της με ελάχιστες μέρες διαφορά. Το επόμενο έτος, η βυζαντινή αντεπίθεση επέτρεψε την ανάκτηση της ανατολικής Πελοποννήσου. Όμως το κεντρικό και δυτικό τμήμα της χερσονήσου παρέμεινε υπό σλαβική κατοχή με λίγες νη-

---

1. Σχετικά με την παλαιοχριστιανική περίοδο της επισκοπής Άργους, βλ. Ι. Σακκελίωv, *Άργους και Ναυπλίου παλαιοί ιεράρχαι*, στο *Δελτίον Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος*, 2 (1885), σσ. 32-38. Ι. Ζεγκίνης, *Τὸ Ἄργος διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Πύργος, 2η έκδ., 1968, Χ. Δεληγιαννόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία Ἄργους και Ναυπλίου, ἀπὸ συστάσεώς της μέχρι σήμερα*, Άργος, 1957.

2. Χαρακτηριστικό είναι το *Πασχάλιο Χρονικό* (έκδ. L. Dindorf, στο *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Βόννη, 1832), σ. 62,7 ὡς σ. 64,8 αντιγράφει τον κατάλογο των επισήμων πόλεων της βυζαντινῆς αυτοκρατορίας του Επιφανίου Κύπρου και αναφέρει ως τη σπουδαιότερη πόλη της νότιας Ελλάδος το Άργος (σ. 63, 14: Ἑλλάδος Ἄργος). Η πόλη καταστράφηκε ἀπὸ τους Βησιγόθους το 396-397, ὡπως και πολλές άλλες Πελοποννησιακές πόλεις, ἀλλὰ επανέκτησε γρήγορα την προτέρα της σπουδαιότητα. Βλ. Ε. Χρυσός, *Οἱ Βησιγόθοι στὴν Πελοπόννησο*, στα *Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Αθήνα, 1980, σσ. 181 κ.ε.

σίδες βυζαντινής κυριαρχίας. Το 786, το σύνολο της Πελοποννήσου επανήλθε υπό το βυζαντινό έλεγχο³.

Η εκκλησιαστική τάξη αποκαταστάθηκε το 586 μόνο στην ανατολική Πελοπόννησο, περιλαμβανομένης και της Αργολίδας. Στα μέσα του Η' αιώνα, ο αυτοκράτορας Λέων Γ' απέσπασε την περιοχή από τη δικαιοδοσία της Ρώμης και την προσάρτησε στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης⁴. Η πράξη αυτή είχε δύο σημαντικές, για την ιστορική έρευνα, επιπτώσεις:

α) Η πατριαρχική γραμματεία του Οικουμενικού θρόνου ενέταξε τη Μητρόπολη Κορίνθου στην τάξη των Μητροπόλεων του Πατριαρχείου και συνέταξε το *Τακτικό* της, δηλ. τον κατά ιεραρχική τάξη κατάλογο των επισκοπών, που υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Κορίνθου. Οι κατάλογοι αυτοί χρησίμευαν κυρίως για τις ψηφοφορίες στις συνόδους⁵.

β) Ο επίσκοπος Κορίνθου εγκατέλειψε τον δυτικής προέλευσης τίτλο του Αρχιεπισκόπου και έλαβε τον ανατολικής προέλευσης τίτλο του Μητροπολίτη⁶.

Η εκκλησιαστική σπουδαιότητα των επισκοπών στη βυζαντινή περίοδο ήταν ανάλογη με τη σημασία των πόλεων, που αποτελούσαν την έδρα τους. Για περιόδους χωρίς πολλές ιστορικές μαρτυρίες, όπως η περίοδος που ακο-

3. Σχετικά με την κατάληψη του 'Αργους από τους Αβαροσλάβους και την ανακατάληψη του από τους Βυζαντινούς, βλ. P. Yannopoulos, *La pénétration slave en Argolide*, στο *Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément VI= Études Argiennes*, Παρίσι, 1980, σσ. 331-350. Ιδίου, *Métropoles du Péloponnèse mésobyzantin: un souvenir des invasions avaro-slaves*, στο *Byzantion*, 63 (1993), σσ. 388-400. Μ. Κορδώσης, 'Η σλαβική έποίκηση στην Πελοπόννησο με βάση τὰ σλαβικά τοπωνύμια, στη *Δωδώνη*, 10 (1981), σσ. 381-444. Μ. Weitmann, *Die Slavische Bevölkerung auf der Griechischen Halbinsel*, Μόναχο, 1978, σ. 103.

4. Για μια συνολική θεώρηση του προβλήματος βλ. P. Yannopoulos, *Aux origines de l'iconoclisme: une affaire doctrinale ou une affaire politique*, στο *La Spiritualité de l'univers byzantin dans le verbe et l'image. Hommages offerts à Edmond Voordeckers à l'occasion de son éméritat (= Instrumenta Patristica, 30)*, Γάνδη, 1997, σσ. 371-384.

5. Παραπέμπουμε στην έκδοση των *Τακτικών* του J. Darrouzès, *Nititiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (= Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, I)*, Παρίσι, 1981.

6. Στο *Τακτικό 2*, αρ. 11, που φαίνεται να είναι το παλαιότερο, ο Κορίνθου φέρει τον τίτλο του αρχιεπισκόπου. Η κατάσταση αλλάζει στο *Τακτικό 3*, αρ. 52, στο οποίο ο Κορίνθου ονομάζεται μητροπολίτης. Βλ. επίσης Γ. Κονιδάρη, *Αί Μητροπόλεις καί 'Αρχιεπισκοπαί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἡ «τάξις» αὐτῶν (= Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 13)* Αθήνα, 1934, σσ. 64 κ.ε., του Ιδίου, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, I, Αθήνα, 1954-1960, σ. 516, Yannopoulos, *Métropoles du Péloponnèse*, σσ. 388-391.

λουθεί την αναμόρφωση της εκκλησιαστικής διοίκησης από τον Λέοντα Γ', είναι δυνατό να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των πόλεων με βάση τα εκκλησιαστικά τακτικά. Τα κείμενα αυτά όμως χρονολογούνται δυσχερέστατα. Στις σπάνιες περιπτώσεις που είναι γνωστός ο χρόνος της σύνταξής τους, δεν γνωρίζουμε αν το κείμενο που διασώζουν οι κώδικες είναι το αρχικό ή νεότερη επεξεργασία. Τα συμπεράσματα που συνάγονται από τα *Τακτικά*, για να έχουν βαρύτητα, θα πρέπει να επιβεβαιωθούν από άλλες πηγές, γραπτές ή αρχαιολογικές.

2. Το 'Αργος στα πλαίσια της Πελοποννήσου κατά τον Θ' αιώνα.

Το παλαιότερο *Τακτικό*, που αναφέρει την επισκοπή 'Αργους, είναι το λεγόμενο *Τακτικό των εικονομάχων*. Ο αρχικός πυρήνας του *Τακτικού* αυτού ανάγεται στα μέσα του Η' αιώνα, και αποτελεί την πρώτη καταγραφή των επισκόπων της Μητρόπολης Κορίνθου, μετά την υπαγωγή της στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Στο *Τακτικό* αυτό επικρατεί μεγάλη σύγχυση. Η Πελοπόννησος αποτελούσε ενιαία μητρόπολη υπό τον Κορίνθου, με 32 επισκοπές, αλλά μόνο 30 ονόματα είναι γνωστά: τα ονόματα της δέκατης και της εικοστής πέμπτης επισκοπής δεν διασώθηκαν. Ο 'Αργους κατέχει την ενδεκάτη θέση μεταξύ των επισκόπων της Μητρόπολης, και ακολουθείται από τον επίσκοπο «*Λακεδέου*», που μάλλον είναι ο Λακεδαίμονος⁷. Ο συντάκτης του *Τακτικού* φαίνεται να μην έχει ούτε στοιχειώδεις γνώσεις της πελοποννησιακής γεωγραφίας, και επιπλέον να αγνοεί την γενική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή. Μεταξύ των επισκόπων της ευρύτερης αργολικής περιοχής αναφέρονται:

- αρ. 737 ὁ 'Επιδάμπας (δηλ. ο Επιδαύρου)
- αρ. 738 ὁ Μαθηάνας (δηλ. ο Μεθάνων)
- αρ. 739 ὁ Τρυζέμας (δηλ. ο Τροιζήνης)
- αρ. 740 ὁ 'Επιδάμπας (δηλ. ο Επιδαύρου)
- αρ. 743 ὁ "Αργου (δηλ. ο 'Αργους)
- αρ. 751 ὁ Πητυούσης νήσου (δηλ. ο Σπετσών)

Ασφαλώς υπάρχει κάποια σύγχυση, αφού ο Επιδαύρου αναφέρεται δύο φορές. Πιθανόν υπό τον πρώτο Επιδαύρου (αρ. 737) θα πρέπει να νοήσουμε τον Δαμαλά, που δεν αναφέρεται στο *Τακτικό*. Το περίεργο είναι ότι η Τροιζήνα αναφέρεται και ως επισκοπή της μητρόπολης Κεφαλληνίας (υπ' αρ. 771), πράγμα που συμβαίνει άλλωστε και με την Αίγινα (αρ. 749 υπό τον Κορίνθου και αρ. 773 υπό τον Κεφαλληνίας). Αν και η σύγχυση είναι πασιφανής, είναι δυνατό να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα. Οι περιοχές της Τροιζή-

7. *Τακτικό 3*, αρ. 732 ως αρ. 768.

νας και της Επιδαυρίας ήταν πολυανθρωπότερες, γιατί είχαν υποστεί μικρότερες καταστροφές κατά την περίοδο των εισβολών, ενώ το Άργος και η πέριξ περιοχή δεν έχει αναλάβει ακόμα από τις αβαροσλαβικές δηώσεις.

Το αμέσως επόμενο *Τακτικό αρ. 7* ανάγεται στις αρχές του Ι΄ αιώνα, αφού συντάκτης του είναι ο Πατριάρχης Νικόλαος Α΄ ο Μυστικός (901-907 και 912-925). Ο Άργους στο *Τακτικό* αυτό κατέχει τη δεύτερη θέση μεταξύ των επισκόπων της Μητρόπολης Κορίνθου, μετά τον επίσκοπο Δαμαλά. Ακολουθούν οι επίσκοποι Μονεμβασίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ζημáινης (δηλ. ο Επιδαυρίας) και Μάνης⁸. Προφανώς το Άργος συνήλθε από τις καταστροφές της αβαροσλαβικής εισβολής και ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στον Αργολικό χώρο. Παράλληλα το κέντρο βάρους μετακινήθηκε προς το αργολικό πεδίο, ενώ η ανατολική Αργολίδα, υπό την απειλή των αραβικών επιδρομών, έχασε την προγενέστερη σπουδαιότητά της.

Το *Τακτικό* αυτό δεν αποδίδει πάντως με ακρίβεια την ιστορική πραγματικότητα. Στα μέσα του Ι΄ αιώνα, κατά τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο, το Άργος αποτελούσε μία από τις τέσσερεις σπουδαιότερες πόλεις τής Πελοποννήσου. Οι άλλες τρεις ήταν η Κόρινθος, η Σπάρτη και η Πάτρα⁹. Τον Ι΄ αιώνα, το Άργος ήταν το αξιολογότερο αστικό κέντρο της Αργολίδας, μολονότι στα εκκλησιαστικά *Τακτικά* έπεται του Δαμαλά. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από τα σφραγιδικά ευρήματα. Βρέθηκαν μολυβδόβουλα επισκόπων Άργους του Θ΄ αιώνα¹⁰, ενώ δε διαθέτουμε κανένα ανάλογο εύρημα για τις άλλες αργολικές επισκοπές. Η εκκλησιαστική «τάξις» ακολουθούσε με κάποια βραδύτητα τις γεωπολιτικές εξελίξεις.

Το ενδιαφέρον των *Τακτικών* σταματά στο σημείο αυτό. Ο Άργους θα καταλάβει στη συνέχεια την πρώτη θέση μεταξύ των επισκόπων της Μητρόπολης Κορίνθου, θέση την οποία θα διατηρήσει έως το 1189, έτος προαγωγής της επισκοπής Ναυπλίου και Άργους σε Μητρόπολη¹¹.

8. *Τακτικό 7*, αρ. 488 ως αρ. 495. Τα *Τακτικά 4, 5* και *6* είναι πιθανόν αρχαιότερα από το *Τακτικό των εικονοκλαστών*, αλλά δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την Αργολίδα, γιατί δεν περιέχουν καταλόγους επισκοπών για τις μητροπόλεις της Ελλάδας.

9. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί θεμάτων*, εκ I. Bekker στο *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Βόννη, 1840, σ. 53, 18-19.

10. Βλ. G. Schlumberger, *Sceaux byzantins inédits*, στο *Revue des Études byzantines*, 4 (1891), σ. 118, αρ. 42, Κ. Κωνσταντόπουλος, *Βυζαντινά μολυβδόβουλα του έν Άθήναις Έθνικού Νομισματικού Μουσείου*, Άθήναι, 1917, σ. 23, V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, V-1-3: *L'église*, Παρίσι, 1963-1972, n° 571.

11. Σύμφωνα με το καλούμενο *Συνοδικόν της Ορθοδοξίας*, εκ J. Gouillard, *Le Synodikon de l'Orthodoxie. Édition et commentaire*, στο *Travaux et Mémoires*, 2 (1967), IV, 5-6, σ. 109, ο Ιωάννης εξελέγη πρώτος μητροπολίτης Ναυπλίου και Άργους. Ένα *Σχόλιο*

Παρόλη τη σπουδαιότητά του, το Άργος υπερκεράστηκε από την Πάτρα τον Θ΄ αιώνα. Η αποκατάσταση της βυζαντινής κυριαρχίας στην κεντρική και δυτική Πελοπόννησο ενίσχυσε τη θέση της Πάτρας που ανέλαβε, ίσως επί του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α΄ (802-811), το ρόλο του υπεύθυνου κέντρου για τον εκβυζαντινισμό και τον εκχριστιανισμό των αβαροσλάβων της Πελοποννήσου¹². Παράλληλα, ο αραβικός επεκτατισμός στη Σικελία και στην Κάτω Ιταλία υποχρέωνε τους κατοίκους των περιοχών αυτών να ζητούν προσωρινό ή μόνιμο καταφύγιο στην περιοχή της Αχαΐας, γεγονός που ενίσχυσε την στρατιωτική, πολιτική και οικονομική σημασία της πόλης¹³. Η Πάτρα ανακηρύχτηκε Μητρόπολη στην οποία υπήχθησαν οι επισκο-

του Συνοδικού, για το οποίο θα γίνει εκτενής λόγος πιο κάτω, και το οποίο δημοσίευσε ο Κ. Κυριακόπουλος, *Άγιου Πέτρου επίσκοπου Άργους, Βίος και Λόγοι*, Αθήνα, 1976, σ. 416, 10-14, και αργότερα ο P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, I (= *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, XII/1: *Chronica byzantina breviora*), Βιέννη, 1975, αρ. 32, 6, σ. 229, σημειώνει ότι ο επίσκοπος Νικήτας έλαβε κατά το έτος 1166 το διάταγμα προαγωγής της επισκοπής στην τάξη των μητροπόλεων, αλλά είναι ο Ιωάννης που εξελέγη πρώτος μητροπολίτης Άργους και Ναυπλίου την 7η ινδικτιώνα, το έτος 6697 από κτίσεως κόσμου, δηλ. μεταξύ του Σεπτεμβρίου 1188 και του Φεβρουαρίου του 1189. Ο R. Janin, στο λήμμα *Argos*, στο *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, IV, Παρίσι, 1930, σ., 80-81, για λόγους αγνώστους, τοποθετεί την προαγωγή της επισκοπής Άργους σε μητρόπολη το έτος 1089. Βλ. Α. Σαββίδη, *Nauplion in the Byzantine and Frankish Periods*, στα *Πελοποννησιακά*, 19 (1991-92), σσ. 286-302, και Ιδίου, *Τα προβλήματα σχετικά με το βυζαντινό Ναύπλιο, στα Βυζαντινά*, 14 (1994), σσ. 357-374, με πρόσφατη βιβλιογραφία. Οι δύο αυτές μελέτες αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο του Α. Σαββίδη, *Βυζαντινή προσωπογραφία, τοπική ιστορία και βυζαντινοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, 1994.

12. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Πρός τόν ίδιον υιόν Ρωμανόν*, έκδ. G. Moravcsik και R. J. H. Jenkins, *De administrando imperio*, 2η έκ., Ουάσιγκτον, 1967, σσ. 230-232, υποδεικνύει τον πρωτεύοντα ρόλο της πόλης επί Νικηφόρου Α΄ στον εξελληνισμό των Σλάβων εποίκων της βορειοδυτικής Πελοποννήσου. Το καλούμενο *Χρονικόν της Μονεμβασίας*, έκδ. I. Dujcev *Cronaca di Monemvasia (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. testi e Monumenti. Testi*, 12), Παλέρμο, 1976, σ. 20, είναι σαφές επί του σημείου αυτού: ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α΄, μετά τη συντριβή των επαναστατημένων Σλάβων της Αχαΐας προ των τειχών της Πάτρας ανέθεσε στις εκκλησιαστικές αρχές της πόλης «*τούς βαρβάρους χριστιανούς ποιήσαι*». Για το λόγο αυτό προήγαγε την αρχιεπισκοπή Πατρών σε μητρόπολη. Η διήγηση αυτή μολονότι ιστορικά ύποπτη, υποδεικνύει τον πρωτεύοντα ρόλο που αναλαμβάνει η Πάτρα από τις αρχές του Θ΄ αιώνα.

13. Βλ. P. Yannopoulos, *La Grèce dans la Vie de S. Elie le Jeune et dans celle de S. Elie le Spéleote*, στο *Byzantion*, 64 (1994), σσ. 194-201.

πές των περιοχών που επανακτήθηκαν από τους αβαροσλάβους¹⁴. Η σπουδαιότητα και η οικονομική ευρρωστία της Πάτρας είναι εμφανής στη διήγηση περί της Δανηιλίδας κατά την επίσκεψη του μελλοντικού αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ στην πόλη¹⁵. Το Άργος παρέμεινε επαρχιακό κέντρο τοπικής εμβέλειας.

3. Η Αργολίδα τον Θ΄ και τον Ι΄ αιώνα.

Οι γραπτές μαρτυρίες που διαθέτουμε για την Αργολίδα του Θ΄ αιώνα, περιορίζονται στα *Τακτικά*, στα ονόματα επισκόπων που έλαβαν μέρος σε συνοδους και στα επισκοπικά μολυβδόβουλα. Οι πληροφορίες των αγιολογικών κειμένων είναι ασαφείς, χωρίς να παραβλέψουμε τον κίνδυνο του αναχρονισμού που ελοχεύει στις πηγές αυτής της κατηγορίας.

Η αρχαιολογική έρευνα είναι ευκαιριακή· η αφθονούσα κλασική αρχαιότητα μονοπωλεί το ενδιαφέρον των ερευνητών. Οι ανασκαφές στο Άργος, οι μόνες που παρέχουν σχετικά πλήρη εικόνα του βυζαντινού οικισμού, δείχνουν ότι μετά την καταστροφή του 585 υπήρξε μερική ανοικοδόμηση. Το μεσοβυζαντινό Άργος υπολείπεται σημαντικά του πρωτοβυζαντινού σε αστικές διαστάσεις, σε κτηριακές κατασκευές και σε έργα υποδομής. Η ανυπαρξία στοιχείων που να υποδεικνύουν κάποιο ευρύτερο διοικητικό ή εμπορικό ρόλο της πόλης υπογραμμίζει αρνητικά την έλλειψη πληροφοριών γύρω από το μεσαιωνικό Άργος, σκιά της άλλοτε κραταιάς αρχαίας πόλης.

Οι πληροφορίες για το Ναύπλιο είναι ακόμα ισχνότερες. Πιθανόν υπήρχε, ήδη προ του Θ΄ αιώνα, ένας υποτυπώδης οικισμός, που όμως δεν άφησε αρχαιολογικά ίχνη¹⁶. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του *Χρονικού της Μονεμβασίας*, κατά τις αβαροσλαβικές εισβολές το Άργος διέθετε λιμάνι¹⁷, που είναι αδύνατο να το ταυτίσουμε ακριβώς επειδή δε διαθέτουμε τις απα-

14, Σχετικά με το χρόνο προαγωγής της επισκοπής Πατρών σε μητρόπολη καθώς και την εδαφική της δικαιοδοσία βλ. V. Laurent, *La date de l'érection des métropoles de Patras et de Lacédémone*, στο *Revue des Études Byzantines*, 21 (1963) σ. 136, Ιδίου, *L'évêché de Morée (Moréas) au Péloponnèse*, στο *Revue des Études Byzantines*, 20 (1962), σ. 185, Γιαννοπουλος, *Les métropoles du Péloponnèse*, passim.

15. Η διήγηση παραδίδεται από τους *Συνεχιστές του Θεοφάνη*, έκ. I. Bekker στο *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Βόννη, 1838, σ. 226, 7 - σ. 228, 22. Βλ. επίσης τις παρατηρήσεις μου στη μικρή μελέτη μου *Patras durant le IXe siècle byzantin*, σε Έλληνοβελγική και Πανευρωπαϊκή Έπιθεώρησης, 30-33 (1980-1981), σσ. 23-25.

16. Το βέβαιο είναι ότι υπήρχε οικισμός τουλάχιστον ως τις γοθτικές εισβολές του 396-397, ο οποίος διέφυγε την καταστροφή, βλ. Χρυσός, *Οι Βησιγόθοι*, σ. 181 κ.ε. αλλά που περιέπεσε σε μαρασμό αφού δεν άφησε ούτε ιστορικά ούτε αρχαιολογικά ίχνη.

17. *Χρονικό της Μονεμβασίας*, σ. 12.

ραίτητες πληροφορίες. Η περιοχή ανάμεσα στις δύο πόλεις ήταν ελώδης και ακατοίκητη. Ο δρόμος προς την Επιδαυρία ακολουθούσε την κλασσική διαδρομή στην παρυφή του Αργολικού πεδίου και δεν περνούσε από το χώρο του σημερινού Ναυπλίου. Κατά τη διάρκεια του Θ' αιώνα φαίνεται ότι το Ναύπλιο αρχίζει να αποκτά σπουδαιότητα και να διεκδικεί τον τίτλο του αστικού κέντρου. Αυτό συνάγεται από δύο ενδείξεις:

α) στη σύνοδο της Κωνσταντινούπολης του 879, παρίσταται ο Ανδρέας, επίσκοπος Ναυπλίου, ενώ ο επίσκοπος Θεότιμος, επίσης παρών στη σύνοδο, ποίμαινε την επισκοπή Ἄργους¹⁸.

β) σχεδόν την ίδια εποχή, έζησε στο Ναύπλιο ο Θεόδωρος Κυθήρων. Ο Θεόδωρος γεννήθηκε το 887 στην Κορώνη. Σε ηλικία επτά ετών ορφάνεψε και κατέφυγε σε κάποιο συγγενή του στο Ναύπλιο. Εκεί τελείωσε τη στοιχειώδη εκπαίδευση, παντρεύτηκε και απέκτησε δύο παιδιά. Σε ηλικία περίπου 25 ετών χειροτονήθηκε διάκονος. Λίγο αργότερα, έφυγε για να επισκεφτεί τη Ρώμη και δεν ξαναγύρισε στο Ναύπλιο¹⁹. Ο βιογράφος του επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι το Ναύπλιο στα τέλη του Θ' αιώνα αποτελούσε ήδη ένα μικρό αστικό κέντρο με έντονη ζωή.

Η εξέλιξη αυτή, που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης, προδικάζει κάποια δειλή αναγέννηση και κάποια δημογραφική ανθηρότητα στην Αργολίδα μετά τα μέσα του Θ' αιώνα. Η θετική αυτή εξέλιξη δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν εντυπωσιακή αλλαγή. Η κατάσταση, από κακή, μεταβάλλεται σε λιγότερη κακή. Η γενική εικόνα που αποκομίζει ο ερευνητής από την Αργολίδα του Θ' αιώνα είναι ελάχιστα ελκυστική και ανάλογη με αυτή των περισσότερων επαρχιακών περιοχών και των μικρών αστικών κέντρων. Στα τέλη του Θ' αιώνα παρέχεται η εντύπωση μιας ουσιαστικότερης βελτίωσης.

Η κατάσταση που επικρατούσε στις αρχές του Ι' αιώνα δε φαίνεται πολύ καλύτερη αν κρίνουμε από τις πληροφορίες του *Βίου του Αγ. Πέτρου Ἄργους*²⁰. Οι πληθυσμοί του αργολικού πεδίου υπέφεραν από τις επιδρομές, τις σιτοδείες και τις επιδημίες. Η κατάσταση όμως φαίνεται να είναι καλύτερη από άλλες περιοχές. Ο βιογράφος τονίζει ότι οι πειρατές προτιμούσαν να φέρνουν τους σκλάβους στο Ναύπλιο, γιατί εκεί οι Χριστιανοί, και κυρίως ο

18. D. Mansi, *Sacrorum Consiliorum nova et amplissima collectio*, Φλωρεντία και Βενετία, 1759-1798, τ. XVII A, στ. 377.

19. Βλ. Ν. Οικονομίδης, *Ὁ Βίος τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Κυθήρων (10ου αἰώνα)* στα *Πρακτικά τοῦ 3ου Πανιωνίου Συνεδρίου*, Αθήνα, 1967, τομ. Α', σσ. 282-283.

20. Χρησιμοποιούμε την έκ. του Κυριακοπούλου, *Ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἄργους, Βίος καὶ Λόγοι*, σσ. 232-254. Παραπέμπουμε στο κείμενο αυτό χρησιμοποιώντας τη βραχυγραφία *Βίος Πέτρου Ἄργους*.

άγ. Πέτρος, διέθεταν τα αναγκαία χρήματα για εξαγορά τους, πράγμα που δε συνέβαινε σε άλλες περιοχές²¹. Ο *Βίος* επιτρέπει να συμπεράνουμε ακόμα ότι στις αρχές του Ι΄ αιώνα το Άργος δε διαθέτει πλέον δικό του λιμάνι (όπως συνέβαινε τρεις αιώνες πριν) και ότι όλη η εμπορική διακίνηση διεξαγόταν από το λιμάνι του Ναυπλίου. Οι προσχώσεις του Ίναχου μετέβαλον το Άργος σε μεσόγεια πόλη. Με τα νέα αυτά δεδομένα, το Ναύπλιο αποτελεί ζωτικό κέντρο εμπορικής διακίνησης για την Αργολίδα.

4. Ανάλυση και κριτική εξέταση των πληροφοριών σχετικά με την επισκοπή Άργους και Ναυπλίου.

Οι επίσκοποι Αργολίδας που πήραν μέρος στις οικουμενικές συνόδους έφεραν τον τίτλο «*Άργους*» και όχι «*Άργους και Ναυπλίου*»²². Όταν όμως το 1189 η επισκοπή θα προαχθεί σε Μητρόπολη, ο πρώτος Μητροπολίτης Ιωάννης φέρει τον τίτλο «*Ναυπλίου και Άργους*»²³. Τίθεται το λογικό ερώτημα: από πότε στον τίτλο της επισκοπής προστέθηκε το Ναύπλιο, δηλ. από πότε το Ναύπλιο αποκτά αστική οντότητα, ώστε όχι μόνο να δικαιούται μνείας στον επισκοπικό τίτλο, αλλά και να προηγείται του Άργους;

Πριν αποπειραθούμε οποιαδήποτε απάντηση, θα περιγράψουμε τις πηγές που διαθέτουμε, γιατί από την περιγραφή αυτή εξαρτάται σε σημαντικό μέρος η λύση του προβλήματος. Οι πηγές που άμεσα ή έμμεσα παρέχουν πληροφορίες χρήσιμες στην παρούσα μελέτη είναι:

1. *Το Συνοδικόν της Ορθοδοξίας*. Με το όνομα αυτό χαρακτηρίζεται ένα λειτουργικό κείμενο, η σημερινή μορφή του οποίου ανάγεται στο ΙΓ΄ αιώνα. Περιέχει καταλόγους, κατά μητρόπολη, των ορθοδόξων ιεραρχών του Οικουμενικού Θρόνου. Οι κατάλογοι αυτοί διαβάζονταν από άμβωνος την Κυριακή της Ορθοδοξίας²⁴. Για την επισκοπή Άργους το *Συνοδικό* μνημονεύει 22 επισκόπους, με 23ο τον Ιωάννη, πρώτο μητροπολίτη «*Ναυπλίου και Άργους*». Το μεγάλο μειονέκτημα του *Συνοδικού* είναι η απουσία χρονολογικών οροσήμων, που καθιστά αδύνατη την τοποθέτηση των ιεραρχών στο χρόνο, χωρίς παράλληλες πηγές. Είναι γνωστό από άλλες πηγές ότι η επισκοπή έγινε μητρόπολη το 1189, και ότι τον ίδιο χρόνο χειροτονήθηκε ο

21. *Βίος Πέτρου Άργους*, σ. 240, 164-166: σιτοδεΐες, σ. 242, 194 - σ. 224, 225: σιτοδεία και λοιμός, σ. 244, 230 - σ. 246, 265: εξαγορά αιχμαλώτων και δούλων από πειρατές, σ. 250, 328-333: επιδρομές βαρβάρων κλπ.

22. Βλ. Mansi, XI, στ. 645 και XVII A, στ. 377.

23. *Συνοδικό της Ορθοδοξίας*, IV, 5-6, σ. 109.

24. Βλ. H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Μόναχο, 1959, σσ. 155-156.

Ιωάννης. Αντίθετα είναι εξαιρετικά δύσκολο να καθοριστεί ποιος είναι και πότε επισκόπευσε ο Πέτρος, ο πρώτος επίσκοπος που μνημονεύεται στον κατάλογο του *Συνοδικού*.

2. *Το Σχόλιο του Συνοδικού*. Πρόκειται για σχολιασμένο αντίγραφο, με λάθη και ελλείψεις, του καταλόγου των ιεραρχών της Αργολίδας που αναφέρονται στο *Συνοδικό*. Τα σχόλια που έχουν χρονολογικό περιεχόμενο, αποδίδονται στον Ιωάννη Ζυγομαλά, ιεροκήρυκα της μητρόπολης Άργους και Ναυπλίου στις αρχές του ΙΣΤ αιώνα²⁵. Για το σχολιασμό ο συντάκτης συμβουλευτήκε πηγές που δεν σώζονται. Ο Schreiner θεώρησε το *Σχόλιο* σαν ένα βραχύ χρονικό και προέβη στην έκδοσή του, με διορθώσεις και επεμβάσεις ατυχείς, που αλλοιώνουν τη σημασία του κειμένου.

3. *Το Επίγραμμα του επισκόπου Ιωάννη*. Πρόκειται για ένα ποίημα του επισκόπου «*Αργείων*» Ιωάννη που υπήρξε διάδοχος και μαθητής του επισκόπου «*Ναυπλίων και Αργείων*» Πέτρου²⁶. Στο *Συνοδικό* ο μόνος επίσκοπος Άργους με το όνομα Πέτρος που είχε διάδοχο επίσκοπο με το όνομα Ιωάννης, είναι ο τέταρτος κατά σειρά²⁷. Σε αυτόν τον Ιωάννη πρέπει να αποδώσουμε τη σύνταξη του *Επιγράμματος*.

4. *Το μολυβδόβουλο του επισκόπου Πέτρου*, δηλ. το αποτύπωμα της σφραγίδας του επισκόπου Άργους Πέτρου. Το αντικείμενο φυλάσσεται στο

25. Ο πρώτος εκδότης του *Σχολίου*, Σακκελίων, *Άργους και Ναυπλίου παλαιοί ιεράρχαι*, σσ. 32-38, σημειώνει ότι το χειρόγραφο τού το είχε δώσει κάποιος Σέργιος Ραφτάνης, τυπογράφος από τη Ζάκυνθο. Η περιγραφή του Σακκελιάνος συμπίπτει με αυτή του *Codex Paris. Suppl. grec 1090*, που έκαναν οι C. Astruc και M. L. Concastry, *Catalogue des manuscrits grecs, 3ème partie: Le Supplément grec*, τ. III, Παρίσι. 1960, σσ. 214-215. Ο Σ. Λάμπρος, *Ο κατάλογος τῶν ἀρχαιοτέρων ἱεραρχῶν Ναυπλίου καὶ Ἄργους*, στο *Νέος Ἑλληνομνημῶν*, 1-2 (1914-15), σσ. 122-123, θεωρεί ότι το *Σχόλιο* αντιγράφει τον κατάλογο του *Συνοδικού της Ορθοδοξίας* και ότι αντιγραφέας είναι ο Ιωάννης Ζυγομαλάς. Οι παραπομπές, με τη βραχυγραφία *Σχόλιο*, γίνονται στην έκδ. του Κυριακοπούλου, *Ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἄργους, Βίος καὶ Λόγοι*, σ. 416. Αν υπάρχουν διαφορές, παραπέμπουμε στην έκδ. του P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, με τη βραχυγραφία *Σύντομο χρονικό*.

26. Το *Επίγραμμα* παραδίδει ο Κώδικας αρ. Qu 14 sup. της Αμβροσιανής Βιβλιοθήκης. Παραπέμπουμε στην έκδ. του Κ. Κυριακοπούλου, *Ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἄργους, Βίος καὶ Λόγοι*, σ. 424.

27. Στο *Συνοδικό της Ορθοδοξίας*, IV, 1-6, σ. 109, η σειρά των επισκόπων είναι: 1. Πέτρος, 2. Κωνσταντίνος, 3. Χριστόφορος, 4. Πέτρος, 5. Ιωάννης, 6. Νικόλαος, 7. Σισίνιος, 8. Ανδρέας, 9. Θεόδωρος, 10. Σισίνιος, 11. Πέτρος, 12. Βασίλειος, 13. Θεοφύλακτος, 14. Σισίνιος, 15. Γρηγόριος, 16. Νικόλαος, 17. Ιωάννης, 18. Γρηγόριος, 19. Κωνσταντίνος, 20. Θεόδωρος, 21. Λέων, 22. Νικήτας, 23. Ιωάννης, ο πρώτος μητροπολίτης.

Μουσείο Αθηνών και, κατά τους ειδικούς, ανάγεται στα μέσα του Θ' αιώνα²⁸. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να ανήκει στον άγ. Πέτρο 'Αργους, που επισκόπευσε στις αρχές του Ι' αιώνα.

5. *Η αλληλογραφία του Θεοδώρου Νικαίας*²⁹. Ο Θεόδωρος καταγόταν πιθανότατα από το Ναύπλιο και διετέλεσε μαθητής του αγ. Πέτρου, από τον οποίον και χειροτονήθηκε³⁰. Στις επιστολές του παρέχει ιστορικά στοιχεία για την επισκοπή 'Αργους, αλλά και για τις διενέξεις μεταξύ Αργείων και Ναυπλιέων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστολή που απευθύνει προς τους Ναυπλιείς³¹.

6. *Ο Βίος του Αγ. Πέτρου 'Αργους*, γραμμένος από τον μαθητή του Θεόδωρο Νικαίας³².

7. *Ο Βίος του Αγ. Θεοδοσίου του Νέου*, σύγχρονου του αγ. Πέτρου 'Αργους, που ασκήτευσε στην περιοχή και που χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον αγ. Πέτρο³³.

28. Πρόκειται για το μολυβδόβουλο αρ. 81 του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου Αθηνών, βλ. Schlumberger, *Sceaux byzantins inédits*, σ. 118, αρ. 42, Κωνσταντόπουλος, *Βυζαντινά μολυβδόβουλλα*, σ. 23, Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin*, V-1-3, n° 571. Οι εκδότες χρονολογούν το μολυβδόβουλο προ του τέλους του Θ' αι. Ο Ν. Βέης, *Αί έπίδρομαι τών Βουλγάρων υπό τόν τζάρον Συμεών και τά σχετικά σχόλια του 'Αρέθα Καισαρείας*, στα *'Ελληνικά*, 1 (1928), σ. 349, σημ. 3, θεωρεί ότι το μολυβδόβουλο δεν ανήκει στον άγ. Πέτρο 'Αργους, όπως άλλωστε ο V. Vasiliev, *The "Life" of St. Peter of Argos and its Historical Significance*, στο *Traditio*, 5 (1947), σ. 171. Μόνον ο Κυριακόπουλος, σ. 417, το αποδίδει στον άγ. Πέτρο 'Αργους.

29. Η αλληλογραφία του Θεοδώρου έχει εκδοθεί από τον J. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle (Archives de l'Orient Chrétien, Institut Français d'Études Byzantines)*, Παρίσι, 1960.

30. Βλ. Κυριακοπούλου, σσ. 219-220 και κυρίως σσ. 435-441, όπου και η πληρέστερη ως τώρα βιογραφία του αινιγματικού αυτού προσώπου.

31. Βλ. στο κείμενο στον Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 16, passim, σ. 284.

32. Πρόκειται ουσιαστικά για εγκωμιαστικό λόγο, τον οποίο ο Vasiliev, *The "Life" of St. Peter of Argos*, σ. 167 και σ. 169, αλλά και ο Δ. Ζακυθηνός, *Οί Σλάβοι έν 'Ελλάδι*, Αθήνα, 1945, σ. 96, ο Β. Ατέσης, *'Επισκοπικοί κατάλογοι τής 'Εκκλησίας τής 'Ελλάδος*, Αθήνα, 1975, σ. 18 και ο G. Da Costa - Louillett, *Saints de Grèce aux VIIe, IXe et Xe siècles*, στο *Byzantion*, 31 (1961), σ. 316, απέδωσαν στον διάδοχο του αγ. Πέτρου, τον επίσκοπο 'Αργους Κωνσταντίνο. Σήμερα θεωρείται αναμφισβήτητο ότι συντάκτης του είναι ο Θεόδωρος Νικαίας (βλ. *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, αρ. 1704).

33. Τον *Βίο του Αγίου Θεοδοσίου του Νέου και Ιαματικού* συνέταξε το ΙΣΤ' αιώνα ο Ναυπλιεύς Νικόλαος Μαλαξός. Υπάρχει μία έκδοση στο *Νέον 'Εκλόγιον*, Βενετία 1803, από τον Νικόδημο Αγιορείτη και ανατύπωσή του στην Κωνσταντινούπολη το 1863, ενώ

8. *Ο Βίος του Αγ. Θεοδώρου Κυθήρων*, που έζησε, όπως έγινε ήδη λόγος, στο Ναύπλιο στα τέλη του Θ' αιώνα³⁴.

9. *Τα Πρακτικά των συνόδων*, με τα ονόματα των επισκόπων που έλαβαν μέρος, αν μεταξύ των παρευρισκομένων περιλαμβάνονταν οι επίσκοποι Άργους ή Ναυπλίου.

Οι πηγές αυτές δεν είναι απόλυτα σύμφωνες μεταξύ τους. Κυρίως περιπλέκει τα πράγματα το *Σχόλιο*, το οποίο δεν αντιγράφει πιστά τα ονόματα των επισκόπων, όπως τα παραδίδει το *Συνοδικό*. Η δυσαρμονία αυτή δεν δημιουργεί ιστορικό πρόβλημα, γιατί το *Συνοδικό* είναι πηγή αναμφισβήτητου κύρους, όχι μόνο λόγω αρχαιότητας, αλλά κυρίως γιατί αποτελούσε επίσημο εκκλησιαστικό κείμενο της πατριαρχικής γραμματείας. Προέχει όμως να διακριβωθεί ποιος είναι ο πρώτος επίσκοπος που μνημονεύει το *Συνοδικό* και ποια η περίοδος της επισκοπείας του. Η λύση του προβλήματος θα επιτρέψει τη χρονολογική αξιοποίηση των υπολοίπων στοιχείων και την τελική ταξινόμησή τους στο χρόνο.

Σύμφωνα με το *Βίο του Αγ. Πέτρου Άργους*, ο εν λόγω άγιος χειροτονήθηκε επίσκοπος Άργους από τον Πατριάρχη Νικόλαο το Μυστικό, κατά τη δεύτερη αυτού πατριαρχεία, δηλ. μεταξύ των ετών 912 και 915³⁵. Ο *Βίος του Αγ. Θεοδοσίου του Νέου* εξάλλου επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι ο άγ. Πέτρος ήταν ήδη επίσκοπος Άργους περί το 920, χρονολογία κατά την οποία χειροτόνησε πρεσβύτερο τον άγ. Θεοδόσιο³⁶. Με βάση αυτά τα χρονολογικά στοιχεία, η ιστορική έρευνα τοποθετεί το χρόνο επισκοπείας του Πέτρου μετά από το 912 ως μετά το 920, ίσως μέχρι το 922 ή και ακόμα αργότερα³⁷.

έγινε μία ακόμα ανατύπωση στην Αθήνα το 1974. Στις ανατυπώσεις ο Βίος βρίσκεται μεταξύ των σελίδων 164-172. Η ιστορική αξία του Βίου είναι μικρή, αφού αναφέρεται σε γεγονότα του Θ' και Ι' αιώνα. Επειδή όμως ο Νικόλαος Μαλαξός διέθετε και πηγές που δε σώζονται και ιστορικό талант, οι μαρτυρίες αποτελούν ιστορικές ενδείξεις.

34. Βλ. ανωτέρω σημ. 19.

35. *Βίος Πέτρου Άργους*, σ. 238, 113-139.

36. *Βίος Αγίου Θεοδοσίου*, σ. 165-172, σημειώνει ότι ο Πέτρος χειροτόνησε πρεσβύτερο τον Θεοδόσιο επιστρέφοντας από την Κωνσταντινούπολη, όπου έλαβε μέρος στη σύνοδο για το θέμα της τετραγαμίας. Η σύνοδος αυτή έγινε, όπως είναι γνωστό από άλλες πηγές, το 920, αμέσως μετά το θάνατο του Λέοντα Στ'. Η μαρτυρία αυτή του *Βίου του Αγ. Θεοδοσίου* δεν έχει μεγάλη ιστορική βαρύτητα για τους λόγους που εξηγήσαμε ανωτέρω σημ. 33.

37. Ο Α. Βον, *La Morée franque*, Παρίσι, 1969, σσ. 67-68 και σ. 136, χρονολογεί το θάνατο του Πέτρου το 922, ο Κυριακόπουλος, σσ. 3-4 ανάμεσα στο 920 και το 924 και πρόσφατα ο Α. Kazdan, στο λήμμα *Petter of Argos*, στο *Oxford Dictionary of Byzantium*, σσ. 1638-1639, περί το 928.

Κατά το Βίο του, ο άγ. Πέτρος ήταν επίσκοπος «*Αργείων και Ναυπλιέων*»³⁸. Η επισκοπή δηλ. κατά τις αρχές του Ι' αιώνα ήταν ενιαία.

Στην αλληλογραφία του Θεόδωρου Νικαίας, ο άγ. Πέτρος φέρεται ήδη νεκρός, καθώς επίσης και ο αδελφός του Παύλος, ο οποίος είχε χειροτονηθεί Μητροπολίτης Κορίνθου, ήδη προ της χειροτονίας του Πέτρου στην επισκοπή Άργους³⁹. Ο Θεόδωρος απευθύνει επίσης μία επιστολή στο σύγχρονό του επίσκοπο Άργους Χριστόφορο⁴⁰. Στον κατάλογο του *Συνοδικού* αναφέρεται ένας μόνο επίσκοπος με το όνομα Χριστόφορος, ο τρίτος κατά σειρά, διάδοχος του Κωνσταντίνου, ο οποίος με τη σειρά του ήταν διάδοχος του Πέτρου⁴¹. Είναι πασιφανές ότι ο πρώτος επίσκοπος του *Συνοδικού* με το όνομα Πέτρος δεν είναι άλλος από τον άγ. Πέτρο, επίσκοπο Άργους μετά το 912.

Ο συντάκτης του *Σχόλιου*, είτε αυτός είναι ο Ζυγομαλάς είτε άλλος, παρ' όλες τις πηγές που φαίνεται να είχε στη διάθεσή του, δημιούργησε συγχύσεις που ταλαιπωρούν ως σήμερα τους ερευνητές. Για τον πρώτο επίσκοπο του *Συνοδικού*, που ως γνωστόν είναι ο άγ. Πέτρος Άργους, το *Σχόλιο* υπογραμμίζει ότι χειροτόνησε ιερέα τον άγ. Θεοδόσιο το Νέο⁴². Στο σημείο αυτό το *Σχόλιο* είναι απόλυτα σωστό. Πέρα τούτου όμως ο συντάκτης του *Σχόλιου* είναι ιστορικά ανακριβής. Αναφέρει ότι ο Πέτρος έζησε κατά τα έτη της βασιλείας του Βασιλείου Α' (867-886) και επί πατριαρχείας Φωτίου (858-867 και 877-886) και ότι έλαβε μέρος στη λεγομένη Πρωτοδευτέρα σύνοδο της Κωνσταντινούπολης *κατά το έτος 857, στην οποία πήραν μέρος 383 πατέρες*⁴³. Στο σημείο αυτό ο σχολιαστής περιπλέκει ακόμα πε-

38. Κατά το *Βίο Πέτρου Άργους*, σ. 238, 134-141: μετά το θάνατο του επισκόπου Άργους «*Αργείοι και Ναύπλιοι πανδημεί*» μετέβησαν στην Κόρινθο ζητώντας από τον μητροπολίτη Παύλο, αδελφό του Πέτρου, να χειροτονήσει τον Πέτρο επίσκοπο Άργους. Μετά το θάνατο του Πέτρου (*Βίος Πέτρου Άργους*, σ. 252, 362-369), Αργείοι και Ναυπλιείς διεκδικούσαν το λείψανο του επισκόπου τους.

39. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 43, 12-21, σ. 315: ο μητροπολίτης Κορίνθου Βασίλειος αντιμετώπιζε το θέμα επιλογής κατάλληλου επισκόπου Άργους μετά το θάνατο του Πέτρου.

40. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 15, 12-14, σ. 284.

41. Βλ. τον κατάλογο ανωτέρω στη σημ. 27.

42. *Σχόλιο*, σ. 416, 15-18: «*Ο πρώτος Πέτρος ... όστις και έχειροτόνησεν ιερέα τόν άγιον Θεοδόσιον τόν νέον*».

43. Αυτόθι: «*Ο πρώτος Πέτρος ήν έν τοίς χρόνοις τοῦ εύσεβοῦς βασιλέως τοῦ Μακεδόνας έν τῇ Αη και Βα Οίκουμηνική άγία Συνόδω, πατριαρχούντος κυροῦ Φωτίου, τῷ ζτζέ έτει, Πατέρες <τ>πγ'.*» Ο εκδότης θα έπρεπε να διορθώσει το «*βασιλέως*» σε «*Βασιλείου*». Ο Schreiner, *Σύντομο Χρονικό*, σ. 227, αυθαίρετα προσθέτει μία φράση

ρισσότερο τα ιστορικά γεγονότα, γιατί η Πρωτοδευτέρα σύνοδος δεν έγινε το 857, όπως σημειώνει, αλλά το 861⁴⁴. Πρόκειται ασφαλώς για ένα από τα συνήθη χρονολογικά λάθη, στα οποία οι βυζαντινοί συγγραφείς ήταν επιρρεπείς. Αυτό όμως δεν αποκαθιστά την ιστορική πραγματικότητα. Η Πρωτοδευτέρα σύνοδος έγινε επί πατριαρχείας Φωτίου, πλην όμως όχι στα χρόνια της βασιλείας του Βασιλείου Α', αλλά στα χρόνια του Μιχαήλ Γ'. Ο Φώτιος πατριάρχευσε κατά τους χρόνους του Βασιλείου Α' (δεύτερη πατριαρχία από το 877 ως το 886), αλλά η πατριαρχία αυτή δεν έχει καμιά σχέση με την Πρωτοδευτέρα σύνοδο του 861. Ο Πέτρος στον οποίον αναφέρεται ο σχολιαστής δεν μπορεί κατά συνέπεια να είναι ο άγ. Πέτρος Ἄργους, αφού ο τελευταίος χειροτονήθηκε επίσκοπος μετά το 912. **Πρόκειται για κάποιον άλλον επίσκοπο Ἄργους που έζησε μετά τα μέσα του Θ' αιώνα και που έφερε και αυτός το όνομα Πέτρος.** Σ' αυτόν τον Πέτρο πρέπει να αποδώσουμε το μολυβδόβουλο του Εθνικού Μουσείου, αφού κατά τους ειδικούς χρονολογείται περί τα μέσα του Θ' αιώνα. Ο Πέτρος αυτός έδρασε επί πρώτης πατριαρχείας του Φωτίου και το 861 έλαβε μέρος στην Πρωτοδευτέρα σύνοδο. Φαίνεται ότι ζούσε ακόμα το 867, όταν συνέβη η δυναστική αλλαγή στην Κωνσταντινούπολη. Ο συντάκτης του *Σχολίου* δεν εννόησε τις πηγές του και πιστεύοντας ότι ο άγ. Πέτρος υπήρξε ο πρώτος επίσκοπος Ἄργους με αυτό το όνομα, απέδωσε σ' αυτόν και μόνο κάθε πληροφορία που μιλούσε για επίσκοπο Πέτρο Ἄργους. Το κατωτέρω διάγραμμα παρέχει μία εικόνα των ιστορικών δεδομένων που συγχέει το *Σχόλιο*.

στην αρχή του κειμένου που μεταβάλλει εντελώς τη σημασία: «*Ὁ πρῶτος <ἐπίσκοπος Ἄργους καὶ Ναυπλίου> Πέτρος*» κλπ. Στα σχόλια του ο Schreiner τ. II, σσ. 120-121, νομίζει ότι η σύνοδος (σε ενικό αριθμό) που αναφέρει το κείμενο, είναι δύο δηλ. αυτή του 860-861 και αυτή του 879-80. Ο Σαββίδης, *Τα προβλήματα σχετικά με το βυζαντινό Ναύπλιο*, σ. 165, σημ. 14, προτείνει τη σύνοδο που ασχολήθηκε με την τετραγαμία του Λέοντος ΣΤ' και που χρονολογείται μεταξύ 920 και 922. Το κείμενο αναφέρει σαφώς μία μόνο σύνοδο (*οἰκουμενικῆ ἁγία συνόδῳ*), που όμως τη χαρακτηρίζει σαν «*α' καὶ β'*», χαρακτηρισμός που αποδίδεται στη λεγόμενη Πρωτοδευτέρα σύνοδο του 861, και στην οποία πήραν μέρος 383 πατέρες, όπως πολύ σωστά διορθώνει ο Κυριακόπουλος. Το θέμα είναι ότι το κείμενο τοποθετεί λανθασμένα την Πρωτοδευτέρα σύνοδο στο 857.

44. Πρέπει να σημειώσουμε ότι καμμία σύνοδος δεν έγινε το 857. Οι πληροφορίες για την Πρωτοδευτέρα σύνοδο δεν είναι σαφείς, γιατί τα Πρακτικά της χάθηκαν. Έγινε στο ναό των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη τον Απρίλιο του 861, υπό την προεδρία του πατριάρχη Φωτίου και παρόντων δύο αντιπροσώπων του πάπα Νικολάου Α' (858-967), λόγος για τον οποίο πολλοί Βυζαντινοί ιστορικοί τη θεωρούν οικουμενική. Η σύνοδος επικύρωσε την κανονικότητα της καθαίρεσης του Πατριάρχη Ιγνατίου και της εκλογής του Φωτίου. Για περισσότερες λεπτομερείες, Δ. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή ιστορία*, 324-1071, Αθήνα, 1972, σ. 350.

Χρονολογία	Γεγονότα	Γεγονότα Αργολίδας
858-867	Α΄ Πατριαρχεία Φωτίου	
861	Πρωτοδευτέρα	Πέτρος Ἄργους
867-886	Βασίλειος Α΄	
867-877	Β΄ Πατριαρχεία Ιγνατίου	
869	Σύνοδος Κων/πολης	Ἄργους Θεότιμος Ναυπλίου Ανδρέας
877-886	Β΄ Πατριαρχεία Φωτίου	
912-925	Β΄ Πατριαρχεία Νικολάου Μυστικού	Χειροτονία αγίου Πέτρου Ἄργους

Για να κλείσουμε την ανάλυση των πληροφοριών των πηγών επ' αυτού του σημείου, επαναλαμβάνουμε ότι το 869, δηλ. μόλις οκτώ χρόνια μετά την Πρωτοδευτέρα σύνοδο, πραγματοποιήθηκε νέα σύνοδος στην Κωνσταντινούπολη. Σ' αυτή μετείχαν δύο επίσκοποι από το χώρο της Αργολίδας: ο Ἄργους Θεότιμος και ο Ναυπλίου Ανδρέας. Ἄρα η ενιαία επισκοπή Ἄργους χωρίστηκε μετά το 861 σε δύο αυτόνομες επισκοπές.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αλληλογραφία του Θεόδωρου Νικαίας. Ο Θεόδωρος έδρασε ως Μητροπολίτης Νικαίας επί πατριαρχείας Θεοφυλάκτου (933-956)⁴⁵. Στις επιστολές του αφήνει να εννοηθεί ότι μετά τον επίσκοπο Κωνσταντίνο, διάδοχο του αγ. Πέτρου, οι Ναυπλιείς απαιτούσαν να αποσπαστούν εκκλησιαστικά από την ενιαία επισκοπή «Ἄργους» και να αποτελέσουν ίδια επισκοπή. Ο Θεόδωρος συμβουλεύει τους συμπατριώτες του να παραμείνουν κάτω από την ιστορική ενιαία επισκοπή, την οποία ποίμανε ένας άγιος, εννοώντας τον αγ. Πέτρο⁴⁶.

Το *επίγραμμα του Ιωάννη*, αναφέρει έναν άλλον επίσκοπο ονομαζόμενο Πέτρο, διάδοχος του οποίου ήταν ο συντάκτης του *Επιγράμματος*⁴⁷. Στο *Συνοδικό* ο μόνος επίσκοπος Ἄργους με το όνομα Πέτρος με διάδοχο έναν επίσκοπο με το όνομα Ιωάννης είναι ο τέταρτος κατά σειράν⁴⁸. Κατά το συντάκτη του *Επιγράμματος* ο προκάτοχός του Πέτρος ήταν επίσκοπος «*Ναυπλίων και Αργείων*», ενώ αυτός ήταν μόνον επίσκοπος «*Αργείων*». Δηλ. ο Ιωάννης υποδεικνύει ότι μετά το θάνατο του Πέτρου, η ενιαία επισκοπή

45. Βλ. Κυριακοπούλου, σ. 438-439.

46. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 16, *passim*, σ. 284: ο Θεόδωρος απευθύνει μία επιστολή προς τους Ναυπλιείς και τους ψέγει για τις χωριστικές τάσεις τους.

47. *Επίγραμμα*, σ. 424, *passim*.

48. Βλ. κατάλογο ανωτέρω σημ. 27.

διαιρέθηκε και πάλι σε δύο αυτόνομες επισκοπές. Είναι αποκλειστέα επί του προκειμένου κάθε σκέψη ότι πρόκειται για παράλειψη, όταν είναι γνωστή η προσοχή που απέδιδαν την εποχή εκείνη στους εκκλησιαστικούς τίτλους. Οφείλουμε συνεπώς να δεχτούμε ότι η ενιαία επισκοπή «*Ἄργους*» υπήρξε βραχύβια. Οι Ναυπλιείς κατώρθωσαν τελικά αυτό που, κατά το Θεόδωρο Νικαίας, επιζητούσαν, δηλ. να δημιουργήσουν και πάλι αυτόνομη επισκοπή⁴⁹.

Οι πηγές αγνοούν την επισκοπή Ναυπλίου, γεγονός που δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη μακροβιότητα του νέου αυτού χωριστικού εγχειρήματος. Τα επισκοπικά μολυβδόβουλα του Ι΄ και του ΙΑ΄ αιώνα μνημονεύουν μόνο επίσκοπους Ἄργους⁵⁰. Προφανώς, η ανεξάρτητη επισκοπή Ναυπλίου δε διατηρήθηκε. Επιγραφές του ΙΒ΄ αιώνα παραθέτουν το όνομα του επισκόπου Αργολίδας συνοδευόμενο από τον τίτλο «*Ναυπλίων και Αργείων*»⁵¹. Οι πηγές αυτές πιστοποιούν την επάνοδο στην παλαιότερη κατάσταση της ενιαίας επισκοπής, που έφερε τον επίσημο τίτλο της «*επισκοπής Ἄργους*». Όταν όμως γίνεται λόγος για τους πιστούς, είναι δυνατό να έχουμε τον τύπο «*Ναυπλίων και Αργείων*»⁵².

Στο κατωτέρω σχεδιάγραμμα επιχειρούμε μια απεικόνιση της ενιαίας επισκοπής και των δύο παράλληλων επισκοπών:

49. Ο συντάκτης του *Σχολίου* περιπλέκει και στην περίπτωση αυτή το ζήτημα. Στον κατάλόγο του αναφέρει 21 επισκόπους της επισκοπής Ἄργους, ενώ ο κατάλογος του *Συνοδικού* μνημονεύει 22. Απουσιάζει από το *Σχόλιο* το όνομα του επισκόπου Ιωάννη, πέμπτου κατά σειρά στον κατάλογο του *Συνοδικού*, συντάκτη του *Επιγράμματος* προκάτοχου του οποίου υπήρξε ο Πέτρος.

50. Βλ. J. Nesbitt και N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. 2: *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, Ουάσιγκτον, 1994, n° 24.1 και, n° 24.2, Laurent, *Le corpus des Sceaux de l'empire byzantin*, V-I-3: *L'église*, n° 575.

51. Ο επίσκοπος Λέων (περί το 1143 - περί το 1157) υπογράφει ως Ἄργους και Ναυπλίου, βλ. Α. Μουστοξύδης, *Υπόμνημα Λέοντος επισκόπου Ἄργους και Ναυπλίου* στο *Ἑλληνομνήμων*, 5 (1843), σσ. 279-287. Βλ. επίσης Σαββίδης, *Nauplion*, σ. 292.

52. Ὅπως π.χ. στο *Επίγραμμα* του Ιωάννου, γραμμές 2-3.

Επισκοπή Ἄργους	Ενιαία επισκοπή	Επισκοπή Ναυπλίου
	Πέτρος	
;	;	;
Θεότιμος		Ανδρέας
;	;	;
	Ἅγιος Πέτρος	
	Κωνσταντίνος	
	Χριστόφορος	
	Πέτρος	
Ιωάννης		;
;		;

5. Από την «επισκοπή Ἄργους» στην επισκοπή «Ἄργους και Ναυπλίου» και στη μητρόπολη «Ναυπλίου και Ἄργους».

Η ανάλυση των δεδομένων των πηγών υποδεικνύει ότι, τουλάχιστον ως το 861, η περιοχή της Αργολίδας ποιμαινόταν από έναν επίσκοπο. Η επισκοπή αυτή έφερε τον τίτλο της επισκοπής Ἄργους. Ο επίσκοπός της ονομαζόταν επίσκοπος Αργείων ή Αργέων ή Ἄργων⁵³.

Το 869 η ενιαία επισκοπή Ἄργους δεν υπάρχει. Η δικαιοδοσία της χωρίστηκε σε δύο ανεξάρτητες επισκοπές: την επισκοπή Ἄργους και την επισκοπή Ναυπλίου.

Στις αρχές του Ι΄ αιώνα, κατά την περίοδο της επισκοπείας του αγ. Πέτρου (δηλ. μετά το 912 ως μετά το 920), οι δύο επισκοπές βρίσκονταν και πάλι ενωμένες υπό έναν επίσκοπο.

Μετά το θάνατο (ή τη μετάθεση) του Κωνσταντίνου, διαδόχου του αγ. Πέτρου, οι Ναυπλιείς δημιούργησαν κλίμα έντασης απαιτώντας την αποκοπή του Ναυπλίου από την επισκοπή Ἄργους και την επαναδημιουργία της ανεξάρτητης επισκοπής Ναυπλίου. Οι απαιτήσεις τους δεν ικανοποιήθηκαν και η επισκοπή παρέμεινε ενιαία υπό τον Χριστόφορο και το διάδοχό του Πέτρο. Μετά το θάνατο του Πέτρου η επισκοπή διαιρέθηκε πάλι σε επισκοπή Ἄργους και επισκοπή Ναυπλίου. Επίσκοπος Ἄργους χειροτονήθηκε ο Ιωάννης, ενώ αγνοούμε το όνομα του επισκόπου Ναυπλίου.

Ἄγνωστο τι επακολούθησε. Στα επισκοπικά μολυβδόβουλα του ΙΑ΄ αιώνα ο επίσκοπος της Αργολίδας φέρει πάντοτε τον τίτλο «επίσκοπος Ἄργους». Προφανώς η επισκοπή παρέμενε ενωμένη κατά τα αρχαία πρότυπα

53. Βλ. π.χ. *Συνοδικό της Ορθοδοξίας*, III, 12, σ. 109: *αρχιερέως Ἄργων, Επίγραμμα* του Ιωάννου, γραμμή 7: *Ἀργείων θύτης* κλπ.

και έφερε, επίσης κατά τα αρχαία πρότυπα, την ονομασία της επισκοπής 'Αργους.

Ο τίτλος «'Αργους και Ναυπλίου» θα εμφανιστεί αργότερα, στο ΙΒ' αιώνα⁵⁴. Ο τίτλος υποδεικνύει την ύπαρξη ενιαίας επισκοπής, στην οποία όμως ο ρόλος του Ναυπλίου δεν μπορεί πλέον να αγνοηθεί και επιβάλλει την αλλαγή του τίτλου.

Στο τέλος του ΙΒ' αιώνα, και συγκεκριμένα το 1188/9, η επισκοπή «'Αργους και Ναυπλίου» προάγεται σε Μητρόπολη, αλλά με τον τίτλο «Ναυπλίου και 'Αργους»⁵⁵. Το Ναύπλιο απέκτησε, τουλάχιστον στον έκκλησιαστικό τομέα, μεγαλύτερη σημασία από το 'Αργος και περιόρισε το όνομα της άλλοτε κραταιάς αργολικής πόλης στη δεύτερη θέση του επισκοπικού τίτλου. Η εξέλιξη του επισκοπικού τίτλου αποτελεί την τρανότερη απόδειξη της αντίστροφης πορείας των δύο πόλεων: στο μέτρο που το Ναύπλιο αναπτύσσεται, το 'Αργος περιπίπτει σε αφάνεια.

6. Απόπειρα ιστορικής σύνθεσης.

Η απλή παράθεση των ιστορικών γεγονότων δεν αποτελεί ιστορία, αλλά ένα είδος χρονικού χωρίς επιστημονικές αξιώσεις. Οφείλουμε να αιτιολογήσουμε την ιστορική εξέλιξη και να καλύψουμε τα κενά με θεμελιωμένες ιστορικές υποθέσεις.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Ναύπλιο προ του Θ' αιώνα διαδραμάτισε ελάχιστο ρόλο στην ιστορία της Αργολίδας. Πιθανόν να υπήρχε στο χώρο της σημερινής πόλης κάποιος οικισμός, χωρίς οικονομική, πολιτική ή άλλη σημασία, ο οποίος δεν άφησε κανένα ίχνος.

Το 'Αργος αποτελούσε τον μόνο αξιόλογο οικισμό του Αργολικού πεδίου, την έδρα της επισκοπής και ίσως κάποιας υποτυπώδους επαρχιακής διοίκησης. Οι αβαροσλαβικές εισβολές κατάφεραν ισχυρό πλήγμα στην πόλη, από το οποίο αρχίζει να συνέρχεται μόλις στις αρχές του Θ' αιώνα. Την ίδια εποχή το Ναύπλιο αποκτά σημασία. Οι πειρατικές αραβικές επιδρομές στα πελοποννησιακά παράλια συνέτειναν στην ανάπτυξή του. Εξαιτίας των επιδρομών αυτών, κυρίως μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους 'Αραβες περί το 828, οι οχυρές παράκτιες τοποθεσίες, όπως το Ναύπλιο, που μπορούσαν να προστατεύσουν την ενδοχώρα, απέκτησαν στρατηγική σημασία. Από πλευράς εκκλησιαστικής διοίκησης, το Ναύπλιο παρέμεινε υπό τον επίσκοπο 'Αργους. Όσο όμως η πόλη του Ναυπλίου αποκτούσε αστικό χαρακτήρα, οι κάτοικοί της έφεραν με δυσφορία την εκκλησιαστική τους

54. Βλ. ανωτέρω σημ. 51.

55. Βλ. *Συνοδικό της Ορθοδοξίας*, IV, 5-6, σ. 109:

εξάρτηση από το Άργος. Γνωρίζουμε ότι το 869 οι Ναυπλιείς έχουν κατορθώσει να πείσουν τις αρχές της Κωνσταντινούπολης, πολιτικές και εκκλησιαστικές, να προβούν στην ανακήρυξη του Ναυπλίου σε ανεξάρτητη επισκοπή. Το ζήτημα είναι να χρονολογήσουμε την ίδρυση της επισκοπής και να ανιχνεύσουμε τους λόγους που τελικά έπεισαν τις αρχές της πρωτεύουσας για το αναγκαίο διχοτόμησης της επισκοπής Άργους.

Δεδομένου ότι το 861 η επισκοπή ήταν ενιαία υπό τον Πέτρο, η πιθανότερη χρονολογία διαίρεσης της επισκοπής είναι το έτος 867, όταν ο Βασίλειος Α΄ ανέτρεψε το Μιχαήλ Γ΄ και κατέλαβε το θρόνο. Ο Βασίλειος, μετά την ανάληψη της εξουσίας, ασχολήθηκε με την αναδιοργάνωση της πολιτικής και της εκκλησιαστικής διοίκησης. Μία από τις πρώτες ενέργειες του Βασιλείου στο χώρο της εκκλησίας ήταν η απομάκρυνση του Φωτίου από τον πατριαρχικό θρόνο και η επαναφορά του Ιγνατίου⁵⁶. Η πράξη αυτή είχε πολιτικό περιεχόμενο και καθυσύχασε τους Ζηλωτές, αλλά προκάλεσε έντονες αντιδράσεις μεταξύ των προοδευτικών και των διανουμένων. Ο αυτοκράτορας και ο πατριάρχης, στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν την παράταξή τους, διαίρεσαν ορισμένες επισκοπές και τοποθέτησαν στις νέες έδρες φιλικά προσκείμενους ιεράρχες⁵⁷. Οι περισσότερες από τις νέες αυτές επισκοπές δεν επέζησαν. Ανάλογη φαίνεται να είναι η περίπτωση της επισκοπής Ναυπλίου. Το *Σχόλιο*, παρ' όλες του τις συγχύσεις, επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι ο Πέτρος Άργους ανήκε στην προοδευτική ομάδα του Φωτίου. Το 867 ήταν ακόμα στην έδρα του. Δεν γνωρίζουμε αν πέθανε ή αν υποχρεώθηκε σε παραίτηση, όπως και άλλοι φωτιανοί. Ο νέος αυτοκράτορας γνώριζε τα πελοποννησιακά ζητήματα, γιατί επί Μιχαήλ Γ΄ είχε επισκεφτεί την Πελοπόννησο για την επίλυση διοικητικών θεμάτων⁵⁸. Τότε το Ναύπλιο κρίθηκε αρκετά σημαντικό αστικό κέντρο για να γίνει έδρα επισκοπής. Η διαίρεση της επισκοπής θα πρέπει κατά συνέπεια να τοποθετηθεί στο γενικότερο κλίμα της διαμάχης Ζηλωτών ιγνατιανών και προοδευτικών φωτιανών. Ο Θεότιμος και ο Ανδρέας που χειροτονήθηκαν αμοιβαία επί-

56. Βλ. Ζακυθηνού, *Ίστορία*, σ. 350-351.

57. Τελικός σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν η δημιουργία της απαραίτητης πλειοψηφίας για τη συνοδική καταδίκη του Φωτίου. Η σύνοδος συνήλθε από τον Οκτώβριο του 869 ως το Φεβρουάριο του 870 στην Κωνσταντινούπολη, υπό την προεδρεία του πατριάρχη Ιγνατίου, παρόντων των απεσταλμένων του πάπα Αδριανού Β΄ (867-872) και καταδίκασε το Φώτιο. Η σύνοδος αυτή θεωρείται από την καθολική εκκλησία σαν οικουμενική. Η παρουσία σ' αυτή των δύο επισκόπων της Αργολίδας δείχνει καθαρά την ιδεολογική τους τοποθέτηση στην διένεξη μεταξύ προοδευτικών οπαδών του Φωτίου και ζηλωτών οπαδών του Ιγνατίου.

58. Βλ. ανωτέρω, σημ. 51.

σκοποι Ἄργους και Ναυπλίου ανήκαν οπωσδήποτε στη ιγνατιανή μερίδα των Ζηλωτών. Η παρουσία τους στη σύνοδο της Κωνσταντινούπολης του 869, επί πατριαρχείας Ιγνατίου, δεν αφήνει αμφιβολίες για την τοποθέτησή τους.

Η κατάσταση άλλαξε με το θάνατο του Ιγνατίου το 877. Ο Βασίλειος επανέφερε στον Οικουμενικό θρόνο το Φώτιο, η επαναφορά του οποίου προκάλεσε θύελλα διαμαρτυριών των Ζηλωτών. Ο Φώτιος ακολούθησε ανάλογη με τον Ιγνάτιο τακτική προσπαθώντας να δημιουργήσει ευνοϊκή συνοδική πλειοψηφία⁵⁹. Δεν ήταν βέβαια εύκολο να απαλλαγεί αμέσως από τους Ζηλωτές, αλλά, όταν η ευκαιρία παρουσιαζόταν, επανέφερε τα πράγματα στην προϊγνατιανή κατάσταση. Στα πλαίσια αυτά θα πρέπει να δεχτούμε την επανένωση των επισκοπών Ἄργους και Ναυπλίου μετά το θάνατο του Ανδρέα.

Η επόμενη θύελλα στην εκκλησία της Κωνσταντινούπολης σχετίζεται με την τετραγαμία του αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ (886-912). Ο αυτοκράτορας αυτός δεν απέκτησε διάδοχο από την πρώτη σύζυγό του Θεοφανώ, αλλά ούτε από τη δεύτερη Ζωή και την τρίτη Ευδοκία. Τελικά απέκτησε εξώγαμο τέκνο από τη Ζωή Καρβονοψίνα, αλλά ο πατριάρχης Νικόλαος Α΄ Μυστικός (πρώτη πατριαρχεία 901-907) αρνήθηκε να δεχτεί τέταρτο γάμο για τον αυτοκράτορα. Σύνοδος που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη, και στην οποία πήραν μέρος αντιπρόσωποι του πάπα Σεργίου Γ΄, ενέκρινε τον τέταρτο γάμο του Λέοντα. Ο Πατριάρχης Νικόλαος Α΄ παραιτήθηκε την πρώτη Φεβρουαρίου του 907. Το 912, μετά το θάνατο του Λέοντα, ο Νικόλαος αποκαταστάθηκε στον Οικουμενικό θρόνο⁶⁰. Επειδή χήρευε η μητρόπολη Κορίνθου, ο Νικόλαος χειροτόνησε μητροπολίτη τον Παύλο, πρεσβύτερο αδελφό του αγ. Πέτρου. Ο Πέτρος ακολούθησε τον αδελφό του στην Κόρινθο και μόνασε σε κάποιο μοναστήρι έξω από την πόλη. Στο μεταξύ απεβίωσε ο επίσκοπος Ἄργους. Αργείοι και Ναυπλιείς έστειλαν αντιπροσωπεία στο μητροπολίτη Παύλο ζητώντας τον Πέτρο για επίσκοπο, ο οποίος τελικά πείστηκε να δεχτεί το αξίωμα. Είναι φανερό ότι επί του προκατόχου του αγ. Πέτρου, το Ἄργος και το Ναύπλιο τελούσαν υπό κοινό επίσκοπο. Η κατάσταση παρέμεινε η ίδια επί επισκοπής Πέτρου. Κατά το βιογράφο του, μετά το θάνατο

59. Ο Φώτιος αποκαταστάθηκε τελικά από τη σύνοδο που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη από το Νοέμβριο του 879 ως το Μάρτιο του 880. Βλ. F. Dvornik, *Le Schisme de Photius. Histoire et légende*, Παρίσι, 1950, σσ. 580-582.

60. Βλ. Ζακυθηνού, 'Ιστορία, σσ. 343-346. Την επάνοδο του Νικολάου στον πατριαρχικό θρόνο ζήτησε ο ίδιος ο Λέων Στ΄ με τη διαθήκη που άφησε πεθαίνοντας. Βλ. Ν. Οικονομίδης, *La dernière volonté de Léon VI au sujet de la tétragamie*, στο *Byzantinische Zeitschrift*, 56 (1963) σ. 46-52.

του Πέτρου, Αργείοι και Ναυπλιείς συνεπλάκησαν για την κατοχή του σκηνώματος του αγίου. Οι Αργείοι επικράτησαν, γιατί ήταν πολυπληθέστεροι⁶¹. Η πληροφορία αυτή προερχόμενη από άνθρωπο γεννημένο και μεγαλωμένο στην Αργολίδα, έχει ιδιαίτερη σημασία. Δείχνει ότι το Ναύπλιο, παρά την ανάπτυξή του, παρέμενε, κατά το πρώτο μισό του Ι' αιώνα, υποδεέστερο από το Άργος.

Κατά την επιστολή του Θεοδώρου Νικαίας προς το μητροπολίτη Κορίνθου Βασίλειο, οι Ναυπλιείς, μετά το θάνατο του αγ. Πέτρου, ήθελαν επίσκοπο της αρεσκείας τους, που όμως δεν ήταν της αρεσκείας των Αργείων. Ο Θεόδωρος προτείνει στον μητροπολίτη τον ιερομόναχο Βασίλειο ως το καταλληλότερο και κοινής αποδοχής πρόσωπο. Τονίζει ότι αν αυτός αρνηθεί, θα πρέπει να χειροτονηθεί επίσκοπος άτομο το οποίο θα εκλέξουν από κοινού οι δύο πόλεις. Υπογραμμίζει μάλιστα ο Θεόδωρος ότι αυτού του είδους οι διενέξεις μεταξύ των δύο πόλεων αποτελούσαν ήδη «μακρά συνήθεια»⁶². Στη διένεξη αυτή μεταξύ των δύο πόλεων, οι Ναυπλιείς παρουσιάζονται ως πρωτεργάτες της διχοστασίας. Ίσως επειδή οι Αργείοι οικειοποιήθηκαν το λείψανο του αγ. πέτρου ή ίσως επειδή, ως πολίτες πόλης ήσσονος σημασίας, δεν λαμβάνονταν αρκετά υπόψη. Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται από την επιστολή του Θεοδώρου Νικαίας προς τους Ναυπλιείς, τους οποίους κατηγορεί για την αρνητική στάση που κρατούν στο θέμα της διαδοχής του αγ. Πέτρου⁶³. Τελικά φαίνεται ότι Αργείοι και Ναυπλιείς συμφώνησαν στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου, για τον οποίο τίποτε δεν είναι γνωστό. Η επισκοπεία του Κωνσταντίνου δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα μακρά, γιατί ζώντος του Θεοδώρου Νικαίας χειροτονήθηκε επίσκοπος Άργους ο Χριστόφορος, διάδοχος του Κωνσταντίνου. Ο Θεόδωρος γράφει στον Χριστόφορο και τον αποκαλεί «επίσκοπο Άργους», αλλά στο γράμμα του τονίζει ότι είναι «επίσκοπος Αργείων και Ναυπλιέων»⁶⁴. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο θάνατος του Θεοδώρου επήλθε μετά το 953⁶⁵, η χειροτονία του Χριστοφόρου

61. *Βίος Αγίου Πέτρου*, σσ. 238, 113 σ. 240, 150: τα περί εκλογής και χειροτονίας του Παύλου και του Πέτρου. *Αυτόθι*, σ. 252, 362-366: η διαμάχη μεταξύ Αργείων και Ναυπλιέων για το λείψανο του αγίου Πέτρου.

62. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 43, 12-21, σ. 315.

63. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 16, passim, σ. 284.

64. Darrouzès, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, VII, 15, 12-14, σ. 284.

65. Ο Κυριακόπουλος, σσ. 435-441, περιπλέκει τα πράγματα. Θεωρεί ότι ο Θεόδωρος Νικαίας διετέλεσε επίσης επίσκοπος Άργους και διαδέχτηκε τον αγ. Πέτρο και ότι αυτός είναι ο Κωνσταντίνος, που το *Συνοδικό της Ορθοδοξίας* αναφέρει μετά τον αγ. Πέτρο. Για να στηρίξει την άποψή του, καταφεύγει σε στείρες υποθέσεις. Το γεγονός είναι ότι σύμφωνα με επιστολή του ίδιου του Θεοδώρου (βλ. Darrouzès, *Épistoliers*

έγινε προ του έτους αυτού. Η επιστολή του Θεόδωρου δεν αφήνει καμία αμφιβολία, ότι ο επίσημος τίτλος της επισκοπής ήταν «*επισκοπή Ἄργους*», αλλά υπό τον τίτλο αυτό πρέπει να εννοούμε *επισκοπή Ἄργους και Ναυπλίου*. Ένας ακόμα λόγος που ενοχλούσε τους Ναυπλιείς.

Ο Πέτρος, ο οποίος διαδέχτηκε τον Χριστόφορο, ήταν κατά το *Επίγραμμα* του μαθητή και διαδόχου του Ιωάννη, «*επίσκοπος Ναυπλίων και Αργείων*». Ο Πέτρος αυτός ήταν έξοχη προσωπικότητα. Ο Ιωάννης τον χαρακτηρίζει άγιο, μνημονεύει μία εικόνα του από άργυρο και αναφέρει ότι έκτισε την εκκλησία της Νέας, για την οποία δε γνωρίζουμε τίποτε. Η ομοιότητα με τον άγ. Πέτρο Ἄργους είναι μεγάλη, αλλά η σαφής αναφορά του Ιωάννη ως διαδόχου του στην επισκοπή Ἄργους, αποκλείει κάθε άλλη ερμηνεία⁶⁶. Το *Επίγραμμα* αποτελεί αδιάψευστη μαρτυρία ότι η σπουδαιότητα του Ναυπλίου στην επισκοπή έβαινε αυξανόμενη. Ο Ιωάννης μνημονεύει τους Ναυπλιείς πριν από τους Αργείους στον επισκοπικό τίτλο, γεγονός για πρώτη φορά πιστούμενο. Για τον εαυτό του, ο Ιωάννης δηλώνει ότι ήταν επίσκοπος των Αργείων μόνον. Αν μιλούσε για «*επισκοπή Ἄργους*» θα ήταν δυνατό να υπονοήσουμε τον παραδοσιακό τίτλο της ενιαίας επισκοπής. Εδώ όμως σαφέστατα ο Ιωάννης γράφει ότι είναι «*οἴκτιστος Ἀργείων θύτης*». Ἄρα, η επισκοπή Ἄργους χωρίστηκε και πάλι σε δύο ανεξάρτητες επισκοπές. Πότε και γιατί συνέβη αυτό;

Υπογραμμίσαμε ήδη ότι οι διαιρέσεις επισκοπών υπήρξε φαινόμενο ανωμάτων για την Εκκλησία περιόδων. Πρέπει να τονίσουμε ακόμα ότι καμιά τέτοια ενέργεια δεν ήταν δυνατή, αν δεν συνυπήρχε αίτημα των εντοπίων, δηλ. στην προκειμένη περίπτωση των Ναυπλιέων. Το αίτημα αυτό όχι μόνο υπήρχε, αλλά και προβαλλόταν μαχητικά από τους Ναυπλιείς που έφεραν με δυσφορία την εκκλησιαστική υπεροχή και κηδεμονία των Αργείων, καθώς και την απουσία του ονόματος της πόλης τους από τον επίσημο επισκοπικό τίτλο. Το ιστορικό προηγούμενο της διαίρεσης της επισκοπής επί Ιγνατίου, τους εμφυσούσε την ελπίδα ότι μία νέα διαίρεση δεν ήταν ανέφικτη. Η συνεχής ανάπτυξη της πόλης τους κατά τον Ι΄ αιώνα, που κατά

---

byzantins du Xe siècle, σ. 85) ο Θεόδωρος ήταν μητροπολίτης Νικαίας επί βασιλείας Ρωμανού Β΄ (959-963). Ο θάνατός του θα πρέπει όθεν να τοποθετηθεί μετά το 963.

66. Ο Κυριακόπουλος, σσ. 423-428, επειδή πιστεύει ότι ο Πέτρος του *Επιγράμματος* είναι ο άγ. Πέτρος, καταφεύγει και πάλι σε στείρες υποθέσεις. Για να μην υποχρεωθεί να αναιρέσει την υπόθεσή του ότι ο διάδοχος του αγ. Πέτρου ήταν πιθανόν ο μετέπειτα επίσκοπος Νικαίας Θεόδωρος (βλ. ανωτέρω σημ. 65), υποστηρίζει ότι ο Ιωάννης δεν επισκόπευσε αμέσως μετά τον άγ. Πέτρο. Ὅμως το *Επίγραμμα* είναι σαφές: ο Ιωάννης ήταν «*μαθητής και διάδοχος αὐτοῦ*».

τα φαινόμενα τους εξίσωσε σε σπουδαιότητα με τους Αργεΐους, αποτελούσε πρόσθετο όπλο στις προσπάθειες των Ναυπλιέων. Καραδοκούσαν συνεπώς την κατάλληλη στιγμή. Τέτοια στιγμή μπορεί να θεωρηθεί η πατριαρχεία του Πολυεύκτου (956-970), για τους λόγους που εξηγούμε στη συνέχεια.

Μετά το θάνατο του πατριάρχη Τρύφωνα (928-931), ο φιλόδοξος και δυναμικός αντιβασιλέας Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός τοποθέτησε στον Οικουμενικό θρόνο τον γιό του Θεοφύλακτο (933-956), τον οποίο προετοίμαζε από καιρό για αυτό το αξίωμα. Ο Ρωμανός είχε υποχρεώσει το Θεοφύλακτο, σε ηλικία 13 ετών, να χειροτονηθεί διάκονος ενώ, όταν τον τοποθέτησε στον πατριαρχικό θρόνο, ήταν μόλις 16 ετών. Ο Θεοφύλακτος ασχολήθηκε με ό,τιδήποτε άλλο εκτός από τα εκκλησιαστικά καθήκοντα. Το 944 ο νόμιμος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΣΤ΄, κατάφερε να απαλλαγεί από τον επικίνδυνο εναγκαλισμό των Λεκαπηνών, αλλά προτίμησε να διατηρήσει στον Οικουμενικό θρόνο τον Θεοφύλακτο, ο οποίος δεν του προκαλούσε δυσκολίες. Η αντίδραση όμως των συντηρητικών μεγάλων και η απαίτηση για απομάκρυνση του Θεοφύλακτου γινόταν καθημερινά εντονότερη. Ο Θεοφύλακτος, μετέχοντας σε κάποια ιπποδρομία, έπεσε από το άλογο και τραυματίστηκε θανάσιμα. Η συντηρητική παράταξη, επωφελούμενη από τη χλιαρή στάση του αυτοκράτορα, προώθησε στον πατριαρχικό θρόνο τον αυστηρό και ασκητικό Πολύευκτο⁶⁷. Ο τελευταίος άρχισε συστηματική αναμόρφωση της εκκλησιαστικής κατάστασης, που είχε παραμεληθεί επί ένα τέταρτο του αιώνα.

Ο Πολύευκτος πήρε μέτρα εναντίον ορισμένων ιεραρχών που δεν έδειχναν τον απαιτούμενο ζήλο ή που είχαν εμπλακεί σε κοσμικές υποθέσεις. Ένας από τους ιεράρχες που καθαιρέθηκε ήταν ο Βασίλειος, μητροπολίτης Κορίνθου, για λόγους που δεν είναι γνωστοί⁶⁸. Πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο στο οποίο απευθύνει τη γνωστή επιστολή ο Θεόδωρος Νικαίας. Φυσικά η καθάρηση του Βασιλείου προκάλεσε αναστάτωση στις επισκοπές της μητρόπολης Κορίνθου. Στη γενικότερη αυτή αναταραχή πρέπει να εντάξουμε και την απόσπαση του Ναυπλίου από την επισκοπή Άργους και την επαναλειτουργία της ανεξάρτητης επισκοπής.

Η επισκοπή Ναυπλίου του Ι΄ αιώνα δεν αναφέρεται σε κανένα από τα *Τακτικά*, σημείο ότι ήταν βραχύβια και δεν άφησε ίχνη. Επίσης δεν διασώ-

67. Γενική περιγραφή της κατάστασης βλ. G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, γαλλική μετάφραση του J. Gouillag, Παρίσι, 1969, σ. 297. Για την προσπάθεια αναμόρφωσης της Εκκλησίας από τον Πολύευκτο, βλ. Ζακυθηνού, 'Ιστορία, σ. 446.

68. Βλ. Κυριακόπουλος, σ. 438: στον ελληνικό Βατικανό κώδικα. 2494, 1649, 1650, f. 284r, υπάρχει σημείωση που αναφέρει ότι ο Βασίλειος παύθηκε από τον πατριάρχη Πολύευκτο.

θηκε κανένα μολυβδόβουλο επισκόπου Ναυπλίου. Όσα διαθέτουμε φέρουν τον παραδοσιακό τίτλο του «επισκόπου Ἄργους» υπό τον οποίο υποκρύπτεται ο «επίσκοπος Αργείων και Ναυπλιέων». Προφανώς η επισκοπή επανενώθηκε, όταν οι ειδικοί λόγοι, που προκάλεσαν τη διαίρεσή της, εξέλειψαν.

7. Συμπεράσματα.

Κατά τον Θ΄ αιώνα και πιθανότατα μεταξύ των ετών 867 και 877, το Ναύπλιο αποσπάστηκε από την επισκοπή Ἄργους και αποτέλεσε ίδια επισκοπή. Η ίδρυση της επισκοπής υπήρξε αποτέλεσμα της διαμάχης μεταξύ φωτιανών και ιγνατιανών, που αντικατοπτρίζει τη βαθύτερη αντίθεση μεταξύ των διανοουμένων προοδευτικών κληρικών και των παραδοσιακών ζηλωτών. Η ίδρυση της επισκοπής ανταποκρινόταν στη διακαή επιθυμία των Ναυπλιέων να ανεξαρτοποιηθούν από την εκκλησιαστική ηγεμονία του Ἄργους. Η επανένωση των επισκοπών οφείλεται στην αλλαγή της εκκλησιαστικής πολιτικής στην πρωτεύουσα, αλλά και στην αδυναμία του Ναυπλίου να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που δημιουργούσε η επισκοπική έδρα.

Για λόγους που ήταν άσχετοι από τις ποιμαντικές ανάγκες της περιοχής και τη δημογραφική της κατάσταση, το πείραμα της ανεξάρτητης επισκοπής Ναυπλίου επαναλήφθηκε το Ι΄ αιώνα, πιθανότατα επί πατριαρχείας Πολυεύκτου (956-970). Και η απόπειρα αυτή δεν είχε συνέχεια. Το Ναύπλιο επανήλθε στην ενιαία επισκοπή Ἄργους. Ο ανταγωνισμός των πόλεων όμως δε σταμάτησε. Το Ναύπλιο αναπτυσσόταν ταχύτερα από το Ἄργος, γιατί ανταποκρινόταν καλύτερα στις νέες γεωπολιτικές συνθήκες. Σε κάποια ιστορική στιγμή, που η έρευνα δεν έχει ακόμα τοποθετήσει με ακρίβεια στο χρόνο, το Ναύπλιο υπερέκρασε σε πολιτική σπουδαιότητα το Ἄργος, έστω και αν το τελευταίο παρέμεινε πολυαριθμότερο και κέντρο των γεωργικών πληθυσμών της Αργολίδας. Η νέα αυτή κατάσταση των πραγμάτων δημιουργήθηκε οπωσδήποτε προ του τέλους του ΙΒ΄ αιώνα, όταν η «επισκοπή Ἄργους», ανακηρύχτηκε «μητρόπολη Ναυπλίου και Ἄργους».

Η επισκοπή Ναυπλίου, και κατά τις δύο περιόδους της ύπαρξής της, ήταν αποτέλεσμα των φιλοδοξιών των Ναυπλιέων και των διενέξεων στην κεφαλή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το μόνο ιστορικό ίχνος που άφησε είναι το όνομα ενός επισκόπου, του Ανδρέα, που έλαβε μέρος στη σύνοδο του 869 και μία έμμεση αναφορά στο *Επίγραμμα* του Ιωάννη, επισκόπου Αργείων. Ισχνός απολογισμός, ανάλογος με τον περιστασιακό χαρακτήρα της επισκοπής Ναυπλίου.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Σκέφθηκα πολύ, ἂν θ' ἄξιζε νὰ χαραχθοῦν αὐτὲς οἱ γραμμές, ὅταν οἱ ἄρχοντες μιᾶς «χώρας» σὲ ἔχουν καταταλαιπωρήσει καὶ καταθλίψει χωρὶς κανένα ἴχνος δικαίου, θεοῦ ἢ ἐθιμικοῦ, ἀπλά, γιατί ἡ πολιτικὴ πιθανὴ ζημιά, τὸ πολιτικὸ μελλοντικὸ κέρδος, οἱ συγγενικὲς δεσμεύσεις καὶ οἱ προσωπικὲς φιλίες καὶ προσωποληψίες τοὺς παρωθοῦσαν νὰ κλείσουν τὰ μάτια καὶ νὰ γίνωνται οὐσιαστικᾶ συνεργοὶ στὴν ἀδικία, ἐνῶ ἀντίστροφα στήνουν καὶ λιβανίζουν νέα «εἰδῶλα», ψεύτικα ἢ μὴ, ἂν καὶ «οὐδὲν εἰδῶλον ἐν τῷ κόσμῳ»¹. " Ἄς εἶναι. Ἡ κοσμικὴ γνώση, ποίηση καὶ σοφία, καθὼς καὶ τὰ ἀξιώματα, μαγνητίζουν τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅταν γίνουν γνωστοὶ ἢ «διαπρέψουν», ὀλίγοι ξεφεύγουν καὶ δὲν «φυσιοῦνται».

Τὸ «ἀπομνημόνευμα» ὡς εἶδος ἱστορικὸ, ἐνῶ φέρει, κατ' ἀρχὴν, τὴ σφραγίδα τῆς γνησιότητος καὶ ἐγκυρότητος, εὐκόλα ξεπέφτει σὲ μονομερῆ ὑποκειμενικότητα, ὅποτε μπορεῖ νὰ κατηγορηθῆ γιὰ προσωπικὴ ἢ ταξικὴ ἢ πολιτικὴ ἰδιοτέλεια· ὅταν μάλιστα γράφεται μετὰ ἀπὸ πολὺ χρόνον, κατὰ τὰ γεράματα συνήθως, τὰ ὁποῖα ὄχι σπάνια ἀποφορτίζουν τὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ πάθη, τὸ ἀδυνατίσμα τῆς μνήμης παρασύρει σὲ χρονικὲς μεταθέσεις, σὲ ἀνεπίγνωστες πλαστογραφήσεις καὶ γενικῶς σὲ ἀθέλητα σφάλματα. Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀξία τοῦ ἀπομνημονεύματος μεγαλώνει, ὅταν, πέρα τῶν «γεγονότων» ἀτομικοῦ ἢ οἰκογενειακοῦ χαρακτῆρα ποὺ ἐξιστορεῖ, συνδέεται καὶ μὲ τὴν ἱστορία ἐνὸς τόπου. Ἔτσι ἀπὸ ἱστορικὴ προσωπικὴ ἀνάμνηση (souvenir historique), ἀπὸ αὐτοβιογραφικὸ ἱστορικὸ εἶδος, μετασχηματίζεται σὲ «ἱστορία», εὐρέος ἢ στενοτέρου φάσματος, στὴν ὁποία ἡ προσωπικὴ συμμετοχὴ παίξει μικρότερο ἢ μεγαλύτερο ρόλο. Ἡ ἐπιφύλαξη ὁμως ἐναντι τῶν ἐξιστορουμένων στὰ πάσης φύσεως ἀπομνημονεύματα (mémoires) πρέπει λογικῶς ν' ἀναπηδάει καὶ κυριαρχεῖ στὸν κάθε ἀναγνώστη, ὅταν δὲν συνοδεύονται ἀπὸ «ἱστορία», δηλ. ἀπὸ γραπτὰ τεκμήρια, ἢ δὲν ἐπαληθεύονται ἀπὸ ἄλλες ἱστορικὲς μαρτυρίες. Ὁ ἔπαινος τῶν προγόνων καὶ τῶν ἴδιων ἀπομνημονευτῶν, ἢ μυθοποίησι τοῦ παρελθόντος, ἢ ἐξυπηρέτησι προσωπικῶν καὶ οἰκογενειακῶν σχεδιασμῶν καὶ φιλοδοξιῶν ἢ τοπικιστικῶν ἐγωϊ-

σμῶν και συμφερόντων, ἡ δικαιολόγησι προσωπικῶν στάσεων και κομματικῶν δραστηριοτήτων εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συνήθως κυριαρχοῦν σὲ κάθε ἀπομνημόνευμα και περιορίζουν ἢ και ἐξαφανίζουν τὴν ἀξιοπιστία του. Εἶναι ὅμως και αὐτὸ μία ἱστορικὴ συγγραφὴ μικρῆς ἢ μεγαλύτερης ἐμβέλειας, ποῦ μπορεί νὰ καταγράφη και ἀτομικὰ και συλλογικὰ γεγονότα, ὅταν συνδυάζονται και συμπλέκονται ἀλληλεπηρεαζόμενα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ ἐξισορροποῦνται κατ' ἀπαράβατη νομοτέλεια, ἀφοῦ οὔτε ἰσόποση βαρύτητα διαθέτουν οὔτε ἐξίσου ἐπηρεάζουν τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι. Τοῦ ἀπομνημονεύματος² ὁ συντάκτης «δὲν εἶναι μελετητῆς, ποῦ ἀνιχνεύει, ἀλλὰ δημιουργὸς ποῦ πλαστοουργεῖ» μὲ μικρὴ ἢ μεγάλῃ μεροληψία ἢ ἀντικειμενικότητα, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὸ ἦθος και τὸν ἐν γένει χαρακτήρα του· ἢ περιγραφικὴ ἢ μὴ δύναμη, ἢ διάκριση τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τοῦ ἐπουσιώδους, ἢ κατάταξι τῆς ὕλης μὲ ἐνότητα ἢ διακοπὲς και ἢ πληρότητά της, ἢ ἡμερολογιακὴ ἢ συνθετικὴ καταγραφή της, οἱ παραλείψεις γνωστῶν συμβάντων, ὁ ὑποβιβασμὸς ἢ ἡ ἐλαχιστοποίηση τῆς σημασίας των πρὸς ἀλλοίωση τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος και τῶν συνεπειῶν της εἶναι συνήθεις χαρακτηρισμοὶ και κατηγορίες ὄσων κατὰ κανόνα διαφωνοῦν ἐλλόγως εἴτε ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀλήθεια εἴτε ἐξ ἰδιοτελῶν προθέσεων και προσωπικῶν ἰδεολογημάτων. Ὁ ἀπομνημονευματογράφος ποῦ εἶναι παραλλήλως και ἱστοριογράφος (ἐνῶ ὁ ἱστοριογράφος δὲν εἶναι πάντοτε και ἀπομνημονευματογράφος) δίδει διὰ τοῦ ἔργου του αὐτὸ ποῦ θέλει και μπορεί και ὅπως μπορεί, μὴ ἐνδιαφερόμενος συνήθως ἀν καταταγῆ ἢ ὄχι στοὺς ἀξιους λόγου συγγραφεῖς, οἱ δὲ περισσότεροι τῶν ἀναγνωστῶν τῶν ἔργων αὐτῶν ἐνδιαφέρονται κυρίως γιὰ τὴν ἀξιοπιστία αὐτῶν· ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδιαφέρουν μικρὸν ἀριθμὸν ἱστορικῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων διὰ τῆς κριτικῆς, τῆς ἀξιολογήσεως και μερικῶν εὐφυῶν ἢ μὴ συμπλημάτων προσπαθοῦν αὐτοὶ ἢ νὰ διεκδικήσουν θέση ἀξίου λόγου ἐπιστήμονος και συγγραφέως, ἄνευ μάλιστα πολλακίς πρωτοτύπου ἔργου, ἢ νὰ φαλκιδεύσουν τοὺς ἀναγνώστες μὲ εὐλογοφανεῖς λογισμοὺς ἐπηρεάζοντάς τους ἀναλόγως πρὸς τὶς προσωπικὰς των ἀπόψεις, ἀπόψεις πολλακίς ἀτεκμηρίωτες και μόνον ἀντιρρητικῆς, ποῦ ἀπέχουν ὅμως κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ «*δυσσθήρατῃ ἀλήθεια*»³. Και μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι πολλοὶ «ὑποκρίνονται τὴν ἀλήθειαν», ὑπὸ τῶν ὁποίων δὲν πρέπει εὐκόλα οὔτε ἀνεξέταστα νὰ «*συναρπαζώμεθα*», ὅπως ἐτόνιζε ὁ μέγας Βασίλειος⁴. Νὰ σημειωθῆ, ὅτι μιὰ μεγάλῃ κατηγορία ἱστορικῶν συγγραφῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τρόπον γραφῆς, ἀκόμα και μὲ τὴ μορφή τοῦ παραμυθιοῦ, κατατάσσονται στὰ ἀπομνημονεύματα-αὐτοβιογραφίες, καιτοὶ δὲν αὐτοχαρακτηρίζονται τὰ περισσότερα ὡς τοιαῦτα, ἀλλὰ φέρουν ποικίλους τίτλους⁵.

Αὐτὲς οἱ σκέψεις μὲ πλημμύρισαν διαβάζοντες τὶς προάλλες στὴ μηνιαία ἐφημερίδα «Ἐδῶ Λυγουριῶ» (φύλ. 94 Ὀκτωβρίου 1997) τὶς σχετικὰς ἀναμνήσεις γιὰ τὴ γενιά του και τὸ Καλαματιαναῖκο τοῦ ἀγαπητοῦ Φωτίου

Σωκρ. Γκάτζιου, καὶ θυμήθηκα πὼς κάποιες ἀποδελτιώσεις σχετικὲς εἶχαν κάπου καταχωνιαστῆ μέσα στὸ πλούσιο χαρτοβασιλείο μου, πού σκόρπιο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στὸ σπίτι ἐπισύρει τώρα στὰ γεράματα τὴ γκρίνια τῆς γυναίκα μου (καὶ ἔχει δίκιο —δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ξεσκονίση), ἀφοῦ πλέον τὸ «πᾶσι ὀφειλόμενον χρέος», τὸ ὄρατὸ τέρμα τοῦ βίου, δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ τακτοποίηση καὶ γιὰ ἐκσυγχρονισμοὺς καὶ διευκολύνσεις μὲ ὑπολογιστὲς (computers) στὶς ἐπιστημονικὲς μου ἐρευνες. Τυχεροὶ οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ καὶ ἐπιστήμονες, τοῦλάχιστον ἄς ἐργάζωνται εἰλικρινῶς καὶ συστηματικῶς χωρὶς βιασύνες, ἄς ὁμολογοῦν ἀντρίκια (καὶ οἱ ἐπιστημότισσες) τὶς ἀναμασημένες ἀντιγραφές καὶ τὸ ἔτοιμο ἀπὸ ἄλλους πιάτο, καὶ ἄς καταπνίγουν κάθε μορφὴ ἐπίδειξης καὶ οἷησης⁶ καὶ κάθε διάθεση γιὰ μονοπωλήσεις καὶ πρωτοκαθεδρίες καὶ πρωτοκλισίες, καὶ ἀκόμη: ἄς μὴ σουσουδίζουν ξενότροπες γραφές, ἀλλὰ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν καθαρότητα καὶ συνθετικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου καὶ τὴν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὑποδεικνυομένην καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐραστῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας θαυμαζομένην «εὐστομίαν»⁷.

Στὸ «Ληγουριὸ» ἢ «Λήσσσα» ζοῦσε κατὰ τὸ α΄ ἡμισυ τοῦ περασμένου αἰῶνα ὁ γεωργός, κτηματίας, ἔμπορος καὶ τοκιστὴς Ἰωάννης Σπύρου Καμπίτης ἢ Σανιάς ἢ Σανιόπουλος⁸, τοῦ ὁποῖου ἡ δραστηριότης βάσει τῶν γραπτῶν πηγῶν, τὶς ὁποῖες ἡ ταπεινότης μου ἔχει συλλέξει, σημειοῦται μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1837 καὶ 1850, ὅτε ἀπεβίωσε ἐτῶν 65· καταγράφεται ὁμως ἤδη ἀπὸ τὸ 1830 ὡς Γιάννης Καμπίτης⁹. Εἶχε ἐμπορικὸ κατὰστημα, «μαγαζί», κοντὰ στὸ «λινοστάσι τῆς Κατερινάρας»¹⁰ καὶ τὸν «οἰκιακὸν κῆπον» τοῦ Ἀναγνώστη Γ. Καλούδη καὶ «τόπον» τοῦ Κυριάκου Λιάτα, ἀλλὰ καὶ καφενεῖο στὴν «πλατεῖα», ἔξω τοῦ ὁποῖου ἐγένοντο οἱ πλειστηριασμοὶ μὲ «δημόσιον κήρυκα» «διαλαλοῦντα» τὸν Κων. Καψάλη¹¹. Γιὰ κάποιο μικρὸ διάστημα, τὸ 1849-1850, εἶχε συστήσει καὶ «ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν ἤτοι καπηλικὴν»¹² μὲ τὸν «Θεοδωρῆ Α. Παπᾶ Ἰωάννου», δηλ. ταβέρνα, στὴν ὁποία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κρασί, πού πουλιόταν «πρὸς 60 λεπτὰ ἐκάστη μπότσα», διετίθετο ρακί, ροῦμι καὶ τὰ ὅμοια· οἱ δύο ὁμως συνεταῖροι δὲν ἐταίριαζαν, καὶ ὁ Σανιάς σὰν ἰσχυρότερος —εἶχε τὰ 2/3— ἔδωξε τὸν Παπαϊωάννου, διαμαρτυρηθέντα συμβολαιογραφικῶς κατὰ τὰ τότε ἰσχύοντα, τοῦ ὁποῖου συνεισφορὰ στὴν ἐμπορικὴ «συντροφία» ἦτο μόνη ἡ προσωπικὴ του ἐργασία.

Ὡς γεωργός, κτηματίας καὶ ἔμπορος ὁ Σανιάς ἀγόραζε καὶ πουλοῦσε χωράφια καὶ ἐμπορεύματα —τί εἶδος δὲν ἀναφέρεται— ἀνάλογα μὲ τὰ ἐπιχειρηματικὰ του σχέδια καὶ τὶς προτιμήσεις. Ἄς ἀναφέρουμε μερικὰ γιὰ νὰ θυμηθοῦν οἱ νεώτεροι ἀφ' ἐνὸς μερικοὺς συγχωριανοὺς τῶν καὶ προγόνους, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ ὀνόματα μερικῶν κτηματικῶν περιφερειῶν καὶ τὶς τότε ἀξίες τῶν ἀκινήτων.

Τὸ 1837¹³ ἀγόρασε δυὸ ἀγροὺς, τὸν ἓνα στὴ θέση «Στρόφυλον» «ὄργων

56 τὸ μᾶκρος καὶ 11 τὸ πλάτος» καὶ τὸν ἄλλον στὸ «ἄλῳνι τοῦ Ρέμπελου», «ὀργῶν τὸ μᾶκρος 37 καὶ 14 τὸ πλάτος», συνολικῆς ἀξίας δραχμῶν 200· συνορίτες τοῦ πρώτου οἱ: Κ. Μπούρας, Φραγκίσκος Ἐναστασίου, Κυριάκος Λιάτας, Ἰ. Σανιάς καὶ Γ. Καλούδης, καὶ τοῦ δευτέρου: Μαν. Καραφωτιᾶς, Ὀγλαντζῆς Καραφωτιᾶς καὶ Κυρ. Λιάτας. Τὸ 1841 ἀγόρασε ἓνα ἀμπέλι ἐκτάσεως τριῶν «στρεμμάτων τουρκικῶν» στὴ θέση «τοῦ Σκουλίκη»¹⁴. Τὸ 1842 πούλησε στὸν γεωργὸ Γεώργιο Λιακόπουλο¹⁵ ἓνα ἀμπέλι στὴν ἴδια τοποθεσία «Σκουλίκη» τεσσάρων στρεμμάτων, ἀντὶ δραχμῶν 460, πὺ εἶχε συνορίτες τὸν Γ. Σκουλῆν καὶ τὸν Κ. Δελῆ. Τὸ 1843, τὴν ἴδια μέρα, πρῶτα ἀγόρασε ἀπὸ τὸν «κατοικογεωργὸ Ληγουρίου» Σταμάτη Δημ. Ψυχόπαιδα, ὁ ὁποῖος μετέπειτα ἐγκατεστάθη στὴν Παλαιὰ Ἐπίδαυρο, ἓνα χωράφι μὲ ἐλαιόδενδρα καὶ ἀχλαδέας, κείμενο στὴ θέση «Βαθέα Λάκκα τοῦ Ἱεροῦ» ἀντὶ δραχμ. 350, «γειτνιαζόν ἀνατολικῶς μὲ χωράφια καὶ ἐλαιόδενδρα τοῦ Ἀνδριανοῦ Δελιγιάννη καὶ Γεωργίου Συμεοῦ, δυτικῶς καὶ ἀρκτικῶς μὲ ρεῦμα καὶ ἐλαιόδενδρα τοῦ Ἀναγν. Καψάλη καὶ μεσημβρινῶς μὲ χωράφια καὶ ἐλαιόδενδρα τοῦ Γ. Παναγιωτάκη», καὶ μετὰ ἀντήλλαξε δυὸ χωράφια τοῦ στὴ θέση Δράσιζα (σύνορα: Γ. Καλούδης, Κ. Δελῆς, βράχος —Γ. Κιάλας, Κ. Δελῆς, βράχος) μὲ τρία χωράφια μὲ ἐλιές τοῦ Κ. Δελῆ, τὰ ὁποῖα ἔκειντο τὸ ἓνα στὸ Φονίσκο (σύνορ. ρεῦμα, Σπηλιὰ τοῦ Δουράνου, δημόσιος δρόμος, Μῆτζις Κατζημελῆς, Γεωργάκης Ὀψιμούλης), τὸ δεύτερο στὸ Καστράκι (σύνορ. Γ. Καλούδης, λόφος, Παλαιὸ Κάστρο, Γεωργάκης Γιαννούλης) καὶ τὸ τρίτο στὴ θέση Ἁγιάζη-Περιβολάκι (σύνορ. Δρούγκας, Ἐναστασόπουλος, Σανιάς, Γεωργάκης Κοντογιαννόπουλος)· ἡ ἀξία τῶν κτημάτων ὑπελογίσθη σὲ 300 δραχμ.¹⁶ Τὸ 1848 πουλάει¹⁷ ἀντὶ δραχμῶν 502 πρὸς τοὺς α) Δημήτριον Ἀνδριανοῦ Γιαννούλη, «κατοικοποιμένα τοῦ χωρίου Κάψα», καὶ β) Εὐστάθιο Τζακαλιάρη, «κατοικοποιμένα Ἐλωνισταινῆς», ἓνα «τόπο λογκώδη», μὲ μερικὰ ἄγρια καὶ ἡμέρα ἐλαιόδενδρα, στὴ θέση «Μπουλμέτη» τῆς περιφερείας «Ληγουρίου», «γειτνιαζόμενον ἀνατολικῶς μὲ Σπήλαιον Δουράνου, δυτικῶς μὲ δημόσιον δρόμον καὶ Καστράκι, βορείως μὲ ἐλαιόδενδρα τοῦ Μῆτζι Κατζημιλῆ καὶ νοτίως μὲ χωράφι τοῦ Γεωργάκη Ὀψιμούλη καὶ χωράφια τοῦ ἄνωθεν Γιαννούλη».

Ἡ δραστηριότης τοῦ ὅμως δὲν περιορίζετο. Ὁ τοκισμὸς ὡς σύστημα καὶ ἡ παρεπόμενη τοκογλυφία εἶναι φαινόμενα τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου πὺ ρίχνουν τὴ βαρεῖα σκιά τους σὲ ὅλη τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴ στιγμή πὺ εἶχε πλέον διαμορφωθῆ ὁ Homo Oeconomicus καὶ κατακτήσει κάποια τελειώτερα στάδια οἰκονομικῆς ἐξελίξεως. Ἀτυχῶς ἡ κινητήρια ἀρχή, πὺ παρωθεῖ στὸν τοκισμό, εἶναι σύμφυτη μὲ τὸ ἐμπορικὸ ἐπάγγελμα καὶ τίς ἐπὶ πιστώσει πωλήσεις, ὅταν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθυστέρηση τῆς ἐξόφλησης ὑπάρχει καὶ ἓνα ποσοστὸ διακινδυνεύσεως λόγῳ πιθανότητος νὰ μὴ εἰσπραχθοῦν τὰ «βερεσέδια». Ἐτσι ἀρχίζει ἡ πολυποικίλη διαδικασία

τῶν ὑπολογισμῶν, στοὺς ὁποίους ἡ ἐντιμότης καὶ ἡ ἀδηφαγία τῶν πιστωτῶν ἀνταγωνίζονται ἀφανῶς μὲ τὶς ἀντίστοιχες ιδιότητες τῶν ὀφειλετῶν, ἀλλὰ ἡ οἰκονομικὴ «δύναμη» συνήθως ὑπερισχύει καὶ βάζει τὴ σφραγίδα ὄχι μόνον τῆς ἀπλῆς ἐκμετάλλευσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπομύζησης. Πλήρης πρόφασις: οἱ στεγνοὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους κάθε κεφάλαιο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μένη νεκρό, «φυλλορροέον» καὶ ἀπομειούμενον, ἀλλὰ πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι παραγωγικό. Οὐδεμία ἀνάσχεση ἢ ἄλλη ἐπιρροή ἀσκοῦν στὴν ἀδηφαγία ὅσα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας οἱ σοφοὶ καὶ ἡ Ἑκκλησία μας διδάσκουν καὶ οἱ θεῖοι νόμοι ἐπιτάσσουν, ὀρίζοντες γιὰ μὲν τοὺς πιστωτὰς τὸ «μηδὲν τόκου χάριν προσαιτεῖν», δηλ. νὰ μὴν ἀπαιτοῦν τίποτε παραπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλαιο γιὰ τόκο, γιὰ δὲ τοὺς ὀφειλέτας τὸ «δάνους χάριν δίδειν», δηλ. νὰ ἐπιστρέφουν τὸ ὡς δάνειον ληφθέν, ὅπως Συνοδικὴ καὶ Πατριαρχικὴ «διάγνωσις»¹⁸ τοῦ 14ου αἰῶνος ὥριζε, ἐπιλύσασα κάποια οἰκονομικὴ διαφορὰ πιστῶν, μία τῶν ὁποίων κατέφυγε στὶς Ἑκκλησιαστικὰς Ἀρχὰς καὶ ὄχι στὰ Βυζαντινὰ Δικαστήρια· ἡ λύση βέβαια ἐβασίσθη στὰ θεῖα ρήματα καὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὴν τυχὸν ἐκκλησιαστικὴν νομολογίαν, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρονται ρητὰ στὴν ἀπόφασις: «τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς»¹⁹. «δανεῖζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες»²⁰, δηλ. χωρὶς νὰ ἐλπίζετε οὐδὲν ὡς ἀνταπόδοση, δεδομένου ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὡς δίκαιοι καὶ οἰκτίρμονες «ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεοῦν καὶ δίδουν καὶ δανεῖζουν» τοὺς ἀδελφούς των γιὰ τὶς ἀνάγκες των, γιὰ τὸ νὰ δανεῖζουν εἶναι χρέος των («τὸ δανεῖσαι ἐποφειλούμενόν ἐστι»²¹), καὶ οὐδέποτε ἀπαιτοῦν «νὰ ἀπολάβουν τὰ ἴσα» ἐκ τοῦ «μὴ ἔχοντος ἀποδοῦναι»²². «μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν», ἀλλ' ἀπαράβατη ἡ ἐντολή: «ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν, μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους»²³. συνεπῶς ἐκεῖνος πού δὲν τηρεῖ τὴν ἐντολὴ ταύτην καὶ δὲν ἐξοφλεῖ τὰ δανεισθέντα, εἶναι ἀσεβής, ὅπως καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τονίζεται²⁴, στὴν ὁποία ἤδη ἀπηγορεύετο: «τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἐκτοκιεῖς ἀργυρίου ἢ βρωμάτων ἢ παντὸς πράγματος», ἐπιτρεπομένου τοῦ δανεισμοῦ μὲ τόκο μόνον στοὺς ξένους²⁵. πάντως «ὁ πληθύνων τὸν τόκον αὐτοῦ μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν τῷ ἐλαιοῦντι πτωχὸν συνάγει αὐτόν»²⁶. ἐπίσης βδέλυγμα θεωρεῖται τὸ νὰ δανεῖζη κάποιος τὸ ἀργύριόν του στὸν ἀδελφὸ του καὶ στὸν πλησίον του μὲ τόκον καὶ νὰ εἰσπράττη «πλεονασμόν», πρᾶττοντας δὲ τέτοιο βδέλυγμα δὲν ἀπομακρύνει τὸ χέρι του ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ θὰ ὑποστῇ τὴν τιμωρία τοῦ Θεοῦ ὡς παραβάτης τῶν ἐντολῶν του²⁷, ἐνῶ ὁποιος δὲν «ἐκτοκιεῖ» τὸ ἀργύριον του καὶ δὲν παίρνει δῶρα ἀπὸ τοὺς ἀθῶους, δὲν «θα σαλευθῇ εἰς τὸν αἰῶνα»²⁸. «Ὁ καλὸς ἄνθρωπος ἐλεεῖ καὶ δανεῖζει», χωρὶς τόκο, ἐνῶ ὅπου τόκος, ἐκεῖ ἐπιπολάζει «ἀπάτη καὶ δόλος»²⁹. Ὁ Ψαλμῶδὸς εὐχεται καὶ παρακαλεῖ: «ἐκ τόκου καὶ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς ψυχάς...». Ἡ Ἑκκλησία στὸ Βυζάντιο

είναι γνωστό, ότι έπαιξε σημαντικό ρόλο και άσκούσε έποπτεία και στα όργανα τής διοικήσεως και στους λειτουργούς τής δικαιοσύνης³¹.

“Ας θυμηθούμε επίσης α) τόν μακρόβιον ποιητήν τής μέσης κωμωδίας “Αλεξιν (4ου-3ου αϊ. π.Χ.), τόν συγγραφέα τής κωμωδίας “*Τοκιστής ή Καταψευδόμενος*”³², ή όποία, πρέπει να δεχθώμεν, όπως και ό τίτλος ύποδηλοϊ, δέν ήτο άπλοϋν εύφους σκώμμα και ειρωνεία, αλλά ράπισμα, ή β) τόν Ρωμαϊον Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα, τόν πρεσβύτερον (234-149 π.Χ.)³³, πού έταύτισε τούς τοκιστές με τούς κλέφτες και τούς δολοφόνους· άς θυμηθούμε και τούς άγιους Πατέρας τής Έκκλησίας μας: κατά πρώτον ένα από τούς παλαιότερους, τόν “Αλεξανδρέα ή “Αθηναϊον Κλήμεντα (150-220 μ.Χ.), τόν σοφόν διάδοχον τού διδασκάλου του Πανταίνου στη διεύθυνση τής Κατηχητικής Σχολής “Αλεξανδρείας, ό όποϊός στο γνωστό σύγγραμμά του «*Στρωματεϊς*»³⁴ γράφει, ότι δέν δικαιούσαι να εισπράττης τόκου, αλλά άπλόχερα και με ζήλο να χαρίζεσαι στους έχοντας ανάγκη· άκολουθως τόν μέγαν Βασίλειον (†379 μ.Χ.), πού στα «*Ήθικά*» του³⁵ άσχολείται με τά «χρέη» γενικώς και τήν άπόδοσή τους, επίσης τόν άδελφόν του, τόν άγιον Γρηγόριον (†400), τόν Νύσσης έπίσκοπον, πού έχαρακτήριζε τούς τόκους ως «*μοχθηρά τών δανεισμάτων τέκνα*»³⁶, τόν άρχιεπίσκοπον “Αλεξανδρείας Κυριλλον (†444 μ.Χ.), πού προέβλεπε πύρ και κόλαση στις κεφαλές δσων άνοσίως συλλέγουν τόκους επί τόκοις και εκ πλεονεξίας και άκόρεστης φιλοκερδείας «*παχύνουσι τά βαλάντια*» δια «*μοχθηρών εύρημάτων*»³⁷, τόν Σαββαϊτην μοναχόν “Αντίοχον (614 μ.Χ.) με τούς σχετικούς περι δανειζόντων και τόκων και πλεονεξίας λόγους³⁸ και τόν “Ιωάννην τόν Δαμασκηνόν (†786;), μαχητικόν υπερασπιστήν τών άγιων εϊκόνων και ύμνογράφον, πού έγραψε επίσης περι δανειζόντων και δανειζόμενων στα «*Ίερά Παράλληλα*»³⁹. Εϊδικότερα:

α) “Ο μέγας Βασίλειος συνέγραψε ξεχωριστή όμιλία «*κατά τοκιστών*», συμπληρωματικώς διατυπωθεϊσαν στον 14ον Ψαλμόν⁴⁰, σε αυτή δε τονίζει τήν άπανθρωπία τών τοκογλύφων και φιλαργύρων πού έπινοοϋν να συνάξουν προσόδους και ν’ άποκτήσουν έτσι ευπορίαν από τις συμφορές ένός πένητος, πού ύποφέρει και ίκετεύων «*ζητεί δάνεισμα εις παραμυθίαν τού βίου*»: άκαμπτοι και άμείλικτοι και άπάνθρωποι άρνοϋνται όρκιζόμενοι ψευδώς, ισχυριζόμενοι ότι «*άποροϋν παντελώς χρημάτων*», καθιστάμενοι έτσι έπίορκοι· και όταν ό ζητών τó δάνειον προτεϊνη να καταβάλη τόκο και να δεχθί ύποθήκευση άκινήτου, τότε αϊφνιδίως «*προσμειδιωντες*» ένθυμοϋνται τήν πατρικην φιλίαν και ότι έχουν στα χέρια των σε παρακαταθήκη κάποιου φίλου χρήματα με «*βαρείς τόκους*», άλλ’ αυτοί πάντως, «*κατασχηματιζόμενοι*» και δελεάζοντες, λέγουν ότι θα μετριάσουν κατά τι και θα δώσουν με μικρότερον τόκον· άκολουθως ύπογράφονται γραμμάτια πού δεσμεϋουν και τήν έλευθερίαν τού δανεισθέντος. “Ο τόκος δέν είναι άλεξιφάρ-

μακον, οὔτε παραμυθεῖται τὴν πτωχείαν, ἀλλὰ τὴν πολλαπλασιάζει· εἶναι ὡσάν νὰ ζητῆ κανεὶς νὰ βγάλῃ καρπούς ἢ ἔρημος. Ὁ χρόνος παρερχόμενος συμπράγει μαζί του καὶ τοὺς τόκους καὶ ὁ ὀφειλέτης ἀρχίζει νὰ βλέπῃ καὶ ὅταν «γρηγορῇ» καὶ ὅταν κοιμᾶται στὰ ὄνειρά του συνεχῶς τὸν δανειστήν, ποὺ τρέχει σὰν σκυλί κυνηγώντας τὴν ἄγρα καὶ χαίρεται μὲ τὴν αὐξηση τῶν τόκων... «Ψεύδους ἀρχὴ τὸ δανεῖζεσθαι, ἀχαριστίας ἀφορμὴ, ἀγνωμοσύνης, ἐπιπορκίας· ἄλλα ρήματα τοῦ δανειζομένου καὶ ἄλλα τοῦ ἀπαιτοῦντος... τὸ γὰρ δάνος οὐκ ἀπαλλαγὴν παντελεῖ, ἀλλὰ μικρὰν ἀναβολὴν τῆς ἀμνηχανίας παρέχεται... οὐδεὶς τραύματα τραύματι θεραπεύει, οὐδὲ κακῶ τὸ κακὸν ἰᾶται, οὐδὲ πενίαν τόκοις ἐπανορθοῦται. Πλούσιος εἶ; μὴ δάνειζε· πένης εἶ; μὴ δανεῖζου... Καὶ οἱ τόκοι τοὺς οἴκους τῶν ὀφειλόντων ἐκφαγόντες ἀπογεννῶνται. Τὰ σπέρματα χρόνῳ φύεται καὶ τὰ ζῶα χρόνῳ τελεσφορεῖται· ὁ δὲ τόκος σήμερον γεννᾶται καὶ σήμερον τοῦ τίκτειν ἀρχεται... τὸ τῶν πλεονεκτῶν ἀργύριον τῷ χρόνῳ παντὶ συμπαραύξεται... τὰ τῶν δανειστῶν ἀργύρια καὶ τὰ ἐπιγεγόμενα τίκτει καὶ τὰ ἀρχαῖα νεάζει. Μὴ σύ γε εἰς πείραν ἔλθοις τοῦ ἀλλοκότου τούτου θηρίου...». Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιλάβωμεν ἐδῶ ὀλόκληρη τὴν ὁμιλία, ποὺ ἀξίζει νὰ ἐκδοθῇ αὐτοτελῶς στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφραση· ἔτσι θὰ χαροῦν ὄλοι τὴν παραστατικότητα καὶ τὴ δύναμη ἀναλύσεως τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἱεράρχη, στὸν ὁποῖο ἐπίσης ὀφείλεται καὶ ἡ ἔτυμολογία τῆς λέξεως «τόκος»⁴¹, τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἰ. Δαμασκηνός.

β) Ὁ «Νυσσαέων φωστήρ» Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε ὅτι ὁ ἀδελφός του «θεσπέσιος Πατὴρ ἡμῶν», ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ, εἶχε γράψει παρόμοιο λόγο, ἔγραψε ἐπίσης ἴδιον λόγον «κατὰ τοκίζόντων» ἐπιγραφόμενον, στὸν ὁποῖον δὲν ἀσχολεῖται μὲ τοὺς ἀπερισκέπτως καὶ προχειρῶς δανειζομένους, ποὺ ρίπτουν τοὺς ἑαυτοὺς των ριψοκινδυνεύοντες στ' ἀγκίστρια τῶν τόκων, ἀλλὰ κυρίως μὲ τοὺς τοκιστὰς, τοὺς ὁποῖους προτρέπει στὴν ἀρχή: «μίμησον τρόπον καπηλικόν, ἀγάπησον ἀνθρώπους καὶ μὴ ἀργύριον... ἀποτάξαι πελονασμῶ καὶ τόκοις, σύνταξαι δὲ φιλοπτωχίᾳ», τὸν ἀποροῦντα ὅμως καὶ πενόμενον ποὺ θέλει νὰ δανεισθῇ μὴ ἀποστραφῆς, μὴ ἀπὸ σύμμαχός του γίνῃς πολέμιος, ἀπογυμνώνοντάς τον καὶ φορτώνοντάς τον φροντίδες, λύπη καὶ κακά. Ὁ «ἔντοκον χρυσὸν ὑποδεχόμενος ἀρραβῶνα πενίας λαμβάνει», νομίζοντας πὼς εἶναι εὐεργεσία, ἐνῶ εἰσάγει τὴν καταστροφή στὸ σπίτι του. Αὐτὸς ποὺ παρέχει δανεῖζοντας χρήματα στοὺς πένητας, δὲν παύει τὴν ἀνάγκη, ἀλλὰ ἐπιτείνει τὴ συμφορά. Ὁ βίος τοῦ τοκίζοντος, πλεονεκτικός, περνᾷ σὲ ἀργία εὐχόμενος νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι ἀνάγκες καὶ συμφορές, γιὰ νὰ προστρέχουν σὲ αὐτόν, καὶ μισεῖ αὐτοὺς ποὺ ἀρκοῦνται σὲ αὐτὰ ποὺ ἔχουν καὶ ἐχθρὸς θεωρεῖ ὄσους δὲν δανεῖζονται. Ξελημεριάζει στὰ δικαστήρια γιὰ νὰ βρῇ αὐτόν ποὺ τὸν πιάζουν οἱ ἀπαιτητὰ καὶ ἀκολουθεῖ τοὺς εἰσπράκτορες σὰν τοὺς γῦπες στοὺς πολέμους. Καθημε-

ρινά λογαριάζει τὰ κέρδη του καὶ λυπᾶται, ἂν τὰ χρήματά του μένουν στὸ σπίτι *«ἀργὰ καὶ ἄπρακτα»*, μὴ θέλοντας στὸ σπίτι του οὔτε ἓνα νόμισμα, ἔχοντας σὲ γραμμάτια τὶς ἐλπίδες, σὲ ὁμολογίες τὴν περιουσίαν, *«μηδὲν ἔχων καὶ πάντα κατέχων»*: ἔτσι φαίνεται ὅτι τὰ πάντα δίδει στοὺς αἰτοῦντας, ἀλλὰ *«οὐ διὰ φιλόνητον γνώμην, ἀλλὰ διὰ φιλόργυρον τρόπον»*: προτιμᾶει τὴν πρόσκαιρη πενία, ὥστε τὸ χρυσάφι του ὡς δούλος ποὺ κοιπάζει καὶ ξεπατώνεται *«μετὰ τῶν μισθῶν νὰ ἐπανέλθῃ»*. *«Σωφρόνησον»*, παροτρύνει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, μὴ καθυβρίζης τὸν Θεόν. Μὴ κουράζεσαι σφόδρα ἀναίσχυντος, γιὰ νὰ διπλασιάσης τὰ κεφάλαιά σου. Ἄκου τὶς συμβουλὲς τοῦ Θεοῦ, μὴ θλίβῃς τοὺς ἀδελφούς σου, ὁ Θεὸς ἑκατονταπλάσια θὰ σοῦ δώσῃ. Μὴ κατατρίβῃς τὸν ἑαυτό σου μὲ ὑπολογισμούς καὶ ἀγωνίες, ἐλέγχοντας τὶς πράξεις τοῦ ὀφειλέτη, τὶς κινήσεις του, τὰ ταξίδια του, τὸ ἐμπόριό του, καὶ βαρυαναστενάζεις συνεχῶς καὶ *«ὑποδακρύνεις πολλά»*, ἂν μάθῃς ὅτι ἀτύχησε ὁ χρεώστης, κρατῶντας τὸ δανειστικὸ συμβόλαιο καὶ τὰ γραμμάτια στὰ χέρια σου *«ὡς ἱμάτιον υἱοῦ τελευτήσαντος»*: ἂν τὸ δάνειο εἶναι ναυτικὸ, τρέχεις στὶς ἀκτὲς καὶ βλέπεις τὸν καιρὸ καὶ ρωτᾷς ἂν ἀκούσθῃ κάπου ναυάγιο. *«Παῦσαι, ἄνθρωπε, μερίμνης ἐπικινδύνου... μὴ τόκους ζητῶν τὸ κεφάλαιον διαφθείρης»*. Πρέπει νὰ γνωρίζουμε, ὅτι *«δάνους χρεία»*, ἡ ἀνάγκη δηλ. δανείου, ταυτίζεται μὲ *«εὐπρόσωπης ἐλεημοσύνης αἴτηση»*, γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεῖος νόμος ὡς πρώτη, *«εἰσαγωγικὴ»*, προϋπόθεσις τῆς εὐσέβειας *«πανταχοῦ ἀπαγορεύει τὸν τόκον»* καὶ ἐπιτάσσει *«οὐ δανείζετε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν»*, γιὰτὶ μόνον οἱ ἁμαρτωλοὶ δανεῖζουν ἁμαρτωλοὺς, *«ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα»*. Ἐξ ἄλλου στὴν προσευχὴ τῶν οἱ γνήσιοι Χριστιανοὶ παρακαλοῦν τὸν Θεόν: *«ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν»*. Πῶς λοιπὸν θὰ προσευχηθῇ καὶ θὰ ζητήσῃ συγγνώμη καὶ συγχώρησις ὁ τοκογλύφος *«ὁ πάντα λαμβάνων»*, ποὺ δὲν ἔμαθε νὰ δίνη; Ποιὸν ἐλέησε καὶ παρακαλεῖ τὸν ἐλεήμονα Θεόν; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ πλῆθος τῶν τοκιστῶν, δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ πλῆθος τῶν πενομένων. Ὁ τόκος καὶ τὸ ἔντοκο δάνεισμα κατατρίβει τὰ σπίτια, κατασπαταλᾷ τὰ πλούτη, προετοιμάζει ζωὴ χειρότερη τῶν δούλων, γιὰ λίγο στὴν ἀρχὴ τέρπει, ἀλλὰ πίκρα γεμίζει τὴν μετέπειτα ζωὴ. Μιὰρὲς καὶ φιλόργυρες ψυχὲς οἱ τοκισταί, χωρὶς ἔλεο, βιάζονται νὰ πουλήσουν τὸ σπίτι τοῦ ὀφειλέτη, γιὰ νὰ εἰσπράξουν τὰ χρήματά τους καὶ γιὰ νὰ βάλουν στὸ χέρι, δανεῖζοντας, ἄλλον δυστυχή. Πῶς θὰ σηκώσουν τὰ μάτια στὸν οὐρανὸ καὶ θὰ ζητήσουν ἄφεσις ἁμαρτιῶν; *«ὦ, πόσοι διὰ τόκον ἀγχόνῃς ἦσαντο καὶ ρεύμασι ποταμῶν ἑαυτοὺς ἐξέδωκαν καὶ κουφότερον ἔκριναν τοῦ δανειστοῦ τὸν θάνατον, ἀφήκαν δὲ παῖδας ὀρφανούς, κακὴν μητριὰν ἔχοντας τὴν πενίαν»!* Καὶ οἱ τοκογλύφοι οὔτε τῆς ἐρήμου οἰκίας φείδονται, ἀλλ' ἀπαιτοῦντες τὰ χρήματα σύρουν τοὺς κληρονόμους (στὰ δικαστήρια), ποὺ τρέφονται δι' ἐράνου. Οἱ τοκισταί *«μοχθηρὰ γένεσις, κακὴ τῶν ἀστέρων ἀνάγκη»*.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσης καὶ στὴ Δ΄ ὁμιλία του στὸν «Ἐκκλησιαστήν» (συνέχεια ἐξομολογήσεως)⁴² ἐπανερχεται καὶ πάλι, ὅταν γράφει γιὰ τὴ φιλαργυρία καὶ φιλοχρηματία καὶ τὸ χρυσάφι καὶ ἐκείνους ποὺ τοὺς κυριεύει «*ἄλογος μανία*» γιὰ νὰ τὸ ἀποκτήσουν, γινόμενοι «*ἄχροί τε καὶ βαρεῖς καὶ ἀνάδοι, ἄψυχοί τε καὶ ἀναίσθητοι, οἷα ἡ τοῦ χρυσοῦ φύσις*»· λυσσασμένοι γιὰ τὰ χρήματα, κατατολμοῦν ἀκόμη καὶ φόνους καὶ ληστείες. Καὶ ὄχι μόνον αὐτά: προβάλλεται ἡ «*πονηρὰ ἐπίνοια τῶν τόκων*», ποὺ ἂν κάποιος τὴν ὀνομάσει ὡς μιὰ ἄλλη μορφή ληστείας καὶ μαιιοφονίας, δὲν θὰ πέσει ἔξω. Ἡ διὰ τῆς τῶν τόκων ἀνάγκης ἀπόκτηση ἐκείνων ποὺ δὲν μᾶς ἀνήκουν, δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον, ποὺ γίνεται κύριος ξένων χρημάτων μὲ λαθραία τοιχωρυχία καὶ τὸ φόνου τοῦ διερχομένου ταξιδιώτου. Τόκος λοιπὸν καὶ ληστεία συζευγνύονται πονηρὰ μὲ ἓνα πικρὸ γάμο, ποὺ ἡ μὲν φύση δὲν ἐγνώρισε, ἡ δὲ νόσος τῆς φιλοχρηματίας ἀνάμεσα στὰ ἄψυχα ἐκαινοτόμησε. Ὁ τόκος τοῦ χρυσοῦ «*ᾠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν*», δηλ. ᾠδίνησε ἡ πλεονεξία, γεννάει ἡ ἀνομία καὶ μαιεύεται ἡ μισανθρωπία... Δὲν θεραπεύεται μὲ τὸ δάνειο ἢ ζημία, ἀλλ' ἐπιτείνεται καὶ ὅπως στὶς ξηρασίες γεμίζουν ἀγκάθια τὰ χωράφια, ἔτσι καὶ στὶς συμφορὰς οἱ τόκοι τῶν πλεονεκτῶν πυκνώνουν καὶ λογγώνουν («*ὑλομανοῦσι*»)· αὐτὰ εἶναι τὰ εὐεργετήματα τῶν τόκων καὶ ὡς τὴν πετονιά ποὺ κρύβει τὸ ἀγκίστρι μὲ τὸ δελέα(σ)μα-δόλωμα. Ἄν κάποιος μὲ βία ἀφαιρέσει τι ἢ ὑποκλέψῃ λάθρα, ὡς βίαιος καὶ λωποδύτης καὶ τὰ παρόμοια κατηγορεῖται. Ἐκεῖνον ὅμως ποὺ δημοσιεύει μὲ συμβόλαια τὴν ἀδικία καὶ καθιστᾷ τὴν πικρία «*ἐμμάρτυρη*» καὶ μὲ συμφωνίες ἐπικυρώνει τὴν παρανομίαν, αὐτὸς φιλάνθρωπος καὶ εὐεργέτης καὶ σωτήρας καὶ μὲ ὅλα τὰ χρηστὰ ὀνόματα προσονομάζεται καὶ τιμᾶται· καὶ τὸ μὲν ἐκ κλοπῆς κέρδος λέγεται «*κλέμμα*», ὃ δὲ ἀπογυμνῶνων τὸν ὀφειλέτην ἀντικαθιστᾷ ὡς μικρὸ παιδί ἐμπαιζῶν («*ὑποκορίζεται*») τὴν πικρία μὲ τὴν φιλάνθρωπιαν. Ἔτσι τὶς ζημιὰς τῶν δυστυχῶν κατονομάζουν... Δὲν νομίζω ὅτι ἄφησα πολλὰ οὐσιώδη ἀπὸ τὰ σχετικὰ γραφτὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ πιστεύω ὅτι εἶναι ἓνα περίφημο ψυχογράφημα τῶν τοκογλύφων, ποὺ καὶ σήμερον ἡ πιὸ γνήσια λογοτεχνικὴ ἔμπνευση θὰ μπορούσε νὰ συλλάβῃ καὶ διατυπώσῃ, ἂν εἶχε μελετήσῃ σὲ βάθος τὰ ἀντίστοιχα κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν τοκογλυφία.

γ) Ὁ σοφὸς μοναχὸς Ἀντίοχος, τῆς λαύρας τοῦ ἐπιφανοῦς καὶ ἡγιασμένου καὶ «*νομοθέτου τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου*» ἄββᾶ Σάββα, ἰδρυθεῖσης ὑπ' αὐτοῦ τὸ 484 στὴν Παλαιστίνη, κατέτασε τὸν τοκιστὴν μετὰ τοῦ φιλαργύρου, τοῦ δωρολήπτη καὶ τοῦ πλεονέκτη, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν ἓνα ἄρμα «*τέτρωρον, ἔχοντες τὸν τῆς ἀλαζονείας ἠνίοχον καὶ ἀρχηγόν*», ὠνόμαζε δὲ τοὺς τοκίζοντας «*ἐναγεῖς καὶ ἀμειλίκτους*» καὶ «*βδελυκτοὺς ἐναντι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ τὸ σύνολον Χριστιανοῖς ἀπηγόρευται ἢ (βδελυρὰ) ἐπίνοια τοῦ τόκου*», ὃ ὁποῖος τόκος «*τῷ δόλω συνεζεύχθη*».

δ) Ὁ ἐκ Δαμασκού Ἰωάννης, πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἐσυστηματοποίησε συνάμα τὴ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴ βοήθεια τῆς φιλοσοφίας, ἐκτενέστερα ἀναλύει τὰ περὶ δανειστῶν καὶ δανειζομένων· τονίζει: «*αἰσχροὺν τὸ αἰτεῖν, αἰσχροτέρου τὸν δανεισάμενον ἀποστερεῖν*» καὶ «τὸ δανείσασθαι», τὸ νὰ δανειζώμεθα δηλ. εἶναι ἀρχὴ ψεύδους καὶ ἀφορμὴ ἀχαριστίας καὶ ἐπιπορκίας καὶ ἀγνωμοσύνης, ἄλλα «*ρήματα*» λέγοντος τοῦ δανειζομένου, ὁ ὁποῖος καθίσταται δούλος ποῦ φέρνει μισθὸ στὸν δανειστή· ὁ δανειστὴς καὶ ἀπαιτεῖ χαίρων μὲ τὴν αὔξηση τῶν τόκων καὶ λαμβάνων δὲν ἠσυχάζει, ὅπως ἀντιθέτως τὰ σκυλιά, οὔτε ἐξημεροῦται, ἀλλὰ περισσότερο ἐρεθίζεται καὶ δὲν σταματᾷ ὑλακτῶν, ἐπιπλέον ἐπιζητῶν, καὶ καθιστᾷ ἀβίωτη τὴ ζωὴ στὸν ὀφειλέτη, ποῦ στενάζει μὲ τὴν προσθήκη τῶν συμφορῶν. Ζωντανοὶ πράγματι χαρακτηρισμοὶ καὶ ὄχι ἀκράιοι, τοὺς ὁποῖους θὰ ἐζήλευαν καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς νεώτερους⁴³ ἔγραψαν λογοτεχνικὰ ἔργα γιὰ τὴν τοκογλυφία καὶ τὰ θύματά της. Παροτρύνει ἐπίσης ὁ Δαμασκηνός: «*ἐξάλειψον βαρυτάτων τόκων ὁμολογίαν, ἵνα τέκη τὰ συνήθη ἢ γῆ*», ὑπενθυμίζει δὲ ὅτι «*πολλοὶ τῶν ἐκ δανεισμάτων πλουτησάντων βρόχων ἦσαντο*» καὶ ὅτι «*τοὺς τόκους τῶν ἀγαθῶν ἔργων*» ἀπὸ τοῦ Κυρίου θὰ λάβωμεν⁴⁴.

ε) Ἔχομεν καὶ δύο ἄλλα, πολὺ μεταγενέστερα, ἔργα βάλλοντα κατὰ τῶν τόκων καὶ τῶν τοκιζόντων, γραφέντα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος (1347-1354) ἀπὸ τὴν αὐτὴ γραφίδα ἐνὸς φωτισμένου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴ νομικοῦ καὶ θεολόγου, τοῦ Νικολάου Καβάσιλα Χαμαετοῦ (1322/23-1380 περ. ἢ 1391)⁴⁵, ποῦ ἦτο γόνος ἐξαιρετικῆς οἰκογενείας, ὁπαδὸς τοῦ ὀσίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, μαχητικὸς ἀντίπαλος τῶν τότε λατινοφρονούντων τοῦ Βυζαντίου καὶ διάδοχος στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Θεσ/νίκης τοῦ θεῖου του Νείλου Καβάσιλα (†1371). Φέρουν τὸν τίτλον «*λόγος κατὰ τοκιζόντων*» καὶ «*τῆ εὐσεβεστάτη Αὐγούστη περὶ τόκου*», ἀνοικτῆς ἐπιστολῆς-πραγματείας, στὰ ὁποῖα ἡ δικανικὴ τακτικὴ καὶ ἐπιχειρηματολογία προσδίδουν ἓνα ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἀναδεικνύοντα τὸν συντάκτη τοὺς ἓνα λόγιο μὲ σύνθετη προσωπικότητα, στὴν ὁποῖα ἡ προσήλωσις στὸ θεῖο δίκαιο καὶ τὴ μυστικὴ θεολογία συνδυάζεται μὲ ἔντονη εὐαισθησία καὶ προβληματισμὸ γιὰ τὰ πολιτικὰ καὶ ἠθικοκοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα ἀξίζουν νὰ συνεκδοθοῦν, μὲ σχόλια, ὅπως καὶ ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, μετὰ τῆς ὁμιλίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ποῦ προείπαμε, γιὰτὶ μόνον ἔτσι μπορεῖ ν' ἀντιληφθοῦμε ὄχι μόνον τὴ διαφορὰ τῶν δύο ἐποχῶν, κατὰ τίς ὁποῖες ἐγράφησαν τὰ ἔργα αὐτά, ἀλλὰ καὶ τὰ συνθετώτερα προβλήματα ποῦ εἶχαν δημιουργηθῆ στὴν παραπαίουσα τότε βυζαντινὴ κοινωνία μετὰ τὴν ἐμφύλια διαμάχη (1341-1347) τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἀηλικίου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου καὶ τοῦ μετέπειτα πενθεροῦ του, ἐπιφανοῦς στρατηγοῦ καὶ συναυτοκράτορος Ἰωάννου ΣΤ΄ Καντακουζηνοῦ

(1341-1355)⁴⁶, πού δὲν ἦτο μόνο δυναστική, ἀλλ' εἶχε καὶ ἔντονες πολιτικὲς διαφορὲς, σὲ ἐποχὴ μάλιστα κατὰ τὴν ὁποίαν ὑφίστατο ἐξ ἀνατολῶν ἡ Τουρκικὴ ἀπειλὴ ἔρπουσα συνεχῶς πρὸς δυσμὰς, διευρυνομένη καὶ τμηματικῶς κυριαρχοῦσα, καὶ ἀπὸ δυσμῶν ἡ μεταπρατικὴ ἀντίληψη καὶ ἐκμετάλλευση τῶν ναυτικῶν πόλεων-κρατῶν τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γένουας, πού εἶχαν ἐγκατασταθῆ μὲ συνθήκες-«τρέβες» στὶς κυριώτερες «σκάλες»-λιμάνια τῆς «Αὐτοκρατορίας» καὶ ἐροκάνιζαν βραδέως ἀλλὰ σταθερὰ τὴ βυζαντινὴ οἰκονομία, μονοπωλῶντας τὶς θαλάσσιες μεταφορὲς καὶ τὸ ἐμπόριο· ἡ Φραγκοκρατία ἐξάλλου εἶχε ἀφήσει ἄρκετὰ κατάλοιπα καὶ κυρίως εἶχε καλλιεργήσει στὶς ἰσχυρὲς οἰκογένειες τῶν Βυζαντινῶν εὐπατριδῶν ἕνα πνεῦμα ἡμιανεξαρτησίας⁴⁷.

Γιὰ τὸν Καβάσιλα, ὅπως στὸ πρῶτο ἔργο του ἀναπτύσσει, ὁ δανειζόμενος καθίσταται «τόκων ἀνδράποδον» καὶ οἱ τόκοι, ἕνα ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα, εἶναι «φαῦλα λήμματα», καὶ ὅσοι θέλουν νὰ «πατοῦν» τοὺς παλαιοὺς νόμους — ἡ ἔκφραση τοῦ Καβάσιλα —, πρέπει ὅπως γιὰ κάθε παράβαση καὶ παρακοὴ νὰ λάβουν «ἐνδίκον μισθαποδοσίαν» καὶ ὄχι, ὅπως ἰσχυρίζοντο τότε κάποιοι, νὰ ἐπιτρέπεται νὰ ξεπερνοῦν τὸν νόμο, πού ἀπαγορεύει τὸν τόκον, γιὰτὶ δὲν εἶναι δῆθεν ἀνάγκη νὰ τὸν τηροῦν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκεῖνοι πού τὸν τηροῦν νὰ ἐπαινοῦνται· οἱ τέτοιοι ἰσχυρισμοὶ ἀποδεικνύουν τὸ μέγεθος τῆς πονηρίας ἐκεῖνων πού συντάσσονται μὲ τὴν ἀνομίαν, τὸν δόλον καὶ τὴν ἀδικίαν, ἀρνούμενοι νὰ τηρήσουν τὸν (θεῖον) νόμον, τὸν ὁποῖον «ἡδοῦντο» καὶ ἐτίμων ἀπὸ κοινοῦ οἱ Ἑβραῖοι, καίτοι «τὸ γένος των πολὺ μὲν τὸ φαῦλον, ὀλίγον δὲ τὸ χρηστόν», πολὺ ὅμως περισσότερο ἐτίμων οἱ Χριστιανοί, ἐφ' ὅσον ὁ Χριστὸς ἦλθε στὸν κόσμον γιὰ νὰ «πληρώσῃ τὸν νόμον» καὶ ὄχι νὰ «κενώσῃ» αὐτόν, ὅπως ὑπεστήριζαν οἱ μαινόμενοι, «περιφανῆ ἀθεότητα» ἔχοντες, ὑπὲρ τοῦ τόκου, ἀνεκτότερα τοῦ ὁποῖου φαίνονται στὸν νομοθέτη Θεὸν ἡ μισανθρωπία, ἡ ἀκολασία καὶ τὰ μέγιστα τῶν κακῶν. Γιὰ τὸν Καβάσιλαν οἱ τόκους εἰσπράττοντες, πονηροί, δὲν θ' ἀποφύγουν τὴν γέενναν ὡς κατηραμένοι, μὴ αἰσχυρόμενοι οὐδὲ ἐρυθριοῦντες καὶ μὴ ζητοῦντες βάραθρον νὰ ριφθοῦν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τοκογλύφους, «γενναῖοι», σεμνύνονται ὡς πρᾶττοντες κατόρθωμα καὶ προβάλλοντες τὰ δάνεια, καίτοι κερδίζουν ἀπὸ αὐτά, ὡς ἐλεημοσύνη, ἐνῶ θὰ πρέπει νὰ σκάβουν καὶ κρύβωνται μέσα στὴ γῆ ἀπὸ ντροπὴ («κατορύττεσθαι»). Ἰσχυρίζονται ἐπίσης ὅτι «ἔλυσαν» σὲ πολλοὺς τὴ φτώχεια μὲ τὸ νὰ τοὺς χορηγήσουν δάνειο· ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ δανείου ἦτο τὸ κέρδος των παίρνοντας τὰ ὑπάρχοντα τοῦ πένητος μὲ τὴ μορφή τοῦ τόκου, πού «προσαπαιτοῦν» δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ ἐπὶ τόκῳ δανεισμὸς οὔτε πρόνοια πενήτων οὔτε φιλανθρωπία, ἀλλ' ὁ καρπὸς τῶν τόκων κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων· αἴσχιστον πρᾶγμα τῶν πάντων ἢ διὰ τῶν τόκων αὐξήσις τῆς περιουσίας. Ἰσχυρίζονται ἐπίσης μερικοί, ἀνοήτως καὶ μὲ περιστῆ τὸλμη, ὅτι ἡ ἀπαγόρευση τοῦ τόκου ἀντιμάχεται τὸ κοινὸ συμφέρον, γιὰτὶ

πρέπει δήθεν να υπάρχουν στις πόλεις δανειστές, που δεν θα υπάρχουν, αν οι τόκοι καταργηθούν. Τί όμως είναι συμφέρο στους ανθρώπους καθώρισε ο Θεός και αυτοί που θέλουν να διαγράψουν τον νόμον του ούτε σοφώτερα προνοούν για τους ανθρώπους ούτε φιλανθρωπότερα. Το σοφόν των τοκογλύφων γένος ανέκαλυψε την παράβαση του θείου νόμου για κάποια «καινή σωτηρία» του κόσμου, και προσπαθεί να πείση τους ανθρώπους ν' αλλάξουν γνώμην και να τους άκοϋν ως «είσάγοντες τὰ βέλτιστα πάντων και τὸ παρανομεῖν οὔτε δεινόν οὐδὲν εἶναι και πρὸς γε τοῖς τολμῶσιν ὄφελος εἶναι». Παρανομία ἀναμφισβητήτως εἶναι τὸ νὰ παίρνης πίσω τὸ δανεισθὲν ἀργύριον «μετὰ προσθήκης», δηλ. μετὸ τόκο· δὲν εἶναι ὅμως τόκος, ἀλλὰ μεγαλύτερο κακὸ τὸ νὰ ἀποπνίξης τὸν φτωχόν, νὰ τὸν πείσης με πείνα, νὰ τὸν γδύσης... «οἱ νομοθέται οἱ μὲν τοὺς τόκους εἰσήνεγκαν, οἱ δ' ἐξέβαλον... τὸ παρὰ τῶν τόκων κέρδος, ὡσπερ ἀπὸ κόρδακος ἢ μίσθωμα ἢ ἄλλο τι τῶν αἰσχρῶν τοῖς φαύλοις ἀπέβριψαν ... φιλαργυρία... μὴ φιλεῖν τὸν ὁμόφυλον... ἱερόσυλοι, λησταί, μαστροποὶ ἅπαντες ἄδικοι...».

Στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὴν βασίλισσα-βασιλομήτορα Ἄννα ὁ Καβάσιλας γράφει, ὅτι οἱ συνέπειες τοῦ ἐμφυλίου (1341-47), τοῦ «κοινοῦ κλύδωνος», ἦσαν τραγικές, οἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης εἶχαν «καθ' ἑαυτῶν καὶ κατ' ἀλλήλων» διαιρεθῆ, τὰ ξίφη γυμνωθῆ καὶ τὸ αἷμα μολύνει τὰ χέρια χριστιανῶν ὁμοφύλων. Ἡ ἀδυναμία πληρωμῆς τῶν πάσης φύσεως ὀφειλῶν ἦταν παρεπομένη. Τότε ἐξεδόθη προφανῶς «νεαρά», μετὴν ὁποία ἀπηλλάσσοντο τῆς καταβολῆς τόκων πρὸς τοὺς τυχόν δανειστές, ὅσοι εἶχαν ἀτυχήσει κατὰ τὸν ἐμφύλιον καὶ στερηθῆ τῶν πάντων, ἔστω καὶ ἂν εἶχε ἀπομείνει «σαπρὸν ἱμάτιον ἢ δωμάτιον διερρωγός». Ἡ διάταξη ὁμως ἐκεῖνη κακῶς ἐφηρμοζετο, γι' αὐτὸ ὁ Καβάσιλας ὑποστηρίζει ὅτι πρέπει ν' ἀπαλλάσσονται τῆς καταβολῆς τόκων ὅσοι κατὰ τὴν ἐμφύλιο διαμάχη εἶχαν ἀπολέσει τὴν περιουσία των, κατ' ἀνάλογον τρόπον ὅπως παλαιότερη διάταξη ἰσχύουσα ἀπήλλαξε τῆς ὑποχρέωσης ἐπιστροφῆς χρημάτων, τὰ ὁποία εἶχαν τεθῆ σὲ παρακαταθήκη καὶ τὰ ὁποία τοιχωρύχοι ἐπιτεθέντες κατὰ τοῦ θησαυροφυλακείου εἶχαν ἀφαιρέσει. Ὀνομάζει θηρία καὶ ἀπανθρωποτέρους τῶν πειρατῶν, ὅταν ἀπαιτοῦν νὰ εἰσπράξουν τόκους καὶ νὰ ἀποπνίξουν ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν τὰ πάντα ἀπολέσει, ἐνῶ ἐκεῖνοι διεσώθησαν τῆς κοινῆς συμφορᾶς καὶ διέσωσαν «πρὸς τὰ σώματα καὶ τὰ ὄντα», δηλ. μαζί με τὸν ἑαυτό τους καὶ τὴν περιουσίαν τους· παροτρύνει λοιπὸν τὴ βασίλισσα νὰ φανῆ φιλανθρωπότερη καὶ δικαιοτέρα καὶ νὰ εὐεργετήση τοὺς δυστυχεῖς, καταργώντας τὴν πονηρὴ καὶ ἄδικη νομοθεσία καὶ ν' ἀπαλλάξη τις πόλεις ἀπὸ τοὺς δικορράφους καὶ τοὺς τοκογλύφους, γιατί καὶ οἱ ἅγιοι ἐπίστευαν, ὅτι κάθε τόκος εἶναι μιαιώτερος παντὸς μίσους.

Ἡ συνοπτικὴ παράθεση τῶν κυριωτέρων περὶ τόκου ἀπόψεων τοῦ Καβάσιλα, ἄρκετὰ κατατοπιστικὴ, δὲν μᾶς δίδει πλήρη εἰκόνα τῆς πνευματικῆς

δυνάμεως καὶ τοῦ πάθους ἑνὸς πνευματικοῦ ἡγέτου τοῦ 14ου αἰ., ποῦ δὲν ἔπαυε νὰ ἦτο συνάμα καὶ πραγματιστής, ἐλεύθερος ἀπὸ ὑπερβολές, ἀλλὰ καὶ τολμηρὸς μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπικρίνη τὴν κοινωνικὴ ἀνισότητα καὶ ἀδικία τῆς ἐποχῆς του· πιστεύω ὅμως ὅτι ἄρκετὰ ἐπεξετάθημεν καὶ ἡ ὄλη οἰκονομία τῆς παρουσίας μελέτης δὲν παρέχει ἄλλα περιθώρια γιὰ περαιτέρω διεύρυνση, οὔτε γιὰ ἀνάλυση καὶ σύγκριση τῶν ἀπόψεων τῶν Ἑγγλων Benthamistes τοῦ 19ου αἰ. καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ πιστὴ ἐπανάληψη καὶ συνέχιση τῶν παραδόσεων ἀποτελεῖ τὸν θεμέλιο λίθον ποῦ ἐξασφαλίζει τὴν αἰωνιότητα τοῦ δόγματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τὸ φαινόμενο τῆς τοκογλυφίας, καὶ τὰ δράματα ποῦ προκαλεῖ πολλές φορές, ἀσχολοῦνται ὄχι μόνον οἱ Νομοθεσίαι⁴⁸ ὅλων τῶν κρατῶν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ οἱ Λογοτεχνίαι πολλῶν λαῶν τῆς γῆς, ὅπως ἐπίσης ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Κοινωνιολογία. Ἡ διεθνοποίηση πλέον τῆς Οἰκονομίας καὶ ἡ τάση πρὸς τὸν εὐδαιμονισμό, ποῦ ἄρχισε ἀπὸ τὸν 19ον αἰ. ἔχει ἀμβλύνει τὴν κάθετα ἀρνητικὴ ἄλλοτε θέση ἔναντι τοῦ τοκισμοῦ, καὶ πολλές κρατικὲς ἐξουσίαι, παραπαίουσαι, ἀφήνουν ἀσύδοτο καὶ ἀνέλεγκτο τὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο, ποῦ ἔπαψε πλέον νὰ ἔχη ἐθνικότητα· μαζί μ' αὐτὸ ἀσύδοτοι καὶ οἱ ἰδιῶτες τοκογλύφοι, ποῦ πάντοτε δροῦν, ἰδίως ὅταν ἡ μεταπρατικὴ μανία καὶ ὁ εὐκόλος πλουτισμὸς ἔχουν ἀφεθῆ ν' ἀναπτύσσεται ὡς κυρίαρχη ἰδεολογία. Οἱ νόμοι ἐξἄλλου τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς καὶ οἰκονομίας, καθοριζόμενοι ἀπὸ τίς μεγάλες οἰκονομικὲς δυνάμεις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ νομοθεσία τῶν μικρῶν κρατῶν, πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὴ νομολογία αὐτῶν μὲ τὴ διαμόρφωση περιοριστικοῦ δικαίου· μυωπικὴ συνεπῶς ἡ νομολογία των, ὅταν ἀγνοῖ τὰ ἰσχύοντα διεθνῶς· οἱ ὑπεύθυνες ὅμως κρατικὲς ἐξουσίαι ὀφείλουσαν νὰ παρεμβαίνουσαν νομοθετικῶς, ὥστε ὁ κατόπιν ἀδείας των δρῶν μέσα στίς χώρας τους κεφαλαιοῦχος νὰ μὴν ἔχη περισσότερους περιορισμοὺς ἔναντι ἐκείνων ποῦ ὑπάρχουσαν στίς ἄλλες χώρας, ἐκτὸς ἐὰν ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ἰδιωτικῶν ἢ ξένων κεφαλαίων. Ποία ὅμως «ἐτερότροφος» χώρα, χώρα δηλ. ἡ ὁποία δὲν εἶναι αὐτάρκης, δὲν ἔχει ἀνάγκη κεφαλαίων καὶ μάλιστα ξένου συναλλάγματος, καὶ μὲ ποία πολιτικὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ εἰσροή του; Ἡ ἄσκηση ὅμως τῆς τοκογλυφίας μέσα στὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου ἐμφανίζει διακυμάνσεις καὶ πρέπει νὰ συνδυασθῆ γιὰ τὸν δίκαιον καὶ πλήρη προσδιορισμὸν τῆς μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ρευστῶν κεφαλαίων, μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν ἢ τὴ διακινδύνευση αὐτῶν κλπ.⁴⁹

Ὁ Σανιᾶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ καθιερωμένα καὶ νὰ ὑστερήσῃ ἔναντι τῶν ἄλλων τοκογλύφων, ποῦ ἐλυμαίνοντο τὴν ἐπαρχία, κυρίως ἔμποροι καὶ κτηματῆαι τοῦ Ναυπλίου (Ἀναγνώστης Καραγιαννόπουλος⁵⁰,

Κυριάκος Δ. Καρακάλος⁵¹, Ἰωάννης Γερ. Μελισσηνός⁵², κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ ντόπιοι, στὸ Λιγουργεῖο κυρίως ὁ πλούσιος Δημήτριος Παπᾶ Ἀθανασίου Καλούδης⁵³, ὁ ὁποῖος καὶ δήμαρχος Λήσσης καὶ Ἐπίδουριον εἶχε διατελέσει γιὰ πολλὰ χρόνια, στὴ Νέα Ἐπίδουρο διάφοροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐκ Χελίου καταγόμενος ἱερεὺς Ἀναστάσιος Νάτσουλης⁵⁴. Ὁ Σανιάς εἶχε ἤδη τὸ 1840 δανείσει τὸν Μιχάλη «Τζημπούρη»⁵⁵, γεωργόν, δρχ. 801 καὶ τὸ χρέος αὐτὸ εἶχε τὸ 1845 ἀνέβη στὶς 1,700 δραχμ. «κεφάλαιον, τόκοι καὶ ἐξοδα» ἡ ἀδυναμία ἐξοφλήσεως ὠδήγησε στὴν παραχώρηση ἑνὸς ἀγροῦ τοῦ Τζημπούρη μὲ ὅλα τὰ «περιεχόμενα δένδρα, ἡμερα καὶ ἄγρια», πού ἔκειτο στὴ «Βρύση τοῦ Καντήρι» καὶ «γεινίαζε ἀνατολικῶς καὶ ἀρκτικῶς μὲ δρόμον δημόσιον καὶ τὴν παλαιάν ἑλληνικὴν στέρναν, δυτικῶς μὲ ἀγρόν τοῦ Παναγ. Κυρ. Λιάτα καὶ μεσημβρινῶς μὲ λόφον ἀκαλλιέργητον». Ἡ ἀξία του ὑπελογίσθη σὲ 1.800 δραχμ. τοῦ Τζημπούρη εἰσπράξαντος μόνο τὴ διαφορά τῶν 100 δραχμῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸν γεωργὸν Μελέτην Μαστραντάνη⁵⁶ εἶχε δανείσει τὸ 1841-1843, τὸν Νικόλαο Κυρ. Λιάτα, ὁ ὁποῖος πέθανε τὸ 1845 καὶ τοῦ ἐχρεώσκει δρχ. 190 «ἀπὸ λάδι, κρασί καὶ μετρητά»⁵⁷, ἀκόμη τὸν Παλαιο-επίδουριτὴ «καπνοποιό» Λ. Βουτυρόπουλο καὶ ἄλλους Λιγουργεῖατες, τὸ δὲ ὕψος τῶν δανεισθέντων μετὰ τῶν τόκων καὶ τῶν συνολικῶν ἀπαιτήσεων ἐφθάναν κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1850 στὶς δραχμὲς 5.412 καὶ 94 λεπτά, τίς ὁποῖες ἀνέθεσε νὰ εἰσπράξῃ στὸν μνηστῆρα —τότε— τῆς θυγατρὸς του «Βγενιάς» Ἰωάννην Γεωργίου Καλαματιανόν, τὸν ὁποῖον τὸν Σ/βριον τοῦ 1849 εἶχε διορίσει γενικὸν καὶ εἰδικὸν πληρεξούσιον⁵⁸ καὶ τὴν προπαραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς τοῦ 1850 εἶχε κάνει συνεταῖρο στὸ ἐμπορικὸ του κατάστημα⁵⁹. Τότε ἐξελέγη ὁ Σανιάς, προφανῶς ὡς εὐκατάστατος καὶ ἀξιοσέβαστος, ἔνορκος⁶⁰. Μὲ τὴ διαθήκη του⁶¹ καὶ ἄλλο ἕνα συμβόλαιον⁶² ὑπεσχέθη γιὰ προῖκα καὶ κατέλιπε στὴν κόρη του Βγενιά καὶ τὸν μνηστῆρα τῆς τὰ ἐξῆς ἀκίνητα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ «ρουχικὰ καὶ τὰ κινητὰ σκεύη κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐνταῦθα συνήθειαν»: α) ἕνα οἰκόπεδο, πού ἔκειτο κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ Λουκᾶ Ἰωάννου· β) ἕνα ἀγρόν στὴ θέση «Βαθειὰ Λάκκα» μὲ ὅλα τὰ ἐλαιόδενδρα καὶ λοιπὰ δένδρα· γ) ἕνα ἀγρόν στὴ θέση «Ἅγιος Πέτρος», ἐκτάσεως δύο «ὡς ἔγγιστα» στρεμμάτων· δ) ἕνα ἄλλον ἀγρόν στὴ θέση «Ἅγιος Ἐλισσαῖος» ἢ «Λισσαῖος» δύο ἐπίσης ὡς ἔγγιστα στρεμμάτων· ε) ἄλλον ἀγρόν, κείμενον κάτω ἀπὸ τὰ «Γκοβατσαῖα ἀλώνια», ἐκτάσεως τριῶν περίπου στρεμμάτων· στ) ἀγρόν στὴν θέση «Ἅγιαζι τοῦ Ντελῆ», 2 στρεμμ. περ.· ζ) ἕνα ἀμπελῶνα στὴ θέση «Ἀβδουλαῖ» τριῶν στρεμμ. (συνορίτης ὁ Μιχ. Κουτρούλης)· η) τὸ ἦμισυ Μύλου ἐρειπωμένου στὴ θέση «Μπουλμέτη», ἐπικοινωνοῦ μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Διγγλιώζη, καὶ θ) τρεῖς χιλιάδες δραχμὲς, «ἀργυρᾶς μετρητάς», ἐκ τῶν παραπάνω ἀπαιτήσεων, πού εἶχε σὲ βάρους διαφόρων ὀφειλετῶν, καὶ τίς ὁποῖες ὠρίσθη πληρεξούσιος —πληρεξουσιότητα συνεπῶς ἰσχυροῦσης καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πληρεξουσιοδότου⁶³, —νὰ εἰσπράξῃ «κατ' ἀρέ-

σκειάν του» ὁ μνηστήρας, ὑποχρεούμενος μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ νὰ ἀνεγείρη σπίτι στὸ προαναφερθὲν προικῶ οἰκόπεδο. Στὰ ἄλλα παιδιά του κατέλιπε τὰ ἐξῆς: Στὴ θυγατέρα του Σωτήρα: α) δέκα στρέμματα χωράφι καὶ 19 ἐλαιόδενδρα, κείμενα στὶς θέσεις Ἀλεπότρουπα, Ἐλίτσες καὶ Ντράδεζα· β) ἀμπέλι δύο στρεμμάτων στὴ θέση «Ἀβντουλά»· γ) ὀλόκληρο τὸ κληρονομικὸ μερίδιο τῆς συζύγου του καὶ μητρός της ἐκ τῶν πατρικῶν της καὶ μητρικῶν της κτημάτων, «συνιστάμενον ἀπὸ ἀγροὺς καὶ ἐλαιόδενδρα καὶ ὅ,τι ἄλλο τύχη»· δ) δραχμὲς ἀργυρῆς διακόσιες. Στὴν τρίτη θυγατέρα του Ἐλένη σύζυγο Κων Ψυχογιοῦ, ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο του, κατέλιπε 300 δραχμὲς καὶ περιώρισε σὲ ὅσα τῆς εἶχε δώσει ὡς προίκα κατὰ τὸν γάμον της. Καὶ στοὺς δύο γιουὺς του, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν τότε «εἰσέτι ὑπάρχοντα ἀβάπτιστον», κατέλιπε ὅλην τὴν λοιπὴν «ἀκίνητόν τε καὶ κινητήν, καθὼς καὶ χρηματικὴν περιουσίαν ὅσηδῆποτε ἤθελε εὑρεθῆ μετὰ τὸν θάνατόν του», ὑποχρεουμένων τῶν δύο αὐτῶν υἱῶν του «νὰ διαθρέψουν ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν μητέρα των καὶ (δευτέρα) σύζυγόν του Αἰκατερίνην... ἀξιοπρεπῶς καὶ ἐλευθερίως καὶ ν' ἀφήσουν ταύτην νὰ ἐνοικῆ ἐφ' ὅρου ζωῆς της εἰς τὴν παροῦσαν ιδιόκτητον οἰκίαν του». Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ συνόλου τῆς καταλειφθείσης περιουσίας δὲν ἀφιέρωσα χρόνο (εἶχε ἀμπέλι καὶ στὴ θέση «Βάντιο»⁶⁴), οὔτε ἐξακριβίθηκε, ἂν ὑπῆρχε καὶ «αὐτοκίνητος περιουσία»⁶⁵, ὅπως κάποια συμβόλαια ἔγραφαν, στὴν ὁποία κατετάσσοντο τὰ βόδια καὶ τὰ γαῖδούρια καὶ ὄλα τὰ ἄλλα φορτηγὰ ζῶα. Μάρτυρες στὴ διαθήκη καὶ τὸ προικῶ ὁ προαναφερθεὶς μεγαλοτοκιστὴς Καλούδης, ὁ Ἰωάννης Δημ. Γκάτα(ι)ος, ὁ Παναγιώτης Κυριάκου Λιάτας, ὁ Δημήτριος Χρήστου Λιάτας καὶ ὁ Γεωργάκης Κων. Σκοτώρης. Τὸν Ἰούνιο ἢ Ἰούλιο τοῦ 1850⁶⁶ ὁ Σανιάς ἀπεβίωσε καὶ ὁ Καλαματιανὸς ἔμεινε οὐσιαστικὸς κύριος καὶ διαχειριστὴς τῆς περιουσίας τοῦ Σανιά. Πότε ἔγινε ὁ γάμος Βγενιάς καὶ Γιάννη δὲν γνωρίζω. Ἱερεῖς τότε στὸ χωριὸ ἦσαν οἱ ἐξ Ἐπιδαύρου καταγόμενοι «παπᾶ Ἰωάννης Σακελλαρίου» καὶ ὁ παπᾶ-Βασίλειος Ἀναστασίου Τόλιας (1843 κέξ.)⁶⁷, κάπου τότε ἦλθε, πάλι ἐξ Ἐπιδαύρου, καὶ ὁ «παπᾶ Γεώργιος Καντάνης»⁶⁸. Ὅταν γράφω «ἐξ Ἐπιδαύρου», σημαίνει ἐκ Νέας Ἐπιδαύρου, τῆς ἱστορικῆς ἀείποτε ἔδρας τοῦ ἀντιστοίχου Δήμου, καθ' ὅσον τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἄρχισε νὰ δημιουργῆται ὡς οἰκισμὸς ἢ Παλαιὰ Ἐπίδαυρος, ποὺ εἶχε μέχρι τότε μόνο μερικὲς καλύβες ψαράδων, καὶ τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἦσαν Πιγιαδίτες (ἢ Πηγιαδίτες) καὶ μόλις τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἄρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται μονίμως στὴν «Παλιά» (ὡς οἱ οἰκογένειες Μάντζαρη, Παγίδα, Τσολακοπούλου, Βενιζέλου, Παύλου, Βερδελῆ, ποὺ ἦσαν μυλωνάδες⁶⁹, Μιχ. Καντάνη, κ.ἄλλ.). Σημειωθῆτω πὼς οἰκογένεια Σακελλαρίου ὑπῆρχε καὶ στὴ «Λήσσω»: τὸ 1830 Σταῦρος Σακελλαρίου⁷⁰, τὸ 1833-41 ἐμόναζε στὴν Ἱ. Μονὴ Καρακαλλᾶ ὁ Συμεὼν Σακελλαρίου, ἀπὸ τὸ Λιγουργεῖο καταγόμενος, καὶ τὸ 1830 ὀκταετῆς Ἰωάννης «Σακελλάριος», ὁ ὁποῖος ἦτο μαθητὴς στὴν Ἀλ-

ληλοδιδασκτική Σχολή τοῦ Ἄργους⁷¹, ὅπως καὶ ὁ τὸ αὐτὸ ἔτος 13ετῆς μαθητῆς στὴ «Σχολὴ Διδύμου» Κων. Μελάς⁷², γιὰ τὸ Λιγουργεῖο δὲν εἶχε τότε δημόσιο σχολεῖο.

Ἔτσι, ὅσα ἐξιστορῶ, ἀπλά, χωρὶς ἐντυπωσιακὸ λεκτικὸ καὶ παραγεμίσματα σαλτσοειδῆ, βασίζονται κυρίως σὲ 200 καὶ πλέον συμβόλαια, ποὺ εἶχαν τότε συντάξει οἱ κατὰ διαδοχὴν Εἰρηνοδίκαι Ἐπιδαύρου Ἀναγν. Κουτανόπουλος, Ἰωάννης Ἀναγν. Μακρυποκάμισος καὶ Παντολέων Βασιλείου, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦσαν συγχρόνως καὶ καθήκοντα συμβολαιογράφου, ἢ σὲ περίπτωση κωλύματος οἱ Εἰρηνοδικειακοὶ πάρεδροι. Προσθέτω, ὅτι τὸ 1834, ἐπὶ Ὀθωνος, ἡ ἐπαρχία Ναυπλίας διαιρέθηκε σὲ ὀκτὼ Δήμους⁷³, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Δήμος Ἐπιδαύρου μὲ ἔδρα τὴ Νέα Ἐπίδαυρο (εἶχε 836 κατοίκους καὶ ἡ Παλαιὰ Ἐπίδαυρος 100) καὶ ὁ Δήμος Λήσσης μὲ ἔδρα τὸ Λιγουργεῖο (344 κάτ.). Τὸ 1840 κατηργήθησαν ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ οἱ τέσσαρες Δήμοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Δήμος Λήσσης, τοῦ ὁποῖου τὰ χωριά ὑπήχθησαν στὸν Δήμο Ἐπιδαύρου, τὸ ὄρθον Ἐπιδαυρίων⁷⁴, μὲ ἔδρα τὴν Ν. Ἐπίδαυρο. Οἱ Δήμοι τῆς ἐπαρχίας αὐξήθηκαν σὲ πέντε, ἐπανασυσταθέντος τὴν 8.12.1869 τοῦ Δήμου Λήσσης, ποὺ ἐλειτούργησε μέχρι τὸ 1875, ὅταν καταργήθηκε ὑπὸ τὸν τύπον τῆς «συγχωνεύσεως»⁷⁵ καὶ ὑπήχθησαν πάλιν οἱ περιφέρειες τοῦ Λιγουργεῖο καὶ Ἀδαμίου στὸν Δήμο Ἐπιδαυρίων μέχρι τὸ 1878, ὅταν ἀνακλήθηκε τὸ διάταγμα τῆς συγχωνεύσεως⁷⁶ καὶ ἀνασυνέστη ὁ Δήμος Λήσσης, ὁ ὁποῖος τὸ 1893 μετονομάσθη⁷⁷ σὲ Δήμο Ἀσκληπιείου. Μὲ τὸ νέο αὐτὸ ὄνομα διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1912, ὅταν μὲ τὸ νόμο ΔΝΖ⁷⁸ καθιερώθηκε ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεση τῆς χώρας σὲ δήμους καὶ κοινότητες, βάσει τοῦ πληθυσμοῦ, ὅποτε ὁ Δήμος Ἀσκληπιείου, καταργηθεὶς, διαιρέθηκε σὲ δύο κοινότητες⁷⁹, «τὴν κοινότητα Λιγουργεῖο» καὶ «τὴν κοινότητα Ἀδαμίου». Γιὰ τὸ πολιτικὸ παρασκήνιο τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἐτῶν 1875-78 καὶ τὰ ἐκλογικὰ αἴσχη παρέμπω σὲ ὅσα ἔχω γράψει ἀναλυτικὰ στὸ «Ἐδῶ Λυγουργεῖο»⁸⁰.

Ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμη καὶ ἰσχὺς τῶν ἐπισήμων γραπτῶν πηγῶν δὲν μπορεῖ εὐκόλα ν' ἀμφισβητηθοῦν καὶ βάσει αὐτῶν ἐπιβάλλεται νὰ βγάζη καθένας τὰ συμπεράσματά του, ἂν θέλῃ νὰ ἔχουν βαρύτητα ἱστορικὴν, καὶ ὄχι μὲ ἐλάχιστα «δείγματα» διὰ στατιστικῶν ὑπολογισμῶν νὰ διατυπώσῃ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι λογικὸ νὰ γίνωνται ἀποδεκτὰ ὡς βέβαια. Ἡ «στατιστικοποίηση» τῆς ἱστορίας ὁδηγεῖ εὐθέως στὴν ἀποδυνάμωση τῆς ἰσχύος της, ἐφ' ὅσον δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀσφαλῶν καὶ πολυπληθῶν καὶ πλήρων, ἂν εἶναι δυνατόν, τεκμηρίων καὶ στὰ ἱστορικὰ τεκμήρια δὲν ἀνήκουν ἀναγκαίως οἱ πάσης φύσεως ἀναμνήσεις, ἔστω καὶ ἂν συνωδεύονται ἀπὸ μερικὲς σημειώσεις κάποιου προγόνου. Ὁ λεπτομερῆς συνεπῶς καὶ τεκμηριωμένος ἔλεγχος τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν γεγονότων ἐπιβάλλεται, ὅσκις ἐπιχειρεῖται ὁ δι' ὀλιγαριθμῶν καὶ ἀσημάντων ἐνδείξεων προσδιορισμὸς

τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων μιᾶς πόλεως ἢ χώρας ἢ τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος της.

Πάντως ἡ περίπτωση Σανιᾶ νομίζω, ὅτι εἶναι τυπικὴ ἐνὸς δραστηρίου γεωργοῦ, ποὺ ἐξετράπη στὸ ἐμπόριο καὶ τὸν τοκισμό, μοναδικὰ κερδοφόρα ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ ποὺ δὲν κατῴρθωσε νὰ παρουσιάσῃ τίποτα τὸ ἐξαιρετικὸ στὸν κοινωνικὸ χῶρο ποὺ ἔζησε, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι σὲ ὄλες τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά· ἂν ἔκανε ὁ Σανιάς διάκριση καὶ εὐνόησε τῇ μιᾷ θυγατέρα καὶ τὸν γαμπρὸ σὲ βᾶρος τῶν ἄλλων παιδιῶν, ἂν ὁ γαμπρὸς ἦτο ἱκανὸς καὶ καταφερτζῆς ἢ μόνος αὐτὸς μποροῦσε νὰ σταθῇ στὸ πλευρὸ τῆς λοιπῆς οἰκογένειας καὶ νὰ τὴν βοηθήσῃ, εἶναι μόνον εὐλογες εἰκασίες, ποὺ ὅσο καὶ ἂν ὠραῖα σερβιρισθοῦν, δὲν ἀποβάλλουν τὸν χαρακτήρα τους. Ἡ Ἱστορία ὅμως ὡς ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ ἐπιδέχεται ὠμολογημένες ἢ ἀνομολόγητες ἐρμηνευτικὲς συμπληρώσεις, ἀλλὰ παύει νὰ εἶναι Ἱστορία, ὅταν δεχθῇ ὠραιοποιήσεις, οἱ ὁποῖες πάντοτε, μαζὶ μὲ τὰ κατὰ συμπερασμὸν συμπληρώματα, ταυτίζονται μὲ μικρὲς ἢ μεγάλες πλαστογραφίες καὶ μυθοποιήσεις· γίνεται τότε μυθιστορία, καὶ πολλὰς τέτοιες γράφονται καὶ κυκλοφοροῦνται ἀπὸ βαρύγδουπους συγγραφεῖς μὲ τὸν ψευδοτίτλο τῆς Ἱστορίας. Προσοχὴ λοιπὸν στὶς ἀπομιμήσεις καὶ τὶς παραχαράξεις, ἐκτὸς ἐὰν εὐκολὰ ξελογιάζεται κανεὶς μὲ τὰ λάμποντα παραμύθια καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Ἡ πορεία ὅμως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν μέσα στὸ χρόνο, τὴν ὁποία περιβάλλει πολλὰς φορές, παρὰ τὴν κοινότητα ἐπαναληπτικότητα καὶ ὁμοιομορφία της, τὸ πλέγμα τοῦ μύθου, δὲν παύει νὰ εἶναι μιὰ ὁμορφὴ περιπέτεια θαυμαστὴ στὴ μοναδικότητά της, ἀλλὰ καὶ τραγικὴ στὴν ἀτέρμονη προσπάθεια γιὰ καταξίωσή της· αὐτὴν τὴν καταξίωση ἐπιδιώκουν οἱ περισσότεροι, κυρίως οἱ ἀπόγονοι, κατασκευάζοντάς τὴν ἢ διογκώνοντάς τὴν μὲ τὶς παραποιήσεις τῶν πραγματικῶν γεγονότων καὶ τὴν πλαστογράφηση τῆς Ἱστορίας. Ὅταν ὅμως ἐκεῖνοι ποὺ ἔζησαν τὴ ζωὴ τους δὲν ἐνδιαφέρθησαν γιὰ νὰ τὴν καταξιώσουν, πράττοντες τὸ ἐκάστοτε ὀρθὸν καὶ ὠφέλιμο γιὰ ὅλο τὸ κοινωνικὸ σύνολο, καταδαμάζοντες συνάμα τὶς ἐξευτελιστικὲς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες τους, εἶναι ἀφέλεια ἀσφαλῶς ἢ καὶ ἀνοησία ὅσων νομίζουν, ὅτι θὰ χειροκροτηθοῦν ἢ θὰ μυκτηρισθοῦν, ἂν προβληθῇ κάποιος πρόγονος ὡς δῆθεν χαρισματικὸς καὶ ἐξαιρετικὸς ἢ ἂν εἶχαν ἓνα πρόγονο ἀξιολύπητο ἀνθρώπαριο, φθονερὸ καὶ μικρόνοο, ποὺ ἔκλεβε ἢ κατακρατοῦσε ξένα βιβλία ἢ ζωντανὰ ἢ καταπατοῦσε ἀπὸ τοὺς «συμπλησιαστές» του μερικὸς πόντους ἢ κάποια μέτρα γῆς, ἢ μετέτρεπε τὸ ξένο κτῆμα σὲ δρόμο δικό του ἢ καταργοῦσε δημόσιο δρόμο, ἢ χαΐδευε ὑποκριτικὰ τοὺς γέρους γονεῖς γιὰ νὰ ἐξαπατήσῃ καὶ πάρῃ τὴ μερίδα τοῦ λέοντος ἀπὸ τὴν κληρονομιά, ἢ ἂν ὁ πρόγονος ἦτο ἀπλὸ ἀνθρώπακι ποὺ μὲ χίλια δυὸ ψέματα καὶ χίλιες στερή-

σεις και περισσή κακία επέτυχε ν' αποκτήση μερικά παραπάνω χωράφια και με μπόλικες υποκλίσεις, ξεσκονίσματα, δώρα και πολιτικούς φανατισμούς να πάρη τὸν τίτλο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτρόπου ἢ συμβούλου ἢ παρέδρου ἢ κοινοτάρχη. Τῶν ἀξιωματούχων αὐτῶν πολλοὶ ἀπόγονοι, πλημμυρισμένοι ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμό τῆς ψευτοαριστοκρατίας των, ὄχι μόνον περιφρονοῦν πολλοὺς συντοπίτες των σὰν παρακατιανούς, ἀλλὰ παραλλήλως φθονοῦν ἀρκετούς, ὅταν καταρθῶσουν ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐτοὶ τὰ ἴδια ἀξιώματα καὶ νὰ γίνουν κι αὐτοὶ «ἀριστοκράτες» καὶ «ἐπιφανεῖς», καμαρώνοντες ἐξ ἴσου ὡς ταῶνες.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐνιαία προσωπικότης —διττὴ κατὰ σάρκα καὶ «δόξαν» αὐτῆς— ὅταν εἶναι προσωπικότης καὶ δὲν εἶναι ἀπλῆ περιττωματοποιητικὴ μηχανή— τὸ ξεχώρισμα καὶ τὸ κουκούλωμα τῆς προσωπικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν «ἄσκηση καθηκόντων» καὶ τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ εἶναι ἀπάτη, ποὺ ἀνοίγει τὴν ὁδὸ στὴν κυριαρχία τῆς ἀναισχυντίας— καὶ ὁ καθένας ἔχει γενικὰ τὴν προσωπικὴ συνολικὴ ἱστορία του, ποὺ μόνον αὐτὴ προσδίδει τὴν ὅποια ἀξία ἢ ἀπαξία του, βάσει τῆς ὁποίας πρέπει καὶ μόνον νὰ κρίνονται δημόσια καὶ μάλιστα ἀπὸ γεννησιμιοῦ τους ὄλοι, πολὺ περισσότερο οἱ ὑποψήφιοι καὶ οἱ ὑποψήφιος γιὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ λειτουργήματα. Μπορεῖ ὅμως νὰ εἶσαι ἢ νὰ πιστεύουν ὅτι εἶσαι ἀντικειμενικός, ὅταν κρίνης μὲ τὴν πέννα σου ἢ τὸ λόγο σου, κατὰ σύστημα, δημόσιους ἄντρες, ἐνῶ παραλλήλως διεκδικεῖς καὶ σὺ τὴν ἴδια θέση; Μπορεῖ νὰ εἶσαι ἀντικειμενικός καὶ ἀκέραιος, ὅταν φθονῆς τοὺς ὁμοτέχνους σου, καίτοι ἔχεις εὐεργετηθῆ ἀπὸ αὐτούς; Εἶσαι μόνον ἐπηρμένος, ὅταν γράφης τὰ ὀνόματα ὁμοτέχνων μικρογραμμάτως, δῆθεν τυχαίως κατὰ τυπογραφικὸν ἀβλέπημα, ἔχοντας τὴν ἀφέλεια ὅτι θὰ μειώσης ἔτσι τὴν ὁποιαδήποτε ἀξία τους; Εἶναι ἄξια ἐκτιμῆσεως τὰ ἀνθρωπάρια τῆς δεκάρας, «μορφωμένα» ἢ ἀμόρφωτα, ποὺ καταφεύγουν εὐκόλα καὶ ὑπουλα σὲ κάθε ψέμα καὶ κάθε συκοφαντία, κρυφίως καταλαλοῦντες, σὲ βάρος ἀθῶων, τῶν ὁποίων ἡ μαρτυρία εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς παλιανθρωπιᾶς των; Τὸ ν' ἀπαιτῆς νὰ σὲ ἀναγνωρίζουν γιὰ τὴ θέση σου ἢ λόγῳ πατραγαθίας καὶ ὄχι γιὰ τὶς συνολικὲς πράξεις σου καὶ τὴ γενικὴ τιμιότητα, ἀξιοπρέπεια καὶ φιλαλληλία σου εἶναι τὸ ἔσχατο τῆς κατάπτωσης καὶ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ τὸ ἀπαιτεῖ καὶ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ τὸ δέχεται· ἢ πιὸ ὁμως μεγάλη κατάπτωση, ὅταν, ἐνῶ εἶσαι κοινὸς ψευδαλαζῶν καὶ ἀλαζῶν καὶ τετυφωμένος, προσποιῆσαι ὅτι εἶσαι καταδεκτικὸς καὶ σώφρων καὶ ὅταν οἱ σοβαροφανεῖς φίλοι σου, «σύναξις πονηρῶν», ὡς ἀνθρωπάρεσκοι χειροκροτοῦν ἢ σιωπηρῶς ἐγκρίνουν κάθε λέξη σου καὶ κάθε ἐνέργειά σου, γιὰ νὰ διατηρήσουν «τὰ μέσα» ἢ τὴ θεσοῦλα τους. Ἡ ἠθικὰ ἀκάλυπτη μακιαβελλικὴ τακτικὴ καὶ συμπεριφορὰ, —διάνοια δολία καὶ χεῖλη καὶ ἔργα δόλια— πάντοτε, ἔστω καὶ ἀργά, ξεσκεπάζεται καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἐφαρμόζουν περιδιαβάζουν στοὺς δρόμους τῆς ἀνομίας καὶ «συλλογίζουσι ἀδικίαν».

Ἡ ζωὴ μας ἀρχίζει ἀπὸ μᾶς καὶ τελειώνει μὲ μᾶς, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλο κριτήριο ἀδιάβλητο στὴν ἀξιολόγησι τῶν προγόνων καὶ τῶν ἀπογόνων παρὰ μόνον οἱ ἴδιες ἐκάστου πράξεις· ἂν ὅμως σεβώμεθα τοὺς ἀπογόνους μας, δὲν τοὺς κληροδοτοῦμε σκιᾶς ἢ λάσπες, ἀλλ' ἀγωνιζόμεθα νὰ γίνουμε πραγματικὰ καὶ ἀνυπόκριτα καταξιωμένοι, χωρὶς βέβαια δολιότητες καὶ ἰδιοτελείες κάθε μορφῆς· καὶ δολιότητες ὑπάρχουν, ὅταν οἱ διάφορες φρακοφορεμένες ἀσημαντότητες ἔχουν μισθώσει ἀβανταδόρους «καλαμαράδες» καὶ ἄλλους δουλόφρονες ὑποτακτικούς, πού ἐργάζονται δῆθεν γιὰ τὴν ἀναγκαίᾳ «ἐνημέρωση» καὶ μᾶς «διαφωτίζουν» γιὰ ἀνύπαρκτες ἰκανότητες καὶ εὐεργεσίες. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι κανένας δὲν κατηγορήθηκε γιὰ τὴ φτώχεια τοῦ πατέρα του καὶ πῶς ἄλλοτε τὰ πατρικὰ χρέη, μὴ ἐξοφλούμενα, ὠδηγοῦσαν στὴ φυλακὴ τὰ παιδιὰ του⁸¹, προσθέτοντας καὶ ἀβάστακτη ντροπὴ, ἐνῶ τώρα ἀπαλλάσσονται τῆς ὑποχρέωσης πρὸς ἐξόφλησι τῶν γονικῶν χρεῶν μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀποποίησης τῆς κληρονομίας, ἢ ὅποια ὅμως ἀποποίηση ἀποτελεῖ, ἠθικὰ καὶ ἔμμεσα, ἀποκήρυξι καὶ ἄρνησι τῶν ἴδιων τῶν γονέων. Καταξίωσι ὅμως δὲν σημαίνει πλοῦτος ἢ μόρφωσι ἢ δημόσιες καὶ ἐκκλησιαστικὰς θέσεις, δὲν εἶναι σύμφυτη μ' αὐτά, οὔτε ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κατεστημένο, τίς ἐντοχιζόμενες πλάκες, τὰ τιμητικὰ ἀναρτημένα ἢ ὄχι διπλώματα, τὴν κοινωνικὴ γενικὰ ἀνάδειξι καὶ καθιέρωσι· εἶναι μιὰ ἰδιόμορφη «κατηγορία» μιᾶς διανοητικῆς καὶ συναισθηματικῆς καταστάσεως, στὴν ὅποια μπορεῖ νὰ ἐνταχθῆ καὶ ὁ πλέον ἀγράμματος καὶ ὁ πλέον φτωχός, ἀρκεῖ νὰ ἔχη φόβον Θεοῦ, πού σημαίνει καθαρὴ καρδιά, ἄκρα ταπείνωσι καὶ μαζὶ αἰδῶ· ἐντροπὴ γιὰ ὅ,τι δὲν ἔχουμε, ἐνῶ μπορούσαμε νὰ εἶχαμε μὲ περισσότερη προσοχή, αὐτοκυριαρχία καὶ ἐργατικότητα, καὶ γιὰ ὅ,τι ἔχουμε, μήπως τὸ ἀφαιρέσαμε ἀπὸ ἄλλους, πού εἶχαν δουλέψει πιὸ τίμια καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ μᾶς καὶ τὸ ἐδικαιοῦντο περισσότερο· ἀφοῦ ὑποσχεθῆκαμε π.χ. ὅτι θ' ἀφοσιωθούμε μόνο στὴν ἐπιστήμη καὶ ὄχι στὸ προσοδοφόρον ἐλευθέριον ἐπάγγελμα καὶ ἔτσι γινήκαμε πανεπιστημιακοὶ καθηγητάδες, ἀναλισκώμεθα ἀκολούθως γιὰ νὰ βγάλουμε λεφτά, ἐκμεταλλεζόμενοι καὶ τὸν τίτλον τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἐλάχιστα ὑπηρετοῦμε τὴν ἐπιστήμη· ἐντροπὴ ἐπίσης νὰ νιώθουμε καὶ γιὰ ὅ,τι ἐπράξαμε πού δὲν ἔπρεπε νὰ πράξουμε σὲ βάρος συνανθρώπων μας καὶ γιὰ ὅ,τι δὲν ἐπράξαμε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ταλαιπωρηθοῦν καὶ ζημιωθοῦν, ἠθικὰ καὶ ὕλικα, συμπολίτες μας καὶ συγχωριανοὶ μας· καὶ καμμιὰ πρόφασι γιὰ νὰ μειωθῆ ἢ ντροπὴ τους οὔτε ἢ «ὕπηρεσιακὴ ὑποχρέωσι» ἢ ἢ «ἐθνικὴ σκοπιμότης» δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ σὲ κανένα, πολὺ περισσότερο σὲ ἐκείνους πού ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι θεοφοβούμενοι, ὅταν χτυποῦν πισώπλατα καὶ καταδικάζουν ἀνθρώπους χωρὶς ἔρευνα καὶ χωρὶς ντόμπρα «ἐγκλησι» καὶ «ἀπολογία» τους. Ποιὸ συναίσθημα ἐνοχῆς καὶ ντροπῆς θὰ νιώθουν, ὅταν ἀργότερα διαπιστώσουν, ὅτι ἦσαν πιὸ ἀνιδιοτελεῖς καὶ πιὸ ἀκέραιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἐκεῖνοι πού κατηγορήσαν, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ὡς φαλσορρήμονες,

ἢ πίστευαν ὅτι ἦσαν ἔνοχοι ἀνυπάρκτου «ἐγκλήματος», ἀπλῶς γιατί δὲν ἦσαν ἀποδεδειγμένως ὀπαδοὶ τοῦ κόμματός των, δηλ. μὲ σφραγίδα πολιτικῶς ὁμόφρονες-ἑτεροκίνητοι καὶ δοῦλοι, ἢ γιατί δὲν ἐξεχώρησαν τοὺς κόπους των, μυστικὰ καὶ σιωπηρά, σὲ αὐτοὺς γιὰ νὰ καμαρώνουν ὡς συγγραφεῖς; Ἡ ἀνομολόγητη ὅμως ἀντιγραφή ἱστορικοῦ ὕλικου, ποὺ ἄλλοι ἔχουν μὲ πολὺ ἰδρώτα συλλέξει, ἢ διαπιστώσεων καὶ ἐρμηνειῶν, στίς ὁποῖες ἄλλοι προέβησαν, οὔτε τιμὴ προσδίδει οὔτε προσόντα ἤθους καὶ ἀξιοπρεπείας συνιστᾷ. Χωρὶς τὴν εἰλικρινῆ καὶ οἰκειοθελῆ ἀναγνώριση τῶν ἄλλων, ὄχι τῶν πολλῶν, οὔτε τῆς ἐγωϊστικῆς élite, δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς, ἀλλὰ τῶν νουνεχῶν καὶ ταπεινῶν καὶ ἀκεραίων, καταξίωση δὲν ὑπάρχει, οὔτε τοῦ πλοῦτου, οὔτε τῆς μόρφωσης, οὔτε τῶν θέσεων, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀπόκτησαν αὐτά, νιώθουν μεγαλύτερη τὴν ἀνάγκη καταξίωσης, τὴν ὁποία δὲν μποροῦν νὰ διεκδικοῦν οἱ ἀγνώμονες, οἱ φίλαυτοι καὶ αὐτοφίλαυτοι, οἱ ἀλληλολιβανιζόμενοι καὶ οἱ πάσης φύσεως ἀνώμαλοι καὶ πόρνοι χωρὶς τίσις, ποὺ χειροκροτοῦν τοὺς ὁμοίους των καὶ παίζουν ὁποιοδήποτε ρόλο, ἀκόμα καὶ τοῦ «ἐνετοῦ». Ἐρωτητέον: μπορεῖ νὰ διεκδικοῦν τὴν καταξίωση οἱ ζηλότυποι, ποὺ οὔτε γνήσια φιλικὰ συναισθήματα δὲν μποροῦν νὰ νιώσουν, ἐφ' ὅσον καὶ τοὺς «φίλους» των φθοноοῦν καὶ δὲν ἀνοίγουν τὸ στόμα τους νὰ τοὺς ὑπερασπιστοῦν, ὁσάκις διάφοροι τοὺς κατηγοροῦν ἄδικα, ἐπιβεβαιώνοντας ἔτσι μὲ τὴ σιωπὴ τους τίς ἀστήρικτες κατηγορίες; Εἶναι δυνατόν οἱ νουνεχεῖς νὰ καταξιῶνουν στή συνείδησή τους ὄλους ἐκείνους τοὺς ἐγωϊστὲς καὶ ἀδιάφορους πραγματικὰ γιὰ τοὺς συνανθρώπους των, ποὺ ζοῦν μόνον γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ γιὰ τὰ συμφέροντά τους, ἐκμεταλλεζόμενοι «νομίμως», δηλ. νομιμοφανῶς, μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη τοὺς πάντες, καὶ μιὰν ἡμέρα ἐξύπνησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καμαρώνουν καὶ ὡς «εὐεργέται», χαρίζοντας μερικὰ χρήματα —ἐλάχιστα σὲ σύγκριση μὲ ὅσα ἔχουν μαζέψει— σὲ εὐκτῆριους οἴκους, δήμους καὶ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ τους, γλυτώνοντας καὶ ἀρκετοὺς φόρους; Οἱ Προκαθήμενοι τῆς Ἐκκλησίας κάθε περιοχῆς γνωρίζουν ποιοὶ ἐξ αὐτῶν κρυφὰ συνεισφέρουν συνεχῶς γιὰ τοὺς ἀναξιοπαθεῖς ἢ ἀπ' εὐθείας βοηθοῦν ὁμολογουμένως πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, χωρὶς ὁποιαδήποτε ἐπίδειξη. Πόσοι ἐκ τῶν δωρητῶν καὶ εὐεργετῶν τῶν ναῶν ἀρνήθηκαν νὰ μπῆ τὸ ὄνομά τους στή σχετικὴ πλάκα καὶ μόνο στὰ ἀρχεῖα τῶν Μητροπόλεων μποροῦμε νὰ βροῦμε τὸ ὄνομά τους; Τί εἶδους καταξίωση μπορεῖ νὰ διεκδικῆς καὶ πῶς νὰ σοῦ τὴν ἀναγνώριση ἐκεῖνος ποὺ σέβεται τὸν ἑαυτό του καὶ γνωρίζει, ὅταν π.χ. εἶσαι ἱερωμένος ἢ θεωρεῖσαι πνευματικὸς ἄνθρωπος μὲ ἀρκετὲς μελέτες ἐκκλησιαστικὲς μάλιστα, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξες συνάμα τοκιστῆς καὶ τοκογλύφος; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ νιώθης καταξιωμένος, ἔστω μόνον ἐπαγγελματικά, ὅταν δὲν ἐπιλέγης ἀνέξοδες λύσεις, ἀλλ' ἀκολουθῆς τίς πολυδαίδαλες καὶ δολιχοδρομοῦσες διαδικασίες, γιὰ νὰ ἀρμέγης ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα; Ποιὰ καταξίωση μπορεῖ νὰ διεκδικοῦν, παρὰ τὴν ψιμυθιωμένη ὑποκρισία των, ὅσοι, καίτοι

μάρτυρες ὄντες «αὐτήκοοί τε καὶ αὐτεπίσκοποι» γεγονότων καὶ λόγων, ἀποφεύγουν ἢ ἀρνοῦνται νὰ βεβαιώσουν τὴν ἀλήθεια τῶν λεχθέντων καὶ γεγενημένων, συντελοῦντες ἔτσι στὴν ἀσυδοσία τοῦ ἐνόχου καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀδικίας καὶ παράλληλα στὴ ζημία ἢ καὶ τὴν τιμωρία τοῦ ἀθώου καὶ ἀνυπαίτιου; Ἐναντίον πολλοί, ποὺ ζοῦν καὶ πεθαίνουν μέσα στὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν ἀνυποληψία, μπορεῖ ν' ἀξίζουν καὶ νὰ δικαιῶνται τὸ σεβασμὸ ὄλων τῶν τίμιων ἀνθρώπων, ἂν ξεπερνῶντας τὴν ἀνθρώπινη φύση δὲν γονάτισαν καὶ κράτησαν ψηλὰ σὰν ἄγιοι τὴ σημαία τῆς πίστεως τους ἢ δὲν «ἐκάρφωσαν» συναδέλφους ἢ γνωστούς.

Εἶναι ὅμως ἡ καταξίωση πολὺ εὐθραυστη: μία μόνο πράξη μας μπορεῖ νὰ μᾶς ρίξει στὴν ἀνυποληψία⁸² ἢ ὅποιοσδήποτε κουφιοκεφαλάκης, ὅταν ἔχη ἰσχὺν ἢ καὶ χρήματα, εὐκολώτατα μπορεῖ σοβαροφανῶς ἀλλὰ βρωμοσαλιάζων νὰ «φαυλίσῃ» καὶ τοὺς πλέον ἀξιοσέβαστους, οἱ ὅποιοι ὅμως καὶ τοὺς ὄνειδισμοὺς ὑπομένουν καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς δὲν φοβοῦνται τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀναιδῶν, ὅταν «γνωρίζουν δικαιοσύνη»⁸³, ἔχοντας μέσα στὴν καρδιά τους τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Ποιὸς ὅμως ὑπολογίζει καὶ γιὰ πόσο διάστημα τὰ κακέκτυπα τῶν χρυσοκανθάρων, τοὺς ὄνθοφόρους καὶ τοὺς κουφολογοῦντας, ὅταν ἐμφανίζονται μάλιστα ὡς σωτήρες καὶ ἀναγεννηταὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας; Καθαρὴ βέβαια καρδιά δὲν ἔχουν, οὔτε ἀξιοπρέπεια, οἱ πονηροὶ καὶ οἱ παμπόνηροι, ποὺ διὰ βίου κατεργάζονται κενοδοξοῦντες τὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν μονοπώληση τῶν πάντων, γιὰ νὰ προβάλονται καὶ κυριαρχοῦν, καίτοι δὲν εἶναι «πανδαεῖς», οὔτε οἱ κουτοπόνηροι μὲ τὴ σιχαμερὴ εὐτέλεια, οἱ ὅποιοι, γιὰ νὰ βγάλουν κάποια ὑποχρέωση, καίτοι δὲν τοὺς ἐζητήθη τίποτα, προσφέρουν π.χ. ἢ λίγες ἐλιές, βάζοντας μιὰ στρώση ἀπὸ πάνω στὸ κουτὶ φετεινὲς καὶ ὄλο τὸ ἄλλο γεμίζοντας μὲ περυσινές, ἢ λίγο λάδι, ποὺ ἐνῶ εἶναι περυσινὸ καὶ προπέρσινο, ἰσχυρίζονται πὼς εἶναι φετεινὸ· μ' αὐτὰ πιστεύουν, χωρὶς νὰ ἔχουν νιώσει ποτὲ τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς, πὼς ἐξοφλοῦν πολλαπλάσιας ἀξίας παροχές, καίτοι δωρεὰν παρεσχέθησαν χωρὶς ἀνοιγμα ἀλληλόχρεου λογαριασμοῦ. Καταξίωση δὲν μπορεῖ νὰ δικαιῶνται ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ πλασσάρουν τίς ἐλάχιστες γνώσεις τους γιὰ πολλαπλάσιες, παριστάνοντες μὲ ρητορεία καὶ ὑποκρισία τοὺς σοφοὺς, οὔτε οἱ διαθέτοντες περισσὴ πονηρία καὶ εὐελιξία, ἢ ὅποια δὲν ἀποδεικνύει ὑπαρξὴ γνώσεων, ἀλλὰ ἀνειλικρίνειας, στρεψοδικίας, ἀναξιοπρέπειας ἢ καὶ παλιανθρωπιᾶς. «*Ρυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων*»⁸⁴.

Ὅταν τὰ ἀνθρωποειδῆ δὲν ἀνακαλύψουν μὲ τὴ βοήθεια τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας τὸ δρόμο τῆς τελείωσης καὶ δὲν τὸν περπατήσουν ἀρκετὰ πολεμῶντας καὶ ἐξαφανίζοντας τὰ ζώδη πάθη τους, ὥστε νὰ βιώσουν μὲ τὸν ἐσωτερικὸ μονόλογο τὴ συνειδησιακὴ ζωὴ, δὲν πρόκειται νὰ γίνουν ἄνθρωποι, ἔστω καὶ ἂν ἀποκτήσουν διπλώματα καὶ ντοκτορά, φήμη καὶ χρήματα ἢ

ἂν καταλάβουν ἀνώτατες κυβερνητικὲς θέσεις τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρωποειδῶν· γιατί καὶ στὴν τέτοια κοινωνία κυνηγοῦν τὴν καταξίωση, μιὰ καταξίωση ἀπατηλὴ ζωωδῶν δραστηριοτήτων καὶ ὑπεροχῶν· οἱ νουνεχεῖς ὅμως καὶ ὑπεύθυνοι ἀνθρωποὶ δὲν ἐξαπατῶνται καὶ δὲν καταξιώνουν, κρίνοντας βάσει τοῦ φαίνεται καὶ ὄχι τοῦ εἶναι, ὅλα τὰ ἀνθρωποειδῆ ποὺ φέρουν ψευδῶνυμα ἀνθρώπων. Ὑπάρχει καὶ ἡ πολιτικὴ ἢ συνδικαλιστικὴ καταξίωση, ἡ πλέον λάμπουσα εἰς τοὺς ἀφελεῖς καὶ ἐξωδερμικὴ, ἡ ὁποία καθ' ἡμᾶς εἶναι ὑποδεέστερη ὅλων, δεδομένου ὅτι τὰ κριτήρια ἀναγνώρισίς της εἶναι εἰδικά, περιωρισμένα χρονικῶς καὶ συμφεροντολογικά, πέρα δὲ τούτων ἡ γενικώτερη πολιτικὴ ὡς ἐναλλαγὴ ἀπόψεων καὶ πρακτικῶν κατὰ τὸ ἐκάστοτε ἐφικτόν, ἐγωϊστικὴ, προπαγανδιστικὴ καὶ ἀνερυθρίαστη γιὰ τὶς ἀσυνέπειες καὶ ἀνακολουθίες της, οὐδεμία ἔχει σχέση μὲ τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν πνευματικότητα τῶν ἀνθρώπων, προϋποθέσεων βασικῶν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀξιοσεβαστῆς καταξίωσης. Ἡ καταξίωση γενικῶς στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ οποιαδήποτε κοινωνικὴ διαστρωμάτωση, τὴν ὁποία διαμορφώνουν διάφοροι παράγοντες, ὅπως π.χ. ἡ διαφορὰ γνώσεων, τὸ εἶδος τοῦ ἐπαγγέλματος, οἱ οικονομικὲς προϋποθέσεις, ἀκόμη καὶ ἡ ἰκανότητα τῆς πειθοῦς τῶν μαζῶν· γεννᾶται δὲ ἡ καταξίωση καὶ ἀναπτύσσεται βαθμιαίως, ἀνεξαρτήτως οἰασδῆποτε ἀναγνωρίσεως καὶ χειροκροτήματος, ὅταν ἡ ζωὴ τοῦ καθενὸς πλουτίζεται ἀπὸ τὸ μεγάλο ἰδανικὸ τῆς ἀνυπόκριτης φιλαλληλίας, ποὺ περικλείει καὶ τὸν ὑγιῆ κοσμοπολιτισμὸ⁸⁵ καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην, ἀλλὰ ποὺ δὲν ὑπάρχει οὔτε νοεῖται χωρὶς τὸ ἰδανικὸ τῆς φιλοπατρίας. Προϋπόθεση ὅμως αὐτῶν ἡ ὑπαρξὴ λεπτότητος συναισθημάτων, ἀξιοπρέπειας, εὐθύτητος, πραότητος καὶ εὐθιξίας, εὐθιξίας ποὺ συλλαμβάνει εὐκόλα, μὲ τὶς πάντοτε ἀναπεπταμένους κεραῖες της, καὶ τοὺς ἐλάχιστους κραδασμοὺς ὄχι μόνο ἀνεπίσημων κατηγοριῶν, ἀλλ' ἀπλῆς ὑποψίας ἐπιτιμητικῶν σχολιασμῶν· ἀπὸ εὐθιξία αὐτοκτόνησε τὸ 1870 ὁ Ἀθηναῖος βιβλιοπώλης Γεωργίου, γιατί ἐθεώρησε τὸν ἑαυτό του ὑπαίτιο πλημμελοῦς προσοχῆς καὶ ἐποπτείας ποὺ εἶχε ἀναλάβει τοῦ λεηλατηθέντος σπιτιοῦ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Στεφ. Κουμανοῦδη, ἀπουσιάσαντος τὸ καλοκαίρι στὴ Γερμανία· ἀπὸ εὐθιξία αὐτοκτόνησε ἓνας ὑπολοχαγὸς —δὲν θυμᾶμαι τὸ ὄνομά του— τῆς φρουρᾶς Κερκύρας, τὸ 1896, γιατί ὁ διάδοχος τότε Κωνσταντῖνος, ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ, ἐπιθεωρῶν τὴ φρουρὰ τὸν ἐπέπληξε γιὰ τὴν κοπὴ τοῦ γενείου του, τὸ ὁποῖον ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ τότε ἔφερον, καίτοι ὁ ἀξιωματικὸς αὐτὸς εἶχε μόλις ἐπιστρέψει ἀπὸ τὴ Γαλλία, μετεκπαιδευθεὶς στὴ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τοῦ Saint-Cyr, ὅπου εἶχε πλέον καθιερωθῆ τὸ ξύρισμα τοῦ γενείου· ἀπὸ εὐθιξία αὐτοκτόνησε τὸ 1928 ὁ Ἀναπλιώτης στρατηγὸς Βρονταμίτης, γιατί ἐσχολιάσθη στὴ φρουρὰ κάπου στὴ Θράκη ποὺ ἦτο διοικητῆς, ὅτι δῆθεν ἡ γυναῖκά του εἶχε στρέψει τὰ βλέμματά της πονηρὰ πρὸς

κάποιο νεαρό ἀξιωματικό... ἐνῶ ἄλλοι βαρυνόμενοι πράγματι μὲ ἐθνικὰ ἐγκλήματα οὔτε ἴχνος εὐθιξίας δὲν διαθέτουν...

Καταξιώνονται ὅμως στὴν Ἱστορία καὶ λαοὶ καὶ κράτη, ὅταν προοδεύουν καὶ δημιουργοῦν ὄλο καὶ ἀνώτερα στάδια πολιτισμοῦ, ὄχι βέβαια μὲ πολέμους καὶ κατακτήσεις σὲ βάρος ἄλλων λαῶν. Καὶ τὸν 20ὸν αἰῶνα τοῦλάχιστον, πολλὰ κράτη καὶ λαοί, μεγάλοι, μὲ ἀρκετὲς κατακτήσεις στὸν πολιτισμὸ δὲν πρέπει νὰ ὑπερηφανεύωνται καὶ νὰ διεκδικοῦν ὅποιαδήποτε καταξίωση: οἱ Ἕλληνοι μὲ τὸν πόλεμο τῶν Μπόερς στὴ νότια Ἀφρική, τὴν εἰσβολὴ στὴ Ρωσία τὸ 1919 καὶ τὰ ἄλλα ἐγκλήματα ποῦ διέπραξαν γιὰ νὰ στερεώσουν καὶ διατηρήσουν τὴν ἀποικιακὴ αὐτοκρατορία τους, οἱ Γάλλοι τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἀφαίμαξη τῶν ἀποικιῶν τους καὶ τὶς στρατιωτικὲς ἀκρότητες γιὰ νὰ καταπνίξουν τὶς ἐξεγέρσεις στὴν Ἰνδοκίνα καὶ τὴν Ἀλγερία, οἱ Ἱταλοὶ μὲ τὸν πόλεμο τῆς Ἀβυσσηνίας καὶ τὰ χημικὰ ὄπλα ποῦ ἐχρησιμοποίησαν, οἱ Ἰάπωνες μὲ τὴν εἰσβολὴ στὴν Μαντζουρία, τὴν Κίνα καὶ τὴ νοτιοανατολικὴ Ἀσία, οἱ Γερμανοὶ μὲ τὰ ἐγκλήματα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 2ου παγκοσμίου πολέμου καὶ τὸ pogrom καὶ τὴ σαπυνοποίηση τῶν Ἑβραίων, οἱ Τοῦρκοι μὲ τὴ γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ἑλλήνων Ποντίων καὶ τῶν Κούρδων, τὴ λεηλασία, κατατρομοκράτηση καὶ διωγμὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κων/πόλεως καὶ τὴν εἰσβολὴ καὶ τὰ ἐγκλήματα στὴν Κύπρο, οἱ Σοβιετικοὶ μὲ τὶς εἰσβολὲς στὴν Οὐγγαρία καὶ τὴν Τσεχοσλοβακία καὶ ὅσα ἄπειρα ἄλλα σὲ βάρος ἀθῶων συμπολιτῶν καὶ ἀντιφρονούντων, οἱ Ἰσραηλινοὶ μὲ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Παλαιστινίων καὶ τὶς καταλήψεις ἐδαφῶν τοῦ Λιβάνου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Ἀμερικανοὶ μὲ τοὺς πολέμους τοῦ Βιετνάμ καὶ τοῦ Ἰράκ, τὶς φανερὲς στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις στὴ Νικαράγουα, στὸν Παναμᾶ κλπ.... Μία ἀνθοδέσμη «ἠρωϊκῶν» πράξεων, ποῦ ἀποπνέουν τὸν ὄχετὸ τῆς πλέον ἐγκληματικῆς «σοφίας» καὶ μανίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν τυφλωμένος ἀπὸ τὴν ἀδηφαγία καὶ μαγεμένος ἀπὸ τὴν τόση ἐφήμερη καὶ τόσο ἀνόητη «δόξα» μεταμορφώνεται ἀδίστακτα σὲ κτῆνος μὲ πρόφαση τὴ φιλοπατρία...

Ἦρθαμε ἀπὸ τὸ ἄγνωστο διαβάτες πάροικοι καὶ παρεπίδημοι, φεύγουμε γιὰ τὸ ἄγνωστο. Τὸ ἀρμένισμα στὸν πολύβουο ὠκεανὸ τῆς ζωῆς, καθόλου εὐκόλο, εἶναι πολυκύμαντο καὶ «πολύτλητο», μερικὲς φορὲς συναρπαστικὸ καὶ ὄνειρικό, τὸ περισσότερο ὅμως γεμᾶτο σκαμπανεβάσματα καὶ φουρτούνες, ζυμωμένες μὲ δάκρυα καὶ αἷμα, ἀνάκατα μὲ μικροχαρὲς καὶ ἄλλα πολλὰ μικρὰ ἢ μεγάλα τίποτα⁸⁶. Πόσοι μποροῦν ν' ἀρμενίζουν ἀνάπρωρα στὸν ἄνεμο καὶ τὰ ρεύματα εὐθυδρόμως καὶ ν' ἀφουγκράζονται τὴν ἠχῆσση θάλασσα καὶ τὸ πανδαιμόνιο τῶν λαῶν, ποῦ κατασιγάζουν καὶ καταλαγιάζουν ὑμνολογῶντας τὸν Δημιουργό; Τυχεροὶ καὶ ἀξιοὶ τιμῆς ὅσοι μὲ λίγους κυκλῶνες καὶ κλύδωνες ἀπλῶν ταιλαιπωριῶν καὶ ὄχι δεινῶν καὶ ψυχοφθόρων συμφορῶν⁸⁷ ἔφτασαν στὸ τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ, χωρὶς ν' ἀδικοπραγήσουν ἢ νὰ

έκμεταλλευτοῦν τοὺς συνταξιδιώτες τους, καὶ ἄξιοι σεβασμοῦ, ὅσοι θυσιάστηκαν γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴ σωτηρία τῶν «συμπλωτῆρων» τους. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἄφησαν τὰ ἐγκόσμια βήματά τους, ὡς «φρόνιμοι καὶ φιλοπολίται» καὶ «ὀνησιπολίται», κάποια ἀχνάρια, τὰ ὁποῖα οἱ μεταγενέστεροι ἐντοπίζουν μὲ προσοχὴ καὶ μὲ ἐκτίμηση ἢ καὶ μὲ σεβασμό. Ἄς εὐχόμεσθε νὰ εἶναι τὰ ἴχνη αὐτῶν γνήσια καὶ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα, καὶ ὄχι τὰ ἴχνη σαλιμπάγκων καὶ πάσης φύσεως καὶ παντὸς τίτλου ἀνόμων καὶ ἐγκληματιῶν.

Ἐπανερχόμενος γιὰ λίγο, ἄς προσθέσω χοντρικὰ πῶς κανένας δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ εὐκόλα τις τότε, λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ '21, συνθῆκες διαβίωσης σὲ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ ὑπαιθρο, καθὼς καὶ τις γενικὲς περὶ πολίτου καὶ κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀντιλήψεις, καὶ πῶς δὲν εἶναι λογικὸ μὲ τὰ σύγχρονα ἰδεολογήματα καὶ τὰ σημερινὰ κριτήρια ν' ἀξιολογοῦμε τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος. Ἡ ληστεία π.χ. ποὺ ἤκμασε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δὲν ἦταν ἀπλὸ φαινόμενο ἐγκληματικότητας, ἀλλ' εἶχε βαθειὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αἷτια. Οἱ καλπονοθεύσεις καὶ οἱ ἄλλες βιαιότητες στὶς βουλευτικὲς ἐκλογὲς σὲ ὄλο τὸν 19ον αἰῶνα ἀποδεικνύουν τὸ πόσο ἀνώριμος πολιτικὰ ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ κυρίως οἱ τότε ἡγέτες του. Πάντως ἦτο μεγάλος ὁ μόχθος γιὰ τὴν ἐπιβίωση, ὅπως μεγάλη καὶ ἡ αὐθαιρεσία τῶν κρατικῶν ὀργάνων, στὰ ὁποῖα κυρίαρχο ἔλεγχο ἀσκούσαν, ἄλλος πολὺ καὶ ἄλλος λιγώτερο, οἱ πολιτικοί, τοὺς ὁποίους εἶχε ἀναδείξει ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 τόσο ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες τῆς τουρκοκρατίας, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς μαχητὲς τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ὅλοι διεκδικοῦσαν τὴν εὐνοια τοῦ βασιλέως Ὁθωνος καὶ τῶν ὑπουργῶν, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὴ θέση ποὺ θὰ ἐξασφάλιζαν, καὶ ἂν δὲν τὸ πετύχαιναν, ἐνεγράφοντο ἀσμένως στὸν κατάλογο τῶν ἀντιπολιτευομένων, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων κανοναρχοῦντο ἀπὸ τις «Προστάτιδες Δυνάμεις» καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν πάντοτε ἐχθρικὴ πρὸς τὴν Ἑλλάδα Ἀγγλία. Ὑπῆρχαν βεβαίως ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ποὺ φωτίζουν καὶ μένουν παράδειγμα: ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Νικόλαος Σπηλιάδης, ὁ ἀσυμβίβαστος, ὁ πιστὸς στὴ μνήμη τοῦ Καποδίστρια.

Κλείνοντας, ἄς θυμηθοῦμε δύο Λιγουργειᾶτες ἀγωνιστές: α) τὸν Ἀναγνώστην Ἀναστασίου ἢ Ἀναστασόπουλον⁸⁸, ὁ ὁποῖος μετασχὼν ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1821 τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου, μὲ Λιγουργειᾶτες, ἐκλεγμένους ἤδη «ἔφορος» τῆς ἐπαρχίας Ναυπλίας, ἐξελέγη καὶ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πέντε ἐφόρους ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας καὶ ὑπέγραψε τὴν 1.12.1821 στὸ Ἄργος τὸ πρακτικὸν τῆς συστάσεως τῆς «Πελοποννησιακῆς Γερουσίας», τῆς ὁποίας μέλος διετέλεσε, καθὼς καὶ τῆς Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως στὴν Ἐπίδαυρο, καὶ β) τὸν ὄπλαρχηγὸν-«μικροκαπετάνιο» Δημήτριον Κυριάκου Λιάτα ἢ Λιατόπουλο ἢ Μητρολιάτα⁸⁹, ποὺ τὸν «ἔφαγε ὁ πόλεμος», ὅπως γράφη ὁ Φωτᾶκος, μετασχόντα στὴν πολιορκία τοῦ Ναυ-

πλίου καὶ ἐκ τῶν πρώτων εἰσελθόντα στὸ Παλαμῆδι, ὅπως ὁ Δ. Μοσχονησιώτης, ὁ Στ. Σταϊκόπουλος, ὁ μοναχὸς Παφνούτιος, ὁ Ἄναγν. Κακάνης⁹⁰ ἀπὸ τὰ Δρεπανοχώρια, ὁ Ἴταλὸς φιλέλλη γυβερνατὶ, οἱ Κρανιδιώτες Μανόλης Σκρεπετὸς καὶ Κ. Γκόνης, ὁ Ἀγγελῆς Λογοθέτης· τὸ 1823 ἀνεγνωρίσθη «ταξίαρχος» καὶ τὸ 1825 «ὑποχιλίαρχος», ὅταν ἔπαισε ἡρωϊκὰ μαχόμενος στὴ μάχη τοῦ Μανιακίου (20.5.1825) μαζί με τὸν Παπαφλέσσα, τοὺς Ἀργεῖτες Κων. Κακάνη⁹¹ καὶ Ἀνδριανὸ Νέζο⁹² καὶ τόσους ἄλλους. Ὑπάρχουν δρόμοι ἢ πλατεῖες τοῦ Λιγουργεῖοῦ καὶ τοῦ Ἄργου⁹³ μετὰ τὸ ὄνομά τους; Τέτοιους ἤρωες πρέπει νὰ τιμοῦμε καὶ τέτοιους νὰ θυμοῦνται ὄλες οἱ γενιές.

Τὰ βιογραφικὰ τοῦ Σανιᾶ μετὰ παρέσυραν καὶ ἀφιέρωσα τόσες γραμμὲς ἐν γνώσει τῆς ἀνισομέρειας στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος καὶ τῶν παρεκβάσεων· εἶναι μιὰ γεροντικὴ φλυαρία ἀσήμαντη καὶ ἐνοχλητικὴ ἢ μιὰ ὀφέλιμη ἀπλοποιημένη ἀνάπτυξη ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων, προϊόν ἰσόβιας ἐξονυχιστικῆς μελέτης χαρακτήρων, ἢ ὅποια μαζί μετὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ ἐξετέθησαν, πλήρως τεκμηριωμένα, θὰ προβληματίσουν ἴσως ἀφ' ἑνὸς γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση τοῦ ὅλου τρόπου συντάξεως ὁμοειδῶν μελετῶν τοπικῆς σημασίας, σὲ συνδυασμὸ καὶ συνάφεια μετὰ τὴν ἱστορικὴ καὶ πνευματικὴ παράδοση τοῦ ἔθνους μας, ἄνευ ἀφηρημένων καὶ ἀτεκμηριωτῶν γενικεύσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ μιὰ νέα αὐτοεξέταση καὶ ἀποτίμηση τῆς ὅλης ζωῆς μας; Ἄλλ' ἄς περιορίσουμε τίς φιλοδοξίες, ἐφ' ὅσον γνωρίζουμε, ὅτι χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος στὴ σύγχρονη ἐποχὴ μετὰ τίς τόσες ξελογιάστρες σειρήνες, τίς «γοητεύουσες τόσον ἐπιδέξια»⁹⁴, μεγάλη δύναμη χαρακτήρα καὶ αὐτοκυριαρχίας καὶ πραγματικὸ ἡρωϊσμὸ πολεμώντας λυσσαλέα καὶ μετὰ τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴ ξεστρατίση εὐκόλα στὰ τρίστρατα τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῆς χαυνότητος, πολὺ περισσότερο ὁ νέος, ὁ ὁποῖος ἀδιάπλαστος ἀκόμη καὶ ἀδιαπαιδαγώγητος ἐπηρεάζεται ἀρνητικὰ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διαμορφώσῃ ὑπεύθυνη προσωπικότητα ποὺ θὰ ἐνεργῇ ἐλεύθερα, σὰν γνήσιος Ἕλληνας, μετὰ γνώμονα τὰ Ἑλληνικὰ θέσμια καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον⁹⁵. «*Δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων*», ἐδίδαξε ὁ μέγας Βασίλειος⁹⁶. Ἄς ἐλπίσουμε, ὅτι ὁ κόπος δὲν ἐπῆγε χαμένος, καὶ ὅτι οἱ γραμμὲς αὐτὲς θὰ βοηθήσουν, ἔστω κατ' ἐλάχιστον, στὸν ἐξανθρωπισμὸ τῶν ἀνθρωποειδῶν ἢ στὴν ἀφύπνιση καὶ αὐτοσυνειδησία μερικῶν «πεπτωκότων».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἀποστόλου Παύλου, Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ Η' 4.
2. Ὁ δὸρος ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς ρωμαιοκρατίας· γνωστὰ τὰ: Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ λατινιστὶ *Commentarii de bello Gallico* καὶ *Commentarii de bello civili* τοῦ Gaii Julii Caesaris. Μετὰ τὴν τυποποίησιν τῆς γραφῆς καὶ τὴν τεχνικὴ ἀποτύπωσίν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰ. Γουτεμβέργιου διὰ τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας ἔχομεν, σὺν

ἄλλοις, τὸ «Commentarius de indula Rhodo et militarium ordinum Institutione» τοῦ Theodorici Adamaei (ἐν Jacobi Fontani, De bello Rhodio libri tres... Parisiis 1540 καὶ Vinegia 1545) καὶ τὰ τρίτομα «Ἀπομνημονεύματα», ἐκδοθέντα τὸ 1546, στὸ Tigurum (= Ζυρίχη, ἢ τὸ 1543, κατὰ τὸν Κων. Κοντογόνην, Φιλολ. καὶ Κριτικὴ Ἱστορία τῶν ... τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων ... τ. Α' Ἀθ. 1851, σ. 239), περιλαμβάνοντα τὰ ἔργα Μαξίμου περὶ τελείας ἀγάπης κλπ. Θεοφίλου πρὸς Αὐτόλοκον κλπ. καὶ Τατιανοῦ Ἀσσυρίου κατὰ ἔθνῶν (ἀντίτυπον στήν Ἑθνικὴ μας Βιβλιοθήκην, ὅπερ ὁμοῦ καίτοι ζητηθὲν δὲν εὑρέθη). Νὰ ἐπενθυμίσω καὶ τοῦ κοσμογράφου Ρ. Μ. Κορονέλλι τὸ «Memorie istorio-grafiche de regni della Morea, Negroponte ... Venegia 1685» (καὶ γαλλικὴ ἐκδοσὶς Amsterdam 1686) καὶ τὸ τοῦ Benjamin Brue, Journal de la campagne... 1715... Paris 1870. Γενικῶς πρβλ. Γ. Θεοτοκά, Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, «Νέα Ἑστία», τ. 30, 1941, σσ. 714-723.— Γ. Π. Κουρνούτου, Τὸ Ἀπομνημόνευμα 1453-1953, Α'-Β', Ἀθ. 1953-54 (ἐκδ. «Βασικὴ Βιβλιοθήκη», ἀριθμ. 44-45).— Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἱστορικοὶ, ἀπομνημονευματογράφοι καὶ ποιηταὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος 1821-1830, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», τ. 16, 1965-66 καὶ «Παρνασσός» τ. Η', 1966, σσ. 221-235.— Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Ἱστοριογραφία τοῦ Ἀγῶνος, «Μνημοσύνη» τ. Γ', 1970-1971, σσ. 33-253. Μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ 21» ἐπανεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκδοτ. οἴκου «Βιβλιοθήκη» Γ. Τσουκαλά, ἐπιμελεία Ἑμμ. Πρωτοψάλτη, τὸ 1956 κέξ. πλεῖστα ἔργα ἱστορικά, φέροντα τὸν ἀρχικὸν τίτλον «Ἀπομνημονεύματα» ἢ «Ἱστορία» κλπ. τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στήν ἱστορία τῆς ἐθνεγερσίας τοῦ 1821-1830 (Δ. Αἰνιᾶνος, Βουτιέ, Γ. Γαζῆ, Ἀντ. Γεωργαντᾶ, Ν. Καρῶρη, Ἀναγν. Κοντάκη, Α. Κουτσαλέξη, Α. Κουτσονίκα, Ἀλ. Κριεζῆ, Ἰωάν. Ἰακ. Μάγερ, Ν. Μακρῆ, Ζ. Μανζάρ, Κ. Μεταξᾶ, Ἀντ. Μιαούλη, Ἀρτ. Μίχου, Π. Μοναστηριώτου, Ἑμμ. Ξάνθου, Π. Πούλου, Σπυρομήλιου, Δ. Χρηστίδου, Καν. Δεληγιάννη, κ.ά.). Πρβλ. Ἑμμ. Γ. Πρωτοψάλτην, ΔΙΕΕΕ, τ. ΙΑ', 1956, σσ. 310-313 καὶ τ. ΙΒ', 1957-58, σσ. 348-360.— Β. Β. Σφυρόερα στὸ «Συμπλήρωμα» τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Δραυδάκη-Πυρσοῦ-Φοῖνικος, τ. Α' 1957, σσ. 641-642. Ὑπάρχει πλῆθος «ἀναμνησεων» - «ἀπομνημονευμάτων» - ἡμερολογίων ὁ ἐνδιαφερόμενος εἰδικὰ ἄς μὴ ἀγνοήσῃ καὶ τὰ τῶν: Jourdain (Mémoires ... Paris 1828), Χριστ. Περραιβοῦ (1836), Θ. Κολοκοτρῶνη (1846), Κ. Μαργαρίτη (1853), Στεφ. Ὁρολογᾶ Στεφανοπούλου (Τρίπολις 1857), Φωτάκου (1858, 1899, 1974), Γ. Βερυκίου (Κεφαλληνία 1870), Κ. Λομβάρδου (Ζάκυνθος 1870) Νικ. Μ. Δραγούμη (1874, 1879, 1925), Santorre Santa Rossa (1877, ὑπὸ Ν. Bianchi), Κ. Μεταξᾶ (1878), Ἱεροθέου, πατριάρχου Ἀντιοχείας (Κων/πόλει 1882), Ν. Ι. Σαρπῶλου (1889), Σ. Πήλικα (1893), Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ (Α'-Β': 1894-95 καὶ Γ'-Δ': 1930), Ἐδουάρδου Ἰ. Τρελώνη (μετάφρ. Στεφ. Θ. Ξένου), Ἄϊδεκ (γερμανιστὶ ἐν Μονάχῳ 1897 καὶ ἑλληνιστὶ 1900-1901, «Ἀρμονία»), Ν. Π. Δημητρακοπούλου (1898), Ἰ. Σκαλτσούνη (Χανιά 1900), Παρθενίου Περίδου (1901), Ν. Ὑψηλάντου (γαλλιστὶ 1901), Ἀνδρέου Συγγροῦ (1908), Λουκᾶ Ράλλη (1910), Χρ. Νέζερ (Κων/πόλει 1911), Σ. Παπαδάκη (1911), Ἀ. Ζ. Μάμουκα, Γρ. Φωτεινοῦ καὶ Βαχίτ πασᾶ («Χιακὸν Ἀρχεῖον» Α' 1924), Ν. Ζορμπᾶ (1925), Μιχ. Σπυρομήλιου (1926), Βίκτ. Δούσμανη (ἀ.ἔ.), Λεων. Παρασκευοπούλου (1953-55), Νικ. Παπαδάκη (Ἀμβροσίου, Χανιά 1936), Δ. Τ. Λαυράγκα (1939), Ν. Κασομούλη (1939-1942), Κ. Μαζαράκη-Αἰνιᾶνος (1941), Ἀλ. Μαζαράκη - Αἰνιᾶνος (1948), Μιχ. Ροδά (Ἡ Ἑλλάδα στή Μ. Ἀσία, 1950), Ἰ. Μεταξᾶ (Ἡμερολόγιο, Α'-Δ', 1951-1964), Στυλ. Γονατᾶ (1958),

Θ. Παγκάλου (1959) Ναῦμ Μπέη (Ἡ Γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων, 1965), Γ. Ψύλλα (ὕπὸ Β. Σφυρόερα, 1974), Σ. Τζίπη (Σουλιώτου ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821 ὑπὸ Ι. Δούσμανη, ἐπιμ. Ἀγγ. Παπακώστα, 1976), καὶ ἄλλα. Ἦσως μερικά «Acta» μπορεῖ νὰ καταταγοῦν στὰ ἀπομνημονεύματα, ὡς τῆς «Συνόδου» τῆς Φλωρεντίας, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ V. Laurent, Les "Mémoires" du Grand Evêque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439), Roma 1971 (Consilium Florentinum. Documenta et Scriptores... Series B', vol. IX). Ἦς μὴ παραλείψωμεν τὸν Ἑπτανήσιον ἱστορικὸν Π. Χιώτην, τοῦ ὁποίου τὸ ἐξάτομο ἔργο «Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα» (Ζάκυνθος-Κέρκυρα 1849-1888, τ. Α' - Β': Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου, 1849-1858) δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοηθῆ, ὅπως καὶ τὰ τῶν ναυάρχων Κώνστα, Σακελλαρίου κ.ἄ. Τὰ ἀπομνημονεύματα ἐδηλοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ διὰ τῆς λ. «ὑπομνήματα», γραπταὶ δηλ. ἐξιστορήσεις, μὲ τίς ὁποῖες ὑπομνήσκονται «εἰς τὸ λήθης γῆρας», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλάτωνος, αἱ «προγεγεννημένα πράξεις», ἡ «ἐπιστήμη» τῶν ὁποίων εἶναι ἡ Ἱστορία, πρβλ. Ἱπποκράτους, περὶ Ἄρθρων Ἐμβολῆς 800· Πλάτωνος Φαῖδρος 61 (276D) καὶ Θεαίτητος 143A· Ἰσοκράτους Πανηγυρικὸς μα', 156· Πολυβίου Ἱστορ. Α' 1, 1· Στράβωνος Γεωγραφ. Θ' 3, 12 (422): «ὑπόμνημα ποιούμεν».

3. Πλουτάρχου, Βίος Περικλέους 13 (160): «... ἔοικε πάντῃ χαλεπὸν εἶναι καὶ δυσθήρατον ἱστορίᾳ τάληθες» καὶ ἐπανελάβε ὁ Μέγας Βασίλειος, Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφ. Ι, Προοίμιον, ἐν J. - P. Migne, Patrologiae cursus completus, series Graeca (P.G.), τ. 32, Parisiis, στήλ. 69· τὸ ἐπίθετον «δυσθήρατος» κατὰ πρῶτον ἐν κυριολεξίᾳ στὸν Ἀριστοτέλη, Περί τὰ Ζῷα Ἱστορ. 615 a22.

4. Ἠθικά, ὄρος ΚΗ', ἐν Migne P. G. τ. 31, 1857, στήλ. 748: «οὐ δεῖ ἀπλῶς οὐδὲ ἀνεξετάστας ὑπὸ τῶν ὑποκρινομένων τὴν ἀλήθειαν συναρπάζεσθαι».

5. Μιχάλη Ι. Μυριδάκη, Ἀγῶνες τῆς Φυλῆς. Ἡ Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ 1941-1944, τ. Α' - Β', Ἀθ. 1977, β' ἐκδ.— Γιάννη Μανούσακα, Ὁ Ἐμφύλιος (Στὴ σκιά τῆς Ἀκροναυπλίας), Ἀθ. - Γιάννινα 1986, σ. 87, 116, 151.- Φιλίππου Φυλακτοῦ, γιατροῦ, Πῶς ἔζησα στὴν πολιτικὴ μου προσφυγιά, Ἀθήναι 1990.— Θεοδωρῆ Κ. Κοῖνη, Ἐτσι ... σαν παραμῦθι. Ι (στὴν Πρόνοια τ' Αναπλιού), Ἀθ. 1993· ΙΙ (Μνήμες Ἀγῶνων), Ἀθ. 1995.

6. Μεγ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ 210 (σι'): Τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν λογιωτάτοις (περὶ παιδείας καὶ οἰήσεως), καὶ ὁμοία τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, βιβλ. Α' 15: Πέτρῳ, περὶ ὑψηλοφροσύνης καὶ οἰήσεως καὶ ταπεινοφροσύνης, ἐν Migne P. G. τ. 32, στήλ. 768-778 καὶ t. 78, στήλ. 189 ἀντιστοιχῶς.

7. Πλάτωνος Κρατύλος 404D, 412E· Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς α) Περί συνθέσεως ὀνομάτων 7, β) Περί τῶν ἀρχαίων ρητόρων ὑπομνηματισμοί, Α' Λυσίας 12, γ) Περί τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος 13.

8. Συμβόλαιον 20/4.2.1846 τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Ἐπιδαύρου Ἀναγνώστου Καυτάνη ἢ Καυτανοπούλου (ἀντικαθ. ὑπὸ Εἰρηνοδ. Παρέδρου). Ὑπῆρχε στὸ Λιγουργεῖο καὶ ὁ Ἀναστάσιος Σανιόπουλος, 89/18.11.1843 Εἰρηνοδίκου Καυτανοπούλου.

9. «Γενικὴ Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος» φ. 60-61/30.7.1830, σ. 248. Οἰκογένειες μὲ τὸ ὄνομα Καμίτης — ὁ ἐκ τοῦ κάμπου δηλ. προερχόμενος ἢ ὁ εἰς τὸν κάμπου διαβιῶν — μέλη τῶν ὁποίων ἦσαν ἀγωνιστὲς τοῦ '21, ὑπῆρχον τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ Κρανίδι, στὸ Ἄργος, στὴ Νάουσα (Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μας, α/α 31408, 31411-31417, κυτίον 71.— Ἀρχεῖα τῆς Ἑλλήν. Παλιγγενεσίας ... «Λυτὰ»... τ. Ε'

Ἰ. Ἰ. 1981-13 - σ. 356). Ἐν και δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ὑποπεύομαι ὅτι ἡ τοῦ Λιγουργεῖο οἰκογένεια ἦτο κλάδος τῆς Κρανιδιώτικης, ὅπως καὶ ἡ τῶν Καραμαδουκαίων. Ὑπῆρχον ἐπίσης στὸ Λιγουργεῖο τότε οἱ οἰκογένειες τοῦ Νικολάου Καμπίτη, Γεωργίου Σταύρου Καμπίτη καὶ Ἀθανασίου Καμπίτη (πρβλ. συμβόλαια 37/15.4.1843, 65/6.9.1843, 89/18.11.1843, 29/15.3.1845, 73/9.9.1845 τοῦ Εἰρηνοδίκου Καυτανοπούλου). Γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ Σανιᾶ ἔχω ἐπιφυλάξεις, πρβλ. ὅσα στὴ μελέτη μου «Ἰδιοκτητῆται καὶ ἰδιοκτησία στὴ Μεσσηνία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, «Πελοποννησιακά» τ. ΙΘ', 1991-1992, Ἰ. Ἰ. 1992, σ. 348, 394-5. Καὶ ὁ γνωστός μεγαλέμπορος, πολιτικός, τραπεζίτης, δημοσιώνης, τοκιστής, μεγαλοκτηματίας, «Κροῖσος» Μιχαὴλ Ἰ. Ἰ. Ἰατροῦ (1778-1868) ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τῶν ἐνόρκων τοῦ 1850-1851 (ΦΕΚ 1850, παράρτ. σ. 81) ὡς ἔχων ἡλικίαν 60 ἐτῶν, ἐνῶ ἦτο τότε 72. Οἰκογένεια ἐκ Λιγουργεῖο Καμπίτη ἐγκατεστάθη στὸ Ναύπλιο στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ βιοτεχνία καπνοῦ. Νὰ ὑπεθυμίσω ὅτι μέχρι τοῦ 1933 πλεῖστες βιοτεχνικὲς ἐπιχειρήσεις σιγαρέττων ἐλειτούργουν στὸ Ναύπλιο, ὑφισταμένου κρατικοῦ καπνεργοστασίου, ὡς αἱ: τῶν ἀδελφῶν Κωστούρου (οἰκονομικῶς ἡ ἰσχυρότερη, διαφημίσασα, ἴσως ἡ πρώτη στὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀεροπλάνο τὰ τσιγάρα τῆς), Θωμᾶ-Κουράντη καὶ εἴτα ἀδελφῶν Κουράντη, ἀ/φῶν Ἀποστολοπούλου, ἀ/φῶν Λούρη, ἀ/φῶν Πρεσβέλου, ἀ/φῶν Πανταζοπούλου, Γ. Σταμάτη, Σταύρου Καμπίτη.

10. 87/13.11.1843 καὶ 89/18.11.1843 Καυτανοπούλου.

11. 73/9.9.1845 Καυτανοπούλου (τὸ πατρῶνυμο δὲν ἀναγράφεται)· ὑπῆρχε καὶ Κωνσταντῆς Δημ. Καψάλης, 1/2.1.1843 Καυταν.

12. 381/2.2.1850 συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Ἰ. Ἰ. Ἰ. Ἀναγν. Μακρυποκαμίσου. Ὁ Σανιᾶς ἀγόραζε καὶ ρετσίνα σὲ ποσότητες, 40/6.7.1842 Καυτανοπούλου.

13. 10/23.3.1837 Καυτανοπούλου.

14. 34/9.8.1841 Καυτανοπούλου.

15. 11/2.2.1842 Καυτανοπούλου.

16. 44-45/5.5.1843 Καυτανοπούλου· ἄς σημειωθῇ ὅτι πολλακίς δὲν ὀρίζεται τὸ ἐμβαδὸν τῶν μεταβιβαζομένων ἀκινήτων.

17. 155/15.4.1848 Καυτανοπούλου.

18. Fr. Miklosich - Ios. Müller, *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, vol. 1, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Vindobonae 1860*, σσ. 104-106 (ἀπόφασις Συνοδικοῦ Δικαστηρίου τῆς 28.5.1324).- J. Dargrouzès, *Le registre synodal du Patriarcat Byzantin au XIVe siècle*, Paris 1971. Γενικῶς ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἀρνητικὴ ἐναντι τῆς τοκοληψίας, Ν. Μ. Μάτση, Ὁ τόκος ἐν τῇ νομολογίᾳ τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως κατὰ τοὺς ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνας, «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» (ΕΕΒΣ), τ. ΛΗ', 1971, σσ. 71-83. Καὶ ὁ μγ' κανὼν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ὁ ιζ' τῆς ἐν Νικαίᾳ Ἀ' Οἴκου. Συνόδου κατὰ τῶν τόκων, μὲ ποινὴν τὴν καθαιρεσὶν ἢ παῖσιν τοῦ κληρικοῦ (Joannis Dominici Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio ... Tomus primus, Florentiae 1759*, στήλ. 37 καὶ 40 καὶ *Tom. secundus* στήλ. 675 καὶ 676, reproduction Paris-Berlin-Leipzig 1901)· σχετικὸς καὶ ὁ ι' κανὼν τῆς ΣΤ' ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, πρβλ. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύντ. Κ' λβ' καὶ Κ. Ἀρμενοπούλου, Ἐξάβιβλος, βιβλ. Γ' τίτλ. στ' 24 καὶ τίτλ. ζ', παρ. 1-25.

19. Καινὴ Διαθήκη, Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον Ε' 42.

20. Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν ΣΤ' 34-35.

21. Παλαιὰ Διαθήκη τῶν Ἐβδομήκοντα (Ο'), Ψαλμὸς ΛΣΤ' 21 καὶ 26.

22. Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν Ζ΄ 41-42· ΙΘ΄ 23 καὶ Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον ΙΗ΄ 25-27 κέξ.-34, ΚΕ΄ 27.

23. Ἀποστόλου Παύλου, Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ ΙΓ΄ 7-8 καὶ Πράξεις Ἀποστόλων Κ΄ 35.

24. Ψαλμὸς ΛΣΤ΄ 21.

25. Παλ. Διαθήκη τῶν Ο΄, Δευτερονόμιον ΚΓ΄ 19-20.

26. Παλ. Διαθ. Ο΄, Παροιμίαι ΚΗ΄ 8.

27. Παλ. Διαθ. Ο΄, Ἰεζεκιήλ ΙΗ΄, 8, 13 καὶ 17.

28. Ψαλμὸς ΙΕ΄ 5.

29. Ψαλμὸς ΝΔ΄ 12 καὶ ΡΙΒ΄ 5.

30. Ψαλμὸς ΟΑ΄ 14.

31. Μενελάου Ἀλ. Τουρτόγλου, ὁμοτ. καθηγητοῦ Πανεπ. ἀντεπιστ. μέλους Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Παρανομίες «δυνατῶν» καὶ ὀργάνων τοῦ Δημοσίου σὲ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐξυγίανση τῆς δικαιοσύνης καὶ στὴν πάταξη τῆς διαφθορᾶς, «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» ἔτ. 1997, τόμ. 72ος, Ἀθ. 1997, σσ. 99-122. Πρβλ. καὶ τὴ μελέτη μου: Αἱ δημοσιονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Γεμιστοῦ-Πλήθωνος, Πρακτικὰ τοῦ ἐκτάκτου πνευματικοῦ Συμποσίου (Σπάρτη-Μυστράς 27-29 Μαΐου 1988). Ἀπὸ τὴν φωτεινὴ κληρονομιά τοῦ Μυστρά στὴν Τουρκοκρατία, Ἀθ. 1990, σ. 278, 279, 282, 288, 305, 307, 320-324, 334, 345, 347, 353-357 («Πελοποννησιακά», παράρτ. 16. τῆς «Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν» ἐπίσης: Γερ. Κονιδάρη, Ἡ Ἑλλην. Ἐκκλησία ὡς πολιτικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Ἀθ. 1948.

32. Διογένης Λαέρτιος ΙΙΙ 27-28 καὶ Χ 23.— Ἀθηναίου Δειπνοσοφισταί Η΄ 344, Ι΄ 431, ΙΓ΄ 568, ΙΕ΄ 692 κ.ά.— Λεξικὸν Σούδας.— Aug. Meineke, *Fragmenta Comicorum Graecorum*, Berolini t. I-V, 1839-1857 καὶ δίτομος editio minor 1847, ἔνθα τὰ ἀποσπάσματα τῶν κωμῶδιῶν τοῦ Ἀλέξιδος στὸ δεύτερο τόμο σσ. 688-768 καὶ τὰ 4 μόνον ἀποσπάσματα τῆς κωμῆδος «Τοκιστῆς ἢ Καταψευδόμενος» στή σ. 712 καὶ 747-8· ἐπίσης τρίτομη ἔκδοσις τοῦ Theodori Koek, *Comicorum Atticorum Fragmenta*, t. II, Lipsiae 1880, σσ. 297-408, ἔκδοσις τοῦ Georg G. Kaibel τὸ 1901 καὶ τὴν τρίτομη τοῦ John Maxwell Edmonds στὸ Leiden τὸ 1957-1961. Ἀπὸ πηγῆς τῆς ἀρχαιότητος πρέπει νὰ ἀντλήσῃ ὅσα γράφει ὁ Ῥωμαῖος σοφιστῆς καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος Κλαύδιος Αἰλιανὸς (ὁ ὁποῖος οὔτε ἐκολάκευσε ποτὲ κάποιον οὔτε «ἐπήρθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος») στὸ κατ' ἐκλογὴν ἀπάνθισμα διαφόρων ἱστοριῶν, ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς «Ποικίλη Ἱστορία» (βιβλ. ΙΔ΄, κεφ. κδ΄, ἔκδ. Ἀδαμ. Κοραῆ, ἐν Παρισίοις 1805, «Πρόδρομος Ἑλλην. Βιβλιοθήκης», σ. 192)· οὗτος, περιληπτικὰ ὅπως συνηθίζει, ἀναφέρει τὴ «μεγαλοφροσύνη» τῶν Κορινθίων πλουσιῶν Θεοκλέους καὶ Θρασωνίδη, καθὼς καὶ τοῦ Μυτιληναίου Πράξιδος, οἱ ὁποῖοι βλέποντες τὴ φτώχεια τῶν συμπολιτῶν τους «χρημάτων κατεφρόνησαν» καὶ χάρισαν τὰ χρέη ποὺ τοὺς ᾤφειλαν· δὲν περιορίσθησαν σ' αὐτὸ, ἀλλὰ προσεπάθησαν καὶ ἄλλους πλουσίους, ποὺ εἶχαν δανείσει χρήματα, νὰ πείσουν γιὰ νὰ χαρίσουν καὶ αὐτοὶ τὰ χρέη, ἀλλὰ δὲν τὸ κατῴρθωσαν· ὁ Αἰλιανὸς ἐπιλέγει: «καὶ ὄνταντο οὐκ εἰς ἀργύριον, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν», δηλ. καὶ ἔτσι ὠφελήθησαν ὄχι χρηματικῶς, ἀλλὰ σὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴ τους. Ἡ ὑπὸ ἔθνικοῦ, ἱερωμένου μάλιστα, τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. ἀποδοχὴ τῆς ψυχικῆς ὠφελείας ἀπὸ πράξεις φιλαλληλίας ἀποτελεῖ σαφῆ ἐπίδραση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ διδασκαλία τοῦ ὁποῖου εἶχε φαίνεται ἀρχίσει νὰ διαβιβρώσκη

την ειδωλολατρική νοοτροπία του επίσημου Ρωμαϊκού ιερατείου. Ὁ Αἴλιανός συνεχίζοντας γράφει, ὅτι αὐτοὶ στοὺς ὁποίους δὲν ἐχαρίσθησαν τὰ χρέη, ὀργισθέντες καὶ ἀπελπισμένοι ἀπὸ τὶς ἀνάγκες, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν δανειστῶν τους καὶ τοὺς ἐφόνευσαν. Μία λαϊκὴ ἀκόμη ἐξέγερση ποὺ εἶχε ἀφορμὴ τὰ δυσβάστακτα χρέη καὶ τὴ φτώχεια. Τὰ πλούτη δὲν ὠφελοῦν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὀργῆς (Παλ. Διαθήκη Ο΄, Παροιμίαι ΙΑ΄ 4).

33. Ὁ ρήτορας καὶ ἱστορικὸς Marcus Porcius Cato (234-149 π.Χ.), ἀλλὰ καὶ πολεμιστὴς, συνεχῶς ἀγωνιζόμενος γενναίως ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, κατάρθρωσε μὲ τὶς ἀπειρες ἱκανότητές του, τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν, τὴ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρος του καὶ τὴ ρητορικὴ του δεινότητα ν' ἀνέλθῃ, ἀγρότης αὐτὸς ἀπὸ τὸ Τούσκουλο τοῦ Λατίου (νῦν Frascati), στὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, τοῦ χιλιάρχου, τοῦ ταμίου, ἀγορανόμου, πραιτώρος, ὑπάτου καὶ τιμητοῦ (censoris), τοῦ ὁποίου ἡ ἀνιδιοτέλεια καὶ ἡ προσήλωσις στὸ δίκαιο καὶ τὸ συμφέρο τῆς πολιτείας κατέστησαν παράδειγμα πρὸς μίμηση· ἐκείνο τὸ ὁποῖο ἀκόμη ἐντυπωσίασε τὸν ρωμαϊκὸ λαὸ ἦτο τὸ ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ, ὅτε ἦτο πραιτῶρ στὴ Σαρδηνία, διάταγμα κατὰ τῶν τοκογλύφων ποὺ ἐλυμαίνοντο τότε τὴ νῆσο καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐξαφάνισή τῆς τοκογλυφίας· γνωστὸς ἐπίσης ὁ ἀγώνας του κατὰ τῆς ἐταιρείας τῶν Ρωμαίων δημοσιωνῶν, ἐπιτυχόντος τὸν ἀποκλεισμό τῆς ἀπὸ τὴ δημοπρασία τῆς ἐκμισθώσεως τῶν κρατικῶν προσόδων, οἱ ὁποῖες αὐξήθηκαν ἔτσι σημαντικά. Ἐκ τοῦ προοιμίου τοῦ «περὶ Γεωργίας» ἔργου του («De re rustica» ἢ «de agricultura liber», ἔκδ. Henricus Keil, Lipsiae 1895, σ. 10 καὶ 1882, Teubner, καὶ ἔκδ. Goets) ἂς δώσωμεν ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα, στὸ ὁποῖο ἐπίσης ἀναφέρεται στοὺς feneratores, τοὺς τοκογλύφους: «Est interdum praestare mercaturis rem quaerere, nisi tam periculosum sit, et item fenerari, si tam honestum sit. Maiores nostri sic habuerunt et ita in legibus p̄siverunt, furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli. Quanto pelorem civem existimarint feneratorem quam furem, hinc licet existimare...». Ὁ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους εἶχε συγγράψῃ «De re rustica» καὶ ὁ πολυμαθὴς Marcus Terentius Varro Reatinus (116-26 π.Χ.), ὁ ἰδρυτὴς τῆς πρώτης κρατικῆς βιβλιοθήκης στὴ Ρώμη, ἡ μελέτη του μάλιστα αὐτὴ θεωρεῖται ὡς ἡ καλύτερη ἐπιστημονικὴ πραγματεία περὶ γεωργίας ποὺ γράφτηκε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' ἄτυχῶς σῶθηκε μόνον ἓνα τμῆμα τῆς. Εἶχαν ἐπίσης συνταγῆ τὰ «Γεωργικὰ» ὑπὸ τοῦ Διδύμου, «Συναγωγὴ γεωργικῶν ἐπιτηδευμάτων» ὑπὸ τοῦ Βινδανίου Ἀνατολίου καὶ τὰ «Γεωπονικὰ» ὑπὸ τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου.

34. Λόγος Β΄, κεφ. 18, Migne P. Gr. t. 8, Parisiis 1857, στήλ. 1024: «... οὐ δικαίων ἐκλέγειν τόκους ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμαις χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις· Θεὸς γάρ ὁ κτίστης, τοιαῦδε χάριτος, ἤδη δὲ ὁ μεταδοτικὸς καὶ τόκους ἀξιολόγους λαμβάνει, τὰ τιμώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις, ἡμερότητα, χρηστότητα, μεγαλόνοια, εὐφημίαν, εὐκλειαν...».

35. Ὁρος λβ΄: «ὅτι δεῖ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐκάστῳ εὐγνωμόνως ἀποδιδόναι», Migne P. Gr. t. 31, 1857, στήλ. 749.

36. Migne P. Gr. t. 46, 1858, στήλ. 433-452.

37. Migne P. Gr. t. 74, 1859, στήλ. 1009-1012.

38. Migne P. Gr. t. 89, 1860, στήλ. 1460 καὶ 1464-1469, λόγος Θ΄ καὶ ΙΑ΄-ΙΓ΄. Πρβλ. Βασίλ. Βέλλα, Ἡ μεγάλη λαύρα τοῦ ἁγίου Σάββα, «Νεανικὴ Ψυχὴ», ἔτ. Β΄, 1932, σσ. 66-68. Ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου ἔχει συνταγῆ ὁ βίος τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα, ἐκδοθεὶς ὑπὸ Ed. Schwartz στὴν περὶ τοῦ Κυρίλλου μελέτην του (Texte

und Untersuchungen 49, 2, Leipzig 1939, σ. 152 κ.εξ.)· βίον επίσης τοῦ ὁσίου Σάββα ἐξέδωκεν ὁ Κλ. Κοικυλίδης (ἐν Ἱεροσολύμοις 1905), περὶ τοῦ αὐτοῦ συνάμα καὶ ὁ Μαν. Γεδεών (Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον, ἐν Κων/πόλει 1899, σ. 263). Πρὸ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Schwartz καὶ τοῦ Κοικυλίδου ὁ σοφὸς στὴν ἐποχὴ τοῦ Γάλλος θεολόγος καὶ ἑλληνιστῆς Jean-Baptiste Cotelier, (1627-1686) εἶχε ἐκδώσει τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σάββα (Eccles. Graec. mon. Parisiis 1686, t. III, σσ. 220-376, καὶ τοῦ Αὐτοῦ, Sanctorum patrum qui temporibus apostolicis floruerunt ... graece et latine, Paris 1672, ἀνατ. 1698 καὶ 1724). Πρβλ. Κ. Α. Μανάφη, Μοναστηριακά Τυπικά - Διαθήκαι... Ἰ. Αθ. 1970, σ. 28, 30, 34, 36, 52, 53, 61, 74-76, 98, 100, 194.

39. Migne P. Gr. t. 95, 1860, τίτλος Θ', στήλ. 1364-1373. Διὰ τὸν Ἱ. Δαμασκηνὸν ὡς ὑμνογράφον λίαν κατατοπιστικόν: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, πρώην Λεοντοπόλεως, Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα, «Νέα Σιών», τόμ. 27, 1932, σσ. 28-44, 216-224, 229-253, 417-422, 450-472, 514-525, 570-585, 644-664.

40. Migne P. Gr. t. 29, στήλ. 265-280, ἔνθα φέρεται ἐκδεδομένος, ἂν καὶ πιστεύω ὅτι θὰ εἶχε συγγραφή αὐτοτελῶς. Ἐπίσης: με κάποιαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον του κόμητα Ἐλλάδιον, «χρηστὸν ἄνδρα καὶ περὶ ἡμᾶς διακείμενον καὶ Θεὸν φοβούμενον καὶ παρρησιαν ἀμύθητον ἔχοντα πρὸς τοὺς ἄρχοντας», παρακαλεῖ ὁ Μέγας Βασίλειος νὰ μεσολαβήσῃ ὑπὲρ τῆς χήρας (Ἰουλίτης) καὶ τοῦ ὄρφανοῦ τέκνου της καὶ νὰ μὴ πληρώσῃ τοὺς τόκους, ὅπως ἀρχικὰ εἶχον δεχθῆ οἱ πιστωταί, ἀφοῦ ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ τὸ κεφάλαιον, ἂν καὶ εἶχε ἀφόρητες ἀνάγκες. Καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, Ἰκονίου μάλλον, Ἀμφιλόχιον, στὴν ὁποίαν ἐπεξηγεῖ ὠρισμένους ἱεροὺς «κανόνας», δέχεται ὅτι ἐὰν ἀπαλλαγῇ κάποιος ἀπὸ τὸ νόσημα τῆς φιλοχρηματίας καὶ διαθέσῃ σὲ πτωχοὺς τὸ ἄδικο κέρδος τῶν τόκων, μπορεῖ νὰ γίνῃ «δεκτὸς εἰς ἱερωσύνην», ἐρμηνεύων δηλ. τὸν ἰζ' κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ Α' Οἴκουμ. Συνόδου, πρβλ. Migne P. Gr. t. 32, Ἐπιστολῶν βιβλ. Β' ρζ', ρθ' καὶ ρη', στήλ. 516-520 καὶ 681.

41. «Τόκος» λέγεται τὸ ἐπὶ πλέον ἐπὶ δανειζομένων χρημάτων-νομισμάτων λαμβανόμενον, ἐνῶ «πλεόνασμα» τὸ ἐπὶ πλέον λαμβανόμενον ἐπὶ παντός ὑπὸ τὸν τύπον δανείου χορηγουμένου ἀγαθοῦ («βρωμάτων» κλπ.). Ὁ Μέγας Βασίλειος ὀρίζει ὡς ἐξῆς τὸν τόκον καὶ ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ ὁ Ἱ. Δαμασκηνός: «Τόκος οἶμαι διὰ τὴν πολυγονίαν τοῦ κακοῦ προσηγόρευται. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Ἡ τάχα τόκος λέγεται διὰ τὰς ὠδίννας καὶ λύπας, ἃς ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς τῶν δανειζομένων πέφυκεν. Ὡσπερ ἡ ὠδὶς τῇ τικτούσῃ, οὕτως ἡ προθεσμία τῷ ὑποχρέφω παρίσταται. Τόκος ἐπὶ τόκῳ, πονηρῶν γονέων πονηρὸν ἔκγονον. Ταῦτα δὲ λεγέσθω γεννήματα ἐχιδνῶν, τὰ τῶν τόκων ἀποκυήματα. Τὰς ἐχίδνας λέγουσι τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς διεσθιούσας τίκτεσθαι, καὶ οἱ τόκοι τοὺς οἴκους τῶν ὀφειλόντων ἐκφαγόντες ἀπογεννῶνται...». Πρβλ. καὶ ὅσα ὀλίγα ἄλλ' ἐνδιαφέροντα περιέλαβα στὴν ἐκτενῆ μελέτη μου «Ἰδιοκτητὴ καὶ ἰδιοκτησία στὴ Μεσσηνία...» ἐνθ' ἄνωτ. σ. 356, 400-401. Ὁ ἐπίσκοπος Καμπαρίας Θεόφιλος, συγγραφεὺς, ὡς γνωστόν, τοῦ σὲ ἀπλῆ φράση «Νομικοῦ», ὀρίζει τὸν τόκον (κεφ. Α' παρ. 1): «Τόκος εἰς τὸ ἑλληνικὸν δηλοῖ γέννησιν, τοκεὺς ὁ πατὴρ καὶ τόκος τὸ γέννημα: ἀπὸ τὸ τίκτω, τὸ γεννῶ, γίνεται καὶ τὸ τέκνον καὶ ὁ τόκος: καὶ δὲν δύνασαι νὰ εἰπῆς τὸν τόκον τῶν ἄσπρων καρπὸν», πρβλ. ὄχι τὴν πρώτην ἐν Κων/πόλει τὸ 1887 ἑλλιπῆ ἐκδοσὴ τοῦ ἄλλως «Προχείρου Νομικοῦ» ὑπὸ τῶν Ἐλ. Ταπεινοῦ καὶ Κ. Βασιλειάδου, τύποις Α. Μαζούρα (στὴ βιβλιοθήκη τῆς ἱ. Μονῆς Βατοπεδίου Ἀγίου Ὁρους, α/α 2401, εἶδον ἀντίτυπον), ἀλλὰ τὴν κριτικὴν καὶ πλήρη

έκδοση υπό του άειμνήστου γεραροῦ ιστορικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καὶ ἀντιπροέδρου τῆς «Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» Δημ. Σ. Γκίνη, τυπωθεῖσα στὰ 1960 στὴ Θεσσαλονίκη ὑπὸ τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, ὡς παράρτημα τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς, σ. 215, ἔνθα περὶ τόκου καὶ στὰ κεφ. Π παράγρ. 33-69, ΚΒ΄ παρ. 19, ΚΣΤ΄ παρ. 22, 28 καὶ 29, ΚΖ΄ παρ. 33, ΜΖ΄ παρ. 78, Λ΄ παρ. 2-24, ΛΑ΄ παρ. 41-42, ΛΒ΄ παρ. 18 καὶ 86 καὶ ΛΓ΄ παρ. 50, σελ. 51, 56, 179, 191-2, 199, 215-218, 224, 228, 234, 243 καὶ 319.

42. Migne P. Gr. t. 44, 1858, στ. 672-673.

43. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, Ἡ λιτανεία, Ἀθ. 1903.— Ἀθαν. Π. Μίχα, Ὁ τοκιστὴς ποῦ ρουφαίει τὸ αἷμα τοῦ γεωργοῦ. Ἀθ. -Gracia Deleda, Ὁ τοκογλύφος, μετάφρ. Γερ. Σπαταλά, Ἀθ. 1924, κ.ά. Ὑπάρχει Κρητικὸ παραμῦθι: «δάνεισε τὸ φτωχὸ ἑκατὸ νὰ σοῦ πέσει ὁ Θεὸς διακόσια», πρβλ. Καλ. Πεδιαδίτου στὸ περ. «Δρῆρος» Λασηθίου, τ. 4, 1940, σσ. 22-25.

44. Τὰ θεῖα ταῦτα ἀξιώματα ἐπιτρέπουν τὴ σύσταση καὶ δὴ ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν συγχρόνου Τραπεζίης (τῆς Ἐκκλησίας), ἡ ὁποία θὰ χορηγῆ δάνεια ἄνευ τόκου, ἀλλὰ θὰ ἔχη συνάμα καταθέτες, οἱ ὁποῖοι δὲ θὰ ζητοῦν οὔτε θὰ λαμβάνουν τόκο; Πόθεν ὅμως θὰ καταβάλονται τὰ λειτουργικὰ ἐξόδα; Θὰ ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴ διάθεση τῶν δανειζομένων ἢ καταβολὴ τόκου ἢ μόνον ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶναι πράγματι εὐσεβεῖς, θὰ πληρώνουν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ δανεισθέντα; Σὲ περίπτωσι ἀρνήσεώς των, καίτοι ἐκ τοῦ δανεισμοῦ ἀποδεδειγμένα ὠφελήθησαν, θὰ καταφεύγῃ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Τράπεζα στὰ Δικαστήρια; Ὁ τρόπος αὐτὸς ἀσκήσεως τῆς τραπεζικῆς πίστεως δὲν θὰ εἶναι ἀθέμιτος ἀνταγωνισμὸς κατὰ τοὺς ἰσχύοντας πολιτικούς νόμους καὶ πῶς θὰ ἐπιβίωσι, ὅταν ἡ Οἰκονομία ἔχη πλέον διεθνοποιηθῆ, ὅπως καὶ τὸ ὅλον τραπεζικὸν σύστημα, μέχρι τοῦ σημείου καὶ ἡ ἔθνικὴ καὶ κρατικὴ κυριαρχία πολλῶν χωρῶν, αὐτοπεριοριζόμενη στὶς ἀποφασιστικὰς ἀρμοδιότητές της, ὑποχρεοῦται, ἀτύπως, νὰ ἀνέχεται ἐπιζήμιες γι' αὐτὴν οἰκονομικὰς δραστηριότητες; Ἡ βασικὴ διάκρισι τῶν δανειζομένων, ποῦ οἱ μὲν θέλουν ν' ἀντιμετωπίσουν ἐπείγουσας ἀνάγκας ἐπιβίωσης καὶ στέγασις, οἱ δὲ σχεδιάζουν νὰ προβοῦν σὲ κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς των ἐπωφελεῖς ἐπιχειρηματικὰς δραστηριότητες, δὲν πρέπει ν' ἀσκοῦν ἐπιρροὴ στὸν καθορισμὸ τῶν προϋποθέσεων δανεισμοῦ καὶ τῶν «ἐξόδων» του, καὶ τοῦ ποσοστοῦ διακινδυνεύσεως, καὶ συνεπῶς ἐξ ἴσου θὰ ἀντιμετωπίζονται οἱ δανειζόμενοι γιὰ ν' ἀγοράσουν π.χ. ἓνα μικρὸ ἀκίνητο γιὰ οἰκογενειακὴ στέγασις καὶ οἱ ἐπιχειρηματίες, μικροὶ ἢ μεγάλοι, ποῦ διογκώνουν τὰ σχέδιά τους καὶ ἐπεκτείνουν τὴ δουλειὰ τους δανειζόμενοι μεγάλα ποσά; Γιατὶ οἱ πιστωτὲς θὰ χάνουν τὰ χρήματά τους ἢ θὰ ζημιώνονται καταδικαζόμενοι σὲ «ἀπονέκρωσι» τῶν κεφαλαίων τους; Ἡ ἐσωτερικὴ «ἐξοίδησις» -ἀπομείωσις τοῦ νομίσματος, πάντοτε ὑφισταμένη, ἔστω καὶ ἀδιόρατος, καὶ στὰ πλέον ἰσχυρὰ νομίσματα, πῶς θὰ ἀντιμετωπισθῆ, ὥστε ὅταν ἀναλάβουν οἱ καταθέτες τὰ χρήματά των, νὰ ἔχουν τὴν αὐτὴ ἀγοραστικὴ ἀξία, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ λαμβάνουν τόκου; Ἄς μὴν ἀγνοοῦν ἅπαντες, ἱερωμένοι καὶ μὴ, ὅτι οἱ τόκοι, κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι πράγματι διαρπάγματα καὶ λάφυρα ἀσεβῶν, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦσθε θρησκευτικὰς ἐκφράσεις, ἐφ' ὅσον οἱ δανειζόμενοι ποῦ βρίσκονται σὲ ἀνυπερβλήτες ἀνάγκας γίνονται θύματα κάθε ἀπαίτησις τῶν πιστωτῶν, ὑπὸ τὴν κάλυψιν μάλιστα τῶν πολιτικῶν νόμων, καὶ ὅτι τὸ σαράκι τοῦ ἐκμοντερνισμοῦ καὶ τοῦ μιμητισμοῦ εἶναι τυφλὸ καὶ κατατρώγει ὑποῦλα καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια.

45. Migne P. Gr. t. 150, 1865, στήλ. 355-772: ὁ contra fenatores στίς στήλ. 727-750. Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872.— Karl Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)... bearbeitet etc. A. Ehrhart und H. Gelzer, München 1897, σσ. 158-160.— Rodolphe Guiland, Le Traité inédit "Sur l'usure" de Nicolas Cabasilas, ἐν: Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου, Ἀθ. 1935, σσ. 269-277 (Ἐπιτροπή ἐκδόσεως τῶν καταλοίπων Σπυρ. Λάμπρου).— Παν. Νέλλα, Προλεγόμενα εἰς τὴν μελέτην Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, Ἀθ. 1968.— Ἀθαν. Α. Ἀγγελόπουλου, Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Συμβολὴ εἰς τὴν Μακεδονικὴν Βυζαντινὴν Προσωπογραφίαν, Θεσ/νίκη 1970, σσ. 85-92 (Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 5).— Herbert Hunger, Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner, München 1978, I. Bd, σ. 53 ὑποσ. 46, σ. 131, 193, 237 καὶ II Bd σ. 254.— Christos P. Baloglou, Economic Thought in the Last Byzantine period, ἐν: Ancient and Medieval Economic Ideas and Concepts of Social Justice, edited by S. Todd Lowry and Barry Gordon, Leiden -N. York - Köln 1998, σσ. 405-438, περὶ τοῦ Ν. Καβάσιλα σσ. 421-423. Πρὸ τοῦ Καβάσιλα ὁ στρατηγὸς Κεκαυμένος στὸ ἔργο του «Στρατηγικόν» (κεφ. πθ' - 4 α', ἐκδ. Β. Wassiliewsky - V. Jernstedt, St. Petersburg 1896 καὶ Amsterdam 1965 ὑπὸ Adolf M. Hakkert, σσ. 36-37), ποὺ δὲν εἶναι μόνον ἓνα ἐγχειρίδιον στρατιωτικῆς τακτικῆς, γράφει ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα περὶ τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους συνεπάγεται κάθε δανεισμός, μέχρι δημοσίου ἐξευτελισμοῦ τοῦ χρεωστοῦντος· ἀτυχῶς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπεκταθῶμεν καὶ ν' ἀναπτύξωμεν ὅσα τόσον παραστατικὰ ἀναφέρει ὁ Κεκαυμένος, γιατί ἡ παρούσα μελέτη δὲν ἀποβλέπει οὔτε ἐπιτρέπει τὴν ἐξάντληση ὅλων τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν πηγῶν.

46. Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ΣΤ', 1341-1355, συγγράφας «Βυζαντινὴν Ἱστορίαν», ἐκδοθεῖσαν στή Bonnam, CSHB, σὲ 3 τόμους 1828-1832, cura L. Schopeni· ὑπὸ Migne P. Gr. t. 153 καὶ 154, στήλ. 1-710 καὶ νέα ἐκδ. στή Stuttgart 1982-1986 ὑπὸ Γ. Φατούρου καὶ Tilman Krischer.

47. Πρβλ. τὴ μελέτη μου «Αἱ δημοσιονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Γεμιστοῦ... ἐνθ' ἄν. σ. 273, 295, 321-2.

48. Ἡ τοκογλυφία ὡς ἐπιζήμιος καὶ αἰσχροκερδῆς πράξις, ἀποδιδόμενη σὲ «καταπλεονεξία», εἶχε ἀντιμετωπισθῆ μὲ τὸ ἄρθρο 434 τοῦ πρώτου Ποινικοῦ Νόμου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐκδοθέντος στὸ Ναύπλιο τὴν 18(30) Δ/βρίου 1833 ἑλληνογερμανιστὶ (καὶ αὐτοτελῶς καὶ βιβλιοσχήμως, «ἐκ τοῦ ἐπὶ τῶν δημοσίων ἔργων Τμήματος τῆς Βασιλικῆς Τυπογραφίας 1834», σσ. 240-241) καὶ ἐτιμωρεῖτο ἀναλόγως τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς σὲ ἀπροκάλυπτη καὶ σὲ κεκαλυμμένη. Περὶ τοῦ τόκου ἴσχυον αἱ Novellae 110, 121 καὶ 136, παρ. 4, πρβλ. Corpus Juris Civilis, vol. III, Novellae, ὑπὸ R. Schoell - Guil. Kroll, νέα ἐκδοσις Dublin-Zürich 1972, σ. 520, 591.— Κ. Ἀρμενοπούλου, Ἐξάβιβλος βιβλ. Γ', τίτλ. ζ' 4: «τόκου τόκος οὐκ ἀπαιτεῖται...». Καὶ κατὰ τὸν 17ον αἰ. εἰς τὸ «Νομοκριτήριον» (κεφ. οδ'): «Ὅσοι διὰ ζούραν ἐπέρνουσι ἄλλην, ἤγουν τὴν ὀζούραν ὀζουρίζει, ἀτιμάζει τον, ἤγουν τὸν ἀφοραῖνον», Δημ. Σ. Γκίνη, Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου, Ἀθ. 1966, σ. 90 (ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως usura - ὀζούρα καὶ ζούρα καὶ ἐζούρα = τόκος· ὀζουρίζω = εἰσπράττω τόκον, δηλ. ἡ παραπάνω φράσις σημαίνει: εἰσπράττει τὸκον ἐπὶ τόκου), πρβλ. καὶ Θεοφίλου Νομικὸν Λ' 6, ἐκδ. Δ. Γκίνη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 216:

«ούτε διάφορον τοῦ διαφόρου ὁ νόμος συγχωρεῖ, ὅτι ἀτιμάζονται οἱ ζητοῦντες». Πρβλ. Παν. Δ. Μιχαηλάρη, Ἐφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποινῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας, Ἄθ. 1997 (Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 60, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴν νεοελληνικὴ κοινωνία), σ. 263, 350.

49. Γιὰ τὸ ὕψος τοῦ τόκου στὴν Ὑδρα (12%-30%), ἔνθα οἱ συναλλαγές πρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως (1792 κέξ.) ἦσαν συχνές, πρβλ. «Ἀρχεῖον Ὑδρας» τ. Γ', ἐν Πειραιεῖ 1922, σ. 15, 24, 66, 144, 239, 263, 371, 397, 459, 490, 556· τ. Ε', 1924, σ. 239, 256, 262, 273, 311, 357, 361 (τὸ 1815 ὁ τοῦ ἐπισκόπου Αἰγίνης καὶ Ὑδρας Γερασίμου ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ εἶχε δανείσει πρὸς 20% καὶ μετέσχε παραλλήλως κατὰ 50% τῶν κερδῶν ἀγορᾶς καὶ μεταπωλήσεως κρασιοῦ). Ὁ σιὸρ Σπυρ. Μεντῶρος δανεῖζει στὸ Ναυπλιὸν τὸ 1793 τὴν ἐμπορικὴ ἔταιρεία τοῦ Παν. Μελιγιοῦ 600 γρόσια πρὸς 15% καὶ τὸ 1806 τὸν Σωτ. Ζαφειρόπουλον 700 γρόσια πρὸς 18% ἐτησίως· ὁ ἀνεπιὸς τοῦ προηγουμένου στὴν Τρίπολι ἰατρός Ἀντωνάκης Μεντῶρος δανεῖζει τὸ 1818 καὶ τὸ 1820 τὸν Θεοδ. Ἀγγελόπουλον καὶ τοὺς προκρίτους τοῦ καζᾶ τοῦ Ἀγίου Πέτρου 200 γρόσια καὶ 3.500 ἀντιστοίχως πρὸς 20% ἐτησίως· τὸ 1819 ὁ πρόκριτος τῆς Τριπολιτζᾶς Γ. Μπάρμπογλους δανεῖζει τοὺς συναδέλφους τοῦ Δημ. Ζαήμη, Ἀσημ. Φωτήλα καὶ Σωτ. Χαραλάμη 3.347 γρόσια «διὰ χρεῖαν τοῦ καζᾶ τῶν» —Καλαβρύτων— ὄχι «ἀδιαφόρητα», δηλ. ὄχι χωρὶς τόκο, ἀλλὰ «μὲ διάφορον τοὺς πρὸς 30% διὰ ὅσον καιρὸν κάμουν», (Τάσου Γριτσοπούλου, Ἀρκαδικὰ σύμμεικτα, «Γορτυνιακά», τ. Α', 1972, σ. 152, 154, 158, 159). Καὶ μετεπαναστατικῶς ὁ τοκισμὸς δὲν ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα, ἀσχέτως ἂν τὰ ὄρια αὐτοῦ μὲ τὴν τοκογλυφία ἦσαν καὶ εἶναι δυσδιάκριτα· καὶ ἡ σύζυγος τοῦ δημοσιογράφου καὶ ἱστορικοῦ Ἰ. Φιλίμωνος Σμαράγδω εἶχε δανείσει τὸ 1844 δραχμ. 2.500 πρὸς 12% ἐτησίως στὸν Ἀθηναῖο Ἰ. Ν. Σωροκιάδη, τοῦ ὁποῦ το σπίτι κατέσχε ἀναγκαστικὰ τὸ 1850 λόγῳ μὴ ἐξοφλήσεως τοῦ χρέους (ἐφημ. «Αἰὼν», φ. 1102/4.10.1850 καὶ 1114/15.11.1850). Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Τοῦρκοι ἀγάδες τοῦ Ναυπλίου ἐδάνειζαν πρὸς 120% ἐτησίως, ὅπως καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση μερικοὶ Κρανιδιώται τοκογλύφοι («Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ἔτος Ε', φ. 84/25.10.1830, σ. 402).

50. Τὸ 1836 εἶχε ἐνοικιάσει τὰς προσόδους τοῦ Δήμου Ἐπιδαυρίων (συμβόλ. 36/2.9.1836 Καυτανοπούλου) καὶ τὸ 1844 ἦτο ὑποψήφιος βουλευτῆς ἀποτυχῶν (ἐφημ. «Ὁ Ἄργος» Ναυπλίου, φ. 9/6.7.1844, σ. 3), τοκιστὴς συνάμα: 77 καὶ 80/19.10.1844, καὶ 99/20.12.1843, 34-35/1.5.1844, 38-39 τῆς 2 καὶ 3.5.1844, 26/12.3.1845, 57/19.10.1846 καὶ 58/21.12.1846 Καυτανοπούλου. Πρβλ. καὶ «Δελτίο Ἱστορικῶν Μελετῶν Ναυπλίου» τχ. 107, 1997, σσ. 104-105 (ΔΙΜΝ). Ὁ Καραγιαννόπουλος εἶχε δανείσει καὶ τὸν «κατοικογεωργὸν Ληγουρίου» Μελέτιον Μαστραντῶνην, τοῦ χρέους ἀνελθόντος σὲ 370 δραχμ.· πρὸς ἐξόφληση ὁ ὀφειλέτης παρεχώρησε στὴν κυριότητα τοῦ πιστωτοῦ «α) δύο βόας, β) ἓνα ὄνον καὶ γ) μίαν οἰκίαν, κείμενα ταῦτα πάντα εἰς Ληγουρίον»· ἡ οἰκία «ἐγεινίαζε ἀνατ. μὲ τὸν ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἢ Κοίμησις, δυτ. μὲ ὁμοίαν τοῦ Ἀναστ. Γουδούρα, β' μὲ ὁμοίαν τοῦ Δουρδούλα καὶ ν' μὲ ὁμοίαν τῆς Ἀγγέλας». Δὲν γνωρίζω ἂν εἶχε συγγένειαν μὲ τὸν ἐκ Θεσσαλίας ὄπλαρχηγὸν Γεώργιον Καραγιαννόπουλον, ὁ ὁποῖος «ῥηπρέτησε ὑπὸ τὸν Περραιβὸν καὶ Κατατάσον ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν», ἀγνωρισθεὶς ἀξιωματικὸς 5ης τάξεως (α/α 873, σελ. 93 Μητρώου Ἀγωνιστῶν Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης).

51. 452/25.6.1850 συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Ἐπιδαύρου Παντολέοντος Βασιλείου.

52. Υἱὸς τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Γερ. Μελισσηνοῦ, φοιτητῆς τὸ 1848, ὕπνουκιάζων κτήματα καὶ τοκιστῆς, ἐνεργῶν καὶ ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἐμπόρου Ναυπλίου Ἰ. Εὐσταθίου (100/15.12.1847, 203/16.1.1849, 209/1.2.1849, 262/24.6.1849, 284/20.8.1849 συμβόλ. Εἰρηνοδίκου Ἐπιδ. Ἰ. Ἀναγν. Μακρυποκαμίσου καὶ 446/4.6.1850, 448/18.6.1850, 452/25.6.1850 καὶ 811/21.8.1852 Εἰρην. Ἐπιδ. Παντ. Βασιλείου). Τὸ 1865 ἐξεποίησε τὰ κτήματα τοῦ Δ. Ἀντ. Γκισούρη, γεωργοῦ Χαϊδαρίου (ἐφημ. «Ἀργολίς» Ναυπλίου, φ. 23.10.1865). Πρβλ. ΔΙΜΝ τχ. 107, 1997, σσ. 103-104 καὶ τχ. 108, 1997, σ. 133.

53. Πλέον τῶν 30 συμβολαίων ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἀποδεικνυόντων τὴν τοιαύτην δραστηριότητά του ἀπὸ τοῦ 1842-1850· ἐνδεικτικῶς: 55/11.11.1836, 68/25.11.1842, 72/13.12.1842, 8/12.1.1843, 37/15.4.1843, 103/27.12.1843, 65/23.10.1844 Καυτανοπούλου, 443/2.6.1850 Βασιλείου, κ. ἄλλ.

54. 60/20.7.1847, 91/24.10.1847, 25.2.1850 (σχέδιον) Καυτανοπούλου καὶ 29.8.1853 Εἰρηνοδ. Ἐπιδ. Κ. Χαμβαΐσου.

55. 20/26.3.1840, 108/30.11.1845, 113/17.12.1845 Καυτανοπούλου.

56. 34 καὶ 35/22.3.1843 Καυτανοπούλου.

57. 113/17.12.1845 Καυτανοπ.

58. 295/6.9.1849 Ἰ. Ἀν. Μακρυποκαμίσου.

59. 337/30.12.1849 Μακρυποκαμίσου.

60. ΦΕΚ 1850, παράρτημα, σ. 81.

61. 437/27.5.1850 Παντ. Βασιλείου.

62. 439/28.5.1850 Βασιλείου.

63. Μιχ. Π. Σταθοπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, τ. πρυτάνεως, Πληρεξουσίτης μεταθανάτιου ἐνεργείας καὶ ἀνευ διαθήκης περιουσιακαὶ ἐπιδόσεις αἰτία θανάτου, ἐν «Ξένιον Festschrift für Pan. J. Zeros, Herausgegeben von ... unter mitarbeit von Th. J. Panagopoulos, III. Band, Athen - Freiburg/Br. Köln 1973, σσ. 407-461.

64. 89/18.11.1843 Καυτανοπ.

65. 3/9.1.1842 καὶ 78/17.12.1844 Καυτανοπ.

66. Τὴν 23.7.1850 εἶχε ἀποβιώσει ὁ Σανιάς καὶ ὁ Καλαματιανὸς ὡς ἔμπορος πλέον προβαίνει γιὰ λογαριασμό του σὲ ἀγορὰς (464/23.7.1850 Εἰρηνοδ. Παντ. Βασιλείου). Ὁ Καλαματιανὸς λέγεται ὅτι εἶχε τὸ παρωνύμιο «Τσάκωνας» ὡς καταγόμενος ἐκ Κυνουρίας. Οἰκογένειες ὁμοῦ μετ' ἐπώνυμο πλέον «Τσάκωνας» ὑπῆρχον τότε πολλὰ ἐπὶ τὴ Νέα Ἐπίδαυρο: οἱ μυλωνάδες Γ. Ι. Τσάκωνας καὶ Δημ. Ν. Τσάκωνας καὶ οἱ γεωργοκτηματίες Παν. Ι. Τσάκωνας καὶ Ἀθαν. Παν. Τσάκωνας (συμβ. 6, 16, 20 καὶ 23/1842· 27 καὶ 67/1843· 2, 3 καὶ 63/1844 Καυτανοπ.).

67. 4/28.1.1839, 18/8.4.1841, 26/5.5.1841, 60/16.1.1843, 9/12.2.1845 Καυτανοπούλου καὶ 498/23.11.1850 συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Ἐπιδαύρου Ἀθαν. Ζουμπούλη. Καὶ ὁ παπα-Τόλιας, κάτοικος Λιγουργεῖο τὸ 1845, εἶχε δανείσει 36 δραχμ. καὶ σὲ ἀδυναμία εὐρισκομένου τοῦ ὀφειλέτη ἔλαβε πρὸς ἐξόφληση «100 ὄργυιες ἀμπέλου» ἐπὶ τὴ Παλαιὰ Ἐπίδαυρο, δηλ. συνέβη τὸ λεγόμενον «ἐκστάσιον», παραχωρηθείσης τῆς ἀμπέλου εἰς τὸν δανειστήν (Κ. Ἀρμενοπούλου Ἐξάβιβλος βιβλ. Α', τίτλ. ΙΣΤ' 9, ἔκδ. Gust. Ern. Heimbach, Lipsiae 1851, σ. 180, 984 καὶ Γ. Π. Πιτσάκη, Ἀθ. 1971, σ. 88, 398 καὶ Σχολία Reitz α' ἔκδ. τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐν Παρισίοις 1540· μετεφράσθη «καὶ εἰς ἀπλὴν διάλεκτον ὑπὸ Ἀλεξίου Τζέτζη τοῦ καὶ Σπανοῦ» ἐκδοθεῖσα Ἐνετίῃσι τὸ 1744, 1766, 1777,

1793)· ό όρος φέρεται έκει έπί άπαγορευμένης παραχωρήσεως στρατιωτ. κτήματος ύπό στρατιωτικού, ή λ. όμως στην ίστορία του βυζαντινού δικαίου είχε και εύρυτέραν έννοια, τής παραχωρήσεως γενικώς άγαθών - *cessio in bono* (Ίουστινιανού *Novella 135*, ένθα σέ μερικά χειρόγραφα και ύπό τόν τύπον «έκστασις»).

68. Ό γυιός του είχε σύζυγο τή θυγατέρα του κατοικοποιμένος Λιγουργειού Γ. Δρούγκα (64/23.10.1844 Καυτανοπούλου).

69. Μυλωνάδες στη Νέα Ήπίδαυρο, οί όποιοι όμως δέν έξεματαλλεύοντο μόνον τούς νερόμυλους τής Νέας Ήπιδαύρου, αλλά και τούς τής Παλαιάς Ήπιδαύρου, συνιδιοκτησίας συνήθως πολλών, ήσαν έκτός του Παναγ. Βερδελη και τών παιδιών του Βασιλείου και Γεωργίου Παν. Βερδελη και τών προαναφερθέντων δύο Τσακώνων και οί: Νικ. Ι. Χριστοδουλάκης, Χριστόδ. Ι. Χριστοδουλάκης, Ήναστ. Μαγγέλης, Δ. Σακιάς, Δημήτριος Μιχαλιās και Νικ. Τζάκωνας (67/1843· 4 και 7/1844· 10, 18, 19, 23, 57 και 81/ 1845 Καυτανοπούλου), ένω στο Λιγουργειό άναφέρεται τότε μόνον ένας, ό Κων. Σαρρης, πού είχε σύζυγο τήν Ήγγελίνα Παναγ. Δρούγκα (29 και 65/1843 Καυτανοπούλου, στο Λιγουργειό άνεμόμυλος έπί του λοφίσκου «Κοξή», έφ' ού διεσώθη όμάνυμο τοπωνύμιο, αλλά και ό μύλος του Ήγ. Μερκουρίου τό 1828). Ό οίκονομικός κυρίως και ό κοινωνικός εύρύτερα ρόλος, τόν όποιον άσκοϋσαν στα χωριά οί μυλωνάδες εκείνη τήν έποχή, όπως και οί γενικού συνήθως έμπορίου μεταπράται, δέν έχει άκόμη μελετηθί έν έκτάσει και σέ βάθος ούτε άπό τούς οίκονομολόγους ούτε άπό τούς ιστορικούς. Ή υπάρχουν βεβαίως μελέτες, όπως τών Δημ. Β. Οίκονομίδου (Οί έν Ήλλάδι παραδοσιακοί άλευρόμυλοι, «Ήπετηρίς του Κέντρου Ήρεϋνης Ήλληνικής Λαογραφίας» τ. ΚΕ', 1977-1980, σσ. 150-241, τής Ήκαδημίας Ήθηνών), Μαρίας Σαχά (Οί νερόμυλοι τής Κωμιακής Νάξου, «Ήπετηρίς Ήταρείας Κυκλαδικών Μελετών», τ. 8, 1969-70, σσ. 633-641) και άλλων, αλλά ή πλήρης καταγραφή των κατά έπαρχίας (ποίος γνωρίζει ότι έπί τής Ήκροναυπλίας ύπήρχε άπό τής βενετοκρατίας άνεμόμυλος, «Γενική Ήφημερίς τής Ήλλάδος» 1830, σ. 161 και τό Βουλευτικό στίς 24.9 και 29.10.1825 άπεφάσισε νά κατασκευασθί και ένας άλλος όμοιος «διά νά άλέθωνται τά έθνικά γεννήματα», Ήρχεία Ήλλην. Παλιγγενεσίας τ. Δ' και Ε', Ήθ. 1973 και 1974 -7 και 8- σ. 492 και 355) ή και σέ εύρύτερα διοικητικά διαμερίσματα και ή μελέτη τής οίκονομικής σημασίας των δέν έχουν έπιχειρηθί, γιατί θα πρέπει νά ψάξουν έξαντλητικά και ίσως άναγκαστούν ν' αυτοσχεδιάσουν, αλλά μιá λελογισμένη άπόπειρα, άπό όσους άσχολοϋνται με τήν ίστορία του οίκονομικού βίου, θα είναι πολύ ώφέλιμη, άρκει νά ύπάρχη πλήρης γνώση τών οίκονομικών συνθηκών τής έποχής πού θα έξετασθί και θα έξαντληθί παραλλήλως ή έρευνα τών πηγών· προσοχή όμως γιατί έχουμε μπουχτίσει άπό αυτοσχεδιασμούς και αυθαίρετα συμπεράσματα, έξαγόμενα συνήθως βάσει α priori θεωρητικών άξιωματών και προχείρων άποτιμήσεων. Πάντως άς προσθέσωμεν, ότι οί μύλοι άπετέλουν ένα μέσο σημαντικού χρηματισμού, διά τουτο οί Τούρκοι άγάδες και άλλοι άξιωματούχοι και μερικοί φίλοι των κοτζαμπάσηδες ήσαν ιδιοκτήτες πολλών μύλων, οί περισσότεροι τών όποιων τουρκικής ιδιοκτησίας περιήλθον μετά τήν Ήπανάσταση του 1821 στο Δημόσιο ως έθνικά κτήματα· έξ αυτών μερικοί —άρκετοι έπωλήθησαν— παρεχωρήθησαν σέ συνιστώμενα σέ διάφορες πόλεις σχολεία, για νά έχουν τακτικά έξοδα προς άντιμετώπιση τών έξόδων των· ούτω στο Κεντρικό Ήλληλοδιδασκτικό Σχολείο Ήργους είχαν παρεχωρηθί διάφορα άκίνητα τό 1824-1825 και ένας μύλος, αλλά μετά άφηρέθησαν (Γ.Α.Κ. Κ' 47Β', φ. ΙΙΙ, άρ. 86)· για τή Σχολή τής Δημητσά-

νας ἐζητοῦντο πρὸς παραχώρηση 4 μύλοι στὴ Λιοδώρα, 3 στὴ Νταβιά, 3 ἀλευρόμυλοι, 1 μπαρουτόμυλος καὶ 6 γεντίκια στὴ Δημητσάνα (Γ.Α.Κ. 12ον Δημοσίευμα, Ἀθ. 1973, σ. 655), ἴσως ἐκ τῶν 16 συνολικῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρχον στὴ Δαβιά, τὴ Ζαράκοβα καὶ τὴν Πιάνα, τοὺς ὁποίους εἶχε ὀχυρώσει ὁ Ἰμπραήμ, καὶ μετέπειτα ἐπυρπόλησε (Ἀμβροσίου Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ Ἱστορ. Ἀναγενν. Ἑλλάδος, Ἀθ. τ. Β΄ 1839, σ. 375, 388-9)· ὁ Νικηταρᾶς εἶχε 3 ὑδρόμυλους στὸ Κεφαλάρι Ἔργους (ὅπως ἀναφέρεται στὴ διαθήκη τῆς συζύγου του Ἀγγελικῆς, 197/1863 τοῦ συμβ/φου Ναυπλίας Ἰ. Σαριγιάννη), ὅπως εἶχαν μύλους καὶ οἱ Περρουκαῖοι, ὁ Δοροβίνης κ.ἄ. Στὸ Κεφαλάρι καὶ μπαρουτόμυλος, «κρατικὸν Πυριτοποιεῖον», ποῦ ἔγινε τὸ 1836 καὶ ἐλειτούργησε μέχρι τὸ 1868, ὅταν ἐξερράγη (ἐφημ. «Ἡ Ἀργολίς» φ. 26.2.1868 καὶ 11.7.1868)· ὁ ζαμπίτης τῆς Ὑδρας «καπ. Γεώργιος Δήμα Βουλγάρη», 1812, ὁ καὶ μπέης, εἶχε ἰδιοκτήτους δύο ἀνεμομύλους, ἓνα στὴν Αἴγινα καὶ ἓνα στὸ Ἀγκίστρι («Ἀρχεῖον Ὑδρας», τ. Δ΄, Πειραιεῖ 1923, σ. 274, 278)· ὁ Μιχαήλ Ἰατροῦ (1778-1868) ἐπίσης, τὰ 2/3 δὲ αὐτοῦ τοῦ μύλου ἐκληρονόμησε προφανῶς ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμπρὸς του Ἰ. Σηπλιωτάκης (26605/7.4.1905 διανεμητήριον συμβόλαιον Συμβ/φου Ἀθηνῶν Παν. Γενοβέλη, πρβλ. καὶ Κ. Κ. Σηπλιωτάκη, Ἀρχεῖον Μιχαήλ Ἰατροῦ στὸ «Τετράδιον Ἐργασίας», 6, Ἀθ. 1983, σ. 13, τοῦ «Κέντρου νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν» τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν). Νὰ σημειωθῆ, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνω- νται οἱ Μύλοι τοῦ Κεφαλαρίου, οἱ ὅποιοι καὶ ὡς «Ἀργεῖτικοι Μύλοι» ἀναφέρονται, ἀπὸ τοὺς «Ἀφεντικούς Μύλους» τοῦ Ναυπλίου ἢ ἀπλῶς «Μύλους τοῦ Ναυπλίου», δηλ. τοὺς Μύλους περιοχῆς Κιβερίου, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ. ἀναφέρονται ρητῶς ὡς ἀνήκοντες στὴν «Αὐθεντία» (Signoria) τῆς Βενετίας, τὴν κυριότητα τῆς ὁποίας ἀνεγνώρισεν ὁ Πορθητῆς Μωάμεθ (Miklosich - Müller, Acta et Diplomata ἐνθ' ἄνωτ. vol. III, 1865, σ. 309· Κων. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλλήν. Ἱστορίας. Documents inédits... Paris etc. t. VI, 1884, σ. 197: «I molini del Civier» 1481-1482· Wallace E. McLeod, Kiveri and Thermisi, "Hesperia", 1962, σσ. 378-392)· «Molini» καὶ «Civeri» καταγράφονται καὶ στὸν χάρτην τοῦ Battista Agnese τοῦ 1554 (ἐκδ. Teobaldo Fischer, Venezia 1881)· ὁ Γέρων τοῦ Μοριᾶ στὰ ἀπομνημονεύματά του (Διήγησις συμβάντων... Ἀθ. 1846) διακρίνει ρητῶς τοὺς «Ἀργίτικους» (σσ. 107-109) ἀπὸ τοὺς «Ἀφεντικούς» (σ. 107, 109, 113, 116, 150-1, 218, 244), τοὺς ὁποίους καὶ ἀπλῶς «Μύλους», τοὺς παραλίους, πολλακίς ἀναφέρει (σ. 5, 86, 105-7, 111, 114, 116, 117, 119, 168, 218, 251, 254) καὶ ἅπαξ (σ. 167) «ἐθνικούς», ἐφ' ὅσον μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὡς πρῶνιν τουρκικῆς ἰδιοκτησίας καταστάντες λεία πολέμου εἶχον περιέλθει στὸ ἔθνος (πρβλ. διὰ τοὺς ἐθνικοὺς μύλους τῆς Μεσσηνίας ΦΕΚ 35/1849 σ. 152, καὶ διὰ τοὺς ἐθνικοὺς μύλους στὴν Ἡλεία ΦΕΚ 39/1849 σ. 344 καὶ Γ. Χρ. Χρυσανθακοπούλου, Ἡ Ἡλεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας... Ἀθ. 1950, σ. 37, 39, 46), καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος Ἀμβρ. Φραντζῆς δις ἀναφέρει τοὺς «Αὐθεντικούς» (ἐνθ' ἄνωτ. τ. Β΄ σ. 225 καὶ τ. Γ΄, 1841, σ. 36)· τοὺς Ἀργεῖτικους-Κεφαλαρίου ὁ Φραντζῆς (ἐνθ' ἄνωτ. Β΄ σ. 109) καὶ ὁ Μιχ. Οἰκονόμου (Ἱστορικὰ τῆς Ἑλλήν. Παλιγγενεσίας, Ἀθ. 1874, σ. 352)· γιὰ τοὺς ἀπλῶς «Μύλους τοῦ Ναυπλίου» ἐπίσης ὁ Φραντζῆς (τ. Α΄ 1839, σ. λη' καὶ τ. Β΄, σ. 55, 103, 203, 206-208, 212, 216, 365, 366) καὶ ὁ Οἰκονόμου (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 38, 126, 133, 345, 348-352, 356-9, 363-6, 531, 574, 759, 817)· οἱ Αὐθεντικοὶ σὲ σημαντικὴ ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς θέσιν κείμενοι, στὸν Ποντῖνον, ἐξελίχθησαν στὸν γνωστὸν ὁμώνυμον παράλιον οἰκισμὸν, ὑπαγόμενον διοικητικῶς στὸ «Κυβέρι» (ΦΕΚ 262/1912, τχ. Α΄, σ. 1533), ἐθεωρεῖτο δὲ ὅτι στὴ θέσιν του ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον πόλισμα τοῦ Ἔργους ὁ Ἐλαιοῦς, στὸν ὁποῖο ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τοῦ ἥρωος Πρωτεσιλάου (Παυσανίας III, 4, 6 καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, Ἐθνικά ἐν λ.

ἐκδ. Aug. Meinelke, Berolini 1849, σ. 263), ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ J. L. Caskey (Excavations at Lerna 1952-1959, ἐν "Hesperia" vol. XXIII, 1954, σσ. 3-30, vol. XXIV, 1955, σσ. 25-49 v. XXV, 1956, σσ. 147—173 καὶ σσ. 175-177 μετὰ τῆς Mary Elliot, v. XXVIII, 1959, σσ. 202-207· ἐπίσης: Lerna. A preclassical site in Argolid. Results of the excavations conducted by the American school of classical studies at Athens. Vol. I: The Fauna by Nils-Gustaf Gejvall, with A Foreword by John L. Caskey, Princeton N. J. 1969· Vol. II: The people by J. Lawrence Angel, Princeton N. J. and City of Washington 1971· Vol. III: The pottery of Lerna IV, by Jeremy B. Rutter, etc. Princeton 1995.— John L. Caskey and E. T. Blackburn, Lerna in the Argolid: A short Guide prepared... Athens 1977 (American school of classical studies and Department of publications University of Cincinnati).— Michael Attas, Analyse par activation neutronique de la Céramique de Lerne (Grèce) à l'âge du bronze ancien: productions locales et échanges commerciaux, Paris 1980 (thèse 3e cycle, Université de Paris-Sud, Centre d'Orsay, πολυγρ.).— Soren Dietz, The Argolid at the Transition to the Mycenaean Age. Studies in the Chronology and Cultural Development in the Shaft-Grave Period, Copenhagen 1991, ἐνθα περὶ Λέρνης πολλαχού, σ. 26, 32, 35, 40, 48-50, 54, 68, etc. καὶ 325) ἔκειτο αὐτόθι τὸ πόλισμα τῆς Λέρνης. «Moulins de Lerne» καὶ «Moulins de Nauplia» ἀναφέρει ὁ Jourdain (Mémoires historiques... Paris 1828, vol. II, σ. 66, 85-87), Μύλοι τοῦ Ἴργου καὶ Μύλοι τῆς Λέρνης ὁ ποιητῆς Ἰ. Ἀλ. Σοῦτσος («Περιπλανώμενος» 1828). «Μολίνι» ἢ Λέρνη (Δανιὴλ Δημητρίου Μάγνητος, Λεξικὸν ἱστορικομυθικὸν καὶ γεωγραφικόν, Βενετία 1834, σ. 233, πρβλ. καὶ ἐφημ. «Ἴργος» φ. 29/12.11.1886). Τοὺς «αὐθεντικοὺς» διεξεδίκουν οἱ Ἰργεῖοι, ἀναδημοιούμενοι δὲ λόγῳ τοῦ ἐνδιαφέροντος τὴν σχετικὴν ἀναφορὰν ἀπὸ 21.6.1823 πρὸς τὴν «Ἵπερτάτην Διοίκησιν»:

«Δηλοποιούμεν ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτι ἐκ νεαρῶν μας ἡλικίας ἤξεύρομεν κάλλιστα ὅτι οἱ αὐθεντικοὶ μύλοι καὶ ὅσα περιβόλια καὶ χωράφια εὐρίσκονται ἀπὸ τὸ νερόν καὶ ἐδῶθεν, ὅλα ἀνήκουν εἰς τὸ Ἴργος, καθότι ἐπὶ Τουρκίας τὰ χωράφια ἐδεκατίζοντο ἀπὸ τὸ Ἴργος. Ὡσαύτως ἐλάμβανον οἱ Ἰργεῖοι κατ' ἔτος καὶ τὰς σπέντζας τῶν ἰδίων μύλων πρὸς σαράντα πέντε παράδες τὸ κάθε λιθάρι. Ὁμοίως καὶ τῶν περιβολίων. Καὶ ὅσα ἀλέσματα ἤρχοντο ἀπὸ τὸ Ναύπλιον ἐπλήρωναν εἰς τοὺς τυχόντας μυλωνάδες τακτικῶς τ' ἀλεστικόν των. Τοῦτο ἠκολούθησεν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἕως τὸν καιρὸν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τοὺς αὐθεντικοὺς μύλους, τοὺς ὁποῖους κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐπάλησεν ὁ Νουμάμπης εἰς τὸν Παναγιώτην Μονεμβασίτην καὶ Ζεκεριά Καπλάνην. Αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν δίδομεν ἐν καθαρῷ συνειδότη, ὅχι μόνον ἡμεῖς ἀλλὰ χρειᾶς τυχούσης καὶ ὅλα τὰ περὶ χωρία, γινώσκοντα περὶ τῶν μύλων τὰ αὐτά.

Ἦσθαι παρακαλοῦμεν τὴν θεοστήρικτον Διοίκησιν ἵνα ἀποδώσῃ τοὺς μύλους πρὸς οὓς ἀνήκουν κατὰ τὸ δίκαιον· διὸ εἰς ἐνδειξιν δίδεται τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον.

Τῆ 21 Ἰουνίου 1823, ἐν Ἴργει

Οἱ ταπεινοὶ κάτοικοι Ἴργου

Σωτήρης Ντανόπουλος πληρεξούσιος τῶν χωρίων Ἴργου	Θεοδωρῆς Γυμναίτης
Ἀναγνώστης Καλογερόπουλος πληρεξούσιος τῶν χωρίων Ἴργου	Ἀναγνώστης Τζουλοῦφος
Γιῶργης Θεοφανόπουλος	Γεώργης Κοκκαλιάρης
Ἀναγνώστης Παπαμιχαήλ	Ἀτριανὸς Πίττας
	Μῆτρος Συρίγας
	Μῆτρος Βαρδῆς

Ἐαναγνώστης Τζιῳρτζῆς	Σῳτῆροσ Φῖλησ
Μιχάλησ Ἰῳάννου Χρυσικοῦ	Νικολῆσ Χέλογλοσ
Ἐαναγνώστησ Παπασπυροῖλοσ	Γιῳργῆσ Νταλάκοσ
Γιάννησ Σταθόπολοσ	Γιαννάκησ Κομοῦρασ
Δημήτρησ Καρλαφτόπολοσ	Γιῳργῆσ Σαλονικιοῖπολοσ
Ἐντριάνιοσ Κοβαντζῆσ	Θανάσησ Μπακινέζιοσ
Θεοχάρησ Δαλάκοσ	Ἐδριανόσ Μανουσάκησ
Χατζηπόπασ	Τάσοσ Τζιῳροβίλησ
Ἐαναγνώστησ Ἰατροῦ	Δῆμοσ Ἐντριτζάνοσ
Ἐθανάσησ Παπαδοῦκασ	Βασίλησ Ταρλῆσ
Θεοδωράκησ Μοθωνιοῦ	Πανάγοσ Λαγοδημόπολοσ

Ἐποβεβαιω ὅτι αῖ ὑπογραφαὶ εἶναι αῖ ἴδιαι τῶν ἀνωτέρω

Ἐ Ο Γενικόσ Γραμματεῦσ τοῦ Ἐπαρχεῖοσ Ἐργοσ

Κωνσταντῖνοσ Πανάγοσ Παμποῦκη»

Πρβλ. Ἐργολικόσ Ἰστορικόσ Ἐρχεῖοσ, Ἐθ. 1994, σ. 123. Στο Ἐργοσ ὁμοσ ὑπῆρχοσ καὶ οἱ Μῦλοὶ τοῦ Χασάν ἐφέντη καὶ Σιδηρῆ (ΦΕΚ 1833, σ. 258). Αῖ διεκδικῆσεισ τῶν Ἐργεῖοσ ἐπεξετεῖνοτο: καὶ τὸν Ἰοῦλιοσ τοῦ 1824 οἱ δημογέροντεσ τοῦ Ἐργοσ ἐζήτησαν μὲ ἀναφορὰ τοσ πρὸσ τὸ Βουλευτικό νὰ ὑπαχθοῦν στῆν ἐπαρχία Ἐργοσ καὶ τὰ χωριὰ «Ἐρεια», Γκέρμπεσι, «Ἐμέρμπακα», Κούρτα καὶ Πλέσσα(;). Προσθετέα ὁμοσ γιὰ τοὺσ Μῦλοσ: Ἐναφέρονται ἐπίσημ ὑπὸ τοῦ Ἐλληνορρομάνοσ Κων. Διοικητοῦ κατὰ τῆν πολιορκίασ τοῦ Ναυπλίου τὸ 1715 (Χρονικόσ τῆσ ἐκστρατείασ τῶν Τούρκωσ εἰσ τὸν Μορέαν τὸ 1715, ἐκδ. Ν. Jorga, ρουμανιστὶ καὶ γαλλιστὶ, Bucaresti 1913, παρ. 102 καὶ 132, σ. 80, 105, 183, 210, ρουμανιστὶ mori) καὶ ὑπὸ τῶν Fouchet et Fauvel εἰσ τὸ «Journal d'un Voyage fait en Grèce en 1780» (χειρόγραφοσ, MS 132 δίε, τῆσ Γενναδεῖοσ Βιβλιοθήκησ, σ. 27) τὸ 1816 ἀναφέρονται ὡσ «Μῦλοὶ τοῦ Μορέωσ» («Ἐρχεῖοσ Ἐδρασ» τ. Ε', 1924, σ. 307). Τὸ Ἐκτελεστικόσ, τὸ ὁποῖοσ κατὰ τὸ διάστημα 31.3-7.6.1824 εἶχε ἔδρα στοὺσ Μῦλοσ, ἐξέδωκε αὐτόθι 99 συνολικόσ ἐγγραφα, ἐκ τῶν ὁποῖωσ στὰ 95 ἀναγράφει ὡσ συνταγέντα καὶ ἐκδοθέντα «ἐν Μῦλοισ Ναυπλίου» ἢ «ἐν Μῦλοισ Ν.», τρία ἀπλόσ «ἐν Μῦλοισ» καὶ ἕνα μόνοσ «ἐν Μῦλοισ Ἐργοσ» (Ἐρχεῖα Ἐλλησ. Παλιγγενεσίασ... «Ἐντὰ ἐγγραφα»... τ. 2οσ. Ἐθ. 1977— 10— σσ. 262-331). Σὲ δίφυλλο ἔντυπο, μὲ ἰταλικὸ κείμενο, πιθανῶσ ἐκ τῆσ «Ἐφημερίδοσ τῶν Ἰονίωσ Νῆσωσ», ποῦ φέρει τὸν τίτλοσ «Estratto del Giornale della Spedigione della Morea» τοῦ Αἰγυπτίου Ἰμπραῆμ πασᾶ καὶ περιγράφει τὰ κατὰ τῆν ἀποψῆ τοσ γεγονότα τῆσ περιόδοσ 26.2-12.8.1825, ἀναφέρονται οἱ «Mulini di Napoli» (σσ. 3-4). «Μῦλοὶ Ναυπλίασ», ἔνθα ἀλαταποθήκη (ΦΕΚ 12/27.7.1840, σ. 62). Παράλιοσ χωρίοσ «οἱ Μῦλοὶ τοῦ Ναυπλίου», ἢ σχεδιαγράφησ τοῦ ὁποῖοσ ὀρίζεται μὲ διάταγμα (ΦΕΚ 56/31.10.1852, σ. 498) καὶ τὸ 1890, ὅταν μὲ διάταγμα ἐνεκρίθησαν τὰ διαγράμματα τῆσ σιδηροδρομικήσ γραμμῆσ Μῦλων-Καλαμῶσ «Μῦλοὶ Ναυπλίασ» (ΦΕΚ 1890, 37) καὶ σὲ ἐπιστολῆ ἀπὸ 17.5.1896 τοῦ ἥρωσ Μακεδονομάχοσ Παύλοσ Μελά ἀναφέρονται «Μῦλοὶ Ναυπλίου» (Σταμ. Ράπη, Ἰστορία τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνοσ... ἀπὸ τῆσ ἐνάρξεωσ ... 1903 μὲχρι σῆμεροσ, Ἐθ. ἀν. ἔτ. -1910; σ. 71). Ἐπίσημ «ἐθνικόσ ὑδρόμυλοσ» στοῦ «Κεφαλάρη τῶν Μῦλων Ναυπλίασ» (ΦΕΚ 36/1849, σ. 200).

70. 1827-1830, «Γενική Ἐφημερίσ τῆσ Ἐλλάδοσ» φ. 60-61/30.7.1830, σ. 248, καὶ Γεν. Ἐρχεῖα τοῦ Κράτοσ (Γ.Α.Κ.), φάκ. 220 τῆσ Ἐντικυβερνητικήσ Ἐπιτροπῆσ καὶ 221

Μοναστηριακῶν. Οικογένειες με τὸ ὄνομα Σακελλάριος-Σακελλαρίου ὑπῆρχον σὲ πολλές περιοχές, οἱ ὁποῖες οἰκογένειες ἔλαβαν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα τοῦ σακελλαρίου, με τὸ ὅποῖον εἶχαν τιμηθῆ οἱ ἱερεῖς τῆς οἰκογενείας των. Οἰκογένειες με τὸ ὄνομα Σακελλαρίου στίς ἐπαρχίες Σπάρτης, Καλαβρύτων, Φαναρίου, Ναυπλίας (Σακελλάριος Κακάνης, Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ ἔνθ' ἄν. τ. Β', σ. 7, 23, 158, τ. Δ', 1841, σ. 163, 166, 169, καὶ ἔκδ. τῆς Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, εἰσαγ. Γ. Π. Κουρνούτου, εὔρετ.-ἐπιμ. Ἰωάννας Γιανναροπούλου, Ἄθ. 1976, καὶ Μ. Σακελλαρίου, δημοτικὸς σύμβουλος Ναυπλίου τὸ 1834, ἐφημ. «Ὁ Σωτήρ», 52/19.7.1834, σ. 217). Οἰκογένειες ἐπίσης στὰ Μέγαρα καὶ τὴν Περαιχώραν ἔφεραν τὸ αὐτὸ ὄνομα (Ἰ. Μελετοπούλου, Φιλικὴ Ἐταιρεία... Ἄθ. 1967, σ. 155, α/α 441.— Μελ. Μπεναρδῆ, Ψήγματα Μεγαρικῶν Β'. Μεγαρεῖς καὶ ΔερβENOχωρίται, Ἄθ. 1936, σ. 62, 66, 67, 95, 98, 104, 110, 114, 120 κέξ.). Ἐπίσης στὴν Κυνουρία, τὴν Ζάκυνθο (Λ. Χ. Ζώη, Λεξικὸν ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν Ζακύνθου, τ. Α', μέρ. Β', Ἄθ. 1963, σ. 575), Κάλυμνο, Πάτρα (Κ. Τριανταφύλλου, Ἱστορικὸν λεξικὸν τῶν Πατρῶν, β' ἔκδ. Πάτραι, 1980, σ. 341). Στὴν Αἴγινα ναυτικὸς καὶ ἔμπορος «Διονύσιος Σακελλαρίου Μοίρας» (65/26.8.1845 Καυτανοπούλου). Στὴν Τρίπολη ἐφημέριος «Παναγιώτης ἱερεὺς Σακελλάριος» καὶ οἰκογένειαι συνεπόνυμοι (Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἄθ. τ. Β', 1967, σ. 899 καὶ Τάσου Ἄθ. Γριτσοπούλου, Ἱστορία τῆς Τριπολιτσᾶς, Ἄθ. τ. Β', 1976, σ. 451), κ. ἄλλ.

71. Γ.Α.Κ. φάκ. 29 Ὁρησκείας. Τὸ 1843 κατοικογεωργὸς Λιγουργεῖοῦ ὁ Ἰ. Σακελλαρίου, γαμβρὸς τοῦ Ἄναγν. Λιατοπούλου (36/14.4.1843 καὶ 93/25.11.1843 Καυτανοπούλου).

72. Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα ἔνθ' ἄν. Σειρὰ τρίτη. Τὰ περὶ Παιδείας, μέρ. 2ον, Ἄθ. 1968, σ. 1146.

73. ΦΕΚ 19/26.5.1834 (7 Ἰουνίου) σ. 146.

74. «Δᾶμος τῶν Ἐπιδaurίων», IG, vol. IV. Inscriptiones Argolidis, edidit Max. Fraenkel, Berolini 1902, No 915-925, σσ. 192-198.

75. ΦΕΚ 7/10.2.1875, σσ. 41; Β.Δ/μα τῆς 27.1.1875.

76. ΦΕΚ 65/20.11.1878, σσ. 484-5; Β.Δ/μα τῆς 12.10.1878.

77. Μὲ τὸ βασιλικὸ διάταγμα τῆς 8.10.1893.

78. Νόμος 4057, ΦΕΚ 58/14.2.1912 τχ. Α' σσ. 347-373.

79. ΦΕΚ 262/31.8.1912, σ. 1531, πρβλ. Ἄλεξ. Θ. Δρακάκη - Στυλ. Ι. Κούνδουρου, Ἀρχεῖα περὶ τῆς συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων 1836-1939 καὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Κράτους, Ἄθ. Α'-Β', 1939-1940 (ἡ σελιδαρίθμηση συνεχῆς), τ. Α', σ. 63 καὶ τ. Β', σ. 854.— Ἐκδοσις τῆς Κεντρικῆς Ἐνώσεως Δήμων καὶ Κοινοτήτων Ἑλλάδος. Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων. 2. Νομὸς Ἀργολίδος. Ἐπιμελεῖα Ἰπουργεῖου Ἐσωτερικῶν... Ἄθ. Μάιος 1961. Ἐλευθέριος Γ. Σκιαδάς, — Ἱστορικὸ διάγραμμα τῶν Δήμων τῆς Ἑλλάδος 1833-1912. Σχηματισμὸς-σύσταση-ἐξέλιξη-πληθυσμὸς-εμβλήματα... Ἄθ. 1993, σ. 256, 258-261.

80. Φύλλα Μαΐου καὶ Ἰουνίου 1993, σσ. 4-5.

81. Ἰ. Δαμασκηνοῦ ἔνθ' ἄν. στήλ. 1372. Κ. Ἀρμενοπούλου, Ἐξάβιβλος, βιβλ. Γ', τίτλ. 5, 75: «Ἐὰν ἄνηβος κληρονομήση τινά, ὀφείλει τὰ κληρονομιαῖα χρέη καταβαλεῖν».

82. Δὲν μπορεῖ, κατ' ἐμέ, νὰ καταξιωθῆ ὁ ἰκανώτατος κατὰ τὴν ἐποχὴν του δήμαρ-

χος Ναυπλιέων Δημήτριος Α. Τερζάκης (1899-1903), ὁ τότε γνωστός μὲ τὸ προσωνύμιο «Ἀετός» (ἀλλὰ καὶ «Κεραμιδόγατος» στὰ νιάτα του), καὶ μετέπειτα τὸ 1915 βουλευτής, ποὺ ἐπέστρεψε γέρων γιὰ δύο μῆνες νομάρχης Ἀργολιδοκορινθίας τὸν Ἰούνιο-Ἰούλιο 1944, τῆ φοβερῆ ἐκείνη τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ ἐποχῆ, καί, ἀτυχῶς, ἀντὶ νὰ τὸν ἀποτρέψη τὸν συνώδευσε στὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του ὁ γυιὸς του, γνωστός λογοτέχνης Ἄγγελος Τερζάκης, ποὺ λίγους μῆνες μετὰ ἔγραψε καὶ ἀνέβασε ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο τὸ ἔργο «Blot C». Οὕτε βεβαίως καταζιώνεται ὁ μεγαλοιδιοκτῆτης τοῦ κτήματος Λογοθέτη, ποὺ ὄλοι ἐμεῖς οἱ παλαιοὶ Ναυπλιεῖς τοῦ μεσοπολέμου ἐθαυμάσαμε, μετὰ τῶν φυλακῶν Τίρυνθος καὶ τοῦ ρεύματος Ραμαντάνη, μὲ τὸ πυργοειδὲς στὸ μέσο σπίτι, ἀφοῦ ὁ Ἀριστείδης Λογοθέτης, γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν ἐπὶ Ζετιάν (1834-1836), ὁ πρῶτος ἰδιοκτῆτης, τὸ εἶχε στὴν οὐσία σφετερισθῆ σὰν ἐθνικὸ κτῆμα ποὺ ἦτο ἐξ 125 ἀρχικὰ στρεμμάτων, καὶ ἐκδιώξει διαφόρους γεωργοὺς ποὺ τὸ καλλιεργοῦσαν καὶ τὸ ἐνέμοντο ἐπὶ πολλὰ χρόνια (πρβλ. ἐφημ. «Ἀθηνα» φ. 473/22.9.1837, σσ. 1946-1947).

83. Παλ. Διαθήκη τῶν Ο΄, Ἡσαΐας ΝΑ΄ 7.

84. Ἀπ. Παύλου, Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Β΄ ἐπιστολῆ, γ΄ 2.

85. Thomas J. Schlereth, *The Cosmopolitan Ideal in Enlightenment Thought. Its Form and Function in the Ideas of Franklin, Hume and Voltaire*, Notre-Dame (Indiana, USA) and London (Engl.) 1977.

86. Ἐδανείσθηκα συμπληρωμένη μιὰ ἔκφραση τῆς ἐξαιρέτης Ἀμερικανίδας διηγηματογράφου Grace Paley, ποὺ ἔχει γιὰ τίτλο τῆς συλλογῆς δώδεκα διηγημάτων τῆς «The Little Disturbances of Man» - οἱ Μικρὲς Ταραχὲς τοῦ Ἀνθρώπου - ὁ ὁποῖος ἀπεδόθη στὴ γαλλικὴ μετάφραση καὶ ἔκδοσι τῆς συλλογῆς, ὡς «Les petits riens de la vie» (Τὰ μικρὰ τίποτα τῆς ζωῆς, μετάφρ. ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ Claude Richard, Bibliothèque étrangère Rivages, Paris-Marseille 1985 καὶ β΄ ἔκδ. 1989)· καὶ ὁ πρωτότυπος τίτλος καὶ ὁ τῆς μεταφράσεως ὑποδηλοῦν σαφῶς τὰ πιστεύω τῆς ταλαντούχου συγγραφέως, καθηγητριάς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Νέας Ὑόρκης, γιὰ τὸν κόσμο, γεμᾶτο μελαγχολία καὶ διασκέδαση, ποὺ προκαλοῦνται κάθε φορὰ ἀπὸ μικρὲς «ταραχὲς» - ἀσήμαντα συμβάντα. Ἀλλὰ τὸ rien ἀποδίδεται σὲ πολλὰ: ὁ γνωστός ποιητῆς μας Π. Λιαλιάτσης: «Ἀναπνέουμε τὸ Θεὸ στὸ τίποτα / τὸ μεγάλο τίποτα / τὸ θαῦμα τὸ παντοτινὸ» («Χαρμολύπη», Ἀθ. 1991, σσ. 56-57)· ἡ γυναίκα μου Μαρία Γιαννακοπούλου: «Ἄπειρο Σύμπαν/ ἐγὼ ἓνα τίποτα / εἶμαι ἐντὸς σου» (Δεκαεπτασύλλαβα - ἑλληνικὰ χάι-κái, Ἀθ. 1987, σ. 7).

87. Ἄς θυμηθοῦμε τὸν Πλάτωνα (Νόμοι βιβλ. Δ΄ 4-709Α), ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι τύχες καὶ συμφορὲς καθορίζουν τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων σὲ ὄλες τὶς λεπτομέρειες καὶ κανένας ποτὲ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν μπορεῖ νὰ νομοθετήσῃ οὐδὲν («οὕτως ἔοικ' ἔχειν τάνθρώπινα... ὡς οὐδεὶς ποτε ἀνθρώπων οὐδὲν νομοθετεῖ, τύχαι δὲ καὶ ξυμφοραὶ παντοῖαι πίπτουσαι παντοίως νομοθετοῦσι τὰ πάντα ἡμῖν»).

88. Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγενεσίας τ. Α΄ ... Ἀθ. 1857 καὶ 1971 (1) σ. 110, 113, 450, 452-4 καὶ τ. Β΄, 1862 καὶ 1972 (2), σ. 42· τ. Α΄ 1971 (3) σ. 99, 106· «Λυτὰ» τ. Α΄, 1976 (9), σσ. 3-6, 22 καὶ τ. Β΄, 1977 (10) σ. 14.— Νικ. Σπηλιάδου, Ἀπομνημονεύματα συνταχθέντα διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος... τ. Α΄, Ἀθ. 1851, σ. 75, 263 (νέα ἔκδ. Ἀθ. 1972, ἐπιμελεῖα Π. Φ. Χριστοπούλου).— Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἀθ. 1858, τ. Α΄, σ. 319 (καὶ ἔκδ. Ἀθ. 1899 καὶ 1974 ἐπιμ. Τάσ. Ἀθ. Γριτσοπούλου).— Ἰ. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς

Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἀθ. 1861, σ. 526.— Μιχ. Λαμπруνίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθ. 1898, σ. 362.

89. Μητρῶον τῶν κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα ἀξιωματικῶν, Τμήματος Χειρογράφων καὶ Ὁμοιοτύπων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μᾶς, α/α 817. σελ. 89 (5ης τάξ. ἀξίωμ. ἔνθα πατρίς του σημειοῦται τὸ Ναύπλιον).— Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγενεσίας, «Λυτὰ ἔγγραφα», τ. Β', 1977(10) σ. 124, τ. ΣΤ' 1981(14) σ. 113, 220.— Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔνθ' ἄν. τ. Β', σ. 117.— Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα, ἔνθ' ἄν. τ. Α', σ. 449.— ΦΕΚ 32/5.8.1858, σ. 217. Μιχ. Λαμπруνίδου, Ναυπλία 1898, σ. 369.— Χρ. Α. Στασινοπούλου, Λεξικὸ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, Ἀθ. 1971, τ. 2ος, σ. 515, 517.— Στεφ. Π. Παπαγεωργίου, Τὸ ἀρχεῖο Σισίνη, ΔΙΕΕΕ, τ. 23, 1980, σ. 255, 324-5, 327.

90. Ἡρωϊκὸς μαχητὴς ποῦ ἔδρασε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνος, ἤδη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπὸ τοῦ 1814 κἄξ. Haydud - χαϊντούντ- κλέφτης, δηλ. ἐπαναστατημένος ραγιάς δρῶν στὰ βουνά, «χαϊνης», γιὸς τοῦ παπᾶ-Κακάνη, ἐφημερίου στοῦ Χαϊντάρι, ποῦ ἦτο σακελλάριος, γι' αὐτὸ φέρεται ὁ πατέρας «Σακελλάριος Κακάνης» καὶ ὁ γιὸς «Ἀναγνώστης Σακελλαρίου Κακάνης» ἢ «Ἀναγνώστης Παπα-Κακάνης». Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1823 ὁ Ἀναγνώστης χιλιάρχος καὶ τὸν Φ/βριον τοῦ 1825 ἀντιστράτηγος· ἔνθ' φέρεται ὡς «Ναυπλιώτης» στρατιωτικὸς, δηλ. ἐκ τῆς περιοχῆς γενικῶς τοῦ Ναυπλίου, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1823 ἦτο κάτοικος Ἄργους. Πιστεύω ὅτι ἡ οἰκογένεια Κακάνη κατήγετο ἀπὸ τὰ Μπούτια, ἐξ οὗ χωρίου κατήγοντο οἱ ἀγωνιστὲς Κωνσταντῆς καὶ Γεώργιος Κακάνης, καὶ ὁ Μῆτρος Κακάνης, ἐκεῖθεν δὲ ὁ ἱερεὺς εἶχε τοποθετηθῆ ἐφημέριος στοῦ Δρέπανο, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος ἀνεγνωρίσθη τελικὰ ὡς ἀξιωματικὸς 5ης τάξεως, θανὼν τὸ 1827. Πρβλ. «Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγενεσίας... τ. Δ', 1973(7), σ. 113, 130· τ. Ε', 1974(8), σ. 124· «Λυτὰ» τ. Β', 1977(10), σ. 124· «Λυτὰ» τ. Ε', 1981(13), σ. 356. Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν Ἐθνικῆς, κυτίον 67, καὶ Μητρῶον Ἀξιωματικῶν ἔνθ' ἄν. α/α 727, σελ. 81, ἔνθα ἀναγράφεται ὡς πατρίς τὸ Ναύπλιον.

91. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω κλάδου τῶν Κακάνηδων ὁ καπετὰν Κωνσταντῆς, ἐκ τῆς «ἐπαρχίας Ἄργους» καταγόμενος καὶ δὴ ἐκ Μπουτιῶν, διεκρίθη γιὰ τὴ γενναιοτήτά του στὴν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου φυλάσσοντας τὴ θέση «Κιόσκι» καὶ στὰ Δερβενάκια ὑπὸ τὸν Δ. Τσόκρη καὶ προβιβάζεται στίς 19.3.1825 ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ τὸ Ὑπουργεῖο τοῦ Πολέμου «στὸ βαθμὸ τῆς στρατηγίας»· τίς ὀργανωτικὲς ἰκανότητες καὶ τὴν ἀνδρεία του ἀνεγνώριζε καὶ ὁ Παπαφλέσσας, κατ' ἀπαίτηση τοῦ ὁποῖου ἐστάλη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως στοῦ Μανιάκι ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικοῦ σώματος. Πρβλ. Ἄ. Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ ἔνθ' ἄν. τ. Δ', 1841, σ. 164.— Σπηλιάδου, ἔνθ' ἄν. τ. Α', σ. 426 καὶ τ. Β', 1852, σ. 307, 308.— Ἰ. Φιλίημονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἀθ. 1860, τ. Γ', σ. 309.— Μιχ. Οἰκονόμου, Ἱστορικά, ἔνθ' ἄν. σ. 517, 518 (καὶ ἔκδ. 1976, ἐπιμ.-εἰσαγ.-εὔρετ. Ἰωάννας Γιανναροπούλου - Τάσου Γριτσοπούλου).— Δημ. Βαρδουνιώτου, Ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη... ἐν Τριπόλει 1913, σ. 250.— Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγενεσίας, τ. Β', 1862 καὶ 1972 (2), σ. 111, 517, τ. Δ' (7), σ. 179, 206, 257, 432· τ. Ε' (8), σ. 197.— Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν, κυτίον 67, καὶ Μητρῶον Ἀξιωματικῶν, ἔνθ' ἄν. α/α 199, σελ. 37, στοῦ ὁποῖο καταγράφεται ὡς ἀξιωματικὸς 3ης τάξ. καταγόμενος ἐξ Ἀργολίδος γενικῶς, φονευθεὶς τὸ 1825 στὴν πολιορκία τοῦ Νεοκάστρου, ὅπως καὶ ὁ Φραντζῆς (ἔνθ' ἄν.). Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ μελετήσω προσφάτως τὰ σχετικὰ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἔγγραφα, καθ' ὅσον τὸ κυτίον 67, ἐντὸς τοῦ ὁποῖο ὁ σχετικὸς φάκελλος, εἶχε μεταφερθῆ

στο Τμήμα Συντηρήσεως. Σπυρ. Δ. Λουκάτου, Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γρηγορίου Δικαίου, τοῦ Παπαφλέσσα, μετὰ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος πρὸ τῆς μάχης εἰς τὸ Μανιάκι 1-18 Μαΐου 1825, περ. «Μνημοσύνη» τ. Α', 1967, σ. 145 ὑποσ. 3, σ. 149, 155, 157, 159, 161, 167, 169.— Ἰωάννας Γιανναροπούλου, Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Ρήγα Παλαμῆδη, «Μνημοσύνη» τ. Δ', 1972-1973, σ. 160, 161.

92. Ἡ οἰκογένεια Νέζου κατήγετο ἀπὸ τὸ Κουτσοπόδι, ὅπως καὶ τῶν Δανοπουλαίων, ἀνέδειξε δὲ τρεῖς ἀγωνιστὰς: α) τὸν Ἀναστάσιο Νέζο, ὑποχιλιάρχο τὸ 1823 καὶ ἑκατόνταρχο στὴν ἀνακατάταξη τοῦ 1830, καταταγέστα τελικὰ στὴν 3ῃ τάξῃ τῶν Ἀγωνιστῶν, τὸ 1832 ταγματάρχη, ὄπλαρχηγὸν τῶν κάτω χωρίων Ἑργου, τοῦ κάμπου, β) τὸν Ἀνδριανό, ποὺ «ὑπηρέτησε κατὰ τὸν Ἀγῶνα ὡς ἀξιωματικός», καταταγέστα στὴν 4ῃ τάξῃ, καὶ γ) τὸν Κωνσταντῖνο Νέζο, ταξίαρχο τὸ 1825, καταταγέστα στὴν 6ῃ τάξῃ. Μητρῶον ἐνθ' ἄν. α/α 188, 441, 1085, σελ. 36, 57, 111.— Βαρδουνιώτης ἐνθ' ἄν. σ. 250. Τὸ ἐπώνυμον καὶ «Νέζιος». Ὑπῆρχε καὶ Γεώργιος Νέζος, πρβλ. «Πελοποννησιακά», τ. Κ' 1994, ἐνθα «Ἑργολικὸν Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον» ἐκδοθὲν μὲ εὐθ. Τάσου Γριτσοπούλου καὶ Κ. Κοτσώνη καὶ χορηγία πρὸς τὸν Σύλλογον Ἑργείων «Ὁ Δαναός» Κων. Χρ. Δέδε, σ. 174, 191, 200-201, 436.

93. Στὸ Ἑργον βρῆκα νὰ ὑπάρχη ἓνας δρόμος μὲ ὄνομα ποῦ τιμᾶει, ἀόριστα, τοὺς ἀγνώστους «Ἑργεῖους Ἑρωας» καὶ εἶναι σημαντικό, ἐφ' ὅσον τιμῶνται τόσοι ποὺ δὲν εἶχαν καμμίαν ἰδιαίτην σχέσιν μὲ τὴν ἱστορικὴ πόλιν, ὅπως βασιλιάδες (Γεώργιος, Κωνσταντῖνος, Ἀλέξανδρος, οἱ βασιλίσσες Ὀλγα καὶ Σοφία, ἐνῶ ὁ πλέον καταπολεμηθεὶς ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ ὁ πλέον Ἑλληνας βασιλεὺς Ὀθων παραλείπεται), δευτερευόντες λογοτέχνες (Κρυστάλλης, Δροσίνης, ἐνῶ ὁ ἔθνικὸς ποιητὴς μας Διον. Σολωμὸς δὲν τιμᾶται, τιμῶνται ὁμοῦς ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Καβάφης, ὁ Σεφέρης), διάφορα νησιά (Ἑρμοῦ, Σύρα, Τήνος, Σπέτσες κλπ.) καὶ ἄλλες γεωγραφικὰς περιοχὰς (Κιλικία, Ἑρκαδία, Μεσσηνία-Ἑρκαδία) (γιὰ μένα ὁμοῦς οἱ νουνεχεῖς εὐκόλα οὐτε στήνουν οὐτε ἀποκαθλώνουν εἰδῶλα). Τὸ πρόβλημα τῆς ὀνοματοθεσίας τῶν δρόμων εἶναι δυσχερὲς καὶ ἔχει ἀφεθῆ στὴν ἐλευθέρην ἐπιλογὴν τῶν ἐκάστοτε τοπικῶν παραγόντων, ἐνῶ ἔπρεπε τοῦλάχιστο νὰ εἶχε διαμορφωθῆ ἓνα γενικῆς ἰσχύος νομοθετικὸ πλαίσιο ἀρχῶν καὶ κανόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓνα μεγάλο χρονικὸ ὄριο, ἴσως πεντηκονταετία ἀπὸ τὸ θάνατο, μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ ὁποίου θὰ μπορῆ νὰ δίδεται ἓνα ὄνομα, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἠὺξημένη πλειοψηφία (80%) τῶν κατὰ νόμον μελῶν τῶν Δημοτικῶν Συμβουλίων (τρὶς ψηφίζόντων) καὶ ὄχι τῶν παρόντων στὶς συνεδρίες. Καὶ μιὰ ἀπορία: ὑπάρχει στὸ Ἑργον ὁδὸς Ἑρκαδίου Μάνου; θὰ τιμᾶται μᾶλλον ὁ συνώνυμος καὶ συνεπώνυμος διευθυντὴς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας (1708-1721) καὶ «ὑπάτος τῶν φιλοσόφων», ἡ Μάνας, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐξ Ἑργου; περὶ αὐτοῦ: Κασσ. Δαπόντε, Ἱστορικὸς Κατάλογος ἀνδρῶν ἐπισήμων (1700-1784), ἐν Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκης τ. Γ', 1872, σ. 190· Δημητρίου Προκοπίου Μοσχοπολίτου, Ἀπαρίθμησις τῶν λογίων Γραικῶν, παρ. 80, ἐν I. A. Fabricii, Bibliotheca Graeca, Hamburgi 1808· Μελετίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τ. Δ', Βιέννη 1795, σ. 139, ἐκδ. Γ. Βενδότη καὶ ἐπανέκδ. Κων/πόλει 1853· Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Περὶ τῆς ἐν Κων/πόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἐν Φιλολ. Συλλόγῳ Κων/πόλεως, σ. 74· Ματθαίου Παρανίκα, Σχεδιάσμα περὶ τῆς... καταστάσεως τῶν γραμμάτων... 1867, σ. 26· Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλλην. Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, Ἀθ. 1872, σ. 376· Κων Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθ. 1868, σ. 430-431· Μανουὴλ Γεδεῶν,

Χρονικά Πατριαρχικής Ἀκαδημίας. Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, Κων/πόλει, ἈΩΠΓ, σσ. 136-9.— ΔΙΕΕΕ, τ. Β', 1885, σ. 450. Ὑπῆρχε ὁμοῦ καὶ ἕνας ἄλλος, ἐπιφανὴς ἱατρός, Ἰάκωβος, στὴν Κων/πολὴ «ιατρεύσας ἐπὶ Λέοντος βασιλέως», δηλ. τοῦ Α', 457-474 μ.Χ., ὁ ὁποῖος Ἰάκωβος εἶχε γεννηθῆ καὶ μεγαλώσει «εἰς Δρέπανον τὸ ἐν Ἄργει», ἀπὸ μητέρα Δρεπανιώτισσα καὶ πατέρα τὸν Κωνσταντινοπολίτην ἱστρὸν Ἡσύχιον· ὑπῆρχε καὶ ὁ Ἄργεῖος ἱστορικός Ἰάσων, νεώτερος τοῦ Χαιρωνέως Πλουτάρχου (46-120 μ.Χ. περ.), γράψας περὶ τῆς Ἑλλάδος σὲ 4 βιβλία. Ἄργεῖος ἐπίσης ὁ ἱστορικός Ἀκουσίλαος, ὁ πατέρας μάλιστα τοῦ ὁποῖου ἐλέγετο Κάβας, εἶχε ὁμοῦ γεννηθῆ στὴ πόλιν Κερκάδα, ποῦ ἔκειτο κοντὰ στὴν Αὐλίδα· ἔγραψε «Γενεαλογίας», βάσει πληροφοριῶν ποῦ ἔλαβε ἀπὸ «χαλκᾶς δέλτους», τίς ὁποῖες εἶχε βρῆ ὁ πατέρας του σκάβοντας σὲ κάποιον μέρος τοῦ σπιτιοῦ του. Καὶ ὁ σοφὸς Παλαμήδης, ὁ γυιὸς τῆς Κλυμένης καὶ τοῦ Ναυπλίου, καλεῖται «Ἄργεῖος ἐποποιός» (ἢ «Εὐβοεὺς τὸ γένος», Λεξικὸν Ἡσυχίου καὶ Κοσμά μοναχοῦ ἀγιοπολίτου Φιλοργηγορίου, Ἄλλαι ἱστορίαι ιη', Migne Patrol. Gr. t. 38, 1862, στήλ. 625). Ἄργεῖοι οἱ γράψαντες «Ἀργολικά» Ἄγιος, Ἀναξικράτης, Δεινίας καὶ Δέρκυλος, ὁ μετὰ τοῦ Δεινίου φονεύσας τὸν τύραννον Ἀβαντίδαν· Ἄργεῖος κάποιος μὲ τὸν ὄνομα Σωκράτης, γράψας «Περιήγησιν Ἄργους», ἐπίσης ὁ Λυκέας, συγγράψας ἱστορικὸν ἔπος ἀναφερόμενον στὴν πατρίδα του· Ἄργεῖος ὁ διαλεκτικός Ἀριστοτέλης, ὁ πλατωνικός φιλόσοφος Γάϊος Ἀρποκρατίων, «συμβιωτῆς Καίσαρος», ὁ λεξικογράφος Εὐδήμος τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ., ὁ τραγωδὸς Λεοντεὺς τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. ὁ γλύπτης Πολυμήδης, ὁ φιλοτεχνήσας τὰ δύο μεγάλα ὕψους 1,97 μ. στοὺς Δελφοὺς εὐρεθέντα ἀγάλματα, παριστῶντα τὸν Κλέοβιν καὶ Βίτωνα. Ἄργεῖοι ὁ δσῖος Λεόντιος ὁ Μυροβλήτης καὶ ὁ νεομάρτυς Ἀγγελῆς· Ἄργεῖος καὶ ὁ Ἰάκωβος Κοντοβράκης, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ διαθήκη του (10164/1868 ἐνώπιον τοῦ συμβ/φου Ἄργους Δ. Ι. Κιτσοπούλου) ἐκκληροδότησε στὸ Δῆμο Ἄργους τρία ἐργαστήρια (στὶς τοποθεσίας Γούβα, Παπουτσίδικα καὶ Γύφτικα) καὶ μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, γιὰ νὰ τρέφονται μὲ τὰ εἰσοδήματα καὶ νὰ σπουδάσουν δύο ὄρφανὰ καὶ ἄπορα Ἀργεῖακια, τὸ ἕνα στὴν Ἱερατικὴ Σχολή, γιὰ νὰ γίνῃ ἱερεὺς στὸ Ἄργος, καὶ τὸ ἄλλο στὸ Πολυτεχνεῖο, καὶ μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν τοὺς νὰ στέλωνται ἄλλα δύο «ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ καὶ οὕτω καθέξῃ πάντοτε» (Biographi Graeci qui ab Hesychio pendent, recensuit Ioannes Flack, Berolini 1883, σ. 4, 60-61, 95, ἀλλὰ καὶ Ἡσυχίου Ὀνοματολόγος, ἐκδ. I. Flack, Lipsiae 1882, σ. 30, 102, 109.— Φλαβ. Ἰωσήπου, Κατ' Ἀπίωνος λόγος Α', κεφ. 2-13.— Ἀθηναίου Δειπνοσοφ. Γ' 32-86F, Η' 343, ΙΔ' 626.— Πλουτάρχου, βίος Ἀράτου 3 καὶ Γυναικῶν ἀρεταί, Ἡθικά 245.— Πausanias II 19, 5· 22, 2· 23.8.— I. Στοβαίου Ἀνθολόγιον. Κλήμεντος Ἀλεξ. Στρωματεῖς Α' 21.— Φωτίου σ. 344a.— Σούδας Λεξικόν.— Imm. Bekker, Anecdota Graeca τ. I, 1815, σ. 75, 476.— Car. Mülleri, F.H.G. vol. I, 1840, Parisiis, σσ. 100-103· v. II, σ. 12· v. IV, 1868, σσ. 242-3, 301-2, 412). Ὅλοι αὐτοὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ τιμῶνται; Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἦσαν Ἀργεῖοι, ἀλλὰ ἔγραψαν «Ἀργολικά», ὅπως οἱ: Μυτιληναῖος Ἑλλάνικος, Ρηγῖνος Ἴππυς, Κυρηναῖος Ἴστρος, ὁ Ἰλιεύς Πολέμων καὶ ὁ Τελέσαρχος; Καὶ ὁ Σταγειρίτης Ἀριστοτέλης, ὅστις εἶχε συγγράψῃ «Ἀργείων πολιτείαν»; Ἀργεϊακῆς καταγωγῆς ἦσαν καὶ οἱ Ναυπλιεῖς τοῦ 16ου αἰ. Ζυγομαλάδες, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο προγενεστέρως Σαγομαλάδες, ἐγκατασταθέντες στὸ Ναύπλιον περὶ τὸ 1450-1470 (Martini Crusii, Turcogaeciae, Basileae 1584, σ. 92— ὁ δρόμος στὰ Βραχαταίικα τοῦ Ναυπλίου, ποῦ τιμᾷ τὸν Ἰ. Ζυγομαλά, δὲν φέρει, σὲ καμμιά διασταύρωση, πινακίδες μὲ τὸ ὄνομά

του, τὸ ὁποῖο μένει συνεπῶς μόνο στὸ στόμα τῶν παροδίων κατοίκων καὶ στὰ χαρτιά, σὲ μερικὰ μάλιστα δημόσιας χρήσης, ὅπως στοὺς τηλεφωνικοὺς καταλόγους —1996, σ. 553, 559, 579, ἐπών. Ἑλβαίν, Διόσκουροι, Στεφάνου— παρατόνωσ «Ζυγομάλα», ὅπως καὶ τὰ χωριά «Ἄνυφι» καὶ «Δένδρα» ἀντὶ Ἄνυφι καὶ Δενδρά). Γνωστὸν ὅτι τὸ Ναύπλιον κυρίως ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος μπῆκε στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας, εἰσηλθε δηλ. στὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ πράγματα τοῦ Βυζαντίου σὰν ἀσφαλῆς ἔδρα στρατηγοῦ καὶ σὰν «ἐμπορεῖο» ὄχυρό, «ἀμφιθαλασσιδίων φρούριον», ὅπως θὰ τὸ ἐχαρακτήριζε ὁ βυζαντινὸς «βασιλικὸς δικαιοφύλαξ» καὶ ἱστορικὸς Γ. Παχυμέρης (Ἄνδρόνικος Παλαιολόγος Γ' 15, Bonnae 1835, vol. II, σ. 233. Κατὰ τὸ 1032 «στρατηγῶν» Ναυπλίου ἦτο ὁ νικητὴς τῶν Ἀράβων πατρίκιος Νικηφόρος Καραντηνός, ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστοριῶν, C.S.H.B. Bonnae, τ. Β', 1839, σ. 499 καὶ «Νέος Ἑλληνομνήμων» τ. Θ', 1912, σ. 411), τράβηξε ὁμως παραλλήλως τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βενετῶν, οἱ ὁποῖοι στὴ συνθήκη μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς τοῦ ἔτους 1198 (G. L. F. Tafel und G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, Bd I, Wien, 1856, σσ. 113-124, 246-280· Zacharia von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, Bd III, σσ. 553-565) περιέλαβον καὶ τὸ Ναύπλιον σὰν διαμετακομιστικὸν σταθμὸν τῶν πλοίων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων τους, μετέπειτα δὲ ἐπὶ φραγκοκρατίας συνεχῆς ὑπῆρξε ἡ παρουσία των στὴν πόλιν· τὸ ὄνομα ὁμως τοῦ Ἄργου συνέχισε σταθερὰ νὰ δέχεται τὶς ἀνατῦξεις τῆς ἀρχαίας δόξας καὶ νὰ ζωντανεύη εὐκολα τὴ μνήμη τοῦ κάθε ἀναγνώστη πού εἶχε κάποια ἀρχαιομάθεια, δεδομένης τῆς εὐρύτερης Ἀργεϊακῆς κυριαρχίας, ἡ ὁποία κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν ἐπεξετάθη σὲ ὅλη τὴ χερσόνησο τῆς Ἀργολίδος καὶ δὲν περιωρίσθη κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδο, ἀπλᾶ μόνο, ὅταν τὸ Ναύπλιον ἀνεγνωρίσθη σὰν σημαντικὴ πλέον καὶ αὐτὴ πόλις, ἔγινε ἰσότιμο· ἀπόδειξη ἀφ' ἐνὸς ὁ πάγιος διφυῆς τίτλος τῆς ἐπισκοπῆς (1165-6 ἐπὶ ἐπισκόπου Νικήτα) καὶ εἶτα μητροπόλεως (1189 ἐπὶ τοῦ ἀναβιβασθέντος) μητροπολίτου Ἰωάννου) Ἄργου καὶ Ναυπλίου (Her. Geizer, Analecta Byzantina, Index scholarum Hibernarum, Iena 1891, σ. 12) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Βενετῶν στὰ 1198 συνθήκη, σὲ λατινικὸ μόνον ἀντίγραφο διασωθεῖσα, ἐνθα κατονομάζεται ἡ ὅλη διοικητικὴ περιοχὴ μὲ τὴν ἐπίσημη ὀρολογία «ὄριον» καὶ μὲ τὰ τρία ἐκ παραλλήλου ὀνόματα «Corinthij, Argus et Nauplii»· γι' αὐτὸ πιστεύω πὼς ἕνας συμπατριώτης μας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀξιόλογους στὴν ἑλληνικὴ παλαιογραφία, ὁ Μιχαὴλ Σουλιάρδος, τοῦ 15ου-16ου αἰ. πού εἶχε ἀντιγράψει πλῆθος κωδίκων καὶ ἐγγράφων ἐδῶ καὶ στὴν Ἑσπερία, ἀποκαλεῖ τὸν ἑαυτοῦ, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος σὲ πολλοὺς κώδικες, ἄλλοτε Ναυπλιέα («ἐκ Ναυπλιέων χώρας») καὶ ἄλλοτε Ἀργεῖον («Νέος Ἑλληνομνήμων» τ. Β', 1905, σσ. 29-48 καὶ τ. Στ', 1909, σσ. 273-283). Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ὁ Ἑλληνας σπουδαστής, τὸ 1717-1721, στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παδοῦης Νικόλαος Πέτρου τοῦ Θωμᾶ γράφεται ἄλλοτε «argivus» (Ἀργεῖος), ἄλλοτε «Naupliensis» (Ναυπλιεὺς) καὶ ἄλλοτε «Πελοποννήσιος» (Γ. Σ. Πλουμίδης, ΕΕΒΣ, τ. ΛΖ', 1969-70, σσ. 289-293)· κατὰ παρόμοιον τρόπον, ἀλλ' ἀντιστρόφως, ἀργότερα, ὁ Ἀθανάσιος Σταγειρίτης στὰ «Ἑπαιρωτικά» του (Βιέννη 1819, σ. 241), ἐκθέτων τὰ τοῦ βασιλέως Πύρρου, γράφει ὅτι «οὗτος ἐστρατοπέδευσε εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ναυπλίας» ἀντὶ τοῦ Ἄργου. Ἐνῶ ἐν τῇ τάξει τῶν ἐκκλησιῶν τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναύπλιον παρέμειναν ἰσότιμα, ὅταν τὸ τελευταῖον ἐγένετο βενετικὴ κτήσις (17.12.1388), ἀπέκτησε βαθμιαίως νέαν αἵγλην, ἡ ὁποία διετηρήθη καὶ κατὰ τὴν Α' Τουρκοκρατίαν (1540-1685) καὶ κατὰ τὴν Β' Βενετοκρατίαν (1686-1715) λόγφ κυρίως τῆς ὄχυρότητος τῆς θέσεως· ὁμως ἀρκετὰ ἐλέχθησαν.

94. Παλ. Διαθήκη τῶν Ο΄, Ψαλμός ΝΗ΄ 5.

95. Ἐπιστολὴ Παύλου, Πρὸς Κορινθίους Α΄ Ἐπιστολὴ Γ΄ 1 καὶ 33: «μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος» καὶ «μη ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν».

96. Ὁμιλία εἰς τὸν πρῶτον Ψαλμὸν Ι, 125 (ἐν Migne P. Gr. t. 29, 1857, στήλ. 212). Προγενεστέρως Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας ΙΙ 28 καὶ ΙΧ 8: «δυσάγωγοι ἐπὶ τὸ καλὸν» - «δυσάγωγοι μαθηταί»). Τὸ ἐπίθετον ἔχει ἐπαναλάβει ὁ Γρηγόριος, ὁ Νύσσης ἐπίσκοπος (Migne P. Gr. t. 46, 1863, στήλ. 433B: «δυσάγωγος Ἰσραήλ») καὶ ὁ Ἰωάννης μοναχὸς ὁ Δαμασκηνὸς (Κανὼν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, Ὁδὴ Η΄, Θεοτοκίον: «τὸ δυσάγωγον σῶμα δουλαγωγεῖν ἐνίσχυσε, Παρθένε», Migne P. Gr. t. 96, στήλ. 1400). «Τσιτάτα» ἀπὸ τὰ σοφὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας πολλοὶ τὰ πιπιλίζουν, ἀλλὰ ἐλάχιστοι τὰ ἐπιβεβαιώνουν μὲ τις πράξεις τους, καὶ εἶναι αὐτὸ μιὰ μεγάλη τραγικὴ ἀντινομία ὄχι μόνον, ἀτυχῶς, τῆς ἐποχῆς μας· οἱ συνέπειες εἶναι καταστροφικὲς γιὰ τὸ ἔθνος μας καὶ τὴ φυλὴ μας, τώρα πολὺ περισσότερο ποῦ ὑφιστάμεθα καὶ τοὺς φανεροὺς καὶ τοὺς ὑποuloὺς ἐναγκαλισμοὺς τῶν φίλων καὶ «προστατῶν» μας, γιὰ νὰ ἀρνηθοῦμε σιγὰ-σιγὰ καὶ ἀνεπίγνωστα ὅλες τὶς ἑλληνορθόδοξες ρίζες μας. Τεράστια ἡ εὐθύνη τῶν ἡγετῶν μας, πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν, ποῦ σιωποῦν ἢ συνεργάζονται γιὰ ἓνα δῆθεν ἀναγκαῖον ἐκσυγχρονισμό, ὁ ὁποῖος ὁμως ταυτίζεται οὐσιαστικὰ μὲ τὴν ἀποδυναμώση τοῦ ἔθνους μας, ἀφοῦ ἀφ' ἐνὸς καταργεῖ ἢ περιορίζει στὸ ἐλάχιστο ὅλα τὰ πατροπαράδοτα μαθήματα ποῦ ἐμποδίζουν τὸν ἀφελληνισμό μας καὶ ἀφ' ἑτέρου μᾶς βομβαρδίζει, συστηματικὰ, μὲ χίλια-δύο ψευδεπίγραφα, δῆθεν ψυχαγωγικά, θεάματα ποῦ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ «ληθεδανὰ φάρμακα», γιὰ νὰ ξεχάσουμε τὴν ἑλληνικότητά μας καὶ νὰ ἐγκαταλείψουμε ἀνυπεράσπιστο καὶ ἄβουλο τὸν ἑαυτοῦ μας παίγνιο στὶς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίες τους, δημιουργῶντας μιὰ νέα κατηγορία διαβρωμένων, κατ' ὄνομα μόνον, Ἑλλήνων πολιτῶν, ποῦ θὰ σουσουδίζουν σὰν φτωχοὶ ἐπαρχιωτὲς τῆς Εὐρώπης, μὲ ἐλάχιστες γνώσεις, παραπονημένους μάλιστα, γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν τους, καὶ ποῦ κανόνας ζωῆς τους καὶ ἰδανικὸ θὰ εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Μαμωνᾶ καὶ τῆς πρακτικότητος, παρέχοντας σερβιτορικὲς καὶ θαλαμηπολικὲς ὑπηρεσίες σὰν δουλοπάροικοι καὶ σὰν παρατρεχάμενοι ἐντολοδόχοι.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Πτυχιούχος Φιλολογίας καὶ Νομικῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,

Ἐπίτιμος Ἐπιθεωρητῆς Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν

ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΝΟΥΣΗΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΟΥ ΙΜΠΡΑΗΜ ΣΤΗΝ ΑΡΓΟΛΙΔΑ*

Η ταχύτατη προέλαση των αιγυπτιακών στρατευμάτων προς το κέντρο του Μοριά και η άνετη είσοδός τους στην Τριπολιτσά τις πρωινές ώρες της 11ης Ιουνίου έσπειρε τον πανικό σε κυβέρνηση και λαό.

Οι Έλληνες τυφλωμένοι από τα πολιτικά τους πάθη επέτρεψαν την άνετη αποβίβαση του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία, ο οποίος, μετά τη διεύρυνση του προγεφυρώματός του, άρχισε να κινείται προς το κέντρο του Μοριά. Η αντιμετώπιση του κινδύνου εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης δεν ήταν εκείνη που επέβαλλαν οι περιστάσεις και η εκστρατεία του Κουντουριώτη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κωμωδία, αν δεν είχε τόσο τραγικές συνέπειες. Η λέξη «στραβαραπάδες» ήταν δηλωτική της ελληνικής επιπολαιότητας. Η απελπισμένη θυσία του εκ των πρωτεργατών του εθνικού διχασμού Γρηγορίου Δικαίου στο Μανιάκι και η αδυναμία του Κολοκοτρώνη να αναστείλει την αιγυπτιακή προέλαση στην Τραμπάλα έσπειραν τον πανικό σε όλους. Έτσι ανενόχλητος, μετά από δύο μέρες, ο Αιγύπτιος ηγέτης μπήκε στην Τριπολιτσά τα ξημερώματα της 11ης Ιουνίου 1825, βρίσκοντάς την σχεδόν ανέπαφη και καλά εφοδιασμένη.

Χωρίς να χάσει καιρό, τις πρωινές ώρες της 13ης Ιουνίου βρέθηκε μπροστά στους Μύλους. Η ευνοϊκή για τα ελληνικά όπλα κατάληξη της ομώνυμης μάχης την ίδια ημέρα διασκέδασε βέβαια το μύθο του αήττητου του στρατεύματος του Ιμπραήμ, όμως η εμφάνιση του αιγυπτιακού πεζικού στην Τύρινθα το πρωινό της 15ης του ίδιου μήνα και του αντίστοιχου ιππικού στην Άρεια, καθώς και η ολιγόωρη διακοπή της ύδρευσης της πόλης, έδωσαν το ακριβές μέτρο του κινδύνου. Τέλος η χωρίς προβλήματα επιστροφή την επομένη των εισβολέων στην Αρκαδία, μετά τη δήωση και την πυρπόληση του Άργους και των Μύλων του, μπορεί να προσέφερε στην

---

* Το άρθρο αυτό αποτελεί ανακοίνωση στο Ε' Διεθνές Συνέδριο Πελοποννησιακών Σπουδών (Άργος, Σεπτέμβριος 1995).

ελληνική κυβέρνηση μικρό διάλειμμα ανακούφισης, την έθετε όμως μπροστά σε προβλήματα που έπρεπε να λύσει σε ελάχιστο χρόνο.

Η κατάσταση στην πόλη πριν την προσέγγιση του Ιμπραήμ στη Αργολίδα χαρακτηριζόταν από μία χωρίς όρια αδιαφορία για τα πάντα¹. Οι διορισμένοι αρχηγοί, γράφει ο Μακρυγιάννης, «... όσο ήταν ο Μπραϊμης στο Νιόκαστρο έκαναν τις στρατολογίες τους εις τὰ σπίτια τῶν κατοίκων και πολεμοῦσαν με τις κότες και τὰ κρασιά. Τώρα ποῦ βγήκε ο Μπραϊμης έξω, τραβιοῦνται κατ' τ' Ἀνάπλι. Ἐκεῖ εἶναι τὰ καζίνα και τὰ μπιλιάρδα»². Ανάλογα γράφει και ο Samuel How για χασομέρηδες καπετανέους με χρυσοκέντητες φορεσιές και 2-3 νεαρούς τσιμπουκτσήδες ο καθένας. Ενώ η πατρίδα δοκίμαζε το μέγιστο κίνδυνο, οι διασκεδάσεις έδιναν και έπαιρναν. Αναφορές περιπόλων της Αστυνομίας περιγράφουν ολονύκτιες διασκεδάσεις «*με θυμελικά ὄργανα*» στα καφενεία και τα σπίτια της πόλης³.

Η παρουσία όμως του Ιμπραήμ στην Αργολίδα κατέδειξε και τις συνέπειες της εγκατάλειψης της πρωτεύουσας, όπου καμία αμυντική προετοιμασία δεν είχε γίνει από την απελευθέρωσή της και μετά. Γενικά τα προβλήματα της πόλης θα μπορούσαν να εντοπισθούν: (α) Στην έλλειψη των αναγκαίων μέσων αμύνης. Οι οχυρώσεις είχαν ανάγκη άμεσης επισκευής, τα πυροβόλα είχαν ανάγκη υποστατών, υπήρχε σοβαρή έλλειψη πυρίτιδας, ενώ είχαν χαθεί τα κλειδιά των αποθηκών των φρουρίων. (β) Στη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού προσφύγων αλλά και ατάκτων, κυρίως Ρουμελιωτών που ζητούσαν τους μισθούς τους, και (γ) Στην έλλειψη τροφίμων, εφοδίων και νερού. Οι δύο δεξαμενές ήταν άδειες, ενώ τα λιγοστά πηγάδια ακάθαρτα.

Στον τομέα της τάξης και ασφάλειας της πόλης τα προβλήματα ήσαν πολλά και θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα ακόλουθα: Από πλευράς «ασφάλειας» η αντιμετώπιση των εξωτερικών και εσωτερικών κινδύνων και συγκεκριμένα ο εντοπισμός και εξάρθρωση κατασκοπευτικών ενεργειών του εχθρού, η αντιμετώπιση ενδεχομένης προδοσίας (τη στιγμή μάλιστα που οι φήμες οργίαζαν θέλοντας περισσότερο τον Κωλέτη και λιγότερο τον Μαυροκορδάτο έτοιμους να παραδώσουν την πόλη στον Ιμπραήμ), η συγκέντρωση και ο έλεγχος πληροφοριών για τις κινήσεις του εχθρού και τέλος η

1. Ελευθερίου Γ. Πρεβελάκη, *Η εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά εις την Αργολίδα*, Αθήναι 1950 (όπου και πλήρης βιβλιογραφία).

2. *Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα*. Εισαγωγή - σχόλια Σπύρου Ι. Ασοδραχά. Εκδόσεις Α. Καραβία, σ. 207.

3. Βλ. την 7596 από 18.5.1825 διαταγή του Εκτελεστικού Σώματος προς το Υπουργείο της Αστυνομίας (ΓΑΚ, Υπουργείο Αστυνομίας, φάκελος 24).

αντιμετώπιση υπονομευτικών ενεργειών κατά της εσωτερικής καταστατικής τάξης.

Από πλευράς «τάξης» τα προβλήματα εντοπιζόνταν στην παρουσία στιφών ατάκτων στην πόλη και την ευρύτερη περιοχή της και στη συγκέντρωση εντός και εκτός της πόλης, δηλαδή στο προάστειο του Αιγιαλού και παρά την πόρτα της Στεριάς, πλήθους προσφύγων. Η συμπεριφορά των ατάκτων ήταν κάτι περισσότερο από προκλητική, ενώ η συγκέντρωση των προσφύγων δημιουργούσε προβλήματα στέγασης, διατροφής και υγιεινής. Η αποσυμφόρηση της πόλης από τα πλήθη αυτά υπήρξε το κύριο πρόβλημα αλλά και φροντίδα της κυβέρνησης και των αστυνομικών αρχών, πλην όμως η έλλειψη πολιτικής βούλησης και οι κάθε λογής παρεμβάσεις δεν επέτρεψαν να αντιμετωπισθεί αποφασιστικά. Τα καφενεία αλλά και τα άλλα εργαστήρια (καταστήματα) που διέθεταν οινοπνευματώδη ποτά ήσαν μία ακόμη πηγή αταξίας. Οι συμπλοκές, οι τραυματισμοί, οι κλοπές και οι διαρρήξεις ήσαν στην ημερήσια διάταξη, χωρίς να λείπουν και τα εγκλήματα κατά των ηθών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο έλεγχος της αγοράς ήταν χωρίς άλλο αναγκαίος, αν και σοβαρά κρούσματα αισχροκέρδειας δε φαίνεται να σημειώθηκαν. Τέλος ένα σημαντικό πρόβλημα τάξης, αλλά και υγιεινής, προήρχετο από τη συγκέντρωση Οθωμανών και Αράβων αιχμαλώτων, ενώ προς το φθινόπωρο του 1825 άρχισαν να εμφανίζονται περιπτώσεις πυρκαγιών.

Τα σοβαρά αυτά προβλήματα εκαλείτο να αντιμετωπίσει μια ακέφαλη κυβέρνηση, αφού ο Πρόεδρος της, παρά τις αγωνιώδεις εκκλήσεις, παρέμενε στην Ύδρα. Την έλλειψη ορθολογικής και τελεσφόρου οργανωτικής διάρθρωσης επέτειναν οι φιλοδοξίες, οι αντιζηλίες, τα αβυσσαλέα κομματικά πάθη και οι έριδες των μελών της, κυρίως των Ι. Κωλέτη και Α. Μαυροκορδάτου, ενώ την ίδια στιγμή ο Γάλλος στρατηγός Roche, διανέμων ωρολόγια και πιστόλια, προπαγάνδιζε τη γαλλική προστασία και την υποψηφιότητα του Δούκα του Nemours για τον ελληνικό θρόνο⁴. Την τελευταία στιγμή μικρή καταστατική παρέκκλιση του Βουλευτικού επέτρεψε την ανάπτυξη κάποιων πρωτοβουλιών, αν και στην περίπτωση αυτή, αντί οι ευθύνες να ανατεθούν σε συγκεκριμένα άτομα πρόσωπα, ανετέθησαν για λόγους κομματικών ισορροπιών στο πλέον απρόσφορο σχήμα, σε επιτροπές. Η πλέον επιτυχής επιλογή υπήρξε η ανάθεση της ασφάλειας της πόλης και του φρουρίου στον ένα από τους Υπουργούς Πολέμου, τον Ανδρέα Μεταξά, ο οποίος τις μέρες εκείνες περιεβλήθη σχεδόν με δικτατορικές εξουσίες.

Στο χώρο που μας ενδιαφέρει, της τάξης και ασφάλειας της πόλης,

---

4. Ν. Βλάχου, *Η γένεσις του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού κόμματος εν Ελλάδι*, Αθήναι 1939, σ. 6.

Υπουργός Αστυνομίας ήταν ο *Δημήτριος Δεσύλλας*, ο οποίος παρέλαβε το Υπουργείο στις αρχές Μαρτίου 1825 από το Γρηγόριο Δικαίο, και Γενικός Αστυνόμος ο *Κυριάκος Μώραλης* με δύο Υπαστυνόμους, οι οποίοι εκτός τα άλλα καθήκοντα είχαν επιφορτισθεί με τη διεύθυνση των καταλυμάτων και την εποπτεία της φυλακής. Η εκτελεστική δύναμη της Γενικής Αστυνομίας, δέκα περίπου στρατιώτες υπό ένα Δέκαρχο, ήταν ανεπαρκής για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τα προβλήματα αυτά της Αστυνομίας καθιστούσε οξύτερα η επί μήνες αδυναμία καταβολής των μισθών του προσωπικού της. Στο χώρο αρμοδιότητας όμως της Αστυνομίας επενέβαιναν, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ο Φρούραρχος, ο Πολιτάρχης με τους στρατιώτες του —ένα είδος Χωροφυλακής—, ο Λιμενάρχης - Υγειονόμος και οι Πυλωροί. Οι παρεμβάσεις και η σύγχυση αρμοδιοτήτων ήταν φαινόμενα καθημερινά και αιτίες προστριβών. Συγκεκριμένες και τεκμηριωμένες προτάσεις του Γενικού Αστυνόμου υπό ημερομηνία 27 Μαΐου 1825 προς το Υπουργείο της Αστυνομίας δεν υιοθετήθηκαν με αποτέλεσμα η σύγχυση να επιτείνεται.

Κατά την ανάληψη της γενικής ευθύνης της ασφάλειας της πόλης και του φρουρίου από τον Ανδρέα Μεταξά τοποθετήθηκε ως «συμπράκτωρ» του Γενικού Αστυνόμου ο *Νικόλαος Γερακάρης*, ενώ ως Αστυνομικός Επιστάτης στο προάστειο του Αιγιαλού ο επί φρουραρχίας Πάνου Κολοκοτρώνη Αστυνόμος Ναυπλίου *Γεώργιος Κοτζάκης*. Το σχήμα βέβαια αυτό δε λειτούργησε αρμονικά, όπως φαίνεται από μεταγενέστερες επισημάνσεις του Υπουργού της Αστυνομίας. Ευτυχώς όμως προς το τρίτο 10ήμερο του Ιουνίου τα πράγματα επανήλθαν στην προηγούμενη οργανωτική τους διάρθρωση. Επίσης προβλήματα δυσλειτουργίας δημιουργούσε η διοικητική υπαγωγή των πυλωρών απευθείας στο Υπουργείο Αστυνομίας, καθώς και η έλλειψη συνεργασίας τους με τη στρατιωτική φρουρά των πυλών της Ξηράς και της Θάλασσας. Τέλος έλλειψη συνεργασίας υπήρχε και μεταξύ των ιδίων των αστυνομικών υπαλλήλων και κυρίως μεταξύ του Γενικού Αστυνόμου και του Υπαστυνόμου - καταλυματία. Ειδικότερα τα προβλήματα ασφάλειας (κατασκοπεία, ενδεχόμενο προδοσίας, υπονόμηση καταστατικής τάξης) αντιμετωπίστηκαν κατά κύριο λόγο με τον έλεγχο των εισερχομένων και εξερχομένων, ο οποίος συνίστατο αφενός στη διενέργεια προφορικής (και σε περίπτωση υπονοιών έγγραφης) εξέτασης και αφετέρου στον έλεγχο των επιστολών. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που ο έλεγχος των επιστολών οδήγησε σε συλλήψεις ή και σε επεισόδια. Ανάμεσα σε εκείνους που υπέστησαν τη διαδικασία αυτή υπήρξε και ο Υπουργός του Δικαίου *Ι. Θεοτόκης*⁵, ο οποίος

5. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος Ζ', Θεσσαλονίκη 1986, σ. 91 επ.

συνελήφθη και εφυλακίσθη στο επιθαλάσσιο φρούριο με την κατηγορία της υπονόμευσης του έθνους (συμμετοχή στη γαλλική φατρία). Την ίδια περίοδο κατηγορίες εναντίον εμπόρων της πόλης (Γ. Ορφανίδη, κ.ά.) ως κατασκόπων του Μεχμέτ Άλη οδήγησαν σε νέες συλλήψεις και έρευνες στο Ναύπλιο και τη Σύρο, αν και οι τελευταίες δεν κατέληξαν σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα⁶. Επίσης τόσο η Γενική Αστυνομία όσο και οι πυλωροί προέβαιναν στη συγκέντρωση και τον έλεγχο πληροφοριών —στρατιωτικών αλλά και οικονομικών— αναγκαίων για την επιβίωση του έθνους. Ο έλεγχος αυτός ήταν απόλυτα αναγκαίος αφού το επιτελείο του Ιμπραήμ κατεγίνετο συστηματικά στη διασπορά κατασκευασμένων ειδήσεων. Τέλος έπρεπε να εξετάζονται καθημερινές κατηγορίες για κινήσεις Τούρκων κατασκόπων αλλά και δραστηριοτήτες τουρκολατρών .

Στον τομέα της τάξης το σημαντικότερο πρόβλημα υπήρξε η συγκέντρωση των ατάκτων και των προσφύγων στην πόλη, στο προάστειο του Αιγιαλού και έξω από την πύλη της Ξηράς. Ήδη από τις αρχές του Μαΐου το Εκτελεστικό μετά από πρόταση του Υπουργείου της Αστυνομίας ενέκρινε την απομάκρυνση των «ανωφελώς παραμενόντων» στρατιωτικών στην πόλη και τον εξαναγκασμό τους σε εκστρατεία, χωρίς όμως απ' ό,τι φαίνεται αποτέλεσμα. Ο συνωστισμός κορυφώθηκε τις ημέρες παραμονής του Ιμπραήμ στην Αργολίδα και ήταν τέτοιος, ώστε απεδόθησαν σ' αυτόν έως και εκπυρσοκροτήσεις όπλων. Οι προσπάθειες εκκένωσης, οι οποίες αρχικά εστιάσθηκαν μόνο στις ενδεείς οικογένειες, δεν επέτυχαν. Και όχι μόνον αυτό αλλά συνεχίσθηκε η παράνομη είσοδος αμάχων και λιποτακτών ατάκτων. Τελικά οι προσπάθειες αποσυμφόρησης κατευθύνθηκαν σε οικογένειες, οι οποίες δεν είχαν τροφές τουλάχιστον για έξι μήνες, στις οποίες η κυβέρνηση διέθετε πλοία για την αναχώρησή τους και ανά ένα κοιλό κριθάρι, αλλά και αυτές οι προσπάθειες δεν ευοδώθηκαν. Στα μέσα μάλιστα του Ιουλίου το Ναύπλιο κινδύνευε να «βουλίσει από τό πλήθος τών εισερχομένων» και ο Γενικός Αστυνόμος εντοπίζει στην πόλη «*δλους τούς μπερμπάντηδες και σουρτούκηδες τοῦ Ἄργου και τῆς Τριπολιταῖας*»⁷. Τέλος σε αναφορές του Υπαστυνόμου - καταλυματία στις 5 και 22 Αυγούστου περιγράφεται με τα μελανότερα χρώματα η κατάσταση και αποδίδονται ευθέως ευθύνες για τον πρωτοφανή συνωστισμό στις παρεμβάσεις πολιτικών και διοικητικών παραγόντων.

Αναμφίβολα καταβάλλονται σύντομες προσπάθειες για τον έλεγχο των

6. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, ό.π., σ. 132.

7. Βλ. στην 618/14.7.1825 αναφορά της Γενικής Αστυνομίας Ναυπλίου προς το Υπουργείο της Αστυνομίας (ΓΑΚ, Υπουργείο Αστυνομίας, φάκελος 26).

εισερχομένων και εξερχομένων από τις δύο πύλες της πόλης, όμως αυτές προσκρούουν στην αδυναμία συνεργασίας των πυλωρών του Υπουργείου της Αστυνομίας με την στρατιωτική φρουρά και στις παρεμβάσεις των στρατιωτικών και πολιτικών. Οι σχετικές αναφορές του πυλωρού Δ. Χοϊδά είναι αρκούντως αποκαλυπτικές. Παράλληλα διατάχθηκε ο Υπαστυνόμος των Μύλων να απαγορεύει το διάπλου προς Ναύπλιο χωρίς κυβερνητική άδεια.

Κύρια πηγή αταξιών αποτελούν οι συγκεντρωμένοι άτακτοι και κυρίως οι Ρουμελιώτες και οι Κρανδιώτες, στην έπαρση των οποίων συμβάλλει η προστασία των Κωλέτη και Κουντουριώτη αντίστοιχα. Οι καθημερινές προκλήσεις των κατά των τακτικών αλλά και των άλλων πολιτών καταλήγουν σε συμπλοκές, τραυματισμούς, κ.ά. Εστία αυτών των ταραχών είναι το προάστειο του Αιγιαλού, όπου συγκεντρώνονται ναυτικοί και μεταπράτες από όλη την Ελλάδα. Δε λείπουν βέβαια εκεί και οι αρπαγές, οι διαρρήξεις, οι κλοπές κ.ά. εγκληματικές πράξεις, ενώ η έλλειψη συνεχούς αστυνομικής παρουσίας επιδεινώνει τα πράγματα.

Άλλη πηγή για την τάξη στην πόλη αλλά και στον Αιγιαλό είναι τα καφενεία και τα διάφορα εργαστήρια. Στις 19 Ιουνίου, η Γενική Αστυνομία αναφέρει ότι «... *εμπόδισε όλα τα είδη των πνευματικών ποτών από τοῦ να πουλοῦνται ἐκτός τοῦ οἴνου. Ὡσαύτως καὶ κάθε εἶδος παιγνιδίων καὶ ὅσα ἄλλα γλυκαντικά, καθὼς καὶ ὅλα τὰ βουτυροζυμωτά, ὡς βλαπτικά εἰς τὴν ὑγείαν*»⁸. Δύο μέρες αργότερα θα διατάξει και την απομάκρυνση όλων ποτών από τον Αιγιαλό «... *διὰ νὰ μὴ μεθύουν οἱ στρατιῶται καὶ κάμνουσι καταχρήσεις...*»⁹. Η χαρτοπαιξία τέλος είναι ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα, αφού και αυτά τα μπακάλικά μετετρέπησαν σε «*εργαστήρια τῶν χαρτίων*». Σε αναφορά της προς το προϊστάμενό της Υπουργείο η Γενική Αστυνομία ζητά να απαγορευθούν τα χαρτιά «*καὶ ὅσα ἄλλα παιχνίδια ταραχοποιὰ διὰ νὰ μὴ εὐρίσκουν καὶ οἱ στρατιῶται εἰς ταῦτα τὸ καταφύγιον τῆς ἀμελείας καὶ ἀδιαφορίας ἀπὸ τοῦ χρέους των*». Αν και υπήρξε σχετική απαγόρευση, το πάθος της χαρτοπαιξίας ήταν τέτοιο, ώστε προξενούσε δυσχέρειες και στην εκγύμναση των τακτικών. Από τα καφενεία της πόλης δεν έλειπαν βέβαια και τα μιλιάρδα, που προσέφεραν ιδιαίτερες συγκινήσεις στους λάτρεις τους.

Η συγκέντρωση πλήθους ατάκτων και προσφύγων και η εξ αυτών συσσώρευση ακαθαρσιών σε συνδυασμό με τη στενότητα του χώρου, την έλλειψη αποχετεύσεων και κοινοχρήστων εγκαταστάσεων υγιεινής εγκυμονού

8. Βλ. στην 25/19.7.1825 αναφορά της Γενικής Αστυνομίας Ναυπλίου προς το Υπουργείο της Αστυνομίας (ΓΑΚ, Υπουργείο Αστυνομίας, φάκελος 26).

9. Βλ. στην 32/21.7.1825 αναφορά της Γενικής Αστυνομίας Ναυπλίου προς το Υπουργείο της Αστυνομίας (ΓΑΚ, Υπουργείο Αστυνομίας, φάκελος 26).

κινδύνους επιδημιών. Στις 21 Ιουνίου η Γενική Αστυνομία αναφέρει ότι ήδη άρχισαν γαστροχολερικές ασθένειες, ενώ στις 14 Ιουλίου επανέρχεται τονίζοντας ότι άρχισαν με δριμύτητα οι θάνατοι και επισημαίνοντας ότι η πόλη θα γίνει τάφος ιατρών και ιατρευομένων. Την ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση υγιεινής επέτεινε και η έλλειψη ύδατος, αφού όλο το νερό του υδραγωγείου της Άρειας διοχετευόταν στις δύο στέρνες. Μόλις στις αρχές Ιουλίου θα αφηθεί κάποια ποσότητα για τις βρύσες. Έτσι υπό την απειλή της δίψας συχνά τα συγκεντρωμένα πλήθη σπάζουν τους σωλήνες των υδραγωγείων της Άρειας και της Γλυκιάς, απειλώντας μάλιστα και τη διατεταγμένη για τη φρούρησή τους δύναμη. Τέλος την οζώδη αυτή κατάσταση ολοκληρώνουν οι συγκεντρωμένοι στην αυλή του Αγίου Γεωργίου Άραβες αιχμάλωτοι, οι ψείρες των οποίων, σύμφωνα με αναφορά των Επιτρόπων, κινδυνεύουν να ανέβουν στους τοίχους του ναού!

Οι Άραβες μα και οι άλλοι Οθωμανοί αιχμάλωτοι συνιστούν ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα, γιατί περιφέρονται ελεύθεροι και ο κίνδυνος απόδρασης και μετάβασής τους στο εχθρικό στρατόπεδο είναι άμεσος. Εκτός όμως αυτού αποτελούν στόχο αντεκδικήσεων σε περιπτώσεις εθνικών ατυχιών, κίνδυνο μετάδοσης ασθενειών, μιας και πολλοί είναι άρρωστοι αλλά και αντικείμενα καταχρήσεων, αφού οι διατεταγμένοι για την καθαριότητα της πόλης αιχμάλωτοι διατίθενται τελικά σε προσωπικές υπηρεσίες των ισχυρών. Παρά τις συνεχείς παραστάσεις δεν ευοδώθηκαν οι προσπάθειες της Αστυνομίας για εξεύρεση χώρου περιορισμού τους. Εξασφαλίστηκε όμως η στοιχειώδης σίτιση και ένδυση τους.

Σε μια τέτοια περίπτωση συνωστισμού δεν ήταν δυνατόν να λείψουν και τα εγκλήματα κατά των ηθών, τα οποία εξαιτίας της φύσης τους, όπως εξάλλου και σήμερα, σπάνια αναφέρονταν και καταγράφονταν. Παρά ταύτα όμως εντοπίζουμε καταγγελίες βιασμού νέας από την Κρήτη, απόπειρα αρσενοκοίτη για την ικανοποίηση του πάθους του, καθώς και καταγγελίες για ανήθικες επιθέσεις ατάκτων Ρουμελιωτών κατά προσφύγων από την Τριπολιτσά.

Τα κάποια κρούσματα κερδοσκοπίας, κυρίως στο ψωμί, είτε με την απαίτηση τιμών υψηλότερων από τη διατίμηση είτε με την ελλιπή ζύγιση, που αναφέρονται, είναι μεμονωμένα και πάντως ελάχιστα σε σχέση με τις περιστάσεις των ημερών εκείνων. Μόλις στα μέσα του Αυγούστου θα διορισθεί αγορανόμος, πλην όμως δε θα λείψουν τα εύλογα, όπως φαίνεται παράπονα, των εμπόρων για καταχρήσεις της αστυνομίας. Τέλος στα προβλήματα τάξης θα πρέπει να προστεθούν και ορισμένες περιπτώσεις πυρκαγιών, για την αντιμετώπιση των οποίων θα γίνει τελικά προμήθεια των αναγκαίων εργαλείων (κουβάδων, πελέκεων κ.λπ.).

Συνεκτιμώντας την κρισιμότητα των περιστάσεων, την οργανωτική ανεπάρκεια των εκτελεστικών αρχών και τις ιδιάζουσες συνθήκες της πόλης

τις μέρες εκείνες, μπορούμε να πούμε χωρίς καμιά επιφύλαξη πως τα προβλήματα τάξης και ασφάλειας που αντιμετώπισε το Ναύπλιο, όπως αυτά προκύπτουν από την έρευνα του αρχαιακού υλικού, υπήρξαν αναμφίβολα σοβαρά αλλά όχι ανυπέβλητα και αυτό θα πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συγκεντρωμένων είχε βαθιά συναίσθηση του επικρεμμένου κινδύνου.

ΕΓΓΡΑΦΑ

Α'

Πρός τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας

Εἰς τὴν ἐπιστάτησίν μου τὴν ἀπερασμένην νύκτα, ὡς ἀρχηγὸς τῆς πατούλιας, ἠκολούθησαν τὰ κάτωθεν:

α. Ἐνα πικέτο τακτικοὶ ἐπεριφέρονταν ὅλην τὴν νύκτα.

β. Ὁ καφενὲς τοῦ Χ(ατζῆ) Χρήστου, ἀριθ. 135, ὄχι μόνον τὴν νύκτα εἶχεν ἀνοικτὸν καὶ ἔχων διαφόρους στρατιώτας μέσα ἐτραγουδοῦσαν πίνοντες ἀδιακόπως ρακιὰ καὶ κρασιὰ. Προστάζω τὸν καφφετζῆν νὰ σφαλίσῃ καὶ νὰ διώξῃ αὐτούς, διὰ νὰ μὴν ἀκολουθήσουν τίποτες, αὐτὸς μάλιστα ἐσυχώρεσε ὁποῦ νὰ παίζουν καὶ παιχνίδια. Ξαναπερνῶντας μετ' ὀλίγον καὶ ἀκούων τὰ παιχνίδια ἀπόρησα διὰ τὴν τόλμην των. Λέγω λοιπὸν τοῦ καφφετζῆ «αὐτὸ σὲ εἶπα νὰ κάμῃς ἢ τὸ ἔκαμες διὰ γινάτι μου;». Ἀρχισαν οἱ στρατιῶτες νὰ μᾶς περιπαίζουν καὶ νὰ μᾶς ὑβρίζουν.

Ἴδου τί ἐπροξένησε ἡ ἀπειθεία τοῦ αὐτοῦ καφφετζῆ καὶ ἂν ἤθελον δώσω ἀκρόασιν εἰς τὰ λόγια τῶν στρατιωτῶν ἤθελε γίνεῖ μεγάλον κακόν. Παρακαλῶ λοιπὸν νὰ παιδευθῆ πρὸς σωφρονισμόν του καὶ πρὸς παράδειγμα τῶν ἄλλων καὶ μὲ τὸ σέβας ὑποφαίνομαι.

Ναύπλιον τῆ 25 Μαΐου 1825

Ὁ Ὑπαστυνόμος

Σ. Μεταξᾶς Λευκάδιος

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Ἀστυνομίας, φάκελος 24)

Β'

*Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος
Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας
Ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία Ναυπλίου*

Ἐπειδὴ αἱ ἐργασίαι τῆς Γενικῆς Ἀστυνομίας δὲν ἐκτελοῦνται κατὰ τὸ ἀπαιτούμενον, διὰ τὴν ἔλλειψιν πολλῶν ἀναγκαίων μέσων, διὰ τῶν ὁποίων ἡδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ φυλάττεται ὁπωσοῦν τελειότερα ἢ ἀπαιτουμένη εἰς τὴν πόλιν εὐταξία.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔλλειψις τῆς Γενικῆς Ἀστυνομίας προσάπτει κατηγορίας εἰς τὸν Γενικὸν Ἀστυνόμον, ὡς παράβλεψις καὶ ἀμέλεια τῶν καθηκόντων του, καθὼς πληροφορεῖται ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία, ὅτι καὶ τὸ Σ(εβαστὸν) Βουλευτικὸν ἐκατηγόρησε τὰς τοιαύτας ἔλλειψεις τῆς.

Διὰ νὰ ἐμβῆ ὁπωσοῦν εἰς καλυτέραν τάξιν καὶ ἁρμονίαν ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία, καθ' ὅσον αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν, διὰ νὰ ἐνεργῇ δραστηριώτερα τὰ χρέη τῆς καὶ διὰ νὰ μὴ προσάπτεται οὕτως ἄδικος κατηγορία εἰς τὸν Γενικὸν Ἀστυνόμον ζητεῖ τελευταῖον τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλοτε πολλακίς ἐζήτησεν, ὁπόθεν ἀνήκει, ὡς ἀναγκαιότατα καὶ ἀναπόφευκτα εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν.

α. Ἐὰν ἀναγκαιοὶ διὰ τὰς αστυνομικὰς χρείας 30 στρατιῶται τουλάχιστον, ἐκ τῶν ὁποίων 4 ἢ 5 νὰ εἶναι τιμιώτεροι, ἐμπειρότεροι τῶν ἄλλων καὶ μὲ ἀνάλογα γράμματα, ἄξιοι διὰ νὰ φυλάττωσιν, ὡς ἀπαιτεῖται, τὴν καθημερινὴν ἀστυνομικὴν φρουρὰν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ ν' ἀναφέρονται τακτικῶς εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν.

β. Νὰ διαταχθῶσι ρητῶς αἱ φρουραὶ τῶν δύο πυλῶν νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῆς διορισθησομένης ἀστυνομικῆς φρουρᾶς καὶ συμφώνως νὰ συναναφέρωνται εἰς τὴν Γεν. Ἀστυνομίαν χωρὶς νὰ ὑπακούουν εἰς κανενὸς ἄλλου Ὑπουργείου διαταγὴν, ἀποτεινομένην εἰς ἀστυνομικὴν ἐργασίαν.

γ. Ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία νὰ ἐνεργῇ ἀπολύτως, καθ' ὅσα ἀπαιτεῖ τὸ καθήκον τῆς καὶ νὰ ἐπεκτείνωνται αἱ ἐργασίαι τῆς πρὸς ἅπαντας, πολεμικοὺς καὶ μὴ, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ κανέν ἄλλον κλάδον καὶ ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία νὰ μὴ διατάττεται εἰμὴ ἀπὸ τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ κλάδου, ὅθεν ἐξαρτᾶται.

δ. Ἐπειδὴ ὡς καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης ἐπικρατεῖ ἀταξία, χωρὶς νὰ ἡξεύρη ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία ποῖοι ἔρχονται καὶ φεύγουν, νὰ διαταχθῇ ρητῶς ὁ λιμενάρχης τοῦ νὰ μὴν ἀφίνη τινὰ νὰ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ πλοίου, ἂν δὲν τοὺς παραδίδη εἰς τὴν ἐκεῖ διορισθησομένην ἀστυνομικὴν φρουρὰν καὶ μὲ τὰ διαβατήριά των νὰ παρρησιάζωνται εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν νὰ τοὺς γίνωνται αἱ ἀναγκαῖαι ἐξετάσεις, ὁπότε νὰ λαμβάνη συγχρόνως καὶ τὰς διαμονὰς των εἰς τὴν πόλιν. Τὸ ἴδιο νὰ γίνεταί καὶ διὰ τοὺς ἀναχωροῦντας.

ε. Συγχρόνως νὰ διορισθῇ μία δεκάς ἀστυνομικῶν στρατιωτῶν ἐκ τῶν ρηθέντων 30 ἐξαιρέτως μόνον διὰ τὸ προάστειον τοῦ Αἰγιαλοῦ, οἵτινες νὰ χρησιμεύουν καὶ διὰ τὴν φυλακὴν ὄλου τοῦ προαστείου καὶ νὰ σηκωθοῦν οἱ τρεῖς τέσσαρες ἐκεῖ φύλακες τοῦ Πολιτάρχου διὰ νὰ μὴ γίνωνται διπλᾶ

ἔξοδα. Ὡσαύτως νὰ χρησιμεύουν καὶ εἰς τ' ἀστυνομικὰ χρέη καὶ τὴν ἐκ τῆς εὐταξίας εὐχαρίστησιν ἐκείνου τοῦ μέρους ἐγγυεῖται ὁ Γενικός Ἀστυνόμος εἰς τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας καὶ εἰς τὴν Διοίκησιν, οἱ δέκα οὗτοι νὰ ἐπαρτυπώσιν εἰς τὸ Λιμεναρχεῖον καὶ καθ' ὅλον τὸ περιγιάλιον διὰ τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους, ὑπακούοντες εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν.

στ. Νὰ δοθῆ ἔγγραφος ἄδεια εἰς τὸν Γενικὸν Ἀστυνόμον νὰ εὔρη 4 ἢ 5 ὑποκείμενα ἄξια καὶ ἔμπειρα νὰ σκοπεύουσιν εἰς τὴν πόλιν, ἀνιχνεύοντες τὰς ὑπόπτους καταχρήσεις καὶ δηλοποιοῦντες αὐτάς, καθὼς ἀπαιτεῖται εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν, διὰ νὰ λαμβάνωνται τὰ ἀναγκαῖα μέτρα.

Τῶν τοιούτων ὁμοῦς ὁ μισθὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετός, ἱκανὸς νὰ καταπέισῃ ἀξιόους εἰς τοιοῦτον ὑπὸργημα καὶ προπληρωτέος διὰ νὰ προθυμοποιῶνται εἰς τὸ ἀναγκαῖον τοῦτο ἔργον, ἐξαρτώμενοι μόνον ἀπὸ τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν.

Μὲ τὸν ἀνάλογον μισθὸν τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀξίας των πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ μετὰ τῶν 30 προβληθέντες 4 ἢ 5 ἄξιοι νὰ ἐκτελώσιν ἀστυνομικὰς ὑποθέσεις καὶ τότε ἀναμφιβόλως θέλουν εἶσθαι περιττοὶ οἱ δύο Ὑπαστυνόμοι, τῶν ὁποίων οἱ μισθοὶ θέλουν δίδονται εἰς ἐκείνους, πλειότερους καὶ ἐνεργητικώτερους ὄντας, χωρὶς νὰ ζημιούται τὸ ἔθνικὸν ταμεῖον διὰ πλειότερα.

Τὰ προβλήματα ταῦτα, μόνον ὅτι καὶ ἄλλοτε ἐζητήθησαν, ἤδη ἀπαιτοῦνται ὡς ἀναγκαιότατα, διὰ τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις, ἂν εἶναι χρεια νὰ συστηθῆ ἡ Ἀστυνομία ὡς πρέπει καὶ μὲ πολλοὺς παρατηρητικὸς ὀφθαλμοὺς, καθὼς εἶναι αἱ Ἀστυνομίαι τοῦ κόσμου, καὶ ὄχι καθὼς εἶν' ἡ Ἀστυνομία Ναυπλίου, μὲ μόνον ἓν ὄμμα καὶ ἐκεῖνον ἀπασχολούμενον εἰς πολλὰ πράγματα. Καὶ οὕτως ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία ὑπόσχεται τὴν δυνατὴν εὐταξίαν, ὅσον ἀπαιτοῦν αἱ περιστάσεις. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον παρακαλεῖται, ἂν ἐγκριθῶσι, νὰ τὰ ἐνεργήσῃ ὅπως οἶδε, διότι χωρὶς αὐτῶν δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ πρέποντα καὶ ὁ Γενικός Ἀστυνόμος θέλει εἶσθαι τότε ἀνθρωπος πάσης δικαίας κατηγορίας.

Ναύπλιον τῆ 17 Μαΐου 1825

Ὁ Γενικός Ἀστυνόμος

Κ. Μώραλης

Ὁ Γραμματεὺς
Κ. Κριτοβουλίδης

Γ'

Περίοδος Γ'

'Αριθ. 2515

Προσωρινή Διοίκησης τῆς Ἑλλάδος
Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν
Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας

Ἐλήφθη ἡ ἀπὸ 27 Μαΐου καὶ ὑπ' ἀριθ. 1218 εἰς ἣν ἀναφέρει, ὅτι ὁ Λιμενάρχης δὲν ἐκπληροῖ τὰ χρέη του, ἐμποδίζων τοὺς ἀστυνομικοὺς ἐπιστάτας ἀπὸ τὸ νὰ φέρουσι τοὺς ἐπιβάτας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας.

Ἐκράχθη ὁ Λιμενάρχης, ὅστις, ἐξετασθεὶς, ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἣν ἔχει διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τούτου ἅμα ἐξετάσῃ τοὺς εἰσερχομένους ἐπιβάτας τοὺς στέλνει εἰς τὴν Ἀστυνομίαν καὶ κανενὸς ἐπιβάτου δὲν δίδει τὴν ἄδειαν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐὰν δὲν ἔχη ἐγγραφὸν ἄδειαν τῆς ἀστυνομίας.

Ἄλλ' οἱ εὐρισκόμενοι ἐπιστάται τῆς ἀστυνομίας εἰς τὸν Αἰγιαλὸν ζητοῦν νὰ λαμβάνουν τοὺς ἐπιβάτας πρὶν ἐξετασθῶσι ἀπὸ τὸ Ὑγειονομεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐναντίον τῆς υἰείας. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖσθε εἰς τὸ νὰ διατάξετε τοὺς ἐπιστάτας σας νὰ μὴν αὐθαδιάζουσιν νὰ ζητοῦν τοὺς ἐπιβάτας, πρὶν ἐξετασθῶσιν κατὰ τὴν τάξιν ἀπὸ τὸ Ὑγειονομεῖον καὶ ἀφοῦ ἐξετασθῶσι τότε νὰ τοὺς λαμβάνουν καὶ παρρησιάζουσιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας καὶ οὕτω τρόπῳ ἐνεργοῦνται τὰ πάντα τακτικῶς καὶ ἡσύχως.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 27 Μαΐου 1825

Φ. Βούλγαρης

Ἰωάννης Ν. Λαζάρου

Χ' Ἄνδρέας Ἀργύρης

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Ἀστυνομίας, φάκελος 24)

Δ'

Περίοδος Γ'

'Αριθ. 8761

Προσωρινή Διοίκησης τῆς Ἑλλάδος
Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα
Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου

Ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη δραστηρίως νὰ ἐνεργηθῇ ἡ ὀχύρωσις τοῦ Ναυπλίου, τὸ Ὑπουργεῖον τούτου, συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Ρόσχη καὶ τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου, νὰ φροντίσῃ:

Αον. Νά ασφαλισθῆ τὸ Παλαμήδι, διοριζομένου τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου καὶ τοῦ Στρατηγοῦ Κ. Μεταξᾶ νὰ ἔχῃσι τὴν ἐπὶ παντὸς ἐπιστασίαν, ἢ δὲ φρουρά τοῦ φρουρίου τούτου νὰ μὴν εἶναι κάτω τῶν 250.

Βον. Νά ὀχυρωθῆ καὶ τὸ κάτω φρούριον ἐχόντων τὴν ἐπὶ πᾶσαν ἐπιστασίαν τοῦ Στρατηγοῦ Ρόσχη καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Α. Μεταξᾶ.

Γον. Ὁ κ. Βαλιάνος νὰ διορισθῆ ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων κατασκευῶν, ἔχων ὑπ' αὐτὸν ὄλους τοὺς ἐν τῇ πόλει εὐρισκομένους ξυλουργοὺς καὶ ἄλλους τεχνίτας καὶ ἐνεργῶν δι' αὐτῶν ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς ὀχύρωσιν καὶ τοῦ ἄνω καὶ τοῦ κάτω φρουρίου κατὰ τὰς παραγγελίας τοῦ Στρατηγοῦ Ρόσχη, τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Α. Μεταξᾶ, τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου καὶ τοῦ Στρατηγοῦ Κ. Μεταξᾶ.

Δον. Νά διορισθοῦν ἄξιοι ἐπιστάται διὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὸ γέμισμα τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ στερνῶν.

Εον. Νά διορισθῆ ἕνας ἀρχηγὸς μὲ ἰκανὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν διὰ νὰ συνάξῃ ὄλους τοὺς πολίτας καὶ νὰ τοὺς ἀπασχολῆ εἰς ὅσα ἔργα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὀχύρωσιν.

ΣΤον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ Ὑπουργεῖον νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ὅσα στοχάζεται πρόσφορα διὰ τοῦ φρουρίου τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 11 Ἰουνίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γκίκας Μπότασης

Ἀναγνώστης Σηλιωτάκης

Ἰωάννης Κωλέτης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Ἄ. Μαυροκορδάτος

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Πολέμου, φάκελος 94)

Ε'

Περίοδος Γ'

Ἄριθ. 8017

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸ Σεβ. Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου

Ἐλήφθη ἢ ὑπ' ἀριθ. 8709 σεβαστῆ τοῦ Σεβαστοῦ τούτου Σώματος ἐπιταγή καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀμέσως ἐνεργήθησαν.

Διὰ τῆς παρούσης τὸ Ὑπουργεῖον καθυποβάλλει ὑπ' ὄψιν τοῦ Σεβαστοῦ Σώματος ὅσα πρὸς ἐντελῆ ἐκτέλεσιν τῶν διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένην περιστασιν σωτηρίων σκοπῶν τῆς Διοικήσεως παρατηρεῖ ἀναγκαῖα:

Αον. Ὅσοι πτωχοὶ καὶ ἄποροι δὲν ἔχουν τρόπον νὰ ζήσουν, ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν πόλιν ταύτην ἐντὸς διαστήματος τριῶν ἡμερῶν καὶ νὰ ὑπάγουν ὅπου κρίνουν δι' ἀσφάλειά των.

β. Ὅσοι θέλουν νὰ ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν πόλιν ταύτην, δὲν ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ πάρουν μαζί των τὴν παραμικρὰν ποσότητα ἀπὸ τροφᾶς, πολεμοφόδια. Ταῦτα θέλουν μείνει εἰς τὸ φρούριον.

γ. Οὐδεὶς νὰ ἐμπορῇ νὰ ἀναχωρήσῃ χωρὶς ἔγγραφον ἄδειαν τῆς ἐνταῦθα Γενικῆς Ἀστυνομίας, ἐπιβεβαιωμένην ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου. Ὅστις δὲ θέλει φοραθῆ νὰ παιδεύεται αὐστηρῶς.

Βον. Νὰ ἐνεργῶνται δραστηρίως τ' ἀνωτέρω παρὰ τῆς ἐνταῦθα Γενικῆς Ἀστυνομίας:

α. Νὰ διορισθῆ ὁ κύριος Νικόλαος Γερακάρης συνεργὸς τοῦ Γενικοῦ Ἀστυνόμου κυρίου Κ. Μώραλη.

β. Νὰ διορισθοῦν δύο ἄξιοι ἐπιστάται, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς νὰ ἐπιστατῆ εἰς τὴν θύραν τῆς ξηρᾶς καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὸ τελωνεῖον καὶ νὰ παρατηρῶσι τοὺς ἀναχωροῦντας καὶ νὰ μὴ λαμβάνωσι μεθ' ἑαυτῶν εἴτε λάθρα εἴτε φανερὰ τὴν παραμικρὰν ποσότητα τροφῶν ἢ πολεμοφοδίων. Ὅσα δὲ εὑρουν νὰ τὰ ἐγχειρίζουν εἰς τοὺς ἐπὶ τούτῳ διορισθησομένους. Τούτους δὲ ἀξιούς τὸ Ὑπουργεῖον κρίνει διὰ μὲν τὴν θύραν τῆς ξηρᾶς τὸν κύριον Παναγιώτην Σοφιανόπουλον, διὰ δὲ τὸ τελωνεῖον τὸν κύριον Χαράλαμπην Ραφτόπουλον.

γ. Νὰ διορισθῶσι ὁ εὐγενέστατος βουλευτῆς κύριος Παναγιώτης Δημητρακόπουλος καὶ ὁ κύριος Χαράλαμπος Στεκούλης διὰ νὰ παραλαμβάνωσι ἀπὸ τοὺς εἰρημένους ἐπιστάτας ὅσα πολεμοφόδια καὶ τροφᾶς εὑρουσιν εἰς τοὺς ἀναχωροῦντας. καὶ τὰς μὲν τροφᾶς θέλουν παραδίδει εἰς τὴν Φροντιστικὴν Ἐπιτροπὴν, τὰ δὲ πολεμοφόδια εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου, σημειοῦντες τὰς ποσότητας καὶ τὴν ποιότητα αὐτῶν καὶ τ' ὄνομα τοῦ κυρίου των.

Ταῦτα τὸ Ὑπουργεῖον παρατηρεῖ καὶ κρίνει ἀναγκαῖα, τὸ δὲ σεβαστὸν Σῶμα ἄς ἐπιτάξῃ τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 12 Ἰουνίου 1825

Οἱ Ὑπουργοὶ τοῦ Πολέμου

Ἄ. Μεταξᾶς

Ἄδὰμ Δούκας

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
(Δυσανάγνωστη)

ΣΤ΄

Περίοδος Γ΄

Ἄριθ. 1305

Προσωρινή Διοίκησης τῆς Ἑλλάδος
Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας
Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Κάποιος ἀξιωματικὸς τῶν πεζικῶν τακτικῶν, ἐπειδὴ ὁ φύλαξ τῶν πυλῶν δὲν ἄφινε, ὡς διετάχθη, γυναίκας τινὰς νὰ εἰσέλθωσι, αὐτὸς ὁ ἀξιωματικὸς ἐναντίον τῶν Σεβ. διαταγῶν τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν καθηκόντων του ἔμβα-
σεν αὐτὰς μὲ βίαν. Τοιοῦτον παράδειγμα μάλιστα εἰς τῆς αὐτῆς περιστάσεις
πρέπει ἐξάπαντος νὰ λάβη ἀναπόφευκτον τὴν ποινὴν πρὸς ἐπιδιόρθωσιν διὰ
νὰ συσταλοῦν τοῦ λοιποῦ οἱ τοιοῦτοι κακοήθεις καὶ περὶ τούτου τὸ Ὑπουρ-
γεῖον εἶναι γνώμης ὁ μὲν αὐθαδιάσας ἀξιωματικὸς τακτικὸς νὰ ἐμποδισθῆ
διὰ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν του, αἱ δὲ γυναῖκες ἀμέσως νὰ ἀποβληθῶσι
τοῦ φρουρίου, ἐπειδὴ ἂν παραβλέψωμεν τὰ πρῶτα ὡς μικρά, τὰ δεύτερα, τὰ
τρίτα θέλουν καταστήσει μέγιστα καὶ ἡ, τὴν ὁποῖαν ἡ Σεβαστὴ Διοίκησης
ἐπιθυμεῖ νὰ εἰσάξῃ, εὐταξία θέλει καταστήσῃ εἰς μεγίστην ἀταξίαν μὲ τὴν
παραμικρὰν παράβλεψιν.

Καθυποβάλλεται δὲ ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος διὰ
νὰ διαταχθῶσι τὰ δέοντα.

Τῆ 12 Ἰουνίου 1825 ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας

Δημήτριος Δεσύλλας

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Στ. Α. Βαλιάνος(;)

(ΓΑΚ, Ἐκτελεστικὸ, φάκελος 96)

Ζ΄

Πρὸς τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον τῶν Πολεμικῶν

Οἱ εἰς χωριστὸν κατάλογον ὑπογραφέντες πατριῶται ἀναφερόμεθα, ὅτι
ἔχομεν εὐχαρίστησιν νὰ χρησιμεύσωμεν ὡς φυλακὴ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὰ
τείχη ἄλλ' ἐπειδὴ ἀμφιβάλλομεν ἂν τοῦτο εἶναι δεκτὸν διὰ τὴν σεβαστὴν
Διοίκησιν, παρακαλοῦμεν πρῶτον νὰ μᾶς διορισθῆ Ἀρχηγός, διὰ τοῦ
ὁποίου νὰ λαμβάνωμεν τὰς ὁδηγίας, καὶ ἔπειτα δυνάμει τῆς ἐξόχου διαταγῆς

τοῦ Ὑπουργείου τούτου νὰ πληροφορηθοῦν καὶ οἱ λοιποὶ διὰ νὰ προσφέρουν τὸν ἑαυτὸν τους εἰς τὴν δούλευσιν τῆς παρουσίας ἀνάγκης τῆς πατρίδος καὶ τέλος πάντων ἡμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ ὑποχρεώσωμεν, ἂν τις ἐξ αὐτῶν φανῆ παρήκοος, ὅπου δὲν εἶναι καὶ κανένας, πλὴν μὴ βλέποντες διαταγὴν συστέλλονται, ἐν ᾧ ἔχουν ἅπαντες ἐξίσου τὴν εὐχαρίστησιν.

Μένομεν εὐσεβάστως.

Ναύπλιον 1825, τὴν 12 Ἰουνίου

Οἱ πατριῶται κάτοικοι τοῦ Ναυπλίου καὶ λοιποὶ

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Πολέμου, φάκελος 94)

Η΄

Περίοδος Γ΄

Ἄριθ. 740

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν

Διὰ τὰς σημερινὰς κατεπειγούσας περιστάσεις τῆς πατρίδος, τὸ Βουλευτικόν, ἔκρινε εὐλογον καὶ ἐδιώρισε τὰς ἀκολουθούς Ἐπιτροπὰς, συγκροτουμένας ἀπὸ τὰ μέλη του: Τὴν μὲν, ἀπὸ τοὺς κυρίους Βασίλειον Μπουντούρη, Σπυρίδωνα Τρικούπην καὶ Κωνσταντῖνον Ζωγράφον, διὰ νὰ παρενρίσκωνται μὲ τὸ Σ. Ἐκτελεστικόν του νὰ συσκέπτωνται ὡς ἄλλοι σύμβουλοι καὶ συμβοηθοὶ τοῦ Σ. Ἐκτελεστικοῦ, τὴν δέ, ἀπὸ τοὺς κυρίους Δημάκην Ἱερομνήμονα, Ἰωάννην Μακρῆν καὶ Νικόλαον Γρηγοριάδην διὰ νὰ συνεργοῦν εἰς τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀμαξῶν τῶν κανονίων, τὴν δὲ ἀπὸ τοὺς κυρίους Εὐγένιον Σταυρόπουλον, Γιαννάκη Χατζηπέτρου καὶ Ζαχαρίαν Πρακτικίδην διὰ νὰ ἐπιστατοῦν μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Ἀστυνομίας εἰς τοὺς ἐδῶ φουρνάρηδες, τοὺς ὁποίους θέλουν διατάξει νὰ κατασκευάζουν καθημερινῶς καὶ τακτικῶς τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πόλιν ταύτην ψωμίον, τὴν δέ, ἀπὸ τοὺς κυρίους Ἀναγνώστην Οἰκονομόπουλον, Π. Δημητρόπουλον, Ἀθανασούλαν Ἀναγνώστου, Νικόλαον Βελισσάριον καὶ Διονύσιον Δουκόπουλον διὰ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ Αἰγιαλοῦ ἕως τὴν Κίπ Ντάπιαν, τὴν δέ, ἀπὸ τοὺς κυρίους Ἀναγνώστην Ζαφειρόπουλον, Ἀθανάσιον Λιδωρίκην, Κωνσταντῖνον Λιβέριον καὶ Κωνσταντῖνον Λογοθέτην διὰ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ Αἰγιαλοῦ ἕως τὰ Πέντε Ἀδέρφια, καὶ οἱ κύριοι Νικόλαος Μπουκουρόπουλος, Λυκούργος Κρεστενίτης καὶ Ἡλίας Καραπαυλος νὰ εἶναι ἐπιθεωρηταὶ εἰς

δλας αὐτάς τὰς ντάπιας. Εἰδοποιεῖται λοιπὸν περὶ τούτου καὶ τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικόν.

Τῆ 13 Ἰουνίου 1825 ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ Πρόεδρος

(ΤΣ) Πανοῦτζος Νοταρᾶς

Ὁ Γραμματεὺς

(ΓΑΚ, Ἐκτελεστικό, φάκελος 96)

Θ'

Περίοδος Γ'

Ἄριθ. 8761

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Διὰ τὴν ὀργανισθεῖ ὅσον δίδεται ἐντελῶς ἡ ἀσφάλεια τοῦ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως ταύτης

Διατάττει

Αον. Ὁ Ἐπιτελεστικὸς τοῦ Πολέμου κύριος Ἀνδρέας Μεταξᾶς νὰ λάβῃ ὅλην τὴν φροντίδα τῶν ἀναγκαιούτων διὰ τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως.

Βον. Τὰ Ἐπιτελεστικὰ τοῦ Πολέμου, τῶν Ναυτικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομίας νὰ δέχωνται καὶ νὰ ἐνεργοῦν τὰς προσκλήσεις του, χωρὶς νὰ ζητοῦν περὶ τούτου χωριστὰς διαταγὰς τῆς Διοικήσεως.

Γον. Ὅλοι οἱ ὀπλοφόροι καὶ ὅλοι οἱ πολῖται ὀφείλουσιν νὰ δέχωνται καὶ νὰ ἐνεργοῦν τὰς διαταγὰς τοῦ ρηθέντος Ἐπιτελεστικοῦ.

Ἡ παροῦσα διαταγή νὰ κοινοποιηθῇ ἀμέσως.

Ἐν Ναυπλίῳ τῆ 13 Ἰουνίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γκίκας Μπότασης

Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης

Ἰωάννης Κωλέτης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Ἄ. Μαυροκορδάτος

(ΓΑΚ, Ἐκτελεστικό, φάκελος 96)

I'

Περίοδος Γ'

Ἄριθ. 8768

Προσωρινή Διοίκησης τῆς Ἑλλάδος
Τὸ Ἐκτελεστικόν Σῶμα

Ἐπειδὴ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν, ὅτε ἐπαπειλεῖται ὁ ἀποκλεισμός εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία πρέπει νὰ διπλασιάσῃ τὴν προσοχὴν καὶ δραστηριότητά της. Ἐπειδὴ καὶ πρέπει νὰ δίδεται μεγάλη προσοχὴ εἰς τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους, διὰ νὰ μὴ ἐμβαίνουν ἄνθρωποι περιττοὶ καὶ αὐξάνουν τὴν στενοχωρίαν τῆς πόλεως,

Διατάττει

Αον. Ὁ κύριος Νικόλαος Γερακάρης διορίζεται παρὰ τῆ Γενικῆ Ἀστυνομία διὰ νὰ συνεργῆ μετὰ τοῦ Γενικοῦ Ἀστυνόμου κυρίου Κ. Μώραλη.

Βον. Οἱ κύριοι Π. Σοφιανόπουλος καὶ Χαραλάμπης Ραφτόπουλος διορίζονται ὁ μὲν πρῶτος νὰ στέκῃ εἰς τὴν θύραν τῆς ξηρᾶς, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὸ τελωνεῖον, διὰ νὰ παρατηροῦν τοὺς ἀναχωροῦντας νὰ μὴ λαμβάνουν μεθ' ἑαυτῶν, κρυφὰ ἢ φανερά, οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ποσότητα τροφῶν ἢ πολεμοφοδίων, ὅσα δὲ εὐρίσκουν νὰ τὰ ἐγχειρίζουν εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦτο διωρισμένους.

Γον. Ὁ εὐγενέστατος βουλευτῆς Π. Δημητρακόπουλος καὶ ὁ κύριος Χαραλάμπης Ξεπούλης διορίζονται νὰ παραλαμβάνουν ἀπὸ τοὺς εἰρημένους ἐπιστάτας τῆς θύρας τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ τελωνείου ὅσα πολεμοφόδια καὶ τροφὰς εὐρίσκουν εἰς τοὺς ἀναχωροῦντας, καὶ τὰς μὲν τροφὰς θέλουν παραδίδει εἰς τὴν Φροντιστικὴν Ἐπιτροπὴν, τὰ δὲ πολεμοφόδια εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου, σημειοῦντες τὴν ποσότητα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυρίων αὐτῶν.

Δον. Τὰ Ὑπουργεῖα τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Ἀστυνομίας νὰ ἐνεργήσουν τὴν παροῦσαν διαταγὴν καθ' ὅσα ἀφορᾶσι τὸν Κλάδον ἑκατέρου.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 13 Ἰουνίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γκίκας Μπότασης

Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης

Ἰωάννης Κωλέτης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Ἄ. Μαυροκορδάτος

ΙΑ´

Περίοδος Γ´

Άριθ. 8780

Προσωρινή Διοίκησης τῆς Ἑλλάδος

Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Ἐπειδὴ ἡ τακτικὴ καὶ ἀκριβὴς κατασκευὴ καὶ προμήθεια τοῦ ψωμίου εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς πόλεως, συναινέσει καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ κατὰ τὸ ὑπ´ ἀριθ. 740 προβούλευμα

Διατάττει

Αον. Οἱ εὐγενέστατοι βουλευταὶ κύριοι Εὐγενίδης Σταυρόπουλος, Γιαννάκης Χατζηπέτρου καὶ Ζαχαρίας Πρακτικίδης διορίζονται νὰ ἐπιστατοῦν, συνεννοούμενοι μετὰ τοῦ Ἑπουργοῦ τῆς Ἀστυνομίας, εἰς τοὺς ἀρτοποιοὺς διὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώωνουν νὰ κατασκευάζουν καθημερινῶς καὶ τακτικῶς τὸ ἀναγκαῖον ψωμί.

Βον. Ὅσον διὰ τὴν πρόβλεψιν τοῦ ἀλεύρου θέλουν διευθύνεσθαι πρὸς τὸ Ἑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας, καθ´ ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διανομὴν θέλουν συνεννοεῖσθαι μετὰ τῆς Φροντιστηριακῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 13 Ἰουνίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γκίκας Μπότασης

Ἀναγνώστης Σηλιωτάκης

Ἰωάννης Κωλέτης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Ἄ. Μαυροκορδάτος

(ΓΑΚ, Ἐκτελεστικὸ, φάκελος 96)

ΙΒ´

Σεβαστὴ Διοίκησης

Βλέποντες τὴν στενοτάτην ἀνάγκην τῆς πατρίδος καὶ μὴ καταδεχόμενοι νὰ φερώμεθα ἕως τέλους ἀδιάφοροι καὶ νὰ μὴ συνεισφέρωμεν ὅ,τι καὶ εἰς τὴν πατρίδα μας τριετῶς συνεισφέραμεν, ἀποφασίσσαμεν συγκρητὶ (sic) νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ Ναυπλίου (διότι δὲν καταδεχόμεθα τρεῖς χρόνους νὰ βαστάζωμεν τῶν ἀρειτόλμων (sic) Ἀλβανῶν στίφη διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ ἤδη νὰ μᾶς κατακτίζουν δέκα στραβαραπάδες, οἵτινες ἐγεννήθησαν διὰ νὰ εἶναι σκλά-

βοι τῶν ἐθνῶν ἀπ' αἰῶνος) καὶ ἡ δουλίαν νὰ κάμωμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ἐνδόξως εἰς τὸ στάδιον τοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνος. Εἶναι ὁμως γνωστὸν εἰς τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν τὸ χάλι καὶ ἡ κατάστασίς μας καὶ κοντὰ εἰς αὐτὰ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀρμάτων, διὰ τοῦτο ἀναφερόμεθα εἰς τὴν Διοίκησίν μας, ζητοῦμεν νὰ διατάξη νὰ μᾶς δοθῶσιν ἑκατὸν τουφέκια διὰ τόσους ἀόπλους ὅπου ἔχομεν καὶ θέλομεν εὐγῆ ἔξω ὅλοι μας εἰς ἓν Σῶμα ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους μας καὶ ὅ,τι θέλει ἄς μᾶς κάμη ὁ Θεός, παρὰ εἴλωτες τῶν ἀραπάδων κάλλιον θανατωμένοι ἐνδόξως. Ἡμεῖς ἂν ἑκαταδεχόμεθα νὰ ἀμαυρώσωμεν τὸ εὐγενὲς τῆς ἐλευθερίας αἴσθημα δὲν ἐφεύγομεν καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα μας.

Προτιμοῦμεν λοιπὸν θάνατον μᾶλλον ἢ νὰ πέσωμεν ἀνδραποδῶς εἰς χεῖρας ἀνδραπόδων. Ἐν τοῦτοις δὲ παρακαλοῦμεν νὰ ἤθελε διατάξη κανὲν δὺμύστικα νὰ ἀπεράσουν τὰς φαμελίας μας εἰς Μονεμβασίαν διὰ νὰ μείνωμεν παντελῶς ἡσυχοὶ καὶ ἀμέριμοι καὶ νὰ ἔχωμεν ἓν μόνον ἔργον τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Περιμένομεν τὴν φρόνιμον καὶ γενναίαν ἀπόφασιν τῆς Σεβαστῆς Διοικήσεως καὶ μένομεν.

Τῆ 13 Ἰουνίου 1825 Ναύπλιον

Οἱ εὐπειθεῖς πατριῶται

Ν. Οἰκονόμος

Δ. Πρωτοσύγγελος

Γ. Καλλέργης

Θεοχάρης Κουγιουμτζόγλου

Ἰωάννης τοῦ (.....)

Χ' Στρουμπαντωνάκης

Ζώρξης Σπανάζος

Ἀντώνιος Ἀναγνώστου

(ΓΑΚ, Ἰπουργεῖο Πολέμου, φάκελος 95)

II'

Ἄριθ. 7

Πρὸς τὸ Ἰπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας

Ὁ Γενικὸς Ἀστυνόμος μετὰ τοῦ διορισθέντος κατὰ Σ. ἐπιταγὴν συνεργάτου ἀναφέρουν πρὸς τὸ Ἰπουργεῖον τὰ ἀκόλουθα πρακτικὰ τῆς σημερινῆς ἡμέρας:

Αον. Ἐδιορίσθησαν οἱ κύριοι Γεώργιος Νικολάου καὶ Προκόπιος Τυπάλδος νὰ περιέλθουν ὅλας τὰς οἰκίας ἐντὸς τοῦ φρουρίου, συνάζοντες πανία

διὰ πληγᾶς. Ὡσαύτως οἱ κύριοι Ἀρχιερεὺς Εὐδοκιάδων καὶ Γ. Σωτηρόπουλος τὰς ἐκτὸς τοῦ φρουρίου οἰκίας διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Βον. Οἱ κύριοι Δ. Γουζέλης καὶ Κυρίτζης Μαργαρίτης νὰ περιέλθωσι τὰς εἰς τὸν Αἰγιαλὸν οἰκίας, καταγράφοντες τὰς εἰς ἐκάστην εὕρισκομένας τροφάς. Ὁ δὲ κύριος Π. Νικολαΐδης καὶ Κατζαΐτης τὰς ἐν τῷ φρουρίῳ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Γον. Ἡ Φιλανθρωπικὴ Ἐταιρεία νὰ κάμῃ γενικὴν συνέλευσιν εἰς τὸ νὰ λάβῃ πρόνοιαν διὰ τὴν δώσῃ τὴν ἀπαιτουμένην βοήθειαν εἰς τοὺς ἐκτὸς τοῦ φρουρίου εὕρισκομένους ἀπόρους.

Δον. Οἱ ἰατροὶ καὶ φαρμακοποιοὶ νὰ κατασκευάζουν τζιρότα διὰ πληγᾶς καὶ ζύμην βεσιγατορίων. Τὰ δὲ πρόχειρα νὰ φέρωσιν εἰς τὴν Γενικὴν Ἀστυνομίαν.

Εον. Ὁ κύριος Χαράλ. Ραυτόπουλος νὰ παρευρίσκειται εἰς τὸ τελώνιον ἐμποδίζων τροφάς, πολεμοφόδια καὶ πανικὰ χρήσιμα διὰ πληγᾶς ἀπὸ τοὺς ἀναχωροῦντας καὶ ἐρευνῶν τὸν σκοπὸν τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων.

ΣΤον. Ὁ κύριος Π. Σοφιανόπουλος νὰ παρευρίσκειται εἰς τὴν πύλην τῆς Ξηρᾶς νὰ μὴν ἀφίνη περιττοὺς νὰ ἐμβαίνωσι, ἀπὸ δὲ τοὺς ἀναχωροῦντας νὰ ἐμποδίζῃ περιττὰς τροφάς καὶ πολεμοφόδια, ἐρευνῶν καὶ οὗτος τὸν σκοπὸν τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων.

Ὁ κύριος Ραυτόπουλος παρητήθη μὲ τὸ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τοῦ κυρίου Μεταξᾶ.

Ταῦτα πράξασα ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία, ἀναφέρει πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, ἵνα γνωσθῶσιν ὅπου ἀνήκει.

Ναύπλιον τὴν 13 Ἰουνίου 1825
Ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία μετὰ τοῦ Ἐπιτρόπου
Κ. Μάραλης
Νικόλαος Γερακάρης

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Πολέμου, φάκελος 95)

ΙΑ΄

Ἀριθ. 1406

Πρὸς τὸν θυρωρὸν Δ. Χοϊδᾶν

Ἰδοὺ σημείωσις τῶν καθηκόντων σου τὰ ὅποια εἶναι ὡς ἀκολούθως:

Αον. Νὰ φυλάττῃς προσεκτικῶς τὰς δύο πύλας, Ξηρᾶς καὶ Θαλάσσης καὶ νὰ ἐπαγρυπνῆς εἰς τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους ξένους, καὶ εἰς μὲν τοὺς εἰσερχομένους νὰ μὴν συγχωρῆς τὴν ἄδειαν εἰς τινα ἄνευ τῆς

εγγράφου άδειάς του 'Υπουργείου τούτου, εις δέ τους έξερχομένους και διά μακράν άπερχομένους να μην συγχωρήσ τήν έξοδον, εις μὲν τους πολιτικούς άνευ του τακτικού διαβατηρίου τής Γενικής 'Αστυνομίας, εις δέ τους πολεμικούς του 'Υπουργείου του Πολέμου.

Βον. Να προσέχης μήπως δι' άπάτης ήθελον εισέρχονται άλλοι άνθρωποι όμου μ' ετέρους οίτινες λαμβάνουσι άδειαν να εισέλθουν και έξέλθωσι.

Γον. Να μην ένεργής καμμίαν διαταγήν όποιανδήποτε, ή μερικην ή έξ επαγγέλματος, αν δέν σου διευθύνεται διά του 'Υπουργείου τής 'Αστυνομίας ή αν σου έρχεται άμέσως να τήν διευθύνης προς τό 'Υπουργείον τούτο διά να λαμβάνης τήν συγκατάθεσιν ώστε όλαι αι περι τής εισόδου των εισερχομένων διαταγαί να είναι του 'Υπουργείου τούτου.

Δον. "Όταν κλείουν αι θύραι να αφίνης πάντοτε εις κάθε πύλην τρεις στρατιώτας, ώστε αν ήθελε γίνει χρεία ή νυκτός να εισέλθη κανείς να είδοποιήσαι διά να παρευρίσκεσαι διά να πληροφορήσ τήν έπιούσαν τό 'Υπουργείον, και αν ή χρεία τό απαιτεί και τήν αυτην ώραν.

Εον. "Όσους εισέρχονται να τους έρευνās διά γράμματα και έξαιρέτως τους πεζούς και να μην αφίνης άλλα γράμματα, παρὰ τὰ τής Διοικήσεως ή των 'Υπουργείων τὰ όποια να παραδίδης με στρατιώτας σου, όλα δέ τὰ μερικὰ να τὰ λαμβάνης και να τὰ παραδίδης εις τό 'Υπουργείον τούτο κατά τήν επί τούτω έκδοθείσαν Σ. έπιταγήν τής Διοικήσεως, οι δέ πεζοί όλοι να παρησιάζωνται εις τό 'Υπουργείον τούτο.

ΣΤον. Εις όσους των έξερχομένων ήθελες λάβη ύπονοιās ότι μεταφέρουν εντεϋθεν γράμματα ύποπτα έλευθέρως θέλεις τους έξετάξης και επαγρυπνης εις τὰ τοιαϋτα.

Τῆ 4ῆ 'Ιουλίου 1825 ἐν Ναυπλίῳ

'Ο 'Υπουργός

'Ο Γενικός Γραμματεὺς

Σπυρ. Παπαλεξόπουλος

(ΓΑΚ, 'Υπουργείο 'Αστυνομίας, φάκελος 27)

ΙΕ'

Πρὸς τὸ έξοχον 'Υπουργείον τής 'Αστυνομίας

'Αναφερόμεθα ταπεινῶς οί 'Επίτροποι του ναου του 'Αγίου Γεωργίου ότι πολλάκις όμιλήσαμεν και εις τήν Γενικήν 'Αστυνομίαν διά τους αϊχμαλώτους άραβες όπου κατοικοῦν εις τό παράβλιον τής έκκλησίας, πρᾶγμα

ἀηδέστατον καὶ κατηγορημένον ἢ ἐκκλησία νὰ ψάλλῃ καὶ οἱ Ἄραβες νὰ κυλιοῦνται εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ χεῖριστον ὅπου ἐγέμισαν τὸν κόσμον κοπριὲς καὶ ψεῖρες. Μάλιστα οἱ ψεῖρες κοντεύουν νὰ πάρουν τοὺς τοίχους.

Ἡ Γενικὴ Ἀστυνομία μᾶς ἀπεκρίθη ὅτι ἀνεφέρθη πολλακίς εἰς τὸ Ὑπουργεῖον περὶ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν προστρέχοντες παρακαλοῦμεν τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον, ἵνα οἰκονομηθῇ ἓνα ἄλλο μέρος δι' αὐτοὺς τοὺς Ἄραβας ὅτι ἄνθρωπος εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας δὲν ἔμπορεῖ νὰ σταθῇ ἀπὸ τὴν βρώμαν καὶ ἂν καθίσουν ἀκόμῃ ὀλίγας ἡμέρας οὔτε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ μὴν ἔμπορῇ νὰ σταθῇ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν βρώμαν καὶ δυσωδίαν.

Μένομεν μὲ τὸ ἀνήκον σέβας.

Τῆ α' Αὐγούστου 1825 Ναύπλιον
Οἱ Ἐπιστάται τοῦ Ἁγίου Γεωργίου
Δημήτριος Παπαλεξόπουλος
Διαμαντῆς Διαμαντόπουλος
Ἡλίας Κοντόπουλος

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Ἀστυνομίας, φάκελος 31)

ΙΣΤ'

Πρὸς τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον τῆς Ἀστυνομίας

Ἀναγκάζομαι νὰ ἀναφερθῶ καὶ νὰ ἰδοποιήσω τὸ ἔξοχον τοῦτο Ὑπουργεῖον τὴν πολυάριθμον ψυχὰς εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ὅσπῃτια ὥστε ὅπου κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἔμπορῶ νὰ οἰκονομήσω τινὰ ἄλλ' οὔτε καμμία διαταγὴ ἔμπορῶ νὰ ἐνεργήσω.

Ἀγκαλὰ καὶ νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ παραμικρὸν ὅσπῃτιον τουλάχιστον 20 καὶ 30 ψυχαί, μ' ὅλον τοῦτο ἤθελα προσπαθῶ μὲ πολλὴν μου κόπον νὰ κάμνω κάθε οἰκονομίαν, δηλαδὴ ὅθεν δὲν εἶναι σημαντικὰ ὑποκείμενα καὶ ὑποκείμενον ὅπου δὲν ... ζοῦν κανὲν ὑπὸ ὑργημα νὰ ἔμπορῶ νὰ τοὺς εὐγάζω καὶ τότε βέβαια ἤθελε οἰκονομήσω τόσον σημαντικὰ καὶ ἄξια ὑποκείμενα ἤθελε βιάζονται αὐταὶ αἱ φασίλιαὶ ν' ἀναχωροῦν ἀπὸ ἔνδον τοῦ φρουρίου.

Ἀλλὰ τί νὰ κάνω, πῶς νὰ ἐνεργήσω τὰς διαταγὰς, πῶς νὰ οἰκονομήσω τοὺς ὑπαλλήλους Ὑπουργοῦ τῆς Διοικήσεως; Διατάττομαι νὰ ἀδειάσω πότε ὀλόκληρον, ὅπου κάθονται μέσα 150 καὶ 200 ψυχαῖς ἐν ταυτῶ καὶ δύο τρεῖς παραστάτες, πρῶτον πού θὰ μετοικήσουν οἱ παραστάται καὶ δευτέρον τί θὰ γίνουν αὐταὶ αἱ ταλαίπωροι καὶ δυστυχησμένοι φασίλιαὶ; μέλλει νὰ μείνουν

εἰς τὸν δρόμον καὶ νὰ ἀποθάνουν χωρὶς ἄλλο; Διατάττομαι κάθε στιγμήν νὰ εὐρω κονάκι διὰ βουλευτάς, διὰ Ὑπουργούς, διὰ γραμματικούς, διὰ καπιταναίους, διὰ στρατιῶτες, διὰ τὸν πολιτάρχην, τοὺς ἀξιωματικούς τακτικοῦ, διὰ γραμματοκομιστάς, διὰ τοὺς παπάδες, διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, διὰ τὸν Δερβίσι Ἐφέντη, διὰ φαμίλιας ὑπερασπιζομένας ἀπὸ βουλευτάς καὶ ἐκτελεστάς, ἀλλὰ ποῦ εἶναι αὐτὰ τὰ σπίτια; Μέσα εἰς τὸ φρούριον δὲν τὰ βλέπω. Ἡ ἀρίθμησις τῶν ὀσπητίων εἶναι 338 πόρτες, ὅπου μ' ὄλον ἤμπορεῖ νὰ εἶναι 200 ὀσπήτια. Πόσα λοιπὸν βαστᾶ ἢ Διοίκησις μὲ τοὺς ὑπαλλήλους ὑπουργούς της, πόσα ἐπουλήθησαν, πόσα ἐνοικιάσθησαν μὲ τὸ νὰ ἔχουν ὑποκάτω ἐργαστήρια καὶ πόσα εἶναι ἀκατοίκητα, ἅς συμπεράνη τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον, τί ἀπέγινε κανένα χάλασμα, κανένα χαμάμι, ὅπου ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε 50 παρατηρήσατε ὅπου εὐρίσκονται ἐδῶ μέσα ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδες ψυχάς, ποῦ κάθονται καὶ ποῦ πλαγιάζουν, κάθε ψυχὴ ἀνθρώπινη θέλει ἀπορήσει, ἐγὼ ὁ ἴδιος ὅπου καθημερινῶς περιφέρομαι εἰς ὅλα τὰ ὀσπήτια, θαναμάζω πῶς ὑποφέρουν 30 καὶ 40 ψυχαὶ μέσα εἰς ἓνα ὄνδᾶ. τὰ κατώγια γιομάτα, οἱ σάλες γιομάτες ὥστε ὅπου καὶ ἐπάνω εἰς κεραμίδια μερικῶν ὀσπητιῶν κοιμούνται.

Τὸ ἔξοχον Ὑπουργεῖον ἅς σκεφθῆ καλῶς τὴν ταπεινὴν μου καὶ παρακαλῶ τοῦ λοιποῦ νὰ μὴν μὲ διατάττει νὰ βάζω ταῖς ταλαίπωρες ψυχαῖς, διότι ἡ ψυχὴ μου καὶ τὸ συνειδόν μου δὲν τὸ βαστᾶ. Μὰ πάλιν, ἀγαπᾶτε, ἅς μοῦ δοθοῦν 10 στρατιῶται καὶ ἅς μοῦ δοθῆ ἡ πληρεξουσιότης καὶ ὑπόσχομαι εἰς 10 ἡμέρας νὰ ἀδειάσω ὅλα τὰ ἔθνικὰ ὀσπήτια, ὅμως νὰ μὴν ἤθελε ὑπερασπισθῆ καμία ἀπὸ αὐτάς τὰς φαμίλιας ἀπὸ βουλευτάς, ἐκτελεστάς καὶ Ὑπουργούς, ὡς εἶναι γνωστὰ τῆς ἐξοχότητος ἐν ταυτῷ ὑποφαίνομαι μὲ ὄλον τὸ βαθύτατον σέβας.

Ναύπλιον, τῆ 5 Αὐγούστου 1825

Ὁ Ὑπαστυνόμος καὶ Γ. Καταλυματίας
Σπυρίδων Μεταξῆς Λευκάδιος

(ΓΑΚ, Ὑπουργεῖο Ἀστυνομίας, φάκελος 31)

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟΝ
ΕΔΡΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ (ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ)
(1823 - 1834)

Τὸ ἐνιαῖον Ἑλληνικὸν Κράτος ἰδρύθη, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Νέαν Ἐπίδουρον (Πιάδαν) κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822 ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων «παραστατῶν» τοῦ Ἔθνους ποῦ ἀπετέλεσαν τὴν Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, διὰ τῆς ἐκδόσεως κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς «*Διακηρύξεως περὶ Πολιτικῆς Ὑπάρξεως καὶ Ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*»¹.

Ἀκολούθως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξέδωκε τὸν πρῶτον ἐνιαῖον καταστατικὸν χάρτην τοῦ νέου Κράτους, τὸ *Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος*, γνωστόν καὶ ὡς «*Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου*»². Εἰς τὸ ἄρθρον ρβ' τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος ἀνεγράφη: «*Διορίζεται κατοικία προσωρινῆ τῆς Διοικήσεως ἢ Κόρινθος, περιστάσεως ὅμως ἀπαιτούσης τὴν μετάθεσίν τῆς, ἀποφασίζεται κοινῶς παρὰ τῶν δύο Σωμάτων, Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ*». Τοῦτο σημαίνει ὅτι Κατοικία προσωρινῆ ἢ Ἔδρα τῆς Διοικήσεως (Gouvernement, κατὰ τὴν γαλλικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὄρου), ὡς ἀπεκλήθη τὸ ἀνώτατον ὄργανον τοῦ νέου κράτους (ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο σώματα, τὸ Βουλευτικόν, δηλ. τὴν Βουλὴν, καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν, δηλ. τὸ ἀσκοῦν συλλογικῶς τὴν Ἐκτελεστικὴν Λειτουργίαν πενταμελὲς ὄργανον), ὠρίσθη ἡ Κόρινθος (ἐννοεῖται ἡ Παλαιὰ Κόρινθος).

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἡ συγκρότησις κράτους συνεπήγετο αὐτομάτως καὶ τὸν προσδιορισμὸν *προσωρινῆς Κατοικίας*, δηλ. *προσωρινῆς Ἐδρας*, τῆς

1. Βλ. τὸ κείμενον αὐτῆς ἐν *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1971 (τόμ. 3ος τῆς ὅλης σειρᾶς ποῦ ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων), σ. 25. Πρβλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, *Ἡ Διοικητικὴ Ὁργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, 1821-1827*, Ἐν Ἀθήναις 1966, σσ. 86-96 καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Νέα Ἐπίδουρος (Πιάδα) Κοιτίς τῆς Νεοελληνικῆς Πολιτειακῆς Ὁργανώσεως (Δεκέμβριος 1821 - Ἰανουάριος 1822)*. Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστριαύ, Ἐν Ἀθήναις 1998.

2. Βλ. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', σ. 33.

Κυβερνήσεως (κατὰ τὴν ἐπίσημον, εἰς τὴν γαλλικὴν, μετάφρασιν: *le siège du Gouvernement provisoire*). Οἱ ὄροι: *Διοικήσεις-Κυβέρνησις* εἶναι ταυτόσημοι. Κατὰ τὸ 1822 δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὁ ὄρος *πρωτεύουσα* (*capitale, Hauptstadt*), διότι τὸ κράτος ἔθεωρεῖτο ἀκόμη ὑπὸ ἑδαφικὴν «ρευστότητα». Διὰ τοῦτο ἐπελέγη ὁ ὄρος τῆς *κατοικίας* (*siège, Ἔδρας τῆς Διοικήσεως*). Οἱ νομοθέται τοῦ 1822, ὄχι ἀπὸ ἄγνοιαν ἀλλ' ἀπὸ πολιτικὴν ἐπιλογὴν, προετίμησαν τὸν ὄρον «κατοικία», μάλιστα δὲ προσωρινή. Κατὰ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχη παραλλήλως πρωτεύουσα τῆς χώρας (ὡς εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ πόλις τῶν Παρισίων), «βασιλικὴ Καθέδρα», δηλ. τὸ ἀντίστοιχον τῆς *Ἔδρας τῆς Διοικήσεως* (π.χ. αἱ Βερσαλλίαι) καὶ «προσωρινὴ Καθέδρα» τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, π.χ. ὅταν ἐκεῖνος εὐρίσκετο ἐν ἐκστρατεία ἢ εἰς περιοδείαν ἀνά τὴν ἐπικράτειάν του ἢ εἰς κάποιον θέρετρον. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἰσχύοντα σήμερον, διαρκοῦντος τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος ἔδρα τοῦ Κράτους ἦτο ὁ ἐκάστοτε τόπος διαμονῆς τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος καὶ μονίμου ἐγκαταστάσεως τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν. Κατὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸ νεοπαγὲς ἑλληνικὸν Κράτος, τῷ 1822, ὠρίσθη «κατοικία» (ἔδρα) τῆς Διοικήσεως, δηλ. τοῦ πολυμελοῦς φορέως πού ἐπεῖχε θέσιν ἀνωτάτου ἄρχοντος.

Ὁ εἰδικώτερος προσδιορισμὸς τῆς κυβερνητικῆς Ἔδρας ὡς προσωρινῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς δύο λόγους: Καταλληλοτέρα πόλις πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς Διοικήσεως ἐκρίνετο τὸ Ναύπλιον, ἢ παλαιὰ πρωτεύουσα τῆς Βενετοκρατουμένης Πελοποννήσου, τοῦ *Regno di Morea*, ἢ ὁποία, ὅμως ἐτέλει ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων³. Ἡ Τρίπολις, ἢ ὁποία ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μωριᾶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἶχε μὲν ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τῆς 23ης Σεπτεμβρίου 1821, ἀλλ' ὡς μεσόγειος δὲν προσεφέρετο, διότι δὲν διηκούλυε τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Διοικήσεως μετὰ τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν Ναυτικῶν Νήσων καὶ συνεπῶς καὶ μὲ τὸ ἐξωτερικόν, δοθέντος ὅτι ἡ θάλασσα ἀπετέλει τὴν κυρίαν ὁδὸν ἐπικοινωνίας τῶν μαχομένων Ἑλλήνων πρὸς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπαναστατημένας ἐπαρχίας. Ἐπομένως ἐγεννᾶτο πρόβλημα ἀναβολῆς τῆς δεύσης ὀριστικῆς ἐπιλογῆς.

Ἄλλος λόγος τῆς προσωρινῆς ἐπιλογῆς ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ αὐτὸς ποῦ ὠδήγησε τοὺς πληρεξουσίους τοῦ ἔθνους εἰς τὸ νὰ μὴ προσδιορίσουν ὄρια τοῦ νέου Κράτους: στόχος τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατο-

3. Βλ. Regine Quack, «Bericht eines Augenzeugen über die Einnahme der Festung Palamidi und die Uebergabe Nauplias an die Griechen im November-Dezember 1822», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, τόμ. 3: *Νεώτερος Πολιτισμὸς*, Ἐν Ἀθήναις 1976-1978, σσ. 124-144.

ρίας ήτο «*ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς*» καὶ κυρίως ἡ ἀνάκτησις ὅλων ὅσα εἶχον ἀπολεσθῆ ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν δυναστείαν⁴. Κατὰ συνέπειαν, ὁ προσδιορισμὸς ὀριστικῆς Ἐδρας τῆς Διοικήσεως πρὶν ἢ λήξῃ ὁ πόλεμος καὶ ὀριστικοποιηθοῦν τὰ σύνορα, δὲν ἦτο σκόπιμος. Ἄς σημειωθῆ, πάντως, ὅτι ἐν ἔτει 1833 τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς καταλληλοτέρας πόλεως ὡς πρωτεύουσης τοῦ Βασιλείου ἐξέφρασε τὴν ἔποψιν ὅτι οἰαδήποτε προκριθησομένη πόλις θὰ ἦτο καὶ πάλιν προσωρινή, δοθέντος ὅτι ὀριστικὴ πρωτεύουσα τοῦ Ἔθνους ἔδει νὰ εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις⁵.

Ἡ Διοίκησις ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κόρινθον ἀπὸ τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1822 (ὡς ὑποστηρίζεται, εἰς τὴν μεγάλην οἰκίαν τοῦ Θεοχαράκη Ρέντη)⁶ καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῆς 23ης Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὁπότε ἀπεφασίσθη ἡ μεταφορὰ τῆς εἰς τὸ Ἄργος «*διὰ τὸ δυσφόρητον καὶ νοσῶδες τοῦ τῆς Κορίνθου κλίματος*»⁷.

Εἰς τὸ Ἄργος, δεύτερον χρονικῶς τόπον ἐγκαταστάσεως τῆς Διοικήσεως, τὸ Βουλευτικὸν καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα παρέμειναν μέχρι τῆς 6ης Ἰουλίου 1822. Τότε, ἐν ὄψει τῶν εἰδήσεων περὶ τῆς ἀρξαμένης ἐκστρατείας τοῦ Μαχμουτ Πασᾶ Δράμαλη κατὰ τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, τὰ δύο Σώματα τῆς Διοικήσεως μετεφέρθησαν ἐπὶ πολεμικῶν πλοίων ναυλοχούντων εἰς τὸ ὄρμον τῆς Λέρνης⁸. Τὰ «*ξύλινα τείχη*» ἀπετέλεσαν τὴν οἰονεὶ τρίτην Ἐδραν τῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ 6ης Ἰουλίου μέχρι 12ης Αὐγούστου 1822, ὁπότε, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη, ἡ Διοίκησις ἀπεβιβάσθη καὶ ἐγκατεστάθη διαδοχικῶς εἰς τοὺς Μύλους Ἀργολίδος (12-20 Αὐγούστου 1822)⁹, τὸν Ἄγιον Ἰωάννην Ἀργολίδος (20 Αὐγούστου - 1 Ὀκτω-

4. Βλ. τὴν καταληκτικὴν Πολιτικὴν Διακήρυξιν τῆς Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', σσ. 40-42.

5. Βλ. Παρυσάτιδος Παπαδοπούλου - Συμεωνίδου, *Ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος, 1833-1834*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1996, σσ. 50-56.

6. Βλ. Πρακτικὰ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 30ῆς καὶ 31ης Ἰανουαρίου 1822, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1971² (τόμ. 1ος τῆς ὅλης σειρᾶς ποῦ ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων), σ. 5.

7. Βλ. Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 37. Πρβλ. Πρακτικὸν τῆς 18ης Μαΐου 1822, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 34, Προβούλευμα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 114 τῆς 18ης Μαΐου 1822, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 107, καὶ Προβούλευμα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 1443 τῆς 18ης Μαΐου 1822, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 283.

8. Βλ. Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 54.

9. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 6ης Ἰουλίου 1822, *Αὐτόθι*.

βρίου 1822)¹⁰ καὶ τέλος εἰς τὴν Ἑρμιόνην (1 Ὀκτωβρίου 1822 - 6 Φεβρουαρίου 1823)¹¹. Κατόπιν ἡ Διοίκησις ἐπεβιβάσθη καὶ πάλιν εἰς τὰ πλοῖα («ἐπιβᾶσα τῶ πλοῖω «Παράλω» καλουμένω») καὶ παρέμεινεν εἰς αὐτὰ μέχρι τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1823¹².

Ἀκολούθως ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἴαστρον, ἐγκατεστάθη δὲ διαδοχικῶς εἰς τὰ Καλύβια Ἰωάννου¹³, τὴν Ἑρμιόνην¹⁴ καὶ εἰς τὸ Ἴαστρον¹⁵. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συνεχῶν περιπλανήσεων τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐξεδόθη συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, ὁ Νόμος ὑπ' ἀριθμ. 21 τῆς 18ης Ἰανουαρίου 1823, διὰ τοῦ ὁποῦ ὠρίσθη ὅτι: «*Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος προσδιορίζει τὴν διατριβὴν τῆς εἰς Ναύπλιον*» (κατὰ τὴν ἐπίσημον εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν: *Le Gouvernement Provisoire de la Grèce établira sa résidence dans la ville de Nauplie*), μὲ τὸ σκεπτικὸν ὅτι: «*εἶναι κατὰ πάντα ἀρμόδιος τόπος νὰ ἐνδιατρίβῃ ἡ Διοίκησις*»¹⁶. Αἱ πολεμικαὶ περιπέτειαι δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου.

Εἰς τὸ Ἴαστρον παρέμεινεν ἡ Διοίκησις καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (29 Μαρτίου - 18 Ἀπριλίου 1823). Κατ' αὐτὴν ἀνεθεωρήθη τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐξεδόθη νέον Σύνταγμα, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν (γνωστὸν καὶ ὡς Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου), κατὰ τὴν 13ην Ἀπριλίου 1823¹⁷. Διὰ τῆς παραγράφου 4 η' (98) τοῦ νέου Συντάγματος ὠρίσθη ὡς κατοικία προσωρινὴ τῆς Διοικήσεως (siège du Gouvernement Provisoire) ἡ Τρίπολις, ἡ Τριπολιτσά, ἐνῶ παρείχετο ἡ δυνατότης ὅπως «*περιστάσεως δ' ἀπαιτούσης τὴν μετάθεσιν τῆς, ἀποφασίζεται κοινῶς παρὰ τῶν δύο Σωμάτων, Βουλευτικοῦ καὶ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ δι' ἐκδόσεως νόμου κοινοποιεῖται*»¹⁸. Ὁ ὅρος προσωρινὴ κατοικία διετηρήθη κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ νέου Συντάγματος.

10. Βλ. ἀνωτ. ὑποσημ. 9.

11. *Αὐτόθι*.

12. *Αὐτόθι*.

13. *Αὐτόθι*.

14. *Αὐτόθι*.

15. *Αὐτόθι*.

16. Βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, «Ὁ Κῶδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, 1822-1828», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 10-11 (1963-1964), Ἐν Ἀθήναις 1966, σ. 103. Πρβλ. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τόμ. Α', σ. 56.

17. Βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, *Ἡ Διοικητικὴ Ὀργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν*, σσ. 138-141. Πρβλ. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', σσ. 89-103.

18. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', σ. 97.

Ἡ παραμονή, ὅμως, τῶν δύο Σωμάτων εἰς τὴν Τρίπολιν ὑπῆρξε βραχεία (26 Ἀπριλίου - 29 Ἰουλίου 1823), λόγῳ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὰ τοῦτο, ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου 1823 ἤρχισεν ἡ μετακίνησις ἀρχικῶς τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος εἰς τὴν Σαλαμίνα, ὅπου ὠλοκληρώθη ἡ ἐγκατάστασις τῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν 24ην Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους¹⁹.

Ἐκεῖ τὰ δύο Σώματα παρέμειναν μέχρι τῆς 26ης Σεπτεμβρίου 1823²⁰, ἐνῶ διὰ τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 28 τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὠρίσθη, ὡς προεβλέπετο ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, *Προσωρινή Κατοικία* τῆς Διοικήσεως (κατὰ τὴν ἐπίσημον εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν: *résidence du Gouvernement*) τὸ Ναύπλιον διὰ δευτέραν φοράν²¹. Ἦδη, ὅμως, ἐκυφορεῖτο ὁ Α' Ἐμφύλιος Πόλεμος καὶ ἐνῶ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα μετεκινήθη ἀμέσως εἰς Ναύπλιον, τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα παρέμεινεν εἰς Σαλαμίνα.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Α' Ἐμφυλίου Πολέμου ἡ Ἔδρα τῆς Διοικήσεως διεσπάρθη, ἀφοῦ εἶχε διχασθῆ αὐτὴ ἡ Διοίκησις (εὐρίσκοντο ἐν συγκρούσει τὸ Βουλευτικὸν καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα). Τὸ μὲν Βουλευτικὸν Σῶμα ἀπὸ Σαλαμίνας μετεκινήθη διαδοχικῶς εἰς Ἄργος (9 Νοεμβρίου 1823)²² καὶ Κρανίδιον (3 Δεκεμβρίου 1823)²³, τὸ δὲ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα διεσπάρθη εἰς «παλαιὸν» ὑπὸ τὸν Πετρόμπετην Μαυρομιχάλην (Ναύπλιον - Τριπολιτσά)²⁴

19. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 25ης καὶ 26ης Ἰουλίου 1823, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1972² (τόμος 2ος τῆς ὅλης σειρᾶς ποῦ ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων), σσ. 128, 129. Πρβλ. Προβούλευμα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 268 τῆς 26ης Ἰουλίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 541. Βλ. καὶ τὴν σχετικὴν Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 136.

20. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 31ης Αὐγούστου, 3ης, 6ης, 11ης, 15ης, 23ης, 25ης καὶ 26ης Σεπτεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 139, 141, 144, 151, 154, 162, 163. Πρβλ. Προβουλεύματα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 315 τῆς 15ης Σεπτεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 562, ὑπ' ἀριθμ. 328 τῆς 24ης Σεπτεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 567 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 331 τῆς 26ης Σεπτεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 569-570.

21. Βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, «Ὁ Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», σσ. 121-122.

22. Βλ. Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τόμ. Β', σ. 187. Πρβλ. Προβούλευμα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 446 τῆς 10ης Νοεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 625.

23. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 207 καὶ Προβούλευμα αὐτοῦ ὑπ' ἀριθμ. 519 τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1823, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 660.

24. Βλ. Νικ. Σπηλιάδου, *Ἀπομνημονεύματα*, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1851, σ. 591.

καὶ εἰς «νέον» ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην (Κρανίδιον)²⁵.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α΄ Ἐμφυλίου Πολέμου καὶ τὴν παρασχεθεῖσαν ἀμνηστίαν ὠρίσθη, διὰ τρίτην φοράν, διὰ τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 29 τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1824, τὸ Ναύπλιον ἐπὶ λέξει: «*Καθέδρα τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως*»²⁶. Ἐν τούτοις, οὔτε τὸ Βουλευτικὸν οὔτε τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ. Κατέφυγον ἀρχικῶς καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν πλοίων «Διομήδης» καὶ «Κίμων», πὺ ἐναυλόχουν εἰς τὸν Ἀργολικὸν Κόλπον παρὰ τοὺς Μύλους Ναυπλίου²⁷, ἀκολούθως δὲ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηρὰν (9 Μαρτίου 1824) καὶ ἐγκατεστάθησαν τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα εἰς τοὺς Μύλους²⁸, ἐνῶ τὰ ὑπουργεῖα καὶ τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα εἰς τὸ Ἄργος²⁹. Τὸ τελευταῖον μετεκινήθη εἰς τὸ Κιβέριον³⁰ καὶ πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Ἄργος³¹, ἐνῶ τὸ Ἐκτελεστικὸν παρέμεινεν εἰς τοὺς Μύλους Ναυπλίου μέχρι τῆς 8ης Ἰουνίου 1824³². Αἱ ἐμφύλιοι διαμάχαι δὲν ἐπέτρεπον ἄμεσον ἐφαρμογὴν τῶν θεσπιζομένων διατάξεων.

Κατὰ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτήν, δηλ. κατὰ τὴν 8ην Ἰουνίου 1824 ἐφηρμόσθη τελικῶς ὁ Νόμος ὑπ' ἀριθμ. 29 τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1824 καὶ τὰ δύο Σώματα πὺ ἀπῆρτιζον τὴν Διοίκησιν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον³³.

25. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 573-576.

26. Βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, «Ὁ Κῶδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», σσ. 123-124. Πρβλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1824, Ἄρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τόμ. Β', σ. 255. Πρβλ. Προβούλευμα τοῦ αὐτοῦ ὑπ' ἀριθμ. 693 τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1824, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1972 (τόμος ὅς τῆς ὅλης σειρᾶς πὺ ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων), σ. 59.

27. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 5ης Μαρτίου 1824, Ἄρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τόμ. Β', σ. 257. Πρβλ. Προβούλευμα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 697 τῆς 5ης Μαρτίου 1824, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', σ. 61. Βλ. καὶ Γ. Δ. Δημακοπούλου, Ἡ Διοικητικὴ Ὅργανωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, σ. 248.

28. Βλ. Νικ. Σπηλιάδου, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1852, σσ. 15-16.

29. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 26ης Μαρτίου 1824, Ἄρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τόμ. Β', σ. 258.

30. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος τῆς 14ης Ἀπριλίου 1824, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 258. Πρβλ. Προβούλευμα τοῦ αὐτοῦ ὑπ' ἀριθμ. 703, τῆς 1ης Ἀπριλίου 1824, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', σ. 63.

31. Βλ. Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 262.

32. Βλ. Νικ. Σπηλιάδου, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 77.

33. Βλ. Σημείωσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, Ἄρχεῖα τῆς Ἑλλη-

Ὁ Νόμος τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1824 ὠρίζεν ὅτι: «*Καθέδρα τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως προσδιορίζεται τὸ Ναύπλιον*», μὲ τὸ ἐξῆς σκεπτικόν: «*Ἐπειδὴ εἰς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν πρέπει νὰ ἐκλεχθῆ καθέδρα τῆς Διοικήσεως τόπος ἀρμόδιος, ἐνῶντων τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν σχέσεις καὶ ἀλληλογραφίας, καὶ ἐπειδὴ τὸ Ναύπλιον εἶναι κατὰ πάντα ἀρμοδιώτατον...*». Ἡ πόλις ἀπετέλεσε τὴν νόμῳ ὀριστικὴν Ἔδραν τῆς Διοικήσεως, ἂν καὶ λόγω τῶν γεγονότων μετὰ τὴν 11ην Νοεμβρίου 1826³⁴ βάσει τῆς ἀπὸ 6ης Νοεμβρίου 1826 Διακηρύξεως (ὄχι νόμου) τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος (ὄργανου ἀσκουμένου προσωρινῶς μὲν, δικτατορικῶς δὲ τὴν ἐξουσίαν κατὰ τὸ διάστημα 1826-1827) ἢ Διοικήσεως μετεκινήθη εἰς Αἴγινα³⁵. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθη μέχρι τῆς νεωτέρας μετακινήσεώς της εἰς Πόρον δι' ἐτέρας ἀναλόγου Διακηρύξεως τοῦ αὐτοῦ ἀνωτάτου ὄργανου, ἐκδοθείσης κατὰ τὴν 17ην Μαρτίου 1827³⁶.

Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, συνελθοῦσα εἰς Β' Σύνοδον ἐν Τροιζῆνι, ἐξέδωκε τὸ τελειότερον τῶν Συνταγμάτων τῆς περιόδου 1821-1827, τὸ *Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος* καὶ μετέβαλε τὴν πολιτειακὴν μορφήν ὑπὸ τὸν τίτλον: *Ἑλληνικὴ Πολιτεία (République Grecque)* ἀντὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 1822 *Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος (Gouvernement Provisoire de la Grèce)*. Εἰς αὐτὸ περιελήφθη ἡ σοφὴ διάταξις τοῦ ἀρθροῦ 4 καθ' ἣν: «*Ἐπαρ-*

νικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τόμ. Β', σ. 315. Πρβλ. *Ἑλληνικὰ Χρονικά*, φ. 53 (2 Ἰουλίου 1824), σ. 1 καὶ *Ὁ Φίλος τοῦ Νόμου, Ἐφημερὶς τῆς Διοικήσεως καὶ τῆς Νήσου Ὑδρας*, φ. 27 (16 Ἰουνίου 1824), σ. 1-3. Βλ. καὶ Κ. Κ. Σπηλιωτάκη, *Ὁ Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης εἰς τὸ πολιτικὸν προσκήνιον (1823-1826)*, Ἐν Ἀθήναις 1980, σσ. 52-53.

34. Περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν κρατικῶν ἀρχῶν εἰς τὸ Ναύπλιον βλ. Κ. Κ. Σπηλιωτάκη, «Τὰ ἐν Ναυπλίῳ κτίρια τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (1824-1826)», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 20 (1973), σσ. 53-69. Εἶναι ἄκρως λυπηρὸν ὅτι ἐνῶ σφύζονται τὰ σχέδια περὶ τοῦ γνωστοῦ Τζαμιοῦ ὡς Βουλευτικοῦ καὶ μνημονεύονται εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦ ἀειμνήστου Κ. Κ. Σπηλιωτάκη, σχέδια ποῦ ἐπιτρέπουν τὴν ἀναδιαμόρφωσιν τοῦ χώρου του εἰς τὴν μορφήν τοῦ τότε Βουλευτηρίου καὶ τὴν λειτουργίαν του ὡς Μουσείου τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, τὸ κτίριον χρησιμοποιεῖται δι' ἄλλους σκοποὺς, χωρὶς καὶ νὰ ἔχουν ἀποκατασταθῆ αἱ ζημίαι του ἐκ τῶν ἐρίδων τοῦ 1827. Ἀνάλογοι ἐνέργειαι ὄφειλαν νὰ ἔχουν συντελεσθῆ καὶ διὰ τὸ ἐπίσης σφύζομενον κτίριον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

35. Βλ. Διακήρυξιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως ὑπ' ἀριθμ. 216 τῆς 1ης Νοεμβρίου 1826 καὶ Διακήρυξιν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος τῆς 6ης Νοεμβρίου 1826, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις*, τόμ. Α', σσ. 265-268.

36. Βλ. Διακήρυξιν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος τῆς 17ης Μαρτίου 1827, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 395-396.

χίαί τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅσαι ἔλαβον καὶ θὰ λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας», ποῦ προέβλεπεν ἀναζωπύρησιν τοῦ πολέμου ἢ καὶ ἐπέκτασιν αὐτοῦ εἰς ἐπαρχίας ὅπου δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκδηλωθῆ ἐπανάστασις³⁷. Εἰς τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα δὲν περιελήφθη ἄρθρον περὶ τῆς καθέδρας τῆς Διοικήσεως. Ἐξεδόθη ὁμως τὸ ἸΗ΄ Ψήφισμα τῆς 4ης Μαΐου 1827 ὑπὸ τῆς Γ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ὠρίσθη κατ' ἐπανάληψιν ὅτι: «Ἡ πόλις τοῦ Ναυπλίου διορίζεται Καθέδρα τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς»³⁸.

Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν μετεκινήθησαν ἡ Βουλὴ καὶ ἡ τριμελὴς Ἀντικυβερνητικὴ (δηλ. «ἀντὶ τοῦ Κυβερνήτου» ἐνεργοῦσα προσωρινῶς) Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος, καὶ παρέμειναν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τῆς 7ης Αὐγούστου 1827, ὁπότε διὰ τῶν δεουσῶν πράξεων τῶν δύο σωμάτων καὶ διὰ λόγους ἀσφαλείας, ἕνεκα νέων ἐσωτερικῶν ἐνόπλων ἐριδῶν, μετέβησαν εἰς τὴν Αἴγιναν³⁹, χωρὶς νὰ ὀρισθῆ ἡ πόλις αὐτὴ καὶ Καθέδρα. Ἀπετέλεσεν ἀπλοῦν πολιτικὸν καταφύγιον, λόγῳ τῶν ἐνόπλων συγκρούσεων ἐν Ναυπλίῳ, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε νὰ καλῆται ἐπισήμως «μητρόπολις». Εἰς τὴν Αἴγιαν ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν σφζόμενον Πύργον τοῦ Σπυρίδωνος Μαρκελλοῦ⁴⁰. Ἡ Βουλὴ φέρεται ὅτι συνεδρίαζεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναόν⁴¹.

Εἰς τὴν Αἴγιαν παρέμειναν προσωρινῶς αἱ κυβερνητικαὶ ἀρχαὶ καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1828, κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ ὁποῖου ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας⁴². Ἡ ἀνάληψις τῆς ἐξουσίας κατὰ τὸ 1828 ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀπὸ τοῦ 1827 συγκροτηθείσης Ἑλληνικῆς Πολιτείας (1827-1833), δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι ἔκτοτε ἰδρύθη τὸ νέον Ἑλληνικὸν Κράτος. Τοῦτο εἶχεν ἰδρυθῆ, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, ἔτους ἐπισήμως κληθέντος ὑπὸ τῶν συγκροτησάντων τὴν συντακτικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὡς «Ἀ΄ ἔτους τῆς Ἀνεξαρτησίας». Ἀπλῶς εἰσῆλθεν εἰς δευτέραν περίοδον πολιτειακῆς ὀργανώσεως, μὴ προσωρινῆς.

37. Βλ. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, τόμ. Α΄, σ. 651.

38. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 609-611.

39. Βλ. Διακλήρουξιν τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος τῆς 9ης Αὐγούστου 1827, Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, φ. 53 (24 Αὐγ. 1827), σσ. 209-210 καὶ Αὐτόθι, σ. 211.

40. Βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, Ἡ Διοικητικὴ Ὀργάνωσις τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, 1827-1833. Α΄ 1827-1828, Ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 71.

41. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 53.

42. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, φ. 4 (14 Ἰουν. 1828), σσ. 13-14. Πρβλ. Νικ. Σπηλιάδου, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Γ΄, Ἐν Ἀθήναις 1857, σσ. 540-574.

Μετά την λήξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Δ' ἐν Ἀργεῖ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (1829), ὁ Κυβερνήτης ἀπεφάσισε τὴν ἐπάνοδον τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο τὴν Κυριακὴν 6ην Ὀκτωβρίου 1829, ὅποτε ὁ Καποδίστριας ἀνεχώρησεν ἐξ Αἰγίνης καὶ μετέβη εἰς Ναύπλιον⁴³, τὸ ὁποῖον διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος ὡς Βασιλικὴ Καθέδρα καὶ ὡς ἔδρα τῶν κεντρικῶν Κυβερνητικῶν Ἀρχῶν (κατὰ συνέχειαν ἀπὸ τοῦ 1824) μέχρι τῆς μεταφορᾶς τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας (Koenigliche Residenz) εἰς τὰς Ἀθήνας λήγοντος τοῦ 1834⁴⁴.

Ἡ ἀπόφασις διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας ὠφείλετο εἰς δύο κυρίως λόγους, ἀφ' ἑνὸς ὑγειονομικούς, ἀφ' ἑτέρου πολιτικούς. Τὸ περιτειχισμένον καὶ σχετικῶς ἀνήλιον Ναύπλιον λόγῳ τῶν προσχώσεων καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἑδάφους περιβάλλετο ἀπὸ ἔλη καὶ ἀβαθῆ λιμνάζοντα ὕδατα ποῦ ἐδημιούργουν νοσηρὸν κλίμα, ἰδιαίτερος κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ νὰ προσβάλλεται ἀπὸ «πυρετούς», προφανῶς τυφοειδῆ πυρετόν καὶ ἐλονοσίαν. Ὁ Βασιλεὺς Ὁθων καὶ τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ὡς καὶ μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν Βαυαρῶν ποῦ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν πόλιν ἠσθένησαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1833, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκληθῆ ἰδιαίτερα ἀνησυχία, ἰδίως διὰ τὴν εὐπαθῆ ὑγείαν τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος⁴⁵. Εἰς τὴν διάδοσιν τῶν νοσημάτων συνέτειναν τόσον ὁ ὑπερπληθυσμὸς τῆς πόλεως ὅσον καὶ ἡ προβληματικὴ ὑδρευσις τῆς καὶ γενικώτερον ἡ ἔλλειψις ἔργων ὑποδομῆς.

Ἀπὸ πολιτικῆς ἐπόψεως, τὸ Ναύπλιον ἐθεωρεῖτο χῶρος ἐπισφαλῆς διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ἡ μεγάλη πληθυσμιακὴ ἀνάπτυξις ὠφείλετο εἰς τὴν συρροὴν προσώπων ποῦ ἐπεδίωκον οἰκονομικὴν ἀρωγὴν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, διορισμὸν εἰς δημοσίας θέσεις ἢ ἱκανοποίησιν ἄλλων αἰτημάτων. Ὡς ἤτο

43. Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, φ. 69 (9 Ὀκτ. 1829), σ. 278.

44. Βλ. Βασ. Διάταγμα <ὑπ' ἀριθμ. 17056> τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1834, περὶ μεταθέσεως τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας εἰς Ἀθήνας (: Die Verlegung der Koenigl. Residenz nach Athen betreffend), *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. 36 (28 Σεπτ. / 10 Ὀκτ. 1834), σ. 266. Πρβλ. Χαρικλείας Γ. Δημακοπούλου, «Ἡ ὑδρευσις τῶν Ἀθηνῶν, 1833-1835. Νεώτερα στοιχεῖα (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δημοσίων ἔργων)», *Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ Πολεοδομία ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἕως σήμερον. Ἡ περίπτωση τῆς Ἀθήνας*, Ἐν Ἀθῆναις 1997, σσ. 212-228, ἰδίᾳ σ. 220.

45. Βλ. Γ. Α. φὸν Μάουερ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς*, Ἐν Ἀθῆναις 1943 (μετάφρ. ὑπὸ Χρ. Πράτσικα καὶ Εὐστ. Καραστάθη), τόμ. Β', σσ. 121-123. Πρβλ. W. Seidl, *Bayern in Griechenland*, Ἐν Μονάχῳ 1981², σσ. 176-177 καὶ Βασ. Δωροβίνη, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κτηριοδομίας τῆς Καποδιστριακῆς Ἐποχῆς (1828-1833). Μέρος 5ο. Τὸ Καλλέργειο («Παλάτιον τῆς Κυβερνήσεως») στὸ Ἄργος», περ. *Ἀρχαιολογία*, τεύχ. 36 (Σεπτ. 1990), σ. 61.

ἐπόμενον, πλεῖστα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ προσώπων δυσηρεστοῦντο ἐκ τῶν ἀντικειμενικῶν κυβερνητικῶν ἀδυναμιῶν καὶ ταχύτατα ὄγκουτο εἰς τὴν πόλιν κλίμα δυσαρεσκείας ποῦ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς ὀχλοκρατικὰς ἐκδηλώσεις⁴⁶. Ἡ πεῖρα τοῦ παρελθόντος εἶχε καταδείξει ὅτι τοιαῦται ὀχλοκρατικαὶ διαμαρτυρίαὶ συνήθως ἀπετέλουν τὴν ἀπαρχὴν ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐνόπλων στάσεων καὶ συγκρούσεων. Ἡ καταστολὴ ἀναλόγων φαινομένων ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῆς τάξεως ἦτο ἰδιαζόντως δυσχερὴς λόγῳ τοῦ δαιδαλώδους πολεοδομικοῦ ἴστού τοῦ Ναυπλίου. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ κατάστασις εὐκόλως ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ εἰς λιάν ἐπικίνδυνον ἐὰν στασιασταὶ κατελάμβανον ἐν ἐκ τῶν δύο φρουρίων, εἴτε τὸ Παλαμῆδι εἴτε τὴν Ἀκροναυπλίαν⁴⁷. Αἱ μνημαὶ ἐκ τῶν δύο ἐμφυλίων πολέμων τοῦ Ἀγῶνος⁴⁸ καὶ τῶν ἐκτρόπων τοῦ προσφάτου Ἔτους τῆς Ἀναρχίας (1832)⁴⁹ ἦσαν ἀκόμη νωπαί.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐντόπιοι, οἱ τότε κάτοικοι τῆς πόλεως, ποικίλης καταγωγῆς (ἄριστα περιγραφόμενοι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δ. Βυζαντίου *Ἡ Βαβυλωνία*) εἶχον διαμορφώσει πείσμονα διάθεσιν καὶ ἀντιπειθαρχικὴν νοοτροπίαν. Συνηθισμένοι εἰς τὴν μικροπολιτικὴν, ἡ ὁποία ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ πλεόν κατέτριβε τὸν ἑλληνικὸν δημόσιον βίον, εἶχον ἀποκτήσει ἀντιλήψεις πελατειακῶν σχέσεων, ἰδίως οἱ ἐξ αὐτῶν πρόκριτοι⁵⁰. Ταυτοχρόνως προέβαλλον ὑπερβάλλοντες παλαιὰς θυσίας καὶ συγχρόνους τοπικὰς ἀνάγκας. Ὑπ' αὐτὸ τὸ κλίμα ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβληθῇ εὐκόλως τάξις, μέτρον, οἰκονομία καὶ νὰ παύσῃ ἡ πολιτικολογία —στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐκρίνοντο ἀναγκαῖα ἀπὸ τὸ

46. Βλ. Παρ. Παπαδοπούλου - Συμεωνίδου, *Ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος*, σσ. 19-22.

47. Ὡς εἶχε συμβῆ κατὰ τὸ 1827, ὅταν συνεκρούοντο ὁ Θεόδ. Γρίβας καὶ ὁ ἀδελφός του Σταῦρος ἀπὸ τοῦ Παλαμῆδιου καὶ ὁ Ν. Φωτομάρας καὶ ὁ Ἰ. Στράτος ἀπὸ τῆς Ἀκροναυπλίας, μὲ θύματα ἀπὸ ὀβίδας ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε ἔπεσε καὶ ὄβις ἐπὶ τοῦ κτηρίου τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ ἐφόνευσε τὸν Βουλευτὴν Βάλτου Χρ. Γεροθανάσην, ἠκρωτηρίασε δὲ τὸν Βουλευτὴν Ἀσπροποτάμου Ἰωάν. Χ' Πέτρου. Βλ. Ν. Σπηλιάδου, *Ἀπομνημονεύματα*, τόμ. Γ', σσ. 371-384.

48. Βλ. Ἀ. π. Ε. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπανάστασι (1821-1829)*, τόμ. ΣΤ': *Ἡ Ἐσωτερικὴ Κρίσις (1822-1825)*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1982, καὶ τόμ. Ζ': *Προτελευταῖος (1825-1828)*. Ὁ Ἀφρικανικὸς Σιμούν ἢ ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἰμπραῆμ στὴν Ἑλλάδα, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1986.

49. Βλ. Κ. Ἀ. π. Βακαλοπούλου, *Ἡ Περίοδος τῆς Ἀναρχίας (1831-1833)*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1984.

50. Βλ. ἐνδεικτικῶς Μ. Γ. Λαμπρινίδου, *Ἡ Ναυπλία*, Ἐν Ἀθήναις 1950. Πρβλ. Κούλας Ξηραδάκη, *Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, 1809-1898*, Ἐν Ἀθήναις 1959.

νέον καθεστώς, διὰ τὴν θεμελίωσιν ἐνὸς συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ κράτους με θεσμούς ἐν πολλοῖς πρωτοποριακοῦς⁵¹.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ συνεπικουροῦντο καὶ ἀπὸ ἄλλους ἡσσονος σημασίας, ὡς ἦτο ἡ ἐπιθυμία τοῦ νέου καθεστῶτος νὰ διαμορφώσῃ οἰκιστικῶς πόλιν με εὐρωπαϊκὰς προδιαγραφὰς καὶ τὴν δυνατότητα πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως, βάσει σχετικοῦ προγράμματος ἀναλόγου πρὸς ἐκεῖνο πού εἶχεν ἐφαρμοσθῆ ἐν Μονάχῳ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου Α΄. Τοιοῦτον πρόγραμμα εἰς πόλιν πλήρως δομημένην ἦτο οὐσιαστικῶς ἀδύνατον νὰ ὑλοποιηθῆ. Παρὰ-λήλως, ἀνεζητεῖτο προσφορῶτερος λιμὴν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς κυβερνητικῆς ἔδρας.

Τὸ πλέγμα τῶν προαναφερθέντων αἰτίων, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὴν ἀρχαιολατρείαν τοῦ νεοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πατρός του, ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν περὶ μεταφορᾶς τῆς *Βασιλικῆς Καθέδρας* καὶ ἐπομένως καὶ τῆς *ἔδρας τῆς Κυβερνήσεως* ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου εἰς τὰς Ἀθήνας, τόπον ὑγιεινόν, ξένον πρὸς τὸ πρόσφατον πολιτικὸν παρελθόν, προσφερόμενον εἰς νέον πολεοδομικὸν σχεδιασμὸν καὶ συνδεδεμένον πρὸς τὸν λαμπρὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς⁵². Ἡ σχετικὴ Βασιλικὴ Ἀπόφασις (Verfügung) ἐξεδόθη τὴν 29ην Ἰουνίου / 11ην Ἰουλίου 1833 καὶ ὥρισεν ὅτι ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1834 ἡ «*ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως*» (Regierungssitz) θὰ μετεφέρετο εἰς Ἀθήνας⁵³.

Διὰ ποικίλους τεχνικοὺς λόγους ἡ μεταφορὰ ἐβράδυνε καὶ ἀπητήθη ἡ ἔκδοσις καὶ νεωτέρας πράξεως, δηλ. τοῦ Βασ. Διατάγματος (Verordnung) τῆς 18ης/30ῆς Σεπτεμβρίου 1834 *περὶ μεταθέσεως τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας* εἰς τὰς Ἀθήνας⁵⁴, διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ τελικῶς ἡ μετακίνησις ἐκ Ναυπλίου. Ἀπὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1834 αἱ Ἀθηναὶ συνεκέντρωσαν τρεῖς ἰδιότητας κατὰ νόμον: τῆς Βασιλικῆς Πρωτεύουσας (Königliche-Hauptstadt), τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας (Königliche Residenzstadt) καὶ ἐπισήμου ἔδρας τῆς Κυβερνήσεως (Regierungssitz). Ἡ μεταφορὰ, ὅμως, ἐτραυματίσε βαρῶς τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ ἔπληξε τὴν δημιουργουμένην «κατάστασιν» τῶν Ναυπλιέων, οἱ ὅποιοι ἔκτοτε ἐμνησικάκουν κατὰ τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος. Πολλὰ αἰτήματα ὑπεβλήθησαν ὑπὸ φορέων τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ τῇ μεταβολῇ τῆς Κυβερνητικῆς Ἐδρας, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο δεκτά.

51. Βλ. Γ. Α. φὸν Μάουρερ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός*, τόμ. Β΄, γενικῶς.

52. Βλ. Παρ. Παπαδοπούλου - Συμεωνίδου, *Ἐνθ' ἀνωτ.*, σσ. 12-22.

53. Βλ. Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Ἡ ὕδρευσις τῶν Ἀθηνῶν, 1833-1835», σ.

212. Τὴν Ἀπόφασιν βλ. ἐν *Ἐφημερί τῆς Κυβερνήσεως*, φ. 26 (27 Ἀπρ. 1865), σσ. 147-149.

54. Βλ. *Ἐφημερί τῆς Κυβερνήσεως*, φ. 36 (28 Σεπτ. / 10 Ὀκτ. 1834), σ. 266.

Ἐν συμπεράσματι πρέπει νὰ σημειωθοῦν τὰ ἐξῆς:

1. Αἱ διὰ νόμου προσδιορισθεῖσαι πόλεις ὡς *Προσωριναὶ Κατοικίαι*, προσωριναὶ ἢ ἐμμέσως ὀριστικαὶ *Ἔδραι τῆς Διοικήσεως* ἢ *Καθέδραι τῆς Διοικήσεως* (ἢ τῆς *Κυβερνήσεως*, ἐννοίας ταυτοσήμου) κατὰ τὰς περιόδους τῆς *Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος* (1822-1827) καὶ τῆς *Ἑλληνικῆς Πολιτείας* (1827-1833) ὑπῆρξαν διαδοχικῶς ἡ Κόρινθος, ἡ Τρίπολις καὶ ἀπὸ τοῦ 1823 τὸ Ναύπλιον. Μάλιστα, ἀπὸ τοῦ 1824 ὁ καθορισμὸς τοῦ Ναυπλίου ὡς Καθέδρας δὲν συνοδεύεται διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῆς ὡς «προσωρινῆς». Ἐφεξῆς νοεῖται σιωπηρῶς ὡς «ὀριστικὴ» εἰς τὰ πλαίσια τῆς τότε πολιτικῆς πραγματικότητος.

2. Αἱ πολεμικαὶ περιπέτειαι, ἀλλὰ καὶ αἱ δραματικαὶ ἐμφύλιοι ἔριδες ἐπέβαλον κατὰ καιροῦς, διὰ λόγους ἀσφαλείας, τὴν μετακίνησιν τῆς Διοικήσεως εἰς τὸν Ἀργοσαρωνικόν, δηλ. τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀργολίδος καὶ τὰς νήσους Σαλαμίνα, Πόρον καὶ Αἴγινα. Αἱ μετακινήσεις καὶ αἱ προσωριναὶ ἐγκαταστάσεις ὑπῆρξαν πολλαὶ, ἀλλ' οὐδεμία ἐκ τῶν πόλεων ἢ τῶν ἄλλων τόπων ἔνθα διέτριψεν ἡ Διοίκησις ἀπεκλήθη προσωρινὴ ἔστω *Ἔδρα τῆς Διοικήσεως*, πολλῶ μᾶλλον *πρωτεύουσα*.

3. Ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 21 τῆς 18ης Ἰανουαρίου 1823 ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ναυπλίου ὡς «*τόπον διατριβῆς*» τῆς Διοικήσεως, ὁ ἀντίστοιχος ἀπὸ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐκδόσεως τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 29 τῆς 29 Φεβρουαρίου 1824 ὡς «*καθέδρας τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως*» καὶ διὰ τοῦ Ψηφίσματος ὑπ' ἀριθμ. ΙΗ' τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (1827) ὡς «*Καθέδρας τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς*», διετηρήθη συνεχῶς μέχρι τοῦ 1834.

4. Καὶ αὕτη ἡ μεταφορὰ τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας, ἐπομένως καὶ τῆς ἔδρας τῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τὸ Ναύπλιον εἰς τὰς Ἀθήνας τῷ 1834 εἶχεν ἱστορικῶς τὸν χαρακτῆρα προσωρινότητος, ἄλλο ἂν αἱ μετέπειτα διεθνεῖς συγκυρίαι ἔδωσαν διάφορον τροπὴν εἰς τὰς προσπάθειάς πρὸς ἐθνικὴν ὀλοκλήρωσιν.

Ἐοφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἀφορμὴν διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος μελετήματος παρέσχεν ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1996 καὶ 1997 ἐκδηλωθεῖσα ὀξεῖα διαμάχη μεταξὺ τῶν Δήμων Ναυπλιέων καὶ Αἰγίνης⁵⁵. Ἀμφότεροι διεξεδίκουν τὸν τίτλον τῆς «πρώτης πρωτεύουσας» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὅπως πολλαὶ ἀνάλογοι ἔριδες εἰς τὴν χώραν μας (π.χ. ἡ μεταξὺ Πατρῶν καὶ Καλαμάτας ὡς πρὸς τὸν τόπον κηρύξεως τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821) καὶ αὕτη εἶναι ἄσκοπος, ἂν καὶ εὐνόητος, διότι ἐκπηγάξει ἐκ τῆς εὐλόγου τοπικῆς ὑπερηφανείας.

55. Πρώτη (συνοπτικὴ) δημοσίευσίς τοῦ παρόντος κειμένου ἐγένετο διὰ τῆς ἐφ. Ἑστία, φύλλα τῆς 15ης, 16ης καὶ 17ης Μαΐου 1996.

Διὰ τοῦ παρόντος ἐπεχειρήσαμεν νὰ καταδείξωμεν ὅτι τὸ Ναύπλιον κατὰ συνέχειαν τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς, ὑπῆρξε νόμῳ Ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως, οἶονοι «πρωτεύουσα», τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1823 συνεχῶς μέχρι τοῦ 1834, ἐστέγασε δὲ πράγματι τὴν Διοίκησιν ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1826 καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 1829 μέχρι τοῦ 1834. Δὲν ὑπῆρξεν ἴσως ἡ πρώτη νόμῳ «προσωρινὴ Κατοικία» τῶν Κυβερνητικῶν Ἀρχῶν τοῦ ἐνιαίου ἑλληνικοῦ Κράτους. Τὴν τιμὴν αὐτὴν θὰ ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ πρωτίστως ἡ Νέα Ἐπίδαυρος (ἐνθα συνεστήθη τὸ Κράτος καὶ ἐλήφθησαν τὰ πρῶτα θεσμικὰ μέτρα), καὶ ἀκολούθως κατὰ τὴν συνταγματικὴν ἐπιταγὴν τοῦ 1822 ἡ Παλαιὰ Κόρινθος, ἡ ὁποία, ὅμως, κατεστράφη ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν σεισμῶν καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ἐγείρῃ θέμα.

Ἡ Αἴγινα, καίτοι ἐφιλοξένησε τὰ ἔντρομα Κυβερνητικὰ Σώματα ἐπ' ἐλάχιστον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1826 καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1827, δὲν κατωνομάσθη προσωρινὴ ἢ ἄλλως πως κυβερνητικὴ ἔδρα. Εἶχεν ὅμως τὴν τιμὴν νὰ δεχθῇ τὴν ἐκεῖ προσωρινὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Κυβερνήτου σχεδὸν ἐπὶ διετίαν, τοῦ Ναυπλίου λογιζομένου πάντοτε ὡς «μητροπόλεως». Ἀπετέλεσεν ἔτυπον «ἀναπληρωματικὴν κυβερνητικὴν ἔδραν». Δὲν ἀρκεῖ;

Ἄλλ' ὁ προσδιορισμὸς τῆς Αἰγίνης ὡς «πρώτης πρωτεύουσας» ὑπονοεῖ καὶ σύγχρονον σύστασιν κράτους. Τοιοῦτοι ὅμως συνειρμοί, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν δὲν θεμελιοῦνται, εἶναι καὶ ἐθνικῶς μὴ σκόπιμοι διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Ἄν ἐθεωρεῖτο ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος «ιδρύθη» τῷ 1827 διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ὡς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν ξένων ἱστορικῶν καὶ τινῶν Ἑλλήνων, τότε θὰ διεπράττετο καίριον νομικὸν καὶ ἐθνικὸν λάθος. Τὰ κράτη, ὡς ἔχει ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ νομοδιδασκάλου Νικ. Νικ. Σαριπόλου, δημιουργοῦνται εὐθὺς ὡς συντρέξουν οἱ ἐξῆς βασικοὶ παράγοντες: Λαὸς μόνιμος ἐγκατεστημένος εἰς χώραν καὶ συγκεκριμένον εἰς νομικὸν πρόσωπον διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ βουλήσεως⁵⁶. Ἄλλ' οἱ παράγοντες αὐτοὶ συνέτρεξαν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, ἀφ' ἧς ὑπεγράφη ἡ Διακήρυξις περὶ τῆς Πολιτικῆς Ὑπάρξεως καὶ Ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ, ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων παραστατῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Πᾶσα μεταγενεστέρα πρᾶξις τῶν ξένων Δυνάμεων μόνον ἀναγνωριστικὸν χαρακτῆρα ἠδύνατο νὰ ἔχη, ἡ δὲ διπλωματικὴ ἀναγνώρισις δὲν ἀποτελεῖ συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ κράτους⁵⁷.

Πέρα τούτου καὶ δοθέντος ὅτι αἱ ἔριδες μεταξὺ πόλεων περὶ τῆς «πρώτης

56. Ν. Ν. Σαριπόλου, *Περὶ Πολιτείας καὶ τῶν στοιχείων αὐτῆς ἐν γένει*, Ἐν Ἀθήναις 1921.

57. Δ. Ἰ. Δ. Δρόσου, *Τὸ πρόβλημα τῆς διεθνοῦς ἀναγνώρισεως*, Ἐν Ἀθήναις 1932.

πρωτευούσης» ἢ ἄλλων ἱστορικῶν «προτεραιοτήτων» δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν οὐσιαστικὸν νόημα, εἶναι ἄχρηστοι, πιστεύομεν ὅτι οἱ τοπικοὶ φορεῖς (τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζεται καὶ τιμᾶται ἡ συναισθηματικὴ ἱστορικὴ φόρτισις καὶ τὸ εὐγενὲς ἐνδιαφέρον) θὰ ἦτο σκόπιμον νὰ διοχετεύσουν τὴν συγκεκριμένην πλουσίαν δυναμικότητά των εἰς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως, ταυτίσεως, ἀνακαινίσεως καὶ προβολῆς τῶν σφζομένων δημοσίων κτιρίων τόσον τῆς περιόδου 1821-1833 ὅσον καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παράλληλον ἔργον τῆς ἐνισχύσεως τῆς κρατικῆς μερίμνης περὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν τοπικῶν ἱστορικῶν ἀρχείων. Ἐνδιαφέρον θὰ ἦτο, ἐπίσης, ἂν αἱ δύο ἱστορικαὶ πόλεις συνειργάζοντο ἀδελφικῶς (διατὶ ὄχι καὶ μετὰ τῆς Κορίνθου, ὡς διαδόχου τοῦ παλαιοῦ ὁμωνύμου οἰκισμοῦ, τοῦ Ἄργους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφιλοξενήθη ὁ Κυβερνήτης κατὰ τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1829, τῆς Νέας Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρους καὶ τοῦ Πόρου διὰ τὰ ἐν Τροιζῆνι)⁵⁸ πρὸς καθιέρωσιν ἀνά διετίαν ἢ τριετίαν διεθνοῦς συνεδρίου, συγκαλουμένου ἐναλλάξ εἰς αὐτάς, ἀποσκοποῦντος δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐπιστημονικῶν εἰσηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων περὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἱστορικῆς περιόδου εἰς τὸν χῶρον των, ἰδίως διὰ τῆς μελέτης τῶν θεσμῶν. Ἡ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν θὰ ἤμβλυνε τὴν διαμάχην περὶ τὰ «πρωτοτόκια» καὶ θὰ συνέβαλλε σπουδαίως εἰς τὴν παρουσίαν καὶ ἀνάλυσιν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ κρίσεων.

---

58. Διὰ τοὺς χώρους πού θὰ ἠδύναντο νὰ μετέχουν ἢ νὰ φιλοξενοῦν τὸ προτεινόμενον συνέδριον βλ. καὶ Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Οἱ ἱστορικοὶ τόποι τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 23 (1980), σσ. 89-110.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

**ΟΙ ΝΑΥΠΛΙΕΙΣ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΙ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΠ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΝ. ΒΡΑΧΝΟΣ
(Ἡ Μάχη τῆς Πίνδου 1940 - Ἡ Ἑαρινή Ἐπίθεση 1941)**

Εἰς Μνημόσυνον*

Μετὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀποχώρησιν τῶν Γερμανικῶν Δυνάμεων Κατοχῆς, τὴν μετακίνησιν ἐξ Ἰταλίας εἰς Ἑλλάδα τῆς ἐν ἀποδημίᾳ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῆς εἰς τὴν Χώραν (18 Ὀκτωβρίου 1944), ἐξεδόθη τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1944 περὶ καθορισμοῦ ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 «εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν ἰταλικὴν ἐπίθεσιν καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ συμμαχικὸν Μέτωπον τῆς Ἑλευθερίας»¹. Σημειωτέον ὅτι, μετὰ τινα ἔτη, πρὸς τὸν ἐν λόγῳ κοσμικὸν ἢ πολιτικὸν ἑορτασμὸν συνεδύασθη ἡ ἐπὶ τούτῳ καθιερωθεῖσα θρησκευτικὴ ἑορτὴ τῆς Σκέπης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ὑπερμάχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Ἐκτοτε κατὰ τὴν ἑορτίον αὐτὴν ἡμέραν ἐκφωνοῦνται δικαίως πανηγυρικοὶ μὲ ποικίλον περιεχόμενον, λόγοι τιμητικοὶ τῶν θριάμβων καὶ τῶν θυσιῶν τοῦ Ἔθνους.

Ἀπὸ δεκαετιῶν ἔχει καθιερωθῆ νὰ ἐξαίρεται ὁ ὑπεράνθρωπος ἀγὼν τὸν ὁποῖον διεξήγαγεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἑνοπλὸς Δύναμις, συνεπικουρουμένη ὑπὸ σύμπαντος τοῦ εἰς τὴν Ζώνην τῶν Πρόσω καὶ ἐκείνην τῶν Μετόπισθεν ἀμάχου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Παραλείπεται ὅμως σχεδὸν γενικῶς ἡ μνεΐα τῆς ἀνωτάτης στρατιωτικῆς ἡγεσίας τοῦ Πολέμου ἐκτὸς τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὡς ἔαν αἱ μεγίστης σημασίας τόσον διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ὅσον καὶ διὰ τὴν ὄλην διεξαγωγὴν τοῦ Συμμαχικοῦ Πολέμου ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Μέτωπον, τὸ Μακεδονοθρακικὸν Μέτωπον καὶ τὴν Κρήτην συνετελέσθησαν νικηφόρως μὲν ἀλλ' ἀκατεύθυντοι.

---

* Τὸ περιεχόμενον τοῦ μετὰ χεῖρας δημοσιεύματος ἀπετέλεσε θέμα διαλέξεως ἡμῶν ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὴν 15ην Νοεμβρίου 1992, προσκλήσει τοῦ Συλλόγου «Ὁ Παλαμῆδης».

1. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Α' 4 (24 Ὀκτ. 1944), σελ. 6.

Τὰ ἐλεγεία ἀπευθύνονται ἀορίστως καὶ ὑπολαμβάνεται ὅτι ὁ Πόλεμος διεξήχθη ὑπὸ «πατριωτῶν πολιτῶν», ὡς νὰ μὴ ὑπῆρξαν ἡγήτορες αὐτῶν, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρξαν ἐπιτελικοὶ σχεδιασταί. Ἄλλὰ τότε πῶς ἀντεμετωπίσθησαν αἱ πανίσχυροὶ ἰταλικαὶ στρατιαὶ καὶ τὰ ἐντεταγμένα εἰς αὐτὰς τμήματα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἄλβανικοῦ Βασιλείου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο αὐτομάτως (βάσει τῆς ἄλβανικῆς νομοθεσίας) εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα; Ἡ συστηματικὴ λήθη τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Πολέμου συνιστᾷ προσβολὴν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας.

Τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ Ἄργολις γενικώτερον ἔχουν κάθε δικαίωμα νὰ ἐπαίρωνται, διότι ἐκ τοῦ τόπου τούτου προήρχοντο δύο ἐκ τῶν ἐννέα τότε μονίμων ἀντιστρατῆγων, οἱ Δημήτριος Παπαδόπουλος, Διοικητῆς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ εἰς τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Μέτωπον, καὶ Παναγιώτης Δέδες (1890-1972), Διοικητῆς τῆς Ὁμάδος Μεραρχιῶν Ἀνατολικῆς Μακεδονίας εἰς τὸ Μέτωπον τῶν Ὀχυρῶν τῆς Μακεδονίας-Θράκης, ὡς καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν τριάκοντα τριῶν τότε μαχίμων ἐν ἐνεργείᾳ ὑποστρατῆγων, οἱ Παράσχος Μελισσινός (1891-1953), Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, Βασίλειος Βραχνός, Διοικητῆς τῆς I Μεραρχίας, Βασίλειος Λελάκης (1892-1981), Ἀρχηγὸς Πυροβολικοῦ τοῦ Δ' Σώματος Στρατοῦ, τοῦ Ε' Σώματος Στρατοῦ καὶ τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γόνος Κρητικῆς οἰκογενείας προσφύγων εἰς τὴν Μονεμβασίαν καὶ Ναύπλιον ἀξιωματικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν.

Ὁ ἕτερος Ναυπλιεὺς ὑποστράτηγος Βασίλειος Μαραβέας (1889-1952) ὑπῆρξε πρὸ τοῦ Πολέμου ὡς Στρατιωτικὸς Ἀκόλουθος εἰς τὸ Βουκουρέστι καί, ἐνῶ μετὰ τὴν ἐκρηξὴν αὐτοῦ ἐζήτησε νὰ ἀνακληθῆ καὶ νὰ ἀναλάβῃ μάχιμον διοίκησιν τοῦ βαθμοῦ του, δὲν ἀνεκλήθη διότι ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιστρατῆγου καὶ διετυπώθη τοῦτο ἐγγράφως, ὅτι ἡ παραμονὴ αὐτοῦ εἰς τὸ Βουκουρέστι εἶχε μεγάλην σημασίαν ὡς ἐκ τῆς καιρίας θέσεως τῆς ρουμανικῆς πρωτευούσης διὰ τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν. Ἀργότερον διέφυγε διὰ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας εἰς Μέσσην Ἀνατολὴν καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς I Ἑλληνικῆς Ταξιαρχίας (10 Αὐγ. 1941 - 18 Μαΐου 1942) καὶ ἀκολούθως τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκεῖ συγκροτηθέντος Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ (18 Μαΐου 1942 - Μάρτ. 1943).

Ἐν τῷ παρόντι περιοριζόμεθα εἰς δύο ἐκ τῶν Ναυπλιέων στρατηγῶν τοῦ Πολέμου, τὸν Δημήτριον Παπαδόπουλον καὶ τὸν Βασίλειον Βραχνόν, καὶ εἰς τὴν ὄλως συνοπτικὴν ἀναφορὰν τῆς συμβολῆς των εἰς τὴν Νίκην (Μάχη τῆς Πίνδου — Ἀπόκρουσις τῆς ἰταλικῆς Μεγάλης Ἐαρινῆς Ἐπιθέσεως). Περὶ τοῦ Β. Μαραβέα ἐς ἄλλοτε ὁ λόγος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν Μέσση Ἀνατολῇ γενόμενα.

Α'. 'Ο 'Αντιστράτηγος Δημήτριος Σπ. Παπαδόπουλος

'Ο Δημήτριος Παπαδόπουλος ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὴν 15ην Δεκεμβρίου 1889 καὶ ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἐκ Καλαμάτας γενικοῦ ἀρχιάτρου (συνταγματάρχου) Σπυρίδωνος 'Ι. Παπαδοπούλου (Καλαμάτα 2 'Ιουλίου 1853 - Ναύπλιον 15 Δεκεμβρίου 1930) καὶ τῆς συζύγου του 'Ελένης (Ναύπλιον, 1857-1949), θυγατρὸς τοῦ ἱερέως ἐν Ναυπλίῳ Νικ. Καμαριώτου².

'Ο Σπυρίδων 'Ι. Παπαδόπουλος κατετάγη εἰς τὴν Στρατιωτικὴν 'Υγειονομικὴν 'Υπηρεσίαν τῷ 1878 ὡς δόκιμος ἀνθυπίατρος, μετεξεπαιδεύθη ἐν Παρισίοις, ἔλαβε μέρος εἰς τὰς μεθοριακὰς συμπλοκὰς τοῦ 1886, μετέσχε τοῦ Πολέμου τοῦ 1897³ καὶ διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη Διευθυντῆς τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ναυπλίου, ποῦ ἦτο ἐγκατεστημένον ἀπὸ μακροῦ ἐπὶ τῆς 'Ακροναυπλίας⁴ (σήμερον σφάζονται ἐλάχιστα ἐρείπια αὐτοῦ). 'Ο Σπ. Παπαδόπουλος, ἀρχίατρος ἤδη, ἀπεστρατεύθη τῇ αἰτήσει του κατὰ τὴν 6ην 'Ιουλίου 1911, ἀνεκλήθη, ὅμως, κατὰ τοὺς Πολέμους 1912-1913 καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τῆς νεοσυστάτου IV Μερραρχίας⁵ καὶ βραδύτερον τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων διακομιδῆς εἰς τὴν

2. 'Η 'Ελένη Παπαδοπούλου ἦτο ἐγγονὴ τοῦ ἐπίσης ἱερέως Παναγιώτου Καμαριώτου (Τριπολιτὰ 1785 - Ναύπλιον 1853), ἐνταφιασμένου ὀπισθεν καὶ ἀριστερᾷ τοῦ 'Ιεροῦ Ναοῦ τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου ἐν Ναυπλίῳ. 'Ο Παν. Καμαριώτης, ὡς καὶ ὁ υἱὸς του Νικ. Καμαριώτης, ὑπῆρξαν ἐφημέριοι τοῦ Ναοῦ τούτου (ὁ δεύτερος μεταξὺ 1855 καὶ 1887). 'Αλλὰ καὶ ὁ γεν. ἀρχίατρος Σπυρίδων Παπαδόπουλος ἦτο υἱὸς ἱερέως, τοῦ Παπᾶ-'Ιωάννου Σπυρίδωνος Παναγιωτοπούλου ἀπὸ τὰ Σωτηριάνικα Οἰτύλου, ταφέντος εἰς τὸν 'Ιερὸν Ναὸν τῆς 'Υπαπαντῆς τῆς Καλαμάτας. Καὶ αἱ δύο οἰκογένειαι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ τὰ μέλη των ἐπολιτογραφήθησαν Ναυπλιεῖς.

3. 'Ὡς ἰατρὸς τοῦ 8ου Συντάγματος Πεζικοῦ (Ναυπλίου) εἰς τὸ Μέτωπον τῆς Θεσσαλίας. Βλ. *Ἐκθεσις τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Διαδόχου ἐπὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ Στρατοῦ Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1897, ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ 'Υπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν (Πιστοτάτη ἀνατύπωσις τῆς 'Επισήμου 'Εκθέσεως τοῦ Διαδόχου)*, 'Εν 'Αθήναις 1899, σελ. 584. Εἰς τὴν ἀνατύπωσιν ταύτην καὶ ὄχι εἰς τὴν πρωτότυπον (μετὰ παραρτημάτων) ἔκδοσιν παραπέμπομεν λόγῳ τῆς σπάνιως τῆς τελευταίας καὶ τῆς δυσκολίας τοῦ ἀναγνώστου νὰ συμβουλευθῇ αὐτήν.

4. Τὸ Νοσοκομεῖον τοῦτο ἀνασυνεκροτήθη ἐπὶ τοῦ Φρουρίου τῆς 'Ακροναυπλίας ἐπὶ ἀνωτέρας διοικήσεως τῶν τακτικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τοῦ τότε συνταγματάρχου Karl von Heideck. Τὸ Νοσοκομεῖον ἐστεγάσθη εἰς διαμορφωθὲν παλαιὸν ἐρείπιον. Βλ. σχετικῶς ἐν 'Α. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος*, τόμ. ΙΑ', 'Εν 'Αθήναις 1852, σελ. 610-611. Σφάζονται μέχρι σήμερον ἐρείπια αὐτοῦ, ἐν πλήρει ἐγκαταλείψει.

5. 'Η IV Μερραρχία συνεκροτήθη κατὰ 'Ιανουάριον 1912 συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον Γ' λ' ε' (3995) τῆς 7ης 'Ιανουαρίου 1912 περὶ συνθέσεως τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ (*'Εφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 15 (17 'Ιαν. 1912), σελ. 82) καὶ τὸ Βασ. Διάταγμα τῆς

Φιλιπιάδα καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Καστοριάν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ Ἐπιτάκτου Νοσοκομείου Ἀθηνῶν (Μέγαρον Ἀρσακείου Ἐκπαιδευτηρίου), τὸ ὁποῖον διηύθυνε καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Δευτέρου Βαλκανικοῦ Πολέμου. Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του κατὰ τοὺς δύο Πολέμους προήχθη κατ' ἐκλογὴν εἰς γενικὸν ἀρχίατρον ἐν ἐφεδρείᾳ (24 Μαρτίου 1914).

Ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος εἶχε πρεσβύτερον ἀδελφὸν τὸν Ἰωάννην (Παρίσιοι 13 Ἰουνίου 1887 - Πέτσοβον 15 Ἰουλίου 1913), ἀπόφοιτον τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων (τάξις 1908), ὁ ὁποῖος ὡς ὑπολοχαγὸς πυροβολικοῦ ἐφονεύθη κατὰ τὸν Ἑλληνο-Βουλγαρικὸν Πόλεμον εἰς τὴν μάχην τοῦ Πετσόβου (Ἵψωμα 1378), νεωτέρους δὲ τὸν Ἄγγελον (Καλαμάτα 1893 - Ἀθῆναι 1973), λαμπρὸν νομικόν, συγγραφέα, πάρεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ Νομάρχην Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας⁶, καὶ τὸν Ἀθανάσιον (Ναῦπλιον 1900 - Ἀθῆναι 1971), πλοίαρχον ἱατρὸν Π.Ν., ὡς καὶ δύο ἀδελφάς.

Ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος ἐμαθήτευσεν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως, κατετάγη εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων κατὰ τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1907 καὶ μετὰ πενταετεῖς σπουδὰς ἀπεφοίτησεν ὡς ἀνθυπολοχαγὸς πυροβολικοῦ εἰς τὰς 26 Ἰουνίου 1912. Μετέσχε τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων ὡς οὐλαμαγὸς πεδινοῦ πυροβολικοῦ (3η Πυροβολαρχία τῆς I Μοίρας τοῦ 2ου Συντάγματος Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ: διοικητῆς συνταγματάρχης πυροβολικοῦ Λεωνίδας Παρασκευόπουλος). Μετὰ τὴν λήξιν τῶν Πολέ-

7ης Ἰανουαρίου 1912 περὶ ἐκτελέσεως τοῦ Νόμου Γ' 4 Ε' / 1912 (Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Α' 60 (15 Φεβρ. 1912), σελ. 377-422). Διοικητῆς τῆς IV Μερραρχίας κατὰ τοὺς Πολέμους 1912-1913 ἦτο ὁ ὑποστράτηγος πυρ. Κωνσταντῖνος Μοσχόπουλος (1853-1942), βραδύτερον ἀντιστράτηγος. Περὶ τῆς δράσεως τῆς IV Μερραρχίας καὶ τῶν μονάδων τῆς βλ. προχ. Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., Ἐπίτομη Ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων 1912-1913, Ἐν Ἀθῆναις 1987. Ἡ IV Μερραρχία ἀπεκλήθη «Πτερωτὴ» (κατ' ἄλλους «Σιδηρὰ») λόγῳ τῆς ταχείας προελάσεώς της. Ἡ δρᾶσις τῆς IV Μερραρχίας καὶ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας καὶ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ὑπῆρξε λαμπρά. Σήμερον ἐδρεῦει ἐν Τριπόλει. Φερᾶνμος τοῦ Κ. Μοσχοπούλου ὁδὸς ἐν Ναυπλίῳ δὲν ὑφίσταται.

6. Εἰς τὸν Ἄγγελον Σπ. Παπαδόπουλον ὀφείλεται καὶ ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετάφρασις τοῦ ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς νομικοῦ Walter G. Jellinek (1885-1955) συγγραφέντος ἔργου: *Εἰσαγωγή εἰς τὸ Διοικητικὸν Δίκαιον* (μετὰ σχολίων καὶ προσθηκῶν περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντος δημοσίου δικαίου καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ ἑλληνικῆς νομολογίας), Ἐν Ἀθῆναις 1939, καὶ τοῦ Αὐτοῦ, *Διοικητικὸν Δίκαιον*, τόμ. Β', τευχ. Ιον, Ἐν Ἀθῆναις 1944, καὶ τόμ. Β', τευχ. 2ον, Ἐν Ἀθῆναις 1955. Ὁ γράφων χαίρει διότι ἔχει εἰς τὸ νομικὸν τμήμα τῆς βιβλιοθήκης του τὸ βιβλίον τοῦτο μὲ ἀφιέρωσιν τοῦ παλαιοῦ συναδέλφου Ἀγγέλου Σπ. Παπαδοπούλου.

μων προήχθη εις ύπολοχαγόν (25 Σεπτ. 1913) και έτιμήθη με τόν Ἄργυροῦν Σταυρόν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος (1 Ἰαν. 1915). Ἀκολούθως προήχθη εις λοχαγόν β΄ (25 Μαρτ. 1915), εις λοχαγόν α΄ (5 Ὀκτ. 1915) και εις ταγματάρχη (13 Δεκ. 1917). Ἐν συνεχείᾳ μετέσχε τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Μακεδονικόν Μέτωπον) ὡς διοικητῆς μοίρας ὄρειβατικοῦ πυροβολικοῦ (έτιμήθη τότε με τόν ἑλληνικόν, τόν γαλλικόν και τόν βελγικόν Πολεμικόν Σταυρόν), τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, ὡς διοικητῆς μοίρας πεδινοῦ πυροβολικοῦ και ἀκολουθῶς μοίρας ὄρειβατικοῦ πυροβολικοῦ, και έτιμήθη με τὸ Χρυσοῦν Ἀριστεῖον Ἀνδρείας.

Ἀντισυνταγματάρχης ἀπὸ τὰς 26 Αὐγούστου 1923, έθεωρήθη ὅτι μετέσχε τοῦ σχεδόν ἀμέσως ἐκδηλωθέντος «ἀντιπλασθηρικοῦ» Κινήματος τοῦ 1923 ὑπὸ τοὺς φιλελευθέρους (βενιζελικοὺς) ὑποστρατήγους Γεώργιον Λεοναρδόπουλον (1867-1936) και Παναγιώτην Γαργαλίδην (1870-1948), με ἀποτέλεσμα ὅπως κατόπιν Ἀποφάσεων τῆς Ἐπαναστάσεως⁷ ἀποταχθῆ εις τὰς 28

7. Βλ. Ἀπόφασιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὑπ' ἀριθμ. 28164/ 22 Ὀκτωβρίου 1923, περὶ θέσεως εις ἐφαρμογὴν ... τοῦ ,ΔΞΘ' Νόμου περὶ καταστάσεως πολιορκίας, *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α΄ 301 (22 Ὀκτ. 1923), σελ. 2165· ὁμοίαν, ὑπ' ἀριθμ. 2874/ 27 Ὀκτωβρίου 1923, περὶ συστάσεως ἐκτάκτου Στρατοδικείου παρὰ τῇ ΙΙ Μεραρχίᾳ (Ἀθήναι) πρὸς κρίσιν τῶν μετασχόντων τοῦ Κινήματος, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 307 (27 Ὀκτ. 1923), σελ. 2191 (τὸ Στρατοδικεῖον ἐγκατεστάθη εις τὸ Σχολεῖον Χωροφυλακῆς (Γουδῆ), ὅπου σήμερον τὸ Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης)· ὁμοίαν, ὑπ' ἀριθμ. 30042/ 2 Νοεμβρίου 1923, περὶ ἐπιβολῆς και τῆς ποινῆς τῆς ὑπερορίας παρὰ τῶν Στρατοδικείων κατ' ἐνόχων τοῦ Στασιαστικοῦ Κινήματος τοῦ Ὀκτωβρίου ἐ.ξ., *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 318 (3 Νοεμβρ. 1923), σελ. 2271. Ἡ δίκη ἤρχισε κατὰ τὴν Δευτέραν 19ην Νοεμβρίου 1923 και ἡ ἀπόφασις ἐξεδόθη κατὰ τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1923. Βλ. ἐπίσης Ἀπόφασιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὑπ' ἀριθμ. 28537/ 5116/5 Νοεμβρίου 1923, περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν στελεχῶν τοῦ Στρατοῦ ξηρᾶς και θαλάσσης, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 321 (6 Νοεμβρ. 1923), σελ. 2280 (ὁ Δ. Παπαδόπουλος ἀπετάχθη βάσει τῆς ἐν λόγῳ Ἀποφάσεως). Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Νόμου ,ΔΞΘ'/ 1912 ἤρθη διὰ τῆς Ἀποφάσεως τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπ' ἀριθμ. 32974/ 26 Νοεμβρίου 1923, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 344 (27 Νοεμβρ. 1923), σελ. 2479. Τὰ σχετικὰ ἀδικήματα ποῦ ἐτελέσθησαν παρὰ μὴ στρατιωτικῶν ἡμνηστεύθησαν διὰ τοῦ Νομοθ. Διατάγματος τῆς 27ης Μαρτίου 1924, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 66 (27 Μαρτ. 1924), σελ. 425 και γενικώτερον διὰ τοῦ Νομοθ. Διατάγματος τῆς 23ης Ἀπριλίου 1924, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 100 (5 Μαΐου 1924), σελ. 587-590. Οἱ στρατιωτικοὶ ἡμνηστεύθησαν διὰ Ψηφίσματος τῆς Δ΄ Συντακτικῆς Συνελεύσεως, ἐκδοθέντος κατὰ τὴν 28ην Μαΐου 1925, *Αὐτόθι*, φ. Α΄ 148 (13 Ἰουν. 1925), σελ. 913. Ἡ Ἀπόφασις τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπετέλει ἔκτακτον κανόνα δικαίου ὑπερκείμενον τοῦ Συντάγματος, ὡς ἐξερχόμενον και αὐτῶν τῶν ὑπερσυνταγματικῶν ἀρχῶν. Δὲν ἐπρόκειτο πρᾶξις τροποποιούσα ἀπλῶς ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Λειτουργίας ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, ἀλλ' ἀνέλεγκτος πρᾶξις τῆς «ἀναλαβούσης» τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν τοῦ Λαοῦ κατὰ τὴν 14ην Σεπτεμβρίου 1922 Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς και ἀπὸ τῆς 13ης Νοεμβρίου 1922 μόνον τοῦ συνταγματάρχου πεζ. Νικ. Πλα-

Νοεμβρίου 1923 και παραμείνη εκτός στρατεύματος μέχρι τῆς 2ας Ἰουνίου 1927, ὅταν βάσει Ψηφίσματος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (20/22 Δεκεμβρίου 1926) ἀπεφασίσθη περιορισμένη ἀποκατάστασις τῶν διὰ πολιτικούς λόγους ἀπομακρυνθέντων ἀξιωματικῶν⁸. Ἀφοῦ ἀνεκλήθη, κατὰ τὴν 2αν Ἰουνίου 1927⁹, προήχθη εἰς συνταγματάρχην κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1927 ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς 18ης Σεπτεμβρίου 1925, δηλ. ἀφ' ἧς εἶχον προαχθῆ νεώτεροί του, καὶ ἐφοίτησεν εἰς τὸ Κέντρον Ἀνωτέρας Στρατιωτικῆς Ἐκπαίδευσεως (Ἀθῆναι), κέντρον σπουδῶν εἰδικῶς συσταθὲν προτάσει τῆς γαλλικῆς Στρατιωτικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἀποστολῆς μὲ σκοπὸν τὴν γενικὴν θεωρητικὴν προπαρασκευὴν τῶν συνταγματάρχων διὰ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐν Γαλλίᾳ Κέντρον Ἀνωτέρων Στρατιωτικῶν Σπουδῶν (Βερσαλλίαι). Ὡς συνταγματάρχης διετέλεσε διοικητὴς συντάγματος πυροβολικοῦ, Ἀρχηγὸς Πυροβολικοῦ τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καὶ Διευθυντὴς Πυροβολικοῦ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν.

Εἰς ὑποστράτηγον προήχθη κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου 1934 καὶ ὑπῆρέτησεν ὡς Ἀρχηγὸς Πυροβολικοῦ τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ (Ἀθῆναι, 1934-1935), ὡς διοικητὴς μεραρχίας (1935-1938), καὶ ὡς Ἐπιθεωρητὴς (: Ἀρχηγὸς) Πυροβολικοῦ (Ἀθῆναι, 1938-1939). Εἰς ἀντίστράτηγον προήχθη κατὰ τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1940 καὶ ἐτοποθετήθη Διοικητὴς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, μὲ ἔδραν τὴν Λάρισαν.

Κατὰ τὸν Πόλεμον 1940-41, τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ ἐπὶ διοικήσεως Δημ. Παπαδοπούλου (ἐπιτελάρχης ὁ συνταγματάρχης πεζικοῦ Δημήτριος Μαχᾶς, 1893-1975) ὑπήγετο ἀρχικῶς, δηλ. μεταξὺ 30ῆς Ὀκτωβρίου καὶ 30ῆς Νοεμβρίου 1940, εἰς τὸ Τμήμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ἀντίστράτηγος Ἰω. Πιτσικάς, 1881-1975), ἀκολουθῶς, δηλ. μεταξὺ 30ῆς Νοεμβρίου 1940 καὶ 11ης Φεβρουαρίου 1941, εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, καὶ τέλος, μεταξὺ 12ης Φεβρουαρίου καὶ 5ης Μαρτίου 1941, εἰς τὸ νεοσύστατον Τμήμα Στρατιᾶς Ἠπείρου (ἀντίστράτηγος Μᾶρκος Δραῖκος, 1888-1975). Ὑπὸ τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ ὑπήχθησαν διαδοχικῶς καὶ κατὰ διαστήματα μέχρι πέρατος τῶν ἐπιχειρήσεων ἑπτὰ μεραρχίαι (I, IV, V, VI, XI, XV, XVII) καὶ δύο ταξιαρχίαι (V, Ἰπ.)¹⁰.

στήρα, δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν Ἐξ, ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν κατέθεσεν οὗτος εἰς τὴν Δ' Συντακτικὴν Συνέλευσιν κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ 1924.

8. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 440 (27 Δεκ. 1926), σελ. 3463-3464.

9. Πρ. Διάταγμα τῆς 2ας Ἰουνίου 1927, *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Γ' 102 (2 Ἰουν. 1927), σελ. 491. Ὁ Δημ. Παπαδόπουλος κατετάγη εἰς τὸν Πίνακα Α' (ἐπαναφερομένων εἰς τὴν ἐνέργειαν).

10. Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ /Διεύθυνσις Ἱστορίας Στρατοῦ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Τὸ τέλος μιᾶς Ἐποποιίας. Ἀπρίλιος 1941*, Ἐν Ἀθήναις 1959, σελ. 313-316.

Ἰὺπό τὴν εὐθύνην καὶ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ διεξήχθησαν αἱ ἐπιχειρήσεις Πίνδου καὶ ἐπετεύχθη ἡ ἀπώθησις τῶν ἰταλοαλβανικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν κεντρικὸν τομέα καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ ἐπιθετικαὶ ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀπέληξαν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἑρσέκας καὶ τῆς Μπόροβας (21 Νοεμβρ.), τῆς Πρεμετῆς (5 Δεκ.), τῆς γραμμῆς Τσερεβόντε - Ντομπρούσια (26 Δεκ.), τοῦ κόμβου τῆς Κλεισοῦρας (Ἰαν. 1941) καὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Τρεμπεσίνας (Ἰαν. 1941)¹¹.

Ἐνῶ προπαρασκευάζετο ἡ εὐρίσκειο ἐν ἐξελίξει σχεδιασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἑπείρου κοινὴ ἐπιθετικὴ ἐνέργεια τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων Στρατοῦ καὶ ἐνῶ ἀνεμένετο ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἡ «Μεγάλη Ἑαρινὴ Ἐπίθεσις» τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων μὲ κύριον ἄξονα τὸν κεντρικὸν τομέα εἰς τὸ Μέτωπον τῆς Βορείου Ἑπείρου, συνεκλήθη (5 Μαρτίου) σύσκεψις τῶν ἀντιστρατῆγων ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον.

Ὁ μετασχὼν αὐτῆς Διοικητῆς τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ ἀντιστράτηγος Γεώργιος Κοσμάς (1884-1964) περιέγραψεν εἰς τὸ βιβλίον του: *Ἑλληνικοὶ Πόλεμοι τὰ διατρέξαντα*¹². Συγκεκριμένως ἐζητήθη τότε ἡ γνώμη τῶν ἀντιστρατῆγων περὶ τοῦ δέοντος γενέσθαι ἐν περιπτώσει παραλλήλου γερμανικῆς ἐπιθέσεως. Ταῦτα ἐν συνεχείᾳ συσκέψεων καὶ συζητήσεων τῆς ἐλληνικῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεσίας μετὰ τῶν ἀφιχθέντων εἰς Ἀθήνας Βρετανῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Ἄς σημειωθῆ ὅτι τὸ περιεχόμενον τῶν ἐλληνοβρετανικῶν πολιτικῶν συζητήσεων μόλις προσφάτως ἐγνωστοποιήθη (1980)¹³.

Οἱ ἀντιστράτηγοι Μ. Δράκος, Δ. Παπαδόπουλος καὶ Γ. Κοσμάς, ὅταν καὶ αὐτοὶ ἠρωτήθησαν, φέρεται ὅτι ἐξέφρασαν τὴν γνώμην ὅτι ἐν ὄψει γερμανικῆς ἐπιθέσεως θὰ ἦτο σκοπιμότερον νὰ μὴ εὐρίσκειται ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους βρεταννικὴ ἔνοπλος δύναμις καὶ μάλιστα τόσον ἀσθενῆς ὥστε μόνον εὐκαιρίαν καὶ δικαιολογίαν διὰ τὴν ἐπιτιθεμένην Γερμανίαν νὰ συνιστᾷ. Ἀντιθέτως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφεθοῦν μόναι αἱ ἐλληνικαὶ δυνάμεις νὰ ἀποκρούσουν τὴν γερμανικὴν ἐπίθεσιν καὶ νὰ πέσουν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ τῆς τιμῆς πρὸ τοῦ κολοσσιαίου εἰς ἀριθμὸν καὶ μέσα ἐπιτιθεμένου, ἀλλὰ νὰ ἔχουν στερήσει αὐτὸν ἀπὸ πάσης δῆθεν διπλωματικῆς ἢ πολεμικῆς δικαιολογίας. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ βρεταννικὴ συμβολή, ἐστερημένη ἰκανῆς ἀεροπορικῆς ὑποστηρίξεως, δὲν ἐπρόκειτο νὰ παράσχη οὐσιαστικὴν βοήθειαν.

11. Βλ. ἀνωτ. ὑπόσημ. 10.

12. Βλ. ἀντιστρατῆγου Γ. Κοσμά, *Ἑλληνικοὶ Πόλεμοι*, Ἐν Ἀθήναις 1967, σελ. 69-72.

13. Ἰπ. Ἐξωτερικῶν, 1940-41. *Ἑλληνικὰ Διπλωματικὰ Ἐγγράφα*, Ἐν Ἀθήναις 1980.

Βεβαίως ή βρεταννική σκέψις ήτο διάφορος. "Αν έπραγματοποιείτο τό σχέδιον έγκαίρου ύποχωρήσεως τών έλληνικών δυνάμεων από την Βόρειον "Ηπειρον, την άνω του 'Αλιάκμονος Δυτικήν Μακεδονίαν και την λοιπήν Μακεδονίαν και Θράκην άμαχητί (δι' έγκαταλείψεως εις την τύχην των έλληνικών έδαφών και πληθυσμών) και συγκεντρώσεώς των εις την περιοχην τών Τεμπών δια νά άμυνθοϋν και δημιουργήσουν έπι βραχϋ μόνον διάστημα σταθερόν μέτωπον, ώς κατά τον Α' Παγκόσμιον Πόλεμον (υπό τελείως ύμως διαφόρους συνθήκας), οί Βρεταννοί θα ήσαν ικανοποιημένοι επιτυχάνοντες έν συνεχεία σταδιακήν ύποχώρησιν των μέχρι Ταινάρου (δπου θα έγκατελείποντο τά έλληνικά στρατεύματα), διότι θα εκέρδιζαν και ήμέρας άκόμη έναντι τής επιθέσεως του "Αξονος κατά τής 'Αλεξανδρείας.

Λόγω του άπεριγράπτου φόβου εκ τής προσελάσεως τών γερμανοϊταλικών στρατευμάτων υπό τον στρατάρχην Erwin Rommel (1891-1944)¹⁴ εις την Αίγυπτον και τής πιθανής προσβολής τής περιοχής τών πετρελαίων και τών 'Ινδιών από Βορρά (Καυκάσου) και Δυσμών, έπεθύμουν οί Βρεταννοί την παράτασιν τών έλληνοϊταλικών επιχειρήσεων πάση θυσία. Περι τών θεμάτων αυτών βρήθον συνταρακτικών πληροφοριών αι σελίδες του βιβλίου του στρατηγού Γεωργίου Κοσμά, αλλά και αι δημοσιευθεΐσαι άναμνήσεις του Πρίγκηπος Πέτρου (1908-1980)¹⁵, λοχαγού τότε, συνδέσμου του Γενικού Στρατηγείου μετά τών έν 'Ελλάδι Βρεταννικών στρατιωτικών 'Αρχών.

'Εν πάση περιπτώσει και έν συνεχεία τών διατυπωθεισών γνωμών των οί άντιστρατήγοι Μ. Δράκος, Δ. Παπαδόπουλος και Γ. Κοσμάς έθεωρήθησαν ώς διαφωνοϋντες προς τās έπόψεις του Γενικού Στρατηγείου, άντικατεστάθησαν άψυχολογήτως και έπιβλαβώς κατά την 6ην Μαρτίου κατόπιν διαταγής τούτου και έτέθησαν κατά την 7ην Μαρτίου 1941 εις αϋτεπάγγελτον άποστρατείαν¹⁶. Οϋσιαστικώς άπεκεφαλίσθη ή άνωτάτη ήγεσία του κεντρικού τομέως δύο ήμέρας προς τής εκδηλώσεως τής άναμενομένης Ιταλικής 'Εαρινής 'Επιθέσεως. Εϋτυχώς άλλοι, ικανώτατοι έπίσης, "Ελληνες στρατηγοί, άναπληρώσαντες τούς άποστρατευθέντας, μετά σκληρόν βεβαίως άγώνα, συνέτριψαν τās Ιταλικās δυνάμεις και κατεξηυτέλισαν τās διοικήσεις αυτών. 'Η διοίκησης του Β' Σώματος Στρατού άνελήφθη υπό του διοι-

14. Βλ. προχείρως Hans Gert von Eisebeck, *Ρόμμελ. Τό γερμανικόν Africa-Korps*, μετάφρ. Γ. Κ. Γαζή, 'Εν 'Αθήναις 1958. 'Η περι του Ρόμμελ και τής πολεμικής δραστηριότητός του βιβλιογραφία είναι μεγάλη.

15. Πρίγκηπος Πέτρου, *'Ημερολόγια Πολέμου 1940-1941, Α'*, 'Εν 'Αθήναις 1997, εκδ. 'Ιδρύματος Γουλανδρή-Χόρν.

16. Βλ. άντιστρατήγου Θρασ. 'Ι. Τσακαλώτου, *40 Χρόνια Στρατιώτης τής 'Ελλάδος*, τόμ. Α', 'Εν 'Αθήναις 1960, σελ. 160-164.

κητοῦ τῆς III Μεραρχίας ὑποστρατήγου Γ. Μπάκου (1892-1945), με ἐπιτελάρχην τὸν συνταγματάρχην πεζ. Θρασ. Τσακαλῶτον (1897-1989).

Οἱ τρεῖς ἀποστρατευθέντες στρατηγοὶ ἐπανήλθον εἰς τὴν ἐνέργειαν κατὰ τὴν 20ὴν Μαΐου 1941 δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης ὑποστρατήγου Γ. Μπάκου¹⁷. Ὀλίγον βραδύτερον ὁ Δ. Παπαδόπουλος ἐτοποθετήθη Πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε τὰς κρίσεις τῶν μετασχόντων τοῦ Πολέμου ἀξιωματικῶν.

Ὁ Δ. Παπαδόπουλος ἐπὶ Κατοχῆς ἀπετέλεσεν ἰδρυτικὸν μέλος τῆς συσταθείσης κατὰ τὴν 20ὴν Μαΐου 1943, ὑπὸ τὸν τέως Ἀρχιστράτηγον Ἀλέξανδρον Παπάγον καὶ τὴν ἀνωτάτην ἡγεσίαν τοῦ Πολέμου, ἀντιστασιακῆς Ὀργανώσεως «Στρατιωτικῆ Ἱεραρχία» (πλὴν τοῦ ἀντιστρατήγου Μάρκου Δράκου, δηλώσαντος ἀπλῶς ἰδεολογικὴν συμπαράστασιν¹⁸, ὡς καὶ τῶν ἀναλαβόντων καθήκοντα ὑπουργοῦ ἀντιστρατήγων Γ. Τσολάκογλου (1886-1948) καὶ Π. Δεμέστιχα (1885-1960), μὴ κληθέντων)¹⁹. Ἡ Ὀργάνωσις ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἐπετέλεσε σπουδαῖον ἔργον. Ἐν τούτοις ἡ σύστασις αὐτῆς δὲν ὑπῆρξε συμπαθῆς εἰς τοὺς ἐν Μέσῃ Ἀνατολῇ παράγοντας.

Τὸ ἔργον τῆς ἐν λόγῳ ἀντιστασιακῆς Ὀργανώσεως ἀνεστάλη ἀποτόμως, διότι μετὰ δέμηνον ἀκριβῶς (20 Ἰουλίου 1943), ἄγνωστον ὑπὸ τίνος καταδοθέντες, συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς οἱ μετέχοντες τῆς διοικήσεως τῆς Ὀργανώσεως πέντε ἀντιστράτηγοι (πλὴν τοῦ Δ. Παπαδοπούλου) καὶ μετήχθησαν εἰς Γερμανίαν, ὅπως εἶναι γνωστόν²⁰. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Δ. Παπαδόπουλος δὲν συνελήφθη δὲν εἶναι εὐρύτερον γνωστός. Βεβαίως ἐτέλει οὗτος ὑπὸ συνεχῆ παρακολούθησιν. Προφανῶς ἀφέθη ὡς «δόλωμα», ὥστε διὰ τῶν κινήσεών του, ἀφοῦ αὐτὸς παρέμεινε κατὰ τὸ Καταστατικὸν ὡς Ἀρχηγὸς τῆς Ὀργανώσεως, νὰ διαπιστωθῇ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος κύκλος ἡγετικῶν προσώπων. Ὑποψιαζόμεθα ὅτι ἡ σύλληψις τῶν πέντε ἀντιστρατήγων πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὰ ἐπακολουθήσαντα ἐσω-

17. Βλ. Νομ. Διάταγμα ὑπ' ἀριθμ. 63 τῆς 15ης Μαΐου 1941, *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 171 (15 Μαΐου 1941), σελ. 826-827.

18. Ὁ ἀντιστράτηγος Μ. Δράκος, γόνος σημαντικοῦ οἴκου τῆς Ἡπείρου, διακριθέντος κατὰ τοὺς Ἀγῶνας τοῦ Ἐθνους, ἦτο κατ' οὐσίαν σύγχρονος τοῦ Ἀλ. Παπάγου. Προήχθη εἰς ὑποστράτηγον μετὰ τρίμηνον ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου προαγωγῆς τοῦ Παπάγου καὶ εἰς ἀντιστράτηγον μετ' αὐτοῦ. Προφανῶς δὲν ἐλησμόνει ὅτι διαρκοῦντος τοῦ Πολέμου ἀδίκως ἀπεστρατεύθη καὶ δὲν ἐπεθύμει προσωπικὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ ἐν ἀποστρατείᾳ πλέον τέως Ἀρχιστρατήγου.

19. Βλ. Γ. Κοσμᾶ, *Ἑλληνικοὶ Πόλεμοι*, σελ. 72-74.

20. Βλ. ἀντιστρατήγου Κ. Θ. Μπακοπούλου, *Ἡ ὁμηρία τῶν πέντε ἀντιστρατήγων. Ἡ ζωὴ των - Στρατόπεδα συγκεντρώσεως*, Ἐν Ἀθήναις 1948. Βλ. καὶ Γ. Κοσμᾶ, *Ἑλληνικοὶ Πόλεμοι*, σελ. 72-75.

τερικά γεγονότα, διερωτώμεθα δὲ μήπως ἡ σύλληψις αὐτῆ προεκλήθη χάριν τούτων. Τὸ θέμα δὲν εἶναι τοῦ παρόντος. Πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ.

Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Ὀργάνωσις συνέχισε νὰ δρᾷ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Δ. Παπαδόπουλον καὶ ἐπιτελάρχην τὸν τέως μέραρχον ὑποστράτηγον Κωνσταντῖνον Παπακωνσταντῖνου (1885-1973), μὲ βοηθὸν τοῦ Ἀρχηγοῦ τὸν τότε ἀντισυνταγματάρχην πυροβολικοῦ καὶ κατόπιν ἀντιστράτηγον, λόγιον στρατιωτικόν, Ξέρξην Λίβαν (1899-1965)²¹, καθὼς καὶ ὅτι ἡ δομὴ τῆς συνέβαλε σπουδαίως εἰς τὴν στελέχωσιν καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς ἅμα τῇ ἀποχωρήσει τῶν Γερμανικῶν Στρατευμάτων ἐκδηλωθείσης ἐπισήμως *Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Ἀττικῆς* ὑπὸ τὸν τότε ὑποστράτηγον (καὶ κατόπιν ἀντιστράτηγον) Παναγιώτην Σπηλιωτόπουλον (1891-1962)²².

Ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἐν ἀποδημίᾳ Κυβερνήσεως ἐν Ἀθήναις καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου 1945, πάντες πλὴν ἐνὸς (Μάρκου Δράκου) οἱ ἀντιστράτηγοι τῆς Νίκης καὶ πάντες πλὴν τριῶν οἱ *μάχιμοι* ὑποστράτηγοι, ἐτέθησαν ὑπὸ τῆς τότε Κυβερνήσεως Νικ. Πλαστήρα εἰς τὸν Πίνακα Β', δηλαδὴ τὸν Πίνακα τῶν ἐκτὸς ἐνεργείας καὶ ὀργανικῶν θέσεων ἀξιοματικῶν, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀποστρατείας των (5 Μαρτίου 1945). Τινὲς τούτων εὐρίσκοντο ἀκόμη ὡς ὄμηροι εἰς Γερμανίαν, ὡς οἱ ἀντιστράτηγοι Κ. Μπακόπουλος, Π. Δέδες καὶ Γ. Κοσμᾶς καὶ ὁ ὑποστράτηγος Β. Βραχνός, ἄλλοι δὲ εἶχον ἤδη φονευθῆ κατὰ τὰ Δεκεμβριανά²⁴. Ἀσφαλῶς ἡ πρᾶξις αὐτῆ (συνδεομένη πολιτικῶς πρὸς τὴν συμμετοχὴν ἢ τὴν συμπάθειαν τῶν παραμερισθέντων τῷ 1945 εἰς τὸ «ἀντιπλασθηρικόν» Κίνημα τοῦ 1923) θὰ ἱκανοποίησε τοὺς ἠττημένους Ἴταλοὺς στρατηγούς τοῦ 1940-41, ἂν ἐπληροφορήθησαν, βεβαίως, τὰ διατρέξαντα, καὶ θὰ ἐξέπληξε καὶ θὰ ἐκπλήσση πάντα ἀντικειμενικὸν ἱστορικὸν κριτικόν. Ἡ ἔνταξις εἰς τὸν Πίνακα Β' ἠκυρώθη ἀργότερον, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς δὲν συνωδεύθη καὶ δι' ἀναθέσεως καθηκόντων εἰς τοὺς δικαιωθέντας, τοῦτο δὲ διὰ πολιτικοῦς λόγους ἀναγομένους εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἀντιστράτηγος Δημήτριος Παπαδόπουλος ἀπεστρατεύθη τελικῶς κατὰ τὴν 13ην Μαΐου 1946²⁵. Ἐτιμήθη μὲ τὸν Πολεμικὸν Σταυρὸν α' τάξεως

21. Βλ. ὑποστράτηγου Ξ. Λίβα, *Ἡ Αἰγιεὶς, Κοιτίς τῶν Ἀρείων καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις 1956.

22. Βλ. συνταγματάρχου Κ. Β. Καζάνη, *Θὰ ζήσωμε ἐλεύθεροι ὡς Ἕλληνες. Ἱστορικὰ ἔγγραφα τοῦ Στρατηγοῦ Παναγιώτη Σπηλιωτόπουλου*, Ἐν Ἀθήναις 1978.

23. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Γ' 47 (8 Μαρτ. 1945), σελ. 149.

24. Κατὰ τὰ Δεκεμβριανά ἐξετελέσθησαν ὁ ὑποστράτηγος Ἀγαμέμνων Μεταξᾶς (Δεκ. 1944), διοικητὴς μεραρχίας κατὰ τὸν Πόλεμον, καὶ ὁ ὑποστράτηγος Γ. Μπακος (6 Ἰαν. 1945). Ἐπίσης ἐξετελέσθη ὁ ἐκ τῶν ὑποστράτηγων τοῦ Πολέμου (ἀντιστράτηγος ἐν ἀποστρατείᾳ ἀπὸ τοῦ 1942 λόγφ ὀρίου ἡλικίας) Χρῆστος Καβρᾶκος (8 Δεκ. 1944).

25. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Γ' 131 (13 Μαΐου 1946), σελ. 797. Μετ' αὐτοῦ

(4 Μαρτίου 1941), τὸ Μετάλλιον Ἐξαιρέτων Πράξεων (30 Ὀκτωβρίου 1945) καὶ μετὰ τὸ Χρυσοῦν Ἀριστεῖον Ἀνδρείας (30 Ὀκτωβρίου 1945). Ὡς ἀπόστρατος ἐτιμήθη μετὰ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Τάγματος τοῦ Γεωργίου Α΄ μετὰ ξιφῶν (4 Ἰανουαρίου 1947) διὰ τὴν ἐν γένει προσφοράν του κατὰ τὸν Πόλεμον καὶ τὴν Κατοχήν. Ἐπίσης ἐκρίθη ὡς ἐπαξίως διοικήσας μεγάλην μονάδα κατὰ τὸν Πόλεμον 1940-1941 καὶ ἔτυχεν ἰσοβίως εἰδικῆς συντάξεως (ἴσης πρὸς τὸν μισθὸν ἐνεργείας). Ἐν συνεχείᾳ ἐξῆσεν ἀφανῶς ὡς ἰδιώτης. Κάτοχος τῆς γαλλικῆς, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἀφιερῶθη εἰς τὴν μελέτην²⁶. Ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν 5ην Δεκεμβρίου 1983, ἐκηδεύθη (ὄχι δημοσίᾳ δαπάνῃ) ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τοῦ Α΄ Δημοτικοῦ Νεκροταφείου Ἀθηνῶν καὶ ἐτάφη εἰς τὸ Δημοτικὸν Νεκροταφεῖον τοῦ Ναυπλίου, εἰς τὴν πόλιν ὅπου ἐγεννήθη. Ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος εἶχε νυμφευθῆ ἐν Ναυπλίῳ τὴν Μαρίαν Βαζιργιατζίκη ἐκ Μακεδονίας. Παρέμεινε ἀτεκνος. Εἰς τὸ Ναύπλιον ἔχει ὀνομασθῆ προσφάτως ὁδὸς πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ²⁷.

Β΄. Ὁ Ἀντιστράτηγος Βασίλειος Π. Βραχνός

Ὁ Βασίλειος Παναγιώτου Βραχνός ἐγεννήθη εἰς τὸ Ναύπλιον τῷ 1887 ἐξ ἐντοπίων γονέων (Παναγιώτου καὶ Ἀγγελικῆς Βραχνοῦ) καὶ μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν του ἐν Ναυπλίῳ ἐνεγράφη εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1904-1905.

Τῷ 1908 καὶ πρὶν ὀλοκληρωθῶν αἱ φοιτητικαὶ σπουδαί του, κατετάγη ὡς στρατεύσιμος ὀπλίτης (κλάσις 1908) εἰς τὸ 8ον Σύνταγμα Πεζικοῦ Ναυπλίου, μετὰ δὲ τὸ πέρασ τῆς βασικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰσήχθη εἰς τὴν Προπα-

---

ἐτέθησαν τότε εἰς ἀποστρατεῖαν καὶ οἱ ἕτεροι ἀντιστράτηγοι τοῦ Πολέμου Μ. Δράκος, Δ. Παπαδόπουλος, Π. Δέδες. Ὁ Ἰ. Πιτσικας εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ὀρίου ἡλικίας τῷ 1943. Ὁ Γ. Τσολάκογλου καὶ ὁ Π. Δεμέστιχας εἶχον καθαιρεθῆ τότε λόγῳ τῆς συμμετοχῆς των εἰς Κυβέρνησιν ἐν Κατοχῇ. Ὁ Γ. Κοσμάς εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ὀρίου ἡλικίας κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1946. Ἀργότερον (1953) ὁ Π. Δεμέστιχας ἐλογίσθη καὶ αὐτὸς εἰς ἀποστρατεῖαν ἀπὸ τῆς 13ης Μαΐου 1946. Στοιχεῖα τινὰ περὶ τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Δ. Παπαδοπούλου βλ. καὶ ἐν ἀντιστρατήγῳ Χρήστῳ Σ. Φωτοπούλῳ, Ἐπιτ. Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Στρατοῦ, *Ἀξιοματικοὶ καὶ Ἀνθυπασπιστὲς τοῦ Στρατοῦ καὶ Δόκιμοὶ τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ ποῦ ἀποφοίτησαν ἀπὸ τὴν Σχολὴν* (: Στρ. Σχολὴ Εὐελπίδων) *κατὰ τὴν περίοδο 1828-1912*, ἐκδ. Σ.Σ. Εὐελπίδων, Ἐν Βάρῃ Ἀττικῆς 1996, σελ. 235.

26. Βλ. Δ. Παπαδοπούλου, *Ἀναμνήσεις ἐνὸς Πυροβολητοῦ*, Ἐν Ἀθήναις 1976. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι σώζεται σημαντικὸν ἀρχεῖον τοῦ Στρατηγοῦ. Ὡρισμένα ἐκ τῶν ἀντικειμένων του ἔχουν προσφερθῆ εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ παράρτημα τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου.

27. Ἀξιοσημεῖωτος ἀρχιτεκτονικῶς εἶναι ἡ σωζομένη ἐν Ναυπλίῳ οἰκογενειακὴ οἰκία Παπαδοπούλου εἰς τὴν ὁδὸν Λαμπρινίδου.

ρασκευαστικὴν Σχολὴν Ἐφεδρῶν Ἀξιωματικῶν (Κέρκυρα)²⁸, ὡς κάτοχος τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τοῦτο προσόντων (τελειόφοιτος τῆς Νομικῆς Σχολῆς). Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἀπεφοίτησεν ὡς ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς πεζικοῦ κατὰ τὴν 14ην Σεπτεμβρίου 1909. Μέχρι τοῦ 1912 ὑπῆρξε σχεδὸν συνεχῆς ἢ ἐν τῷ στρατεύματι ὑπηρεσία του. Κατ' ἀμφοτέρους τοὺς Πολέμους 1912-13 ὑπηρέτησεν ὡς ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς - διμοιρίτης τοῦ 8ου Συντάγματος Πεζικοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν νεοσύστατον IV Μεραρχίαν (Ναυπλίου) καὶ ἐτραυματίσθη κατὰ τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς-Λαχανᾶ. Μετὰ τὴν λήξιν τῶν Πολέμων προήχθη εἰς ἔφεδρον ὑπολοχαγὸν πεζικοῦ (24 Μαρτίου 1914) καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸν Ἀργυροῦν Σταυρὸν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος (25 Μαρτίου 1914).

Κατὰ τὸ 1914 προέκυψε σοβαρὸν πρόβλημα σταδιοδρομίας διὰ μεγάλον ἀριθμὸν πολεμιστῶν, ἰδίως διὰ τοὺς πτυχιούχους τοῦ Πανεπιστημίου ἢ τοὺς φοιτητάς. Εἶχον διέλθει πέντε ἕως ἑπτὰ ἔτη ἐν στρατεύσει πρὶν ὀλοκληρῶσιν τὰς σπουδὰς των ἢ ἀρχίσουν νὰ ἀσκοῦν τὸ ἐπάγγελμα ποῦ ἕκαστος εἶχεν ἐπιλέξει. Παρὰλλήλως εἶχον ἤδη μακρὰν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ εἶχον ὀνομασθῆ ἀνθυπολοχαγοὶ ἢ καὶ ὑπολοχαγοὶ. Ἡ Ἑλλάς εἶχε διπλασιασθῆ, ὁ στρατὸς εἶχεν αὐξηθῆ ἐκ τῶν τριῶν μεραρχιῶν τοῦ 1911 εἰς τὰς δέκα τέσσαρας μεραρχίας τοῦ 1914. Ἐπομένως, ὑπῆρχεν ἀνάγκη κατωτέρων ἰδία στελεχῶν, τὸ μέλλον τῶν ὁποίων διεφαίνετο λίαν ἱκανοποιητικόν. Ἐν ὄψει τούτων τῶν δεδομένων πολλοὶ ἐκ τῶν ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ ὁ Βασίλειος Βραχνός, ἐθεώρησαν ὅτι ἦτο πλέον ἀργὰ διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ φοιτητικὰ θρανία καὶ ἐγκατέλειψαν τὰ παλαιὰ ὄνειρά των. Προετίμησαν τὴν πολλὰ ὑποσχομένην στρατιωτικὴν σταδιοδρομίαν ἐν ὄψει δελεαστικῶν σχετικῶν νόμων (Νόμοι ὑπ' ἀριθ. 143 τῆς 21ης Ἰανουαρίου 1914 περὶ μονιμοποιήσεως ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνθυπασπιστῶν²⁹ καὶ 299 τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1914 περὶ προβιβασμοῦ ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ κλπ.³⁰). Ὁ Β. Βραχνός ἐμονιμοποιήθη μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ εἰς τὰς 11 Ὀκτωβρίου 1914, προήχθη εἰς ὑπολοχαγὸν εἰς τὰς 4 Ἰουνίου 1916, εἰς λοχαγὸν β' εἰς τὰς 13 Δεκεμβρίου 1917 καὶ εἰς λοχαγὸν α' εἰς τὰς 10 Δεκεμβρίου 1918.

Μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ μετέσχε τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Μακεδονικὸν Μέτωπον) ὡς διοικητῆς λόχου καὶ ἀκολούθως τῆς εἰς Οὐκρα-

28. Ἡ Σχολὴ Ἐφεδρῶν Ἀξιωματικῶν συνεστήθη διὰ τοῦ Βασ. Διατάγματος τῆς 15ης Μαρτίου 1888 περὶ συστάσεως Προπαρασκευαστικοῦ Σχολείου Ἐφεδρῶν Ἀξιωματικῶν. Βλ. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Μέρος Πρῶτον, Τμῆμα Δεύτερον, 118 (2 Μαΐου 1888), σελ. 607-630. Ἡ πρώτη σειρὰ ἀπεφοίτησε κατ' Αὐγουστον 1889.

29. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 18 (23 Ἰαν. 1914), σελ. 57-58.

30. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 279 (1 Ὀκτ. 1914), σελ. 1489-1490.

νίαν Ἐκστρατείας ὡς διοικητὴς πολυβολαρχίας τῆς II Μεραρχίας (Ἐθνικῶν). Ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησε τὴν II Μεραρχίαν εἰς τὴν Μικρασιατικὴν Ἐκστρατείαν ὡς διοικητὴς λόχου αὐτῆς καὶ ἐτραυματίσθη δύο φορές (Ἐπιχειρήσεις Μαρτίου 1920, Μάχη τοῦ Μπάλ-Μαχμούτ, καὶ Σεπτεμβρίου 1920, Μάχη τοῦ Ἀφιόν Καρὰ-Χισσάρ). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις 1920-1922 ἐτιμήθη διὰ τοῦ Χρυσοῦ Ἀριστείου Ἀνδρείας (δύς, 19 Ἰουν. 1921 καὶ 18 Ἰουλ. 1923) καὶ τοῦ Πολ. Σταυροῦ β' τάξεως (τρὶς).

Εἰς ταγματάρχην προήχθη ἔν ἔτος μετὰ τὸ πέρας τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας (26 Αὐγούστου 1923, ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς 16ης Αὐγούστου 1921) καὶ ἐτοποθετήθη ὡς διευθυντὴς τοῦ I Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Μετ' οὐ πολὺ μετέσχε τοῦ μνημονευθέντος «ἀντιπλαστηρικοῦ» Κινήματος τῆς 21/22 Ὀκτωβρίου 1923. Μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον κατάρρευσιν τοῦ Κινήματος τούτου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου εἶχον ταχθῆ τόσον «ἀντιβενιζελικοί» ὅσον καὶ «βενιζελικοί» ἀξιωματικοί, ὁ ταγματάρχης Β. Βραχνὸς συνελήφθη μετὰ τοῦ Ναυπλιέως συναδέλφου του Βασιλείου Μαραβέα καὶ πολλῶν ἄλλων, ἐκρατήθη ἀρχικῶς εἰς τὸ Παλαμήδι καὶ ἀκολούθως ἐδικάσθη (β' ὄμας στασιαστῶν) ὑπὸ τοῦ Στρατοδικείου τῆς II Μεραρχίας (Πρόεδρος συνταγμ. πυρ. Ἀλέξ. Μερεντίτης, Βασ. Ἐπίτροπος στρ. δικ. σύμβουλος α' τάξεως - συνταγματάρχης Γ. Φίλιππας) κατ' ἐφαρμογὴν τῆς μνημονευθείσης Ἀποφάσεως τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως Νικολάου Πλαστήρα, κατεδικάσθη εἰς ἰσόβια δεσμά³¹ καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὴν Ἀκροναυπλίαν, με αὐτόματον συνέπειαν νὰ διαγραφῆ τῶν στελεχῶν τοῦ Στρατοῦ (8 Δεκεμβρίου 1923)³². Ἐπηκολούθησεν ἀμνηστία (Ψήφισμα τῆς Δ' ἐν Ἀθήναις Συντακτικῆς Συνελεύσεως, 28 Μαΐου 1925)³³ καὶ ἔτσι ἐξῆλθε τῶν φυλακῶν, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ ἐγγραφῆ εἰς τὰ στελέχη τῆς ἐνεργείας.

Ἐκτὸς στρατεύματος παρέμεινε, ὡς καὶ μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν, μέχρι τῆς 2ας Ἰουνίου 1927. Διὰ νὰ ἐπιβιώσουν οἱ Βραχνὸς καὶ Μαραβέας ἐπηγγέλθησαν τότε τὸν μικρέμπορον ἢ μικροεπαγγελματίαν ἐν Ναυπλίῳ. Ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ἐνέργειαν βάσει τοῦ ἀπὸ τῆς 20ῆς/22ας Δεκεμβρίου 1926 Ψηφίσματος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀπομακρυνθέντων ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ Προεδρ. Διατάγματος τῆς 2ας Ἰουνίου 1927 περὶ ἀνακλήσεως ἀπομακρυνθέντων ἀξιωματικῶν ἕνεκα πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν μεταξὺ 1ης Νοεμβρίου 1920 καὶ 20ῆς Δεκεμβρίου 1926 (ὡς

31. Πρβλ. ἄνωτ. ὑποσημ. 7. Ἡ ἀπόφασις περὶ καταδίκης τοῦ Β. Βραχνοῦ καὶ ἄλλων εἰς ἰσόβια δεσμά ἐξεδόθη κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1923.

32. Βασ. Διάταγμα τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1923, *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 313 (11 Δεκεμβρ. 1923), σελ. 2138.

33. Βλ. ἄνωτ. ὑποσημ. 7.

οί Πίνακες Α΄ και Β΄, συνταθέντες παρ΄ επί τούτω συγκροτηθέντος έννεα-μελοϋς Στρατιωτικού Συμβουλίου)³⁴. Ο Β. Βραχνός περιελήφθη εις τόν Πίνακα Α΄ τών άνακαλουμένων.

Είς άντισυνταγματάρχην προήχθη κατά την 5ην Ίουλίου 1930 και εις συνταγματάρχην κατά την 27ην Άπριλίου 1934. Η εις συνταγματάρχην προαγωγή του έλογίσθη άκολουθως ώς γενομένη άναδρομικως άπό τής 5ης Ίουλίου 1930 και αύτή³⁵. Με τόν βαθμόν του συνταγματάρχου ύπηρέτησεν ώς Ύποφρούραρχος Άθηνών, ώς Φρούραρχος Καβάλας, ώς Ύποδιοικητής τής Στρατιωτικής Σχολής Ύπαξιωματικων³⁶, ώς Διοικητής Τάγματος Άρμάτων, ώς Διοικητής τής Σχολής Ήφαρμογής Πεζικού, άκολουθως δέ ώς Άρχηγός Πεζικού, με δικαιοδοσίαν ταξιάρχου (άκόμη δέν ειχεν εισαχθή ο βαθμός, ύπάρχον όμως ισότιμοι θέσεις), διαδοχικως τής VI Μερραρχίας (Σερρών), τής IV Μερραρχίας (Ναυπλίου) και τής II Μερραρχίας (Άθηνών), όποτε παρηκολούθησε και τά μαθήματα του Κέντρου Άνωτέρας Στρατιωτικής Ήκπαιδεύσεως (1938-1939).

Είς ύποστράτηγον προήχθη κατά την 12ην Αύγούστου 1940, δηλαδή κατά τās παραμονάς του Πολέμου, και έτοποθετήθη άρχικως Διοικητής τής II Μερραρχίας (Άθηνών) και σχεδόν άμέσως, δηλ. άπό τής 27ης Σεπτεμβρίου 1940 Διοικητής τής I Μερραρχίας (Λαρίσης)³⁷, επί κεφαλής τής όποίας διετέλεσε καθ΄ όλην την διάρκειαν τών πολεμικων έπιχειρήσεων, με έπιτελάρχας διαδοχικως τούς τότε άντισυνταγματάρχας και κατόπιν ύποστρατήγους πυροβολικού Μιχαήλ Γ. Σπυρόπουλον (1895-1985) και πεζικού Στέφανον Ν. Κατσιμητρον (1898-1959). Η I Μερραρχία άνήκεν εις την τακτικήν δύναμιν του Β΄ Σώματος Στρατου (άντιστράτηγος Δημήτριος Σπ. Παπαδόπουλος).

34. Βλ. άνωτ. ύποσημ. 9.

35. Λόγω προαγωγής νεωτέρων του βάσει τής διαμορφωθείσης τῷ 1917-1920 Ήπετηρίδος, έννοούσης τούς μετασχόντας εις τὸ «Κίνημα τής Ήθνικῆς Ήμύνης» έν Θεσσαλονίκη άξιωματικούς τῷ 1916.

36. Παραγωγική σχολή άξιωματικων πεζικού, ίππικού και τινων σωμάτων, εκ μαθητων προερχομένων εκ μονίμων ύπαξιωματικων. Συνεστήθη δια του Νόμου ύπ΄ αριθμ. ΑΑΒ΄ τής 21ης Ίουνίου 1882 περι συστάσεως σχολείου ύπαξιωματικων (Ήφημερίς τής Κυβερνήσεως, φ. 59 (1 Ίουλ. 1882), σελ. 281-282) και καθήρτισε μεγάλον αριθμόν έξαιρέτων άξιωματικων και ήγητόρων. Συνεχωνεύθη προς την Στρατιωτικήν Σχολήν Εϋελπίδων κατά τὸ 1914, άνιδρύθη κατά τὸ 1925, άναδιοργανώθη κατά τὸ 1936 (τελοϋσα έν ύπαγωγῇ εις την Στρατιωτικήν Σχολήν Εϋελπίδων) και μετεσχηματίσθη κατά τὸ επόμενον έτος.

37. Η I Μερραρχία συνεκροτήθη κατά την 19ην Μαρτίου 1897 εις Λάρισαν, με πρώτον διοικητήν τόν ύποστράτηγον Νικόλαον Μακρῶν (1827-1911), υιόν του στρατηγού τής Ήλληνικῆς Ήπαναστάσεως Δημητρίου Μακρῆ. Συνοπτικως περι του ιστορικού της βλ. Γ.Ε.Σ., Ή Ιστορία τής I Μερραρχίας, Ήν Άθήναις 1967.

Περί τῆς δράσεως τῆς I Μεραρχίας κατά τὰς Ἐπιχειρήσεις τῆς Πίνδου καὶ κατὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἰταλικῆς Ἑαρινῆς Ἐπιθέσεως σημειοῦνται ἐνδεικτικῶς τὰ δέοντα ἐν ἰδιαιτέρῳ ἀκολουθῶς παραγράφῳ.

Ὁ Β. Βραχνὸς κατὰ τὴν Κατοχὴν (1941) διετέλεσε μέλος τοῦ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δ. Παπαδοπούλου Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου. Παραλλήλως συνέστησε (20 Ἰουλίου 1941) ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ συναδέλφου του ὑποστρατήγου Γεωργίου Λάβδα (1884-1950), πρῶν Διοικητοῦ τῆς II Μεραρχίας (Ἀθηνῶν) κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, τὴν Ὀργάνωσιν «Ἄγνωστος Μεραρχία Χ» (ὡς συμβολικὴν συνέχειαν τῆς II Μεραρχίας), πλαισιωθεῖσαν ἀπὸ ἀξιόλογα ἡγετικά στρατιωτικὰ στελέχη καὶ μὲ ἐπιτελάρχην τὸν τότε ἀντισυνταγματάρχην πεζικοῦ Γεώργιον Γρίβαν³⁸. Ἡ Ὀργάνωσις διεσπάσθη διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Γ. Γρίβα καὶ συγκροτήσεως ὑπ' αὐτοῦ νέας. Τότε οἱ τέως συναρχηγοὶ Γεώργιος Λάβδας καὶ Βασίλειος Βραχνὸς συνεκρότησαν τὴν «Ὀργάνωσιν Εὐόρκων Ἀξιωματικῶν» μὲ ὑπὲρ τὰ 250 μέλη. Σημειωτέον ὅτι οἱ δύο στρατηγοὶ εἶχον συλληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς κατὰ τὴν 29ην Σεπτεμβρίου 1942 καὶ κρατηθῆ προσκαίρως εἰς τὰς Φύλακὰς Ἀβέρωφ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Β. Βραχνὸς μετήχθη εἰς ἰταλικὸν στρατόπεδον κρατουμένων εἰς Ἰταλίαν καὶ μετὰ τὴν ἄνευ ὄρων συνθηκολόγησιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἰταλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων (8 Σεπτεμβρίου 1943) ὠδηγήθη μετ' ἄλλων κρατουμένων ὑπὸ τῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς πόλεως Nienburg, β.-δ. τοῦ Ἀννοβέρου (βορειοδυτικὴ Γερμανία), ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς προελάσεως τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων εἰς τὸν συγκεκριμένον χῶρον. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπανῆλθε κατὰ τὴν 29ην Αὐγούστου 1945.

Ἐνῶ ὁ Β. Βραχνὸς ἐκρατεῖτο ἀκόμη εἰς τὸ μνημονευθὲν στρατόπεδον τοῦ Nienburg καὶ ἠγνοεῖτο ἡ τύχη του ἢ τοῦλάχιστον ἡ κατάστασις του, ἀμέσως δέ, μετὰ τὰ Δεκεμβριανὰ, ἢ ἐν Ἀθήναις Κυβερνήσις Νικολάου Πλαστήρα, εἰς κατάδηλον ἀνταπόδοσιν τῆς πρὸ εἰκοσαετίας συμμετοχῆς τοῦ Β. Βραχνοῦ εἰς τὸ «ἀντιπλαστηρικὸν» Κίνημα τοῦ 1923, περιέλαβε καὶ αὐτὸν κατὰ τὴν 5ην Μαρτίου 1945 εἰς τὸν θεσπισθέντα τότε Πίνακα Β', δηλ. τὸν Πίνακα τῶν ἐκτὸς ἐνεργείας καὶ ὀργανικῶν θέσεων ἀξιωματικῶν, περὶ τοῦ ὁποῖου ἤδη ἐγένετο λόγος³⁹.

Ὁ Β. Βραχνὸς ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ θαλάσσης λήγοντος τοῦ θέρους τοῦ 1945 εὗρεν ἑαυτὸν ἐν παραμερισμῷ. Θὰ πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς χαλύβδινα νεῦρα διὰ νὰ κρατῆ εἰς τοιαύτας περιπτώσεις τὴν ψυχραι-

38. Βλ. Ν. Α. Ἀντωνάκεια, *Φῶς εἰς τὸ σκότος τῆς Κατοχῆς*, Ἐν Ἀθήναις 1947, σελ. 180-182, 200-202.

39. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Γ' 47 (8 Μαρτ. 1945), σελ. 149.

μίαν του. Ἀπεστρατεύθη κατὰ τὴν 23ην Ἰανουαρίου 1947, ἀναδρομικῶς ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1947, λόγῳ ὀρίου ἡλικίας, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου ἐν ἀποστρατεία⁴⁰, τοῦτο δὲ καίτοι κατόπιν νομικῶν ἐνεργειῶν παρὰ τῷ Συμβουλίῳ Ἐπικρατείας καὶ κατόπιν ἀποφάσεως αὐτοῦ ἢ ἐγγραφῇ τοῦ Β. Βραχνοῦ εἰς τὸν Πίνακα Β' εἶχεν ἀκυρωθῆ ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1945⁴¹ καὶ νεώτεροί του εἶχον προαχθῆ ἤδη εἰς ἀντιστρατήγους ἐν ἐνεργείᾳ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μετὰ πάροdon ἔτους, εἰς τὰς 15 Δεκεμβρίου 1947, ἐτάχθη εἰς τὰ ἐνεργὰ στελέχη (Πίναξ Α') καὶ προήχθη εἰς ἀντιστράτηγον ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς 14ης Μαΐου 1946, δηλ. ἀφ' ἧς εἶχον προαχθῆ οἱ νεώτεροί του⁴², ἀλλὰ παρέμεινε καὶ πάλιν ἐκτὸς ἐνεργῶν καθηκόντων καὶ ἀπεστρατεύθη αὐτεπαγγέλτως καὶ ὀριστικῶς κατὰ τὴν 30ὴν Μαρτίου 1948⁴³. Ὁ παραμερισμὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν μεράρχων τοῦ 1940-41 ὠφείλετο κυρίως εἰς «πολιτικάς» περὶ τὴν ἀνάδειξιν ἀντιδράσεις. Ἡ τεσσαρακονταετής ὑπηρεσία του εἰς τὸ στράτευμα εἶχε λήξει. Ἀνεπιβεβαίωτος, πρὸς τὸ παρόν, πληροφορία φέρει τὸν Β. Βραχνόν, ὅπως καὶ τὸν Β. Μαραβέαν καὶ ἄλλους στρατηγούς τοῦ Πολέμου ἐν ἀποστρατεία, ὡς ὑποδειχθέντας ὑπὸ τοῦ ὀνομασθέντος καὶ πάλιν Ἀρχιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ 1949 πρὸς τοποθέτησιν εἰς θέσεις ἀνωτέρων στρατιωτικῶν διοικητῶν. Ἐξ αὐτῶν ἀνεκλήθη μόνον ὁ ἀντιστράτηγος ἐν ἀπ. Γ. Στανωτᾶς (1888-1965) καὶ ἀνέλαβε πρὸς καιρὸν τὴν Ἀνωτέραν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν Πελοποννήσου.

Ἰδιώτης ἀπὸ τριετίας, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κόμματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμού Στρατάρχου Ἀλεξάνδρου Παπάγου καὶ μετέσχεν ἐπιτυχῶς τῶν ἐκλογῶν τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1951 ὡς ὑποψήφιος τοῦ Κόμματος εἰς τὴν βουλευτικὴν περιφέρειαν Ἀργολιδοκορινθίας, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπίσης ἐπιτυχῶς, τῶν ἐκλογῶν τῆς 16ης Νοεμβρίου 1952 εἰς τὴν βουλευτικὴν περιφέρειαν Ναυπλίας. Ὡς βουλευτὴς ἐθήτευσε μέχρι τῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου 1952-1956.

Ἐν τῷ μεταξὺ διωρίσθη καὶ διετέλεσεν Ὑφυπουργός Ἐσωτερικῶν (δηλ. Δημοσίας Τάξεως) μεταξὺ 16ης Ἀπριλίου καὶ 15ης Δεκεμβρίου 1954 εἰς τὴν Κυβέρνησιν Ἀλεξάνδρου Παπάγου⁴⁴. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στρα-

40. Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 18 (31 Ἰαν. 1947), σελ. 79.

41. Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 318 (3 Δεκ. 1945), σελ. 1806.

42. Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 285 (17 Δεκ. 1947), σελ. 1802.

43. Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 76 (30 Μαρτ. 1948), σελ. 494.

44. Βασ. Διάταγμα τῆς 16ης Ἀπριλίου 1954, Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Α' 75 (16 Ἀπρ. 1954), σελ. 583. Ὡς ὑφυπουργός ἐτιμήθη, ἐπ' εὐκαιρία ἐπισήμων ἐπισκέψεων καὶ διπλωματικῶν ἐπικοινωνιῶν, μὲ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Τάγματος τοῦ Ἀστέρος τῆς Αἰθιοπίας καὶ μὲ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Τάγματος τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Σημαίας. Ἡ

τάρχου και τήν διεξαγωγήν νέων εκλογῶν ἐπολιτεύθη μετὰ τοῦ ἰδρυθέντος ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Μαρκεζίνη Κόμματος τῶν Προοδευτικῶν, τοῦτο δὲ μέχρι τοῦ 1963.

Ὁ Βασίλειος Βραχνὸς ἐτιμήθη διὰ τὰς ὑπηρεσίας του κατὰ τὸν Πόλεμον 1940-1945 διὰ τοῦ Χρυσοῦ Ἀριστείου Ἀνδρείας (9 Μαρτίου 1941), τοῦ Πολεμικοῦ Σταυροῦ β' τάξεως, τοῦ ἀναμνηστικοῦ Μεταλλίου Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως, τοῦ ἀναμνηστικοῦ Μεταλλίου τοῦ Πολέμου 1940-1941, καὶ τοῦ Ἀνωτέρου Ταξιάρχου τοῦ Τάγματος τοῦ Γεωργίου Α' μετὰ ξιφῶν (27 Ὀκτωβρίου 1947). Ἐν συνεχείᾳ καὶ βάσει τῶν Ἀναγκαστικῶν Νόμων 784/1948 καὶ 839/1948 ἐθεωρήθη, κατόπιν κρίσεως τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιστρατήγων (διοικητῶν στρατιᾶς), ὡς ἐπαξίως διοικήσας μεγάλην μονάδα κατὰ τὸν Πόλεμον 1940-1941 καὶ ἐδικαιώθη ἰσοβίως εἰδικῆς συντάξεως ἴσης πρὸς τὸν μισθὸν ἐνεργείας.

Ὁ Β. Βραχνὸς εἶχε νυμφευθῆ τὴν Μαρίαν (1912-1971), θυγατέρα τοῦ Ἀργείου ὑποστρατήγου πεζικοῦ ἐν ἀποστρατεία Εὐσταθίου Λάμπρου, μετὰ τῆς ὁποίας ἀπὸ κοινοῦ ἀπεχώρησαν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου κατὰ δραματικὸν ὄντως τρόπον. Διαρροὴ φωταερίου ὀφειλομένη εἰς βλάβην τοῦ δικτύου καὶ προερχομένη ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ πρὸς τὴν πολυκατοικίαν εἰς τὴν ὁποίαν κατώκουν, διοχετευθεῖσα διὰ τοῦ δαπέδου ἐκ τοῦ ὑπογείου εἰς τὸ ἰσόγειον διαμέρισμά των, ἐδηλητηρίασε καὶ ἐθανάτωσε τὸ ζεῦγος ἔνωρις τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς 7ης Μαρτίου 1971 ἐνῶ ἐκοιμᾶτο⁴⁵. Ἀμφότεροι ἐκηδεύθησαν (ὄχι δημοσίᾳ δαπάνῃ) ἐκ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν 9ην Μαρτίου 1971 καὶ ἐτάφησαν εἰς τὸ Δημοτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς γενετείρας τοῦ στρατηγοῦ, δηλ. εἰς τὸ Ναύπλιον. Τὸ ζεῦγος εἶχεν ἀποκτήσει μόνην θυγατέρα τὴν Ἀγγελικὴν, σύζυγον τοῦ ἀντιστρατήγου ἐν ἀποστρατεία Βασιλείου Χρ. Παπαδήμα.

Ὁ Δῆμος Ναυπλιέων ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ στρατηγοῦ Βασιλείου Βραχνοῦ διὰ τῆς προσδόσεως τοῦ ὀνοματεπωνύμου του εἰς ὁδὸν τῆς πόλεως, ὡς καὶ διὰ τῆς τοποθετήσεως προτομῆς αὐτοῦ εἰς τὸν παραπλεύρωσ τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου Ναυπλίου κενὸν χώρον (18 Ἰουνίου 1995)⁴⁶.

παραίτησις τοῦ Βασ. Βραχνοῦ ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ Βασ. Διατάγματος τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1954 (*Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 302 (15 Δεκ. 1954), σελ. 2511).

45. Βλ. ἐφ. *Ἐστία*, φ. τῆς 10ης Μαρτίου 1971.

46. Βλ. ἐφ. *Πυρσὸς* (Ναυπλίου), φ. 61 (Αὐγ. 1995). Τὸ ἔργον ὀφείλεται εἰς τὸν γλύπτην Ζάχον Μπεκιάρην. Ὡς ἐπληροφορήθημεν, ἡ ἀντιπροσώπευσις τῶν ἀρμοδίων ὑπῆρξε ρικνὴ. Βλ. Ἐπιστολὴν τοῦ ἀντιστρατήγου ἐν ἀπ. Βασ. Χ. Παπαδήμα, ἐν ἐφ. *Ἐστία*, φ. τῆς 27ης Ὀκτωβρίου 1995. Ἡ οἰκία τοῦ Βασ. Βραχνοῦ σφάζεται ἐν Ναυπλίῳ.

Περὶ τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ Βασ. Βραχνοῦ πολλὰς ἐλάβομεν πληροφορίας ἐκ τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὴν Διεύθυνσιν Ἱστορίας Στρατοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρα-

Γ'. 'Η Μάχη τής Πίνδου⁴⁷

1. *Προκαταρκτικά:* α) Τὸ Ἑλληνικὸν Μέτωπον εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου εἶχε διαιρεθῆ ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Ἡγεσίας εἰς τρεῖς τομεῖς: τὸν δυτικὸν τῆς Ἠπείρου, μὲ εὐθύνην τοῦ (XXV) Σώματος Στρατοῦ Τσαμουριάς (ὑποστράτηγος-ἐντεταλμένος διοίκειν σῶματος στρατοῦ Carlo Rossi (1880-1967), ἐκ δύο μεραρχιῶν πεζικοῦ (51ης Σιέννας, 23ης, Ὀρεινῆς, Φερράρας)

τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ του σημειώματος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας συνελέξαμεν ἐκ προσωπικῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης.

47. Λεπτομερῆ ἐκθεσιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ ἑλληνικῆς θέσεως βλ. εἰς τὴν σειρὰν τῶν δέκα τόμων τῆς *Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ καὶ Ἑλληνογερμανικοῦ Πολέμου 1940-1941* (*Ἐπιχειρήσεις Στρατοῦ Ξηρᾶς*), ἐκδ. Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ/ Διευθυνσις Ἱστορίας Στρατοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1959-83. Συνοπτικὴν παρουσίαν αὐτῶν βλ. εἰς τὴν *Ἐπίτομη Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ καὶ Ἑλληνογερμανικοῦ Πολέμου 1940-1941* (*Ἐπιχειρήσεις Στρατοῦ Ξηρᾶς*), ἐκδ. Γ.Ε.Σ. / Δ.Ι.Σ., Ἐν Ἀθήναις 1985, σελ. 51-59, 129-143. Πρβλ. Ὑπ. Ἐθν. Ἀμύνης, *Συνοπτικὴ Ἐκθεσις τοῦ Πολέμου τῆς Ἑλλάδος, 1940-1941*, Ἐν Ἀθήναις 1942, εἰς δύο τεύχη (Α' *Κείμενον* καὶ Β' *Σχέδια*): Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἱστορικὸν Πολεμικῶν Ἐπιχειρήσεων 1940-1941, Μέρος Α'*, τεύχ. α' καὶ β', Ἐν Ἀθήναις 1944 (ἰδίως τὸ τεύχ. β'). Πρβλ. τέως Ἀρχιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου, *Ὁ Πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940-1941*, Ἐν Ἀθήναις 1945¹, 1995²: ὑποστρατήγου Δημ. Μαχᾶ, *Ἑλληνοϊταλικὸς Πόλεμος 1940-1941*, τόμ. 2, Ἐν Ἀθήναις 1967: αντιστρατήγου Θρασ. Ἰ. Τσακαλώτου, *40 χρόνια στρατιώτης τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 2, Ἐν Ἀθήναις 1960. Ἀμφότεροι διετέλεσαν ἀλληλοδιαδόχως Ἐπιτελάρχαι τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Πλοῦσιον ἱστορικὸν ἀρχεῖον (ἐκθέσεις) σφίζεται εἰς τὴν Διεύθυνσιν Ἱστορίας Στρατοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πλουσία.

Τὰς ἐπισήμους ἀπόψεις τοῦ ἀντιπάλου βλ. ἐν Stato Maggiore dell'Esercito (Uff. Storico), *La campagna di Grecia*, τόμοι 3, Ἐν Ρώμῃ 1980: Τοῦ Αὐτοῦ, *Saggio bibliografico sulla Seconda Guerra Mondiale*, Ἐν Ρώμῃ 1955.

Ἡ πλουσία ἰταλικὴ βιβλιογραφία καταγράφεται εἰς τὸ πρόσφατον ἔργον τοῦ Πρέσβευος Ἀ. Ἰ. Κοραντῆ, *Ἀλέξανδρος Παπάγος καὶ ὁ Πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940-1941*, Ἐν Ἀθήναις 1995. Βλ. ἰδίως στρατηγῶ S. Visconti Prasca, *Io ho aggredito la Grecia*, Ἐν Μιλάνῳ 1946: στρατηγῶ Carlo Geloso, «La Grecia in guerra», *Rivista Militare*, τόμ. 6 (Ἰούν. 1950), σελ. 579-587: στρατηγῶ Ugo Cavallero, *Commando Supremo. Diario 1940-43 del Capo di S.M.G.*, Ἐν Βολωνίᾳ 1948: συνταγματάρχου Luigi Mondini, *Prologo del conflitto italo-greco*, Ἐν Μιλάνῳ 1945 (ὁ Mondini διετέλει στρατιωτικὸς ἀκόλουθος ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πολέμου): στρατηγῶ Mario Roatta, *Otto milioni di baionette*, Ἐν Μιλάνῳ 1946. Βλ. ἐπίσης καθηγητοῦ Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Πῶς εἶδαν οἱ Ἰταλοὶ τὸν Πόλεμον τοῦ 1940-41*, Λόγος πανηγυρικός, Ἐν Ἰωαννίνοις 1974: Τοῦ Αὐτοῦ, «The italian view of the 1940-41 War. Comparisons and Problems», *Balkan Studies*, τόμ. 23 (1982), σελ. 27-79 καὶ Dušan Lucač, «Aggression of Italy against Greece and the consequences of failure of Italian expansion», *Αὐτόθι*, σελ. 81-99. Βλ. ἐπίσης αντιστρατήγου Δ.

και μιᾶς τεθωρακισμένης (131ης «Κένταυρος») και στοιχείων Μελανοχιτώνων, ἐνῶ εἰς τὸν παραλιακὸν ὑποτομέα διειθίθετο μικτὸν Συγκρότημα (Raggruppimento del Litorale), ἴσον πρὸς μεραρχίαν, ἐξ ἰππικοῦ και πεζικοῦ κλπ. (ὑποστράτηγος Carlo Rivilta, 1888-1960), τὸν κεντρικὸν τῆς Πίνδου, με αὐτοτελῆ εὐθύνην τῆς 3ης Μεραρχίας Ἀλпинιστῶν (Alpina) Τζούλια⁴⁸, ἐνισχυμένης ἐκ σχηματισμοῦ Ἀλβανῶν ἐθελοντῶν (ταξίαρχος Mario Girotti, 1885-1957), και τὸν βόρειον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, με εὐθύνην τοῦ ὑπὸ συγκρότησιν XXVI Σώματος Στρατοῦ Κορυτσᾶς (ὑποστράτηγος - ἐντεταλμένος διοίκησιν σώματος στρατοῦ Gabriele Nasci, 1887-1947), ἀρχικῶς ἐκ μιᾶς μεραρχίας πεζικοῦ (49ης Πάρμας), ἐξ ἄλλης (29ης Πεδεμοντίου) ὡς ἐφεδρείας, και ἐν συνεχείᾳ και ἄλλων.

Μεταξὺ 28ης Ὀκτωβρίου και 9ης Νοεμβρίου 1940 Ἀνώτερος Διοικητῆς τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ Ἰταλικῶν (και Ἀλβανικῶν) Ἐνόπλων Δυνάμεων

Καθενιώτου, *Αἱ κυριώτεραι στρατηγικαὶ φάσεις τοῦ Πολέμου 1940-1941. Μελέτη Ἐπιτελική*, Ἐν Ἀθήναις 1946 (: 1947).

Ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις τῶν Γερμανικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἐτήρει συστηματικώτατον Πολεμικὸν Ἡμερολόγιον (*Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*), εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται και τακτικαὶ ἐγγραφαὶ περὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Μέτωπον. Εἰς τὰς 14 Νοεμβρίου 1940 καταγράφεται ἡ τύχη τῆς 3ης Μεραρχίας Τζούλια: «*In Nordgriechenland 3. Alp. Division eingeschlossen*», και εἰς τὰς 21 Δεκεμβρίου 1940: «*Neue Angriffe der Griechen an der Küste. Umgruppierung der Griechen; Glänzende Führung*», δηλ. «Νέα ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν παραλιακὸν τομέα. Συνένωσις τῶν ἑλληνικῶν τμημάτων. Λαμπρὰ ἡγέσις». Βλ. *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab) 1940-1945. Band 1: 1. August 1940-31. Dezember 1941, Erster Halbband 1/1*, Ἐν Μονάχῳ 1982², σελ. 243.

Τὴν γενικωτέραν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν Ἡ Ἑλλάδα στὴ δεκαετία τοῦ 1940-1950. Ἐνα ἔθνος σὲ κρίση. Βιβλιογραφικὸς ὁδηγὸς Χ. Φλάισερ - Σ. Μπόουμαν, Ἐν Ἀθήναις 1984 και Heinz A. Richter, *Greece and Cyprus since 1920. Griechenland und Zypern seit 1920. Ἑλλάδα και Κύπρος μετὰ τὸ 1920* (Βιβλιογραφία σύγχρονης ἱστορίας), Ἐν Χαϊδελβέργῃ 1984, σελ. 64-87.

Ἡ περιπέτεια και ἡ ἀποτυχία τῆς 3ης Μεραρχίας Ἀλпинιστῶν Τζούλια περιεγράφη προσφάτως ὑπὸ τοῦ Στυλ. Κ. Σιωμοπούλου, *Ἡ Ἰταλικὴ Μεραρχία «Τζούλια» στὴν Πίνδο* (Ἑλληνοἰταλικὸς Πόλεμος 1940-41), ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας, Ἐν Ἀθήναις 1994 και ὄλως τελευταίως ὑπὸ τοῦ ἀντιστρατήγου Νικ. Κολόμβα, Ἐπιτ. Διοικητοῦ Γ' Σώμ. Στρατοῦ, «Ἡ Μάχη τῆς Πίνδου (Οἱ πολεμικὲς ἐκθέσεις τοῦ Ἰταλοῦ στρατηγοῦ Τζιρόττι, διοικητῆ τῆς 3ης Μεραρχίας Ἀλпинιστῶν «Τζούλια»», περ. *Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρηση*, τευχ. 5 (1997), σελ. 7-17,

48. Αἱ μεραρχίαι ἀλпинιστῶν εἶχον ὀργανωθῆ ὥστε νὰ ἐνεργοῦν ἐπὶ παντοδαποῦ ἐδάφους. Ὁ ἰταλικὸς στρατὸς διέθετε και κοινὰς ὀρεινὰς μεραρχίας και τυπικὰς μεραρχίας πεζικοῦ.

(Commando Superiore Forze Armate Albania) ήτο ό τέως διοικητής του XXVI Σ.Σ. άντιστράτηγος Sebastiano Visconti Prasca (1883-1961). 'Αντ' αυτού άποτυχόντος, έτοποθετήθη κατά την 9ην Νοεμβρίου 1940 ό 'Υφυπουργός Στρατιωτικών άντιστράτηγος-έντεταλμένος διοίκησιν στρατιάς (και από τής 30ής Νοεμβρίου 1940 στρατηγός) Ubaldo Soddu (1883-1949). 'Ο Ub. Soddu διετηρήθη εις την θέσιν αυτήν μέχρι τής 30ής Δεκεμβρίου 1940. 'Αντικατεστάθη από τον 'Αρχηγόν του Γενικού 'Επιτελείου 'Ενόπλων Δυνάμεων στρατηγόν Ugo Cavallero (1880-1943).

'Ο S. Visconti Prasca μετά την άντικατάστασιν του εις την 'Ανωτέραν Διοίκησιν των έν 'Αλβανία 'Ιταλικών Δυνάμεων ανέλαβε την διοίκησιν τής νεοσυστάτου 11ης Στρατιάς, την όποιαν όμως παρέδωσε μετά τινας ημέρας (16 Νοεμβρίου) εις τον άντιστράτηγον-έντεταλμένον διοίκησιν στρατιάς Carlo Geloso (1879-1957), μέχρι τότε διοικητήν τής 3ης Στρατιάς Πάδου και έτέθη εις την διάθεσιν του 'Υπουργού των Στρατιωτικών. Σημειωτέον ότι ό S. Visconti Prasca άμα τή αναλήψει τής διοικήσεως τής 11ης Στρατιάς προήχθη κατά θέσιν εις έντεταλμένον διοίκησιν στρατιάς, αλλά την επομένην άνεκοινώθη ραδιοφωνικώς ή άντικατάστασίς του υπό του Geloso. 'Ακολουθως έτέθη εις άόριστον άδειαν (10 Δεκεμβρίου 1940), ενώ ό Ub. Soddu, μετά την άντίστοιχον άποτυχίαν αυτού, έτέθη εις διαθεσιμότητα και άπεστρατεύθη τελικώς κατά την 1ην Μαΐου 1941.

'Ας σημειωθῆ έν παρεμβολῆ ότι από τής αναλήψεως υπό του Ub. Soddu των καθηκόντων του 'Ανωτέρου Διοικητού των έν 'Αλβανία Δυνάμεων άνεμορφώθη ή άνωτέρα ήγεσία δια του σχηματισμού 'Ομάδος Στρατιών (Commando Gruppo Armate d'Albania) ύπ' αυτόν και συνεκροτήθησαν δύο Στρατιάι, ή 9η και ή 11η. 'Η 9η Στρατιά είχεν ως ζώνην εϋθύνης τον άνατολικόν τομέα (Κορυτσάς και Πίνδου) και ή 11η Στρατιά τον δυτικόν (τόν μεταξύ Πίνδου και θαλάσσης). 'Η διοικήσις τής 9ης Στρατιάς άνετέθη εις τον άντιστράτηγον Mario Vercellino (1879-1961) και ή τής 11ης Στρατιάς ως ήδη έσημειώθη.

'Η 9η Στρατιά άπετελέσθη εκ των XXVI και III Σωμάτων Στρατού. Το τελευταίον τουτο έτέλει υπό την διοίκησιν του άντιστρατήγου Mario Arisio (1885-1950). 'Η 11η Στρατιά άπετελέσθη εκ των XXV και VIII Σωμάτων Στρατού. Το τελευταίον έτέλει υπό την διοίκησιν του ύποστρατήγου Emilio Bancale (1882-1951). 'Υπό τα Σώματα ταυτα υπήχθησαν αί πλείσται των άνεπτυγμένων εις το μέτωπον και των έν εφεδρεία ίταλικών δυνάμεων.

β) 'Εναντι των ως άνω ίταλικών δυνάμεων αί ήμέτεραι είχον κατανεμηθῆ κατά την 28ην 'Οκτωβρίου 1940 ως άκολουθως: εις τον παραλιακόν τομέα το 'Απόσπασμα Λιούμπα (ύποστράτηγος ίππ. Ν. Λιούμπα, 1895-1966), ύπαγόμενον εις την VIII Μεραρχίαν, εις τον τομέα 'Ηπείρου ή VIII Μεραρχία Πεζικού (διοικητής ό ύποστράτηγος πεζ. Χαράλαμπος Κατσιμη-

τρος, 1886-1962), εις την Πίνδον τὸ Ἐπίσπασμα Πίνδου (διοικητῆς ὁ ἔφεδρος ἐκ μονίμων συνταγματάρχης πεζ. Κωνσταντῖνος Δαβάκης, 1897-1943) καὶ εις τὴν Δυτ. Μακεδονίαν τὸ Τμήμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (διοικητῆς ὁ ἀντιστράτηγος Ἰωάννης Πιτσικας) ἐκ δύο Σωμάτων Στρατοῦ (Β΄ Σ.Σ. ἀντιστράτηγος Δημήτριος Παπαδόπουλος, Γ΄ Σ.Σ. ἀντιστράτηγος Γεώργιος Τσολάκογλου).

2. *Σχέδια καὶ Δυνάμεις τῶν Ἀντιπάλων*: Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τῆς ἰταλικῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, στηριζόμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ «Κεραυνοβόλου Πολέμου», συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ S. Visconti Prasca, εἰς γενικὰς γραμμὰς προέβλεπεν ἐφαρμογὴν τῆς κυρίας ἐπιθετικῆς ἐνεργείας εἰς τὴν Ἕπειρον, τήρησιν ἀρχικῶς ἀμυντικῆς στάσεως εἰς Δυτικὴν Μακεδονίαν πρὸς συγκράτησιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, καὶ τολμηρὰν διείσδυσιν εἰς Πίνδον, ἀκολουθῶν δὲ διαχωρισμὸν καὶ ἐκμηδένισιν τῶν δυνάμεων μας εἰς Ἕπειρον καὶ Δυτ. Μακεδονίαν καὶ προέλασιν ἐπὶ δύο ἀξόνων πρὸς Θεσσαλονίκην καὶ Ἀθήνας.

Εἰς τὸν τομέα τῆς Πίνδου θὰ ἐνήργει ἡ ἰταλικὴ 3ῆ Μεραρχία Ἀλπινιστῶν Τζούλια (ἐνεργοῦ στρατοῦ), ὑπὸ τὸν ταξίαρχον Mario Girotti, ἐκ πέντε ταγμάτων, μιᾶς ἴλης ἵππικου καὶ ἕξ πυροβολαρχιῶν, συνολικῆς δυνάμεως 10.800 ἀνδρῶν περίπου. Ἡ Μεραρχία θὰ ἐξώρμα ἀπὸ τὴν περιοχὴν Λεσκοβικίου - Ἐρσέκας καὶ διὰ κεραυνοβόλου ἐνεργείας θὰ εἰσέβαλλεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, θὰ περιέκλειεν ἐν εἴδει λαβίδος ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους Σμόλικας (ὕψ. 2636 μ.) καὶ θὰ κατελάμβανε τὸ Μέτσοβον. Οὕτω θὰ διεχώριζε καὶ θὰ ὑπερεφαλλάγιζε τὰς μαχομένας δυνάμεις μας εἰς Ἕπειρον καὶ Δυτ. Μακεδονίαν, θὰ ἀπέκοπτε τὴν νευραλγικὴν ὁδικὴν ἀρτηρίαν Λάρισα-Μέτσοβον-Ἰωάννινα καὶ θὰ ἠπειλεῖ τὴν ἄμεσον κατάρρευσιν τοῦ μετώπου. Ἐναντι τῆς 3ῆς Μεραρχίας Ἀλπινιστῶν Τζούλια εἶχεν ἀναπτυχθῆ τὸ Ἐπίσπασμα Πίνδου, ἥτοι τὸ 51ον Σύνταγμα Πεζικοῦ (διοικητῆς ἀντισυνταγματάρχης πεζ. Δημ. Μισύρης, 1893-1963), ἀρχικῶς ἐκ δύο ταγμάτων προεπιστρατευθέντων τὴν 29ην Αὐγούστου 1940, καὶ ἐνὸς εἰσέτι προεπιστρατευθέντος τὴν 15ην Ὀκτωβρίου 1940, ἀφικθέντος εἰς Ἐπταχώριον τὰς μ.μ. ὥρας τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ἐνὸς οὐλαμοῦ ἵππικου, μιᾶς ὀρειβατικῆς πυροβολαρχίας τῶν 75 χιλ. καὶ ἐνὸς οὐλαμοῦ πυροβολικοῦ συνοδείας τῶν 65 χιλ., συνολικῆς δυνάμεως 2000 ἀνδρῶν περίπου, μὲ σοβαρὰς ἐλλείψεις εἰς ὅπλισμόν, πυρομαχικὰ καὶ λοιπὰ ὕλικά.

Τὸ Ἐπίσπασμα Πίνδου ἦτο ἀμυντικῶς ἐγκατεστημένον ἐπὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὀρεινῆς γραμμῆς Σμόλικας-Σταυρός-Γράμμος, ἐκτάσεως τοπογραφικῆς ὑπὲρ τὰ 35χιλ. (εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπερδιπλασίας λόγῳ τοῦ βαθέως διακεκομμένου ἐδάφους) καὶ εἶχεν ὡς ἀποστολὴν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τοποθεσίας συνόρων, τὴν τήρησιν συνδέσμου μεταξὺ τῆς VIII Μεραρχίας Πε-

ζικού (Ήπειρος) και της ΙΧ Μεραρχίας Πεζικού (Δυτ. Μακεδονία) και την απαγόρευση των όρεινων διαβάσεων της Πίνδου.

Ήτο καταφανής ή συντριπτική υπεροχή των Ίταλών εις προσωπικόν και μέσα, καθώς και ή πλημμελής κάλυψις υπό των δυνάμεών μας της Πίνδου, προφανώς λόγω έσφαλμένης εκτιμήσεως του έδαφους περίπου ως άδιαβάτου, «φύσει άμυντικώς ισχυροτάτου», κατά την έποψιν του Γενικού Στρατηγείου, και υποτιμήσεως των δυνατοτήτων έλιγμού των Άλπινιστών έπι παντοδαπού έδαφους.

Τό Άπόσπασμα Πίνδου άντέστη από της 05.30' της 28ης Ήκτωβρίου 1940, βαθμηδόν όμως λόγω της μεγάλης Ιταλικής πιέσεως ήρρισε να συμπύσσεται, ώστε κατά την έπομένην νύκτα και ήμέραν να έχη ύποχωρήσει επικινδύνως και εις ίκανόν βάθος προς Έπταχώριον και να άδυνατη να άνακαταλάβη τό άπολεσθέν έδαφος έλλείψει μέσων.

Ό δημιουργηθείς θύλακος καθίστατο επικίνδυνος τοπικώς, αλλά και γενικότερον, καθώς διεχωρίζοντο ή VIII Μεραρχία προς δυσμάς και ή ΙΧ Μεραρχία (ύποστράτηγος πεζ. Χρ. Ζυγούρης, 1887-1967) προς άνατολάς. Τό Γενικόν Στρατηγείον άνησύχησεν από την διεύρυνσιν του θυλάκου και την πρόοδον της ως έμβολον ένεργούσης 3ης Μεραρχίας Άλπινιστών Τζούλια, άπειλούσης την έλληνική διάταξιν, ενώ δέν είχον συντελεσθή πλήρως ή γενική έπιστράτευσις και ή προώθησις των έλληνικών δυνάμεων. Άπαραίτητος καθίστατο ή άμσος έμφραξις του μετώπου, ή υπερέρασις από βορρά των Ίταλών και ή άπώθησις ή άπόρριψις του εισβολέως προς δυσμάς. Η άποστολή αυτή από της νυκτός της 29ης Ήκτωβρίου 1940 άνετέθη εις τό Β΄ Σώμα Στρατού, την ύπ' αυτό προωθοῦσαν την έπιστράτευσιν της I Μεραρχίας Πεζικού Λαρίσης (ύποστράτηγος Βασ. Βραχνός), την V Ταξιαρχίαν Πεζικού (συνταγματάρχης πεζ. Άναστάσιος Καλής, 1888-1981) και την Ταξιαρχίαν Ίπικου (συνταγματάρχης ίππ. Σωκράτης Δημάρατος, 1891-1966).

3. *Η Μάχη.* Κατά την 30ήν Ήκτωβρίου 1940 και ώραν 16.00' ό Διοικητής της I Μεραρχίας έγκαθιστῆ τμήμα του Στρατηγείου του εις τό Έπταχώριον και άναλαμβάνει την διοίκησιν του Τομέως Πίνδου. Τό Άπόσπασμα Πίνδου είχε περατώσει την άποστολήν του κατά τον άνισον άγώνα του και υπήχθη εις την I Μεραρχίαν. Ό Διοικητής αυτής είχε δεξιῶ την V Ταξιαρχίαν και άριστερῶ την Ταξιαρχίαν Ίπικου, άριστερώτερον δέ, άλλ' από της 3ης Νοεμβρίου 1940, την Μεραρχίαν Ίπικου (ύποστράτηγος ίππ. Γ. Στανωτῆς). Δι' άστραπιαίων ένεργειών άνασυγκροτοῦνται αι μονάδες του Τομέως, εκτελοῦνται άναγνωρίσεις, ενισχύονται τμήματα, άποκαθίσταται σύνδεσμος με τό άριστερόν (VIII Μεραρχία) και άντι παθητικής άμύνης άποφασίζεται εκτόξευσις άντεπιθέσεων από της 1ης Νοεμβρίου, ενώ ή Ιταλική επίθεσις εύρίσκετο έν εξέλιξει.

Οί κανόνες της Τακτικής υπετάγησαν εις την κρίσιν και την έμπνευσιν

του Διοικητού. Ἀποτέλεσμα: ἐπετεύχθη ἡ ἔμφραξις τοῦ κέντρου τοῦ μετώπου ὑπὸ τῆς I Μεραρχίας (μετ' αἰχμαλώτων καὶ κυριεύσεως ὕλικου) καὶ τῶν πρὸς Γρεβενὰ πλαγίων ὁδεύσεων ὑπὸ τῆς Ταξιαρχίας Ἰππικοῦ. Ἀντιστοίχως πρὸς βορρᾶν ἐνήργησεν ἡ V Ταξιαρχία. Ἡ κάλυψις τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ ἐπετεύχθη ὑπὸ τῆς ἀφιχθείσης Μεραρχίας Ἰππικοῦ, ἡ ὁποία διησφάλισεν ἐν εἶδει κινητοῦ τείχους τὸν ἄξονα Καλαμπάκα-Μέτσοβον-Ἰωάννινα καὶ ἐπετέθη πρὸς Κόνιτσαν. Τὸ μέτωπον, πού εἶχε διαρραγῆ, ἐσταθεροποιήθη καὶ τὸ ἠθικὸν ἀνεπερώθη. Ὁ συνταγματάρχης Κ. Δαβάκης, ὁ ὁποῖος εἶχε βαρέως τραυματισθῆ τὰς μ.μ. ὥρας τῆς 2ας Νοεμβρίου, διεκομίσθη ἀρχικῶς εἰς νοσοκομεῖον τῆς Κοζάνης καὶ δὲν ἐπανῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὸ Μέτωπον. Τὰς λεπτομερείας τοῦ θέματος ἐξέθεσε διὰ μακρῶν ὁ ὡς σύνδεσμος ἀποσταλεῖς ἐπὶ τόπου τότε ταγματάρχης πεζικοῦ καὶ βραδύτερον ἀντιστράτηγος ἐν ἀποστρατεῖᾳ Ἰ. Καραβίας (1899-1994) εἰς τὴν εἰδικὴν μονογραφίαν του: *Ἡ ζωὴ ἐνὸς στρατιώτου*, Ἐν Ἀθήναις 1978.

Διὰ συνεχισθείσης ἐπιθετικῆς ἐνεργείας τῆς I Μεραρχίας (2/3 Νοεμβρίου) καὶ δι' ὀρμητικῆς προωθήσεως τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων τοῦ Τομέως (4 καὶ 5 Νοεμβρίου), συνεπικουρουμένων καὶ ὑπὸ τῶν γενναίων κατοίκων τῆς Πίνδου, ἡ εἰσχωρήσασα 3η Μεραρχία Ἀλπινιστῶν Τζούλια ἤρχισεν ἀ ὑποχωρῆ. Εἰς τὰς 9 Νοεμβρίου οἱ Ἰταλοί, μολοντί ἀντεπιτιθέμενοι καὶ λίαν γενναίως μαχόμενοι, κατελήφθησαν ἐξ ἀπογνώσεως. Εἰς τὰς 13 Νοεμβρίου αἱ ἐλληνικαὶ δυνάμεις, ἀφοῦ ἀνακατέλαβον καὶ ἐξεκαθάρισαν τοὺς ὄρεινους ὄγκους τοῦ Σμόλικα καὶ τοῦ Γράμμου, ἤχθησαν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων. Ἡ νίκη εἶχε στέψει τὰ ἐλληνικὰ ὄπλα. Εἰς τὰς 16 Νοεμβρίου ἀνακατελήφθη καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Κονίτσης δι' ἀπορρίψεως τῆς προωθηθείσης ἐφεδρικῆς ἰταλικῆς 47ης Μεραρχίας Πεζικοῦ Μπάρι (ὑποστράτηγος Zaccone, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπομένην ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου D' Havet). Ὁ κίνδυνος διαχωρισμοῦ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας εἶχεν ἀποφευχθῆ. Ἡ 3η Μεραρχία Ἀλπινιστῶν Τζούλια (Girotti) εἶχε συντριβῆ ἢ συνεπικουρούμενη ὑπὸ τῆς Ταξιαρχίας Ἰππικοῦ (Δημάρατος) I Μεραρχία Πεζικοῦ (Βραχνός) εἶχε θριαμβεύσει.

Ἡ Νίκη τῆς Πίνδου ἀνήκει κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἡγηθεῖσαν καὶ ἐπωμισθεῖσαν τὸ κύριον καὶ κεντρικὸν βᾶρος τοῦ ἀγῶνος I Μεραρχίαν καὶ τὴν ἀπειλήσασαν τὰ νῶτα τῶν προωθημένων ἤδη εἰς Δίστρατον καὶ Βωβοῦσαν ἰταλικῶν δυνάμεων Ταξιαρχίαν Ἰππικοῦ (Δημάρατος), ὡς καὶ τὰ σκέλη τῆς ἐλληνικῆς λαβίδος, τὴν Μεραρχίαν Ἰππικοῦ (Στανωτᾶς) καὶ τὴν V Ταξιαρχίαν (Καλῆς). Οἱ διοικηταὶ εἶχον τὴν τιμὴν τῆς ἐπιτυχοῦς σχεδιάσεως καὶ τῆς ἐξ ἴσου ἐπιτυχοῦς διευθύνσεως καὶ διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος. Ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς τῶν. Συνέτριψαν προωθούμενον σοβαρὸν ἰταλικὸν ἔμβολον καὶ ἀπέτρεψαν λίαν δυσαρέστους ἐξελίξεις. Τιμὴ ἀνήκει, ὅμως, καὶ εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ὑπ' αὐτοὺς μονάδων καὶ ὑπομονάδων, πρὸς τοὺς

ἀξιοματικούς και τούς ὀπλίτας, ἀλλὰ και εἰς τούς γενναίους κατοίκους τῆς Πίνδου. Πάντες ὑπῆρξαν φορεῖς τοῦ παναρχαίου ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πνεύματος. Τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ (ἀντιστράτηγος Παπαδόπουλος) και τὸ ἐπιτελεῖον του εἶχε κατευθύνει και συντονίσει ἀπὸ ἀνωτέρου κλιμακίου ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα. Ὁ σχεδιασθεῖς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν μοχλὸς διαχωρισμοῦ μετεστράφη εἰς κλοιὸν περισφίγγεως αὐτῶν. Εἰς τὸ ἐπίσημον Γερμανικὸν Πολεμικὸν Ἡμερολόγιον καταγράφεται: «*In Nordgriechenland 3. Alp. Division eingeschlossen*» (15 Νοεμβρίου 1940). Ὅχι μόνον τὸ ἰταλικὸν σχέδιον τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ ἰταλικοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου εἶχεν ἀποτύχει. Οὐσιαστικῶς εἶχε κερδηθῆ ὁ Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα περιέλαβεν εἰς Ἡμερησίαν Διαταγὴν του ἐκ Μετσόβου, ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ὄλων ἐπιχειρήσεων, περὶ τοῦ Βασ. Βραχνοῦ ὁ Διοικητὴς τοῦ Β' Σῶμ. Στρατοῦ Γ. Μπᾶκος: «Ποιοῦμαι εὐφημον μνεῖαν... Β' τῶν Ἡγητόρων: 1) τοῦ ὑποστρατήγου Βραχνοῦ Βασιλείου, Διοικητοῦ τῆς I Μεραρχίας, διὰ τὸ ἐξαιρετον θάρρος, τὴν ἀφοβίαν, τὴν διοικητικὴν του ἰκανότητα, τὴν ἐπίμονον και σταθερὰν θέλησίν του και τὴν ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης τοῦ Τομέως του. Ἐπὶ τῆς Μεραρχίας τὴν ὁποῖαν διώκησεν ὁ ὑποστράτηγος Βραχνὸς Βασιλείος ἐθραύσθη ἡ τρομακτικὴ εἰς μέσα ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις οὐδὲ σπιθαμὴν ἐδάφους δὲν ἐκέρδισε παρὰ τὴν ὑπεροχὴν του και τὴν δυσαναλογίαν τῶν δυνάμεων. 2) ... προτείνω ὅπως τοῖς ἀπονεμηθῆ ὁ Πολεμικὸς Σταυρὸς β' τάξεως ἢ ἡ προσάρτησις τοῦ κεκανονισμένου στέμματος, ἐφ' ὅσον τοῖς ἀπενεμήθη ἤδη Πολεμικὸς Σταυρὸς διὰ προγενεστέρων διαταγῶν...» (26 Ἀπριλίου 1941).

Δ'. Ἡ Μεγάλῃ Ἑαρινῇ Ἐπίθεσις (9-15 Μαρτίου 1941)

Αἱ ἐπὶ μῆνας ἀπέλπιδες ἰταλικαὶ ἐπιχειρήσεις ἔβαινον ἀπὸ ἀποτυχίας εἰς ἤτταν. Ἡ πρωτοβουλία τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνήκεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν Γενικὸν Στρατηγεῖον διὰ τῆς μεθόδου τοῦ «πολέμου θέσεων και ἐλιγμῶν» ὡς προσφουὸς εἰς τὸ ὄρεινὸν ἔδαφος τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἀλλὰ και λόγῳ ἐλλείψεως ἀρμάτων και ἀεροπορίας. Τὸ στρατιωτικὸν πρόβλημα εἶχε καταστῆ πολιτικὸν διὰ τὴν Ἰταλίαν και μάλιστα ἔναντι τῆς Γερμανίας. Ὁ Μουσσολίνι ἀπεφάσισε «νὰ τὰ παίξῃ ὅλα γιὰ ὅλα». Συμφώνως πρὸς σχέδιον ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν Ἰταλοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐν Ἀλβανίᾳ στρατηγοῦ Ugo Cavallero, ἀνετέθη εἰς τὴν 11ην Στρατιὰν (ἀντιστράτηγος Carlo Geloso) δημιουργία ρήγματος τῆς ἑλληνικῆς γραμμῆς μεταξὺ Ἀφου και Ἄψου ποταμῶν, μὲ τὴν κυρίαν ἐπίθεσιν ἐκτοξευομένην ἐπὶ μετώπου μόλις 6 χιλιομέτρων και ἡ ἐπίτευξις ἐντυπωσιακῆς νίκης πρὸ πάσης γερμανικῆς ἐπιθέσεως.

Ἡ εὐθύνῃ ἀνετέθη εἰς τὸ ἰταλικὸν VIII Σῶμα Στρατοῦ (ὑποστράτηγος

Emilio Bancale) ἐκ τεσσάρων μεραρχιῶν πεζικοῦ: 59ης (Κάλλιαρι), 38ης (Πούλια), 24ης (Πινερόλο), 47ης (Μπάρι), πλαισιούμενον ἀπὸ δύο ἄλλας μεραρχίας: 2ας (Σφορτσέσκα) καὶ 22ας (Κυνηγοὶ τῶν ᾿Αλπεων). Ἐν ἐφεδρεία ἐτηροῦντο: ἡ 51η Μεραρχία (Σιέννα), ἡ 7η Μεραρχία «Λύκοι τῆς Τοσκάνης», ἡ 29η Μεραρχία (Πιεμόντε) καὶ ἡ 131η Τεθωρακισμένη Μεραρχία «Κένταυρος». Ἡ κυρία προσπάθεια θὰ κατηυθύνετο κατὰ τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῆς I Μεραρχίας (Βραχνός), μὲ τελικὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἄξονος Κλεισούρας-Ἰωαννίνων, διὰ τῆς διαρρηξέως τοῦ μετώπου καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ προελάσεως τῶν Ἰταλῶν πρὸς Πρεμετὴν-Λεσκοβίκι-Μέρτζανη-Ἰωάννινα. Οὐσιαστικῶς ἐπρόκειτο περὶ παραλλαγῆς τοῦ παλαιότερου σχεδίου ἐνεργείας τῆς 3ης Μεραρχίας Ἀλπινιστῶν Τζούλια, ἥδη ὅμως διὰ δώδεκα μεραρχιῶν, 300 πυροβόλων καὶ 190 ἀεροπλάνων. Ἡ δύναμις ἦτο ἐντυπωσιακῆ.

Εἰς τὴν ζώνην εὐθύνης τοῦ δεχομένου τὴν ἐπιθεσιν Β' Σώματος Στρατοῦ (ὑποστράτηγος πυρ. Γεώργιος Μπάκος) εὐρίσκοντο ἀμυντικῶς ἐγκατεστημέναι κατὰ σειρὰν αἱ XVII (ὑποστράτηγος πεζ. Ἄναστ. Ρουσσόπουλος, 1884-1970), V (ὑποστράτηγος πεζ. Γ. Παπαστεργίου, 1882-1941), I (Βραχνός), XV (συνταγματάρχης πεζ. Π. Σηλιωτόπουλος, 1891-1962), XI (συνταγματάρχης ἰπ. Σ. Δημάρατος) Μεραρχίαι Πεζικοῦ καὶ εἰς δευτέραν σειρὰν ἡ IV Μεραρχία Πεζικοῦ (συνταγματάρχης πεζ. Κλ. Μπουλαῆς 1887-1974), καὶ ἄλλαι ἐφεδρικαὶ δυνάμεις. Τὰ σχέδια ἀμύνης τοῦ Β' Σ.Σ. εἶχον προπαρασκευασθῆ ἤδη ἐπὶ διοικήσεως τοῦ ἀντιστρατήγου Δημητρίου Παπαδοπούλου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Φεβρουαρίου.

Τὸ βάρος τῆς ἀρξαμένης εἰς τὰς 06.30' τῆς 9ης Μαρτίου, ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Μουσσολίνι, τρομακτικῆς ἐπιθέσεως, κατόπιν προπαρασκευῆς διὰ πυρῶν πυροβολικοῦ καὶ ἀεροπορικῶν ἐπιδρομῶν, ὑπέστη ἡ I Μεραρχία καὶ ἀναλόγως αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ μεραρχίαι. Ἡ πρώτη ἡμέρα ἀπέβη συντριπτικῆ διὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Τὰ ἀποτελέσματα κατὰ τὴν 2αν ἡμέραν ὑπῆρξαν ἀνάλογα καὶ ἐπέσυραν ἐνθουσιώδη Ἡμερησίαν Διαταγὴν τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ πρὸς τὴν I Μεραρχίαν. Ἡ τρίτη ἡμέρα ἀπέδωσεν ἐξ ἴσου συντριπτικὰ πλῆγματα κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν ἀμυνομένων μεραρχιῶν μας. Αἱ γιγαντομαχίαι εἰς τὸ Ὑψωμα 731 ὑπερέβησαν ἐκεῖνας τῆς Μάχης τοῦ Βερντέν εἰς τὸ Γαλλικὸν Μέτωπον κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον. Τὸ Ὑψωμα 731 κατέστη σύμβολον τῆς ἑλληνικῆς πολεμικῆς ἀρετῆς, αὐτῆς τὴν ὁποίαν γνωρίζουν πολλοὶ στρατοί. Ἀνάλογος κρανίου τόπος κατέστη τὸ Ὑψωμα 717. Αἱ ἐκ τοῦ σύνεγγυς διὰ τῆς ξιφολόγησιν μάχαι, ἡ χρησιμοποίησις πυρῶν πυροβολικοῦ εἰς ἀσύλληπτον πυκνότητα, αἱ αἰφνιδιαστικαὶ ἐπιθέσεις, συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὴν 12ην, 13ην, 14ην καὶ 15ην Μαρτίου, διὰ χρησιμοποίησεως τοῦ συνόλου τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀεροπορικῆς δυνάμεως καὶ μεταφορᾶς ὄλων τῶν διατιθεμένων ἐφοδίων. Ἡ I Μεραρχία

θαυματουργεί, αί λοιπαί άμιλλώνται εις έπιτυχίας άποκρούσεως τών έπιτιθεμένων. Τò άνθος τών Ιταλικών επιλέκτων μονάδων μετά σκληράς μάχας φυλλορροεί, τò ύλικόν έγκαταλείπεται, αί άπώλειαι δέν καταμετρούνται, άντιθέτως πρòς τούς αιχμαλώτους. Τò μέτωπον παραμένει άκλόνητον και άρραγές. Τετάρτη ήμέρα (12 Μαρτίου): ό διοικητής τής ΙΙης Στρατιάς αντιστράτηγος Geloso αναφέρει εις τόν Μουσσολίνι ότι ή επίθεσις έχει άποτύχει. Κατά την 13ην Μαρτίου τò Ύψωμα 731 μετατρέπεται εις άληθή κόλασιν, εις τόπον όλέθρου⁴⁹.

Ή 15η Μαρτίου, έβδόμη ήμέρα, είναι άποφασιστική. Ή Ιταλική Μεγάλη Ήαρινή Ήπίθεσις, ή ύπό τών Ήταλών άποκαλουμένη επισήμως: *La controffensiva Italiana in Val Deshnicies* (Marzo 1941), έχει άποτύχει οικτρώς. Ή Μουσσολίνι ταπεινωμένος επιστρέφει εις την Ρώμην. Ή γερμανική επίθεσις καθίσταται πλέον αναγκαία δια τόν Ήξωνα, έν όψει τής κατά τής Ρωσίας γερμανικής εκστρατείας. Ή χρόνος δια τούς Γερμανούς παρέρχεται ταχέως. Ή Ήρχιστράτηγος Παπάγος συνεχάρη δι΄ Ήμερησίας Διαταγής τò Β΄ Σώμα Στρατού δια τὰ λαμπρά κατορθώματα τών μονάδων του και πρò παντός δια την αύτοθυσίαν και τόν ήρωισμόν τών άξιωματικών και άνδρών τής Ι Μεραρχίας πού έδέχθη τò βάρος τής Ιταλικής Ήαρινής Ήπιθέσεως και την άπέκρουσεν έπιτυχώς. Ή Ναυπλιεύς στρατηγός Βασίλειος Βραχνός είχεν έπιτελέσει τò καθήκον του κατ΄ άποφασιστικόν τρόπον δια την πορείαν όχι μόνον τού Ήλληνικού Πολέμου αλλά και δι΄ εκείνην τού Παγκοσμίου, δια δευτέραν φοράν. Ήπήρξεν Ήξιος τής Πατρίδος, ως και οί συμπολεμισταί του*.

49. Βλ. Ζαφ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου, *Ή Πόλεμος Ήλλάδος και Ήξωνος 1940-41*, Ήν Ήθήναις <1945>, με πρόλογον τού Διοικητού τής ΙΙ Μεραρχίας ύποστρατήγου Γ. Λάβδα, και Του Αύτου, *Ή Ήαρινή Ήπίθεσις*, Ήν Ήθήναις 1962 (ανάτύπωσις τμήματος τού προηγουμένου βιβλίου) και ύπό νέον τίτλον εις «τρίτην έκδοσιν»: *17 Ήμέραι τού Μαρτίου 1941*, Ήν Ήθήναις 1967. Ή Ζαφ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος (1900-1992) ύπήρξε δημοσιογράφος και πολεμικός ανταποκριτής, μάρτυς τών γεγονότων. Παραμένει πάντοτε χρήσιμον τò λίαν μεθοδικόν βιβλίον τού Θ. Παπακωνσταντίνου, *Ή Μάχη τής Ήλλάδος 1940-1941*, Ήν Ήθήναις 1966¹, 1971², όπως άλλωστε και ή εις γλαφυρόν ύφος διαπραγματεύσις τής Ιστορικής πορείας τού Πολέμου ύπό τού Δ. Κοκκίνου, *Οί δύο Πόλεμοι 1940-1941. Ή πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική Ιστορία τού Ήλληνοϊταλικού και Ήλληνογερμανικού Πολέμου*, Ήν Ήθήναις 1945-1946. Γεγονός είναι πάντως ότι δέν έχομεν άκόμη πλήρη Ιστορικήν μελέτην, βασισμένην και εις τὰ ξένα άρχεία και βιβλιογραφίαν.

* Ήκφράζομεν πολλὰς θερμάς εὐχαριστίας πρòς τόν αντιστράτηγον και την κυρίαν Βασ. Παπαδήμα, γαμβρόν και θυγατέρα τού στρατηγού Βασ. Βραχνού, δια την παραχωρηθείσαν φωτογραφίαν του και τὰς συζητήσεις μας περι τής περιπετείας τού Στρατηγού ως όμήρου έν Γερμανία και τών προσφερθεισών εκ μέρους του ύπηρεσιών κατά τόν Πόλε-

---

μον τοῦ 1940. Τὸ δημοσιευόμενον κείμενον ἐγράψαμεν μὲ τὴν ἀπλὴν πρόθεσιν σεμνοῦ μνημοσύνου ἀνδρῶν πατριωτῶν, συναδέλφων, φίλων καὶ συμπολεμιστῶν τοῦ πατρός ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐπὶ δεκαετίας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος, ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῆς Μελοῦνας, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Κορυτσᾶν, εἰς τὸ Κιλκίς-Λαχανᾶ, τὴν Κρέσσαν-Τζουμαγιᾶν, τὰς μάχας τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου, τοῦ ὑπερανθρώπου ἀγῶνος μέχρι τοῦ Σαγγαρίου, καὶ πάλιν πρὸς τὴν Κορυτσᾶν καὶ τὸ Ἄργυροκαστρον, μετὰ τὴν ἐντυπωσιακὴν καὶ ταχύρρυθμον προπαρασκευὴν εἰς πόλεμον 1935-1940, τὴν ἐπίμονον ἐκπαίδευσιν, τὴν σπουδὴν καὶ διδασκαλίαν εἰς τὴν Ἄνωτέραν Σχολὴν Πολέμου, κατὰ τὰ ἐπικά ἔτη 1912-1945 καὶ τὰς ἐν συνεχείᾳ δραματικὰς ἐξελίξεις καὶ πάντοτε εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Ὁ χῶρος δὲν ἐπέτρεπεν ἐπέκτασιν εἰς πλείονας λεπτομερείας τῶν συμβάντων κατὰ τὴν Μάχην τῆς Πίνδου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἰταλικῆς Ἐαρινῆς Ἐπιθέσεως. Ἡ ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία ποῦ παρεθέσαμεν παρέχει τὰς βασικὰς ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἡθελήσαμεν, τέλος, νὰ τιμήσωμεν τὴν ἀνωτάτην πολεμικὴν Ἡγεσίαν τοῦ Μετώπου, ἢ ὅποια διηύθυνε Πόλεμον ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τοῦ Ἔθνους, Πόλεμον πράγματι ὀλοκληρωτικῶν. Πόλεμον περὶ τοῦ ὁποίου ἢ Ἱστορικὴ Ἐπιστήμη, ἢ Λογοτεχνία, ἀλλὰ καὶ ἡ Τέχνη, δὲν ἔχουν ὀλοκληρώσει ἀκόμη τὴν ἐπιβεβλημένην ὀφειλὴν των.

Ὁ αντιστράτηγος Βασ. Βραχνός
κατὰ τὴν ἀποστράτευσίν του ἐν ἔτει 1948.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ

ΤΡΕΙΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Νέα και ανέκδοτα στοιχεία για τους Τζώρτζ Τζάρβις, Πέτρο Μπελλίνο και Μπονιφάτσιο Μποναφίν

Αφορμή για παρόν άρθρο στάθηκε πρώτα, βέβαια, η επιμονή του φίλου Γ. Χώρα για συμβολή μου στον νέο τόμο των «Ναυπλιακών Χρονικών», αλλά και η σιγουριά με την οποία, σε πρόσφατο έργο για το 'Αργος¹, δηλώνεται ότι ο Πιέτρο Μπελλίνο δεν ήταν από τους φιλέλληνες της Επανάστασης του 1821... Η «βεβαιότητα» αυτή με έκαμε να ανατρέξω στο αρχείο μου με έγγραφα της καποδιστριακής εποχής, το οποίο συγκρότησα μετά τις έρευνές μου σε αρχεία της Ελλάδας και του εξωτερικού, για τις μελέτες μου πολεοδομικών θεμάτων της περιόδου εκείνης. Μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευθεί αρκετές μονογραφίες μου, δέκα πέντε τον αριθμό, με χρήση του υλικού αυτού, κυρίως στο περιοδικό «Αρχαιολογία» και ως ανακοινώσεις σε ειδικά συνέδρια.

Εντόπισα, λοιπόν, σειρά εγγράφων, ανέκδοτων από όσο γνωρίζω μέχρι σήμερα, αναφερομένων στα μετά τον θάνατο του Τζώρτζ Τζάρβις στο 'Αργος, στη δράση του Πιέτρο Μπελλίνο και στην πρώτη εποχή του Μπονιφάτσιο Μποναφίν στο Ναύπλιο, λίγο μετά την έλευσή του. Σημαντικό είναι ότι μεταξύ των εγγράφων αυτών περιλαμβάνονται και αυτόγραφα των Μπελλίνο και Μποναφίν, τα οποία και παραθέτουμε σε φωτογραφία, στο ιταλικό πρωτότυπό τους. Πιστεύω ότι με τη δημοσίευση των αναφερομένων εγγράφων

---

1. «Γνωριμία με το 'Αργος, οδοί, πλατείες, προτομές, διατηρητέα μνημεία», ομάδας εργασίας μαθητών του 4ου Γυμνασίου 'Αργους, με υπεύθυνο τον καθηγητή τους Ο. Κουμαδωράκη, έκδοση ΔΕΠΟΑΡ, 1997. Η χαλκέντερη μαθήτριά Στ. Μπόγρη, που συνέταξε το σημείωμα για τον Μπελλίνο (σελ. 172), ανακάλυψε το πού είναι θαμμένος στο νεκροταφείο του Αγ. Βασιλείου. Κατά τα λοιπά γράφει ότι «βέβαιο είναι ότι ο Μπελλίνος δεν ήταν από τους φιλέλληνες της επανάστασης του 1821». Τελικά χρεώνεται στον Τρ. Σκλαβενίτη του Κ.Ν.Ε. το ότι έκαμε έρευνα, από την οποία δεν προέκυψε «κανένα τέτοιο όνομα φιλέλληνα». Κριτική παρουσίαση του βιβλίου έκαμα στην εφημερίδα «Αργολίδα», της 23.2.1998.

διαλευκαίνεται περισσότερο η ύπαρξη των τριών αυτών φιλελλήνων, αλλά και ανασύρεται κυριολεκτικά από το σκοτάδι ο «Μπελίνος», όπως τελικά πολιτογραφήθηκε στο Άργος.

Απώτερος σκοπός μας είναι να ξαναφέρουμε στην επιφάνεια το θέμα του φιλελληνισμού στην Αργολίδα, αρκετά ξεχασμένο σήμερα, όπως κατά κανόνα παραμένει ξεχασμένο το γενικότερο θέμα των επαναστατικών χρόνων στην περιφέρειά μας. Εννοώ, φυσικά, όχι τη γνωστή ηρωολογία, που αναδύεται περιοδικά κατά τις εθνικές επετείες και που απασχόλησε εντατικότερα τους τοπικούς λογίους με την ευκαιρία της Εκατονταετίας (1930), αλλά τα μονιμότερα χαρακτηριστικά και τις διαρκέστερες συνέπειες, που ελάχιστα ή καθόλου έχουν απασχολήσει όσους κατάγιναν με την τοπική ιστορία. Από την πλευρά μου θεώρησα ότι, ακριβώς, ως προς την πολεοδομία, την πολιτική γης και γενικότερα τη συγκρότηση των νέων ελληνικών πόλεων εκδηλώνονται, με τρόπο αρκετά εναργή, τάσεις, νοοτροπίες και ροπές που ξεπερνούν τα απλά γεγονότα και τα εφήμερα.

Ο Τζάρβιζ Τζάρβις (George Jarvis)

Πολύ γνωστός, πλέον, σε όσους μελέτησαν το φαινόμενο του αμερικανικού φιλελληνισμού, ο Τζάρβις παραμένει περιέργως άγνωστος στην Αργολίδα, ενώ έχει διαλάβει ακόμα και της προσοχής του δημοτικού συμβουλίου της πόλης, που τον τελευταίο καιρό καταγίνεται πυρετωδώς με ονομασίες και μετονομασίες οδών και πλατειών². Πρόκειται για τον πρώτο αμερικανικής καταγωγής φιλέλληνα που ήρθε στην επαναστατημένη Ελλάδα και πήρε, επί μία εξαετία, ενεργό μέρος σε μάχες και ναυτικές αποστολές, ενώ διετέλεσε πολιτικός σύμβουλος καταρχήν του Μαυροκορδάτου, και κατόπιν του Κολοκοτρώνη, ενώ με τον Καραϊσκάκη πήρε ενεργό μέρος στη μάχη του Φαλήρου.

Η αρχική συνεργασία του με τον Μαυροκορδάτο έδωσε αφορμή, στις μέρες μας, σε βιαστικές κρίσεις όπως του Κυρ. Σιμόπουλου, για τη συμβολή του στον επαναστατικό αγώνα, όλοι όμως συμφωνούν για την ειλικρίνεια των προθέσεών του και την ανιδιοτέλειά του, αλλά και στο ότι, αμέσως μετά την κάθοδό του στην Ελλάδα, φόρεσε τη φουστανέλλα, ξόδεψε όλα τα προσωπικά χρηματικά αποθέματά του, έμαθε γρήγορα τα ελληνικά και μοιράστηκε δίχως κανένα δισταγμό τη ζωή κακουχιών και στέρησης των δικών μας αγωνιστών. Δεν είναι, λοιπόν, διόλου τυχαίο ότι και το όνομά του το

---

2. Βλέπε σχετικό άρθρο μου, για το απαράδεκτο σημείο στο οποίο έχει φτάσει η σχετική πρακτική του Δήμου Άργους, στην «Αργολίδα» της 10.3.98, όπου και αναφορές μου σε προηγούμενα άρθρα μου για το θέμα, στον αργολιδικό Τύπο.

ελληνοποίησαν σε Ζέρβα, Ζέρβη, Ζερβό κ.ά.δ., ενώ συχνά τον αποκαλούσαν «καπετάν Γιώργης ο Αμερικάνος».

Γεννήθηκε στη γερμανική, σήμερα, πόλη Αλτόνα (τότε υπό τον βασιλιά της Δανίας) το 1797, από πατέρα αμερικανό έμπορο της Ν. Υόρκης και, εμπνευσμένος από τον γερμανικό φιλελληνισμό, με συντροφιά γερμανών φιλελλήνων, ξεκινά για την Ελλάδα στο τέλος του 1821 και, στις 3 Απριλίου του 1822, αποβιβάζεται με τον γνωστό άγγλο ναυτικό Άστιγξ στην Ύδρα. Πεθαίνει στο Άργος στις 11 Αυγούστου 1828 και ενταφιάζεται πιθανότατα στο προαύλιο του Αγιάννη, πάντως εκεί βρίσκεται η σορός του. Ως προς την αιτία του θανάτου του τα πράγματα δεν είναι πολύ σαφή: η «Γενική Εφημερίς» (1829), αφού αναφέρει ότι κηδεύθηκε με τιμές αντιστρατήγου, αναφέρεται αόριστα σε «ασθένειά» του. Ο Φωτάκος κάνει λόγο για το ότι «άσθενησε βαρέως από τὰς πληγὰς του καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην κακοπάθειαν» (δίνοντας εσφαλμένα ως έτος θανάτου το 1827), ο Χ. Θ. Λάσκαρις αναφέρεται σε «πυρετούς, ἐξ ὧν τόσοι φιλέλληνες ἔπαθον διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος», οι Βαγενάς και Δημητρακοπούλου αναφέρονται και αυτοί αόριστα σε «ασθένεια», όπως και ο Ι. Μαζαράκης-Αιινιάν, ενώ ο Χρ. Λάζος ως αιτία θανάτου αναφέρει τον τέτανο. Έγγραφο, που δημοσιεύουμε, αναφέρεται σε τύφο.

Το σημαντικό στις μέρες μας, είναι, ότι εξακολουθούν να παραμένουν αδημοσίευτα τα Ημερολόγια του Τζάρβις (αν και ορισμένοι έχουν μελετήσει ορισμένα τμήματά τους), παρόλο που αποτελούν πρωτογενείς αυτόγραφες πηγές για την ελληνική Επανάσταση και τις νοοτροπίες της εποχής. Η βιβλιογραφία, πάντως, για τον Τζάρβις είναι αρκετά μεγάλη, αν και η νεότερη όπως του Χρ. Λάζου έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα. Μαζί με τον Σάμιουελ Χάου αποτελούν τις δύο μορφές αμερικανών φιλελλήνων, που έχουν περισσότερο μελετηθή στην Αμερική και στην Ελλάδα, για την πλούσια δράση τους, την πολύ διαφορετική συμβολή τους, αλλά και για την εντελώς ανόμοια τύχη τους: ο Χάου πεθαίνει σε ηλικία 75 ετών στην Αμερική, πασίγνωστος και με αξιώματα, ο Τζάρβις σβύνει στο Άργος σε ηλικία μόλις 31 ετών, φτωχός και ταλαιπωρημένος, πλήρως ενσωματωμένος στον ελληνικό πληθυσμό και εντελώς ξεχασμένος σήμερα στον τόπο, όπου άφησε την τελευταία πνοή του³.

3. Για τον Τζάρβις συμβουλευθήκαμε τα «Απομνημονεύματα» του Φωτάκου, επιμέλεια Θ. Βαγενά, κλπ., τόμος Δ', Αθήνα, 1955, σσ. 661 επ. Τον «Φιλελληνισμό εν Αμερική κατά την ελληνικήν επανάστασιν», του Χ. Θ. Λάσκαρι, τότε υποπροξένου στη Ν. Υόρκη, μικρό βιβλίο 80 σελίδων αλλά με πνεύμα κριτικό και σύνθεσης, από τον συγγραφέα, στα γαλλικά, προηγούμενης μελέτης, για τον Καποδίστρια πριν από την Επανάσταση (έκδοση Ελευθερουδάκη, στη σειρά «Επιφυλλίδες-επιστήμαι, τέχναι, ιστορία», Αθήνα, Ιούνιος 1926). Τους «Αμερικανούς φιλέλληνες εθελοντές στο Εικοσιένα»,

Όπως προαναφέραμε, τα έγγραφα που δημοσιεύουμε, αναφέρονται στην τύχη των υπαρχόντων του Τζάρβις, όσα βρέθηκαν μετά τον θάνατό του. Φαίνεται ότι δημιουργείται ζήτημα ως προς αυτά, αφού για διάστημα μετά τον θάνατό του παραμένει εκκρεμές το θέμα, του πού θα διατεθούν τελικά.

Το πρώτο έγγραφο προέρχεται από την Επαρχιακή Δημογεροντία του Άργους, υπογράφεται από τους δημογέροντες Νικ. Ζεγκίνη, Γ. Αλμπανόπουλο και Αναγνώστη Καλογερόπουλο και με αριθμό πρωτοκόλλου 1255 και ημερομηνία 18 Δεκεμβρίου 1828 απευθύνεται προς τον Έκτακτο Επίτροπο Αργολίδας. Το κείμενο του εγγράφου είναι το εξής:

«Κατ' επανάληψιν τῶν προσταλέντων ἀναφορῶν μας, εἰδοποιεῖται ἡ Ἐπιτροπία αὕτη ὅτι ὁ φιλέλλην Ἀμερικανὸς Κύριος Γεώργιος Ζέρβας ἐτελεύτησεν τῇ ἐνδεκάτῃ Αὐγούστου, ἡ ἀσθένειά του, ἦτον, καθ' ἄς πληροφορίας ἐλάβομεν παρὰ τῶν ἰατρῶν, τύφος, ἡ μείνασα κινητὴ περιουσία του, ἐμπεριεχομένη εἰς ἓν μπαούλον, τὸ ὁποῖον μένει πεφυλαγμένον εἰς τὸ κατάστημα τῆς Δημογεροντίας, συνίσταται ἀπὸ μερικὰ ἔγγραφα, καὶ τινὰ ἄλλα εἰσοδήματα, οἷον ροῦχα τοῦ ἰδίου ἐλληνικά. Ἀντίγραφον καταγραφῆς τῶν ἐν τῷ αὐτῷ μπαούλῳ ἐμπεριεχομένων σᾶς περικλείωμεν».

Ακολουθεῖ ο κατάλογος των υπαρχόντων του Τζάρβις μέσα στο μπαούλο του, που εἶχε συνταχθεῖ, ὅπως θα δούμε, ἀπὸ τον Καλογερόπουλο, ἕναν δεύτερο δημογέροντα, τον Μοθωνιό και ἄλλους, στις 10 Οκτωβρίου, δηλαδή δύο ολόκληρους μῆνες μετὰ τον θάνατο του Τζάρβις,, ἀλλὰ και με την περὶεργη ἐνδειξη ὅτι τα αντικείμενα αὐτὰ βρίσκονταν στη θέση τους στις 4 Αυγούστου⁴:

των Θ. Βαγενά και Ευρ. Δημητρακοπούλου, Αθήνα, 1949· πρόκειται για την πρώτη σημαντική εργασία, στα ελληνικά, για το φαινόμενο του αμερικανικού φιλελληνισμού, ὅπου παρατίθεται για πρώτη φορά εκτεταμένη βιβλιογραφία για το θέμα, στην Ελλάδα και την Αμερική· σε σημείωση της σελ. 49 προαναγγελλόταν ἐκδοσὴ ἰδιαίτερου ἔργου για τον Τζάρβις, που ὅμως δεν ἐκδόθηκε ποτέ. Το «*Αμερικανικός φιλελληνισμός, 1821-1831*», του Ι. Κ. Μαζαράκη - Αινιάννα (ἐκδ. τῆς Ἰστ. και Ἐθνολ. Εταιρίας της Ελλάδος, Αθήνα, χ.χ.), πόνημα ἐπετειακοῦ χαρακτήρα, ἀλλὰ που περιέχει ενδιαφέρουσες πολιτικές ἐκτιμήσεις. Τέλος, το «*Η Αμερική και ο ρόλος της στην Επανάσταση του 1821*», του Χρ. Λάτου (τόμος Β', ἐκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1984), ἔργο χρήσιμο κυρίως για τη συλλογὴ στοιχείων και ὄχι για την κριτικὴ ἀξιολόγησή τους και τη γενικότερη ἐμβάθυνσή του στο ὅλο θέμα. Το κεφ. 19 του τόμου αὐτοῦ εἶναι ἀφιερωμένο στον Τζάρβις (σελ. 66 κ.εξ.).

4. ΓΑΚ, Ἐκτ. Επίτρ. και Προσ. Διοικ., φ. 76.

Καταγραφή τῶν ὄσων ἐμπεριέχει τὸ μπαούλον τοῦ Κυρίου Γεωργίου Ζέρβα,
τῆ 4ῃ Αὐγούστου 1828, ἐν Ἄργει

Ἐν κεμέρι ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκονται τρεῖς μισὲς λῆρες, ἓνα ὄγδοον
ντούπιας ἐν τάλληρον τῆς Ἑγγλίας τῶν 17,2., ἓνα εἴκοσι δύο παράδων,
τρεῖς ἀντίκες ἀσημένιαις.

Δύω μάτζα ἐφημερίδες, ὅλες δεκαοκτώ. Ἐτι ἄλλο ἐν μάτζον.

Ἐν βιβλίον Bayet και Royal, Dictionary Abridged

Δύω τόμοι, αὐτὸς καὶ βὸς le aventure di Telemaco.

L'affinity des lois, τόμοι δύο, πρῶτος καὶ δεῦτερος.

Ἐν μικρὸν βιβλίον εἰς εἶδος φυλάδος χειρόγραφον.

Διονυσιακὴ Γραμματεία.

Ἐν κομάτι χαλκογραφίας ἔχουσα τὸ ὄνομά του.

Δύω βιβλία χειρόγραφα Giornale.

Σάτυρα Ἀλεξάνδρου Σούτζου.

Ἐφημερίδες Γαλλικῆς.

Μία φυλλάδα χειρόγραφος εἰς τὸ Γραικικόν.

Ἐπτὰ μάτζα χαρτί ἄγραφον.

Ἐνα κουτί περιέχει τὰ πούλια τοῦ Σαδριγίου.

Ἐνας μπουσουλὰς εἰς εἶδος ταμπακιέρας.

Ἐνα κανοκιάλι Παλαιόν, κοστιίζει εἴκοσι δύο κολονάτα.

Μία ζώνη μισιριοῦ τὸ ἓνα φύλον.

Μία τζάντα περιέχει ἐν κατάστιχον ἄγραφον καὶ χαρτί ἄγραφον.

Ἐνα ζευγάρι παπούτζια, καινούρια ἀφόρετα.

Δύω τακουίνια τζουτάνια μικρά.

Ἐν μικρὸ βιβλίον εἰς τὸ Ἑγγλικόν.

Ἐν κομάτι χρυσάφι ἀπὸ φούστας εὐρωπαϊκάς.

Ἐνα εἰς εἶδος Κωνσταντινάτον εὐρωπαϊκὸν ἀπὸ μάλαμμα.

Ἐν κομάτι τζιοκολάτας.

Τέσσερα μάτζα γράμματα.

Τρία κομάτια κηρίου.

Ἐνα μάτζο χαρτίον ἄγραφον.

Τρία τζουράπια μάλινα.

Ἐνα κουρνέτι ὅπου βάζουν τὴν μπαρούτη.

Τέσσερα μάτζα κλωστῆς μαύρης.

Ἐν ζευγάρι καλτζοδέτας κόκινας.

Μία βούρτζια διὰ τὰ ὀδόντια καὶ γράμματα εἰς κομάτια.

Ἐνα κομάτι ροῦχον παλαιόν.

Δύω χαρτία σκόνης καὶ ἐφημερίδας δεμένας.

Ἐνα κτένι φίλιτσι σπασμένον.

Δύω κλειδιά και μία κλειδαριά.

“Ενας τενεκές με μπαρούτη ίγγλέζικη.»

(σὲ κύκλο) Τ. Σ. (τόπος σφραγίδας)

Γ. Περούκας

Θεόδωρος Μοθωνιός

Ἰωάννης Πασχάλης

Ἀναγνώστης Καλογερόπουλος

Γεώργιος Τζόρκης παρῶν

Ἵ Ο Γραμματεὺς

N. K. Κορδίας »

Στην πίσω σελίδα υπάρχει η εξής εγγραφή:

«Σημειώνεται προσέτι τὰ ὅποια ἄλλα εἰδήσματα ἔχει, ἰδιαίτερος μία πάλα σκιέτα καὶ ἓν ζευγάρι πιστόλια σκιέτα. Μία σακοῦλα ὁμοια ἔχει μίαν φουστανέλα, ἓν ζευγάρι τουζουλούκια φορεμένα, δύο γελέκια ὁμοίως φορεμένα. Ἐνα γαϊτάνι ὁμοιον φορεμένον, μία ζώνη Μισιρίου τό τρίτον. Ἐνα σιλακλήκι. Μία χάρτα.

Τῇ 10ῃ Ὀκτωβρίου 1828, Ἄργος, ἐπαρέλαβον α κόντο τῶν ἐξόδων μου, γρόσια ἑκατὸν πενήντα ἑπτὰ, παράδες δύο 157,2 καὶ διὰ τὸ ἄλογόν του ἐπωλήθη εἰς δημοπρασίαν γρόσια ἑκατὸν δύο 102

259,2

Γ. Τζόρκης

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Τῇ 18 Δεκεμβρίου 1828, ἐν Ἄργει

Ἵ Ο Γραμμ. τῆς Δημογ. Ἄργους

N. K. Κορδίας ».

Σε συνέχεια των εγγράφων αυτών εντοπίσαμε άλλο του Σπ. Τρικούπη, τότε Γενικού Γραμματέα της Επικρατείας (Πρωθυπουργού), προς τον Ἐκτακτο Επίτροπο Αργολίδας, με αρ. πρωτοκόλλου 2641 και ημερομηνία την 1.2.1829⁵, στο οποίο αναγράφονται τα εξής:

«Κατὰ συνέπειαν τοῦ πρὸς τὴν Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας ἐγγράφου σας ὑπ’ ἀρ. 2720 ἐτέθη ὑπ’ ὄψιν τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου ἢ αἰτησις τοῦ Κυρίου Χάου διὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὰ πράγματα τοῦ εἰς Ἄργος ἀποθανόντος συμπατριώτου του Κυρίου Ζέρβη, Ἐνεκρίθη τοῦτο καὶ

5. ΓΑΚ, Ἐκτ. Επίτρ. και Πρoσ. Διοικ., φ. 79.

διετάχθη ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς Ναυπλίας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν αἴτησιν ταύτην. Αὐτὸ τοῦτο δὲ εἰδοποιεῖσθε πρὸς πληροφορίαν σας.

Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 21 Φεβρουαρίου 1829».

Ὁ Χάου φαίνεται ὅτι παρέλαβε τα λιγοστά πράγματα ἀπὸ το μπαούλο του Τζάρβις και, βέβαια, μεταξύ αὐτῶν τα ημερολόγιά του. Πράγματα ενός ἀπλοῦ ἀγωνιστῆ της Επανάστασης, με μόνες πολυτέλειες χαρτιά, μπλοκ, εφημερίδες, ευρωπαϊκὴ οδοντόβουρτσα, ξένα βιβλία, πiónια σκακιού και ελάχιστα χρήματα. Τα ρούχα ἦταν ἐλληνικά της εποχῆς. Αὐτά τα μετὰ θάνατον εἶναι, θα ἔλεγα, ὅσα χαρακτηρίζουν τη ζωὴ, τη δράση και τη νοοτροπία καθενός μας. Σε μια εποχὴ μη καταναλωτικὴ, ἀπόλυτης στέρησης για τους πολλούς και ἀγώνα για την ἐπιβίωση, ὁ Τζάρβις μοιράστηκε ακριβῶς τα ἴδια, ὅπως και ὁ μέσος Ἕλληνας.

Τέλος ας αναφέρουμε και μία εἰδοποίηση, ἀκρως εὐγλωττη για τον Τζάρβις και την οἰκογένειά του, που δημοσιεύτηκε στην «Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος» (φύλλο της 26.7.1830, σελ. 240). Ὁ Γ. Παπαμανώλης εἰδοποιεῖ, λοιπόν, ἀπὸ το Ναύπλιο κάθε ενδιαφερόμενο, την 1.7.30, ὅτι πρόκειται να διατεθεῖ η περιουσία που ἀνήκε στον Τζάρβις, κατὰ τις οδηγίες των κληρονόμων του, γι' αὐτὸ κι αν κάποιος ἔχει τυχόν οἰκονομικὴ ἀπαίτηση ως προς τον Τζάρβις καλεῖται να παρουσιάσει μέσα σε τρεῖς μῆνες τις σχετικὲς ἀποδείξεις στον ἴδιο τον Παπαμανώλη, που θα τις διαβιβάσει, ως «διορισμένος διαιτητὴς δια λογαριασμόν του μακαρίτου», στον αὐστριακὸ ἀντιπρόξενο των Αθηνῶν, που τότε διέμενε στο Ναύπλιο. Προφανῶς ὁ διπλωματικός αὐτός εἶχε λάβει την σχετικὴ ἐντολὴ ἀπὸ τους συγγενεῖς του Τζάρβις.

Δύο, ἐπομένως, χρόνια μετὰ τον θάνατό του οἱ συγγενεῖς του θέλουν να ἐξοφλήσουν τα τυχόν χρέη του προς τρίτους, ενός ἀνθρώπου που ξόδεψε ὅλα τα χρήματά του για τον ἐλληνικὸ ἀγώνα της Ανεξαρτησίας. Πρόκειται για το ἀκρον ἄωτον της ἐντιμότητας που, σήμερα, κυριολεκτικὰ θυμίζει ἄλλες εποχές.

Ὁ Πιέτρο Μπελλίνο (Pietro Bellino) ἢ Μπελίνος

Στην περίπτωση του Πιέτρο Μπελλίνο συμβαίνει ὅ,τι ἔχει παρατηρηθεῖ συχνά και για ἄλλους που ἔδρασαν ἰδιαίτερα σε τοπικὸ ἐπίπεδο, πέρα ἀπὸ τη γενικότερη συμμετοχὴ τους σε γεγονότα, δηλαδή το φαινόμενο διάλειψης της ιστορικῆς μνήμης. Γεννήθηκε το 1781 στο Pigneto του ἰταλικού Πεδεμοντιῦ (Πιεμόντε), ἦρθε στην Ελλάδα στο τέλος του 1823 και ἀπὸ το 1829 εγκαθίσταται στο Ἄργος, ὅπου και πεθαίνει το 1872. Οἱ ντόπιοι διατηροῦν τη μνήμη του και το 1928 δίδουν το ὄνομά του σε κεντρικὸ δρόμο της πόλης, δυτικὰ της πλατείας των Στρατῶνων Καποδίστρια και πολὺ κοντὰ στο κτίριό τους. Το 1930, σε σειρά ἀρθρῶν του για την Ἐκατονταετηρίδα της ἰδρύσεως

ελληνικού κράτους, ο αργίτης λόγιος Κώστας Ολύμπιος αφιερώνει στον Μπελλίνο άρθρο σε δύο συνέχειες, στην τοπική εφημερίδα «Τελέσιλλα»⁶, με πολλές λεπτομέρειες από τη ζωή του. Το άρθρο αυτό περιέχει πληροφορίες για τη ζωή του Μπελλίνο, που ο Δ. Βαρδουνιώτης κατέγραψε στον επικήδειο τον οποίο εκφώνησε προς τιμήν του. Στην έρευνα που έχω κάμει για τον Βαρδουνιώτη δεν εντόπισα κείμενό του για τον Μπελλίνο. Έτσι, σήμερα απομένει το άρθρο του Ολύμπιου, με τις πληροφορίες που περιέχει.

Εξήντα τρία χρόνια μετά τη δημοσίευσή του, το άρθρο του Ολύμπιου είναι, πια, άγνωστο, σε τοπικό και σε άλλο επίπεδο, για τον πρόσθετο λόγο ότι η «Τελέσιλλα» δεν διασώζεται σε τοπικές βιβλιοθήκες, ενώ δεν έχει αποδελτιωθεί από Κέντρα Ερευνών. Έτσι η δράση και η ίδια η ύπαρξη του Μπελλίνο λανθάνει στις μέρες μας.

Πριν αναφερθούμε στα έγγραφα που είχαμε εντοπίσει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, ας δώσουμε με συντομία βασικές πληροφορίες από το άρθρο του Ολύμπιου. Ο Μπελλίνο κατάγεται από «επίσημη και αρχοντική οικογένεια», έλαβε την εγκύκλια παιδεία στο Τουρίνο και μετά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Ιταλία κατατάχθηκε εθελοντής στον στρατό του (προφανώς στο ιππικό). Ο Μπελλίνο μπαίνει με τα γαλλικά στρατεύματα στο Βερολίνο (1800) και παίρνει μέρος στη μάχη του Βαγκράμ. Το 1812 συμμετέχει στην εκστρατεία της Ρωσίας, διασώζεται με τα λείψανα του γαλλικού στρατού και θητεύει στη φρουρά του Στετίνου. Μετά την πτώση του Μ. Ναπολέοντα γυρίζει στην Ιταλία, από όπου φεύγει αργότερα και συμμετέχει στη μάχη του Βατερλώ. Οι αυστριακοί, τον καταδικάζουν σε θάνατο και καταφεύγει αρχικά στην Ισπανία και ύστερα στην Αγγλία, από όπου και έρχεται στην Ελλάδα, μετά την έναρξη της Επανάστασης. Η συμμετοχή του στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της περιόδου εκείνης επιβεβαιώνεται από τα έγγραφα που δημοσιεύουμε (ο Ολύμπιος μνημονεύει συγκεκριμένα μόνο το ότι «ήτο μεταξύ των πρώτων ανελθόντων εις τήν Ακρόπολιν», με το στρατεύμα του Φαβιέρου).

Διασταυρώνεται, επίσης, ότι υπηρετεί στο Ιππικό και στον στρατώνη του Άργους, μέχρι το έτος 1838, οπότε απεκάλυψε κατάχρηση βαυαρών αξιωματικών και διώχθηκε από το στρατεύμα, όπου δεν επανήλθε, πλέον, παρά τις προσπάθειές του. Τον αποστράτευσαν με τον βαθμό του ταγματάρχη. Στο Άργος νυμφεύθηκε την αδελφή του κρητικού πρόσφυγα και δασκάλου Φανδρίδη, πολύ γνωστού στην πόλη τον 19ο αιώνα για το εκπαιδευτικό έργο του, αφού προηγουμένως ασπάσθηκε το ορθόδοξο δόγμα. Δημιούργησε πολυμελή οικογένεια, αλλά πέθαναν όλα τα παιδιά του πλην της κόρης του

6. Εφημερίδα «Τελέσιλλα», φ. 33 και 34, 6 και 13.7.1930.

Φραγκίσκας («κυρά Φραντζέσκα» αργότερα), που παντρεύτηκε με τον φαρμακοποιό Α. Καραμουτζά, της γνωστής παλιάς οικογένειας της πόλης. Γι' αυτήν υπάρχουν αναφορές από τον 18ο αιώνα και έδωσε το όνομά της στη νοτιοανατολική συνοικία του Άργους («Καραμουτζά μαχαλάς»), όπου και η σημερινή οδός Καραμουτζά. Το γεγονός αυτό ασφαλώς εξηγεί ότι ο Μπελλίνο τάφηκε σε τάφο της οικογένειας αυτής.

Ο Ολύμπιος γράφει ότι ο Μπελλίνο ήταν περιζήτητος στις συναναστροφές «φιλομαθών νέων», μεταξύ των οποίων κι ο Βαρδουνιώτης. Δίδει, μάλιστα, και περιγραφή του φυσικού του, αναφέροντας ότι ήταν γιγαντιαίου αναστήματος «ευθυτενής και αλύγιστος μέχρι του θανάτου του, τυπικώτατος και αβρόφρων προς όλους, τέλειος Ευρωπαίος, εδίδασκε το *savoir faire* εις όλους τους πλησιάζοντας αυτόν». Περιγράφει, επίσης, τον καθημερινό περίπατό του, πάντα στην ίδια διαδρομή, από ένα γεφύρι που τότε υπήρχε κοντά στο αρχοντικό Τζοροβίλη, (διατηρητέο σήμερα και ιδιοκτησίας Π. Μαρίνου, επί της πλατείας των Στρατώνων), πού πήρε το όνομα «γεφύρι του Μπελίνου». Από τον λαό είχε δοθεί στον Μπελλίνο το προσωνύμιο «Ματζόρ Μπελίνος».

Τα έγγραφα που εντοπίσαμε για τον Μπελλίνο προέρχονται και αυτά από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και αναφέρονται στην περίοδο 1828-1830. Από τα στοιχεία που παρέχουν αποδεικνύεται ότι ο Ιταλός αυτός φιλέλληνας συμμετέχει ενεργά, ως αξιωματικός του ιππικού, σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Στερεά Ελλάδα και αλλού και, μάλιστα, ότι τραυματίζεται σε μία πολεμική συμπλοκή. Στα συγκεκριμένα αυτά έγγραφα εμπεριέχεται μνεία ελάχιστων βιογραφικών στοιχείων για την παραμονή του στην Ελλάδα και για το διάστημα πριν από αυτήν. Τα παραθέτουμε ακολούθως κατά χρονολογική σειρά.

Το πρώτο έγγραφο, αυτόγραφο του Μπελλίνο, απευθύνεται στον Καποδίστρια, «Πρόεδρο της Ελλάδος», στην Αίγινα, φέρει αριθμό εισαγομένου εγγράφου 397 και την ένδειξη «Στρ.»⁷ και έχει επισημειωθεί σε αυτό, από το γραφείο του Κυβερνήτη, «*Είς τό Γ. Φροντιστήριον, διά νά φροντίση περί τούτου, άφ' ού άκούση και τήν γνώμην τοϋ Συνταγματάρχου κυρίου Έϊδέκ*». Το έγγραφο, σε σύγχρονη μετάφραση, έχει ως εξής:

«Εξοχότατε

Ο υπογεγραμμένος έχει την τιμή να εκθέσει στην Εξοχότητά σας ότι σε συνέπεια των στρατιωτικών υπηρεσιών που προσέφερε στην Ελλάδα εδώ και τρία, περίπου, χρόνια, όπως μπορεί να πιστοποιηθεί από πιστοποιητικά των ανωτέρων, υπό τους οποίους είχε την τιμή να υπηρετήσει, τολμά να αιτήσεται

7. ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 14.

από την Αυτής Εξοχότητα, να έχει την καλοσύνη να τον θέσει πάλι σε υπηρεσία ή κατά συνέπεια στο Ιππικό σώμα, στο οποίο υπηρετεί εδώ και δέκα οκτώ χρόνια, όπως μπορεί να βεβαιωθεί από το πιστοποιητικό που έχει στην υπηρεσία του Πεδεμοντίου, της πατρίδας του.

Η λογιστική υπηρεσία, που είναι ένας κλάδος της στρατιωτικής υπηρεσίας, παρατηρεί επίσης στην Εξοχότητά της ότι μπορεί να είμαι χρήσιμος σε αυτήν.

Της Εξοχότητάς σας ταπεινότατος και υπάκουος δούλος
Π. Μπελλίνο».

Το έγγραφο δεν φέρει χρονολογία, όπως δεν είναι χρονολογημένη η παραλαβή του από το γραφείο του Καποδίστρια. Έχει, όμως, καταχωρηθεί στα Γενικά Αρχεία μεταξύ των εγγράφων του Αυγούστου 1828. Το έγγραφο αυτό μπορεί να συσχετισθεί με άλλα δύο, το δεύτερο συνημμένο στο πρώτο, γραμμένα στα γαλλικά και απευθυνόμενα και αυτά στον Καποδίστρια⁸. Η μετάφραση του πρώτου είναι όπως ακολουθεί:

«Στο στρατόπεδο εμπρός στο Αιτωλικό, 23 Μαΐου 1828

Εξοχότατε

Έχω την τιμή να σας απευθύνω την κατάσταση υπηρεσιών ενός μέρους των ξένων αξιωματικών υπό τις διαταγές μου, στους οποίους απένειμα προσωρινούς βαθμούς, που παρακαλώ την Εξοχότητά σας να οριστικοποιήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις καλές υπηρεσίες αυτού του σώματος των αξιωματικών. Οι μισοί από αυτούς θανατώθηκαν ή τραυματίστηκαν κατά την εκτέλεση των υπηρεσιών.

Έχω την τιμή να διατελώ πολύ ταπεινός και πολύ υπάκουος
υπηρετής της Εξοχότητάς σας»

(υπογραφή πλήρως δυσανάγνωστη, αλλά πρέπει να είναι του Ντεντσέλ)

Ακολουθεί κατάσταση, μεταξύ άλλων, και των υπηρεσιών του Μπελλίνο, στα γαλλικά και αυτή, και υπό τον τίτλο «Κατάσταση των Υπηρεσιών, Εκστρατειών και Τραυμάτων του Κυρίου Πιέρ Μπελλίνο, λοχαγού του Ιππικού». Ακολουθεί κατάλογος υπηρεσιών και συμβάντων, από τον οποίο εξάγονται οι εξής πληροφορίες: ο Μπελλίνο χρησιμοποιήθηκε, με τον βαθμό του υπολοχαγού, από τον συνταγματάρχη Φαβιέρο, από την 1η Ιουνίου 1826. Την νεανική του ηλικία είχε περάσει, προηγουμένως, στο Πεδεμόντιο και στην Ελλάδα βρισκόταν επί δύομισυ χρόνια, δηλαδή από το τέλος του 1823. Πολιορκήθηκε από τα τουρκικά στρατεύματα στην Ακρόπολη («κάστρο των

8. Και τα δύο στα ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 73.

Αθηνών») επί έξι μήνες, υπό τις διαταγές του Φαβιέρου, ενώ με τον ίδιο πήρε μέρος στην αποστολή της Χίου.

Από τον αρχηγό των ελληνικών στρατευμάτων πήρε τον βαθμό του λοχαγού την 1η Μαρτίου 1828 και, από την 1η Ιουνίου του ίδιου έτους, προσκολλήθηκε στο Επιτελείο, αφού αρρώστησε και πληγώθηκε από πυροβολισμό στον αριστερό ώμο, την 8.5.1828. Στη στήλη «Παρατηρήσεις» βεβαιώνεται ότι ο Μπελλίνο είναι πολύ καλός αξιωματικός, που υπηρέτησε με γενναιότητα και διακρίθηκε στο Αιτωλικό. Σημειώνεται ότι αξίζει να τοποθετηθεί ως λοχαγός επικεφαλής ενός λόχου Ιππικού. Η κατάσταση φέρει ημερομηνία 7 Ιουνίου 1828 και τόπο σύνταξής της το στρατόπεδο εμπρός στο Αιτωλικό, την ένδειξη «ακριβές αντίγραφο» και τη μνεία ότι υπογράφεται από τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου γάλλο Βαρώνο Dentzel.

Από τα στοιχεία αυτά εξάγεται το ότι ο Πιέτρο Μπελλίνο ήταν στρατιωτικός καριέρας από το Πεδεμόντιο και ότι ήρθε στην Ελλάδα και συμμετέσχε στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Επανάστασης, από τα πρώτα κιόλας χρόνια (1823). Ένα χρόνο αργότερα στέλνει ο ίδιος επιστολή-αναφορά στον Καποδίστρια, από την Αίγινα και με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1829, δηλαδή λίγες μόλις μέρες πριν από την Δ' Εθνοσυνέλευση του 'Αργους. Η αναφορά αυτή τη φορά είναι γραμμένη στα γαλλικά και την παραθέτουμε σε μετάφραση:

«Κύριε Κόμη

Ο υπογεγραμμένος έχει την τιμή να εκθέσει ευσεβάστως στον Κύριο Κόμη ότι, αφού στάλθηκε από τον ίδιο στον στρατό της Δυτικής Ελλάδας, με το έγγραφο αρ. 36 της 1ης Φεβρουαρίου 1828, και κατά συνέπεια αφού είχε την τιμή να υπηρετήσει επί έξι μήνες υπό τις διαταγές του Αρχιστρατήγου, απευθύνεται στην καλοσύνη του Κυρίου Κόμη για να πληρωθεί τους καθυστερούμενους μισθούς του, όπως όλοι οι αξιωματικοί που υπηρέτησαν υπό τις διαταγές του, και η κατάσταση, που σας υποβάλλει συνημμένα, πιστοποιεί το εύλογο της αίτησής του».

Στη συνέχεια ο Μπελλίνος αραδιάζει όλες τις τυπικότητες της εποχής, όπως άλλωστε, και στα άλλα έγγραφά του, υπογράφοντας με τον βαθμό του λοχαγού του Τακτικού Σώματος. Στο συνημμένο έγγραφο-κατάσταση αναγράφεται ως οφειλόμενο το συνολικό ποσό των 105 ταλλήρων και φέρει την ίδια δυσανάγνωστη υπογραφή του Αρχηγού του ελληνικού στρατού⁹.

Τα τρία υπόλοιπα έγγραφα προέρχονται από το καποδιστριακό αρχείο του Γεν. Φροντιστηρίου (μετέπειτα Γραμματείας των Στρατιωτικών)¹⁰ και

9. ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 50.

10. Από τα ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 55 και φ. 49, και Γραμμ. Στρατ., φ. 2.

είναι καταστάσεις πληρωμών από τον Μάιο του 1829 μέχρι τον Απρίλιο του 1830, για το πρώτο σώμα Ιππικού, που έδρευε στους Στρατώνες του Άργους. Ο Μπελλίνο είναι οικονομικός υπεύθυνος και υπογράφει ότι παρέλαβε τα αναγραφόμενα ποσά για τις σχετικές πληρωμές.

Ο Μπονιφάτσιο Μποναφίν (Bonifaccio Bonafin)

Αντίθετα προς τον Μπελλίνο, για τον ιταλό φαρμακοποιό Μπονιφάτσιο Μποναφίν διαθέτουμε πάρα πολλά στοιχεία, που χρησιμοποίησε σε βιβλίο του ο ναυπλιώτης φαρμακοποιός, λόγιος και λογοτέχνης Θόδωρος Κωστούρος. Πρόκειται για ένα από τα πληρέστερα έργα του, μυθιστορηματική αφήγηση, στηριγμένη όμως σε πολύ συγκεκριμένα στοιχεία, προερχόμενα από τα αρχεία της Ύδρας (ο Μποναφίν εγκαταστάθηκε τελικά στο Ναύπλιο και παντρεύτηκε Υδραία), από το αρχείο του ίδιου του Μποναφίν και από αφηγήσεις άμεσων απογόνων του¹¹. Κατά τα στοιχεία που δίνει ο Κωστούρος, ο Μποναφίν γεννήθηκε στην Πάδοβα το 1800 και πέθανε στο Ναύπλιο το 1893.

Τα τρία έγγραφα, που δημοσιεύουμε ακολούθως είναι του έτους 1829 και αναφέρονται στην προσπάθεια του Μποναφίν να εγκατασταθεί επαγγελματικά στο Ναύπλιο, καταλαμβάνοντας δημόσια θέση¹². Το κυρίως έγγραφο είναι του Χαϊντεκ, τότε φρουράρχου του Ναυπλίου, και απευθύνεται προς το Γενικό Φροντιστήριο, ενώ τα άλλα δύο είναι συνημμένα σε αυτό. Το πρώτο έγγραφο φέρει ημερομηνία 8 Μαρτίου 1829, έχει αριθμό πρωτοκόλλου 1617 και είναι γραμμένο στα ελληνικά, ενώ από τα άλλα δύο, το ένα είναι στα γαλλικά και το αυτόγραφο του Μποναφίν στα ιταλικά. Παραθέτουμε αυτούσιο το πρώτο και τα βασικά στοιχεία από τα άλλα δύο σε μετάφραση:

«Προς το Γενικόν Φροντιστήριον

Ἐφοῦ ὁ Κύριος Πομπήσιος Φαρμακοποιὸς ἔλαβε τὴν παραίτησίν του, ἦτον ἀναγκαῖος ἕνας ἄλλος διὰ τὸ Νοσοκομεῖον. Ὁ Δόκτωρ Καλογερόπουλος μοῦ ἐσύστησεν ἕνα ὁ ὁποῖος εἶναι ἐφωδιασμένος με Δίπλωμα σπουδάσας εἰς Πάδοβαν, ὁμως ὁ νέος οὗτος δὲν δέχεται τὰ δέκα δίστηλα, δύο μερίδας καὶ δύο σιτηρέσια ὅπου εἶχεν ὁ πρῶτος, παρὰ ζητεῖ δεκαπέντε δίστηλα κοντὰ εἰς τὰς μερίδας καὶ σιτηρέσια.

Σὰς περικλείω τὴν ἀναφορὰν του, καὶ παρακαλῶ τὸ Γενικὸν Φροντιστήριον νὰ στοχασθῆ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὅτι τοσοῦτω δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσῃ κανεὶς τιμίως με δέκα δίστηλα καὶ τὸ ἄλλο ὅτι εἶναι ἀξίος φαρμακοποιός,

11. Θ. Κωστούρου, «*Βονιφάτιος Βοναφίν*», έκδοση Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, 1979, σήμερα εξαντλημένη.

12. ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 37.

είναι αναγκαίος εἰς τὸ Νοσοκομεῖον, καὶ νὰ μοῦ στείλῃ τὴν ἀπόφασίν του.

*Εἶμαι μὲ τὴν οφειλομένην ὑπόληψιν
Ταπεινότατος δοῦλος Σας»
(ὑπογραφή) Χάϊντεκ*

Το πρώτο έγγραφο που συνόδευε εκείνο του Χάϊντεκ ήταν γραμμένο στην Αίγινα, την 6/17 Μαρτίου 1829, και υπογραφόταν από τον Ν. Καλογερόπουλο. Απευθυνόταν στον Φρούραρχο του Ναυπλίου, που ήταν γενικών καθηκόντων και του γνωστοποιούσε ότι, κατά πληροφορίες, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο του Ναυπλίου είχε ανάγκη από φαρμακοποιό διπλωματούχο ευρωπαϊκού πανεπιστημίου. Γι' αυτό και του συνιστούσε τον Μποναφίν, διπλωματούχο φαρμακοποιό, άνθρωπο τίμιο και με τέτοια επιδεξιότητα στην τέχνη του, που μπορεί να ανταποκριθεί στους σκοπούς της κυβέρνησης. Σημειώνει ότι είναι εφοδιασμένος με το δίπλωμά του και ότι είναι έτοιμος να περάσει και από εξετάσεις.

Την αναφορά του Καλογερόπουλου ακολουθεί συνημμένα εκείνη του Μποναφίν, αυτόγραφη στα ιταλικά, απευθυνόμενη σε μη κατονομαζόμενο συγκεκριμένα αξιωματούχο της Διοίκησης, και με ημερομηνία αόριστα «Ναύπλιο, 1829». Ο ίδιος αυτοπροτείνεται για το φαρμακείο μη κατανομαζόμενου νοσοκομείου, προβάλλοντας ότι είναι πτυχιούχος του πανεπιστημίου της Πάδοβας και πιστεύει ότι στο φαρμακείο είναι απαραίτητος ένας επιδέξιος διευθυντής. Θεωρεί, όμως, τον μισθό των 10 ταλλήρων πλήρως ανεπαρκή, θέλοντας πάντως να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο ελληνικό έθνος, δέχεται να ζητήσει ποσό των 15 ταλλήρων, συν δύο σιτηρέσια ημερησίως για την τροφή του.

Φθάνοντας, λοιπόν, στο Ναύπλιο, μετά τρία χρόνια στην Ύδρα, είναι προφανές ότι ο Μποναφίν δεν διαθέτει την οικονομική ενίσχυση συγγενών του από την Ιταλία, όπως ισχυρίζεται ο Κωστούρος, αλλ' ότι επιδιώκει την πρόσληψή του σε ελληνική δημόσια υπηρεσία, συγκεκριμένα στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Ακροναυπλίας.

Πέρα από την μυθιστορηματική αφήγηση του Κωστούρου, οι γνωστές σήμερα πληροφορίες αναφέρονται στο ότι ο Μποναφίν άνοιξε δικό του φαρμακείο στο Ναύπλιο και υπήρξε από τους πρωτοπόρους της φαρμακευτικής τέχνης στην Ελλάδα. Μένει να γραφεί, κάποτε, ίσως με την ώθηση των εμπνευσμένων εργασιών του μακαρίτη Αριστοτέλη Σταυροπούλου για την ιστορία της Ιατρικής, η πραγματική ιστορία όχι μόνο του Μποναφίν, αλλά και της ιατρικής περιθαλψής στον νομό Αργολίδας. Το θέμα ενδιαφέρει καθεαυτό αλλά και πολύ γενικότερα, στα πλαίσια μιάς ιστορίας της τοπικής κοινωνίας, που φυσικά μένει να γραφεί και αυτή...

Μονεμβασία 22.3.1998

Το παρόν άρθρο είχε εκτυπωθεί σε πρώτο δοκίμιο, όταν σε τοπικό φύλλο του Άργους δημιουργήθηκε θέμα γύρω από άρθρο του Βαρδουνιώτη στην εφημερίδα «Καιροί». Ο κ. Οδ. Κουμαδωράκης μου έθεσε υπόψη τα σχετικά αποκόμματα και στην εφημερίδα «Καιροί» του Π. Κανελλίδη, φύλλο της 3.1.1873, εντόπισα και εγώ ανώνυμο άρθρο για τον Μπελλίνο (η εφημερίδα το δημοσιεύει ως γράφεται: «περιληπτική αφήγησιν του βίου του, αποσπάσαντες αυτήν έκ τινος προς τους «Καιρούς» αποσταλείσης αλληλογραφίας»).

Από διάφορες διασταυρώσεις μου έχω εντοπίσει ότι ο Βαρδουνιώτης ήταν ήδη το 1872 ανταποκριτής των «Καιρών» στην Αργολίδα. Το περίεργο στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι η εφημερίδα δημοσιεύει ανώνυμα τις πληροφορίες. Το πιθανό είναι ότι το κείμενο αυτό προέρχεται από τον επικήδειο του Βαρδουνιώτη στον Μπελλίνο. Οι πληροφορίες που περιέχει, ταυτίζονται σε αρκετά σημεία με εκείνες που δίνει ο Ολύμπιος, αλλού παρέχοντας περισσότερες λεπτομέρειες και αλλού λιγότερες.

Στοιχεία που δεν επανέλαβε ο Ολύμπιος αφορούν το οικογενειακό επίθετο του Μπελλίνου, που εμφανίζεται στους «Καιρούς» ως... γαλλικό (Belin de Launoy), την ακριβέστερη υποτίθεται αίτια της καταδίκης του σε θάνατο από τους Αυστριακούς («κατά τινε στάσιν κατηγορηθείς ως συνωμότης, κατεδικάσθη (ερήμην ευτυχώς) εις θάνατον») και τον ακριβή χρόνο του γάμου του (1832). Δίδεται, επίσης, η ανεξέλεγκτη πληροφορία ότι «μετά την αποκατάστασιν των ελληνικών πραγμάτων, ο Κυβερνήτης τον εκράτησεν εις την Ελλάδα, έτοιμον να απέλθη», ενώ από τα έγγραφα, που εδώ δημοσιεύουμε, μάλλον προκύπτει επιμονή του Μπελλίνο να παραμείνει στην Ελλάδα, όπου ζητεί να του αναγνωρισθεί προϋπηρεσία για να εξασφαλίσει προαγωγή του.

Τέλος, σημαντική, για τόν συντάκτη του άρθρου, είναι η ένθερμη συνηγορία του υπέρ της Γαλλικής Επανάστασης: («... ανεσπώντο τα θεμέλια του μεσαιωνισμού, νέαι δε κοινωνίαι, θαλαραί και εϋρωστοι, ανέθωρον εκ της τέφρας του παρελθόντος, θεμελιούμεναι επί της αδελφότητος, της ισότητος και της ελευθερίας»). Εφόσον ο Βαρδουνιώτης είναι ο συντάκτης του κειμένου, παρέχεται από το άρθρο αυτό πολύτιμο στοιχείο για την ιδεολογία και νοοτροπία του στα μέσα της τρίτης δεκαετίας της ζωής του, που θα πρέπει ασφαλώς να συνδεθεί με την μετέπειτα εξέλιξή του. Διότι το άρθρο αυτό δεν ήταν άρθρο «σκοπιμότητας», αλλά απηχούσε την βαθύτερη πίστη του συντάκτη του.

Αθήνα, 28-4-1998

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ

Εκφράζω από εδώ τις ευχαριστίες μου στον φίλο Παναγιώτη Μιχαηλάρη, ερευνητή στο Κ. Ν. Ερευνών και συγγραφέα, για τη βοήθεια που μου προσέφερε στη μετάφραση των ιταλικών κειμένων και στην αποκρυπτογράφηση κακογραμμένων λέξεων σε ελληνικά έγγραφα και σε ένα γαλλικό.

Βονιφάτιος Μποναφίν (1800-1893).

milite. h. g. Cav. G. C.

Al sottoscritto Chimico Farmacista laureato nell'Imp. Reg. Università di Padova, avvertendo esser necessario a codesta Farmacia un diplomato ed abile Direttore, non ommetto per comparire a questa autorità che di buon grado porgebbe la sua servizio qualora accordato gli fosse un'onorario, capace ad essergli sufficiente per il suo decoroso mantenimento. Egli per verso inteso, che gli sarebbero accordati Tallari dieci al mese, due razioni di carne, e due bicieri. In tali proposizioni ne fece un saggio riflesso, e vide non poter esser sufficiente neanche per il solo mantenimento, per un altro dir non può, che per aver l'onore di donare li suoi servizi a quest'emerita nazione, si limita a chiedere la sola somma di Tallari quindici oltre le razioni di già sopra dichiarate: implora adunque la bontà di questo signor Cavall. ec. ec. ec. a voler con la più possibile sollecitudine renderlo inteso, onde poter dar principio a sua impiego, od esporre a nuovi altri partiti.

Egli braverà di confermare la sua attenzione, e diligenza minutissimamente
L' segno

Αθήναι: 21 Ιανουαρίου 1829.

Di sua P. C. Um. Obb. Sm.
Βονιφάκια Βονοφάνη Farm. Laureat.

Αρ. 1255

Ελληνική πατρίδα.

Προς τον Κατά το Γνωστό της Αργεντινής Βελ. Επιστάτην
ή Επαρχιακή Δημογεροντία Αργου.

Κ. Α. Εξουαχθήν τον προταθέντα Αναρρωτήμα, γόουση
ταύ η Επιστάτη αυτη, δι ο φιλάνθρωπον Αμερικανός Κύριος, Τζο
γιος Τζόβας, είνην ούτος, ή Επιδραστής Αύγουστου, ή Αουλίνα
του ήλου, καδ' αὐ εχρησθήσεται, ή Επαρχιακή Επαρχιακή
Τζόβος. ή Μίνασε, ή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή
νη ηί εν Μασαχουσέτ, ή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή
Κατάστημα του Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή
γραφα, ή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή
νικαι. Αντιγραφή, ή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή
Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή Επαρχιακή

18: 10, Μαρτίου: 1828. εν Αργου.

δι Δημογεροντίας
Νικητ Τζογιου
Γ. Α. Κράτους
Επαρχιακή Επαρχιακή

Έγγραφο της Δημογεροντίας του Αργου για «την μείνασε κινητή περιουσία» του Τζόβος. (Γ. Α. Κράτους)

ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

**ΤΟ «ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΟ» ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ
ΣΤΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

Το παράδειγμα του ΠΑΙ στο Ναύπλιο*

Το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (ΠΑΙ), Ν.Π.Ι.Δ. κοινωφελούς χαρακτήρα, ιδρύθηκε το 1974 με σκοπό την έρευνα, τη μελέτη, τη διάσωση και την προβολή του νεότερου πολιτισμού της Πελοποννήσου και ευρύτερα όλης της Ελλάδας.

Το πολυσχιδές έργο του είναι ευρέως γνωστό και μάλιστα με παγκόσμια εμβέλεια και αναγνώριση. Άλλωστε, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα —και πριν καν κλείσει μια δεκαετία από την ίδρυσή του— το 1981, το Λαογραφικό Μουσείο Ναυπλίου τιμήθηκε με το **Βραβείο του Μουσείου της Χρονιάς**. Και από τότε μέχρι σήμερα, συνεχίζει αδιάκοπα αυτή την πορεία, που το καθιστά σημαντικό θύλακα εθνικής αυτογνωσίας και θεματοφύλακα εθνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Μια άλλη διάσταση της πορείας του ΠΑΙ, εξίσου σημαντική με την επιστημονική, την ερευνητική, την παιδευτική/διδασκτική, είναι αυτή της κοινωνικής του προσφοράς και της συμβολής του στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στη σύγχρονη πολιτισμική ανάπτυξη της περιοχής, όπου τοποθετήθηκε και εντάχθηκε.

Πράγματι, το ΠΑΙ, από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του —εκτός των άλλων (επιστημονικό-ερευνητικό έργο, εκδόσεις κ.ά.)— τέθηκε στην απόλυτη υπηρεσία της τοπικής κοινότητας και ανέπτυξε δραστηριότητες που έφεραν καταρχήν τον ντόπιο πληθυσμό σε επαφή με την ιστορία του, τις παραδόσεις του, τις αξίες του κ.λπ. Η πολυποίκιλη δράση του συνέβαλε στην αφύπνιση της τοπικής κοινωνίας για την αναζήτηση και διατήρηση μιας ταυτότητας που, είτε αγνοήθηκε για διάφορους λόγους είτε διακόπηκε από την αξιοποίηση και τον συγκεντρωτισμό της πρωτεύουσας. Πρόσφερε τα ερεθίσματα και εφάρμοσε μια νέα μουσειακή πολιτική, που κάλυπτε τις

---

* Το κείμενο παρουσιάστηκε ως εισήγηση στην ετήσια παγκόσμια συνάντηση του ICMAH-ICOM 1997 και θα συμπεριληφθεί στην επίσημη έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου.

ανάγκες του ντόπιου πληθυσμού, ο οποίος πλέον αναζητούσε την ταυτότητά του μέσα από τα μουσεία.

Η «κοινωνική αποστολή» του ΠΛΙ αποτυπώνεται σε μια πορεία 22 χρόνων, στη διάρκεια των οποίων βοήθησε την τοπική κοινωνία να γνωρίσει, να εκτιμήσει και να διατηρήσει το παρελθόν και — μέσω της γνώσης της εθνικής κληρονομιάς — να διαμορφώσει το μέλλον, συντελώντας προς την κατεύθυνση όχι μόνο της απλής συμμετοχής, αλλά και της ενεργοποίησης του κόσμου και της ανάπτυξης μιας επικοινωνίας του κοινού με το Μουσείο σταθερές βάσεις, μεγαλύτερης εμβέλειας και σημαντικής διάρκειας.

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, γιατί είναι γεγονός ότι από την αρχική δήλωση του σκοπού και της διάθεσης εξαρτάται κατά πολύ η συνέχεια και η ευτυχής εκπλήρωση των στόχων. Όπως είπε και ο γνωστός Αμερικανός μουσειολόγος Στίβεν Γουάιλ, στην πρόσφατη επίσκεψή του στην Ελλάδα, «δεν πρέπει να επαναπαυόμαστε επειδή απλά και μόνο υπάρχει σκοπός. Η 'ελπίδα' και η 'προσμονή' είναι δύο σημαντικές έννοιες» (για να αρχίσουμε επιτέλους να χρησιμοποιούμε μια πιο ήπια γλώσσα και να ξεχάσουμε τους επιστημονικούς όρους, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο ίδιος).

Η ίδρυση, λοιπόν, του ΠΛΙ στο Ναύπλιο ήταν αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής της ιδρύτριας και εμπνευσμένης Ελληνίδας κ. **Ιωάννας Παπαντωνίου** και συνδέθηκε άμεσα με την πολιτισμική και επιστημονική δημιουργία και προσφορά στην περιφέρεια.

Η απόφαση για την τοποθέτηση του ΠΛΙ σε μια μικρή επαρχιακή πόλη δεν έχει να κάνει μόνο με την επιθυμία για δημιουργία και προσφορά της ιδρύτριας στην πατρώα γη. Έχει να κάνει και με την ιστορία που η πόλη συμπυκνώνει στους κόλπους της.

Το Ναύπλιο πήρε τόσες μορφές, όσες του έδωσαν οι σκυτάλες των εποχών. Ίσως να στάθηκε τυχερό που διαμορφώθηκε μέσα από αλληπάλληλες κατακτήσεις, συγκρούσεις, αναγκασμένο να ανανεώνεται από τις στάχτες του, με τα σχέδια μιας νέας λαχτάρας και φιλοδοξίας. Αποτέλεσμα συνθηκών ιδιαίτερα δυσμενών, διατηρεί τη συνοχή της διαδοχής και δηλεί μια **συλλογικότητα** και ένα **σύνολο** που δεν αποτελείται απλώς από το άθροισμα κάποιων κτισμάτων, τα οποία φτιάχτηκαν για να στεγάσουν την ατομικότητα του καθενός. Ένα σύνολο με δομή και νόημα, που υποτάσσει τον κάτοικο αλλά και τον επισκέπτη σ' αυτό που η πόλη του προσφέρει: **στον ίδιο της τον εαυτό.**

Το ιστορικά δομημένο περιβάλλον της πόλης του Ναυπλίου

Φτάσαμε στη δεκαετία του '70 (με τα φαινόμενα της ενεργειακής κρίσης, την όξυνση της μόλυνσης της ατμόσφαιρας, τις καταστροφικές συνέ-

πειες της τουριστικής λαίλαπας) για να συνειδητοποιήσουμε ότι η αρχιτεκτονική και η πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν αγαθά που ανήκουν σε όλους μας, στοιχεία του παρελθόντος που οφείλουμε να παραδώσουμε στο μέλλον (για να θυμηθούμε τον Αντρέ Μαλρό) και πως δεν είμαστε παρά οι προσωρινοί ιδιοκτήτες τους. Και κάτι άλλο: πως πρέπει να τα εντάξουμε στη σύγχρονη ζωή, αν θέλουμε η παρουσία τους να πλουτίσει αυτή τη ζωή, το παρόν, και να τους δώσει το ενδιαφέρον της ξεχωριστής τους οντότητας.

Όλα αυτά τα στοιχεία του δομημένου περιβάλλοντος της πόλης, που στην ίδια της τη δομή είναι ενσωματωμένη η ιστορία, μεταφέρουν στη σύγχρονη εποχή — ακριβώς όπως κάνουν τα αντικείμενα του λαογραφικού μουσείου — μορφές οργάνωσης του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, μεταφέρουν με άλλα λόγια πληροφορίες για την εθνική ιστορία, για τις μορφές οργάνωσης της συλλογικής, της κοινωνικής και της ατομικής ζωής. Στοιχεία εντέλει για την εθνική μας αυτογνωσία, που συνδέονται ή σε κάθε περίπτωση πρέπει να συνδεθούν με εκείνα που βρίσκονται εντός του μουσείου.

Αυτόματα αντιλαμβάνεται κανείς τη σημασία που έχει και τον ρόλο που μπορεί να παίξει για τον πολίτη ή για τον επισκέπτη της πόλης η τοποθέτηση και η ένταξη ενός λαογραφικού μουσείου μέσα στο κατάλληλο γι' αυτόν τον σκοπό ιστορικό κέλυφος, η ένταξή του μ' άλλα λόγια σε ένα περιβάλλον περισσότερο οικείο για τα εκθέματα, σε ένα περιβάλλον περισσότερο αυθεντικό και η δημιουργία ενός ικανοποιητικού αποτελέσματος από τη σύνθεσή τους, που σίγουρα ενισχύει τη διδακτική λειτουργία και αποστολή του μουσείου.

Εύλογο άρα και το ενδιαφέρον που επιδεικνύει το ΠΔΙ για την πόλη, αφού οποιαδήποτε διατάραξη του κοινωνικού, πολεοδομικού ιστού της, ισοδυναμεί με εξαφάνιση των αξιών, του ιδιόμορφου χαρακτήρα της και της πραγματικής πολιτιστικής της διάστασης. Και ακόμη πιο εύλογη η δραστηριότητα που αναπτύσσει για την προστασία της παλιάς πόλης του Ναυπλίου και της διατήρησης του αρχιτεκτονικού της ύφους. Από την ενίσχυση διδακτορικών διατριβών, όπως για παράδειγμα «*Η σημειολογική διερεύνηση της παλιάς πόλης του Ναυπλίου*», του Ιωσήφ Στεφάνου, μέχρι την ενθάρρυνση μελετών για το ιστορικό κέντρο από τμήματα του ΕΜΠ. Από την οργάνωση σεμιναρίων για τη συντήρηση κτιρίων, μνημείων και έργων τέχνης (οργανώθηκε με αφορμή την Ημέρα των Μουσείων, 18η Μαΐου, που εκείνη τη χρονιά είχε αφιερωθεί στη συντήρηση — πάντα υπήρχε μια καλή αφορμή!) — μέχρι την εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά, όπως το πρόγραμμα «*Ζωγραφίζοντας την πόλη*» ή το πρόγραμμα «*Το Ναύπλιο στον 19ο αιώνα*», το οποίο μάλιστα σχεδιάστηκε από την ομάδα εκπαιδευτικών του σωματείου «Φίλοι του ΠΔΙ», για τρεις διαφορετικές σχολικές βαθμίδες. Και άλλες πολλές ενέργειες, μέχρι και απλές δημόσιες διαμαρτυρίες

για κακόγουστες διαφημιστικές πινακίδες, τέντες καταστημάτων και κάδους απορριμμάτων που αλλοίωσαν την αισθητική κτιρίων και κοινόχρηστων χώρων.

Το ισχύον σκηνικό

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60 έχει παραδοθεί στους τουρίστες και με τα πρώτα βήματα του μαζικού τουρισμού γίνονται εμφανή τα σχέδια του νέου «εισβολέα». Ξεκινάει η ξενοδοχειακή επιδρομή. Γίνονται κι άλλες παρεμβάσεις στη φυσική της ομορφιά και αλλοιώσεις στην αρχιτεκτονική της μορφή από άλλες που είχαν για διάφορους λόγους προηγηθεί. Μέχρι και ο ιερός βράχος της Ακροναυπλίας λεηλατείται και αποκτά τα... νέα του τείχη, τα «Ξενία»! Από το ίδιο το κράτος, «οίστρος ακολασίας», όπως χαρακτηρίστηκε από τον Άγγελο Τερζάκη σε επιφυλλίδα της εποχής.

Όταν ιδρύεται το ΠΛΙ, το 1974, το καταστροφικό σκηνικό της νέας εισβολής έχει σχεδόν συμπληρωθεί με την εντατικοποιημένη αστικοποίηση και την επικράτηση της κερδοσκοπίας. Για το Ναύπλιο έχει ξεκινήσει μια περίοδος που χαρακτηρίζεται από σχεδόν κάθετη διχοτόμηση στις λειτουργίες του. Ζει τη σχιζοφρενική διάσταση του ήρεμου καθημερινού ημερολογίου από τη μια και της έντονης τουριστικής περιόδου (τελευταία και του Σαββατοκύριακου ή των εορταστικών τριημέρων) από την άλλη, με όλες τις παρενέργειες που αυτή συνεπάγεται: εποχιακή αυξομείωση του πληθυσμού, αισθητή αλλοίωση του οικονομικού βίου, διατάραξη του πολεοδομικού και κοινωνικού ιστού, ως φυσικό επακόλουθο της κερδοφιλίας και του πνεύματος «ποσοτισμού» που αναπόφευκτα κυριαρχεί σε κάθε ενέργεια.

Η τραγική ειρωνεία των καιρών: ο τουρισμός ήταν αυτός που έμελλε να ξαναδώσει στο Ναύπλιο την παλιά του αίγλη; Είναι γεγονός πως ο τουρισμός έδωσε μια νέα δυναμική στη ζωή του τόπου. Όμως η ανάπτυξή του δεν φαινόταν να προσφέρει τελικά περισσότερα απ' όσα έπαιρνε, τουλάχιστον σε επίπεδο περιβάλλοντος και πολιτισμού. Ωστόσο, η παρουσία του ΠΛΙ, η λειτουργία του στο Μουσείο και η δράση του στην κοινωνία μπορούσε να δράσει σαν καταλύτης. Άρχισε να εξετάζεται μια λειτουργία του τουρισμού πέραν των στενά οικονομικών δεδομένων και έγιναν οι πρώτες προσπάθειες να αναλυθεί η σχέση του με το υπόλοιπο κοινωνικό περιβάλλον. Αρμόδιοι φορείς και αρχές άρχισαν να ξεπερνούν την αδυναμία τους να σκεφτούν οτιδήποτε άλλο από την «τουριστική αξιοποίηση» αυτής της πόλης και φαίνονταν διατεθειμένοι να μετρήσουν το «τουριστικό κόστος» σε βάρος του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, σε βάρος της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Και έρχεται η σειρά της ευαισθητοποίησης της πολιτείας. Η οποία, έστω αργά, αντιλαμβάνεται τους κινδύνους και θέτει ως πρωταρχικό στόχο

τη «διατήρηση της ζωής και τον σεβασμό του χαρακτήρα του συνόλου» και στη συνέχεια διατυπώνει και νομοθετεί έναν πολεοδομικό κανονισμό που καθορίζει τις χρήσεις οι οποίες επιτρέπεται να εγκαθίστανται στα κτίρια της πόλης, με στόχο την ενίσχυση της κατοικίας και των εμπορικών λειτουργιών που τη συνοδεύουν, την επανένταξη των δημοσίων υπηρεσιών στην παλιά πόλη και τον έλεγχο των τουριστικών μονάδων, με τον καθορισμό επιτρεπομένων χρήσεων γης. (Εκδόθηκαν δύο Προεδρικά Διατάγματα που ρύθμιζαν νομοθετικά την προστασία της πόλης - το τελευταίο το 1989).

Η διάσωση όμως και η προστασία δεν μπορούν να είναι αποτέλεσμα μόνο κάποιων νομοθετικών ρυθμίσεων (κοινώς, αστυνόμευση), αλλά παραδοχή απ' όλους (ει δυνατόν) των αξιών της ζωής και της ιστορίας, που η μορφή της πόλης έχει μέσα της αποθησαυρίσει. Και μάλιστα, επειδή το πρόβλημα δεν περιορίζεται απλώς στα κτίσματα, το ζήτημα είναι να διασωθούν κάποιες εστίες ζωντανής κοινωνικής ζωής και ανθρώπινης επαφής και να υπάρξει μια ισορροπία στις διάφορες λειτουργίες μέσα στον χώρο αυτό.

Το ΠΑΙ, για μια ακόμα φορά, παρουσιάζεται με συνέχεια και συνέπεια: το ίδιο έτος, το 1989, παραλαμβάνει το αμαξοστάσιο του παλιού σιδηροδρομικού σταθμού του Ναυπλίου και το μετατρέπει σε πρότυπο χώρο για τα παιδιά της πόλης. Είχε προηγηθεί η έκθεση «*Το παιδί και το παιχνίδι*» με μεγάλη επιτυχία και χρήσιμα αποτελέσματα και το έδαφος υπήρξε γόνιμο, αφού τα ερεθίσματα είχαν δοθεί από το Ίδρυμα και τα μηνύματα είχαν ληφθεί. Ο στόχος προφανής. Εντασσόταν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του Μουσείου, που προϋποθέτουν τη συμμετοχή του κοινού: καλλιέργεια και ευαισθητοποίηση των παιδιών, που επιτυγχάνεται με την προσφορά διεξόδων στην καθημερινότητα και στην απομάκρυνσή τους από τους κινδύνους της σύγχρονης κοινωνίας. Η συνεχής επαφή τους με το μουσείο θα δημιουργήσει σεβασμό στο φυσικό και τεχνικό περιβάλλον. Δημιουργείται έτσι, σε ένα μαγικό χώρο όπως είναι ο σταθμός των τρένων για τα παιδιά, το πρώτο παιδικό μουσείο στην Ελλάδα και χώρος πολιτιστικών προγραμμάτων, ο γνωστός στους περισσότερους «Σταθμός», όπου κάθε χρόνο 200 περίπου παιδιά της πόλης, μέσα από το παιχνίδι και την ψυχαγωγία έρχονται σε επαφή με τον λαϊκό μας πολιτισμό, όχι απλώς για να διατηρηθεί, αλλά κυρίως να βιωθεί η πολιτιστική μας ταυτότητα.

Το 1933, το ΠΑΙ κάνει αποκέντρωση της αποκέντρωσης. Μεταφέρει τις Διοικητικές Υπηρεσίες, το Κέντρο Ερευνών και Τεκμηρίωσης και τη Βιβλιοθήκη του μακριά από το κεντρικό κτίριο του Λαογραφικού Μουσείου, στην πιο παλιά γειτονιά του Ναυπλίου, στον Ψαρομαχαλά, με όσα προβλήματα και δυσκολίες προκαλούσε αυτή η απομάκρυνσή του, κυρίως για το ερευνητικό προσωπικό. Δίνει έτσι πνοή σε ένα χώρο όπου τα τελευταία χρόνια, λόγω ραγδαίας αλλαγής της σύνθεσης του πληθυσμού (από τις πωλήσεις των παλιών σπιτιών κυρίως σε αλλοδαπούς) άλλαζε αισθητά ο ρυθμός

και η ποιότητα ζωής. Δυο χρόνια μετά, το 1995, μετά από ενέργειες προς την ΚΕΔ, το ΠΑΙ παραλαμβάνει την έρημη και αναξιοποίητη για δύο χρόνια αίθουσα όπου στεγαζόταν η Οικονομική Εφορία και το Δημόσιο Ταμείο, στον κεντρικό δρόμο-πεζόδρομο που διασχίζει την παλαιά πόλη, την αποκαθιστά και της αποδίδει νέα χρήση. Εγκαθιστά εκεί τη Δανειστική Ιματιοθήκη και τη Χορευτική Ομάδα.

Οι παραπάνω ενέργειες έρχονται να ανταποκριθούν και παράλληλα να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση, στους στόχους που έθετε η προκαταρκτική έκθεση του Σπουδαστηρίου Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων του ΕΜΠ, υπό τον καθηγητή κ. Δ. Ζήβα, για ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα προστασίας της παλιάς πόλης. Οι στόχοι ήταν σαφέστατοι: *«Η διαφύλαξη του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης, με παράλληλη βελτίωση των συνθηκών κατοίκησης σ' αυτήν και απρόσκοπτη λειτουργία και ανάπτυξη της, σύμφωνα με τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής»*. Οι προδιαγραφές για κάτι τέτοιο ήταν επίσης σαφείς: *«Προστασία του παραδοσιακού πολεοδομικού ιστού, προστασία μνημείων και παραδοσιακών κτιρίων με αποκατάσταση αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και λειτουργικής αξιοποίησης, διατήρηση του συνόλου των λειτουργιών που συγκροτούν την πόλη, διατήρηση της σχέσης της πόλης με το φυσικό αλλά και το ανθρωπογενές περιβάλλον της»*. Με λίγα λόγια, όροι που σέβονται αυτό που αντιπροσωπεύει το Ναύπλιο όχι μόνο για τους κατοίκους του, αλλά για όλους τους Έλληνες.

Η συνέπεια λόγων (δηλαδή στόχων) και έργων (δράσης) του ΠΑΙ συνεχίζεται (για να ολοκληρωθεί η περιβαλλοντική - οικολογική διάσταση της μουσειολογικής του αντίληψης). Τίποτα δεν έγινε τυχαία, αφού ...

... Στη διαγραφή του πλαισίου μεθόδων, στόχων και προτεραιοτήτων, δομής και λειτουργίας του λαογραφικού κέντρου (στο επίπεδο της εθνογραφικής επιστήμης και της μουσειολογικής discipline, όπως τις νοεί η σύγχρονη ευρωπαϊκή επιστήμη) — που τέθηκαν ως βασικές θέσεις οροθέτησης του έργου και αφετηρία ανοιχτού διαλόγου — τονιζόταν: *«... στόχος της ευρύτερης σωστικής πολιτικής του Ιδρύματος είναι και το περιβάλλον. Στα περιθώρια των δυνατοτήτων του και της αναγνώρισής του θα πρέπει να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος (ιστορικού και φυσικού) της περιοχής του»*.

Έτσι, δεν ξένισε το γεγονός ότι το ΠΑΙ συμπαρατάχθηκε με όλους εκείνους τους τοπικούς φορείς που δεν ήθελαν να παραδοθεί η λαϊκή παραλία — και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους περιοχή — της Καραθώνας στην αλόγιστη τουριστική εκμετάλλευση, με την κατασκευή τεράστιων ξενοδοχειακών μονάδων, αλλά πρότειναν — και κατάφεραν — την ήπια αξιοποίησή της. Δεν ήταν δυνατόν να αγνοηθεί η ύπαρξη ενός τεράστιου υγροβιότοπου στην περιοχή, που ξεκινάει από τις παρυφές της πόλης και εκτείνεται κατά μήκος

των ακτών του Αργολικού κόλπου: εκπονήθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα, σε συνεργασία με την Ορνιθολογική Εταιρία και το Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, ενώ άλλα περιβαλλοντικά προγράμματα έγιναν για τις καλλιέργειες της περιοχής και την αλιεία, σε συνεργασία με τον Σύλλογο Γεωπόνων Αργολίδας και τους ιχθυολόγους της Δ/σης Αλιείας της Νομαρχίας. Στα ίδια πλαίσια, δεν ήταν παράδοξη ούτε η συμμετοχή στις δενδροφυτεύσεις ούτε η εκπόνηση εκπαιδευτικού προγράμματος για τη «λαογραφική οικολογία» και την ανακύκλωση. Τα παιδιά του ΠΛΙ παρέδωσαν το πρόγραμμα ανακύκλωσης στα σχολεία της πόλης και στην ίδια την Τοπική Αυτοδιοίκηση, όσο κι αν αυτό το τελευταίο φαίνεται όντως «παράδοξο».

Η κοινωνική δραστηριότητα του ΠΛΙ

Η πολιτιστική αποκέντρωση του ΠΛΙ, η τοποθέτησή του και η συμβολή του στη διατήρηση και στην ερμηνεία των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου, είχε ως αποτέλεσμα να μπορέσουν οι κάτοικοι να γνωρίσουν και να βιώσουν την πολιτισμική κληρονομιά τους, να συνειδητοποιήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και να αμυνθούν κατά της πολιτιστικής ομοιομορφίας. Συνέβαλε και με εκδηλώσεις επιπέδου και εφαρμογή μιας σωστής πολιτιστικής πολιτικής, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής (απαραίτητη για τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς) και γι' αυτό απέτρεψε κατά πολύ αναβιώσεις θεματολογικά ανανεωμένες, εθίμων, τελετουργιών και δρώμενων, με σκηνοθετημένη αυθεντικότητα για τις ανάγκες του τουρισμού. Έτσι, προστατεύεται η παράδοση από διαστρεβλώσεις, επιτυγχάνεται ο μετριασμός της έντασης των κοινωνικών επιπτώσεων του τουρισμού και από την άλλη μεριά έχουμε αύξηση του αριθμού των τουριστών/επισκεπτών, αφού βελτιώνονται οι παροχές που αφορούν τη φυσιογνωμία της πόλης και της περιοχής.

Η κοινωνική δραστηριοποίηση του ΠΛΙ δεν σταματάει σ' αυτά τα επίπεδα. Συνεχίζεται σε πολλούς τομείς και αναλόγως με τις ευκαιρίες, τις δυνατότητες και τις ανάγκες, προσφέρει τις υπηρεσίες του και αναλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοποίησης, από τη στήριξη του έργου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μέχρι τη συμμετοχή του σε προγράμματα υποδομής και ανάπτυξης της περιφέρειας. Αναφέρονται επιγραμματικά μερικές από τις υπηρεσίες του:

- Οργάνωση διεθνών συνεδρίων, δίνοντας ερεθίσματα για την ανάπτυξη συνεδριακού τουρισμού.
- Προετοιμασία εκθέσεων για την παρουσίαση της πόλης και του νομού σε τουριστικές εκθέσεις ή ευρωπαϊκά δίκτυα πόλεων. Με την ευκαιρία, να θυμηθούμε και την προετοιμασία του φακέλου, όπου το Ναύπλιο και η

Αργολίδα θα έβαζαν υποψηφιότητα για την ανακήρυξή τους ως Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας 1997, πρόταση που αρχικά είχε γίνει αποδεκτή από την ελληνική κυβέρνηση, αλλά έπειτα, για εθνικούς λόγους, έγειρε υπέρ της Θεσσαλονίκης (υπήρξαν και οι σχετικές διαμάχες). Η συμβολή του ΠΑΙ και των συνεργατών του ήταν καθοριστική στην προετοιμασία του φακέλου.

- Σχεδιασμός, ανάληψη και εκτέλεση προγραμμάτων του ΕΚΤ για την επιμόρφωση νέων πτυχιούχων και την καταπολέμηση της ανεργίας.
- Συμμετοχή στον σχεδιασμό και την εκτέλεση παρόμοιων προγραμμάτων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων φορέων.
- Συμμετοχή σε προγράμματα Κοινωνικού Αποκλεισμού, που απευθύνονταν κυρίως σε άνεργες γυναίκες ορεινών περιοχών της Αργολίδας για την εκπαίδευσή τους στην Υφαντική, στην κατασκευή παραδοσιακών φορεσιών και άλλες παραδοσιακές τέχνες.
- Προετοιμασία της πρότασης για την ένταξη του Ναυπλίου στο Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων.
- Συμμετοχή στον σχεδιασμό αναπτυξιακών προγραμμάτων, όπως Leader I και II και Life. Και ο κατάλογος θα μπορούσε να συνεχιστεί...

Σχετικά πρόσφατα, στην Πέτρα της Ιορδανίας (1994), στη συνάντηση του ICOM με θέμα «Μουσεία, Πολιτισμός και Ανάπτυξη» επισημάνθηκε ότι:

«Η οικονομική, πολιτική και ηθική κρίση που ζούμε απειλεί τις πνευματικές αξίες και την ίδια μας την ύπαρξη. Κινδυνεύουμε να χάσουμε τα ίχνη μας».

«... καλούνται τα Μουσεία, λοιπόν, στους σημερινούς καιρούς, να 'ιχνηλατήσουν' όχι μόνο τα πολιτιστικά κοιτάσματα άλλων εποχών αλλά και τους τρόπους με τους οποίους θα επανακτήσουμε τη χαμένη μας αξιοπρέπεια».

Ρόλο-κλειδί έχουν οι κοινές αξίες της πολιτισμικής ταυτότητας. Αυτές οι αξίες μπορεί να γίνουν «γέφυρα» μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Η μελέτη, λοιπόν, του τρόπου με τον οποίο εκφράστηκαν οι πολιτισμικές αξίες είναι πολύ σημαντική. Π.χ., πώς η γειτονιά, το μέτρο, η ιδιωτικότητα, η φιλία, η σχέση με τη φύση, ακόμα και με τη λατρεία, **εκφράστηκαν** με συγκεκριμένο τρόπο στη **λαϊκή τέχνη** και στο **ευρύτερο περιβάλλον**. Αν οι αξίες του παρελθόντος συμβαίνει να είναι παρωχημένες, δεν υπάρχει λόγος να τις συνεχίσουμε. Εάν όμως οι παλαιές αξίες παραμένουν σημαντικές για τη βελτίωση και την αποκατάσταση της ποιότητας ζωής σήμερα, τότε μπορούν να εμπνεύσουν **σύγχρονη πολιτισμική ανάπτυξη**. Με την έννοια αυτή, οι ενέργειες του ΠΑΙ (που αναφέρθηκαν προηγουμένως) για τη διατήρηση του αρχιτεκτονικού ύφους και των άλλων μνημείων και χώρων της πόλης του Ναυπλίου, επαναδιατυπώνουν στη σημερινή τοπική κοινωνία παλαιές αξίες, όπως η «φιλία», η γειτονικότητα, το μέτρο, η αλληλεγγύη στην

(αρχιτεκτονική) γλώσσα του σήμερα, συνεχίζοντας (αλλά) και εκσυγχρονίζοντας τις παραδόσεις. Με άλλα λόγια, με τον τρόπο αυτό η παλαιά διαδικασία ανακαίνισης των υπαρχουσών αξιών και της ανανέωσης συνεχίζεται και αναπτύσσεται η πολιτισμική μνήμη. Ως εκ τούτου, οι ενέργειες (δράση) για την προστασία του αρχιτεκτονικού ύφους και του φυσικού περιβάλλοντος, δεν μπορεί να ερμηνευτούν ως παγωμένη προστασία (π.χ., άδεια κελύφη σπιτιών σε πόλη «μαυσωλείο») αλλά ως αναπτυξιακή.

Σήμερα, ολοένα και περισσότερο γίνεται παραδεκτή η «κοινωνική αποστολή» του μουσείου και ιδιαίτερα εκείνου που έχει ιστορικό χαρακτήρα, όπως είναι το εθνογραφικό αποκεντρωμένο μουσείο. Να βοηθήσει την τοπική κοινότητα (αλλά και τον λαό της χώρας) να γνωρίσει και να διατηρήσει το παρελθόν, αλλά και μέσω της γνώσεως της τοπικής και εθνικής κληρονομιάς, να διαμορφώσει το μέλλον.

Η αξιολόγηση και η θεώρηση του παρελθόντος υπηρετεί την κοινωνία, όπως και η μνήμη βοηθά το άτομο να αναγνωρίσει περιστατικά και γεγονότα, παρέχει έναν οδηγό συμπεριφοράς και ένα μέτρο σύγκρισης στον χώρο και τον χρόνο. Το αποκεντρωμένο λαογραφικό μουσείο καλείται να αποτυπώσει όχι μόνο τα στοιχεία που συνθέτουν το παρελθόν ενός τόπου, αλλά και να καταγράψει ταυτόχρονα και τις όποιες μεταβολές και μετεξελίξεις του κοινωνικού ιστού. Γιατί δεν πρέπει να αντανakλά μόνο την παλαιά, αλλά και τη σύγχρονη ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας και των κοινωνικών ομάδων.

Ο σκοπός και ο στόχος, λοιπόν, ενός «κοινωνικά ευαίσθητου» λαογραφικού μουσείου δεν μπορεί να είναι μόνο διδακτικός, αλλά ένα βήμα παραπέρα: όχι μόνο παιδευτικές λειτουργίες, αλλά και πολιτιστικές και κοινωνικές.

Τι άλλο μπορεί να εννοείται όταν λέγεται ότι το μουσείο βοηθάει στη διαμόρφωση του μέλλοντος; Ότι το μουσείο προσπαθεί να (ξανα)κάνει το άτομο οργανικό μέλος μιας «κοινότητας» — κι αυτό επιτυγχάνεται όταν υπάρχει οργανικός δεσμός με την κοινωνία (κοινότητα) που το περιβάλλει. Αυτή η σχέση εκφράζεται μόνον όταν το μουσείο, ως φορέας και χώρος αλλαγής του ανθρώπου, λειτουργεί σαν ζωντανό κύτταρο μέσα στη σύγχρονη ζωή (και όχι σαν ένας πολιτιστικός δεινόσαυρος), αναπτύσσοντας δράση μέσα και έξω από το μουσείο, στον κοινωνικό χώρο.

Αυτό ακριβώς είναι και το παράδειγμα του ΠΛΙ - η εμπειρία του. Το Μουσείο, ως φορέας εθνικής κληρονομιάς, «κοινωνικοποιήθηκε» με τη σωστή έννοια της λέξης. Βγήκε από το κελυφός του και έλαβε ενεργό μέρος μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι, με στόχο την άνοδο της «κοινωνικής συνείδησης» του πολίτη, μέσα στο πλαίσιο βελτιώσεως της «ποιότητας ζωής». Γιατί το ενδιαφέρον για την πολιτιστική, αλλά και τη φυσική κληρονομιά,

την «τεχνική» και «οικονομική» αποτελεί ένα βασικό συνδυατικό κρίκο μιας κοινωνίας.

Το μουσείο δεν μπορούσε να μείνει απλώς μια αποθήκη «κοινωνικών εικόνων» και γνώσεων. Έπρεπε να λειτουργήσει ως ένας ζωντανός φορέας που 'δρα' και 'αντιδρά' σε πολλά επίπεδα και με πολλές διαστάσεις μέσα στην τοπική κοινωνία. Για να επιτευχθεί αυτό, χρειάστηκε στενότερη επαφή με τον απλό άνθρωπο, συνεχής επικοινωνία του μουσείου με το πλατύ κοινό, καλύτερη και πιο οικουμενική, ειλικρινής και ελεύθερη επικοινωνία με τον πληθυσμό, τις τοπικές αρχές, με όλους τους τοπικούς φορείς. Έτσι, ο προσανατολισμένος κοινωνικός ρόλος του μουσείου συνδέθηκε με απαντήσεις και σε πραγματικές ανάγκες, στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής πολιτικής που νοιάζεται για την ευημερία και τη δημιουργία συνθηκών, όπου η κοινωνικοπολιτιστική ζωή μπορεί να αναπτυχθεί. Ώθησε το μουσείο να γίνει κοινωνικώς ενεργό, με νέους τρόπους δράσης. Όχι ίδρυμα παθητικής προσφοράς της πολιτισμικής εμπειρίας, αλλά προσανατολισμένο στη δραστήρια συνεισφορά στην κοινωνικοπολιτιστική ανάπτυξη.

Επίλογος

Σήμερα, οι εφαρμογές νέων τεχνολογιών στα μουσεία, τα μετατρέπει σε ταχύτατους διαμεσολαβητές. Τα μουσεία τον 21ο αιώνα φαίνεται ότι θα έχουν βαθύτερη συνείδηση του κοινωνικού τους ρόλου σε πολλαπλά επίπεδα. Και είναι σημαντικές οι απόψεις που θεωρούν ότι το πιο σπουδαίο επίτευγμα που θα μπορούσε να προσφέρει το αποκεντρωμένο μουσείο σήμερα στον κοινωνικό χώρο, είναι η ανάληψη μιας επιπρόσθετης κοινωνικής προσφοράς, με τη θεσμοθετημένη συμμετοχή του στα προγράμματα υποδομής και ανάπτυξης στην περιφέρειά του. Η εμπειρία του ΠΛΙ δείχνει ότι και μπορεί και πρέπει, εκτός από τη διάδοση της παράδοσης, να αποτελέσει και τον πυρήνα ενός δυναμικού σχεδίου ανάπτυξης.

ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθυντής Πελοποννησιακού

Λαογραφικού Ιδρύματος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαλλιάνος, Χριστόφορος, «*Τα εθνογραφικά Μουσεία στην Ευρώπη*», Πρακτικά Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών Ε.Ε., εκδ. ΕΕΑΜ, Αθήνα 1994.
- Βαλλιάνος Χριστόφορος, «*Συντονιστικές ερευνητικές ομάδες μικρών Εθνολογικών Μουσείων*», Πρακτικά Α' Συνάντησης Μουσειολογίας, εκδ. ICOM Ελληνικό Τμήμα, Αθήνα 1984.

- Cheape Hugh, «*The Museum of Scotland, ways and means*», Πρακτικά Α΄ Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών Ε.Ε., εκδ. ΕΕΛΜ, Αθήνα 1994.
- Ζήβας Διονύσης, «*Το Λαογραφικό μουσείο και η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς*», Πρακτικά Α΄ Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών Ε.Ε., εκδ. ΕΕΛΜ, Αθήνα 1994.
- Ζήβας Διονύσης, Σπουδαστήριο Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων ΕΜΠ, «*Ναύπλιο. Ολοκληρωμένο πρόγραμμα προστασίας της παλιάς πόλης του Ναυπλίου*», Αθήνα 1994.
- Κανελλόπουλος Κανέλλος, «*Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Λαογραφικής Οικολογίας*», ΠΛΙ 1992.
- Κανελλόπουλος Κανέλλος, «*Παράδοση - Περιβάλλον - Πολιτισμός*», ΠΛΙ 1993.
- Κανελλόπουλος Κανέλλος, «*Ναύπλιο: Παρόν και μέλλον*», «7 Ημέρες - Καθημερινή», 12.11.1995 και τόμος «Πελοπόννησος», εκδ. «Καθημερινή», 1996.
- Laenen, Marc, «*The role of European ethnographic museums in modern society*», Πρακτικά Α΄ Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών Ε.Ε., εκδ. ΕΕΛΜ, Αθήνα 1994.
- Maure, Marc-Alain, 1997/78, σ. 33.
- Παπαδόπουλος Στέλιος, «*Οργάνωση και Λειτουργία Σύγχρονου Εθνογραφικού Μουσείου*», «Εθνογραφικά», τομ. Ι, ΠΛΙ, Ναύπλιο 1978.
- Παπαντωνίου Ιωάννα, «*Ναύπλιο, Μια πόλη, ένα ζωντανό μουσείο*», ΠΛΙ 1994.
- ΠΛΙ, «*1974-1996, 22 χρόνια πορείας*», Ναύπλιο, Ιούνιος 1997.
- Σκουτέρη - Διδασκάλου Ελεονώρα, «*Λαογραφικά Μουσεία, Πολιτισμική Ταυτότητα και Ιστορική Μνήμη*», Πρακτικά Α΄ Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών Ε.Ε., εκδ. ΕΕΛΜ, Αθήνα 1994.

ΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΙ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Γενικά Εισαγωγικά.

Δεν είναι παράξενο να αναζητήσουμε ιστορικά τους καθολικούς στο Ναύπλιο, δηλαδή να διερευνήσουμε την ιστορία της λατινικής ιεραρχίας, των καθολικών εφημερίων, μοναχικών ταγμάτων, αλλά και απλών πιστών της Ρωμαιοκαθολικής, άλλως λεγομένης Δυτικής Εκκλησίας, στο Ναύπλιο. Η ιστορική αυτή πόλη, διετέλεσε επί σειρά αιώνων, υπό Φραγκική και Ενετική κατοχή. Είχαμε εδώ Φραγκοκρατία από το 1212-1389 και στη συνέχεια Ενετοκρατία από το 1389-1540 και κατόπιν τη Β΄ Ενετοκρατία από το 1686-1715.

Κατά τα 357 συνολικά χρόνια ξενικής κατοχής, υπό κυριάρχους του Ρωμαιοκαθολικού Χριστιανικού δόγματος, επόμενο ήταν να οργανωθεί εδώ τοπική λατινική Εκκλησία και μάλιστα να χρησιμεύσει, ως γέφυρα προέλασης των δυτικών συνηθειών και επεκτατικών σχεδίων.

Από την πολιτική ιστορία¹ γνωρίζουμε, ότι μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1204), η Πελοπόννησος εκληρώθη στους Ενετούς. Επειδή αυτοί δεν είχαν χερσαίες δυνάμεις, ανέλαβε την κατάκτηση της κληρωθείσης χερσονήσου, ο *Βονιφάτιος Μαρκίων Μομφερρατικός* και στη συνέχεια, άλλοι Φράγκοι ιππότες. Αυτοί έθεσαν, ως πρωταρχικούς στόχους τους, την κατάκτηση των φρουρίων, Ναυπλίου, Άργους και Κορίνθου. Το πράγμα όμως δεν ήταν εύκολο, όσο εδέσποζε σ' αυτούς, ο Βυζαντινός άρχοντας *Λέων Σγουρός*. Όμως μετά το θάνατό του, το 1209, οι Ναυπλιείς παρεχώρησαν δια συνθήκης, που έγινε το 1212, προς τον *Γοδοφρείδο Α΄ Βιλλαρδουΐνο*, ένα αυτοτελές τμήμα της πόλης, καθώς και το αντίστοιχο ανατολικό φρούριο. Έκτοτε αρχίζει η Φραγκική κυριαρχία επί του Άργους και Ναυπλίου, υπό την αυθεντία μάλιστα, των μεγάλων Δουκών των Αθηνών, του οίκου de la Roche, στους οποίους τελικά περιήλθαν οι δύο πόλεις.

---

1. Βλέπε Α. Savvides, *Nauplion in the Byzantine and Frankish periods* (Ανάτυπον) εις *Πελοποννησιακά*, τόμ. ΙΘ' (1991-1992). Επίσης βλέπε Σοφίας Δοανίδου, «Το πριγκηπάτο της Αχαΐας» (1205-1460), Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 1989.

Εν τω μεταξύ, συναντούμε μόνιμα εγκατεστημένους στο Ναύπλιο ή περιστατικά διακινούμενους καθολικούς, όπως σποραδικά αναφέρονται σε συμβολαιογραφικά και άλλα έγγραφα. Είναι ακόμη γνωστό, ότι Χιώτες μετανάστες, καθολικοί στην συντριπτική τους πλειοψηφία, εγκαταστάθηκαν στο Ναύπλιο, συνολικά 76 οικογένειες ή 211 ψυχές, όπως μαθαίνουμε από την βενετική απογραφή του 1700².

Η Καθολική εκκλησία και νοσοκομείο στο Ναύπλιο.

α'. *Nerio Acciajoli*.

Με την ιστορία του Ναυπλίου, συνδέεται και ο εκ Φλωρεντίας Νέριος ή *Ραινιέρος Ακκιαγιόλης (Acciajoli)*³, Κύριος της Καστελανίας Κορίνθου και Βαρώνος Βοστίτζης. Ο Αιμ. Λεγκράν στη βιογραφία των Ιωάννου και Θεοδοσίου Ζυγομαλά, παραθέτει σε υποσημείωση της 1ης σελίδας τα επόμενα: «Ο τελευταίος Γάλλος, ὅστις ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοῦ Ἄργους καὶ Ναυπλίου ἦν ὁ Guy d'Engien, οὗ ἡ θυγάτηρ νυμφευθεῖσα Ἐνετὸν παρέσχε τῇ Ἐνετικῇ Πολιτείᾳ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος τῆς μοναδικῆς κληρονόμου ἀντὶ ἐτησίας χορηγίας κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Δωροθέου τῷ 1389· πλὴν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, διότι ὁ Νέριος Ἄκκιαγιόλης καὶ ὁ γαμβρὸς του Κάρολος Τόκκος κατέλαβον τὰς δύο ταύτας ἀρχοντίας (τοῦ Ἄργους καὶ Ναυπλίου), τῶν ὁποίων ὁ Μιχαὴλ Ζυγομαλάς ἐξεπλήρου τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν». Κατὰ τὴ γνώμη ἄλλων χρονογράφων, ὁ Νέριος Ακκιαγιόλης κατέλαβε τὸ Ναύπλιον καὶ πρὶν τὴν ἐκχώρησίν του στους Ενετούς.

Ὁ Νέριος Ακκιαγιόλης, αιχμαλωτίσθηκε ἀπὸ τοὺς Καταλανοὺς καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσῃ παρέμβαση τῶν Ενετῶν, ἀφοῦ πρῶτα παραιτήθηκε ἀπὸ κάθε ἐξουσία, ποὺ εἶχε στὸ Ναύπλιο. Μετὰ τὴ σύντομη αιχμαλωσία του (1393-1394), ἀφοῦ ἐλευθερώθηκε, πέθανε στὴν Κόρινθο τὴν 1ην Νοεμβρίου 1394· λίγο πρὶν, εἶχε συντάξῃ διαθήκη, στὶς 17 Ἰουλίου 1394, στὴν ὁποία ἀνέφερε, ὅτι κληροδοτεῖ ολόκληρη τὴν ἐν Ἄργει κληρονομία καὶ ἀκίνητη περιουσία του, γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ Νοσοκομείου τῶν πτωχῶν στὸ Ναύπλιον⁴. Στὴν ἴδια διαθήκη, ὀρίζει υπεύθυνο γιὰ τὴ διοίκηση τῆς «Ἡμετέρας Μονῆς

2. Βλέπε Βασ. Παναγιωτόπουλου, Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, Αθήνα 1985, σ. 140. Γ. Αθ. Χώρα, «Ἡ Αγία Μονὴ Ἀρείας Ναυπλίου», ἐν Αθήναις 1975, σ. 95 ἐπ.

3. Βλέπε Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, «Ἡ Ναυπλία», Αθήναι 1950², σ. 52 ἐπ.

4. Βλέπε Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, ὁ.π., σ. 57 ἐπ. Πρβλ. Γ. Αθ. Χώρα, Μουσικὴ παιδεία καὶ ζωὴ στὸ Ναύπλιο (18ος-20ος αἰῶνας), ἐκδ. τοῦ Δήμου Ναυπλιέων, Ναύπλιον 1994, σ.σ. 34, 35.

τῶν Καλογραιῶν τοῦ Ναυπλίου» τον Επίσκοπο ἼΑργους και δηλώνει, ὅτι η Μονή αὐτή τῶν Καλογραιῶν Ναυπλίου, θα εἰσφέρει και οικονομικούς πόρους στο Νοσοκομείο.

β'. Η Φραγκοκλησιά.

Η Μονή τῶν Δυτικῶν Καλογραιῶν, η οποία ἦταν «περιώνυμος»⁵, βρισκόταν ἐκεῖ ὅπου τώρα ὑπάρχει ο καθολικός Ναός, ο οποίος διαθέτει: κελιά, ἀποθήκες, στοές, στέρνα, πρεσβυτέριο. Δηλαδή η κτιριακή του συγκρότηση, ξεπερνά τις ἀπαιτήσεις ἐνός ἀπλοῦ Ναοῦ⁶. Η Φραγκοκλησιά, ὅπως εἶναι γνωστός ο καθολικός Ναός Ναυπλίου, εἶχε και ἀνάλογη οχυρωματική ἐπάρκεια, διότι βρισκόταν ἔξω ἀπ' τα τείχη τῶν κάστρων τῆς Ἀκροναυπλίας. Βέβαια, ὅταν τον 15ο αἰῶνα τ' Ἀνάπλι τῆς Ἀ' Ενετοκρατίας, ἐπεκτείνεται με ἐπιχωματώσεις ἔξω ἀπό τα τείχη, η Φράγκικη Ἐκκλησία ἐνσωματώνεται με τῆ νέα πόλη. Σίγουρα θα λειτουργούσε, τουλάχιστον ὡς Ναός και στη Β' Ενετοκρατία. Ἀλλά λίγα χρόνια πριν ἀπό τῆν Ἐπανάσταση (1821), ξέρουμε ὅτι ἐρειπωμένη πια μετατρέπεται σε τζαμί, ἀπό τῆ χήρα του Ἀγᾶ Δερβινιώτη. Οι ἐπεμβάσεις φαίνονται: ο πολύ χαμηλός και μεγάλος τρούλος, το στρογγυλό σχῆμα κοντά στο Ναό, ὅπου η βάση του μινარέ.

Η Φραγκοκλησιά του Ναυπλίου, βρίσκεται στην ἀνωφέρεια του ιστορικού κέντρου τῆς πόλης. Εἶναι ἀφιερωμένη στη «Μεταμόρφωση του Σωτήρος» και ο μόνος Ναός στο Ναύπλιον, που διατηρεῖ ἐξωτερικά τῆν πέτρινη δομή του.

Στην ἐσωτερική πόρτα, φέρει γραμμένα (1841) ὀνόματα φιλελλήνων, που ἔπесαν στον ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα⁷. Στο Ἱερό Βῆμα, σώζεται ἀντίγραφο τῆς «*Sacra Familia*» του Ραφαέλε Σάντι. Η εἰκόνα, εἶναι δῶρο του Βασιλιά τῆς Γαλλίας Λουί Φιλίπ, ο οποίος εἶχε ἐπίσης δωρήσει, μια ὁμορφη ἀπεικόνιση τῆς Μεταμόρφωσης κι ἕνα ὑψηλό ξύλινο θυσιαστήριο, που ἔχει τῆν ἐπιγραφή: «ΔΩΡΟ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ, 1843»⁸.

5. Βλέπε Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, ὄ.π., σ. 58. Ντιάνας Ἀντωνακάτου, *Ναύπλιο 88*, κείμενα και εἰκόνες, Ἀθήνα 1988, σ. 218.

6. Βλέπε Ντιάνας Ἀντωνακάτου, ὄ.π., σ. 218. Πάνου Λιαλιάτση, «Το Ναύπλιο», Τουριστικός ὁδηγός, Ναύπλιο 1972, σ. 52.

7. Τῆν ἀψίδα ἀνήγειρε ο φιλέλληνας και προσωπικός φίλος του Ὁθῶνα, Γάλλος συνταγματάρχης Α. Ἰλαρίων Touret. Περιέχει 280 ὀνόματα φιλελλήνων ἀγωνιστῶν. Τα ἀποκαλυπτήρια ἔκαμε ο ἐπίσκοπος Blanchis, τῆν Κυριακή τῆς Πεντηκοστής του 1841.

8. Βλέπε Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, ὄ.π., σ. 328. Ἐπίσης Μ. Φώσκολου, «Η Καθολική Ἐκκλησία ἼΑργους-Ναυπλίου» εἰς *Ναυπλιακά Ἀνάλεκτα*, τόμ. Ι (1992), ἐκδ. Δήμου Ναυπλιῶν, σ. 43. Ἐπίσης Ντιάνας Ἀντωνακάτου, ὄ.π., σ. 218.

Η Εκκλησία έχει σχήμα τετραγωνικό και κάθε εσωτερική πλευρά, έχει μήκος 8,5 μ. Βγαίνοντας από την Εκκλησία, προς τα δεξιά, υπάρχει η είσοδος υπόγειας κρύπτης. Στην κρύπτη αυτή υπάρχουν επιγραφές, τις οποίες κατέγραψε η καθηγήτρια Βασιλική Θ. Καραγιάννη και αναφέρονται σε ονόματα αποθανόντων καθολικών του Ναυπλίου:

†

ANNA GRUND
KUPFERBERG ATHANASIVS GRUND
MORTUUM NAUPLIA(E)
ANNO 1877
REQUIESCANT IN PACE

†

LE COLONEL FABVIER
OFFICIER FRANCAIS

†

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΡΓΟΛΟΓΟΣ
ΙΕΡΕΥΣ 1821 - 1907
ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΑΝΑΠΑΥΟΝΤΑΙ
ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΤΑ ΟΣΤΑ ΠΡΟΣΦΙ
ΛΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΚΑΙ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΙΕΡΟΥ ΠΡΙΝΤΕ
ΖΗ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΩΝ ΕΝ ΝΑΥ
ΠΛΙΩ ΤΟ 1873 ΚΑΙ 1878

†

ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΝΤΑΙ ΤΑ ΟΣΤΑ ΤΟΥ
ΤΕΘΝΕΩΤΟΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΔΟΜΕΝΙΚΟΥ ΣΑΡΓΟΛΟΓΟΥ ΕΚ ΣΥΡΟΥ
ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ ΤΗΝ
27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΤΟΥ 1881

†

ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΑΝΑΠΑΥΟΝΤΑΙ ΕΝ ΚΥΡΙΩ
ΤΑ ΟΣΤΑ ΠΡΟΣΦΙΛΟΥΣ ΜΗΤΡΟΣ ΟΡ
ΣΟΥΛΑΣ ΠΛΟΥΡΙΔΕΛ ΚΑΙ ΚΙΚΙΛΛΙ
ΑΣ ΑΛΕΝ ΑΠΟΘΑΝΟΥΣΑΙ ΕΝ ΝΑΥ
ΠΛΙΩ ΤΗ 2 ΚΑΙ 12 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ
1868 ΑΜΦΟΤΕΡΑΙ ΕΚ ΤΕΡΓΕΣΤΗΣ

†
 EN TOYTΩ
 ΑΝΑΠΑΥΟΝΤΑΙ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΤΑ
 ΟΣΤΑ ΠΡΟΣΦΙΛΟΥΣ ΜΗΤΡΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΗΣ
 ΣΥΖΥΓΟΥ ΡΟΖΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΙΑΤΡΟΥ
 ΕΚ ΜΕΛΙΤΗΣ ΑΠΟΘΑΝΟΥΣΗΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ
 ΤΗ 24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ...

†
 R(EGGIA) CORAZZATA LEPANTO
 PENSO BENIAMINO
 MARINAIO ITALIANO
 NATO LI 8 MARZO 1866 IN CHIOGGIA
 MORTO IL 14 8BRE 1889 IN NAUPLIA
 I
 COMPAGNI

Πάνω από την είσοδο του Ναού, βρίσκεται επιγραφή, στην οποία διαβάζουμε:

†
 ΑΙΩΝΙΑ
 Η ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ
 Η ΑΝΑΠΑΥΣΙΣ ΤΟΥ ΤΕΘΝΕΩΤΟΣ
 ΟΘΩΝΟΣ Α΄
 ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 1867
 ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΡΓΟΛΟΓΟΣ
 ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ο Γεώργιος Σαργολόγος (1821-1907), του οποίου σώζεται επιβλητική φωτογραφία στον χώρο υποδοχής της Φραγκοκλησιάς, ήταν εφημέριος των Καθολικών του Ναυπλίου κατά τα έτη 1849-1907.

Στο εσωτερικό της Εκκλησίας, υπάρχουν στο αριστερό δάπεδο δύο μαρμάρيني τάφοι με επιγραφές. Εκεί διαβάζουμε:

†
 HIER RUHEN
 ANNA GRUND GEB. WILD
 AUS KUPFERBERG IN BOEHMEN
 GEST. IN NAUPLIA D: 25 APR. 1877

ALT 29 JAHRE
UND
ATHANASIUS GRUND
GEB. 15 OCT 1876. GEST: 25 FEBR. 1877
REQUIESCANT IN PACE
JOSEF GRUND DER TREUE GATTE

†
ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ
ΑΝΝΗ ΘΥΓΑΤΗΡ ΔΟΜΕΝΙΚΟΥ ΦΡΕΡΡΗ
ΓΕΝΝΗΘΕΙΣΑ ΤΗ 1 ΙΟΥΝΙΟΥ 1865
ΚΑΙ ΑΠΟΒΙΩΣΑΣΑ ΤΗ 21 ΜΑΡΤΙΟΥ 1881

Υπάρχει ακόμα μια επιγραφή πάνω απ' το κάγκελο της εισόδου στα Ελληνικά και στα Ιταλικά, που αναφέρει: «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΙΟ, ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ».

Στην εξωτερική αριστερή πλευρά της Εκκλησίας, βρίσκεται μια άλλη μαρμαρίνη επιγραφή στα ιταλικά⁹:

ALLA VENERATA MEMORIA DELL'AVO
CAVRE PIETRO NEGRI
AGENTE DIPLOMATICO E CONSOLE GENERALE
DI S.M. IL RE DI SARDEGNA
QUI DECEDUTO IL 10 OTTOBRE 1834

I NEPOTI
ENRICO NEGRI DI LAMPORO
CONSOLE GENERALE DIS.M. IL RE D'ITALIA
ETTORE NEGRI DI LAMPORO
MAGGIORE DI STATO MAGGIORE
GIUSEPPE NEGRI DI LAMPORO
CAPITANO D'ARTIGLIERIA
POSERO
NELL'ANNO 1903.

---

9. Βλέπε Μ. Ρούσσου - Μηλιδώνη, «Το Μνημείο Φιλελλήνων στο Ναύπλιο», Ανάτυπο απ' το περιοδικό «Σύγχρονα Βήματα», τεύχ. 68, Αθήνα 1991.

Στην κρύπτη του καθολικού Ναού, υπάρχει επιτοίχιο ανάγλυφο, με θέμα: «Φιλέλληνες μάχονται υπέρ των Ελλήνων», το οποίο φιλοτέχνησε ο γλύπτης Νικόλαος Δογούλης. Η παράσταση έχει διαστάσεις 1,10x2,20 μ. Περιλαμβάνει 14 μορφές Ελλήνων, Φιλελλήνων, Τούρκων και πέντε άλογα σε ώρα μάχης.

Στο αριστερό μέρος της παράστασης, βλέπουμε την εξέγερση των Ελλήνων και Φιλελλήνων και στο δεξιό την άτακτη φυγή των Τούρκων. Στο κέντρο δύο έπιπποι αγωνιστές, ο Έλληνας με υψωμένο το γιαταγάνι και ο Φιλέλληνας να δείχνει κάποιο ακαθόριστο στόχο. Ένας τρίτος σηκώνει θριαμβευτικά τη γαλανόλευκη. Η σύνθεση καταλήγει σε τόξο, με θριαμβεύουσες τις μορφές του Έλληνα και του Φιλέλληνα.

Το 1839, όπως θα δούμε στην οικεία παράγραφο, η Φραγκοκλησιά που είχε μετατραπεί σε μουσουλμανικό τέμενος, δωρήθηκε απ' το Βασιλιά Όθωνα, για να χρησιμεύσει και πάλι σε καθολικό Ναό του Ναυπλίου, προς εξυπηρέτηση των πιστών του Ρωμαιοκαθολικού δόγματος της περιοχής. Ως καθολικός Ναός λειτουργεί μέχρι τις ημέρες μας, κυρίως για τους πολλούς τουρίστες, που κατακλύζουν τους θερινούς μήνες το Ναύπλιο και την ευρύτερη παραθαλάσσια περιοχή.

γ'. Το καθολικό Νοσοκομείο.

Όπως είδαμε, ο εκ Φλωρεντίας Νέριος ή Ραινιέρος Ακκιαγιόλης, με διαθήκη του, την οποία είχε συντάξει την 17η Ιουλίου 1394, κληροδότησε τήν εν Άργει κινητή και ακίνητη περιουσία του, υπέρ της ιδρύσεως Νοσοκομείου στο Ναύπλιο, το οποίο βρισκόταν, στους βορειοδυτικούς πρόποδες της Ακροναυπλίας. Έτσι το Ναύπλιο με δαπάνες του Άρχοντα του Δουκάτου των Αθηνών, Νέριου Ακκιαγιόλη του Ιου, απέκτησε το πρώτο στην Ελλάδα Νοσοκομείο των πτωχών¹⁰.

Το Νοσοκομείο αυτό, κτίστηκε κοντά στον προμαχώνα «Των Πέντε Αδελφών» και ανακαινίσθηκε απ' τον πρώτο κυβερνήτη της Ελλάδας, τον Ιωάννη Καποδίστρια.

Οι Ενετοί, διατήρησαν το Νοσοκομείο σε λειτουργία, όταν εξουσίαζαν το Ναύπλιο. Αυτό είναι το δεύτερο Νοσοκομείο Ναυπλίου, στα χρόνια της παλιγγενεσίας. Το άλλο ήταν το στρατιωτικό, που βρισκόταν στην Ακροναυπλία, σε θέση ανατολικά του Ωρολογίου, όπου σήμερα το εκκλησάκι των «Αγίων Αναργύρων» και το «χαμάμι».

Και το Νοσοκομείο των πτωχών, για μια περίοδο γίνεται στρατιωτικό. Όμως, μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, το Σεπτέμβρη του

10. Βλέπε Μιχ. Γ. Λαμπруνίδου, ό.π., σσ. 57, 58.

1834, εκκενώνεται απ' τους στρατιωτικούς και διατίθεται τον Ιούλιο του 1836 στο Δήμο Ναυπλίας, για να χρησιμεύσει πάλι σε πολιτικό Νοσοκομείο. Από το καλοκαίρι του 1836, λοιπόν, επαναλειτουργεί το Νοσοκομείο Ναυπλίου ως πολιτικό νοσηλευτικό ίδρυμα, με πρώτη εφορευτική επιτροπή, (αδελφάτο) τους *Γ. Μ. Αντωνόπουλο* (Δήμαρχο), *Βελισσάριο Παυλίδη* και *Ηλία Βάβουλα*¹¹.

Εκεί οι Ενετοί ίδρυσαν ναΐσκο, στον περίβολο του Νοσοκομείου. Σήμερα δε σώζεται απ' το όλο κτιριακό συγκρότημα, του ιστορικού αυτού νοσηλευτικού ιδρύματος, παρά το εκκλησάκι «*Άγιοι Απόστολοι*», παρεκκλησίο επί των ημερών μας, της παλαιάς ενορίας του Ναυπλίου, της Παναγίας, στην οποία βρίσκεται και η ιστορική ελιά, που συνδέεται με το μαρτύριο του Αγίου Αναστασίου, Νεομάρτυρος, του Ναυπλιέως (1655). Το εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων, είναι χωστό στην κατωφέρεια του βράχου της Ακροναυπλίας, και κατανύσσει τους προσκυνητές με το ξύλινο τέμπλο και τις όμορφες εικόνες του, που είναι εξαιρετικής τέχνης. Οι εικόνες αυτές, μέγαλο σχήματος, προέρχονται απ' το Ναό της Αγίας Σοφίας Ναυπλίου και χρονολογούνται, αρχές του 19ου αιώνα.

Τα Καθολικά μοναχικά τάγματα στο Ναύπλιο.

Στα χρόνια της Α' Τουρκοκρατίας (1540-1689), που ακολούθησαν την Ενετοκρατία, δεν παρέμεινε σημαντικός αριθμός καθολικών κληρικών, στο Ναύπλιο¹².

Στα 1642 ιδρύθηκε Μοναστήρι των καπουκίνων μοναχών¹³, που παρέμεινε και μέσα στο 18ον αιώνα, εκτός από τη μικρή περίοδο, της δεκαετίας 1650-1660. Η αποστολή των μοναχών, εστόχευε στη διαποίμανση των καθολικών του Ναυπλίου και των πληρωμάτων των καθολικών πλοίων¹⁴, που έφθαναν στο λιμάνι του Ναυπλίου και ακόμη στην επιδίωξη, να δημιουργήσουν σχέσεις με την τοπική εδώ Εκκλησία.

Όσον αφορά στο Μοναστήρι των καπουκίνων μοναχών στο Ναύπλιο¹⁵,

11. Βλέπε Ιωάννας Δ. Λιάτα, «Το Δημοτικό Νοσοκομείο Ναυπλίου από την ίδρυσή του, μέχρι το 1851», Εργασία στο μάθημα της Ιστορίας της Ιατρικής Α.Ε.Μ. 15.185, Θεσσαλονίκη 1983.

12. Βλέπε Μ. Φώσκολου, ό.π., σ. 39.

13. Βλέπε Π. Γρηγορίου, «Σχέσεις Καθολικών και Ορθοδόξων», Αθήνα 1958, σ. 319.

14. Βλέπε Απ. Ε. Βακαλόπουλου, «Ιστορία του νέου Ελληνισμού», τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 404 κ.επ. και 430.

15. Βλέπε Μ. Ρούσσου-Μηλιδώνη, «Φραγκισκανοί-Καπουκίνοι», Αθήνα 1996, σ. 267.

είναι πιθανό να στεγάζονταν στο διόροφο κτίριο, δίπλα απ' το Ναό του Αγίου Γεωργίου. Η άποψη της *Σέμνης Καρούζου*, ότι πρόκειται για «γυναικομονάστηρο», αμφισβητείται, αφού υπάρχει, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η ισχυρή παράδοση ότι λειτουργούσε η «Φραγκοκλησιά, ως γυναικείο Μοναστήρι»¹⁶.

Η αρχιτεκτονική δόμηση, του Καθεδρικού Ναού Αγίου Γεωργίου Ναυπλίου, επιτρέπει να συμπεράνουμε, ότι ο Ναός αυτός ήταν αρχικά καθολικός. Τόσο το Ιερό Βήμα όσο και ο νάρθηκας, είναι μεταγενέστερες προσθήκες και αυτό γίνεται αντιληπτό ακόμη και σήμερα, εάν παρατηρηθεί η κεραμοσκεπή του Ναού και το πώς ακουμπάει ο εξωτερικός τοίχος του Ιερού Βήματος, στο κυρίως σώμα του Ναού, που δίνει την εντύπωση, ότι το Ιερό είναι μεταγενέστερο προσάρτημα¹⁷. Επίσης υπάρχει δίοδος, που συνδέει το Ναό με το γειτονικό κτίριο, στο νότιο τοίχο του Ναού, η οποία ανακαλύφθηκε τυχαία, όταν επρόκειτο να γίνει η εγκατάσταση θέρμανσης. Όλα αυτά, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε, πως εδώ βρισκόταν Μοναστήρι, πιθανώς των καπουκίνων μοναχών¹⁸.

Οι καπουκίνοι, χρησιμοποιούσαν αυτό το μοναστήρι τους στο Ναύπλιο και ως κέντρο διοργάνωσης εκκλησιαστικών αποστολών.

Εκτός από τους καπουκίνους, δεν ήταν λίγοι και οι περαστικοί μοναχοί άλλων μοναχικών ταγμάτων προς άλλα μέρη της Πελοποννήσου, ιδιαίτερα προς την Πάτρα.

Σημαντική περίπτωση, είναι και εκείνη των πατέρων Ιησουϊτών, που πέρασαν απ' το Ναύπλιο στα 1640¹⁹ και που είναι η πρώτη προσπάθεια των Ιησουϊτών, για μόνιμη εγκατάσταση, στην Ηπειρωτική Ελλάδα. Ο ερχομός τους στο Ναύπλιο έγινε τυχαία και η παραμονή τους εδώ, κράτησε μόνο τρία χρόνια.

Επίσης, έχουμε εδώ και τη γυναικεία Μονή, στην οποία αναφέρεται η διαθήκη του Νέριο Ακκιαγιόλη, για την οποία ήδη μιλήσαμε στο κεφάλαιο με τίτλο: «η Φραγκοκλησιά».

Τέλος, να σημειωθεί η παρουσία στο Ναύπλιο *Ουρσουλινών*²⁰ καλο-

16. Βλέπε Ντιάνας Αντωνακάτου, «Ναύπλιο 88», Κείμενα και εικόνες, Αθήνα 1988, σ. 218.

17. Βλέπε Ντιάνας Αντωνακάτου, ό.π., σ. 206.

18. Ο τελευταίος καπουκίνος μοναχός στο Ναύπλιο (1821) ονομαζόταν *Πολύκαρπος* και ήταν από τη Σμύρνη.

19. Βλέπε Απ. Ε. Βακαλοπούλου, ό.π., σ. 430. Επίσης Μ. Ρούσσου-Μηλιδώνη «Ιησουϊτες στον Ελλαδικό χώρο», έκδ. Κ.Ε.Ο., Αθήνα 1991, σ. 217.

20. Βλέπε Γ. Αθ. Χώρα, «Μουσική παιδεία και ζωή στο Ναύπλιο (18ος-20ος αιώνας)», έκδ. του Δήμου Ναυπλιέων, Ναύπλιον 1994, σ. 54.

γραιών, οι οποίες ίδρυσαν εδώ σχολείο στοιχειώδους εκπαιδεύσεως, με μαθήτριες από το Ναύπλιο, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Πρόκειται για την λεγόμενη «Γαλλική Σχολή». Οι πέντε συνολικά Ουρσουλίνες μοναχές, εγκατεστάθηκαν από τα μέσα του 1916, στο διώροφο κτίριο μεταξύ οδού 25ης Μαρτίου (Πρόνοια) και Ασκληπιείου στην «Ενδεκάτη», όπως φαίνεται σε φωτογραφία, δημοσιευμένη στο βιβλίο με τίτλο «*Το Ναύπλιο*», της Σέμνης Καρούζου (έκδ. Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήνα 1979). Το κτίριο σήμερα δε σώζεται, αφού στη θέση του έχει ανεγερθεί πολυκατοικία.

Εδώ, οι μικρές μαθήτριες διδάσκονταν γαλλικά, κέντημα, εργόχειρο, ραπτική και μουσική. Οι μαθήτριες ήταν είτε εσωτερικές (οικότροφες) είτε εξωτερικές. Η «Γαλλική Σχολή» έκλεισε απότομα το 1920. Μια μεταδοτική μολυσματική αρρώστεια, ετρόμαξε μοναχές, παιδιά και κηδεμόνες και το σχολείο έκλεισε. Οι Ουρσουλίνες μοναχές, απ' όπου πέρασαν άφησαν το φως της παιδείας και καλές εντυπώσεις με όσους συνεργάστηκαν.

Αξίζει να αναφερθούμε δι' ολίγων και στη Ναυπλιώτισσα καθολική μοναχή *Σεβαστιανή Ιατρού* (1915-1990), του τάγματος του Αγίου Ιωσήφ. Υπηρέτησε ως καθηγήτρια φιλόλογος, στη Σχολή Saint Josef, την οποία και διηύθυνε. Απ' το γραφείο αλλά και την έδρα διδασκαλίας της, που βρίσκονταν στην Αθήνα (αρχικά στην οδό Χαριλάου Τρικούπη και από το 1979 στην Πεύκη Αμαρουσίου) ευεργέτησε αμέτρητες ψυχές. Το στοργικό της ενδιαφέρον, απήλαυσαν πολλά παιδιά από το Ναύπλιο, τόσο κατά τις σπουδές τους, όσο και μετά την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Γι' αυτό και η μνήμη της παραμένει σεβαστή, μεταξύ των παλαιών κατοίκων της παλιάς πόλης του Ναυπλίου.

Σχέσεις Ελλήνων Ορθοδόξων και Καθολικών στο Ναύπλιο.

1. Φραγκοκρατία (1212-1389).

Επί Φραγκοκρατίας, εγκαταστάθηκε πλήρως λατινική ιεραρχία στα εκκλησιαστικά πράγματα. Οι Ορθόδοξοι ιεράρχες παραγκωνίστηκαν ή διώχθηκαν απ' τις επαρχίες τους, για να πάρουν τη θέση τους λατίνοι αρχιεπίσκοποι και επίσκοποι. Αυτοί πάλι, δεν ήταν οι καλύτεροι κληρικοί²¹, που έστελνε η Ρώμη, γι' αυτό και η επίδρασή τους στους γηγενείς ορθοδόξους ήταν μικρή. Το Ναύπλιο και η γύρω περιοχή, υπάγονται πλέον στη δικαιοδοσία του λατίνου Επισκόπου Άργους, ο οποίος εξαρτάται απ' τον λατίνο αρχιεπίσκοπο Κορίνθου.

21. Ο Δ. Ζακυθινός, παρατηρεί ότι δεν έλειψαν από το λατινικό κλήρο και πρόσωπα με παιδεία και φιλολογικά ενδιαφέροντα. Βλέπε Le Despotat grec de Morée, τ. II, σ. 41.

2. Α΄ Ενετοκρατία (1389-1540)

Κατά τη διάρκεια της Α΄ Ενετοκρατίας, η παρουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ήταν συνεχής, μέσω των απεσταλμένων της Αγίας Έδρας. Ο λατίνος Επίσκοπος Άργους και Ναυπλίου είχε, με την υποστήριξη της ομόδοξης πολιτικής Αρχής, βαρύνουσα παρουσία στην περιοχή, με έδρα, από το 1397, στο Ναύπλιο αντί του Άργους.

Γνωστός λατίνος Επίσκοπος Άργους κατά την Ενετοκρατία, είναι ο Ενετός *Secundus Nani*²². Περί τα τέλη του 1420, η περιοχή του Ναυπλίου, εσειστήκε από φοβερή καταιγίδα, η οποία προξένησε πολλές ζημιές στα κτίρια της πόλης. Στις 21 Ιανουαρίου 1421, πρωτοστατούντος του λατίνου Επισκόπου *Secundi Nani*, μεταφέρονται τα ιερά λείψανα του Αγίου Πέτρου Άργους, από το Άργος στο Ναύπλιο. Στο «Χρονικό Σύντομο»²³ αναφέρεται: «τῷ στλκθ΄, νεμήσει ιδ΄, ΄Ιανουαρίου κα΄, ἡμέρα γ΄, Σιγουντονάνης, ἐπίσκοπος Λατίνων, μετεκόμισε τὰ τίμια λείψανα τοῦ ὀσιωτάτου Πέτρου, ἐπισκόπου Ναυπλίου καὶ Ἄργους, ἀπὸ Ἄργους εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ναυπλίου».

Έκτοτε, είμεθα σε αναζήτηση για τα λείψανα του Αγίου Πέτρου, δεδομένου ότι η μνήμη του παραμένει ζωνρή στη συνείδηση των Αργείων και των Ναυπλιέων, με επίκεντρο τον Καθεδρικό Ναό του Άργους και την Ιερά Μονή Οσίου Θεοδοσίου. Εδώ σώζεται η «Συνάντηση», που θυμίζει την ιερά συνάντηση, κατόπιν ενυπνίου, του Αγίου Πέτρου μετά του οσίου Θεοδοσίου του Νέου (10ος αϊ. μ.Χ.)

Δεν έχουν σταματήσει οι προσπάθειες, για ανεύρεση των ιερών λειψάνων του Αγίου Πέτρου Άργους. Ο Μητροπολίτης Αργολίδος κ.κ. *Ιάκωβος* έχει κάνει πολλά ταξίδια στη Βενετία, παραστάσεις στο Βατικανό, για το σκοπό αυτό. Ο ίδιος είναι σε συνεργασία με επιστήμονες ιστορικούς και αρχαιολόγους, για την ανεύρεση και επιστροφή των λειψάνων.

Ο *Nani* αρχιερατεύει μεταξύ των ετών 1421-1424. Εν όσω ζούσε, είχε αποδεχθεί την νομική κατάσταση, η οποία υφίστατο επί ορθοδόξων στην «Αγία Μονή» Αρείας Ναυπλίου. Δέχθηκε δηλαδή, να παραμείνει ανενόχλητος στην ηγουμενία της Αγίας Μονής, ο ηγούμενος που είχε εκλεγεί χωρίς την έγκρισή του και ο διάδοχός του στην ηγουμενία, να εκλέγεται από μόνους τους μοναχούς της Μονής, χωρίς ανάμιξη του οικείου Επισκόπου. Κατά της αποφάσεως αυτής, ανεφέρθη στις Ενετικές Αρχές, ο διάδοχος του *Nani*, ο λατίνος Επίσκοπος Άργους και Ναυπλίου *Bartholomaeus*, ο οποίος

22. Βλέπε Μ. Φώσκολου, ό.π., σ. 33.

23. Βλέπε Κ. Θ. Κυριακοπούλου, Αγίου Πέτρου, επισκόπου Άργους, βίος και λόγοι, εν Αθήναις 1976, σσ. 490-491.

απαίτησε την αναγνώριση, υπέρ εαυτού, του δικαιώματος διορισμού ηγουμένου της «Αγίας Μονής».

Η αξίωση αυτή οδηγήθηκε ενώπιον της Συγκλήτου και ο δόγης της Ενετίας, Φραγκίσκος Foscarì, εκοινοποίησε την ληφθείσα απόφαση, δια του από 24ης Δεκεμβρίου 1437 εγγράφου του, προς τον «εξουσιαστήν και καπετάνον» Ναυπλίου *Ιωάννην Barbo*, αρμόδιο για την εφαρμογή των αποφασισθέντων²⁴.

Η μαρτυρία του εγγράφου αυτού, έχει μεγάλη σημασία, για τις σχέσεις Ελλήνων Ορθοδόξων και Καθολικών στην περιοχή. Σ' αυτό, ο Λατίνος Επίσκοπος επιδιώκει να επισείει την ποινή της απελάσεως, με τη βοήθεια μάλιστα των Οργάνων της Πολιτείας, όταν μοναχοί ή πρόσωπα, που έχουν γενικά εκκλησιαστική ιδιότητα, είναι ανεπιθύμητα στην περιοχή της δικαιοδοσίας του.

Οι μοναχοί της Ορθοδόξου Εκκλησίας, αποκαλούνται «αδελφίσκοι» και χαρακτηρίζονται με κάποια περιφρόνηση, ως επίφοβοι, αιρετικοί²⁵.

Αυτή η πληροφορία είναι σημαντική, διότι δεν έχουμε άλλες μαρτυρίες, για ανοικτή ρήξη και επεισόδια, μεταξύ Ελλήνων Ορθοδόξων κληρικών και λατίνων κοσμικών ή εκκλησιαστικών αρχόντων. Έτσι αυτό το πρόβλημα του λατίνου Επισκόπου Αργολίδος, είναι ενδεικτικό και συνιστά αξιοπρόσεκτη μαρτυρία για τη σοβούσα, έστω και υπό λανθάνουσα μορφή, κρίση στις σχέσεις μεταξύ κληρικών των δύο ομολογιών.

3. Β' Ενετοκρατία (1686-1715).

Στις 20 Αυγούστου 1686, κατά την γνωστή εκστρατεία του Μοροζίνη, το Ναύπλιο κυριεύτηκε και πάλι από τους Ενετούς, οι οποίοι εγκατέστησαν εδώ, νέα πολιτικοστρατιωτική διοίκηση, γνωστή με το όνομα *Regno di Morea*, με πρωτεύουσα το Ναύπλιο (*Napoli di Romania*, "*eccellentissima*", όπως την αποκαλούσαν οι Ενετοί)²⁶. Στο Ναύπλιο μετατίθεται, ο μέχρι τότε Επίσκοπος Χίου *Leonardo Balsarini*, με τον τίτλο του «Αρχιεπισκόπου Κορίνθου». Οι Ενετοί αποκαθιστούν την λατινική ιεραρχία, ανεχόμενοι παράλληλα, την Ελληνική ιεραρχία, με τους ιερείς και τα μοναστήρια της Ορθόδοξης Έκκλησίας.

24. Βλέπε εκτενέστερα Γ. Αθ. Χώρα, ό.π., σσ. 104 κ.ε.π. και περί του νομικού καθεστώτος διοικήσεως της Μονής από της βυζαντινής εποχής και κατά παράδοσιν επί βενετοκρατίας και στην συνέχεια μέχρι σήμερα, σσ. 219 κ.ε.π.

25. «... sunt etiam sibi vicini quidam heretici qui dicuntur fraticelli, qui libenter subverterent patriam illam ad majores erores ex greco ritu...». Βλέπε Γ. Αθ. Χώρα, ό.π., σσ. 253 επ.

26. Βλέπε Σέμνης Καρούζου, Το Ναύπλιο, Αθήνα 1979, σσ. 28, 63.

α'. Η έκθεση Corner.

Αξίζει εδώ να αναφερθεί η έκθεση του *Giacomo Corner*, γενικού Προβλεπτή Πελοποννήσου, την οποία συνέταξε στις 23 Ιανουαρίου 1691, για χρήση της Γερουσίας²⁷. Περιγράφει εκεί ο Corner με μελανά χρώματα, την πνευματική κατάσταση της Πελοποννήσου, υποτιμώντας τον Ορθόδοξο Κλήρο, αλλά και μερικούς καθολικούς κληρικούς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει στην έκθεση αυτή, η περιγραφή της ειρηνικής πολιτικής προς την Ορθόδοξη Εκκλησία, που είχαν προγραμματίσει να εφαρμόσουν οι Ενετικές Αρχές, κατά την παραμονή τους στο Ναύπλιο, με κύριο στόχο να μη δημιουργηθεί δυσαρέσκεια στο λαό, προφανώς προ της απειλής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχε βλέψεις στην περιοχή. Ο αγώνας τότε μεταξύ Τούρκων και Ενετών, ήταν η κυριαρχία στο Αιγαίο, για το οποίο έγιναν οι γνωστοί Ενετοτουρκικοί πόλεμοι. Οι Ενετοί συμπεριφέρονταν στον εντόπιο πληθυσμό ηπιώτερα, για να έχουν φυσικά την υποστήριξή τους.

Ο *Corner* υπόσχεται, ότι δε θα αφαιρεθούν οι περιουσίες των Εκκλησιών, αλλά και το ίδιο το Κράτος θα βοηθήσει στην επισκευή τους. Απέναντι στον Ορθόδοξο Κλήρο, συνιστά διπλωματική στάση, δηλαδή ήπια και διαλλακτική. Αλλά όπως πάντα, η πράξη διαφέρει της θεωρίας. Δηλαδή, η αρχή της συμφιλιοτικής πολιτικής επισκιάζόταν πολλές φορές, από την αρχή «βασιλικώτερος του βασιλέως»!

β'. Τα εκκλησιαστικά ακίνητα και η ορθόδοξη ενορία του Μέρμπακα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο σφετερισμός των εκκλησιαστικών κτημάτων της Μονής «Οσίου Θεοδοσίου» και της περιουσίας του μοναστηριού, επί *Αργολίδος Αμβροσίου*²⁸.

Όπως προκύπτει από έγγραφο παραστατικό στοιχείο, της λεγομένης εκκλησιαστικής Βενετικής Απογραφής, επί γενικού Διοικητού του Ναυπλίου *Francisco Grimani*, ο *Φραγκίσκος Μοροζίνης*, παρεχώρησε μετά την κατάκτηση της περιοχής, με επίσημο έγγραφό του, της 9ης Δεκεμβρίου 1688, προς τον προερχόμενο εκ Κρήτης *Επίσκοπο Ρεθύμνης Αθανάσιο Χορτάτση*, τη Μονή «Αγίου Θεοδοσίου», για να τη νέμεται, ως πόρον ζωής «και ακόμη το μετόχι, ονομαζόμενο Παναγία εις του Μέρμπακα», που υπήγετο στη Μονή «Αγίου Θεοδοσίου».

Ο Αθανάσιος όμως Χορτάτσης, Επίσκοπος Ρεθύμνης, που εκμεταλλεύθηκε δια βίου, την εκκλησιαστική αυτή περιουσία, αλλά και ανεκαίνισε τα

27. Βλέπε Μ. Φώσκολου, ό.π., σσ. 40, 41.

28. Βλέπε Γ. Αθ. Χώρα, ό.π., σ. 127. Επίσης Γ. Αθ. Χώρα, «Η Μονή Οσίου Θεοδοσίου του Νέου Αργολίδος», Αθήνα 1994, σ. 24.

κτίρια της Μονής «Αγ. Θεοδοσίου», όταν γέρασε, παρεχώρησε με συμβολαιογραφική πράξη της 9ης Ιουνίου 1694, τη Μονή «Αγίου Θεοδοσίου» και το μετόχι της «Παναγίας Μέρμπακα» στον ανεψιό του *Φραγκίσκο Χορτάτση*.

Η πράξη αυτή διασφαλίστηκε επίσημα, με το από 12 Οκτωβρίου 1701, διάταγμα του Giacomo da Mosto, Γενικού Προνοητού Πελοποννήσου στο Ναύπλιο. Με το διάταγμα αυτό παραχωρήθηκε η Μονή και το μετόχι, στο *Φραγκίσκο Χορτάτση*, στον πατέρα του *Εμμανουήλ* και γενικά στην οικογένεια Χορτάτση, σε αναγνώριση των υπηρεσιών τους, προς τη Βενετική Πολιτεία.

Έτσι τα εκκλησιαστικά αυτά κτήματα πέρασαν στη νομή της βενετόφιλης οικογένειας Χορτάτση. Με το ίδιο διάταγμα ορίστηκε ότι, μετά το θάνατο του Επισκόπου Αθανασίου Χορτάτση, για να διατηρηθεί η κατοχή των δύο κτημάτων από την οικογένεια των Χορτάτσηδων, ηγούμενος θα γινόταν, ο *Μελέτιος Χορτάτσης*, αδελφός του Φραγκίσκου Χορτάτση.

Η ευφυής αυτή μεθόδευση ευδοκίμησε, όχι όμως χωρίς διαμαρτυρίες των τοπικών Εκκλησιαστικών Αρχών των Ορθοδόξων και κυρίως του Μητροπολίτου Αργολίδος Αμβροσίου²⁹. Αφορμή των διαμαρτυριών υπήρξε η ορθόδοξη ενορία του χωριού Μέρμπακα, που βεβαίως ανήκε πάντα στην κανονική αρχιερατική εποπτεία του ορθοδόξου Μητροπολίτου Ναυπλίου και Άργους, ο οποίος τώρα εμποδιζόταν στην άσκηση των αρχιερατικών δικαιωμάτων του στην περιοχή, δηλαδή να διορίζει και εποπτεύει τον εφημέριο του Μέρμπακα, αφού οι Χορτάτσηδες διεκδικούσαν και την ενορία του Μέρμπακα, που συνεφαπτόταν με το μετόχι το οποίο ενέμοντο.

Η υπόθεση έφθασε στον Γενικό Προνοητή της θάλασσας *Alvice Moncenigo*. Ο Αμβρόσιος ζητά αποκτατάσταση των αρχιερατικών του δικαιωμάτων. Την 8 Ιανουαρίου 1711 εκδίδεται διαταγή του Alvice Moncenigo υπέρ των Χορτάτσηδων, όπου ορίζεται, ότι το ενοριακό κανονικό δικαίωμα του οικισμού του Μέρμπακα, ανήκει στο μετόχι της Παναγίας, της οποίας ο εφημέριος θα λειτουργεί και στην ενοριακή εκκλησία του χωριού.

Ο Αμβρόσιος προσφεύγει στις Ενετικές Αρχές του Ναυπλίου κατά της αποφάσεως (Ιούνιος 1711) ενώ υποβάλλεται και αναφορά είκοσι Μερμπακιδών (Ιούλιος 1711), με την οποία υπενθυμίζονται συγκεκριμένα γεγονότα της εκεί ενοριακής ζωής και άλλες ειδήσεις της εκκλησιαστικής πρακτικής, που έδειχναν τη συνέχεια της αρχιερατικής εποπτείας του Ορθοδόξου Μητροπολίτου Αργολίδος επί της ενορίας του Μέρμπακα.

29. Βλέπε Περ. Ζερλέντου, «Η εν Πελοποννήσω Ελληνική Εκκλησία επί Ενετών, έτεσι 1685-1715», εκδ. οίκος Γ. Ι. Βασιλείου, εν Αθήναις 1921, σ. 19.

Η έφεση του Αμβροσίου διεβιβάσθη από τον ρέκτορα Ναυπλίου, Pellegrin Pasqualigo, προς το Συμβούλιο των 40, στη Βενετία και κοινοποιήθηκε στον προεστό του Μέρμπακα και προς τους Χορτάτσηδες. Στη Βενετία παρηκολούθησε ο Αργολίδος Αμβρόσιος την υπόθεση στενά, δια του ειδικού απεσταλμένου του, ιερέως *Ιωάννου Κληματαρά*, πρωτεκδικίου Ναυπλίου, μέχρι το Νοέμβριο του 1713. Ο δικαστικός αυτός αγώνας, που ήταν μακρός και πολυέξοδος, εστέφθη υπό επιτυχίας και ήταν ανάλογος προς τη γνωστή και εξ άλλων πηγών, ισχυρή προσωπικότητα του Αμβροσίου.

Ο Μητροπολίτης Ναυπλίου και Άργους *Αμβρόσιος*³⁰, μετά την ήττα των Ενετών στην Πελοπόννησο και την επικράτηση των Τούρκων (1715) αιχμαλωτίστηκε και δε γνωρίζουμε τι ακριβώς απέγινε. Μένει όμως το μνημόσυνό του, ως ζηλωτού και καλού Ιεράρχου³¹. Πάντως, απ' όσα προαναφέραμε, φαίνεται καθαρά, ότι οι σχέσεις Ελλήνων Ορθοδόξων και Καθολικών στο Ναύπλιο, δεν ήταν πάντα ανέφελες.

Η τύχη των Καθολικών πιστών και ιδρυμάτων επί τελευταίας Τουρκοκρατίας και ελευθέρως Ελλάδος (1715 και εξής).

Στα 1781, υπήρχαν συνολικά εκατό (100) καθολικοί πιστοί, στην Αθήνα, το Ναύπλιο, την Κορώνη και την Πάτρα. Στο Ναύπλιον παρέμειναν λιγοστές οικογένειες, που ασχολούνταν με το εμπόριο και με διπλωματικές αντιπροσωπείες της Γαλλίας, της Βενετίας και άλλων Ευρωπαϊκών Κρατών.

Η κατάσταση αυτή, ανατρέχει σε όλη την Τουρκοκρατία (1771-1822), μέχρι που ήλθε ο πρώτος Βασιλιάς του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, ο καθολικός το θρήσκευμα Όθωνας, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο, το 1833.

Το Βασιλιά Όθωνα, συνόδευε σημαντικός αριθμός καθολικών Βαυαρών. Υπολογίζεται πως ήταν μαζί του χίλιοι οκτακόσιοι πενήντα (1850) Βαυαροί, κυβερνητικοί, άλλοι τιτλούχοι, στρατιωτικοί, αυλικοί³², οι οποίοι μετακόμισαν στην Αθήνα, όταν το 1834 μεταφέρθηκε εκεί η έδρα της πρωτεύουσας. Σε ανεπίσημη απογραφή του καθολικού πληθυσμού στα 1834, μετά την εγκατάσταση του Όθωνα στην Αθήνα, έχουμε ακόμη στο Ναύπλιο εκατόν είκοσι (120) πιστούς του καθολικού Δόγματος³³.

30. Βλέπε Μ. Λαμπруνίδου, ό.π., σ. 98.

31. Τα περί δίκης Αμβροσίου, βλέπε λεπτομερέστερα εις Μ. Ι. Μανούσακα, Τα έγγραφα των Χορτάτσηδων της Σμύρνης (Συλλογή Whittall), «Μικρασιατικά Χρονικά», τόμ. Ι (1963), σσ. 9-86.

32. Βλέπε Μ. Φώσκολου, «Η καθολική Εκκλησία Άργους - Ναυπλίου» εις *Ναυπλιακά Ανάλεκτα*, τόμ. Ι, 1992, σ. 43, όπου και παραπομπή.

33. Βλέπε Μ. Φώσκολου, ό.π., σ. 43. Πρβλ. Γ. Αθ. Χώρα, Οι ξένοι στο Ναύ-

Το 1839, ύστερα από αίτηση του Επισκόπου των Δυτικών Λουδοβίκου *Μαρία Blanchis*, Επισκόπου Σύρου, που είχε την ποιμαντική φροντίδα των καθολικών πιστών της Ελλάδας, σε περιοχές που δεν υπήρχαν λατίνοι Επισκοποι, όπως στο Ναύπλιο, δωρήθηκε από τον Όθωνα το τέως μουσουλμανικό Τέμενος, δηλαδή η λεγόμενη «Φραγκοκλησιά» στην πλαγιά της Ακροναυπλίας, για να μετατραπεί σε καθολικό Ναό του Ναυπλίου.

Στο Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Ναυπλίου, Παράρτημα τών Γ.Α. Κράτους, και στους φακέλους: ΔΗΜ 1.1/Π 35(1839) και ΔΗΜ 1.1./12 32β (1838), βρίσκουμε τη σχετική αλληλογραφία, για την παραχώρηση του τζαμιού στους Δυτικούς, τους Καθολικούς του Ναυπλίου.

Βλέπουμε στο υπ' αριθ, 4998/28 Αυγούστου 1838 έγγραφο του Διοικητού Αργολίδος, προς τον Δήμαρχο Ναυπλίου, ότι «κατόπιν αιτήσεως του εν Σύρω Επισκόπου των Δυτικών, απευθυνόμενης προς την επί των Εκκλησιαστικών Βασιλικήν Γραμματείαν, ο Δήμαρχος προσκαλείται, βάσει και της υπ' αριθ. 12021 διαταγής της επί των Εσωτερικών Γραμματείας», να κάμει αίτηση, ώστε να παραχωρηθεί στους πιστούς του Δυτικού Δόγματος το παραπάνω τζαμί ή κάποιο άλλο κατάλληλο απ' όσα υπάρχουν προς ανέγερσιν Ναού «κατά τον νόμον περι προικοδοτήσεως». Ο Διοικητής παρακαλεί τον Δήμαρχο, να έχει την αίτησή του, το ταχύτερο, για να την υποβάλλει εις την «επί τών Έσωτερικών Γραμματείαν». Το Τέμενος χαρακτηρίζεται ως «τό ύπό τόν Ίτσακαλὲ ἔρειπιον τζαμίου».

Σε έγγραφο της 7 Νοεμβρίου 1838, προς τον Δήμαρχο Ναυπλίας, ο εφημέριος των καθολικών Ναυπλίου, ιερέας *Πέτρος Πριβιλέγγιος*, αποστέλλει κατάλογο των «ὄσων ἔγραψε ἕως τώρα» καθολικών, εκατόν εικοσι εννέα (129) ονόματα, που βρίσκονται στο Ναύπλιο και επιφυλάσσεται να στείλει και άλλον με ονόματα των υπόλοιπων Καθολικών του Ναυπλίου.

Με το από 20 Φεβρουαρίου / 4 Μαρτίου 1839 Βασιλικό Διάταγμα, παραχωρείται «εἰς τοὺς ἐνταῦθα διαμένοντας ἢ ὡς δημότας εἰς τὸν Δήμον Ναυπλίας καταγραφέντας Δυτικούς» η οικοδομή του τζαμιού, που βρίσκεται «ἐντὸς τοῦ φρουρίου πλησίον τοῦ Ίτσακαλέ».

Με το από 31 Μαρτίου / 12 Απριλίου 1839 έγγραφό του, ο ιερέας *Πέτρος Πριβιλέγγιος*, με την ιδιότητα του εφημέριου των καθολικών Ναυπλίου, ευχαριστεῖ και εκ μέρους των πιστών του Δυτικού Δόγματος τον Δήμαρχο Ναυπλίου, «διὰ τὴν φιλοκαλίαν καὶ προσπάθειαν», την οποία κατέβαλε ως προϊστάμενος του Δήμου Ναυπλιέων, προς επιδίωξη του σκοπού τους, δηλαδή για ίδρυση καθολικού Ναού.

πλιον κατά την εθνικήν παλιγγενεσίαν (1821-1831), «*Ναυπλιακά Ανάλεκτα*», τόμ. II (1995), σσ. 7-32.

Με το από 3 Μαΐου 1839 έγγραφο, ο Δήμαρχος Ναυπλίου *Γ. Μ. Αντωνόπουλος*, διατάσσει τον Δημοτικό Αστυνόμο, να διώξει όσους κατοικούν εις τα «χαμώγια του υπό τον Ίτσακαλὲ τζαμίου», δίνοντάς τους μόνο τρεις (3) ημέρες προθεσμία, για να βρουν άλλα καταλύματα, διότι το τζαμί αυτό, εχορηγήθη εις τους καθολικούς δια της Κυβερνήσεως, για να ανιδρύσουν Ναόν του Δόγματός τους.

Στην παραχώρηση συνέβαλε, ο προσωπικός φίλος του Βασιλιά, Γάλλος συνταγματάρχης *Α. Ιαρίων Τουρετ*³⁴. Ο Ναός επισκευάζεται λόγω των ζημιών από τα επαναστατικά γεγονότα και ανοικοδομείται προσφυτέριο, για κατοικία του εκάστοτε εφημερίου. Τα εγκαίνια του ναού έγιναν στα 1840 από τον εφημέριο *Φραγκίσκο Κούκουλα* και αφιερώθηκε στη «Μεταμόρφωση του Σωτήρος». Την εποχή εκείνη το Ναύπλιον συγκέντρωνε τριακόσιους (300) περίπου καθολικούς³⁵, Έλληνες και ξένους. Οι δεύτεροι ανήκαν στο σώμα των Βαυαρών στρατιωτών, που είχαν συνοδεύσει τον Όθωνα.

Θα πρέπει εδώ να αναφερθούμε, στους Βαυαρούς στρατιώτες, που συνόδευσαν τον Όθωνα κατά την άφιξή του στο Ναύπλιο. Βρισκόμαστε στα 1833. Ο Όθωνας εγκαθίσταται στο Ναύπλιο και τη φρούρηση της πόλης αναλαμβάνει πλέον η Βαυαρική Βασιλική Φρουρά, ενώ η γαλλική φρουρά εγκαταλείπει το Ναύπλιο, με τις ευχές των πολιτών.

Ο Βαυαρικός στρατός, εκτός από τις συνηθισμένες στρατιωτικές υπηρεσίες ασχολείτο και με διάφορα κοινοφελή έργα, που τότε είχε επείγουσα ανάγκη ο τόπος: συμπλήρωσε τις επισκευές οχυρωμάτων των φρουριών, έχτισε πέτρινη σκάλα με 960 σκαλιά στη Βορειοδυτική πλευρά του Παλαμηδίου, κάνοντας έτσι ευκολότερη την επικοινωνία με την πόλη του Ναυπλίου. Έφιαξε «Οπλοστάσιο» στο Ναύπλιο με ειδικούς ξένους τεχνίτες, ιδίως Βαυαρούς, ενώ κατεσκεύασε την πρώτη αμαξιτή οδό που συνέδεε το Ναύπλιο με το Άργος (12 χλμ.) και εργάστηκε για την αποκατάσταση της δημόσιας τάξης σ' όλο το Κράτος.

Στους Βαυαρούς στρατιώτες, που αποστρατεύτηκαν, δόθηκε στην Αρχαία Τίρυνθα «εθνική γή», για να φιάξουν δικό τους συνοικισμό. Όμως ο συνοικισμός αυτός, που είχε ονομασθεί «Νέα Τίρυνς» δεν έμελλε να ευδοκιμήσει, διότι οι κάτοικοί του Βαυαροί, αποδεκατίστηκαν από τον τύφο και την ελονοσία ή και από άλλες αρρώστιες, που ενέσκυψαν στην περιοχή. Ο Μιχαήλ Λαμπρινίδης, στο έργο του «Ναυπλία» (Αθήναι 1950, σελ. 315) μιλάει περί «πυρετών» κακοήθων, λαβόντων χαρακτήρα, ένεκα καταχρήσεως όπωρων άωρων ώς έπι τὸ πολὺ». Από τους επιζήσαντες, ελάχιστοι επέστρεψαν στη Βαυαρία. Οι ίδιοι εγκατεστάθησαν στο Ναύπλιο και στην Πρόνοια,

34. Βλέπε Μ. Φώσκολου, ό.π., σ. 44.

35. Βλέπε Μ. Ρούσσου-Μηλιδώνη, «Το Μνημείο Φιλελλήνων στο Ναύπλιο», Ανάπτυπο από το περιοδικό *Σύγχρονα Βήματα*, τεύχος 68, Αθήνα 1991, σ. 226.

ενώ μερικοί απ' αυτούς αργότερα πήγαν στην Αθήνα. Από το συνοικισμό των Βαυαρών, δεν απέμεινε αξιόλογο ίχνος.

Την 6η Φεβρουαρίου 1836, ο Βασιλιάς της Βαυαρίας *Λουδοβίκος*, ήλθε στην Ελλάδα, για να επισκεφθεί το γιό του τον Όθωνα. Επισκέφθηκε το Ναύπλιο και έγινε επίσημα δεκτός στην είσοδο της πόλης, απ' το Δημοτικό Συμβούλιο Ναυπλίου και το Δήμαρχο *Σπύρο Παπαλεξόπουλο*, ο οποίος τον προσφώνησε. Τότε, προς τιμήν του Λουδοβίκου δόθηκε επίσημος χορός στην μεγάλη αίθουσα του «Βουλευτικού» Ναυπλίου.

Ο Βασιλιάς *Λουδοβίκος*, σε ανάμνηση της Βαυαρικής αποικίας, διέταξε να ιδρυθεί περιφανές αναμνηστικό μνημείο, επί του βράχου που υπάρχει βορειοανατολικά της Πρόνοιας, στους πρόποδες του οποίου είχαν ταφεί οι Βαυαροί στρατιώτες, όσοι είχαν πεθάνει από επιδημία τύφου τα έτη 1833-34.

Λαμβάνοντας τη διαταγή αυτή, ο γλύπτης *Κρίστιαν Ζίγκλερ*, με δαπάνη του Βασιλιά, ελάξευσε στο βράχο Λέοντα κοιμώμενο, όμοιο με εκείνον, που έστησαν οι Ελβετοί στη Λουκέρνη, προς τιμήν των συμπατριωτών τους, που είχαν σκοτωθεί στη Γαλλική Επανάσταση (1789).

Ο Λέων παριστάνεται να κοιμάται ήρεμα και στα πόδια του υπάρχει επιγραφή, στη γερμανική γλώσσα:

DIE
OFFIZIERE UND SOLDATEN
DER
KOENIGLICHEN BAYERISCHEN BRIGADE
IHREN KAMERADEN

†
1833 UND 1834
ZUR VOLLENDUNG GEBRACHT
DURCH
LUDWIG KOENIG VON BAYERN
Η επιγραφή στα ελληνικά σημαίνει:

ΟΙ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΒΑΥΑΡΙΚΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥΣ ΤΟΥΣ

†
1833 - 1834
ΤΕΛΕΙΩΘΕΝΤΑΣ
ΔΙΑ
ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΒΑΥΑΡΙΑΣ

(εννοείται αφιερώνουν το παρόν μνημείον)

Τα αποκαλυπτήρια του «Λέοντα των Βαυαρών», έγιναν την 16η Νοεμβρίου 1841 και είναι χαρακτηριστικό το ειδοποιητήριο του Βασιλικού Επιτρόπου προς το Δήμαρχο Ναυπλίου, το οποίο βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο Ναυπλίου (ΔΗΜ Ι.Ι.*Ψ50, 1841):

« Ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Χότζ

Πρὸς

Τὸ Δημαρχεῖον Ναυπλίας

Ὁ ὑποφαινόμενος ἔχει τὴν τιμὴν νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Δημαρχίαν Ναυπλίας, ὅτι αὐριον εἰς τὰς 11 ὥρας π.μ. θέλει ἀποκαλυφθῆ τὸ παρὰ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαβαρίας Λουδοβίκου Ι πρὸς ἀνάμνησιν τῶν τοῦ ἐπιβοηθητικοῦ Στρατοῦ ἀποθανόντων Βαβαρῶν τιθέμενον μνημεῖον εἰς Πρόνοιαν.

Παραδίδω, λοιπόν, ὡς Βασιλικὸς Ἐπίτροπος, τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς Δημαρχείας ἀπὸ τὴν ὄραν τῆς ξεσκεπάσεως πρὸς ὑπεράσπισιν κατὰ κάθε εἶδους φθορᾶς καὶ τοῦ ὁποῖου ἐπομένως ἡ μεγαλοπρεπὴς κατασκευὴ θέλει χρησιμεύσῃ ὡς στολισμὸς τῆς πόλεως Ναυπλίας, ὡς τὸ πρῶτον ἔργον τοιοῦτου εἶδους, μετὰ παρέλευσιν αἰώνων, εἰς τὴν νέαν ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα.

Ναύπλιον τῆ 15ῃ Νοεμβρίου 1841

Ὁ Ἐπίτροπος
ΧΟΤΖ ΑΝΤΙΣΣΕΤΟΣ

Ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία σήμερα στὸ Ναύπλιο.

Ὅπως φαίνεται καθαρά ἀπὸ τὰ ξενικά ὀνόματα τῶν καθολικῶν τοῦ Ναυπλίου τὸ ἔτος 1838, πού κατέγραψε ὁ τότε εφημέριός του Πέτρος Πριβιλέγγιος καὶ ἐπεκύρωσε δια τὴν ἀκρίβειαν ὁ Δήμαρχος Ναυπλίου Γ. Μ. Αντωνόπουλος, δὲν υπήρχαν ντόπιοι καθολικοί, παρὰ ελάχιστοι. Οἱ ξένοι καθολικοὶ τοῦ Ναυπλίου ἀπέθαναν, πολλοὶ μάλιστα ἀτεκνοὶ καὶ οἱ περισσότεροι ἀκολούθησαν τὸν Ὄθωνα στὴν Αθήνα.

Σύμφωνα με πηγές τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, στὸ Ναύπλιον σήμερα, διαμένουν περίπου δέκα (10) οικογένειες, πού ἀνήκουν στὸ καθολικὸ Δόγμα. Οἱ λατρευτικὲς τοὺς ἀνάγκες, ἐξυπηρετοῦνται στὸν καθολικὸ Ναὸ τῆς «Μεταμορφώσεως», ἀπὸ εφημέριο, πού ἔρχεται ἐδῶ σε τακτὰ διαστήματα. Ἐπίσης στὸν ἴδιο Ναὸ, ἐκκλησιάζονται οἱ ἀλλοδαποὶ τῆς ευρύτερης περιοχῆς, δηλαδὴ τουρίστες, ἐργάτες κλπ.

Ἡ Διεύθυνση-Νεωτέρων Μνημείων τοῦ Υπουργείου Πολιτισμοῦ, ἀνέλαβε ὡς ἀρμόδια τὴν ἀνακαίνιση τῆς ἀψίδας τῶν Φιλελλήνων, ἐνῶ χρηματοδοτεῖ ὡς ἰδιοκτῆτρια τὶς ἐπισκευὲς τοῦ Ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει χαρακτηριθεῖ διατηρητέο Μνημεῖο.

Ζωηρό ενδιαφέρον για την αξιοποίηση των Μνημείων αυτών, έχει εκδηλώσει και ο Δήμος Ναυπλιέων. Ο χώρος φωταγωγήθηκε και ευπρεπίστηκε, ενώ χρηματοδοτήθηκε και η κατασκευή της γλυπτής παράστασης με θέμα: «Φιλέλληνες μάχονται υπέρ Ελλήνων», για την οποία ήδη έχουμε μιλήσει. Η παράσταση εγκαινιάσθηκε στις 23 Ιουνίου 1990, παρουσία του Αρχιεπισκόπου Καθολικών της Αθήνας κ.κ. Νικολάου, από τον τότε Δήμαρχο Ναυπλιέων κ. Γεώργιο Τσούρνο.

Επιλεγόμενα.

Από τη μελέτη, που προηγήθηκε, εξάγονται ορισμένες εξηγήσεις, σχετικά με το φαινόμενο, της μη ύπαρξης καθολικών, σήμερα στο Ναύπλιο.

Η εμφάνιση εδώ πιστών του λατινικού Δόγματος είδαμε, ότι σχετιζόταν αρχικά με εμπορικές δραστηριότητες περιστασιακού χαρακτήρα. Οι Ενετοί, έχοντας κυρίως εμπορικά ενδιαφέροντα, κινούνταν, όπου έκριναν, ότι τα συμφέροντά τους εξυπηρετούνταν καλύτερα.

Η στάση των Ενετικών Αρχών επί Ενετοκρατίας, έναντι των Ελλήνων Ορθοδόξων, θα πρέπει να ερμηνευθεί και πολιτικά. Η διστακτικότητα των Ενετών έναντι της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ήταν και πολιτική επιλογή, για τη διατήρηση της κυριαρχίας στον τόπο. Η Καθολική Εκκλησία, κάθε άλλο, παρά είχε λόγους να αρνηθεί τις ευκαιρίες που δίνονταν για επέκταση των εκκλησιαστικών δικαιοδοσιών της. Μ' αυτό τον τρόπο, η πλειονότητα των Ελλήνων Ορθοδόξων, βλέπει με καχυποψία τις κινήσεις της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία ιστορικά συνδέθηκε με τον κατακτητή (Φράγκο ή Βενετό).

Η ευκαιρία που δίνεται, για ανάπτυξη του λατινικού στοιχείου, με τον ερχομό των Βαυαρών που συνόδευσαν τον Όθωνα, εξανεμίζεται, καθώς αυτοί οι ακόλουθοι του Βασιλιά, εγκαθίστανται στη νέα πρωτεύουσα, την Αθήνα, μαζί με τον Όθωνα.

Εδώ θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι οι κάτοικοι του Ναυπλίου, καλού και ευγενούς χαρακτήρος, ήταν ευκατάστατοι και πεπαιδευμένοι. Η ελληνική γλώσσα, εκφράζονταν εδώ, στην πιο καθαρή και γλαφυρή της έκφραση, ενώ είναι γνωστές και οι εμπορικές επιδόσεις των κατοίκων του Ναυπλίου³⁶.

Πιο συγκεκριμένα δεν υπήρχαν σημεία επαφής μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς τη διαφορά γλώσσας, νοοτροπίας, αγωγής και κυρίως, φρονήματος. Άλλο το ορθόδοξο φρόνημα και άλλο το λατινικό.

Εξάλλου σοβούσε δυσπιστία, επιφυλακτικότητα μέχρι περιφρόνησης

36. Βλέπε Γ. Αθ. Χώρα, Η Αγία Μονή Αρείας Ναυπλίου, εν Αθήναις 1975, σ. 126.

και από τις δύο πλευρές. Ας θυμηθούμε, την έκφραση «αδελφίσκοι» για τους Ορθοδόξους μοναχούς, στο έγγραφο του Φραγκίσκου Foscarì, που εξετάσαμε παραπάνω. Ενδεικτικό είναι και το γεγονός του σφετερισμού της μοναστηριακής περιουσίας της Μονής «Οσίου Θεοδοσίου» από τους Δυτικούς, επί Αργολίδος Αμβροσίου, για το οποίο ήδη έχουμε μιλήσει. Αυτά, μαζί με τον παραγκωνισμό των Ορθοδόξων Αρχιερέων, νομίζουμε, ότι εξηγούν την ανωτέρω εικόνα των σχέσεων Ορθοδόξων και Καθολικών στην Ναυπλία. Η κατάσταση αυτή ήταν αναγκαστικά ανεκτή, λόγω της πολιτικής συγκυρίας. Οι κρατούντες ήταν καθολικοί· τι μπορούσαν να κάνουν οι Ορθόδοξοι; Απλά ανέμεναν την ανεξαρτησία και όταν αυτή ήλθε, έστω με αλλαγή πάλι ξένου καθεστώτος, έσπευσαν να αποκαταστήσουν, την Ορθόδοξο Εκκλησιαστική Διοίκηση. Δηλαδή μετά τη Φραγκοκρατία και την Α΄ Ενετοκρατία και την παράδοση του Ναυπλίου στους Τούρκους δια συνθήκης, το επόμενο ακριβώς έτος (1541) έγινε ο διορισμός Μητροπολίτου Ναυπλίου, κατόπιν αιτήματος των Ναυπλιέων, προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αφού η Αργοναυπλία ήταν εκκλησιαστική επάρχια του Οικουμενικού Θρόνου, όπως και οι άλλες Μητροπόλεις της Πελοποννήσου μέχρι το 1833, οπότε έχουμε την ανακήρυξη του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας του νεοελλαδικού κρατιδίου.

Βέβαια, καθ' όλο το διάστημα της Ρωμαιοκρατίας, υπήρχε αντίδοση μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών. Όταν όμως απεμακρύνθησαν οι Καθολικοί κατακτητές, κατέρρευσε και το όλο πλέγμα των αναγκαστικών σχέσεων Ορθοδόξων και Καθολικών, διότι ακριβώς έλειπε ο εσωτερικός ιδεολογικός σύνδεσμος. Για τον αυτόν λόγο εξέλιπαν και οι Καθολικοί από την περιοχή.

Πάντως, ο ιστορικός αυτός διάλογος στην περιοχή του Ναυπλίου, μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών, έχει προσδώσει στην πόλη, μια αναμφισβήτητη ιδιαιτερότητα, ιστορική, πνευματική και πολιτιστική.

Αρχιμ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Δ. ΚΟΡΟΜΠΟΚΗΣ

Ιεροκήρυξ Ι. Μητροπόλεως Αργολίδος

ΕΛΕΝΗ Ε. ΚΟΥΚΟΥ
Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ 1828 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Τὰ ανέκδοτα αὐτὰ ἔγγραφα, πού πρωτοδημοσιεύονται στὰ «Ναυπλιακά Ἀνάλεκτα», ἀποτελοῦν μηδαμινὸ ἀριθμὸ ἀπὸ τὸν τεράστιο ὄγκο τῶν ἐγγράφων, ὅλων σχετικῶν μὲ τὴν τότε πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ Ναύπλιον.

Εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔγγραφα, πού στέλνει ὁ πρῶτος Κυβερνήτης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, Ἰωάννης Καποδίστριας, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφιξή του στὴν Ελλάδα. Καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔγγραφα πού στέλνουν πρὸς αὐτὸν οἱ διορισθέντες ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ὅπως καὶ ὁ προσωρινὸς Διοικητὴς τῆς πόλεως τοῦ Ναυπλίου, Ἰωάννης Θεοτόκης.

Ὅταν ὀλοκληρωθεῖ τὸ τεράστιο ἐρευνητικὸ ἔργο, πού ἀφορᾷ στὴν ὀργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του, ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, κατὰ τὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ διάστημα, πού τὸν ἄφησαν νὰ ζήσει καὶ νὰ μεγαλοουργήσει, ἀπὸ τὶς 8 Ἰανουαρίου τοῦ 1828 μέχρι τὴν ἀποφράδα ἡμέρα τῆς 27ης Σεπτεμβρίου 1831, θὰ γίνουν γνωστὲς καὶ γιὰ τὴν πόλη τοῦ Ναυπλίου, ὅπως καὶ γιὰ ὀλόκληρη τὴν τότε ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, ἄγνωστες καὶ συγκλονιστικὲς ἱστορικὲς σελίδες. Σελίδες πού τις ἔγραψε, μαζὶ μὲ τὸν μαρτυρικὸ ἑλληνικὸ λαό, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ «Ἄνθρωπος - ἀποκάλυψη», ὅπως εὐστοχα τὸν χαρακτήρισαν οἱ σύγχρονοὶ του.

Α΄

Αρ. 221

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

*Πρὸς τὸν Κύριον Ἰωάννην Θεοτόκην, προσωρινὸν
Διοικητὴν τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Ναυπλίου*.*

Ὁδηγίαι,

Ἡ Κυβέρνησις, ἣτις σὲ ἐμπιστεύεται εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν τὴν

---

* Γ.Α.Κ., Ἑκτακτοὶ Ἐπίτροποι, Φ. 1, Ἄρ. 221.

προσωρινήν Διοίκησιν τοῦ Ναυπλίου, δεικνύει πόσον ἐπιστηρίζεται εἰς τόν ζῆλον καί εἰς τήν ἀφοσίωσίν σου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Τόσον ἡ ἐπαρχία, ὅσον καί ἡ πόλις ὑπέφεραν πολυειδεῖς δυστυχίας καί δικαίως ζητοῦσι καί αἱ δύο ταχεῖαν βοήθειαν· ἀλλά τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν εἰς τήν ἐξουσίαν μας διὰ νὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς αὐτήν τήν ἀνάγκην, εἶναι μικρά. Μ' ὄλον τοῦτο ἡ δικαία καί σταθερά χρῆσις αὐτῶν ἡμπορεῖ νὰ προξενήσῃ βαθμηδόν τήν ἐπανόρθωσιν καί τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καί τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου πόλεως.

Δὲν πρέπει νὰ ἀναβῆς εἰς τὰ αἷτια τῶν δυστυχιῶν αὐτῶν, διὰ νὰ γνωρίσῃς τήν φύσιν τῆς θεραπείας, εἰ μὴ τότε μόνον, ὅταν διαταχθῆς ἐπὶ τούτου παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν γένει δὲ θέλεις μεταχειρισθῆ ἑκεῖνα τὰ μέσα τῆς θεραπείας, τὰ ὁποῖα ἡ κυβέρνησις θέτει ὑπὸ τήν ἐξουσίαν σου, καί θέλεις εὐδοκιμήσει, μὲ μεγάλην τῆς εὐχαρίστησιν, ἀκολουθῶν τὰς ἐξῆς ὁδηγίας.

Α^{οῦ} Τὸ ὑπουργιῶν σου σὲ καθιστᾷ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δημοσίου οἰκονομίας τῆς ἐπαρχίας καί τῆς πόλεως, καί εἶσαι τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐκτελοῦνται αἱ διαταγαὶ τῆς Κυβερνήσεως. Θέλεις φροντίσει λοιπὸν νὰ λάβῃς πληροφορίαν τῶν ὑπαρχουσῶν διατάξεων, ὅσαι ἀφοροῦν τὰ χρέη τῆς Κοινότητος, τὰ ἐνεργούμενα παρὰ τῆς Δημογεροντίας. Καί θέλεις παρατηρήσει ἐκ τῶν πραγμάτων εἰς τί ἐνασχολεῖται αὐτῇ, καί τί παραβλέπουσα δίδει ἐξ ἀνάγκης αἰτίαν εἰς αὐτοδέσποτα μέτρα. Αἱ παρατηρήσεις σου αὗται θέλουν εἶσθαι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἀναφορῶν σου καί ἐπὶ τούτων τῶν ἀναφορῶν σου θέλει σε δίδει ἡ Κυβέρνησις τὰς περαιτέρω ὁδηγίας.

Β^{οῦ} Οἱ φυσικοὶ σου σύμβουλοι εἰς ὄλας τὰς κοινὰς ὑποθέσεις θέλουν εἶσθαι οἱ ἐν ἐνεργείᾳ Δημογέροντες· ὅθεν θέλεις τοὺς συμβουλευέσθαι καθὼς ἡ φύσις τῶν συμφερόντων τὸ ἀπαιτεῖ, χωρὶς νὰ δίδῃς τινὰ ἐπίσημον μορφήν εἰς τὰ μετ' αὐτῶν συμβούλιά σου. Ἐὰν δὲ οἱ Δημογέροντες μὲ τὴν πρώτην αὐτὴν δοκιμὴν ἐκπληρώσουν τὰς ἐλπίδας σου, θέλεις τοὺς προσκαλέσει μετὰ ταῦτα πλησίον σου, διὰ νὰ συσκέπτεσαι μετ' αὐτῶν κατὰ τὴν τάξιν ἐπισήμως, περὶ τῶν ὅσα μέλλεις νὰ προβάλλῃς εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Γ^{οῦ} Θέλεις ἀναλάβει τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀστυνομίας. Δὲν ἐννοῶ τὸ νὰ πλάσῃς σύστημα κατασκοπίας καί συκοφαντίας. Μακρὰν τῶν τοιούτων. Ἐννοῶ, τὸ νὰ λαμβάνῃς τὰ μέσα τοῦ νὰ πληροφορηθῇς μεθρησκευτικὴν ἀκρίβειαν τὰ διατρέχοντα εἰς τὸν τόπον, χωρὶς νὰ πληρώνης τὴν δούλευσιν αὐτήν, μ' ἄλλον τρόπον, παρὰ μὲ τὴν ἐνδειξίν τῆς εὐχαριστήσεώς σου, καί μὲ τὴν ὁποῖαν, κατὰ τὰς παρὰ σοῦ πληροφορίας, ἡ Κυβέρνησις, θέλει δείξει πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἀφιερῶνται μὲ τοῦτον τὸν τρόπον εἰς τὸ ὄφελος τῆς ἐπικρατείας. Ἡ διεύθυνσις τῆς

Ἄστυνομίας, ἥτις μέχρι τοῦδε ὑπήγετο εἰς τοὺς Ἄστυνόμους, ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπὸ σέ. Ἐπομένως ἔχεις τὴν ἄδειαν νὰ διορίσης εἰς τοῦτο τὸ χρέος τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἤθελες κρίνει ἀξιώτερον κατὰ τοῦτο. Ὁ διορισμὸς του ὅμως θέλει εἶσθαι τότε μόνον τέλειος, ὅπταν ἐπικυρωθῆ καὶ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Θέλεις καταβάλει ξεχωριστὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ πληροφορηθῆς τὴν κατάστασιν ὄλων τῶν οἰκογενειῶν, τὰς ὁποίας ὁ πόλεμος ἀπεδίωξεν ἀπὸ τὰς οἰκίας των, καὶ τὰς ἀνάγκασε νὰ καταφύγωσιν εἰς Ναύπλιον καὶ τὰ περίξ αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς τῆς Κυβερνήσεως εἶναι νὰ τὰς προμηθεύσῃ διὰ τινὰς ἡμέρας τὸν ἄρτον, μὲ ὑπόσχεσιν ὅμως νὰ τὸν κερδίζωσιν διὰ τοῦ κόπου των. Εἶδες δὲ μὲ ποῖον τρόπον καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν ἐνεργεῖται τὸ μέτρον τοῦτο εἰς Αἴγινα. Ἐπιφορτίζεσαι λοιπὸν νὰ προβάλλῃς εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἓν σχέδιον ἐργασιῶν, εἰς τὰς ὁποίας νὰ ἴσχυον νὰ μεθέξωσιν οἱ προειρημένοι πρόσφυγες. Τοῦτο δὲ τὸ σχέδιον θέλει ἔχει οὐσιώδη σκοπὸν τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ὑγίαν τῆς πόλεως καὶ τῶν περίξ τοῦ Ναυπλίου.

Τα καθημερινὰ ὅμως ἔξοδα πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν μέτρια· διότι θέλουν γίνεσθαι ἀπὸ τὰ ὀλίγα κεφάλαια, τὰ ὁποία ἡ χριστιανικὴ εὐσπλαχνία τῶν ἀλλογενῶν ἔθεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Κυβερνήσεως.

Ε^{ον} Ἡ Ἐκτελεστικὴ Δύναμις τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως τοῦ Ναυπλίου θέλει σύγκειται ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν φρουράν. Ὁ κύριος Πίσας, Ἴταλὸς θέλει τὴν διοικεῖ, καὶ μετ' αὐτοῦ συνεννοούμενος θέλεις προσπαθῆσαι, διὰ συνεργείας καὶ τῶν δημογερόντων, καὶ νὰ ὀργανισθῆ, καὶ νὰ βληθῆ εἰς ἐνέργειαν. Ὁ δὲ Κύριος Πίσας, ὁ ἴδιος θέλει διορισθῆ καὶ Πολιτάρχης.

Ἡ ἐν ἐνεργείᾳ ἐθνικὴ φρουρὰ δὲν θέλει λαμβάνει πρὸς τὸ παρὸν καμμίαν ἀπόλαυσιν. Ἀλλὰ θέλεις ἀσχοληθῆ χωρὶς ἀργοπορίαν μετὰ τῶν Δημογερόντων εἰς τὴν κατασκευὴν μιᾶς προσωρινῆς διατάξεως, διὰ τῆς ὁποίας νὰ γίνεται κατὰ τὸ παρὸν ἡ διανομὴ τῶν καθημερινῶν ταϊνίων εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς πολιταρχίας.

Μετὰ ταῦτα δὲ θέλεις φροντίσει καὶ περὶ τοῦ τρόπου, τοῦ νὰ εὐρεθῶσι καὶ εἰσοδήματα ἀστικά (Municipiaux), διὰ ν' ἀπαντηθῆ καὶ τοῦτο τὸ ἔξοδον, νὰ προμηθευθοῦν οἱ Μισθοὶ τῆς Διοικήσεως τῆς πόλεως, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τοιαῦτα ἔξοδα.

Ἐν Αἴγινῃ, τῇ 8 Φεβρουαρίου 1828

Ὁ Κυβερνήτης
Ἰωάννης Καποδίστριας
Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
Σ. Τρικούπης.

Β'

Ἄρ. 92

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος
Ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς τῆς Ἐπαρχίας καὶ τῆς
Πόλεως Ναυπλίου*

Πολλοὶ στρατιωτικοὶ ἀπὸ τὰς ἐνταῦθα μέχρι τοῦδε φρουρὰς ἔδωκαν εἰς ἐνοίκιον ὡς ἰδία τῶν κτήματα πολλὰ Ἑθνικῶν Οἰκοδομῶν. Κατὰ χρέος γνωστοποιῶ τὸ πρᾶγμα πρὸς τὴν ἐξοχώτητά Σας, καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ διατάξετε ἂν ἔχω νὰ θεωρήσω ὡς νόμιμα τοιαῦτα ἐνοικιαστικὰ ἔγγραφα ἢ ἂν ἀρχόμενος, ἀπὸ τὴν πρώτην τοῦ ἐγγιζόντος Μαρτίου, θέλω τὰ θεωρήσει ὡς ἄκυρα.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 24 Φεβρουαρίου 1828

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς

Ἰωάννης Θεοτόκης

Ὁ Γραμματεὺς

Ν. Γ. Παγκαλάκης

Γ'

Ἄρ. 146

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς πόλεως
Ναυπλίου**

Ἐπειδὴ τινὲς ὠφελούμενοι ἢ ἐπιστηριζόμενοι εἰς τὴν πρὸ μικροῦ ἀκαταστασίαν τῆς πόλεως ταύτης, οἱ μὲν ἐπεχείρησαν αὐτογνωμόνως νὰ οἰκοδομῶσιν εἰς ἔθνικους τόπους, ἢ νὰ ἐπιδιορθώσωσι δι' ἑαυτοῦς οἰκοδομὰς ἔθνικὰς, ἄλλοι δὲ μολονότι κατοικοῦσι εἰς ἰδιόκτητα, κτίζουσι καὶ χαλοῦσι σφετεριζόμενοι ἀλλότρια δίκαια.

Ἀπαγορεύεται γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ παροίκους τῆς πόλεως ταύτης νὰ μὴν κτίσῃ ἢ ἐπιδιορθώσῃ κανεὶς ὅποιονδήποτε οἰκοδόμημα χωρὶς ἐπίτηδες ἄδειαν τοῦ Προσωρινοῦ τούτου Διοικητηρίου.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 27 Φεβρουαρίου 1828

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς

Ἰωάννης Θεοτόκης

Ὁ Γραμματεὺς

Ν. Γ. Παγκαλάκης

* Γ.Α.Κ. Γραμματεία Οἰκονομίας, Φ. 2, Ἄρ. 92.

** Γ.Α.Κ. Συλλογὴ Βλαχογιάννη, Φ. 122, Ἄρ. 146.

Δ'

Εὐγενέστατε Διοικητὰ τοῦ Ναυπλίου Κύριε Ἰωάννη Θεοτόκη*

Ἐπίτροπός μου ἔχει καὶ ἕτερον γράμμα, διὰ τοῦ ὁποίου τὸν ἀποκαθιστῶμεν ἐπίτροπόν μου διὰ τὰς Καλύβας, ὅπου εἶναι κτισμέναι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἰδιοκτητοῦ ἐρείπιου, τὸ ὁποῖον ἔχομεν ἔνδον τοῦ Ναυπλίου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπληροφόρηθημεν, ὅτι ὁ ἐξοχώτατος Κυβερνήτης διέταξε νὰ κρημνισθοῦν ὅσαι καλύβαι εἶναι ἔνδον καὶ ἔξωθεν τοῦ φρουρίου, ἡ δὲ μετὰ τῶν παροικησάντων ἐν ταῖς Καλύβαις συμφωνίαν μας εἶναι, ὅτι ἐν ὄσῳ κáθηνται ἔνδον νὰ μὴ δώσουν διόλου ἐνοίκιον, ὅταν δὲ θελήσουν νὰ ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὸ φρούριον νὰ ἀφήσουν τὰ κεραμύδια, ὅσα ἔβαλον διὰ νὰ τὰς σκεπάσουν, καὶ τὰ ξυλικά, καὶ τὸ λιθάρι, ὅπου τὸ ἔβγαλαν ἀπὸ τὸ ἐρείπιον ὄλον, εἰς τὴν ἐξουσίαν μας· διὰ τοῦτο ἀναφερόμεθα πρὸς τὴν εὐγένειάν σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν, ἀφ' οὗ σᾶς παρρησιάσει τὸ τῆς ἐπιτροπείας γράμμα μας δι' ἀναφορᾶς του, νὰ τὸν γνωρίσετε ὡς ἐπίτροπόν μου, καὶ νὰ διατάξετε τοὺς παροίκους νὰ ἀφήσουν τὰ κεραμύδια καὶ τὰ ξυλικά πρὸς αὐτόν, κατὰ τὴν συμφωνίαν. Αὐτὸς δὲ νὰ παραλάβῃ τὰ κεραμύδια καὶ τὰ βάλῃ εἰς μέρος τοῦ ἐρείπιου ὡσαύτως καὶ τὸ λιθάρι, ἀφ' οὗ τὰς κρημνίσει, κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς ἐξοχώτητός σου, καὶ τὴν ξυλείαν.

* Ὑποσημειούμεθα μὲ σέβας.

1828 Μαρτίου 4, ἐν Σπέτζαις

Οἱ πολῖται
Κανέλλος Νοταρᾶς
Πανοῦτσος Νοταρᾶς
Σωτήριος Π. Νοταρᾶς

Ε'

Ἄριθ. 13

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Τὸ Πανελλήνιον

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος**

Ἀνεγνώσθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 433 ἔγγραφόν σας, ὁμοίως καὶ ἡ ὑπ. ἀριθ. 63 ἀναφορὰ τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Προσωρινοῦ Διοικητοῦ. Ἐγένετο ἡ ἀνήκουσα σκέ-

* Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἑκτακτοὶ Ἐπίτροποι καὶ Προσωρινοὶ Διοικηταί, Φ. 123.

** Γ.Α.Κ. Γενικὴ Γραμματεία, Φ. 25, Ἄριθ. 13.

πισ περί τῶν ἐθνικῶν Προσόδων τῆς ἐπαρχίας Ναυπλίου, περί τῆς καθάρσεως τῆς πόλεως καί περί τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κοινότητος, καί καθυποβάλλεται εἰς τήν ἐπίκρισιν τῆς Ἐξοχότητός Σας.

Αἱ Ἐθνικαὶ Πρόσοδοι τῆς ἐπαρχίας Ναυπλίου νὰ πωληθοῦν, ὡς καί αἱ λοιπαὶ τῆς Πελοποννήσου Πρόσοδοι, ἐννοούμεναι ἀπὸ πρώτης τοῦ ἰσταμένου Μαρτίου, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ λιμεναρχείου.

Ἐπειδὴ τὸ Τελώνειον τοῦ Ναυπλίου μὲ τὰ σκαλώματά του εἶναι πωλημένον ἄχρι τῶν 30 τοῦ ἐρχομένου Νοεμβρίου, νὰ μείνη εἰς τοὺς ἀγοραστάς. Ἀπὸ πρώτης δὲ τοῦ Δεκεμβρίου μέχρι τέλους τοῦ Φεβρουαρίου 1829 νὰ διορισθοῦν ἐπιστάται διὰ νὰ κάμουν τὴν σύναξιν ὑπὲρ τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου.

Νὰ ζητηθοῦν οἱ ἐπιστάται τῶν Δασμῶν λογαριασμόν τῶν ὄσα ἐσύναξαν ἄχρι πρώτης Μαρτίου.

Νὰ πωληθῆ ὁ Στατήρ καί τὸ κοιλὸν κατὰ τὸν ἐκδοθέντα παρὰ τῆς Βουλῆς Νόμον, πλην ν' ἀποζημιωθῆ ὁ ἀγοραστὴς τοῦ στατηῆρος Κανελλόπουλος, ὅστις παρητήθη διὰ τὴν γενομένην τοῦ Νόμου τροποποίησιν.

Νὰ πωληθοῦν καί οἱ Μύλοι τοῦ Ναυπλίου μὲ τὰς λοιπὰς προσόδους. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ περιουνοὶ ἀγορασταὶ ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τὸν Βέρβρεν καί ἐξημιώθησαν, ν' ἀποζημιωθοῦν ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον, καί τοῦτο ἀπὸ τὸν ἀδικήσαντα αὐτοὺς Βέρβρεν.

Ἐπειδὴ τὸ ὕγειονομεῖον δὲν ἐπωλήθη, νὰ ζητηθῆ ὁ λογαριασμός τῶν ὄσα χρήματα ἐσυνάχθησαν ἀπὸ αὐτό, ὅθεν ἀνήκει.

Τὰ ἰχθυοτροφεία Ναυπλίου καί Χαϊδαρίου, ἐπειδὴ εἶναι πωλημένα μέχρι 28 τοῦ ἐρχομένου Ἰουνίου, νὰ πωληθῶσι τὸν Ἰούλιον. Τὰ δὲ τοῦ Θηνίου καί κονδυλίου νὰ πωληθῶσιν ἀπὸ πρώτης Μαρτίου, ἐπειδὴ ἐτελείωσεν ἡ προθεσμία τῆς συνάξεώς των.

Νὰ ζητηθῆ ἀπὸ τὸν Προσωρινὸν Διοικητὴν κατάλογος τῶν ἐθνικῶν ὀσπιτίων καί ἐργαστηρίων, σημειῶν πόσα ἐξ αὐτῶν εἶν' ἐνοικιασμένα, εἰς ποίαν τιμὴν καί ἕως πότε. Πόσα δὲ μένουσιν ἀνενοικίαστα, καί αὐτὰ νὰ τὰ ἐνοικιάσῃ

Καὶ ταῦτα μὲν περί τῶν ἐθνικῶν προσόδων τοῦ Ναυπλίου, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς τὸ ἔθνικὸν Ταμεῖον.

Περί δὲ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κοινότητος ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει ν' ἀπαντῶνται τ' ἀποβλέποντα τὴν κάθαρσιν καί τὴν ἐσωτερικὴν εὐταξίαν τῆς πόλεως Ναυπλίου, τὸ Πανελλήνιον γνωμοδοτεῖ νὰ διορισθῆ ταμεῖον ἰδιαίτερον τῆς Κοινότητος τοῦ ὁποίου τὴν φυλακὴν καί διεύθυνσιν νὰ ἐμπιστευθῶσιν ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς καί οἱ Δημογέροντες καί ἀπὸ αὐτοὺς ἢ ἀντ' αὐτῶν ἀπὸ ἐπιστάτας διορισμένους ἀπὸ τοὺς ἰδίους καί ἀπὸ τὸν προσωρινὸν Διοικητὴν, νὰ συνάζωνται τακτικῶς καί νὰ κατατίθενται εἰς τὸ ρηθὲν ταμεῖον τὰ ἐπόμενα εἰσοδήματα.

Δέκα εἰς τὰ ἑκατὸν ἀπὸ τὰ ἐνοίκια τῶν ἐν Ναυπλίῳ ὀσπιτίων καὶ ἐργαστηρίων τόσον ἐθνικῶν, καθὼς καὶ ἰδιοκτητῶν, τὰ ὁποῖα θὰ πληρώνονται εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κοινότητος ἀπὸ μὲν τὸ ἐθνικὸν Ταμεῖον διὰ τὰ ἐθνικά, ἀπὸ δὲ τοὺς ἰδιοκτήτορας διὰ τὰ ἰδιόκτητα.

Μισὸν εἰς τὰ ἑκατὸν ἀπὸ ὅλα τὰ ἰδιόκτητα ὀσπίτια καὶ ἐργαστήρια, ὅσα χρησιμεύουσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδιοκτήτορας πρὸς κατοικίαν καὶ πραγματείαν ἢ ἐμπόριον, λογιζόμενον ἐπάνω εἰς τὸ ὄλον τῆς τιμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἠγοράσθησαν παρ' αὐτῶν, καὶ πληρωνόμενον ἀνὰ ἓν τρίτον εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τετραμηνίας καὶ τοῦτο δι' ἓνα καὶ μόνον χρόνον.

Ἄπὸ τοὺς πραγματευομένους ἢ ἐμπορευομένους, ὅσα κρατοῦσιν ἐργαστήρια εἰς Ναύπλιον, διαιρούμενα εἰς τρεῖς τάξεις, νὰ συνάζωνται:

γρόσια δώδεκα τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς πρώτης τάξεως.

γρόσια ἕξ τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς δευτέρας τάξεως.

καὶ γρόσια τρία τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς τρίτης τάξεως.

Ἄπὸ τοὺς μὴ ἔχοντας ἰδικὰ τῶν καὶ κατοικούντας εἴτε εἰς ἐθνικά, εἴτε εἰς ἰδιόκτητα ὀσπίτια μὲ τὸ ἐνοίκιον, διαιρούμενα ὁμοίως εἰς τρεῖς τάξεις, νὰ συνάζωνται:

γρόσια δέκα τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς πρώτης τάξεως.

γρόσια πέντε τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς δευτέρας τάξεως καὶ

γρόσια δύο τὸν μῆνα δι' ἐκεῖνα τῆς τρίτης τάξεως.

Ἄπὸ τοὺς ἐνοικιαστὰς τοῦ Τελωνείου νὰ συνάζωνται ἓν εἰς τὰ ἑκατὸν κατὰ μῆνα ἐπάνω εἰς τὴν καθημερινὴν σύναξίν των. Ἄπὸ δὲ τοὺς ἀγοραστὰς τῶν δασμῶν, τῶν ἰχθυοτροφείων, καὶ τοῦ λιμεναρχείου μισὸν εἰς τὰ ἑκατὸν, λογιζόμενον ἐπάνω εἰς τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς των, ὁμοίως καὶ μισὸν εἰς τὰ ἑκατὸν κατὰ μῆνα ἐκ τῶν συναζομένων ἀπὸ τοὺς ἐπιστάτας τοῦ ὑγειονομείου.

Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτων ἐλπίζει τὸ Πανελλήνιον νὰ ἐξοικονομηθοῦν τὰ διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν Κάθαρσιν ἀναγκαιοῦντα ἐξοδα, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὰ θὰ συνάζωνται ἐκ διαλειμμάτων, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὸ ταμεῖον τῆς Κοινότητος, ὅσα ἐξοδα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν παροῦσαν, ὀλικὴν τοῦ Ναυπλίου Κάθαρσιν, τὰ ὁποῖα καὶ δὲν εἶναι μικρά, νομίζει καλὸν νὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον, εἰς χρέος τοῦ ἰδιαιτέρου τῆς πόλεως ταμεῖου ἀναγνωριζόμενα.

Τῆ 5 Μαρτίου 1828

Ἐν Αἰγίνῃ

Ὁ Πρόβουλος
Γεώργιος Κουντουριώτης

Ὁ Α' Γραμματεὺς
Ν. Σπηλιάδης

ΣΤ΄

Ἄρ. 381

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ἄ Ο Προσωρινὸς Διοικητῆς τῆς Ἐπαρχίας καὶ τῆς Πόλεως Ναυπλίου*

Καμία ἀπὸ τὰς ἐνταῦθα Ἐθνικὰς Οἰκίας δὲν εὐρίσκεται κενή. Ὅλοι κατέχονται ἀπὸ οἰκογενείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἄνδρες, καὶ ἀπὸ γυναῖκας μὴ νομίμους τῶν στρατιωτικῶν.

Αἰσθάνομαι ὅτι εἶναι δύσκολον κατὰ τὸ παρὸν νὰ παύσῃ τοιαύτη κατάχρησις, τολμῶ ὅμως νὰ ὑποβάλλω εἰς σκέψιν τῆς Ἐξοχότητός Σας, ὅτι ἐμποροῦσε νὰ προσδιορισθῇ τόπος ἔθνικὸς ἔξω τοῦ Ναυπλίου, τὸν ὁποῖον καλλιεργοῦντες νὰ ζοῦν οἱ εἰρημένοι ἄνδρες, καὶ αἱ μετ' αὐτῶν οἰκογένειαι, χωρὶς νὰ εἶναι εἰς βάρος τοῦ ἔθνους οὔτε διὰ μερίδας (ταῖνια) οὔτε διὰ οἰκήματα, τὰ ὁποῖα καὶ φθείρονται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω στρατιωτικούς.

Ἐὰν ὁ προσδιορισθεὶς τόπος τοὺς δίδῃ κἂν μέχρι τινὸς ἰδιοκτησίας δίκαιον, στοχάζομαι ὅτι θέλουν εὐχαριστηθῆ δι' αὐτὸ τὸ μέτρον.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 13 Μαρτίου 1828

Ἄ Ο Προσωρινὸς Διοικητῆς

Ἰωάννης Θεοτόκης

Ἄ Ο Γραμματεὺς

N. Γ. Παγκαλάκης

Ζ΄

Ἄρ. 382

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ἄ Ο Προσωρινὸς διοικητῆς τῆς Ἐπαρχίας καὶ τῆς Πόλεως Ναυπλίου**

Καθ' ἐκάστην ἐπισωρεύονται διαταγαὶ τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ, τῶν ἐνταῦθα φρουρῶν πρὸς τὸ Προσωρινὸν τοῦτο Διοικητήριον, διὰ μερίδας (ταῖνια) πολλῶν οἰκογενειῶν Σουλιωτῶν, Μεσολογγιτῶν καὶ ἄλλων Ρουμελιωτῶν, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθεκάστην διδομένων μερίδων συμποσοῦται περὶ τὰς χιλίας τριακοσίας.

Ἡ ἔπαρξια αὕτη, ὡς Σᾶς εἶναι γνωστόν, δὲν ἔχει πόρους πρὸς τὸ παρὸν,

* Γ.Α.Κ., Γενικὴ Γραμματεία, Φ. 31, Ἄριθ. 381.

** Γ.Α.Κ. Γενικὴ Γραμματεία, Φ. 31, Ἄριθ. 382.

διὰ νὰ προφθάνη τὰς ἀπαιτούμενας καθεκάστην δαπάνας. Παρακαλεῖσθε λοιπὸν νὰ μ' ἐπιτάξετε ἢ Ἐξοχότης Σας, πῶς ἔχω νὰ ἐκβῶ ἀπὸ τὴν παρούσαν ἀμηχανίαν, καθότι ἐπρόστρεξα εἰς τὸν Γενικὸν Ἀρχηγὸν τῶν φρουρῶν καὶ μὲ ἀπεκρίθη ὅτι καὶ αὐτὸς εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν περὶ χρημάτων ἀμηχανίαν.

Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 13 Μαρτίου 1828

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητῆς

Ἰωάννης Θεοτόκης

Ὁ Γραμματεὺς

Ν. Γ. Παγκαλάκης

Η'

Ἄριθ. 472

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν Ἐξοχότατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητῆς τῆς Ἐπαρχίας καὶ πόλεως Ναυπλίου*

Ἡ χαρμόσυνος ταύτη ἑορτὴ τοῦ Πάσχα πανηγυρισθεῖσα παρ' ὄλων τῶν ἐνταῦθα κατοίκων, παροίκων καὶ στρατιωτικῶν τῶν φρουριῶν καὶ φρουρῶν μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης εὐτελοῦς διατηρήσεως τῆς εὐταξίας εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καθ' ἃς διαταγὰς ἐξέδωκε τὸ Διοικητήριον τοῦτο, ἐπροξένησε μεγάλην χαρὰν καὶ εὐαρέστησιν εἰς ἕκαστον εὐαίσθητον θεατὴν καὶ εἰς τὸ Διοικητήριον, διὰ τὴν ἐκ μέρους ἀπάντων ὑπακοὴν καὶ ὑποταγὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν συντήρησιν τῆς εὐταξίας καὶ εὐνομίας τῆς πόλεως ταύτης, καὶ περιπλέον διὰ τὴν προθυμίαν ὅπου ἔδειξαν καὶ δεικνύουν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Διοικητηρίου καὶ τῆς Α. Ἐξοχότητος. Ὡστε δικαίως ἤθελεν εἶπη τις ὅτι ἡ εὐταξία καὶ ἡ εὐνομία, ὁμοιάζει μ' ἐκείνην Πόλεως Εὐρωπαϊκῆς εὐνομούμενης καὶ ὅτι, ἂν ἔλλειπε μέχρι τινὸς ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας καὶ τὰς πόλεις των, αἰτία ἦν ὄχι, ὅτι αὐτοὶ ἦσαν ἀνεπίδεκτοι τῆς ἀρετῆς ταύτης, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχοντες τότε πρωτοτύπους τῆς ἀρετῆς καὶ ἐνάρετον ὁδηγόν, ἔσπευδον πλανώμενοι εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν.

Τὴν φυσικὴν ταύτην κλίσιν πρὸς τὴν ἀρετὴν τῶν ἐνταῦθα κατοίκων, τὸ Διοικητήριον τοῦτο συναισθανθὲν καὶ τὸ εἰς τὰς διαταγὰς τῆς μέγα σέβας ἀπάντων γενικῶς, τὰ ἀναγγέλει εὐχαρίστως πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα.

Τὸ Διοικητήριον τοῦτο εὐγνωμονεῖ προσέτι, διὰ τὸ ἄγρυπνον καὶ προ-

σεκτικὸν ὄμμα τοῦ τε Α^{ου} φρουράρχου τῶν φρουρίων Κυρίου Ἐϋδεκ καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Πολιτικῆς φρουρᾶς Κυρίου Β. Πίζα. εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄσων τὸ Διοικητήριον τοῦτο ἐξέδωκε διαταγῶν.

Τῆ 28 Μαρτίου 1828, ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς

Ἰωάννης Θεοτόκης

Ὁ Γραμματεὺς

καὶ δι' αὐτὸν

Ὁ ἐπιστάτης τῆς Ἀστυνομίας

Ἐμμ. Ρενιέρης

Αγάπη - Ζωή

Πέρα απ' όποια ξέρα και σπηλιάδα
χίλια μίλια γυρνούν τα χελιδόνια
στη χώρα των μακάρων, την Ελλάδα,
στο δρόμο που χάραξαν χρόνια αιώνια.

Άποικο φτερωτό ζευγάρι με χαρωπή λαλιά
φροντίζει στις φωλιάς του το ρημάδι
τη γόνιμη στιγμή την Απριλιά
στης άνοιξης τ' ολάνθιστο λιβάδι.

Νόστιμον ήμαρ νικητή που παίρνει μονοπάτια,
στου γονικού του σπιτικού τον ίσκιο να γυρίσει.
Στερεύουν της καλής τα δακρυσμένα μάτια
στης Εύνης τη φωτιά νέα ζωή θ' ανθίσει.

Αγάπη —ώ εσύ— τον κόσμο όλον κυβερνάς.
Της ζωοδόχου σου πηγής μας ραίνουνε οι στάλες
με το χρυσό σου κύλικα ανέρωτο κρασί κερνάς
μας ανεβάζεις στις ζωής τις μαρμαρένιες σκάλες.

Δός μας ζωή και κράτησε το χέρι μας γερά,
μη μας αφίνεις στα Ορφικά του Άδου τα σκοτάδια,
Βάφτισε πρωταδέλφη μας νάματα τα νερά
να πιούμε νέκταρ θεϊκό στου ζέφυρου τα χάδια.

Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΩΝ ΑΛΟΓΩΝ

Επεισόδιο του '41

Ημέρες τ' Απρίλη. Στην παραλία του Ναυπλίου ο ήλιος έλαμπε ζείδωρος και η αύρα του μπάτη σκόρπιζε τις μυρωδιές της θάλασσας εκείνη την άνοιξη. Όλα είχαν μια διάσταση μακαριότητας τούτο το μεσημέρι, όμως κάτι το απροσδιόριστο πλανιόταν στον αέρα, κάτι σαν διάχυτη απειλή, μια αίσθηση ανησυχίας, κάποιου κρυφού μηνύματος απ' τον πόλεμο που μαίνονταν στα σύνορα. Ο ραδιοφωνικός σταθμός της Αθήνας έστελνε πάλι και πάλι εκείνο το λιτό και τραγικό ανακοινωθέν «ο στρατός αμύνεται του πατρίου εδάφους».

Κάτι το ασυνήθιστο ωστόσο γίνονταν στο λιμάνι. Άγγλοι αξιωματικοί, που όλο πλήθαιναν τις τελευταίες ημέρες, ανέκφραστοι σκανταγιάρανε τα νερά μετρώντας τα βαθικά. Κάποιοι είπαν πως έρχονταν ενισχύσεις από τη θάλασσα και ακόμη πως τα πρώτα πλοία φούνταραν στην «Αρβανιτιά» γεμάτα όπλα και πυροβόλα και άλογα —Ουγγρικοί ελάτες και Αραβικοί κέλητες— να σύρουν τα κανόνια και να καλπάζουν με ξιφήρεις τους ιππείς στη μάχη.

Τραβήξαμε γρήγοροι προς τα εκεί καθώς μεσουρανούσε ο ήλιος πάνω στην πόλη με ανάμικτες σκέψεις. Ήταν άραγε περιέργεια ή τα βήματα μας οδηγούσαν κατά την «Παναγίτσα» από το φόβο του ενδεχόμενου και τη διάχυτη ανησυχία ενός απροσδιόριστου κακού, ενός μελούμενου σκηνικού χωρίς συγκεκριμένες διαστάσεις.

Ένας πρωτόγνωρος αχός έφθανε από τον ουρανό και μικρά μαύρα στίγματα φάνηκαν κατά το Αρτεμίσιο που μεγάλωναν και ζύγωναν ανεβάζοντας το βουητό κρεσέντο που έσπαγε τ' αυτιά. Τα «Στούκας» γρήγορα και αναπάντεχα χύθηκαν πάνω στα πλοία και οι μπόμπες σήκωσαν ουρανοπίδακες. Ανήμποροι, τρομαγμένοι σκύναμε πάνω στη μητέρα γη καθώς οι επιδρομείς μαρσάροντας τις μηχανές τους τελείωναν το απάνθρωπο έργο και χάνονταν προς το βοριά. Υψώσαμε το βλέμμα προς τα πλοία όταν ο θόρυβος του πολέμου έσβηνε και τότε είδαμε: το ένα καράβι καίγονταν πλώρα-πρύμα, το άλλο είχε χαθεί στα κύματα, ενώ το τρίτο με τα άλογα χτυπημένο είχε

καθίσει στα ρηχά και με ξένερη την πλώρη του. Καθώς ζυγώσαμε στον τόπο της καταστροφής έντρομοι ακούσαμε καθαρά το θόρυβο απ' τις οπλές των αλόγων σαν μήνυμα αγωνίας και ικεσίας προς τους ανθρώπους να τα σώσουν από τη θάλασσα που αργά μα σταθερά ανέβαινε και γέμιζε το υπόστρωμα με θάνατο.

Στα φινιστρίνια φαίνονταν τα περήφανα κεφάλια των αλόγων που ρουθούνιζαν την έκκληση σωτηρίας σε μας που ο τρόμος της επιδρομής είχε παραλύσει κάθε λογική επιλογή και απόφαση. Και ξάφνου, λες από κάποια μυστική συμφωνία και παρόρμηση, λες απ' την Ανάσταση θαμένων αισθημάτων ανθρώπινης βοήθειας ο παγωμένος κόσμος ξεχύθηκε κατά τα πλοία να σώσει τ' άλογα που αργοπέθαιναν. Τα βαρκάκια λύσανε, κύκλωσαν το λαβωμένο καράβι και ανοίγοντας τις μπουκαπόρτες λευτέρωσαν τα ζώα που φθάσανε στη ξηρά φρουμάζοντας με λυτές τις χαιίτες τους.

Ο Γερμανός όμως ήρθε πάλι και πάλι απ' τον ουρανό χτυπώντας το γερμένο καράβι να το αποτελειώσει, αλλά τα βαρκάκια σ' ένα αγώνα χρόνου αψηφώντας τις μπόμπες συνέχιζαν το σωτήριο έργο διεκδικώντας τη ζωή από τη θάλασσα που όλο ανέβαινε ώσπου έπεσε βαθύ το σκοτάδι και η προσπάθεια έμεινε για το πρωί.

Εκείνη τη νύχτα η πόλη δεν έκλεισε μάτι καθώς τα χτυπήματα των αλόγων στη σιδερένια φυλακή τους έφθαναν τραγικά και ακούγονταν τα απελπισμένα μουγκρητά τους και ο ρόγχος εκείνων που έπνιγε η αδυσώπητη θάλασσα. Λέγαμε όλοι μια μυστική ευχή να βαστάξει το σκαρί μέχρι το ξημέρωμα, να πάνε τα βαρκάκια να λυτρώσουν τα ζώα από το φριχτό πνίξιμο. Λέγαμε, αλλά πριν ακόμη φέξει τα μηνύματα ζωής λιγόστεψαν ώσπου σταμάτησαν για πάντα.

Η πόλις είχε βουβαθεί. Κάτι πικρό έμεινε στα χείλη μας.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ

Δικηγόρος

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΧΙΟΝΙ*Στὸν Τάκη Βαρβιτσιώτη*

Ἡ Νύχτα βρέχει ἄστρα
μέσα στὶς καλαμιές
Τὸ φῶς μὲ κούρασε
ἢ ἐκτυφλωτική του πρασινάδα.
Ἄνοιξα μακρὸ δρόμο στὸ σκοτάδι
Χιόνισε ἀπόψε
οἱ ἀδέσποτοι σκύλοι ἀναλήφτηκαν στὸν οὐρανὸ
Στὰ τζάμια μου κυματίζουν οἱ θάλασσες
Καθαρίζω μῆλα στὴν Ἄννα
(καὶ μοσχοβολᾷ τὸ δωμάτιο)
Ἄνοίγει δρόμους τρυφεροῦς ἢ βροχῆ
Ἄς χρόνος εἶναι μάρμαρο.
Ἄς χρόνος εἶναι χιόνι.

ΦΑΝΗΣ ΛΕΛΕΜΨΗΣ

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΠΛΙΟΥ
Ο ΣΤΑΪ-ΚΟΣ ΣΤΑΪ-ΚΟΠΟΥΛΟΣ

Με ἔσκαβαν
ἀφρισμένες θάλασσες
Κάτι πυρωμένα μεσημέρια τὰ καλοκαίρια
μὲς στοὺς σιτοβολῶνες
Τὰ τείχη πὺν τρέχουν στὸ χρόνο
μὲ κράτησαν στὴν πόλη
Ἡ μνήμη ἐκπωματίζει τὰ κρασιά της
καὶ περνῶ ἀλησμόνητες βακχικὲς νύχτες.
Τὸ Παλαμήδι τὸ κάστρο τῆς μοναξιάς μου
εἶναι γεμᾶτο πουλιὰ καὶ σκιὲς μὲ πανοπλίες.
Ἐπὸ κάτω ὁ γαλανὸς ἀργολικὸς σὰν μάτι
ὁ ἥλιος πὺν γεννᾶ καινούριες λιακάδες
Ἡ φωνή σου εἶναι μιὰ μικρὴ στάμνα μὲ δροσιά
Ἐλίκας τοῦ Παλαμηδιοῦ μέσα στὰ φρύγανα καὶ τὶς φωνές.
Οἱ σκύλοι πὺν πέτρωσαν
Ἐνόστος μὲ τὸ πανὶ του ἀρμενίζει...
Μέσ' ἀπ' τὰ νερὰ ἀναδύεται ὁ ἀπελευθερωτῆς
ὁ Σταΐκος Σταϊκόπουλος τοῦ Ἐναπλιοῦ.

ΦΑΝΗΣ ΛΕΛΕΜΨΗΣ

Η ΠΟΛΗ

‘Ο άνεμος πού αγαπήθηκε απ’ τις δροσιές
φυσοῦσε στά παράθυρα τῶν μοναχικῶν μιὰ νέα ἀρχή
“Ο,τι ἀγγίξαμε μὲ τὰ χέρια μαύρισε
κι ὅ,τι δὲν ἀγγίξαμε
ἔμεινε φωτοβόλημα
Κατηφόριζα τὸ στενάκι τοῦ “Αἰ-Σπυρίδωνα
κι ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας λαβωμένος μὲ
χαιρέτησε
Μέσα μου οἱ κρήνες, μέσα μου οἱ φοινικιές καὶ τὰ φυσημάτα
στά πεῦκα.
‘Η θάλασσα μὲ τὴ γαλάζια ποδιά της καὶ τὴν κορδέλα τῶν
ἀφρῶν.
Περπατοῦσα στὴν πάνω πόλη
μὲ τις μανταρινιές, τὰ γιασεμιά, τις νεραντζιές
‘Η σκιά τοῦ Παλαμηδιοῦ στά ροῦχα μου
Περπατοῦσα στὴν παλιὰ αὐλή
πού εἶναι μεγάλη ἴσα μὲ τὸν οὐρανὸ
‘Η πόλη κλειδώθηκε στὴν καρδιά μου.

ΦΑΝΗΣ ΛΕΛΕΜΨΗΣ

Ναύπλιο, Πρωτοχρονιά 1998

ΦΑΝΗΣ ΛΕΛΕΜΨΗΣ

GUNNAR EKELOF (ΓΚΟΥΝΑΡ ΕΚΕΛΕΒ):

Ένας Σουηδός ποιητής στο Ναύπλιο

«Στην ελληνική Νεάπολη
στο σκονισμένο πάρκο με τις αρρωστημένες φοινικιές
... αυτό το σιωπηλό μουσείο του κόσμου....»

Ή από το Ναύπλιο, την πολιτεία της ιστορίας και της μνήμης του παρελθόντος και του συνεχούς παρόντος, έχουν περάσει κατά καιρούς πολλοί επώνυμοι περιηγητές. Ένας από αυτούς είναι και ο Σουηδός ποιητής Γκούναρ Έκελεβ, από τους σημαντικότερους ανανεωτές της Σουηδικής ποίησης.

«... Άς σημειωθεί, τέλος ότι ο Έκελεβ δεν ήταν γνώστης μόνον των φιλοσοφικών ρευμάτων της Ανατολής, υπήρξε ακόμη έμβριθής μελετητής της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, καθώς και της βυζαντινής ιστορίας, για την οποία έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στο γεγονός, εξ άλλου, ότι έζησε για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα στο Ναύπλιο και στην Αθήνα, οφείλεται ή συχνή θεματική αναφορά ποιημάτων της συλλογής του: «Μιά νύχτα στο Οτοčas στην Ελλάδα. 1961». («Σύγχρονη Σουηδική ποίηση, είκοσι ποιητές του είκοστού αιώνα», Πρόλογος-Επιλογή-Μετάφραση: *Μαργαρίτα Μέλμπεργκ*, έκδ. «Γνώση», Αθήνα 1994).

Ο Γ.Ε. γεννήθηκε στη Στοκχόλμη το 1907 και πέθανε το 1968. Σπούδασε τη σανσκριτική και περσική γλώσσα στο Λονδίνο και στην Ουψάλα. Έργαστηκε ως κριτικός λογοτεχνίας και ήταν μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Spektum*. Ήταν από το 1958 μέλος της Σουηδικής Ακαδημίας. Έξέδωσε τις ποιητικές συλλογές: «Άργα στη γη» (1932), «Άγόρασε το τραγούδι του τυφλού» (1938), «Το τραγούδι του Φεριμπότ» (1941), «Μιά νύχτα στο Οτοčas» (1961) και άλλα.

ΦΑΝΗΣ ΛΕΛΕΜΨΗΣ

Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενο ποίημα τοῦ Gunnar Ekelöf εἶναι ἀπὸ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ του μὲ τίτλο: «Μιὰ νύχτα στὸ Οτοῦας» (1961) σὲ μετάφραση Μαργαρίτας Μέλμπεργκ.

ΤΟΤΕΜ - ΖΩΑ

Στὴν ἑλληνικὴ Νεάπολη*
 στο σκονισμένο πάρκο με τὶς αρρωστημένες φοινικὲς
 πάνω ἀπ' τὴν γκρίζα θάλασσα
 τὴ γεμάτη με ἀνέκφραστα χρώματα καὶ ναυάγια
 αὐτὸ το σιωπηλὸ μουσεῖο τοῦ κόσμου:
 Το χταπόδι, κρυμμένο στο βάθος τῆς γυάλινης γωνιάς
 με τὰ εξογκωμένα μάτια του· κυνηγώντας
 μίᾳ ρυθμικὴ σειρά φουσκάλες ἀνεβαίνει
 καὶ ἕξι ἐφτά σουπιές ψηλά χορεύοντας
 με τὶς μεμβράνες τους νὰ πάλλονται πρὸς τὶς στιλπνὲς πλευρὲς του
 κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῆς ἐπιφάνειας
 Πετούμενα καὶ πεταλούδες τοῦ βυθοῦ
 με διπλωμένα τὰ φτερά σε φιλντισένιο ρύγχος
 χορεύοντας καὶ πρὸς τὰ εμπρὸς ὅλες συγκλίνοντας
 σε κύκλο ἀγγίζοντας τὴν κορυφή καὶ ἀργὰ τὸ βάθος
 με γλαρωμένα μάτια ἀπὸ ἠδονή
 σουπιές τὶς μεμβράνες πλαταγίζοντας
 καὶ με τὸ ταίρι τους διαρκῶς ἀλλάζοντας τὴ θέση
 ψηλότερα χαμηλότερα. — Ξέρω τι παίζουν
 παίζουν τὸ ρεῦμα· τὸ υπόγειο ρεῦμα τῆς θάλασσας· τὸ
 εὐρρωστο ἐνάντιο ρεῦμα
 ποὺ παλλόμενες τὶς συγκρατεῖ
 πάνω ἀπὸ τὸ ἐνδереύον βάθος.

ΓΚΟΥΝΑΡ ΕΚΕΛΕΒ

* Ναύπλιο (Napoli di Romania).

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

Ο Ναυπλιώτης ποιητής Νίκος Δ. Καρούζος (Άργος, 17.7.1926 - Αθήνα, 28.9.1990) μνημονεύεται ως ο μεγαλύτερος μεταπολεμικός ποιητής της Ελλάδας, που το έργο του μεταφράστηκε, σε φροντισμένες επιλογές, στα Σουηδικά, Αγγλικά και Γαλλικά. Συνεχώς αυξάνουν οι θαυμαστές του και οι φίλοι του έχουν ιδρύσει εταιρεία για την περαιτέρω διάδοση και μελέτη του έργου του. Ήδη κυκλοφόρησαν τα Άπαντά του από τον «Ίκαρο» σε δύο τόμους, το 1993 ο πρώτος, σσ. 338, και ο δεύτερος το 1994, σσ. 586. Πέρυσι, κυκλοφόρησε από την «Απόπειρα» μια μικρή συλλογή ποιημάτων με τίτλο «Θρίαμβος χρόνου», που είχε γράψει για ένα κορίτσι. Η Εταιρεία Φίλων Νίκου Καρούζου πραγματοποίησε 3ήμερο συμπόσιο, τον Οκτώβρη του 1993, στο παλαιό αμφιθέατρο της ιατρικής σχολής, στην Αθήνα, όπου φίλοι και ειδικοί μελετητές του έργου του παρουσίασαν 25 πρωτότυπες μελέτες, που δημοσιεύθηκαν το 1996 από τον «Ίκαρο» σ' έναν κομψό τόμο 250 σελίδων. Η φιλόλογος κ. Ελισάβετ Λαλουδάκη θα καταθέσει προσεχώς τη διδακτορική της διατριβή, στη Φιλοσοφική Αθηνών που είναι μελέτη στην ποιητική τέχνη του Ν. Καρούζου. Θα είναι μια, πιο εκτεταμένη, σπουδή από εκείνην που υπέβαλε το 1996 ως thèse στη σχολή Ανατολικών Γλωσσών (INALCO) στο Παρίσι για το DEA. Η ίδια ερευνήτρια ετοίμασε, και είναι υπό έκδοση, Άπαντα τα πεζά του ποιητή, από τον «Ίκαρο». Το πεζογραφικό έργο του είναι δοκιμιακό, με πρωτότυπη οπτική, όπου η ποιητική ματιά του Ν. Καρούζου είναι το κύριο χαρακτηριστικό, όπως μας έδειξε ήδη από το 1966 με το δοκίμιό του «Μεταφυσικές εντυπώσεις από τη ζωή ως το θέατρο (επανέκδοση «Ίκαρος» 1993).

Το έργο του Νίκου Καρούζου πλημμυρίζει η μυστική πνοή που κρύβεται πίσω από τις ψυχές και τα πράγματα. Το διακατέχει, αρχικά, η ορθόδοξη χριστιανική Μυστική πραγματολογία, όπου ο ποιητής φανερώνει, λεκτικά και εικονικά, την ουσία που φτάνει από τα ιερά πρόσωπα της Αγίας Γραφής —Παλαιάς και Καινής—, της ελληνικής φιλοσοφίας —κυρίως των προσωκρατικών—, της νεοελληνικής ποίησης, της παγκόσμιας λογοτεχνίας, της μουσικής στίξης, της ζωγραφικής αφάιρεσης, με ένα λόγο: της δημιουργικής πράξης. Μετά τις πέντες πρώιμες συλλογές του: «Η επιστροφή του Χριστού» (1954) «Νέες Δοκιμές» (1954) «Σημείο» (1955) «Είκοσι Ποιήματα» (1955) και «Διάλογοι» (1956), ανοίγεται στην παγκοσμιότητα της ποιητικής δημιουργίας (1961-1990) με 18 ποιητικές συλλογές, όπου η πρωτοτυπία της

ενόρασης αμιλλάται την προσωπική γλωσσική έκφραση. Άνοιξε, έτσι, νέους ορίζοντες στη σύγχρονη δημιουργία, θέτοντας την προσωπική του σφραγίδα στους στίχους του, που είναι αρμονικές εικόνες του παγκόσμιου πνεύματος. Είχε πολλούς φίλους και θαυμαστές —χριστιανούς, μαρξιστές, ομότεχνους, αναρχικούς και περιθωριακούς— αλλά κανείς δεν μπόρεσε να μιμηθεί την τέχνη του.

Ό,τι τον ενδιέφερε περισσότερο από κάθε τι άλλο, ήταν «η γραπτή τελειότητα» που την αναζητούσε επίμονα. Μόνο στην αρχή της ποιητικής του σταδιοδρομίας, το αιχμηρό φθινόπωρο του 1953, όταν ένωσε την έμπνευση του Θεού και την ποιητική κλήση, ως αίρεση του βίου παντός, παραχώρησε την «γραπτή τελειότητα» στην αγάπη του πλησίον, που, όπως ερμηνεύει ο ίδιος, είναι ο «σύνδεσμος της τελειότητας», κατά τον απόστολο Παύλο. Αυτά τα λέει, υπαινικτικά, στον πρόλογο της πρώτης —αλλά άγνωστης σήμερα— ποιητικής του συλλογής «Η επιστροφή του Χριστού» που γράφθηκε μέσα στο φθινόπωρο του 1953, όταν ήταν 27 ετών, και τυπώθηκε, σε ελάχιστα αντίτυπα, το Δεκέμβρη του ίδιου έτους, σε 40 σελίδες με 23 πρωτότυπα ποιήματα. Ο πρόλογος αυτός είναι, ένα ποιητικό μανιφέστο, που άνοιξε δρόμους στην ελληνική ποίηση, μετά τον πόλεμο. Τρεις ήταν τότε οι κυρίαρχες γραμμές της ποίησής μας: Η παραδοσιακή ομοιοκατάληκτη και εν πολλοίς φυσιολατρική ή μελαγχολική στιχουργία, η μοντέρνα ποίηση που άρχισε το 1931 με το Γ. Σεφέρη και τον Οδ. Ελύτη, και η κοινωνική, «προοδευτική» λεγόμενη ποίηση, που την ενσάρκωναν, όσοι οραματίζονταν την παγκόσμια επανάσταση. Ο Καρούζος καταλάβαινε πολύ καλά και τα τρία ρεύματα. Είχε σπουδάσει το Σολωμό, γενάρχη και αξεπέραστο αρχηγέτη της ποιητικής ποίησής μας και τους διαδόχους του. Είχε απομοιώσει τον ελεύθερο στίχο, όπως τον δίδαξαν ο Κωνσταντίνος Καβάφης, ο T. S. Eliot και οι υπερρεαλιστές ποιητές της δεκαετίας του 1930. Αλλά γνώριζε, από πρώτο χέρι, το όραμα της σοσιαλιστικής επανάστασης για ένα δίκαιο κόσμο, γιατί είχε μνηθεί στον κομμουνισμό από τον πατέρα του, το σπουδαίο δάσκαλο Δημήτριο Καρούζο († 1956) και είχε προσχωρήσει στην Αντίσταση. Φυλακίστηκε, μάλιστα, στην Ακροναυπλία και στο σημερινό αρχαιολογικό μουσείο. Το όραμά του, μετά τον πόλεμο, ήταν να συνδυάσει την ευαγγελική μυστική βιοτή με την επαναστατική συνοδοιπορία.

Αυτή η στάση του το έβγαλε στο περιθώριο. Δεν μπορούσε να συμβαδίσει ούτε με τη Δεξιά ούτε με την Αριστερή παράταξη. Ήταν ύποπτος και στις δύο. Η προσπάθειά του να συνταιριάζει χριστιανική παράδοση και κομμουνιστική πρωτοπορία ήταν ριψοκίνδυνη και αποκρουστική. Έτσι εξηγείται η παρεξήγηση που δημιουργούσε σε όλους. Αυτό μαρτυρεί το εξής ανέκδοτο, από τα ναυπλιακά δρώμενα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960: Είχε έρθει να μιλήσει στη βιβλιοθήκη «Ο Παλαμήδης» ένας πρωτοπόρος λογοτέχνης, ο κριτικός Αντρέας Καραντώνης. Μετά τη διάλεξη, οι ιθύνου-

ντες του Ναυπλίου του παράθεσαν δείπνο στην Παραλία. Κατά τα επιδόρπια, εκθειάζοντας τ' Ανάπλι, ο Αντρέας Καραντώνης είπε στους συνδαιτυμόνες του:

- Εσείς εδώ, έχετε έναν λαμπρό ποιητή.
- Ποιόν; τον ρώτησαν.
- Το Νίκο Καρούζο.
- Μα αυτός είναι κομμουνιστής, απάντησε ένας μεγαλόσχημος.

Αυτά είχαν καταλάβει οι συμπολίτες του. Αλλά και αργότερα, όταν ο Νίκος πήρε βραβεία και η δόξα του λάμπρυνε το Ανάπλι, ήταν αμελητέος και εθεωρείτο ιδιόρρυθμος. Τα ίδια έλεγαν, εξάλλου, και οι κομμουνιστές, που ποτέ δεν τον θεώρησαν δικό τους. Ήταν έλεγαν χριστιανός! Διάβαινε, λοιπόν, τα σοκάκια τ' Αναπλιού, έπινε ούζο στους καφενέδες, καπνίζοντας ασταμάτητα και αναπτύσσοντας ποιητικά θέματα στις παρέες του, στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής, της πόλεως.

Αυτό προσπάθησα να εκφράσω σ' ένα τετράστιχό μου, που δημοσιεύθηκε στο δεύτερο τόμο των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» (1995):

Απόλογος

Του Καρούζου η θλίψη
περπάτησε στ' Ανάπλι αθώρητη.
Ο κόσμος μαθαίνει την ποίηση
απ' τις ρεκλάμες.

Δηλαδή από τις δημοσιεύσεις στον Τύπο για τη μεγαλοσύνη του ποιητή μας. Και αυτό φάνηκε στ' αποκαλυπτήρια της προτομής του, στις 19 Μαΐου 1996, όταν λίγοι Αναπλιώτες παραβρέθηκαν. Την πρωτοβουλία είχε ο Δήμος Ναυπλιέων και ήταν πολλοί οι κλητοί. Αλλά λίγοι οι εκλεκτοί, που θα μπορούν να πουν στα παιδιά τους: —"Ήμουν κι εγώ σ' αυτά τα αποκαλυπτήρια!

Αλλά εδώ φτάνουμε στην καρδιά του θέματος: Τι μας λείπει σήμερα η ποίηση του Ν. Καρούζου; Όταν η γλώσσα της δεν έχει τα στολίδια του παλιού καλού καιρού, την ομοιοκαταληξία και το ρυθμό, που ήταν η απαραίτητη συντροφιά στα σαλόνια και τις βεγγέρες; Και η ποίηση του Ν. Καρούζου είναι δυσπρόσιτη: υπαινικτική, ερμητική μάλλον, εσωτερική και, στα στερνά του, σιβυλλική. Απαιτεί παρατήρηση, προσπάθεια εμβάθυνσης, εκλεκτική συγγένεια και έμπνευση. Κάτι, που ο βιαστικός αναγνώστης σήμερα δεν διαθέτει. Τον ελκύει η εικόνα της τηλεόρασης, η επιπολή των πραγμάτων. Ακούει ο σημερινός Αναπλιώτης για τη μεγαλοσύνη του Καρούζου, παίρνει ένα βιβλίο του, ευφραίνεται από τη μουσική των στίχων του, προπάντων των νεανικών χρόνων του, αλλά τίποτα περισσότερο. Δεν ενωτί-

ζεται το μήνυμα του ποιητή. — Είναι δύσκολος, ανακράζει, και πετά το βιβλίο με λύπη.

Γι' αυτό, είναι απαραίτητη η ερμηνεία. Να δούμε τον κοινωνικό και πνευματικό περίγυρο του ποιητή, πώς κατάκτησε τη γλώσσα του, πώς ξεκίνησε μέσα στη φωτιά του Εμφυλίου σπαραγμού, πώς αποφάσισε να σπουδάσει νομικά, ποιά ήταν πάνω η ορθόδοξη επιρροή του παππού του, του παπα-Πιτσάκη και της μητέρας του, της κυρά-Ντίνας, της οποίας πάντα νοσταλγούσε τη θαλπωρή, στο πατρικό σπίτι· δίπλα στο Δεσποτικό, με τον ανθισμένο κήπο· μπροστά στους καπνούς του τραίνου, που ήταν τα παιδικά του οράματα. Εμβαθύνοντας αυτές τις αφετηρίες του ποιητή μας, κερδίζουμε το κλειδί, για να τον προσεγγίσουμε αισθαντικά. Από αυτό το βήμα*, όπου μας δίνεται η ευκαιρία να προσεγγίσουμε τα πρώτα γραπτά του Καρούζου, τις 5, άγνωστες στους πολλούς, ποιητικές του συλλογές που δημοσίευσε μέσα στην τριετία 1954-1956. Γιατί ελάχιστα ποιήματα, από τις συλλογές αυτές, συμπεριλήφθηκαν στα Άπαντά του. Ίσως, γιατί ήταν πολύ ευαγγελικά. Ίσως πρόωρα. Ίσως αγχοτικά, όταν ο ποιητής, δεν είχε βρει ακόμη τη φωνή του.

Θα μελετήσουμε, λοιπόν, όλα τα πρώιμα ποιήματα του Νίκου Καρούζου. Συλλογή προς συλλογή, στίχο προς στίχο. Κάτω από το φως των μεταγενεστερών ποιημάτων του, δοκιμίων και συνεντεύξεών του. Θα συζητήσουμε με παιδικούς του φίλους, με συμμαθητές του, με συμφοιτητές του, με ειδικούς μελετητές του. Εδώ, στο φιλόδοξο ραδιόφωνο της Μητροπόλεως μας, που μας θυμίζει συχνά τα ποιητικά βιβλία της Αγίας Γραφής — από τον προφητάνακτα Δαβίδ ίσαμε τον ποιητικότερο Ιωάννη το Θεολόγο, που έγραψε την Αποκάλυψη, το τελευταίο βιβλίο της Καινής Διαθήκης. Καιρός, λοιπόν, να ιδούμε έναν μαθητή αυτού του αγαπημένου Ιωάννη στις μέρες μας.

Η μέθοδος που θα ακολουθήσουμε θα είναι απλή: Ένα τέταρτο εισαγωγής και ερμηνεία των ποιημάτων του Ν. Καρούζου και ένα τέταρτο της ώρας συζήτηση με τη αγαπητή φιλόλογο δ. Βασιλική Καλαμπούρδα, με την οποία θα προσπαθήσουμε να διεισδύσουμε στον καρουζικό κόσμο. Ο σταθμός θα δέχεται τα ερωτήματά σας και τις απορίες σας, που θα τα συζητάμε εδώ. Έτσι, η εκπομπή αυτή θα γίνει ένα φροντιστήριο εισαγωγής στην ποίηση του Ν. Καρούζου, ένα φροντιστήριο για την πόλη του και για όλη την Αργολίδα. Αν είμαστε τυχεροί και καρποφορήσει ο λόγος εδώ, μπορεί αυτή η έρευνα να αποτελέσει τη βάση για ένα βιβλίο, τον «Πρώιμο Νίκο Καρούζο».

ΠΑΝΟΣ ΛΙΑΛΙΑΤΣΗΣ

* Ραδιοφωνικός Σταθμός Μητροπόλεως Αργολίδας. Πρώτη εκπομπή (4.2.1997)· μέχρι σήμερα (15 Ιουνίου 1998), 30 εκπομπές.

ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ

ΕΝΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ Τ' ΑΝΑΠΛΙΟΥ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ (1712 - 1715)

Το Νοέμβρη του 1712 ο Μιχάλης Αντ. Μέλος, έπαικος Αθηναίος στ' Ανάπλι, αποφασίζει ν' ανοίξει στην πόλη δικό -του εργαστήρι, δηλαδή μαγαζί λιανικής πώλησης γενικού εμπορίου. Ός τότε ήταν συνεργάτης και συνεταίρος στο εμπόριο με τον μεγαλύτερο αδελφό -του Νικολό, αλλά ύστερα από τη διανομή των περιουσιακών -τους στοιχείων (Οκτώβρη του ίδιου έτους), αρνείται να περιοριστεί στις αγροτικές ασχολίες, που του ανατέθηκαν εξ ολοκλήρου σύμφωνα με το διανεμητήριο¹, και επιχειρεί την αυτόνομη είσοδό του στον εμπορικό κόσμο του Μοριά.

Η στιγμή δεν είναι κατάλληλη για ένα τέτοιο εγχείρημα, που μόνο ίσως η έλλειψη ενημέρωσης ή επαγγελματικής επάρκειας θα το δικαιολογούσαν.

---

1. Οι αδελφοί Νικολός και Μιχάλης Μέλος μαζί με την ηλικιωμένη μητέρα -τους εγκαταλείπουν την Αθήνα ακολουθώντας το μεγάλο κύμα μετοικεσίας των Αθηναίων στον Μοριά (1688) ύστερα από την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους (1687). Συγκαταλέγονται ανάμεσα στις οικογένειες που στον τόπο-τους ανήκαν στην Α' τάξη (βλέπε Κων. Ντόκος, «Η μετοικεσία των Αθηναίων στην Πελοπόννησο», *Μνήμων* 10 (1982) 119) και με βάση αυτό το κριτήριο ορίζονται από τις βενετικές Αρχές τα αγαθά που τους παραχωρούνται, ακίνητα (σπίτι και μαγαζί) στ' Ανάπλι, υποστατικά (χωράφια κι αμπέλια) στην περιοχή του Αργους. Τα σχετικά με την μετοικεσία και εγκατάσταση, των δύο αδελφών στ' Ανάπλι, τις μεταξύ -τους σχέσεις, τα περιουσιακά στοιχεία και τα της διανομής -τους βλέπε Ευτυχία Δ. Λιάτα, «Όψεις της κοινωνίας τ' Αναπλιού στις αρχές του 18ου αι. (Με αφορμή μιá διαθήκη)» *Ανθη χαρίτων*, Βενετία 1998, σ. 243-267. Ένας τρίτος αδελφός, ο Γεώργιος, είναι για χρόνια έμπορος στην Μαδρίτη απ' όπου θα φύγει το 1711 για να εγκατασταθεί ένα χρόνο αργότερα στην Βενετία και να συνεχίσει το εμπόριό του συνεργαζόμενος και με τους δύο αδελφούς -του. Η εμπορική δράση του Γεωργίου Αντ. Μέλου σκιαγραφείται στο Ευτ. Δ. Λιάτα, «Ένας Έλληνας έμπορος στη Δύση. Πορεία μιás ζωής από τον 17ο στον 18ο αι.», *Ροδονιά». Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα*, Ρέθυμνο 1994, τ. 1, σ. 279-298. Μερική αξιοποίηση υλικού από το αρχείο του Γ. Μέλου γίνεται και στο δημοσίευμα του Δημ. Χ. Γκόφα, «Ελληνικά εξαγωγικά κατά τας αρχάς του 18ου αιώνας» κατ' ανέκδοτον εμπορικήν αλληλογραφίαν, *Επιθεώρησις Εμπορικού Δικαίου* 24 (1973) 316-334.

Την άνοιξη του ίδιου χρόνου, κι ενώ ο ρωσοτουρκικός πόλεμος έχει ήδη λήξει από τον Ιούλιο του 1711 με ήττα του Μ. Πέτρου, τα νέα που από συγγενείς ή συνεργάτες της Βενετίας φτάνουν στο Μοριά είναι ανησυχητικά σχετικά με τις συνέπειες της ήττα και τις επιπτώσεις -της στις βενετοτουρκικές σχέσεις και το μέλλον των εμπορικών συναλλαγών. Όμως, αυτό το κλίμα ανασφάλειας κι αναμονής θα διαρκέσει λίγους μόνο μήνες και σύντομα η προσωρινή και μερική αναστολή του εμπορίου θα δώσει τη θέση -της σε ορμητικότερη δράση του εμπορικού κόσμου του Μοριά². Μέσα σ' αυτό, λοιπόν, το φαινομενικά έστω ομαλό και καθησυχαστικό κλίμα —τουλάχιστον για τον πολύ κόσμο και όχι βεβαίως για τους ιθύνοντες— η ζωή θα ξαναπάρει το δρόμο -της και στ' Ανάπλι, επιτρέποντας κάθε προσδοκία για επαγγελματική επιτυχία και σε άτομα όπως ο Μιχάλης Μέλος, επιτυχία που την προσδοκά μάλιστα να πραγματοποιηθεί σύντομα, με ορίζοντα τα 2-3 χρόνια.

Οι λόγοι που τον οδήγησαν σ' αυτή -του την απόφαση κινούνται τόσο στο χώρο της οικονομικής όσο και της κοινωνικής αναβάθμισης. Στο οικονομικό επίπεδο αφενός τα περιορισμένα κι αβέβαια εισοδήματα από τα κτήματα (μούκλια) του Αργους δεν του επέτρεπαν μιάν άνετη ζωή, όπως θα την επιθυμούσε· αφετέρου, σ' εκείνη την συγκυρία κρινόταν ασύμφορη η μεταφορά μετρητών από την Βενετία στ' Ανάπλι, επειδή η ανταλλαγή του βενετσιάνικου νομίσματος στο Μοριά ήταν σε βάρος του τσεκινιού. Καθώς, λοιπόν, στην Βενετία και στα χέρια του Γεωργίου Μέλου, μεγαλύτερου αδελφού κι αντιπροσώπου -τους, θα έπρεπε να αποδοθεί το μερίδιο του Μιχάλη από παλαιότερη κοινή αποστολή μεταξιών αυτού και του Νικολού στους Κοθωναίους (Ηπειρώτες μεγαλεμπόρους στην Βενετία), το ποσό αυτό συνέφερε να επενδυθεί σε εμπορεύματα που θα του αποστέλλονταν στ' Ανάπλι.

Στο κοινωνικό, εξάλλου, επίπεδο αρνείται τον υποβιβασμό και την ένταξή του αποκλειστικά στον αγροτικό κόσμο, περιορισμένος στις αγροτικές μόνο ασχολίες-του, ζώντας ανάμεσα στην αγροτική κοινωνία του Αργους, εξαθλιωμένος και απόλυτα εξομοιωμένος με τους χωριάτες, ενώ ο αδελφός -του θα ζει και θα κινείται ως μεγάλοςπραματευτής στην ανώτερη αστική κοινωνία τ' Αναπλιού³.

Οι παραπάνω λόγοι για την απόφασή του αυτή διατυπώνονται με σαφήνεια και γλαφυρότητα από τον ίδιο σε επιστολή -του προς τον μεγάλο αδελ-

2. Για τα πρό του πολέμου και το κλίμα που επικρατούσε στην περιοχή βλέπε Ευτ. Δ. Λιάτα, «Μαρτυρίες για την πτώση τ' Αναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715), *Μνημών* 5 (1975) 103-104.

3. Για την κοινωνική διάκριση ανάμεσα στον εμπορικό και τον αγροτικό κόσμο, όπως εκφράζεται από τις μαρτυρίες της εποχής πβ. και Ευτ. Δ. Λιάτα, «Οψεις...», σ. 249.

φό της Βενετίας, στην άμεση και αμέριστη υποστήριξη του οποίου, άλλωστε, και υπολογίζει⁴.

«... Ἐπίσης ἀπὸ ἄλλης μίαν γραφὴν ὅπου εἰς τὴν παρὸν σοῦ σηντροφεύου τὴν κόπιάν της θέλης καταλάβης πὸς ἔτρεξε ἡ χορισία μας μέ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν Νικολῶ, τώρα σιλογῶντας τὴ στράτα νά πιάσο καί πὸς νά εἰδῶ να κυβερνιθῶ δια νά μὴν γίνω παίγιον ἐβαλα λογισμῶν, καί βουλὴν καλὴν ὅτη να ἀνοιξο ἀργαστήρη νά πουλό λιανικά ὡς καθὸς ἔνε και ἄλλα ἀργαστήρια ὁμοίως ὡς τῶν Μίσαραλιῶτη⁵, διατὴ ἀνισῶς καί τῶν λογαρηασμῶν ὅπου ἔχο νά λάβο εὐτοῦ μῆσα, ἐάν τὰ σίκοσο σολδιά γηνετέ μου μεγάλη ἐξημία, καί ἔκαμα τῶν λογαρηασμῶν μου, καί θέλο νά χάσο μισό δοῦκάτο εἰς τό φλορή, καί ἐξόχος δια νά μὴν χάσο καί τὴν βοήθειαν τῆς αὐθεντίας σου. Ἐκεῖ ἐμίλησα τοῦ Νικόλου διὰ νά πιάσο τό ἀργαστήρι του ἐπιδητης, καί αὐτός ἔχει νάν τό νικιάσει καί θέλει νά τραβηχτὴ νά πάγει εἰς τοῦ Κούρουπου τό ἀργαστήρη καί ἐγὼ τοῦ ἤπουνα πὸς κάλιον δοσεμουτο ἐμένανε καί ὅσα σοῦ δῆδει ἄλος σοῦ δίδο καί ἐγὼ, ἐπιδητης καί νά κάθομε ἀπάνο μαζί μέ τὴν μητέρα μας, καί μοῦ ἤπε μέ ὄρεξην καλὴν πὸς μοῦ τό δῆδει· τοῦ ἤπουνα ἀκόμη πὸς ἡ αὐθεντία σου ἔχεις τό ἀγιούτο τοῦ ἀδελφοῦ μας τοῦ σιόρ Γεοργάκη καί ἐμένανε δια ποίαν ἀφορμὴ νά μοῦ λήψη τό ἀγιούτο του, μὴ δέν ἤμαι καί ἐγὼ ἀδελφός του; μὴ νά ἤμαι ἐγὼ ἐτέρου πατρός ἢ ἐτέρας μητρός; ἐγὼ ἤμαι ὁμογενές ὡς τῶν αὐθεντιῶν σου, πεδιά ἐνοῦ πατρός καί μίας μητρός. Τοῦ ἤπουνα ἀκόμη πὸς ὄντας ἡμαστενε εἰς τὰ ξένα χαίρια ὅπου μάς ἐκατακλεύτανε και ἐτρόγανε το ἐδεικόν μας⁶ μέ εἶχες καί τόρα ὅπου ἤλθες ἡ αὐθεντία σου καί ἐλπίζαμε νά λάβομε εὐτιχεία τόσον αὐτός ὡς καί ἐγὼ μέ ἐχόρισε καί μέ ἔστιλε ὄντας ἦνε δουλειά δια τὰ μούλκεια εἰς τό Ἄργος νά

4. Η επιστολή, χρονολογημένη στις 25.11.1712, συνοδεύει την πρώτη φατούρα που ο Μιχάλης στέλνει στον Γ. Μέλο να του ψωνίσει. ΕΙΒ - Παλ. Αρχείο, R. 146, φ. 6-7· πβ. και Ευτ. Δ. Λιάτα, «Οψεις...», σ. 247, 249.

5. Πρόκειται για το Νικόλο Μίσαραλιώτη, επίσης Αθηναίο μέτοικο (Κων. Ντόκος, «Η μετοικεσία...», σ. 115), συγγενή και περιστασιακά συνεργάτη των Μέλων. Με την αναφορά σ' αυτού το εργαστήρι κι όχι στου αδελφού -τους Νικόλου πιθανόν ο Μιχάλης να θέλει να δηλώσει ακριβώς τον τύπο του δικού -του μαγαζιού κι αυτός προσομοιάζει στου Μίσαραλιώτη μάλλον παρά στου Νικόλου, ο οποίος εκτός από το λιανικό ασκούσε παράλληλα και χονδρεμπόριο.

6. Πάγια και παμπάλαια η αντίληψη για την οικονομική εκμετάλλευση των ατόμων στο εργασιακό επίπεδο από συνεργάτες ή εργοδότες που είναι ξένοι· σ' αντίθεση, τα συγγενικά πρόσωπα και στον επαγγελματικό τομέα έχουν σχέσεις αλληλεγγυότητας μεταξύ -τους. Εδώ ο Μιχάλης υπονοεί τους Σάρους και τους Κοθωναίους, για τους οποίους όμως ο Νικόλος αντίθετα εκφράζεται πολύ θετικά και με ευγνωμοσύνη για την συνεργασία -τους.

πάο νάν τά τιράζο και δντας δέν έχο δουλειά ὄξο στό "Αργος νά ἔρχομε μέσα νά γιρίζο μέ το συψή στό-στόμα ὡσάν τῶν Κουτροκά ὄσο νά φάγο τό ἐδικό μου και τελειονοντάς το τότες να παγένο εἰς τῶν ἀδελφόν μου ξεσκοῦφωτος νά τοῦ λέγο, ἀδελφέ μου περηκαλό σε δανησέ μου ἓνα ρηάλη και δντας πουλήσο τό στάρη μου σοῦ τό δήνο εἰ νά προχρ(ε)όνο τῆν ἐντράδα μου και δντες τῆν ἔσηνάζο νάν τῆν έχο φαδόμενη...⁷

Ἐγὼ ἀδελφέ και πατέρα εἰς τῆν αὐθεντιά σου έχο ταῖς ἐλπίδες μου πρότα εἰς τόν θεδν και δεῦτερον εἰς τῆν αὐθεντιά σου και ὀλπίζο με το ἀγιούτο τῆς αὐθεντίας σου νά λάβο καλό ριζικό ἀπό τῆν σήμερον και ὀμπρός διατή ὀλπίζο εἰς τῶν Θεδν πός νά γίνεις πατέρας εἰς σέ λόγου μου. Ἐγὼ Θεοῦ θέλοντος μετά δέκα ἡμέρες ἀνοίγο τό ἀργαστήρη και ἄς εἶνε ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ και ἡ εὐχή της μέ λόγου μου. ... Ἐγὼ εὐτούτο ὀποῦ ἔκαμα και ἄνοιξα ἀργαστήρη τό ἔκαμα δια νά μῆν πάο και γίνο ἡσια μέ τούς χωριάτες και τό ἀναγγαιότερον μῆν μέ πάρη ἡ ντεσπρακιδν και ὁ θυμός και κάμο κανένα πάσο και ἦνε κατεσχεῖνει και δνειδος τοῦ ὀσπιτιού μας και θέλο γίνο και ἐγὼ παίγνοιον εἰς τόν Κόσμον διατή ἐγὼ δέν θέλο νά λάβη καμίαν ἐντορπῆν τό σπίτι μας ἀπό λόγου μου. Ἐγὼ ἀδελφέ και πατέρα καθός ἐχώρισα ἡθέλα νά πάρο τά ὀματιά μου νά πάγο ἀπόθεν ἔβλεπα ἡ νά ἔλθο εὐτοῦ μέσα εἰς τῆν αὐθεντία σου, ἀμά δια τῆν καιμένη τῆν μιτέρα μας και δια τά μούλκια νά μῆν χαθούσι και γίνει και τοῦ ἀδελφού μας ζιμιά ἔκαμα ὕπομονή...».

Απελπισία, λοιπόν, αβεβαιότητα για το μέλλον, αλλά και προσδοκία για μιὰ καλύτερη ζωή, ὑπόκεινται στην ἀπόφαση του Μιχάλη Μέλου ὕστερα ἀπό τον χωρισμό με τον ἀδελφό -του, ο οποίος, παρά την καταπίεση και εκμετάλλευση που ασκούσε σ' αὐτόν, του ἐξασφάλιζε, εντούτοις, κι ἓνα ελάχιστο σιγουριάς για την διαβίωσή του. Η σχέση ἐξάρτησης κηδεμόνα-κηδεμονευομένου (ἀφέντη-ὑποτακτικού, ἐξουσιαστή-ἐξουσιαζομένου), λειτουργεῖ και συντηρεῖται — ὄσο συντηρεῖται — εφόσον ο δεῦτερος αισθάνεται ἀδύναμος κι ἀνασφαλής ἔξω ἀπό το πλαίσιο που ο πρῶτος του προσδιορίζει· ἡ ρῆξη ἐπέρχεται εἴτε ἐξαιτίας της χειραφέτησης κι ἀπόκτησης αυτοπεποίθησης του κηδεμονευομένου ἀτόμου εἴτε, ὀπως στην συγκεκριμένη περίπτωση, γιατί ο ἐξουσιαστής ἐπιδιώκει την διακοπή σ' ἓνα σύστημα που κρίνει ὅτι πλέον δεν τον ἐξυπηρετεῖ.

Η διακοπή της συνεργασίας με σχέση ἐξάρτησης ἀνάμεσα στα δύο ἀδέλφια θα ἐπέλθει ἀπό τον ἰσχυρό, το Νικολό, ἐπειδὴ θα θεωρήσει ὅτι αὐτή

7. Γνωστό το μοτίβο της καταχρέωσης του αγροτικού κόσμου μέσω της προαγοράς του προϊόντος ἀπό τους ἐμπόρους· ἐπαναλαμβάνεται κι ἐδῶ με ἔμφαση ὡς ἀναπόφευκτη συνέπεια της περιορισμένης κυκλοφορίας χρήματος και της ἀνάγκης για ρευστό στις αγροτικές κοινωνίες.

καθίσταται πλέον επιζήμια για τον ίδιο εξαιτίας της ανικανότητας του αδελφού συνεργάτη -του, άποψη, άλλωστε, που φαίνεται να συμμερίζεται και η κοινή γνώμη, ότι δηλαδή «ο Νικολός ήταν καλός για να καζαντίζει κι ο Μιχάλης για να χαλάει» και που ο ίδιος ο Μιχάλης κατά κάποιο τρόπο το παραδέχεται, όταν θεωρεί το χωρισμό, την αποκοπή στην ουσία, από τον αδελφό του ως θεία βούληση και τιμωρία αλλά και ευκαιρία για σφροονισμός: «... φόρσει ήτανε θέλημα Θεού δια νά σοφρονισθό και σημαζοχθό και έγό διατή τόρα έγνόρισα και έγό τή είναι τό έδικό μου και πάγο κυβερνόντας το...»⁸. Όταν η κοινοκτημοσύνη και οι μορφές συνεργασίας ανάμεσα σε συγγενικά πρόσωπα δεν είναι ισομερώς επωφελείς για όλα τα μέλη, δεν μπορούν να διαιωνιστούν και διακόπτονται ακόμα και σε κοινωνίες όπου η οικονομική δυσπραγία ευνοούσε και ωθούσε σε τέτοιου τύπου συμπράξεις με σκοπό την οικονομική ενδυνάμωση των μελών.

Στους τελευταίους μήνες, λοιπόν, του 1712 ο Μιχάλης Μέλος, άντρας ώριμος γύρω στα 40, θ' ανοίξει στην πρωτεύουσα του Μοριά το δικό -του εργαστήριο, μαγαζί λιανικής πώλησης, και θα στείλει στον αδελφό -του Γεώργιο Μέλο την πρώτη φατούρα που θέλει να του αγοράσει εκείνος στην Βενετία επενδύοντας, καθώς είπαμε, τα χρήματα που αναλογούν στο μερίδιό του από παλαιότερη πώληση μεταξιών. Τα πράγματα ζητάει να του αποσταλούν το γρηγορότερο με καράβι προοριζόμενο να πάει κατευθείαν στ' Ανάπλη και να είναι οπωσδήποτε ασφαλισμένα: όσο για την τιμή και την ποιότητά τους την επίβλεψη να έχει ο ίδιος ο Γ. Μέλος, ώστε να εξασφαλιστεί το καλύτερο δυνατόν⁹.

Στο μεταξύ ο Μιχάλης για να μη μένει άπραγος και προκειμένου ν' ανοίξει άμεσα το μαγαζί -του προσπαθεί να βρει χρήματα επιτόπου για να «ψονίσει μερικό πράμα έως να τον προφτάσει και το πράμα» από την Βενετία, και μόνο αφού το λάβει θα ρυθμίσει τα της συνεργασίας με τον αδελφό

8. Η άποψη του κόσμου για τους δύο αδελφούς διατυπώνεται σε επιστολή του Γ. Μέλου της 15.2.1713. Ο.π., R. 183, φ. 7. Το απόσπασμα εδώ είναι από την επιστολή του Μιχάλη της 25.11.1712.

9. Από την εισαγωγή της φατούρας του Μ. Μέλου παραθέτω: «Είς δόξαν Χριστού. 1712 Νοεμβρίου 25 'Ανάπλη.

Φατούρα όπου νοτάρο τά κάτωθεν μέρτζα δια νά μου τά ψονίσει εις τήν Βενετία ό αδελφός μου ό σιόρ Γεοργάκης Μέλος δια λογαρηασμόν έδικόν μου σιμαδεμένα μέ τήν άντήκρης μάρκα να ζή ό αθέντης ό αδελφός μου νά ήναι πάντα ή στοχαζή της τόσον εις τήν αγορά όσάν και εις τήν καλητά του πραγμάτου τό ήδιον και εις τά έξοδα και νά ήναι όλο σιγουραρησμένο άσιγουράρηστο δέν θέλο νά μου στίλης τήποτες και νά μου τήν έστίλης μέ πρότο μπαστημένο όπου νά λάχει δια τό 'Ανάπλη ότη εάν άργίσει νά μου έλθη γηνετέ μου έζημία...». Ο.π., R. 146, φ. 4.

-του: «... της λογής θέλο αγρικιθεί με τήν αὔθεντιά σου, διατή δεν ἤμπορό δια τῆς ὄρες νά σοῦ γράφω ὅτει ἡμέρα τή ἡμέρα ἐρεύγετε ρήμα καί νύξ νυκτί ἀναγγέλει γνόςσην»¹⁰. Για την εφαρμογή του σχεδίου -του καταρχήν απευθύνεται στο Νικολό ζητώντας -του δάνειο 200 ρεαλιών από τα χρήματα του αδελφού -τους που αυτός διαχειριζόταν, αλλά εκείνος αρνείται να τον διευκολύνει¹¹. καταφεύγει τότε στον Δημ. Δημάκη, ο οποίος του δανείζει το ποσό για ἕξι μήνες προς 8% τον χρόνο. Στα 200 ρεάλια του δανείου ο Μιχάλης προσθέτει και 100 ακόμα, υπόλοιπο χρημάτων του Γεωργίου που είχε στα χέρια -του, και με το συνολικό αυτό ποσό των 300 ρεαλιών αγοράζει το πρώτο εμπόρευμα για το μαγαζί -του¹².

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το πρώτο αυτό «κεφάλαιο» που επενδύει ο Μιχάλης στο εργαστήρι -του είναι ποσό μικρό για τα μέτρα και του τόπου και της εποχής. Του γεγονότος έχει συνείδηση και ο ίδιος που τολμάει, εντούτοις, το εγχείρημα, γιαυτό, καθώς γράφει στον αδελφό -του λίγους μήνες αργότερα κάνοντας για μιά ακόμα φορά έκκληση στην οικονομική υποστήριξή του, έχει τις ελπίδες -του στο Θεό, σ' εκείνον και στα μούλκια, από όπου «καρτερεί να βγάνει τη ζωοτροφή -του»¹³. Παράλληλα, όμως, είναι ενδιαφέρον ότι προσδοκά σίγουρο και γρήγορο κέρδος, αφού

10. Το απόσπασμα είναι από την επιστολή της 25.11.1712. *Ο.π.*, R. 146, φ. 7. Η χρήση αποσπασμάτων από εκκλησιαστικά κείμενα (εδώ *Ψαλμοί* 18.3), καθώς αυτή δεν είναι η μοναδική περίπτωση, δείχνει την εξοικείωση και την έφεση του Μιχάλη προς τον χώρο αυτό, στον οποίο τελικώς και θα καταλήξει. Πράγματι, το εργαστήρι ο Μιχάλης θα το ανοίξει με τα 300 ρεάλια που δανείστηκε στην πόλη, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό, καθώς θα σημειώσει στο τέλος της φατούρας -του, για να κρατηθεί το μαγαζί -του. «... Το αυτό πράγμα νά μου τό βάνεις μέσα εισέ κασέλες κάρηνες διατή εάν μου τό βάνης εις σέ άλλέδαινες χάνο. Τό ανοθεν πράγμα σάς περηκαλό λαβένοντας τήν παρὸν φατούρα νά μήν δόσετε μάκρος κεροῦ μόνε νάν τό ἔχο μέ πρότο διατή ὅσον ἀργύσει νά μου ἔλθη τόσο περισσότερη ζιμιά μου γήνεται επιδήτης καί τό ἀργαστήρη το ἀνοιξα μέ τά ρηάλια 300 μοναχά καί τυχαίνει νά μέ προφτάσει εὔτοῦτο τό πράγμα δια νά μήν πάο νά γιρέβο δανικά ἄσπρα ἐδό καί ἐκεί». *Ο.π.*, φ. 5'.

11. Οι σχέσεις των δύο αδελφών που έχουν απόλυτα διακοπεί για αρκετούς μήνες θα αρχίσουν να αποκαθίστανται σταδιακά και μόνο στις αρχές του 1714 θα αποκατασταθούν απόλυτα. Στην επανασύνδεσή τους θα οδηγήσουν κυρίως λόγοι επαγγελματικοί, καθώς ο άπειρος Μιχάλης έχει την ανάγκη της εμπειρίας και των διασυνδέσεων του Νικολού στην αγορά των μεταξιών, βοήθεια σημαντική, την οποία εκείνος του ανταποδίδει με άλλες εξυπηρετήσεις που έχουν να κάνουν με την μόνιμη παρουσία -του στην πόλη και προφανώς με την φροντίδα του εργαστηρίου -του. *Ο.π.*, R. 146, φ. 24 (επιστολή της 21.4.1713), φ. 48 (επιστολή της 1.8.1713) και φ. 66 (επιστολή της 5.1.1714).

12. Επιστολή της 5.12.1712. *Ο.π.*, R. 146, φ. 8.

13. Επιστολή της 15.4.1713. *Ο.π.*, R. 146, φ. 23.

συνάπτει το δάνειο για 6 μήνες, διάστημα στο οποίο ελπίζει να παραλάβει και το εμπόρευμα από την Βενετία και να κάνει τόσες πωλήσεις που θα του αποφέρουν κέρδος ικανό όχι μόνο για την διαβίωσή του αλλά και για να εξοφλήσει το κεφάλαιο και τους τόκους του δανείου. Προφανώς, δεν στηρίζεται μόνο στις αυξημένες πωλήσεις αλλά και στο υψηλό ποσοστό κέρδους, που αποφέρουν τα είδη αυτά.

Το άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι ο Μ. Μέλος, περιμένοντας τα εμπορεύματα από την Βενετία, προτίθεται και τελικώς πραγματοποιεί την έναρξη των εργασιών -του εφοδιάζοντας το εργαστήρι -του με είδη που προμηθεύεται επιτόπου, δηλαδή στην ίδια την πόλη τ' Αναπλιού. Κι εδώ τίθεται το ερώτημα, ποιός ή ποιοί ή τί είδους έμποροι ήσαν αυτοί οι προμηθευτές. Καθώς τα στοιχεία λείπουν και μόνο ενδείξεις έχουμε, υποθέσεις μόνο νομιμοποιούμαστε να κάνουμε: Ανάμεσα στα πιθανά πρόσωπα θα μπορούσε να είναι κι ο ίδιος ο αδελφός -του ο Νικολός, ο οποίος από χρόνια ασκούσε στ' Ανάπλι εμπόριο λιανικής αλλά και χονδρικής πώλησης¹⁴. ενδεχομένως κάποιος άλλος, ο Ταρωνίτης λ.χ. για τον οποίο γενικά και έμμεσα πληροφορούμαστε από το αρχείο του Μέλου ότι ασκούσε το εμπόριο στην πόλη, θεωρούμενος μάλιστα ως ένας από τους σπουδαίους στον εμπορικό κόσμο. Αυτό που γίνεται καταφανές, πάντως, είναι ότι στ' Ανάπλι υπάρχει ένας αριθμός εμπόρων μεταπρατών που διενεργεί το εισαγωγικό εμπόριο από την Βενετία και μεταπουλάει σε μικρούς εμπορευόμενους, σεπραματευτάδες όχι μόνο της πόλης αλλά, προφανώς, και άλλων περιοχών του Μοριά, ενώ παράλληλα προβαίνει και σε λιανικές πωλήσεις. Στην πλειοψηφία -τους —αν όχι κατ' αποκλειστικότητα— οι έμποροι του Ναυπλίου της περιόδου αυτής ανήκουν, σύμφωνα με τις ενδείξεις, στον κόσμο των εποίκων και μάλιστα των Αθηναίων και όχι στο ντόπιο πληθυσμό.

Και νά πώς οργανώνει την καινούρια -του ζωή ο Μιχάλης, ένας εμπορευόμενος, εργαστηριάρης και ταυτόχρονα κάτοχος αγροτικής περιουσίας. Για να είναι απόλυτα αφοσιωμένος στο εμπόριο αναθέτει την φροντίδα των κτημάτων εξ ολοκλήρου στο καπέλι -του, τον Ανδριανό, επωμιζόμενος όλα -του τα έξοδα· ο ίδιος παρευρίσκεται εκεί (στο Αργος) μόνο κατά την εποχή του αλωνίσματος και του τρυγητού. Όσο για βοήθεια στο μαγαζί έχει το άλλο παιδί, το Φώτο, που ήταν πριν βοηθός -τους στο εργαστήρι του Νικολού¹⁵. Ο χώρος που χρησιμοποιεί ο Μιχάλης για μαγαζί είναι αυτός που του

14. Για την εμπορική δραστηριότητα του Νικολού Μέλου και τον εμπορικό κόσμο τ' Αναπλιού ετοιμάζεται ειδική μελέτη.

15. «... τὸν Ἀνδριανὸ ὁποῦ σοῦ λέγω πὸς ἔχει ἔγνοια τα μούλκια ἐγὼ τὸν ἑταῖζο ἐγὼ τοῦ πλερόνο τὴν ρόγα του, ὅτη ὁ Νικολός δέν ἀγρικαίει νά ἔχει κοπέλη ὄξο διατὴ αὐτός πάντα ὄσα ἠθέλεισεν ἐπίησεν καὶ τοῦτο ἐμένα μου δὴνη πολλὴ ὠάρος και σε λήγον κερων

παραχώρησε ο Νικολός και στον οποίο πληρώνει ενοίκιο 27 ρεάλια τον χρόνο· είναι ένας χώρος μικρός με πρόσοψη στο δρόμο, ενώ πίσω υπάρχει μιά άλλη μικρή κάμαρη, η οποία χρησιμεύει για υπνοδωμάτιο του ίδιου και της μητέρας -τους και για την οποία πληρώνει ενοίκιο άλλα 18 ρεάλια τον χρόνο¹⁶.

Οι επίμονες εκκλήσεις του Μιχάλη προς τον Γεώργιο για οικονομική στήριξη θα βρουν τελικώς ανταπόκριση και ο μεγάλος αδελφός θα διαθέσει 300 ρεάλια για την αγορά μεταξίου από το Νικολό, ο οποίος θα οικειοποιηθεί και το κέρδος από την πώλησή του¹⁷. Επιπλέον, ο Γ. Μέλος εκφράζει την ικανοποίησή του για την καλή πορεία των εργασιών του Μιχάλη κι υπόσχεται να τον συντρέξει σ' ό,τι χρειαστεί από την Βενετία δίχως κανένα δικό του κέρδος¹⁸. Την προδιαγραφόμενη ανοδική εξέλιξη των εργασιών του Μιχάλη έρχεται να επιβεβαιώσει και το γεγονός ότι, πριν ακόμα κλείσει χρόνος από την πρώτη παραγγελία, θα ακολουθήσει δεύτερη, τον Αύγουστο του 1713, και μάλιστα μεγαλύτερη εκείνης. Αν στην εκτέλεση της πρώτης φατούρας επενδύθηκαν, καθώς είδαμε, τα οφειλόμενα από τους Κοθωνάιους στον

θέλο του κουματέρη μαντάτο νά πάμε νά μεράσομε τα μαλκια καί άς κάμει όπος θέλει εις το μετρικόν του δια να γνορίσει εάν άχρηζε ό Μιχάλης ή δέν άχριζε· ό αυτός ούτος έσυλογίσθη μέ τήν άρχοντισά του πός νά μ' έχουνα να δουλέβο τα μούλκια τους και νά μέ καταστίσουνε όσάν τών Νικολό του Γενήτη όπου πάη και δεουλέβει τά μούλκια του Βενετάντου τών όποιον θέλει σου τών ύπει ό 'Ανάργος όπου τών ήξεύρη τή βίου άνθρωπος ήνε...». Το απόσπασμα είναι από την επιστολή της 25.11.1712. Το καθεστώς όμως αυτό δεν θα διαρκέσει για πολύ, αφού ο Νικολός υποκύπτοντας στις αντιδράσεις του Μιχάλη και προκειμένου να μη γίνει διανομή και στα υποστατικά -τους, θα δεχθεί να αναλάβει εκείνος όλα τα έξοδα του παιδιού και μόνο τη δαπάνη για την τροφή του μουλαριού να μοιράζεται με τον αδελφό -του. Επιστολή της 5.5.1713. Ο.π., R. 146, φ. 12.

16. Ο.π., R. 146, φ. 13. Για το θέμα των σπιτιών του Ροϊδη και τη διεκδικησή τους από τους Μέλους πβ. και Ευτ. Δ. Λιάτα, «Οψεις ...», σ. 246.

17. Επιστολή του Γ. Μέλου (15.7.171). Ο.π., R. 146, φ. 37.

18. Επιστολή του Γ. Μέλου (19.7.1713). Ο.π., R. 183, φ. 6. Από την αρχή, άλλωστε, ο μεγάλος αδελφός ήταν σύμφωνος με την πράξη ανεξαρτητοποίησης του Μιχάλη. Αντίθετα συναισθήματα φαίνεται να συνεχίζει να τρέφει ο άλλος αδελφός για την επιτυχία του Μιχάλη στο ξεκίνημα των εργασιών -του παρά το γεγονός ότι οι μεταξύ -τους σχέσεις έχουν —επαγγελματικά τουλάχιστον— αποκατασταθεί ικανοποιητικά. Την πικρία -του γι' αυτή τη στάση του Νικολού θα εκφράσει ο Μιχάλης σ' επιστολή -του προς τον Γ. Μέλο (10.8.1713): «... Σε παρακαλώ κάνε του Νικολού ετούτη τη χάρη και βάνε σ' ένα κουτί κομμάτι σκοινί και σαπούνη και στείλτο του να με φουρκίσει να γενή η καρδιά του, διατί αυτός ελόγιαζε πως εγώ να βγω από τα χέρια του και να γενώ μπαίγνιο να περπατώ να ζητάω και τώρα βλέπει πως πορεύομαι ψηλά-χαμηλά και δεν μπορεί να με βλέπει...». Ο.π., R. 146, φ. 52.

Μιχάλη, για την αγορά της νέας παραγγελίας το ποσό εξασφαλίστηκε από την δωρεά του Γεωργίου συν το κέρδος από κάποιες νέες αποστολές μεταξύ-ών αποκλειστικά για λογαριασμό του Μιχάλη, δηλαδή ένα ποσό που θα προέκυπτε από το κέρδος επενδυμένης σε μετάξια αξίας 400 ρεαλιών.

Πριν εξετάσουμε ξεχωριστά καθεμιά και συγκριτικά τις δύο φατούρες παραγγελίας και τις δύο φατούρες αγοράς, ας δούμε κάποια γενικά κι ως ένα βαθμό αυτονόητα στοιχεία για τον τρόπο διεξαγωγής αυτού του είδους του εμπορίου, τα οποία βεβαίως αφορούν κι αυτήν εδώ την περίπτωση. Τόσο ο χρόνος όσο και η πιστότητα εκτέλεσης μιάς παραγγελίας από τον έμπορο-αντιπρόσωπο εξαρτάται από μιά σειρά παραγόντων:

α) Διαθεσιμότητα των ζητούμενων ειδών στον τόπο προμήθειας, εν προκειμένω στην αγορά της Βενετίας. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζει τόσο τον χρόνο —αναμονή ως να βρεθούν ή να ετοιμαστούν τα είδη, όταν δεν υπάρχουν διάθεσιμα στην αγορά— όσο και την ποσότητα, η οποία ενδέχεται κάποτε να είναι μικρότερη της ζητούμενης ή και να έχει αποκλειστεί εντελώς από την φατούρα αγοράς.

β) Τιμή των αγαθών· κάποτε οι πολύ υψηλές τιμές καθιστούν απαγορευτική την αγορά του προϊόντος για ορισμένους εμπόρους —κυρίως τους μικρούς— μιά και σύμφωνα με τις αρχές του εμπορίου ο καλός παραγγελιοδόχος πρέπει να σέβεται πάντα και να ενεργεί κατά τις οδηγίες του παραγγελιοδόχου¹⁹. Ο παράγοντας της τιμής μπορεί να έχει επιπτώσεις και στον χρόνο αποστολής, όταν ο έμπορος δεν προβαίνει ούτε σε άμεση αγορά ούτε όμως και σε διαγραφή του προϊόντος, αλλά καθυστερεί την όποια απόφαση ελπίζοντας στην κινητικότητα της αγοράς και περιμένοντας την καλύτερη, δηλαδή χαμηλότερη, τιμή.

γ) Μεταβολή της γνώμης του παραγγελιοδόχου για διάφορους λόγους (λ.χ. περιορισμένη ζήτηση ή αντίθετα υπεραφθονία κάποιου είδους στην τοπική αγορά) και ενημέρωση του παραγγελιοδόχου —όχι όμως πάντα έγκαιρη— για την ακύρωση της παραγγελίας κάποιου ή κάποιων από τα είδη της φατούρας.

δ) Η έλλειψη μεταφορικού μέσου, караβιού εν προκειμένω, ή η καθυστέρηση της αναχώρησής του είτε εξαιτίας καιρικών συνθηκών είτε εξαιτίας

---

19. Κάποτε, βέβαια, η πρωτοβουλία ενέργειας του αντιπροσώπου, στηριγμένη στη γνώση των δυνατοτήτων του συνεργάτη -του, επιδοκιμάζεται από τον παραγγελιοδόχο, όταν το αποτέλεσμα είναι θετικό για τον δεύτερο: «Έκαμες πολλά φρόνιμα που δεν μου ψώνισες μερικό πράγμα που σου έγραφα στη φατούρα με το να είναι πολύ ακριβό», θα γράψει στις 5.5.1713 ο Μιχάλης στον αδελφό -του σχετικά με την εκτέλεση της πρώτης φατούρας. *Ο.π.*, R. 146, φ. 12.

αργοπορίας στη φόρτωση είναι ένας ακόμα από τους παράγοντες με επιπτώσεις στον χρόνο αποστολής των εμπορευμάτων.

ε) Αδυναμία να ασφαλιστούν τα εμπορεύματα στην Βενετία —είτε εξαιτίας άρνησης των ασφαλιστών είτε εξαιτίας έλλειψης ασφαλειών είτε για άλλο λόγο— όταν ως προς αυτό είναι ρητή η εντολή του παραγγελιοδότη.

στ) Προσθήκη ειδών, λόγω μεταγενέστερης μέσω επιστολών παραγγελίας, από τον παραγγελιοδότη στη γενική φατούρα, που έχει ήδη αποστείλει, ή τροποποίηση της ποσότητας, της ποικιλίας ή της ποιότητας κάποιων ειδών, αλλαγές οι οποίες, εφόσον φτάσουν έγκαιρα στον αντιπρόσωπο, μπορεί να καθυστερήσουν την όλη αποστολή προκειμένου να συμπεριληφθούν σ' αυτήν.

ζ) Καθυστέρηση της αγοράς ή τμηματική εκτέλεση της παραγγελίας εξαιτίας της έλλειψης μετρητών από την πλευρά του παραγγελιοδόχου και κάποτε τμηματική αποστολή των εμπορευμάτων για λόγους αρχής του εμπόρου: Σε έκτακτες, δηλαδή, περιπτώσεις (απειλή πολέμου λ.χ., όπως συνέβη στ' Ανάπλι το 1715) ή σε περίπτωση ανεπάρκειας των μεταφορικών μέσων στον εμπορικό κόσμο ίσχυε η αρχή της κατανομής του ναύλου σε πολλούς κι όχι η μονοπώλησή του από τους λίγους και ισχυρούς εμπόρους· στις περιπτώσεις αυτές η επαγγελματική αλληλεγγύη λειτουργούσε, με αρκετή συνέπεια, ως άγραφος Νόμος.

Ο χρόνος, λοιπόν, η συνάρτηση έγκαιρης αποστολής και άφιξης του εμπορεύματος στον τόπο προορισμού είχε πάντα πολύ μεγάλη σημασία και κάποτε γινόταν παράγοντας καθοριστικός για την επιτυχία ή την αποτυχία της επιχείρησης, ένα παιχνίδι των εμπορών με τον χρόνο, οι οποίοι συναγωνίζονταν να προλάβουν την εποχή ή να ανταποκριθούν στις συγκυριακές ανάγκες της αγοράς. Γιαντό κι ο Μιχάλης στο γράμμα -του, που συνοδεύει τη δεύτερη φατούρα, εκλιπαρεί σχεδόν τον αδελφό -του: «... *οτή αν έχις γνομύ να μου ψονισις όλην τήν σουμα τού μεταξηού θελύς μου τηνέ ψονισες αν ημπορεσίς καί θελύς προιχού να λαβής το μεταξή δια να μου έλθοί προήμα να εχό καιρόν ναν το πουλισό καί λογιαζό ετουτήν τίν χαρίν ναν τιν εχό απο την αφεντειά σου...* »²⁰.

Τούτο σημαίνει ότι η κίνηση της αγοράς χαρακτηρίζεται από εποχικότητα ακόμα και για είδη, όπως αυτά που παραγγέλνει ο Μέλος, των οποίων το χαρακτηριστικό στην αγοραστική συμπεριφορά -τους είναι η σταθερότητα. Η εποχικότητα αυτή έχει να κάνει και με τα πανηγύρια, τόπους όχι μόνο σύναψης τρεχουσών συναλλαγών αλλά και εκτόνωσης φαινομένων υπερκορεσμού τοπικών αγορών κάποιων αστικών κέντρων μέσω της απορρόφησης

20. Ο.π., R. 146, φ. 48.

πλεοναζόντων ειδών. Το πανηγύρι, λοιπόν, αποτελούσε και την καταφυγή εμπόρων των αστικών κέντρων, όταν παρουσιαζόταν κάμψη στις πωλήσεις ή έμενε πολύ αδιάθετο εμπόρευμα στα εργαστήρια, και ασφαλώς όχι μόνο στις περιπτώσεις αυτές. Τούτο δεν σημαίνει ότι το πανηγύρι πάντα απέφερε στον εμπορευόμενο το αναμενόμενο κέρδος· απεναντίας, συχνά η απραξία στις αγοραπωλησίες για ορισμένα προϊόντα ήταν απόλυτη, είτε λόγω υπερπληθώρας του είδους είτε λόγω μειωμένης ζήτησης.

Την τακτική αυτή των εργαστηριαραίων να μετέχουν και στα τοπικά πανηγύρια ακολουθεί φυσικά και ο Μ. Μέλος. Από τον Απρίλη του 1714 έχει ήδη παραλάβει την δεύτερη μεγάλη παραγγελία από την Βενετία, όμως η αγοραστική κίνηση στην πόλη εμφανίζεται πολύ πεσμένη και οι προοπτικές ανάκαμψης είναι ελάχιστες, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί τόσο στα «*ανακατόματα των καιρών*» όσο και στην κακή χρονιά για την αγροτική παραγωγή όχι μόνο του αργολικού κάμπου αλλά και μιάς πολύ ευρύτερης περιοχής: «*Εφέτος εδώ ο κάμπος τ' Αναπλιού και Κορίνθου και Καταναχαγιές (Κάτω Ναχαγιές) κι εδώθε, Κρανίδι, Καστρί έως Αίγινα και Αθήνα είναι πολλά δυστυχισμένοι και δεν κάνουνε ούτε το σπόρο να πάρουνε*», θα γράψει ο Μιχάλης αυτή την εποχή στον αδελφό -του²¹. Κακή σοδειά, έλλειψη χρήματος, μειωμένη έως μηδενισμένη αγοραστική κίνηση του κόσμου με τελική συνέπεια τη στάση του τοπικού εμπορίου.

Ως διέξοδο από την προσωπική -του οικονομική κρίση ο Μιχάλης θεωρεί το πανηγύρι της Τριπολιτσάς²², όπου στέλνει τον βοηθό -του με διάφορα

21. Επιστολή της 25.4.1714. *Ο.π.*, R. 146, φ. 74.

22. Ελάχιστα γνωρίζουμε για το πανηγύρι της Τριπολιτσάς στον 18ο αιώνα. Φαίνεται πως γινόταν την εβδομάδα της Πεντηκοστής και συνεπώς η ημερομηνία διεξαγωγής -του ήταν κινητή σ' εξάρτηση πάντα από το Πάσχα. Βασίλης Κρεμμυδάς, *Το εμπόριο της Πελοποννήσου στο 18ο αιώνα (1715-1792)*. (Με βάση τα γαλλικά Αρχεία), Αθήνα 1972, σ. 330. Στην υπόθεση αυτή συνηγορούν και τα εδώ ημερολογιακά στοιχεία. Αγνωστη είναι και η διάρκεια του πανηγυριού· υποθέτω όμως ότι θα πρέπει να ήταν μεγαλύτερη της μιάς εβδομάδας (Βασ. Κρεμμυδάς, *ό.π.*), ενδεχομένως 15 ημερών, και τούτο επειδή η απουσία του Φώτου από τ' Ανάπλι ξεπερνάει τον ένα μήνα, αφού στις 8 Ιουνίου έχει ήδη φύγει για την Τριπολιτσά και στις 27 του ίδιου μήνα δεν έχει ακόμα επιστρέψει (βλ. παρακάτω σημ. 23 και 24). Την χρονιά εκείνη τ' ορθόδοξο Πάσχα ήταν στις 28 Μαρτίου (π.η.). *Πασχάλιον αιώνιον μετά κοινής και συνοπτικής μεθόδου πρόχειρον τοις πάσι*, Σάρος, Βενετία 1691. Η εβδομάδα της Πεντηκοστής, συνεπώς, ήταν από τις 16 έως τις 23 Μαΐου. Αν λοιπόν το πανηγύρι διαρκούσε μόνο μιά εβδομάδα, ο Φώτος θα έπρεπε, λογικά, να έχει επιστρέψει στ' Ανάπλι στις 27 Ιουνίου, όση καθυστέρηση κι αν υπολογίσει κανείς για το ταξίδι της επιστροφής· μοιάζει, λοιπόν, λογικοφανής η υπόθεση να αποδοθεί η μεγάλη απουσία του Φώτου σε παράταση του χρόνου διεξαγωγής του πανηγυριού. Βεβαίως, υπάρ-

εμπορεύματα και με την ελπίδα ότι εκεί θα έχει καλές πωλήσεις, ώστε να καταφέρει αυτή τη χρονιά να κάνει 150 οκάδες μετάξι με την μεσολάβηση του Νικολού στο Ράλλη Νοταρά για να του το καπαρώσει²³. Η ασήμαντη όμως, καθώς φαίνεται, επιτυχία του Φώτου στο πανηγύρι θα οδηγήσει τον Μιχάλη σε απελπισία μπροστά στο επαγγελματικό αδιέξοδο που έχει περιέλθει, περισσότερο μάλιστα όταν οι συμβουλές-εντολές του αδελφού -του από την Βενετία είναι αντιφατικές από την μία γραφή στην άλλη συγχέοντας ακόμα πιο πολύ την κρίση -του στη λήψη της σωστής απόφασης²⁴.

χει και το ενδεχόμενο να καθυστέρησε παρατείνοντας τη διαμονή -του εκτός χρόνου πανηγυριού και επιδιώκοντας κάποιες πωλήσεις στην περιοχή. Η δεκαπενθήμερη διάρκεια του πανηγυριού της Τρίπολης αναφέρεται και από τον Domenico Giusti στην έκθεσή -του της 28 Δεκεμβρίου 1891 προς την Γερουσία καθώς και ο Ιούνιος ως χρόνος διεξαγωγής δίχως όμως να συνδέεται με την Πεντηκοστή. Σπ. Λάμπρος, *Μικταί Σελίδες*, Αθήνα 1905, σ. 618.

23. Η επιστολή, πρωτότυπη, είναι της 8.6.1714, γραμμένη όμως στο ίδιο χαρτί μ' εκείνη της 25.4.1714. *Ο.π.*, R. 146, φ. 74. Αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το γράμμα είχε φύγει από τ' Ανάπλι για περισσότερο από ένα μήνα. Εδώ θα πρέπει, παρενθετικά, να υπάρξει ένα σχόλιο ως προς το θέμα της γραφής των κειμένων. Είναι σίγουρο (από ενδείξεις αρχαιακές) ότι και ο Μιχάλης Μέλος —καθώς άλλωστε όλοι οι εμπορευόμενοι— γνώριζε γραφή και ανάγνωση· ελάχιστοι όμως από αυτούς κρατούσαν συστηματικά οι ίδιοι την αλληλογραφία και τους λογαριασμούς -τους· για τον σκοπό αυτό είτε είχαν μόνιμο γραμματικό (συνήθως το βοηθό -τους) είτε κατέφευγαν σε διάφορα εγγράμματα πρόσωπα (ενδεχομένως νοταρίους, γραμματικούς κοινοτήτων, ιερωμένους). Ο Μ. Μέλος ανήκει στους εμπόρους που χρησιμοποιούν διάφορους γραφείς (ελάχιστα είναι τα ιδιό-γραφέα του στο αρχείο), τους οποίους όμως φαίνεται πως θα έπρεπε να πάει ο ίδιος να συναντήσει στο δικό -τους χώρο, γι' αυτό και τον δυσκόλευε η απουσία του βοηθού -του από την πόλη.

Η παραμονή του Φώτου στην Τριπολιτσά θα συνεχιστεί για αρκετές ακόμα ημέρες αυξάνοντας έτσι την αδημονία του Μιχάλη και την ανησυχία -του για την έκβαση των πωλήσεων: «*Εἰς τῆς τρεῖς τοῦ παρόντος ἔλαβα μίαν σου ἠγαπημένην ἀμὴ δὲν ἦχα καιρὸν νὰ τῆς ἀποκριθῶ ἐπειδὴ τῆς καὶ ὁ Φῶτος δὲν ἦταν ἐδῶ μόνε λύπη ἀκόμη εἰς τὴν Τροπολιτζὰ μὲ τὸ νὰ ἔχωμαι ἐδῶ πολλὰ κεσάτια. Τὸν ἔστειλα μπόρι καὶ πουλήση τίποτες εἰς τὴν καβαλαρία διὰ νὰ πιάσωμαι σολδία διὰ νὰ ἔχω εἰς τὸν καιρὸν τῶν δεσμῶν διτι ἔχω γνώμη ἂν ὁ Θεὸς θελήσῃ ἐφέτος ἔχω γνώμη νὰ κάμω τρία κολέτα μετάξι καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἄς γίνῃ κυβερνητής. Ὁ Νικολὸς ἐφέτος δὲν ἦχε πρᾶγμα διὰ νὰ πάῃ εἰς τὸ πανηγύρι τῆς Τριπολιτζᾶς μόνε ἐγὼ ἔστειλα τὸν Φωτο μὲ πρᾶγμα ἐδικό μου καὶ τοῦ ἔδωκα ἓνα κομμάτι παρακὼν ἀπὸ τῆς ἀφεντίας του καὶ μία σάγια ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου ἔστειλες τοῦ Νικολοῦ ἀμὴ δὲν ἔκαμε ὀλότελα σεφετὲ εἰς ταῦτα καὶ ἄς εἶνοι εἰς ἴδῃσιν σου*». Επιστολή της 22.6.1714. *Ο.π.*, R. 146, φ. 80.

24. «*... Με ἄλλη σας μου λέτε πως ἔκαμα καλά πως ἔδωσα τη μέρτζα, και με τούτην με ορδινιάζετε πως δεν την εκράτησα εις το αργαστήρι να την πουλήσω. Και σ' αυτό να με συμπαθήσετε ότι δεν ημπορώ να κρατῶ μέρτζες να πουλῶ εις το αργαστήρι και να πληρῶ-*

Η οικονομική κρίση, εξάλλου, στον Μοριά με τον καιρό θα επιδεινωθεί και τα σχέδια όλων των εμπόρων, μαζί και του Μέλου, θα ματαιωθούν, επειδή «με το να ήρθανε ανακατώματα εδώ εις το Ρένιο είχα παρμένα άσπρα με το διάφορο και καθώς αγροικηθήκαμε μου τα γυρέψανε και τους τα έδωσα και δια τ' αυτός έλειψα από τα μετάξια· τώρα πρέπει υπομονή»²⁵. Έτσι, οι ελπίδες που είχε στηρίξει στα μούλκια αλλά κυρίως στο «νεγότησιο» θα αποδειχτούν φρούδες και μαζί -τους θα εξανεμιστούν τα όνειρά του για οικογενειακή αποκατάσταση²⁶. Τα γεγονότα στον Μοριά τρέχουν γρήγορα κι ο Μιχάλης δεν θα προλάβει να διώξει για την Βενετία κάποια σφουγκάρια κι ούτε τις 20.000 οκάδες μαλλί, που είχε κάνει συνεταιρικά με τον Ανάργγο Ψαρό, επειδή οι τρεις μαρτσιλιάνες, που βρίσκονταν τότε στο λιμάνι τ' Αναπλιού, αρνήθηκαν να φορτώσουν οτιδήποτε ασφαλισμένο με προορισμό την Βενετία²⁷.

Κι ενώ ο κόσμος τ' Αναπλιού και του Μοριά όλου ζουν έντονα σε κλίμα πολέμου, εντελώς ετεροχρονισμένο μοιάζει το γράμμα του Γ. Μέλου, χρονολογημένο στις 6.6.1715 και το οποίο πιθανόν ποτέ να μην έφτασε στον προορισμό -του, αφού στις 9.7.1715 τ' Ανάπλι έπεσε στους Τούρκους. Εντού-

---

να παρευθής· τούτο εγώ δεν δύναμαι ότι τα στημόνια μου είναι ολίγα και τα θεμέλια του σπιτιού μου αχαμνά και αν πιάσω να κτυπήσω το ξυλόκτενο να κάνω το πανί σφικτό σπάζουν τα στημόνια, γκρεμίζεται το σπίτι και μένω εγώ έξω. Εγώ έχω γνώμη εφέτος να κάμω 150 οκάδες μετάξι, το οποίο μου έταξε ο Νικολός να μου το κάνει, κι ερχόμενος ο Φώτος από την Τριπολιτσά θα του τα μετρήσω για να τα στείλη του κυρίκη Ράλη δια να μου το καπαρώσει...». Επιστολή της 27.6.1714. Ο.π., R. 146, φ. 86. Η τακτική της προαγοράς του μεταξιού ήταν η πλέον διαδεδομένη μέθοδος αγοραπωλησίας του προϊόντος τόσο από τους ντόπιους εμπόρους όσο κι από τους ξένους στους τόπους παραγωγής του Μοριά, Μυστρά, Καλάβρυτα, Τρίκαλα Κορινθίας. Στο σύστημα αυτό είναι καταφανής η σημασία που αποκτούν οι δικτυώσεις των ενεχομένων προσώπων. Για την προαγορά των προϊόντων στον Μοριά κατά τον όψιμο 18ο αιώνα βλέπε Βασ. Κρεμμυδάς, *Το εμπόριο...*, σσ. 326-328.

25. Επιστολή της 2.2.1715. Ο.π., R. 147, φ. 339.

26. Με την αισιοδοξία του νέου ξεκινήματος ο Μιχάλης είχε εκμυστηρευτεί στον αδελφό - προστάτη τα όνειρά -του για το μέλλον: «... Εγώ σε 2-3 χρόνους να συμμαζώξω το δικό μου θέλω κάμει το σταυρό μου και πάρω καμμία ορφανή να με τηράξει, αν μου τύχει αρρώστεια, και πεθαίνοντας να έχω ένα παιδί να με κληρονομήσει. Και με το να έχω τέτοια γνώμη σου γράφω να μου πάρεις το σπίτι...». Επιστολή της 15.7.1713. Ο.π., R. 146, φ. 37. Το θέμα της οικογενειακής αποκατάστασης του Μ. Μέλου θα επανέλθει μερικά χρόνια αργότερα, μετά την πτώση τ' Αναπλιού και την επιστροφή του ίδιου στον Μοριά· βλέπε σχετικά Ευτ. Δ. Λιάτα, «Τεκμήρια για την αθηναϊκή κοινωνία στις αρχές του 18ου αιώνα. Η αθηναϊκή αστική φορεσιά», *Μνήμων* 11 (1986) 32-53.

27. Επιστολή της 16.5.1715. Ο.π., R. 146, φ. 103.

τοις, ενδιαφέροντα είναι όσα εκεί διατυπώνονται με την μορφή συμβουλής κι επίπληξης —απόρροια προσωπικής πείρας— σχετικά με τον τρόπο που έναςπραματευτής πρέπει ν' ασκεί το εμπόριό του. Είναι αντίθετος ο Γεώργιος στην επαγγελματική πολυδιάσπαση, γιατί πιστεύει ότι το εμπόριο θέλει αποκλειστικότητα και αφοσίωση για να πετύχει κι όχι μοίρασμα του χρόνου και σ' άλλες ασχολίες²⁸. Δεν είναι σίγουρο αν αυτές οι παραινέσεις σε μίαν άλλη στιγμή, στο ξεκίνημά του ίσως, θα βοηθούσαν τον άπειρο αδελφό να εξελιχθεί σ' ένα καλό, επευξημένοπραματευτή, κάτι βεβαίως στο οποίο καθόλου δεν βοήθησε η συγκυρία.

Τα βιογραφικά του Μιχάλη Μέλου στη συνέχεια, επιγραμματικά, εξελίχθηκαν ως εξής: Αιχμαλωσία από τους Τούρκους, εξαγορά κι απελευθέρωσή του, προσωρινή διαμονή στη Σμύρνη κι αποτυχημένη ενασχόληση με το εμπόριο, επιστροφή στον τουρκοκρατούμενο πλέον Μοριά, αποτυχημένες προσπάθειες οικογενειακής αποκατάστασης, ξανά απόπειρες, ανεπιτυχείς, εμπορικών επανασυνδέσεων με Βενετία και Γ. Μέλο και, τέλος, καταφυγή στον μοναχικό βίο με την προτροπή και την οικονομική στήριξη και πάλι του αδελφού -του²⁹.

Ας έρθουμε τώρα να εξετάσουμε αναλυτικότερα τις τέσσερις φατούρες (παραγγελίας και αγοράς) κι όσα αυτά τα τεκμήρια μπορούν να συνεισφέρουν στη γνώση -μας για το εμπόριο της εποχής.

Καταρχή, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το θέμα του χρόνου, το διάστημα δηλαδή που μεσολαβεί από τη στιγμή της παραγγελίας ως τη στιγμή της παραλαβής του εμπορεύματος. Η πρώτη φατούρα παραγγελίας έχει χρονολογία 25.11.1712³⁰, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι σύγχρονη ή πολύ κοντινή είναι και η ημέρα αποστολής -της στην Βενετία, καθώς άγνωστος μας είναι και ο χρόνος της εκεί άφιξής της. Το επόμενο στοιχείο του αρχείου για την χρονική παρακολούθηση είναι η ημερομηνία της φατούρας αγοράς, του καταλόγου δηλαδή με τα αγορασμένα από τον Γ. Μέλο είδη, χρονολο-

28. «... Μου γράφεις πως εντριγαρίστηκες στις δεκατιές και ως καταλαβαίνω δεν επιμελείσαι το αργαστήρι σου· και σ' αυτό κάνεις πολλά άτυχα και μου κακοφαίνεται να μη προσέχεις το αργαστήρι σου όπως κάνει ο αδελφός μας. Οπραματευτής πρέπει να είναι κουτσός εις το αργαστήρι του, να μη μπορεί να εβγαίνει έξω, ως καθώς σου το έγγραφο και πρωτύτερα. Και δια τα μούλκια σας εφτού έχετε το κοπέλι και ας τα κυττάξει και φτάνει η αφεντιά σου να πηγαίνει καμμιά φορά. Πολλές φορές ο άνθρωπος για το καρφί χάνει και το πέταλο, κι ό,τι φέρει μιά ώρα δε τα φέρνει όλος ο χρόνος». Επιστολή της 6.6.1715. Ο.π., R. 183, φ. 39.

29. Βλέπε σχετικά Ευτ. Δ. Λιάτα, «Μαρτυρίες...», σ. 115 και η ίδια, «Τεκμήρια...», σσ. 33-35, 44-45.

30. Βλέπε σημ. 4.

γημένη στις 4.2.1713³¹, πράγμα που σημαίνει ότι τα εμπορεύματα ήσαν ήδη έτοιμα για φόρτωση, αν όχι ήδη φορτωμένα. Ο επόμενος κρίκος στην αποκατάσταση της χρονικής αλυσίδας είναι μιά σημείωση στο αρχείο του Γ. Μέλους στις 29.3.1713, ότι ο Μιχάλης του χρωστάει δουκάτα 726:5 για διάφορα «μέρτζα» που του έστειλε με την μαρτσιλιάνα «*Acquilla d'oro*» του καπετάν Φραγκίσκου Λορεντζίνη³² και τέλος, η σίγουρη μαρτυρία του Μιχάλη ότι στις 3.6.1713 έφτασε το καράβι στ' Αναπλι και έλαβε τα πράγματα³³. Ένα διάστημα, λοιπόν, 6 μηνών μεσολαβεί από την σύνταξη (αλλά όχι απαραίτητα και την αποστολή) της παραγγελίας ως την άφιξη των εμπορευμάτων στον παραγγελιοδότη· ο χρόνος είναι πολύς και στη συγκεκριμένη περίπτωση η καθυστέρηση αναιτιολόγητη, εκτός ίσως από κάποιο διάστημα όπου ο Γεώργιος ήταν κατάκοιτος από την ποδάγρα -του.

Περισσότερα στοιχεία έχουμε για να παρακολουθήσουμε την πορεία της δεύτερης φατούρας, η οποία συντάσσεται την 1.8.1713³⁴, δηλαδή σε λιγότερο από ένα μήνα από την παραλαβή της πρώτης παραγγελίας. Τον Σεπτέμβρη έχει ήδη λάβει τη φατούρα ο Γ. Μέλος, αφού στις 14.9.1713 γράφει στον αδελφό -του ότι δεν μπορεί να του την ψωνίσει αμέσως, επειδή δεν ευκολύνεται οικονομικά³⁵, κάτι που θα επαναλάβει και τρεις μήνες αργότερα, όταν στις 29.12.1713 θα δικαιολογηθεί στον Μιχάλη για την μεγάλη καθυστέρηση γράφοντάς του ότι ακόμα «*βρίσκεται δίχως σολδία*»³⁶. Μολονότι η φατούρα αγοράς είναι χρονολογημένη στις 25.1.1714³⁷, σε επιστολή -του της 4.2.1714 ο Γεώργιος θα γράψει στον αδελφό -του ότι τη φατούρα την έχει μισοψωνίσει κι ότι, αν προλάβει, θα του φορτώσει τα πράγματα στο καράβι «*Madonna del Arsenal*», που πρόκειται να αναχωρήσει σε 5-6 ημέρες³⁸. Πράγματι, τη φόρτωση του εμπορεύματος στο συγκεκριμένο καράβι επιβεβαιώνει ο Μέλος μ' επιστολή -του στις 12.3.1714³⁹ κι ο Μιχάλης ενημερώνει τον αποστολέα ότι το καράβι έφτασε στο λιμάνι τ' Αναπλιού στις 23 Απριλίου⁴⁰.

31. *Ο.π.*, R. 108, φ. 269-270.

32. *Ο.π.*, R. 108, φ. 190'.

33. Επιστολή της 18.6.1713. *Ο.π.*, R. 146, φ. 29.

34. *Ο.π.*, R. 146, φ. 49-50.

35. *Ο.π.*, R. 183, φ. 15.

36. *Ο.π.*, R. 183, φ. 17.

37. *Ο.π.*, R. 108, φ. 283-287.

38. *Ο.π.*, R. 183, φ. 18.

39. *Ο.π.*, R. 183, φ. 19.

40. «... Στις 23 παρόντος αριθμάρισε το «*Μαντόνα ντελ Αρσενάλ*» καπετάν Τζιάν-Μπατίστα Ρώση κι έλαβα την φατούρα με την μέρτζα που σου είχα ορδιιά να μου στείλεις

Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, καθώς παρατηρούμε, το διάστημα που μεσολαβεί είναι πολύ μεγαλύτερο, είναι σχεδόν 10 μήνες. Εδώ, βεβαίως, γνωρίζουμε με σαφήνεια μιά τουλάχιστον αιτία της καθυστέρησης, που δικαιολογεί την τετράμηνη σχεδόν επιμήκυνση του χρόνου σε σχέση με την πρώτη περίπτωση: είναι, καθώς είδαμε, η έλλειψη μετρητών από την πλευρά του Γ. Μέλου, που δεν του επέτρεψε να προβεί άμεσα στην εκτέλεση της παραγγελίας. Από την στιγμή όμως της φόρτωσης —κι ως ένα βαθμό αναχώρησης του караβιού— ως την στιγμή της άφιξης στ' Ανάπλι ο χρόνος που μεσολαβεί είναι τουλάχιστον ενάμισος, αν όχι δύο, μήνες. Και στην πρώτη περίπτωση, μολονότι λείπουν τα ακριβή στοιχεία εκεί, ο χρόνος που διαρκεί μιά αποστολή —κι όχι ένα θαλάσσιο ταξίδι— από την Βενετία ως τ' Ανάπλι είναι επίσης περίπου δύο μήνες.

Εκτός από τις δυό αυτές μεγάλες παραγγελίες ο Μ. Μέλος έχει στείλει στον αδελφό -του ξεχωριστά κάποια φατούρα για διάφορα γυαλικά κι άλλη για βιβλία⁴¹. Δεν γνωρίζουμε πότε έγιναν οι παραγγελίες αυτές, όμως στις 16.7.1714 ο Γ. Μέλος γράφει στον αδελφό -του ότι παράγγειλε «στη φάμπρικα» να του ετοιμάσουν τα γυαλικά και θα τα στείλει με πρώτη ευκαιρία⁴². αρχές Αυγούστου η παραγγελία θα πρέπει να είναι ήδη έτοιμη, γιατί στις 11 του ίδιου μήνα γράφει στον Μιχάλη ότι θα του την στείλει, αλλά μόλις στις 29.11.1714 γίνεται η επιβεβαίωση ότι με το καράβι «*Santa Rosa*» του έστειλε τα γυαλικά (καρτούτσα, μισοκάρτουτσα, ποτήρια, μισόμποτσες και καντήλια) μέσα σε δυό κασόνια και κόστισαν συνολικά δουκάτα 62:16⁴³. Μολονότι πολύ γενικά και ελλιπή τα στοιχεία ως προς τη φατούρα αυτή, εντούτοις, θα παρατηρήσουμε ότι και σ' αυτή την περίπτωση επαληθεύεται το εξάμηνο του χρόνου που απαιτείται για την διεκπεραίωση μιάς εμπορικής παραγγελίας ανάμεσα στ' Ανάπλι και την Βενετία.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τα είδη που συμπεριλαμβάνονται στις παραγγελίες του Μιχάλη και στις τελικές αποστολές του Γ. Μέλου. Συνεξετάζοντας και πινακοθετώντας τα είδη, όπως εμφανίζονται στις 4 καταγραφές, 2

και είναι βαλμένη σε 2 κασέλες και 1 βαρέλι και καναβέτες 6 κάρινες, σουμάρει η αυτή φατούρα με όλα τα έξοδά της δουκάτα 573 γροσέτα 17 και είναι το πράμα πολλά καλό». Επιστολή της 25.4.1714. *Ο.π.*, R. 146, φ. 74.

41. Για τις παραγγελίες και αποστολές βιβλίων από την Βενετία τόσο για λογαριασμό του Μιχάλη όσο και του Ν. Μέλου καθώς και άλλων συνεργατών τους, βλέπε Ευτ. Δ. Λιάτα, «Ειδήσει για την κίνηση του ελληνικού βιβλίου στις αρχές του 18ου αιώνα», *Ο Ερανιστής* 14 (1977) 1-35 και ειδικότερα στις σελίδες 4-5, 8, 10, 15, 28.

42. *Ο.π.*, R. 183, φ. 25.

43. Τα στοιχεία ως προς την παραγγελία αυτή είναι ελλιπή και πολύ γενικά. *Ο.π.*, R. 183, φ. 27, 30, 31'.

παραγγελιών και 2 αγορών, καταλήγουμε σε ορισμένες γενικές καθώς και ειδικές παρατηρήσεις, που προκύπτουν από την αναλυτική αλλά και την συγκριτική μεταξύ-τους μελέτη. Στη φατούρα παραγγελίας (κάποτε η περιγραφή των ειδών γίνεται με τόσο λεπτομερή τρόπο που σχεδόν θυμίζει επιστολή) αναγράφεται το είδος και η ποσότητα, πολύ συχνά όμως και αρκετά διευκρινιστικά ή περιγραφικά γι' αυτό στοιχεία, όπως λ.χ. το χρώμα, η ποιότητα, το μέγεθος ή το νούμερο, ο τύπος, η επιθυμητή τιμή αγοράς αλλά και η προτίμηση σε συγκεκριμένο εργοστάσιο⁴⁴. Στη φατούρα αγοράς (αυτές είναι πιο λιτές από τις πρώτες) αναγράφεται το είδος με σύντομη περιγραφή -του (χρώμα, μέγεθος, ποιότητα), όπου αυτό είναι αναγκαίο, η ποσότητα, η τιμή αγοράς κατά μονάδα και η συνολική τιμή καθενός σε λίρες Βενετίας⁴⁵.

Μιά φατούρα σχεδόν ποτέ δεν εκτελείται πιστά· ανάμεσα στη φατούρα παραγγελίας και στη φατούρα αγοράς διαπιστώνονται διαφορές συχνά ως προς τον αριθμό των αναγραφόμενων ειδών και τις ποσότητες κάποιων απ' αυτά, σπανιότερα ως προς την ποικιλία, επειδή η επιθυμία του παραγγελιοδότη —έκφραση κυρίως της προτίμησης της αγοράς— λειτουργεί απόλυτα δεσμευτικά στον παραγγελιοδόχο ακόμα και στις πλέον επουσιώδεις λεπτομέρειες, όπως μπορεί να είναι λ.χ. το πάχος ενός σπάγκου ή το χρώμα ενός υφάσματος. Έτσι, η απουσία ειδών από την εκτέλεση της φατούρας μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους: έλλειψη του συγκεκριμένου προϊόντος από την αγορά, πολύ υψηλή τιμή-του, μεταγενέστερη ακύρωσή του από τον παραγγελιοδόχο. Η παρουσία, αντίθετα, στη φατούρα αγοράς ειδών που δεν συμπεριλαμβάνονται στην παραγγελία, κανονικά μπορεί να οφείλεται σε συμπληρωματικές ζητήσεις του παραγγελιοδότη αλλά κάποτε και σε πρωτοβουλία του παραγγελιοδόχου, εφόσον θεωρήσει, κρίνοντας από την κίνηση του προϊόντος στην αγορά και τις παραγγελίες των άλλων εμπόρων ή τις φήμες που κυκλοφορούν, ότι το είδος αυτό θα έχει καλή αγοραστική πορεία στον τόπο προορισμού -του.

Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτή την συλλογιστική στην πρώτη περίπτωση ο

44. Ενδεικτικό παράδειγμα από την πρώτη παραγγελία του Μιχάλη: «Καπέλα τοῦ Φοῦμα ὅτη εἶνε φάμπρικα καλή ὁποῦ εἰς τὴν Βενετία δὲν ἦναι καλήτερη, μέγγιο βεγόνια ντουζήνα μία τα περνάνε πρὸς L. 11 δὲν τα δίδουν παρακάτο καὶ νά μὴν ἦνε τόσο παρὰ μεγάλη νά ἦναι δίκαια νά μὴν ἔχουναι κόλα διατὴ ἔάν ἔχουνε κόλα δὲν ἀχρίζουναι» κι ἀπὸ τὴ δεῦτερη φατούρα τοῦ 1713: «μυγιαστιριά φινά αλαμόδα ἀπο τα μυκρά ὅπου ἠνέ ἀσπρά καὶ σι μεσὶ ἔχουνέ φιγουρες κολοράδες νὰ ἠνέ τὰ ξηλα τους καντονάδα με πομολά κοκαλενοιά ἀπο πανὸ καὶ ἀπο κατο —100. σαν ἐκινά που στιλέτε τοῦ Νικολοῦ — 400».

45. Καὶ ἀπὸ τὶς φατούρες ἀποστολῆς τοῦ Γ. Μέλου: «12 καπέλα τοῦ Φιάν μέτζα βιγόνια πρὸς L. 11 — L. 132» καὶ ἀπὸ τὴν φατούρα τοῦ 1713: «12 ζευγάρια κάλτζες μαῦρες μεταξοτῆς πρὸς L. 16 — L. 142».

κατάλογος παραγγελίας αποτελείται από 51 είδη, ενώ ο κατάλογος αγοράς από 48· όμως, ενώ δεν έχουν αγοραστεί 6 είδη, έχουν προστεθεί 3 νέα (δηλαδή $51 - 6 = 45 + 3 = 48$). Στη δεύτερη περίπτωση στη φατούρα παραγγελίας συμπεριλαμβάνονται 50 είδη και στη φατούρα αγοράς 67· κι εδώ όμως δεν έχουν αγοραστεί 7, ενώ έχουν προστεθεί 24 νέα (δηλαδή $50 - 7 = 43 + 24 = 67$). Ανάμεσα στις δύο παραγγελίες κοινά είδη είναι 31, ενώ ανάμεσα στους δύο καταλόγους αγορών τα κοινά είδη είναι 34. Ο ενιαίος κατάλογος παραγγελιών και αγορών μας δίνει 89 διαφορετικά είδη, από τα οποία τα 68 έχουν παραγγελθεί και στις δύο περιπτώσεις, ενώ έχουν αγοραστεί επίσης και στις δύο περιπτώσεις 80 είδη· δηλαδή, συνολικά δεν πραγματοποιείται η αγορά 21 ειδών και μόνο 9 νέα είδη προστίθενται στον συνολικό κατάλογο.

Ενδιαφέρον είναι, εξάλλου, να σημειώσουμε εδώ ότι για 65 είδη από τον συνολικό κατάλογο του Μ. Μέλου υπάρχει επικάλυψη με τα είδη που την ίδια χρονική περίοδο εμπορεύεται ο Ν. Μέλος και που αποτελούν το μισό περίπου του συνόλου των παραγγελιών εκείνου. Μιά πρώτη συγκριτική εξέταση ανάμεσα στις φατούρες των δύο αδελφών, και καθώς η επεξεργασία στο αρχαιακό υλικό για το εμπόριο του Ν. Μέλου δεν έχει ολοκληρωθεί, μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι τα περισσότερα από τα κοινά εμπορεύματα είναι είδη ευρείας κατανάλωσης και πρώτης ανάγκης.

Διαπιστώνουμε ακόμα μία εξειδίκευση, όπως θα λέγαμε, στο εμπόριο του Μιχάλη, το οποίο φαίνεται προσανατολισμένο σε είδη κιγκαλερίας μάλλον, τα οποία προσφέρονται στο λιανεμπόριο, ενώ κατηγορίες όπως τα υφάσματα και είδη ένδυσης ή τα είδη πολυτελείας με λίγες σε αριθμό και μικρές σε ποσότητα εξαιρέσεις δεν έχουν σημαντικό μερίδιο στο σύνολο των εμπορευμάτων -του· απουσιάζουν δηλαδή συστηματικά αλλά όχι απόλυτα τα είδη εκείνα που είτε έχουν υψηλό κόστος είτε λόγω της φύσης -τους απαιτούν μεγάλο αποθηκευτικό χώρο, γεγονός που επιβεβαιώνει την υπόθεση, αφενός ότι το εργαστήριο του Μιχάλη ως χώρος ήταν μικρό και αφετέρου ότι οι οικονομικές -του δυνατότητες ήταν περιορισμένες, καθώς κι ο ίδιος άλλωστε το έχει παραδεχθεί. Με δύο λόγια ο Μ. Μέλος σ' αντίθεση με τον αδελφό -του εισάγει από την Βενετία κι έχει στο εργαστήριο -του μία μεγάλη ποικιλία ειδών όχι όμως όλων όσων ανταποκρίνονται στις καταναλωτικές ανάγκες του τόπου και της εποχής.

Εξετάζοντας τον κατάλογο εμπορευμάτων του Μ. Μέλου θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια κάποιες ταξινομήσεις. Ως προς το είδος -τους αυτά μπορούν να ενταχθούν στις εξής γενικές κατηγορίες: είδη οικιακής χρήσης, είδη διατροφής, εργαλεία (αγροτικά, αλιείας κλπ.), λίγα είδη ένδυσης και μία ευρεία κατηγορία ποικίλων (όπως λ.χ. τουφεκόπετρες, βιβλία, χαρτί, βουλοκέρι κ.ά.).

Ως προς την αξία είναι εμφανές ότι κυριαρχούν τα φθηνά, τα είδη πρώ-

της ανάγκης και ευρείας κατανάλωσης, ενώ με ένα μικρό ποσοστό εκπροσωπούνται είδη πολυτελείας, όπως λ.χ. αέρας, σειρήνια και χρυσοκλωστές, βεντάλιες πολυτελείς, χτένια για περούκες, είδη που ο Μιχάλης ενδεχομένως να εισάγει ανταποκρινόμενος σε συγκεκριμένες παραγγελίες πελατών. Αυτό οδηγεί συνακόλουθα σε ένα άλλο ερώτημα, κατά πόσο δηλαδή ο Μιχάλης διεξάγει το εμπόριό του σύμφωνα με την μέθοδο της παραγγελίας ή του δειγματισμού. Η απουσία ρητών στοιχείων για να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα μία ξεκάθαρη άποψη δεν μας επιτρέπει παρά να υποθέσουμε μόνο ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση ισχύουν και τα δύο με την ίδια περίπου αναλογία. Είδη όπως, η ζάχαρη, οι βελόνες, οι κάλτσες, τα κουμπιά ή τα μαχαίρια, σαφώς και δεν οφείλουν στην παραγγελία την παρουσία τους στο μαγαζί ενός μικρεμπόρου· όμως, τις ζυγαριές, τα βιβλία, τις καμπάνες, τα καντήλια ή τα χτένια για περούκες λ.χ., πώς θα μπορούσε αλλιώς κανείς να τα δικαιολογήσει εδώ, αν όχι ως ανταπόκριση του εμπόρου σε συγκεκριμένες ζητήσεις;

Η παρουσία των ειδών πολυτελείας σε συνδυασμό με τις μεγάλες ποσότητες που απαντώνται κάποια άλλα, είδη ευρείας κατανάλωσης, αν ληφθεί μάλιστα υπόψη το γεγονός ότι αυτό είναι μόνο ένα από τα πολλά εργαστήρια τ' Αναπλιού⁴⁶, οδηγεί στο εύλογο ερώτημα για ποιά αγορά προορίζονται όλα αυτά τα είδη⁴⁷, σε ποιά πελατεία προσβλέπει όλος αυτός ο εμπορικός

46. Σύμφωνα με την πρώτη μετά την άλωση τούρκικη απογραφή του 1716 στ' Ανάπλι υπάρχουν 1321 σπίτια, 483 μαγαζιά (dükkân), 350 αποθήκες (mahzen) και μικρός αριθμός διαφόρων άλλων κτισμάτων, εκκλησιών, φούρνων, λουτρών κ.λπ. Nejat Göyüncü, «XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve yarılıarı», *İsmal Hakkı Ujuncarsılı'ya Armağan*, Αγκυρα 1976, σσ. 471-472. Φυσικά η οικιστική εικόνα που δίνει η απογραφή αυτή είναι η εικόνα της βενετοκρατούμενης πόλης. Σύμφωνα με τις βενετικές απογραφές του 18ου αιώνα (1700) τ' Ανάπλι έχει 6.548 ψυχές. Βασ. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου. 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1985, σ. 184. Στην σύγχρονη κατά ενορίες απογραφή ο πληθυσμός της πόλης, ντόπιος και ξένος, ανέρχεται σε 5.904 κατοίκους. Κων. Ντόκος, *Η Στερεά Ελλάς κατά τον ενετοτουρκικό πόλεμο (1684-1699) και ο Σαλώνων Φιλόθεος*, Αθήνα 1975, σ. 210. Περίπου ο αυτός αριθμός, γύρω στους 6.000 κατοίκους δηλαδή, προκύπτει και από λίγο μεταγενέστερη απογραφή του 1704 (Catastico Particolare). Πβ. και σημ. 55.

47. Εξυπακούεται ότι το ερώτημα θα ήταν δίχως νόημα, αν ετίθετο μόνο για το εμπόριο του Μ. Μέλου, ενός εμπόρου δηλαδή του οποίου οι δραστηριότητες αποτελούν ένα μικρό μόνο μερίδιο της ναυπλιακής αγοράς. Ενδεικτικά αναφέρω ότι τα ίδια χρόνια και ο αδελφός-του έχει παραγγείλει ή έχει κάνει εισαγωγή από την Βενετία σε ποσότητες περίπου ίσες ή και μεγαλύτερες εκείνου κοινών αγαθών, όπως αγκίστρια, βελόνες, καρφιά, τσατσάρες, χτένια, κονιδολόγους, μυγιστήρια, πυριόβολους, καμπάνες, ζάχαρη, κάντιο κ.ά.

κόσμος. Οι χιλιάδες τ' αγκίστρια στις παραγγελίες του Μιχάλη κι άλλα τόσα του Νικολού ασφαλώς και δεν προορίζονται μόνο για την αγορά τ' Αναπλιού· το ίδιο τα καρφιά κι ακόμα οι βελόνες, οι αρμενοβελόνες και οι χιλιάδες τουφεκόπετρες πού προφανώς διοχετεύονται —εν μέρει τουλάχιστον— και στην Αρμάδα· οι 26 καμπάνες (6 του Μιχάλη και 20 του Νικολού) είναι αυτονόητο ότι δεν προορίζονται μόνο —κι ίσως καθόλου— για τις εκκλησίες τ' Αναπλιού. Όσο για τα 338 καπέλα (132 του Μιχάλη και 206 του αδελφού -του) διαφόρων τύπων, ανδρικά, γυναικεία και παιδικά, θα μπορούσαν να απορροφηθούν και μόνο από την αστική κοινωνία της πόλης.

Γνωρίζουμε ότι ο Μ. Μέλος δεν κάνει τον πλανόδιοπραματευτή, μετέχει όμως με αντιπρόσωπο το βοηθό -του στο πανηγύρι· υπάρχει και η Αρμάδα κι η βενετσιάνικη «καβαλαρία»· ωστόσο, ο εμπορός -μας προσπαθεί κυρίως να μένει μόνιμα στο εργαστήρι -του για να πουλάει λιανικά σε μία πελατεία όχι μόνο από την πόλη αλλά κι από άλλες κοντινές ή μακρινότερες περιοχές, σ' ανθρώπους που θα έρχονταν στην αγορά τ' Αναπλιού για να κάνουν τις προμήθειές τους σε κοινά και εξαιρετικά είδη⁴⁸ και ενδεχομένως σ' άλλους μικρεμπόρους, γυρολόγους, που θα αγόραζαν κάποια είδη για μεταπώληση αλλού. Αυτός είναι ο ζωτικός χώρος της αγοράς τ' Αναπλιού: η πόλη με τους κατοίκους -της και τις στρατιωτικές δυνάμεις των Βενετών κι η ενδοχώρα ολόκληρου σχεδόν του Ρένιου. Ωστόσο τον κυρίαρχο οικονομικό ρόλο που ασκεί το Ναύπλιο στην περιοχή την περίοδο αυτή δεν θα μπορέσει να τον διατηρήσει στη διάδοχη πολιτική κατάσταση, όταν οι νέοι κύριοι, οι Οθωμανοί, θα μεταφέρουν την πρωτεύουσα του πασαλικιού της Πελοποννήσου στην Τριπολιτσά αποδυναμώνοντάς το από τις διοικητικές λειτουργίες

48. Την υπόθεση ότι το Ναύπλιο την εποχή αυτή ήταν η πόλη-πρωτεύουσα του βενετοκρατούμενου Μοριά με λειτουργίες αγοράς που ξεπερνούσαν τα στενά τοπικά όρια περιφερειακού χαρακτήρα, ενισχύει και μία έμμεση εξωοικονομική μαρτυρία, που μας έρχεται από τον χώρο των αγιολογικών κειμένων. Συγκεκριμένα, στο βίο του αγίου Αθανασίου, επισκόπου Χριστιανουπόλεως, αναφέρεται ότι ο πατέρας - του, Έλληνας ο οποίος κατείχε ανώτερο αξίωμα στην υπηρεσία του Προβλεπτή κι εγκατεστημένος οικογενειακά από το 1684 στην Καρύταινα, υποχρέωσε το νεαρό Αθανάσιο να αρραβωνιαστεί παρά τη θέλησή του με κόρη επιφανούς και εύπορης οικογένειας της Πάτρας. Προς το σκοπό αυτό και για να είναι ο γάμος αντάξιος του κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου των δυο οικογενειών «... έπεμμεν αυτόν ο Πατήρ πρό τινων ημερών εις Ναύπλιον τήν πρωτεύουσαν τότε τής Πελοποννήσου, δπως κατασκευάση κατά τό ειωθός τά νυμφικά ένδύματα δσον οιδόν τε πολυτελῶς». Ιωάν. Μαρτίνος, «*Άσματα εις τόν Άγιον 'Αθανάσιον έπίσκοπον Χριστιανουπόλεως και πραγματεία περι άγιων υπό...*» Αθήνα 1886, σ. 18. Την υπόδειξη της μαρτυρίας οφείλω στον κύριο Γεώργιο Χώρα.

και κατά συνέπεια καταδικάζοντάς το με τον τρόπο αυτό σε οικονομικό μαρασμό⁴⁹.

Εγινε εδώ μιά προσπάθεια να αξιοποιηθεί ένα ήσσονος ιστορικής αξίας υλικό για να δοθεί μιά εικόνα εγγύτερη στην πραγματικότητα, να φωτιστεί μιά ακόμα πτυχή του ελληνικού εμπορίου των αρχών του 18ου αιώνα· ειδικότερα, επιδείωξη ήταν να καταδειχθεί η σημασία του «εργαστηρίου» την εποχή αυτή, τί είναι μ' άλλα λόγια και πώς λειτουργεί ένα κατάστημα γενικού εμπορίου σε ένα αστικό κέντρο της βενετοκρατούμενης Ανατολής, σε μιά πόλη του Μοριά συγκεκριμένα⁵⁰. Σκιαγραφήθηκαν, αν δεν απεικονίστηκαν, ο χώρος, το περιεχόμενο, οι άνθρωποι του εργαστηρίου κι οι πρακτικές αυτού του εμπορίου. Λείπουν, βεβαίως, εντελώς —γεγονός αναμενόμενο από μιά τέτοια πηγή (δηλαδή έχουμε το αρχείο του παραλήπτη των εγγράφων του Μ. Μέλου κι όχι του ίδιου του αποστολέα) ειδήσεις και πληροφορίες ή ενδείξεις για τις τιμές πώλησης των εισαγόμενων ειδών καθώς και για τους αγοραστές. Ετσι, δεν μπορούμε καθόλου να μιλήσουμε για το κέρδος που άφηναν στον έμπορο τα είδη αυτά⁵¹. Το γεγονός, εξάλλου, ότι στην αλληλογραφία του Μ. Μέλου με τον αδελφό -του δεν γίνεται η παραμικρή αναφορά σε κάποιους ή σε κάποιον οφειλέτη -του, αυτό μπορεί να

49. Την προβληματική για τις δυνατότητες αυτόνομης ανάπτυξης μιάς επαρχιακής πόλης του 18ου αιώνα ή τη συνάρτησή της με τις διοικητικές λειτουργίες που επιτελεί, με συγκεκριμένο παράδειγμα το δίπολο Ναύπλιο-Τρίπολη, αναπτύσσει ο Βασ. Παναγιωτόπουλος, «Από το Ναύπλιο στην Τριπολιτσά: Η σημασία της μεταφοράς μιάς περιφερειακής πρωτεύουσας τον 18ο αιώνα», Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά, *Ο Ερασιστής* 11 (1977) 41-56.

50. Ασφαλώς και, όσα εδώ παρουσιάζονται, δεν αποτελούν τις μοναδικές μαρτυρίες της εποχής για τον εμπορικό κόσμο και τα είδη που από τη Δύση εισάγονται και καταναλώνονται στις αγορές της Ανατολής. Προς την ίδια περίπου κατεύθυνση κινούνται και διευρύνουν τη γνώση -μας για το παρελθόν τεκμήρια παρεμφερή όπως: Ντίνος Κονόμος «Ενα ζακυνθινό τιμολόγιο διαφόρων ειδών γενικού εμπορίου (1721)», *Επταννησιακά Φύλλα* 9 (1976) 35-43 ή Κ. Δ. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σσ. 209-225, κι ακόμα εργασίες όπως: Βαλέριος Παπαχατζής, «Οι Μοσχοπολίται και το μετά της Βενετίας εμπόριον κατά τον 18ον αιώνα», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 9 (1934) 127-139, για να περιοριστώ, ενδεικτικά, σε κάποια μόνο δημοσιεύματα με χρονική αναφορά τα τέλη του 17ου και τις αρχές του 18ου αιώνα.

51. Έχει πάντως αποδειχθεί ότι η πώληση τέτοιων ειδών και μάλιστα πρώτης ανάγκης άφηνε ικανοποιητικά έως μεγάλα περιθώρια κέρδους στους Έλληνες εμπορευόμενους, τουλάχιστον σε εποχές μεταγενέστερες της εξεταζομένης εδώ περιόδου. Spyros I. Asdrachas, *Patmos entre l'Adriatique et la Mediterranée orientale pendant la deuxième moitié du XVIIIe siècle d'après les registres de Pothitos Xénos*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Παρίσι 1972, σ. 162-163.

ερμηνευθεί ότι ο Μιχάλης ως λιανέμπορος δεν πουλάει με πίστωση και πάντως, αν γίνεται κάποια πίστωση, αυτή θα πρέπει να αφορά μικρά ποσά και σύντομο χρονικό διάστημα, να είναι δηλαδή δίχως μακροπρόθεσμες οικονομικές επιπτώσεις.

Ο έμπορός -μας δεν είναι ο Έλληνας μέσος έμπορος της βενετοκρατίας, όπως ο αδελφός -του ο Νικολός λ.χ. κι ούτε έχει την δικτύωση εκείνου. Πολύ περισσότερο δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί και να συγκριθεί με τύπους εμπόρων συγκροτημένων, περίπου συγχρόνων -του ή μεταγενέστερων, όπως οι Ηπειρώτες Σελέκης και Σάρος, κι όπως ο Πατινιώτης Ποθητός Ξένος, ο Τσάκωνας Χατζηπαναγιώτης - Πολίτης ή ο Μυκονιάτης Χατζή-Αντώνης Μπατής⁵², για να περιοριστούμε μόνο σ' αυτούς που έχουν γίνει αντικείμενο ιστορικής έρευνας και μελέτης. Ο Μ. Μέλος θα μπορούσε να θεωρηθεί μία περιστασιακή, αν όχι περιθωριακή, περίπτωση εμπόρου-αγρότη⁵³. αν μας απασχολεί εδώ, τούτο συμβαίνει γιατί μας επιτρέπει να διερευνηθούν και να επισημανθούν ορισμένες ιδιαιτερότητες του εμπορίου της εποχής, να αναδειχθούν λειτουργίες που συντελούνται στις παρυφές αυτού του χώρου, δηλαδή όσα δεν απαντώνται στις κανονικότητες και τους μέσους όρους, αλλά που ακριβώς αυτή -τους η ιδιαιτερότητα τα καθιστά ενδιαφέροντα παραπληρωματικά στοιχεία της ιστορίας.

Με τον τύπο αυτό του μικροεμπορευόμενου, τουπραματευτή λιανέμπορου, πλουτίζουμε τη γνώση -μας για την πολύμορφη εικόνα του Έλληνα εμπόρου, τουλάχιστον όσον αφορά τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα, μιá εποχή όπου το εμπόριο κι ο έμπορος δεν είναι ένα μόνο πράγμα αλλά πολλά και διαφορετικά, ανάμεσα στα οποία θα διακρίνουμε εν σπέρματι κοινά κά-

---

52. Βεβαίως, οι Ηπειρώτες Σελέκης και Σάρος είναι εγκατεστημένοι στην Βενετία με το εμπόριό -τους όμως σχεδόν απόλυτα προσανατολισμένο στον ελλαδικό χώρο. Βασ. Κρεμμυδάς, «Ιστορία του ελληνικού εμπορικού οίκου της Βενετίας Σελέκη και Σάρου. Μιά στατιστική προσέγγιση», *Θησαυρίσματα* 12 (1975) 171-200. Ο Ποθητός Ξένος αποτέλεσε το αντικείμενο μελέτης στη διδακτορική διατριβή του Σπύρου Ασδραχά, *Ο.π.*, ενώ ο Βασ. Κρεμμυδάς ασχολήθηκε με τις δραστηριότητες των δύο άλλων εμπόρων στις μελέτες του: *Αρχείο Χατζηπαναγιώτη, τόμος Α' Χατζηπαναγιώτης-Πολίτης*, Αθήνα 1973, και *Εμπορικές πρακτικές στο τέλος της τουρκοκρατίας. Μυκονιάτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα 1993.

53. Ο Μ. Μέλος είναι αντιπροσωπευτικό παράδειγμα του τύπου του Έλληνα εμπορευόμενου στην τελευταία περίοδο της βενετοκρατίας, ένας έμπορος-αγρότης με οικονομικές λειτουργίες και χαρακτηριστικά διαφορετικά εκείνου, που μερικές δεκαετίες αργότερα στα τέλη του 18ου αιώνα θα χαρακτηριστεί ως έμπορος-γαιοκτήμονας. Βασ. Κρεμμυδάς, *Το εμπόριο...*, σ. 326· ανατροπή του σχήματος του ντόπιου αυτού Τούρκου εμπόρου-γαιοκτήμονα από τον Βασ. Παναγιωτόπουλο, «Από το Ναύπλιο...», σ. 51-52.

ποια στοιχεία, την τάση για πολυμέρια στις εργασίες και την αποφασιστικότητα για κατάκτηση του επαγγελματικού αυτού χώρου, όπου το μέλλον διαγράφεται ευόιωνα για το ελληνικό στοιχείο. Με αυτά και άλλα τέτοια παραδείγματα εμπόρων ενδεχομένως να οδηγηθούμε σε μιά κάπως διαφοροποιημένη εικόνα για την συμμετοχή των Ελλήνων εμπόρων στη διαμόρφωση του πελοποννησιακού εμπορίου στη δεύτερη βενετοκρατία από εκείνη που γνωρίζουμε για τα επόμενα χρόνια της τουρκοκρατίας⁵⁴.

Το Ανάπλι, κέντρο διοικητικό αλλά και εμπορικό, το μεγαλύτερο πόλισμα του Μοριά στις αρχές του 18ου αιώνα με 6.500 περίπου ψυχές⁵⁵, λιμάνι με την συχνότερη κι ευκολότερη σύνδεση με την Βενετία —είτε άμεση είτε μέσω των Επτανήσων— είναι μιά πόλη ζωντανή με οικονομικό ανάπτυγμα και προϋποθέσεις τέτοιες, ώστε να δικαιολογείται το πλήθος των εργαστηρίων και η σχεδόν επιδημική τάση του πληθυσμού για ενασχόληση με το εμπόριο. Την ευκολία αυτή των ανθρώπων να στρέφονται στο εμπόριο και σε εμπορικές πράξεις έρχεται να επιβεβαιώσει, ισχυροποιώντας έτσι την άποψη που διατυπώθηκε εδώ, και η ακόλουθη εντυπωσιακή μαρτυρία.

Ενα μόλις χρόνο από την έναρξη της δικής -του εμπορικής επιχείρησης ο Μ. Μέλος θα ανοίξει στις αρχές Γενάρη του 1714 εργαστήρι του ανεψιού -τους Λεονάρδου Περδικάρη, συνεταιρικό με το γιό του Σταυριανού Καλαντζή και με συνολικό κεφάλαιο 200 φλωριά, 100 του Καλαντζή κι άλλα τόσα που δανείστηκε ο Μιχάλης για τον σκοπό αυτό· οι λόγοι που τον ώθησαν σε τούτη την ενέργεια ήσαν, καθώς γράφει στον αδελφό -του, «... το περισσότερο διά να τότε συμμαζώξω διά να μην περπατεί εδώθε κι εκείθε..., γιατί δεν μπορούσα να τον βλέπω να πηγαίνει όλη μέρα στην Κόρινθο»⁵⁶.

54. Σχετικά με την συμμετοχή και τον περιορισμένο ρόλο των Ελλήνων εμπόρων στη διαμόρφωση της εσωτερικής αγοράς της Πελοποννήσου στα τέλη του 18ου αιώνα βλέπε Βασ. Κρεμμυδάς, *Το εμπόριο...*, σ. 323-324, 328, 332-333.

55. Στην βενετσιάνικη απογραφή του 1700 το Ναύπλιο πληθυσμικά είναι η πρώτη πόλη του Μοριά με 6.548 κατοίκους και ακολουθεί η Πάτρα με 3.832 και η Γαστούνη με 2.119, ενώ οι υπόλοιποι (12) μεγάλοι οικισμοί κυμαίνονται ανάμεσα στις 1.500 και 1.000 ψυχές. Βασ. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός...*, σ. 184, πίν. 22.

56. Επιστολή της 5.1.1714. *Ο.π.*, R. 146, φ. 66. Ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται η Κόρινθος εδώ υποβάλλει την σκέψη ότι πρόκειται για «τόπο ακολασίας», πόλη εκκαλισμού των νέων της εποχής, λες κι από την αρχαιότητα κράτησε αναλλοίωτο το ρόλο -της στην κοινωνική λειτουργία της περιοχής, μολονότι τίποτα —σύμφωνα με τις ελάχιστες μαρτυρίες— δεν συνηγορεί με την άποψη αυτή· ούτε ο Β. Randolph παλαιότερα (1675) ούτε ο Ch. Thomson αργότερα (1732), από τους λίγους περιηγητές που θα επισκεφθούν την περιοχή του Ισθμού, θα σημειώσουν τίποτα το αξιοπερίεργο για την πόλη εκτός από την ευφορία της περιοχής και την ευημερία των ανθρώπων. Κυρ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Αθήνα, τ. Α' (1972), σ. 685 και τ. Β' (1973), σ. 169-170 αντίστοιχα.

Όπως ρητά εδώ δηλώνεται 200 τσεκίγια, δηλαδή περίπου 5.500 λίρες βενετικές, ήσαν αρκετά την εποχή εκείνη για ν' ανοίξει κανείς μαγαζί στ' Αναπλι· άλλωστε με 7.000 περίπου λίρες, κεφάλαιο επενδυμένο σε εμπόρευμα, ξεκίνησε και ο Μιχάλης το δικό -του εμπόριο⁵⁷.

Και είναι όντως εντυπωσιακό το γεγονός ότι ένας άνθρωπος δίχως προσωπική οικονομική ανεξαρτησία, ο οποίος μόλις έχει ξεκινήσει τη δική -του επιχείρηση, με τόση άνεση και φυσικότητα προωθεί και βοηθάει κι άλλον στον ίδιο χώρο (ο χώρος του εμπορίου, λοιπόν, είναι ανοιχτός κι έχει περιθώρια κέρδους για πολλούς ακόμα), ότι με τόση ευκολία δανείζεται στην πόλη 100 φλωριά —κάπου 2.700 λίρες, ότι ο δανειστής (άγνωστος μας) χωρίς δυσκολία τα δίνει πιστεύοντας σε σίγουρη επένδυση, κι ότι όλα τούτα συμβαίνουν σχεδόν παραμονές του πολέμου, θαρρείς κι ο κόσμος εκεί στην καρδιά του βενετοκρατούμενου Μοριά, στο κέντρο των τεκταινομένων, δεν αντιλαμβάνεται τίποτα απ' όσα ετοιμάζονται γύρω -του. Η εξουσία έχει τα δικά -της σχέδια, τις δικές -της φροντίδες· κι η ζωή, ευτυχώς, τους δικούς -της ρυθμούς κι ελπίδες.

---

57. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς μας η πρώτη φατούρα του Μιχάλη Μέλου κόστισε συνολικά δίχως τα γνωστά έξοδα αποστολής (συσκευασία, μεταφορικά, τελωνείο, ασφάλεια, προμήθεια) 4.404:1 λίρες βενετικές· αν συνυπολογίσουμε και τα 300 ρεάλια, δηλαδή περίπου άλλες 3.000 λίρες που ο ίδιος —κατά τα γραφόμενά του— επένδυσε σε αγορές εμπορευμάτων επιτόπου, το τελικό ποσό ξεπερνάει τις 7.000 λίρες. Η δεύτερη παραγγελία του ίδιου κόστισε αρκετά περισσότερα φτάνοντας τις 10.532:12 λίρες. Σε διάστημα λοιπόν μικρότερο του ενάμισι χρόνου ο μικρέμπορος αυτός τ' Αναπλιού έκανε εισαγωγή εμπορευμάτων από την Βενετία συνολικής αξίας 14.936:13 λιρών, ποσό εντέλει αξιόλογο για την εποχή. Για να αξιολογηθεί καλύτερα το μέγεθος του ποσού αυτού αναφέρω συγκριτικά κάποιες τιμές ειδών διατροφής από βενετική διατίμηση του 1712, όπως διαμορφώνονται στην αγορά τ' Αναπλιού: Το στρογγυλό ψωμί (καρβέλι) βάρους 24 ουγκιών προς 4 σολδία, κρασί ντόπιο, νέο, προς 10 σολδία η μπότσα, κρέας αρνίσιο προς 5 σολδία η λίτρα και κατσικίσιο προς 4, βούτυρο προς 16 σολδία η λίτρα, λάδι προς 3:4 λίρες η μπότσα, μέλι προς 6 σολδία η λίτρα, φασόλια προς 3 σολδία η λίτρα. *Κώδηξ Μέρτζιου*, σ. 168.

ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΓΟΡΑΣΤΗΚΑΝ Ή ΜΟΝΟ ΠΑΡΑΓΕΛΘΗΚΑΝ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΙΧΑΛΗ ΜΕΛΟ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΣΤ' ΑΝΑΠΛΙ

Είδος	25.11.1712 Παραγγελία	4.2.1713 Αγορά	1.8.1713 Παραγγελία	25.1.1714 Αγορά	Συνολική ποσότητα παραγγελιών	Συνολική ποσότητα αγορών	Συνολική αξία (σε λίρες βενετικές)
*αγκίστρια	2.000	2.000	6.000	6.000	8.000	8.000	87
*αέρας	3 ου.	2½ ου.		2½ ου.	3 ου.	5 ου.	78:13
αλατιέρες			20	13	20	13	16:8
*αρμενοβελόνες			100 (1 χαρτί)	100	100	100	1:10
ατσάλι	50 λ.	50 λ.			50 λ.	50 λ.	16
βαράνα				3.000		3.000	192
βελόνες	2.000	2.000	3.000	3.000	5.000	5.000	24:5
βεντάλιες				600		600	70
*βιβλία	247	247		50	247	297	203
*βουλοκέρι			1/2 λ.		1/2 λ.		
*βούρτσες	3 ντ.	3 ντ.	2 + 4 ντ.	1 + 6 ντ.	2 + 7 ντ.	1 + 9 ντ.	22:3
γαλόνια χρυσά				141:20,5 ου.		141:20,5 ου.	1.426:19
*γαλόνια ψεύτικα				7:1 λ.		7:1 λ.	85
*γαρύφαλο	3 λ.	3 λ.			3 λ.	3 λ.	31:15
*ζάχαρη	50 λ.	50 λ.			50 λ.	50 λ.	62
*ζυγαριές	2	2	7	7	9	9	104
*θειάφι			50 λ.	50 λ.	50 λ.	50 λ.	7:15
*καδρέτα			6 π.	21 π.	417:10		
*καζάνια				6		6	365
*καλάι	100 λ.	50 λ.			100 λ.	50 λ.	103:17
*κάλτσες				30 ζ.		30 ζ.	411
*καμπάνες				6		6	357:2
*καναβάτζο				481 πχ.		481 πχ.	278:8
καναβέτες	32	28	14	6	46	34	138:8
*καννάβι	150 λ.	148 λ.			150 λ.	148 λ.	125:16
*κανέλα	3 λ.	3 λ.			3 λ.	3 λ.	26
*καντήλια				3		3	14:5
*κάντιο	20 λ.		20 λ.	22 λ.	40 λ.	22 λ.	33
*καπέλα	30	30	42	102	72	132	613:
*καρνίτζα				98πχ+10π.		98πχ.+10π.	164:7
*καρφιά	30.000	37.000	15.000	15.000	45.000	52.000	839:
*κενταλίνα	2 π.	2 π.	4 π.	14 π.	6 π.	16 π.	71
κλειδαριές	24	12	10	12	34	24	40:10
*κλωστές	70 λ.				70 λ.		
κόκαλα (για φανάρια)			50	50	50	50	13

<i>Είδος</i>	25.11.1712 <i>Παραγγελία</i>	4.2.1713 <i>Αγορά</i>	1.8.1713 <i>Παραγγελία</i>	25.1.1714 <i>Αγορά</i>	<i>Συνολική ποσότητα παραγγελιών</i>	<i>Συνολική ποσότητα αγορών</i>	<i>Συνολική αξία (σε λίρες βενετικές)</i>
*κονιδολόγοι κονσινέλα	20 ντ.	20 ντ.	4 ντ.	4 ντ.	24 ντ.	24 ντ.	44:12
*κορδέλες κορδονέτα	55π.+50πχ.	20π.+908πχ.	50 π.	2 50 π.	105π.+50πχ.	2 70π.+908πχ.	3 168:10
*κορδόνια				6:2 ου. 105 ου.		6:2 ου. 105 ου.	69:14 958:8
*κουμπιά κουτάλες	20 χ.	30 μ.	40 λ. + 5	66,5 λ.	20 χ. 40 λ.+ 5	30 μ. 66,5 λ.	34 61:10
*κουτιά	50 μ.						
*μαχαίρια	10 μ.	10 μ.	4 μ.	4 μ.	14 μ.	14 μ.	101
μίνιο	100 λ.	100 λ.			100 λ.	100 λ.	69
*μολύβι	25 λ.				25 λ.		
*μπαλίνια	200 λ.				200 λ.		
*μπάντες	60	50	50	50	110	100	47
(σ)μπιάνκα	100 λ.	100 λ.			100 λ.	100 λ.	49
*μοσχοκάρυδο	1 λ.	1 λ.			1 λ.	1 λ.	10
*μυγιαστήρια παραμαλά			600 30 λ.		600 30 λ.		
*παφιλόσυρμα πετονιές	2 λ.	2 λ.	2 λ. 50 λ.	2 λ.	4 λ. 50 λ.	4 λ.	11
*πιπέρι ποντικοφάρμακο	100 λ.		15 λ.	15 λ.	15 λ.	15 λ.	11:11
*ποντίνα				22:18 ου.		22:18 ου.	251:6
*πρόκες			15.000	15.000	15.000	15.000	33
*πυριόβολοι	50	50	300	300	350	350	434
*ράμματα		170,5 λ.	125 λ.	228,5 λ.	125 λ.	391 λ.	576:18
*ρένσο σακοράφες			100	100	100	100	158:8 3:5
*σιδερόσυρμα			40 λ.	40 λ.	40 λ.	40 λ.	39:
*σκέπη	96 πχ.	142 πχ.		96 ¾ πχ.	96 πχ.	238¾ πχ.	374:15
*σκοινιά	350 λ.	263 λ.	100 λ.	330 λ.	450 λ.	595 λ.	304:8
*σουλιμάδο	5 λ.	5 λ.	10 λ.	10 λ.	15 λ.	15 λ.	80
*σπάγκος	130 λ.	72 λ.	120 λ.	60 λ.	250 λ.	132 λ.	129
*σπιγκέτα				17:10:36 ου.		17:10:36 ου.	183:15
*σύρμα				5:2:8 ου.		5:2:8 ου.	86:
*τέλα	10 π.	10 π.	1 π.	10 π.	11 π.	20 π.	432:8

Είδος	25.11.1712 Παραγγελία	4.2.1713 Αγορά	1.8.1713 Παραγγελία	25.1.1714 Αγορά	Συνολική ποσότητα παραγγελιών	Συνολική ποσότητα αγορών	Συνολική αξία (σε λίρες βενετικές)
*τερλίκες τεσαροκλωστές	3 π.	3 π.	5 π. 30 λ.	15 π. 3 λ.	8 π. 30 λ.	18 π. 3 λ.	540: 5:
τζουράτζα				3 λ.		3 λ.	5:
*τηγάνια	50 λ.	52 λ.	80 λ.	79,5 λ.	130 λ.	131,5 λ.	115:
τιριπλί	10 λ.	4:4 λ.	39 λ.	39:16 λ.	49 λ.	41:20 λ.	216:
τουφεκόπετρες	10.000	8.000	8.000	8.000	18.000	16.000	48:16
*τσατσάρες	10 ντ.	9 ντ.	6 ντ.	6 ντ.	16 ντ.	15 ντ.	55:12
τυροτρίφτες	50 λ.	50 λ.	15 λ.		65 λ.	50 λ.	46:5
*υδράργυρος	10 λ.	10 λ.	5 λ.	5 λ.	15 λ.	15 λ.	77
*φανέλα				71,5 πχ.		71,5 πχ.	193:
*φέσια	10 ντ.	9 ντ.	50	50	175	158	645:5
*φιοκέτο φορτσάτο	1 π.	1 π. 30 λ.		2 π.	1 π.	3 π. 30 λ.	189:2 30
*φράντζα				10 ου.		10 ου.	117:10
*φτυάρια	90	100	150	150	240	250	227:17
*χαρτί χορδές	20 ρ. + 3 μ.	20 ρ.+3 μ.	19 ρ.+4 μ. 2 κ.+15 μ.	18 ρ.+4 μ. 3 κ.	39 ρ.+7 μ. 2 κ. + 15 μ.	38 ρ.+7 μ. 3 κ.	229:13 19910
*χρυσάφι	15 ου.	15 ου.		47:2,5 ου.	15 ου.	62:2,5 ου.	685:18
*χτένια	8 λ.	7 λ.	9 λ. + 3 ντ.	10 λ.+3 ντ.	17 λ.+3 ντ.	17 λ.+3 ντ.	320:5
*ψαλίδια				6		6	11
σύνολο λίρες βενετικές:							10.462:12

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ

Σημ.: Ο αστερίσκος (*) μπροστά από ορισμένα είδη δηλώνει ότι τα ίδια συμπεριλαμβάνονται και στις παραγγελίες του Νικολού Μέλου.

Ανάπτυξη συντομογραφιών: ζ= ζευγάρι, κ= κουτί, λ= λίτρα, μ= μάτσο, ντ= ντουζίνα, ου= ουγκιά, π= πέτσα, πχ= πήχη, ρ= ρίζιμο, χ= χαρτί.

αέρας: χρυσοφάντο ύφασμα χρησιμοποιούμενο στη νυφική ενδυμασία.

αλατιέρες: (σαλιά(ε)ρες = ιτ. saliere) όλες «στάνκινες», δηλ. από κασσίτερο εκτός από μία που είναι «αλα μόδα».

βαράνα: (βεν. varagno = ιτ. ragana) είδος ψαριού, γνωστό και ως «δράκος της θάλασσας», παστού στη συγκεκριμένη περίπτωση· υπολογίζονται προς 64 λίρες η χιλιάδα.

βεντάλιες: (βέντουλα = ιτ. ventola) διακρίνονται σε «ορδινάρια» (ιτ. ordinario = κοινό, συνηθισμένο), «μινιάδα» (ιτ. miniato = ζωγραφισμένο με μινιατούρες) και «με τα κόκαλα αλα μόδα».

βουλοκέρι: (κέρα Σπάνια = ισπανικό κερί) να είναι από την καλύτερη ποιότητα.

βούρτσες: (σκούβελα = ιτ. scouio)· οι δύο μόνο προορίζονται για το ξεσκόνισμα των καπέλων· η μεγάλη ποσότητα χαρακτηρίζονται ως «σκούβελα μονά» κι ενδεχομένως να πρόκειται για ψήκτρα καθαρισμού της κάννης των όπλων.

γαλόνια: (γαλλ. galon)· ταινίες, χρυσοϋφαντες ή ασημοϋφαντες, σειρήτια· διακρίνονται σε «χρυσά» δηλαδή πολύτιμα και σε «ψεύτικα» δηλαδή κοινά, συνηθισμένα, και απαντούν σε διάφορα χρώματα.

ζάχαρη: υπολογίζεται σε κεφάλια· οι 50 λίτρες που αναφέρονται εδώ αντιστοιχούν σε 4 κεφάλια, τα οποία σημειώνεται ότι είναι μικρά.

ζυγαριές: (μπαλάντζες ή πελάντζες = ιτ. bilancia)· προσδιορίζονται ανάλογα με το μέγιστο βάρος ζύγισης.

καδρέτο: (ιτ. quadretto)· ύφασμα καρώ σε διάφορα χρώματα.

καζάνια: (κακάβια)· τα 6, διαφόρων μεγεθών, ζυγίζουν 155 λίτρες και υπολογίζεται η λίτρα προς 44 γροσέτα. Καθένα από αυτά συνοδεύεται από «μανίκια σιδερένια» συνολικής αξίας (και για τα 6) 24 λιρών.

καμπάνες: το βάρος -τους κυμαίνεται από 24 έως 36 λίτρες η καθεμιά και συνοδεύονται όλες από «ξύλο και σίδηρο δια την αυτήν».

καναβάτζο: κανναβόπανο· χονδρό λινό ή βαμβακερό ή καννάβινο πανί.

καναβάτες: επιμήκειες κασέλες με ξυλόγλυπτη διακόσμηση στην μπροστινή όψη· διακρίνονται σε: «ντάλ μπέο κολοράδες με διό μπότζες νά είναι μέ τής μπόκες τους» και άλλες «σκέτες κάρηνες μέ τό πομολό τους ντε μπρόντζο με μπόκες και τής σκίκες τους».

καρνίτζα: (βεν. carnizza) χοντρό πανί, δίμιτο, χρησιμοποιούμενο κυρίως για στρώματα.

κενταλίνα: ανερμήνευτο

κουσινέλα: (βεν. cussinelo ή cuscinnello)· μικρό μαξιλαράκι από τσόχα, όπου τοποθετούσαν τα καπέλα για να μην καταστρέφονται.

κορδέλες: διαφόρων χρωμάτων και τύπων, «φίνες» και «ορδινάριες»· οι 50 πήχες είναι μαύρες (κορότα = ιτ. corototto) για να προστίθεται στα καπέλα ως ένδειξη πένθους.

μυγιαστήρι: ξεμυγιαστήρι, όργανο για την απόδιωξη των μυγών.

μπάντα: (βεν. bandé)· έγχρωμη ταινία για τη διακόσμηση σκούφων.

(σ)μπιάνκα: (βεν. bianca)· λευκή χρωστική ουσία, το ψιμίθι.

παράμαλλο: (παραμαλά)· καθένα από τα νημάτια του παραγαδιού που φέρουν τ' αγκίστρια· «... του παραγαδιού να πυγένουνε 4 στη λίτρα να είνε ψοιλιά».

ποντίνες: (ιτ. puntina)· λεπτά καρφάκια χρυσά ή ασημένια χρησιμοποιούμενα ως διακοσμητικά των παπουτσιών.

πυριόβολοι: (μπατιφόγοι = ιτ. battifuoco)· αγοράζονται δίχως τα σακούλια-τους.

ρένσο: (ιτ. renso)· είδος πολυτελούς μεταξωτού υφάσματος, πήρε το όνομά του από τη Reims της Γαλλίας, όπου κατασκευαζόταν.

σιδερόσυρμα: προορίζεται «για καλτσούνια» και άλλο «για μολυβίθρες».

σκέπη: πέπλο.

σουλιμάδο: το σουμπλιμέ (γαλλ. *sublimé*), ο διχλωριούχος υδράργυρος· χρησιμοποιείται ως απολυμαντικό και αντισηπτικό.

σπινγκέτα: (ιτ. *spinghetta*)· σειρήτι, κορδελάκι.

σύρμα: προορίζεται για κέντημα, διακόσμηση ενδυμάτων (δια ρεκάμο).

τέλα: (βεν. *tela*)· λινό ή κανναβένιο ύφασμα.

τερλίκες: ανερμήνευτο· ο υπολογισμός -τους στη φατούρα σε πέτσες είναι ασύμβατος με τη γνωστή σημασία της λέξης ως εμβάδας.

τεσαροκλωστές: τετράκλιωνα νήματα· χρησιμοποιούνται στα παραγάδια· «να πηγένουνε 3 στι λίτρα νά ηνέ ψοιλές». Θα πρέπει να είναι κάτι παρόμοιο με το παραμαλά.

τζουράτζα: ανερμήνευτο.

τιριπλί: ανερμήνευτο.

τυροτρίφτες: στις 50 λίτρες σημειώνεται ότι τα 30 κομμάτια είναι τυροτρίφτες και 26 κουτάλες.

φιοκέτο: (ιτ. *fiocchetto*)· φούντα, κρόσι.

φτυάρια: όλα είναι «διπλά».

χαρτί: το προοριζόμενο για γράψιμο, άκοπο και κομμένο, υπολογίζεται σε ρίζιμα· το στράτσο, χοντρό και μεγάλο, υπολογίζεται σε μάτσα.

χορδές: «σύρμα δια ταμπουρά»· άσπρες και 15 μάτσα κίτρινες μέσα στα κουτιά.

χτένια: οι 3 ντουζίνες είναι για περούκες· τα υπόλοιπα είναι «νταβόλιο ντά παγιόλα από τις δοιό μπάντες ψοιλά ινκαβάδα» ή «ντα βόλιο ψοιλά απο τη μυά μαιροιά».

ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ

Ιστορικός - Ερευνήτρια Ινστ. Νεοελλ.
Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΜΑΛΤΕΖΟΣ

ΣΤΟ ΑΡΧΟΝΤΑΡΙΚΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΟΝΗΣ

Το σύντομο τούτο κείμενο θέλει να σώσει μια από τις πολλές συζητήσεις, που έχουμε κάνει στο Αρχονταρίκι της Αγίας Μονής. Και ποιοι είναι αυτοί που συζητήσαμε και τότε;

Μετά το πέρας της Θ. Λειτουργίας όσοι εκκλησιάζονται, συναντιούνται στο Αρχονταρίκι και συζητούν. Αυτό είναι πανάρχαια παράδοση της Ορθοδοξίας, που φτάνει μέχρι την εποχή των πρώτων Χριστιανών. Αυτό γίνεται και στην Αγία Μονή. Οι προσκυνητές, πριν φύγουν, περνούν από το Αρχονταρίκι, παίρνουν το φιλόξενο κέρασμα και μετά συζητούν. Η συζήτηση εδώ, αλλά και σε κάθε άλλο Αρχονταρίκι, έχει κάποιες ιδιαιτερότητες. Δεν είναι συζήτηση καφενείου, ούτε διάλογος που σκοπό έχει να φτάσει διαλεκτικά σε κάποια αλήθεια. Η αλήθεια εδώ είναι δεδομένη. Την έχουν όλοι ομολογήσει στο τέλος της Θ. Λειτουργίας: «Εΐδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν...» έχουν ψάλει. Η αλήθεια που ομολογούν είναι ο Ιησούς. Γι' αυτήν την αλήθεια θέλουν να συζητήσουν.

Οι συζητητές μέσα στο Αρχονταρίκι νιώθουν χαρά. Αυτή τη χαρά μοιράζονται. Η χάρη που κατέβηκε πριν λίγο κατά τη Θ. Λειτουργία είναι ζωντανή ακόμη. Ο άλλος είναι αδελφός, είναι το μέσον της σωτηρίας. Μπορούμε να του εμπιστευτούμε τον πόνο μας. Να μιλήσουμε μαζί του για την κοινή μας μοίρα. Εκεί ο άλλος δεν είναι «αντιφρονών», που πρέπει να νικηθεί. Είναι όρος της σωτηρίας μας. Στο Αρχονταρίκι η συνάντηση είναι γεγονός ελευθερίας.

Όλα αυτά μπορείς να τα νιώσεις πολύ έντονα στο Αρχονταρίκι της Αγίας Μονής. Εδώ η ψυχή ανοίγεται πιο εύκολα στην προσευχή και αισθάνεται κατάνυξη. Γιατί, άραγε; Ίσως να βοηθάει η ομορφιά του τοπίου, ίσως η θέα που ελευθερώνει την ψυχή, ίσως η ευγένεια της Ηγουμένης και της Συνοδείας της, ίσως η νοσταλγία. Και τι νοσταλγούμε; Νοσταλγούμε τα παιδικά μας χρόνια, τότε που μάς έφερναν οι γονείς μας εδώ για να προσευχηθούμε. Τώρα δεν υπάρχουν πιά. Και ψάχνουμε με τα μάτια της ψυχής μας να τους ξανασυναντήσουμε. Όλα αυτά μας κάνουν ευαίσθητους και θέλουμε να συζητήσουμε με τους άλλους. Και την αφορμή κάθε φορά της συζήτησης την δίνει το νόημα της εορτής. Αυτό συνέβη εκείνη την Κυριακή.

Ας παρακολουθήσουμε ποιο ήταν το νόημα, που μας έδωσε αφορμή για συζήτηση.

Ήταν η Ε΄ Κυριακή των Νηστειών, «*ἐν ἧ ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία τῆς Ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας*». Η Ἐνοχία εἶχε ἔρθει για τα καλά. Ὅλα γύρω εἶχαν πιγεί στο φως. Φως ανοιξιάτικο, φως γεμάτο μυστήριο. Οι τριανταφυλλιές γύρω από την Εκκλησία ἦσαν ανθισμένες και το ἄρωμά τους ανακατευόταν με το ἄρωμα των θυμαριῶν ἀπὸ τους γύρω λόφους. Η ψυχὴ μας αισθανόταν την ἀνάγκη να προσευχηθεῖ, γιατί η μορφοβία βοηθάει τον ἄνθρωπο να προσευχηθεῖ και να ανοιχτεῖ, «*ὄσον ἔνεστι ἀνθρώποις*», προς το αἰώνιο. Μπήκαμε στην Εκκλησία. Οι προσκυνητές σήμερα πιο πολλοί. Εἶναι φανερό ὅτι προσέχουν πολύ το νόημα των ψαλλομένων. Σήμερα το νόημα τῆς Εορτῆς εἶναι πολύ μεγάλο. Σήμερα θα πάρουμε ἀπάντηση στο καυτό ερώτημα, εἰναι μπορεί να σωθεῖ ὁ αμαρτωλός. Μας ενδιαφέρει, γιατί ξέρουμε ὅλοι, εἴτε το ομολογοῦμε εἴτε ὄχι, ὅτι εἴμαστε αμαρτωλοί. Το σιγοπιθυρίζουμε: «*Καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστι διὰ παντός*». Πρωταγωνίστρια σήμερα ἡ Οσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία. Ἀμάρτησε πολύ. Ομολόγησε τὴν ἁμαρτία τῆς. Μετάνοιωσε. Ζήτησε τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Καὶ σώθηκε. Ὅχι μόνο σώθηκε. Ἀλλά σήμερα τιμάται ἀπὸ τὴν Εκκλησία ὡς ἐκλεκτὴ τοῦ Θεοῦ. *Γιατί ὅπου ἡ ἁμαρτία φάνηκε στο ἀληθινὰ τρομακτικὸ τῆς μέγεθος, ἐκεῖ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὴν υπερκάλυψε με τὸ παραπάνω.* (Ρωμ. 5,20).

Προϋπόθεση ὁμως τῆς σωτηρίας ἡ Μετάνοια. Αυτό τονίζει μελωδικότατα ὁ Χορός: «*Τῆς μετανοίας ἀνοιξόν μοι πύλας, Ζωοδότα...*» (Τριώδιον). Ομολογοῦμε με τὸ στόμα τοῦ χοροῦ τὰ πλήθη τῶν ἁμαρτιῶν μας: «*Τὰ πλήθη τῶν πεπραγμένων μοι δεινῶν, ἐννοῶν ὁ τάλας, τρέμω τὴν φοβερὰν ἡμέραν τῆς Κρίσεως, ἀλλὰ θαρρῶν εἰς τὸ ἔλεος τῆς εὐσπλαχνίας σου, ὡς ὁ Δαυὶδ βοῶ σοι: Ἐλέησόν με ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα σου Ἔλεος*». (Τριώδιον). Οι ὑμνωδοὶ τονίζουν τὸν ἄσπτο βίον τῆς Μαρίας. Παίρνουμε θάρρος και ἐξομολογοῦμαστε και τὶς δικές μας ἁμαρτίες: «*Εἰς ἵλὸν ἐνεπάγην ἁμαρτιῶν, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις ἐν ἐμοί...*» (Τριώδιον). Νιώθουμε να στεκόμαστε σήμερα μπροστὰ στο Θεό, διότι: «*το να ἔχεις συνείδηση τῆς ενοχίας, ἰσοδυναμεῖ με τὸ να νιώθεις ὅτι στέκεσαι μπροστὰ στο Θεό*» (Κίρκεγκωρ).

Αὐτὸ ἔκανε ἡ Οσία Μαρία. Ομολόγησε τὴν ενοχίαν τῆς και ἐστάθη κατέναντι τοῦ Θεοῦ και σώθηκε και αγίασε. Ἀκατανόητο για τὴ δική μας στενόψυχη ἀντίληψη περὶ σωτηρίας. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς ἀπορίας μας ἀκούγεται τὸ Ἀποστολικὸ Ἀνάγνωσμα. «*Τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ [...] καθαρῶς τὴν συνείδησιν ὑμῶν*». Παίρνουμε ἀπάντηση ἀπὸ τὰ πιο ἀρμόδια χεῖλη: Η θυσία τοῦ Ἰησοῦ θα μας σώσει. Τὸ Ευαγγελικὸ ἀνάγνωσμα που ἀκολουθεῖ τονίζει ὅτι εἴμαστε δεμένοι με τὸν κόσμον τούτον και δεν ξέρουμε τι να ζητήσουμε ἀπὸ τὸν Θεό: «*... Πλησιάζουν τότε τὸν Ἰησοῦ ὁ Ἰάκωβος και ὁ Ἰωάννης, οἱ γιοὶ τοῦ Ζεβεδαίου, και τοῦ λένε: Διδάσκαλε, θέλουμε να μας κάνεις τὴ χάρις*

που θα σου ζητήσουμε». «Τι θέλετε να κάνω για σας;» τους ρώτησε. Κι εκείνοι του αποκρίθηκαν: «Όταν θα εγκαταστήσεις την ένδοξη βασιλεία σου, βάλε μας να καθίσουμε ο ένας στα δεξιά σου και ο άλλος στα αριστερά σου. Ο Ιησούς τότε τους είπε: «Δεν ξέρετε τι ζητάτε» (Μαρκ. 10,35). Πράγματι, δεν ξέρουμε τι ζητάμε. Ο Ιησούς τούς λέει ότι σε λίγο θα σταυρωθεί κι αυτοί ζητούν αξιώματα. Ώστε η φιλοδοξία μας που τόσο μας αναστατώνει, είναι βαθιά ριζωμένη μέσα σε όλους μας, συμπεραίνουμε.

Η Θ. Λειτουργία τελειώνει. Έγινε το μεγάλο θαύμα. Η πρώην άσωτος γυνή, βρήκε τη σωτηρία δια της μετανοίας. Το μήνυμα για όλους είναι σαφές. Κανένα αμάρτημα δεν εξαντλεί τη θεία αγάπη. Πρέπει να ελπίζουμε. Με τέτοια αισθήματα μπαίνουμε στο Αρχονταρίκι.

Ο καφές αχνίζει. Δώρο ευπρόσδεκτο για όσους κουράστηκαν από την ορθοστασία αλλά και τις σκέψεις για τις σχέσεις αμαρτίας-σωτηρίας. Οι περισσότεροι βιάζονται. Πίνουν τον καφέ όρθιοι, αποχαιρετούν και φεύγουν. Δεν έχουν ώρα, ισχυρίζονται. Ο καθένας εξηγεί τους λόγους της βιασύνης. Ο ένας αγόρασε ένα χωράφι και πρέπει να πάει να το δει, ο άλλος αγόρασε πέντε ζευγάρια βόδια και πρέπει να πάει να τα δοκιμάσει κι ο άλλος είναι νιόπαντρος και δεν μπορεί να μείνει (Λουκ. 14, 18). Αρκετοί όμως, αν και έχουν κάνει και τις τρεις αυτές «αμαρτίες», μένουν. Θέλουν να συζητήσουν με τους άλλους, όσα σκεπτόντουσαν κατ' ιδίαν την ώρα της Θ. Λειτουργίας και να γνωρίσουν την ψυχή τους, κοιτάζοντας μέσα στην ψυχή των άλλων.

Χωρίς καμιά σειρά, χωρίς καμιά ορισμένη τάξη, αρχίζει η συζήτηση. Όλοι σχεδόν θέλουμε να μάθουμε κάτι από το βίο της Οσίας. Η Ηγουμένη, που έτυχε να έχει μαζί της το «Συναξάρι», ανταποκρίνεται στην επιθυμία μας και διαβάζει:

«Αὕτη, δωδεκαετῆς ἔτι οὖσα, ἔλαθε τοὺς γονεῖς αὐτῆς, καὶ ἀπελθοῦσα εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔζησε βίον ἄσωτον ἰζ' ἔτη. Εἶτα, ὑπὸ περιεργείας κινουμένη, ἀπῆλθε μετὰ πολλῶν προσκνητῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵνα παρευρεθῆ εἰς τὴν τοῦ τιμίου Σταυροῦ ὕψωσιν ὅπου ἐδόθη εἰς πᾶν εἶδος ἀκολασίας καὶ ἀτοπημάτων, καὶ πολλοὺς ἔσυρεν εἰς τῆς ἀπωλείας τὸν βυθόν. Θέλουσα δὲ εἰσελθεῖν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καθ' ἣν ἡμέραν ὑψοῦτο ὁ Σταυρός, ἤσθάνθη τρίς καὶ τετράκις δυνάμιν τινα ἀόρατον, κωλύουσαν αὐτὴν τῆς εἰσόδου, ἐν ᾧ τὸ μετ' αὐτῆς πλῆθος τοῦ λαοῦ ἀνεμποδίστως εἰσῆρχετο. Πληγεῖσα τὴν καρδίαν ἐκ τούτου, ἀπεφάσισεν ἵνα μεταβάλλῃ ζωὴν, καὶ ἐξιλεώσῃ τὸν Θεὸν διὰ μετανοίας καὶ οὕτως ὑποστρέψασα πάλιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰσῆλθεν εὐκόλως εἰς αὐτήν. Προσκυνήσασα δὲ τὸ τίμιον Ξύλον, ἀνεχώρησε τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ, διέβη τὸν Ἰορδάνην, εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐρήμου, καὶ ἔζησεν ἐν αὐτῇ μζ' ἔτη ζωὴν σκληροτάτην καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, μόνη μόνῳ Θεῷ προσευχομένη. Περί δὲ τὰ τέλη τῆς ζωῆς,

συναντήσασα ἐρημίτη τινί, Ζωσιμᾶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ἀπ' ἀρχῆς βίον αὐτῆς διηγηθεῖσα, παρεκάλεσεν αὐτόν, ἵνα κομίση αὐτῇ τὰ ἄχραντα Μυστήρια πρὸς κοινωνίαν· ὃ καὶ ἐποίησεν ἐκεῖνος τὸ ἐρχόμενον ἔτος, κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἔτος, ἐπανελθὼν πάλιν ὁ Ζωσιμᾶς, εὗρεν αὐτὴν νεκράν, ἐπὶ τῆς γῆς ἠπλωμένην καὶ γράμματα πλησίον αὐτῆς, ταῦτα λέγοντα· «'Αββᾶ Ζωσιμᾶ, θάψον ὧδε τὸ σῶμα τῆς ἀθλίης Μαρίας, Ἐπέθανον τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκοινωνήσα τῶν ἀχράντων Μυστηρίων. Εὐχου ὑπὲρ ἐμοῦ».

Τῆς Ὁσίας ταύτης ἡ μνήμη τελεῖται μὲν κατὰ τὴν πρώτην Ἀπριλίου· ἐτάχθη δὲ ἡ αὐτὴ καὶ σήμερον, ἐγγίζοντος, ἤδη τοῦ τέλους τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς, πρὸς διέγερσιν τῶν ραθύμων καὶ ἀμαρτωλῶν εἰς μετάνοιαν, ἐχόντων ὑπόδειγμα τὴν ἑορταζομένην Ἀγίαν.

Ταῖς αὐτῆς πρεσβείαις, ὁ Θεός, ἐλέησον, καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν».

Ἔοση ὥρα κράτησε ἡ ἀνάγνωση ἀπὸ το «Συναξάρι» δεν ακουγόταν οὔτε ἡ αναπνοή μας. Θαυμάζαμε ὅλοι τὴ δύναμη που ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ νικάει τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ νὰ θριαμβεῖ. Σκεφτόμασταν ἀμίλητοι τὶς δυσκολίες που ἀντιμετώπισε ἡ Οσία, τοὺς αγώνες που ἔκανε γιὰ νὰ νικήσει τοὺς πειρασμούς, τὴ μοναξιά τῆς μέσα στὴν ἐρημο, τοὺς κινδύνους που ἀντιμετώπιζε ἀπὸ ορατοὺς καὶ ἀορατοὺς ἐχθρούς. Τότε ἕνας μας ἔσπασε τὴ σιγή καὶ με φωνὴ υποβλητικὴ, δείγμα καλλιέργειας καὶ μόρφωσης, ἀρχισε νὰ διηγεῖται λεπτομέρειες γι' αὐτοὺς τοὺς πειρασμούς που ἀντιμετώπισε ἡ Οσία. Εἶχε μελετήσει πολὺ καλὰ τὸ βίο τῆς Οσίας που ἔχει γράψει ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος. Εἶχε σπουδάσει Θεολογία ἀπὸ κλήση καὶ ὄχι ἀπὸ κάποια σύμπτωση καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴ του ἀγάπη γιὰ τὴν Αγία Μονὴ ἐγίνε καὶ ὁ Ἱστορικὸς τῆς. Ἀρχισε νὰ μας ομιλεῖ γιὰ τὴν εξομολόγηση τῆς Οσίας στὸν π. Ζωσιμᾶ:

«Πίστευσον, ἀββᾶ, δεκαεπτὰ ἔτη εἰς ταύτην περιῆλθον τὴν ἐρημον θηρσὶν ἀνημέροις, ταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις πυκτεύουσα. Ἦνίκα γὰρ τροφῆς μετελάμβανον ἢ μεταλαβεῖν ἐπεχείρουν, ἐπεθύμουν τὰ κρέα καὶ τοὺς ἰχθύας, οὓς εἶχεν ἡ Αἴγυπτος· ἐπεθύμουν τοῦ οἴνου τὴν πόσιν, τὴν ἐμοὶ καταθύμιον πολλῶ γὰρ οἴνω ἐχρώμην, ἠνίκα ἐν τῷ κόσμῳ διέτριβον· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ ὕδατος ὄλωσ ἀπογεύσασθαι ἔχουσα δεινῶς ἐφλεγόμενη καὶ τὴν ἀνάγκην οὐκ ἔφερον. Εἰσῆει δέ μοι καὶ τῶν πορνικῶν ἄσμάτων ἐπιθυμία παράλογος δεινῶς ἀεὶ ἐκταράττουσα καὶ ἀναπειθουσα με ἄδειν τὰς ψυχὰς τῶν δαιμόνων, ἄσπερ μεμάθηκα· εὐθύς δὲ δακρύουσα καὶ τῇ χειρὶ τὸ στήθος τύπτουσα ἑμαυτὴν ἀνεμίμνησκον τῶν συμφώνων, ὧν ἐθέμην ἐξερχομένη κατὰ τὴν ἐρημον. Ἐγινόμενη δὲ τῷ λογισμῷ πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας Θεοτόκου, τῆς ἀναδόχου μου, κάκεῖνη προσέκλαιον ἐκδιῶξαι τοὺς λογισμοὺς αἰτούσα, τοὺς οὕτω τὴν ἀθλίαν μου ψυχὴν κατατρύχοντας. Ὅτε δὲ ἀρκοῦντως ἐδάκρυσα καὶ τὸ στήθος εἰς δύναμιν ἔτυψα, φῶς ἔβλεπον πάντοθεν περιαστρά-

πτον με· και τὸ ἐντεῦθεν λοιπὸν γαλήνη τις σταθηρὰ ἐκ τρικυμίας ἐγίνετό μοι».

Εδώ σταμάτησε η εξομολόγηση της Οσίας προς τον π. Ζωσιμά. Θα θέλαμε, από περιέργεια ή από θαυμασμό για την Οσία, να ακούσουμε ὄλο της το βίο, αν ήταν δυνατόν. Μας είχε μαγέψει ο λόγος του Πατριάρχη Σωφρόνιου, ὅπως τον απέδιδε ο ευαίσθητος αναγνώστης. Τέτοιες στιγμές η ψυχή μας αιχμαλωτίζεται. Φτάνει στα ὄρια της. Καθώς εξομολογείται τη δύναμη του πειρασμού και τον κίνδυνο να πέσει και να χαθεί, γίνεται συμπαθής σε ὄλους μας, γιατί ομολογεί «οικεία πάθη». Ιδίως ὅταν ἔφτασε στην ομολογία: «*Πῦρ ἐνδοθεν τῆς καρδίας μου τῆς ταλαίνης ἀνήπτετο και ὄλον δι' ὄλου ἐξέφλεγεν και πρὸς ἐπιθυμίαν ἀνηρέθιζεν μίξεως*», βάλαμε το κεφάλι ὄλοι κάτω και δεν ήθελε κανείς να μιλήσει.

Τη σιωπή ἔσπασε ο Δάσκαλος. Σαραντα χρόνια, εἶπε, διδάσκω μικρά παιδιά. Η ψυχή μας στην ηλικία αυτή δεν μπορεί να υποκριθεί. Μπορείς χωρίς εμπόδια να δεις τι συμβαίνει μέσα μας· και εκείνο που βλέπεις είναι ο ασταμάτητος αγώνας μεταξύ του πάθους και του χρέους. Ένας συνεχής αγώνας η ζωή μας. Ο Ιώβ ρωτάει: «*Πότερον, οὐχί πειρατήριον ἐστὶ ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς...*» (Ιώβ 7, 1). Και ο Δάσκαλος συνέχισε:

Ο καθένας μπορεί να μαρτυρήσει τούτο. Ὅτι δηλαδή ο αγώνας είναι συνεχής, ὅτι η πάλη μεταξύ του χρέους και του πάθους θα διαρκέσει ὄσο και η ζωή μας και ὅτι από το αποτέλεσμα αυτής της πάλης θα κριθεί η ελευθερία μας. Αυτή η πάλη δίνει περιεχόμενο στη ζωή μας και το δικαίωμα να σταθούμε ἔναντι του Θεού. Με τον αγώνα της η Οσία Μαρία, με τη συνείδηση της ενοχής της, στάθηκε κατέναντι του θεού και κέρδισε τη λύτρωση. Ωραἰος ο ἄνθρωπος που αγωνίζεται να νικήσει τη φυσική αναγκαιότητα και να πει «ὄχι» στις απαιτήσεις της φύσης. Η Οσία Μαρία εξομολογείται ὅτι για να νικήσει τον πειρασμό, ἔπεφτε καταγής και ἔβρεχε το χῶμα με τα δάκρυά της. Αυτά τα δάκρυα πλένουν την αμαρτία και φέρνουν τη λύτρωση. Τραγικός ο ἄνθρωπος. Η δυνατότητα σωτηρίας και ο κίνδυνος της πτώσης κάθε στιγμή μπροστά του. Και ο ἴδιος συμπλήρωσε:

Η τραγικότητα αἰρείται μόνο με την πίστη. Με τη μετάνοια εξαγοράζει ο ἄνθρωπος την αμαρτία και γίνεται ἔλεύθερος. Με την αληθινή μετάνοια ξαναβρίσκει το θεϊκό φως, που ἔχασε αμαρτάνοντας. Έτσι, η μετάνοια δεν είναι ἕνας τρόπος να αποφύγει την τιμωρία που επιβάλλει κάποιος Νόμος. Δεν ενδιαφέρει αυτό τον μετανοούντα. Ἄλλο ζητάει ο αμαρτωλός. Θέλει να ξαναβρεί το θεϊκό φως που ἔχει μέσα του και τώρα το ἔχει χάσει εξαιτίας της αμαρτίας.

Θυμηθείτε, συνέχισε, το Ρασκόλνικωφ (*Έγκλημα και Τιμωρία*, Φ. Ντοστογιέφσκι). Σκοτώνει τη γριά τοκογλύφο, για να απαλλάξει την κοινω- νία από μια ψείρα, ὅπως χαρακτηριστικά λέει. Ὅμως, σκοτώνοντας τη γριά,

σκότωσε τον εαυτό του. Από τη στιγμή του φόνου, χάνει και τη λίγη ελευθερία που είχε. Η φωνή του Θεού, που δεν είχε πεθάνει μέσα του, τον ελέγχει. Δεν ησυχάζει. Εξομολογείται το έγκλημά του δημοσίως. Πηγαίνει στην Αστυνομία και περιγράφει με λεπτομέρειες το έγκλημά του. Στην αρχή δεν τον πιστεύουν. Όμως, αυτός έχει τα πειστήρια του εγκλήματος. Δικάζεται, καταδικάζεται και οδηγείται στην Σιβηρία. Εκεί μέσα στην φυλακή κατά παράξενο τρόπο, βρίσκει τη γαλήνη, διαβάζοντας το Ευαγγέλιο, που του είχε δώσει η μικρή Σόνια. Έτσι ο Ρασκόλνικωφ βρήκε την γαλήνη. Προσορμίστηκε στους κόλπους της ειρήνης του Θεού. Με τη μετάνοια εξαγόρασε την αμαρτία. Είναι ο δρόμος που ακολούθησε η Οσία Μαρία. Είναι ο δρόμος της Εκκλησίας.

Όλοι συμφωνήσαμε με όσα είπε ο Δάσκαλος. Όλοι έχουμε ιδίαν πείραν, ώστε να βεβαιώσουμε μαζί με τον Ιώβ ότι η ζωή μας είναι ένα «πειρατήριο». Εδώ μιλάμε όλοι μαζί χωρίς να σεβόμαστε τους κανόνες του διαλόγου. Το θέμα είναι καυτό και ο καθένας θέλει να πει τη δική του περιπέτεια, το δικό του αγώνα. Θυμόμαστε και ξαναφέλνουμε όλα όσα ακούσαμε από το Τριώδιο και προσπαθούμε να πάρουμε κουράγιο από τους άλλους. Τα βάσανα της Οσίας πάλι είναι παρηγοριά. Η αμαρτωλή, όχι μόνο σώθηκε αλλά και αγίασε. Πρέπει να ελπίζουμε.

Ναι, πρέπει να ελπίζουμε, είπε ο Νομικός που όλη την ώρα άκουγε με μεγάλη προσοχή. Αφιέρωσα πολλά χρόνια, συνέχισε, στη σπουδή του Νόμου. Πίστευα ότι με το Νόμο θα μπορέσει ο άνθρωπος να ρυθμίσει τις σχέσεις του με τον συνάνθρωπό του και να βρει την ευτυχία. Όμως, με τα χρόνια άρχισα να βεβαιώνομαι ότι με βάση τη δικαιοσύνη όλοι μας είμαστε ένοχοι, με βάση όμως τη Χάρη του Ιησού όλοι θα σωθούμε. Η Χάρη του Ιησού και η αγάπη, που δίδαξε, λύνει το πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. Μέσα στη χάρη όλα αλλάζουν. Η αμαρτία, η ενοχή, η σωτηρία, η λύτρωση, όλα αυτά παίρνουν άλλο χαρακτήρα. Μέσα στη χάρη διαπιστώνεις την επέμβαση του θεού και τη βοήθειά του. Από τότε που γνώρισα τον Ιησού και τον πήρα συνοδοιπόρο στη ζωή, έχω εναποθέσει τις ελπίδες μου στη χάρη Του. Από τον τάφο Του ανατέλλει συγγνώμη. Η συζήτηση με τον Γέροντά μου με ξεκουράζει, μου δίνει απαντήσεις στα προβλήματά μου και με αναπαύει. Είμαι αισιόδοξος, πρόσθεσε. Όπως συγχώρησε ο Θεός την Οσία Μαρία, που τιμούμε σήμερα, θα συγχωρήσει και εμάς, αν το ζητήσουμε με πραγματική μετάνοια.

Συμφωνώ με όλα αυτά, είπε ο Δικαστής, που για πολλά χρόνια είναι συνοδοιπόρος του προλαλήσαντος Νομικού στις οδοιπορίες τους στο Άγιο Όρος. Κι άρχισε να διηγείται περιστατικά από την πολύχρονη δικαστική του πείρα. Όλα όσα είπε για παραβάτες του Νόμου, για εγκληματίες, για φόνους που δίκασε, για εγκλήματα φοβερά, μας έκανε όλους να ξανασκεφτού-

με την τραγικότητά μας και να ζητήσουμε το έλεος του θεού και για μας και για τους άλλους. Πολλές φορές ξενύχτησα, συνέχισε, ρωτώντας και ξαναρωτώντας, αν έχω δικαίωμα να δικάσω τους άλλους. Άκουγα τη φωνή του Ντοστογιέφκσι ότι για ένα έγκλημα είμαστε όλοι συνυπεύθυνοι. Αλλά ευκρινέστερα άκουγα τη φωνή του Ιησού: «Μη κρίνετε, ίνα μη κριθήτε» (Ματθ. 7, 1). Γαλήνη βρήκα κοντά στην Εκκλησία. Με τη βοήθεια του Θεού αλάφρωσα από το βάρος που σήκωνα. Χωρίς το έλεος του Θεού, χωρίς τη χάρη του Ιησού, είμαστε όλοι παιδιά του Κάιν.

Η ατμόσφαιρα έγινε βαριά. Αυτός που μιλούσε ήξερε καλά την ανθρωπινή ψυχή. Η διαβεβαίωσή του ότι είμαστε παιδιά του Κάιν, μας μελαγχόλησε. Ο Θεολόγος που είχε ήδη μιλήσει προηγουμένως άλλαξε το θέμα. Εδώ είπε, επικρατεί γαλήνη. Η φύση χαίρεται. Τι καλά θα ήταν αυτή η εξωτερική γαλήνη να έμπαινε και στην ψυχή μας! Αυτό παρακαλούσε ο Σωκράτης και ο μαθητής του Φαίδρος να τους δώσουν οι Θεοί. «Αγαπητέ Πάνα και άλλοι, όσοι θεοί μένετε εδώ, αξιώστε με να έχω εσωτερική (ψυχική) ομορφιά. Καί όσα εξωτερικά πράγματα μου ανήκουν να είναι σε αρμονία με την εσωτερική μου ωραιότητα. Είθε δε να θεωρώ πλούσιο μόνο το σοφό· και είθε να έχω τόσο πλήθος χρυσού, όσο αρκεί να φέρει και να χρησιμοποιεί κανείς άλλος παρά ο συνετός». (Φαίδρος, 279, C. μετάφρ. Β. Τατάκη). Πολύ ευγενική προσευχή. Πολύ πνευματικό το αίτημα. Ξέρετε, συνέχισε, εδώ στην Αγία Μονή έπρεπε να είναι κάποιο ιερό της Αρχαίας Θρησκείας. Εδώ στην Πηγή, την Κάναθο, η Θεά Ήρα λουζόταν και ξαναποκτούσε την παρθενία της. Τούτο «το αέναο νερό» τρέχει χιλιάδες χρόνια. Μπροστά σ' αυτή την πηγή ένας φίλος, αισθαντικός ποιητής, να τι αισθάνεται:

«... τοῦτο τὸ ἀέναο νερὸ
 ξεδιψοῦσε καὶ τίς παλιῆς ἀναπλιώτισσες
 τὴν Ἀμυμώνη τοῦ Ναύπλιου
 τὴν Ἰπολύτη τοῦ Παλαμῆδη
 στὸν βαθιὰ κοιμισμένο μας χρόνο
 ὅπου νεράιδες καὶ ξωθιῆς
 στεφάνωναν τίς ροδοδάκτυλες παρθένες
 κι ἔδιωχναν τοὺς σατύρους
 ἀπ' τὴ νερομάνα τοῦ διψασμένου κάμπου.

Μονάχα ὁ σαλὸς ποιητῆς
 ἀγγίζει κακότεχνα
 τὸ ἀποτύπωμα τῶν παρθένων στὴ γούρνα
 ὅπου ἔταζαν νὰ σταθῆ ὁ ἥλιος
 καὶ νὰ στέψη τὸ κάλλος τους.

*Κι όταν οί ίκεσίες τις ἔφεραν ἐδῶ
 στη Ζωοδόχο πηγή
 πού μεταμόρφωσε τις ξωθιές
 σὲ μελανειμονοῦσες ἰκέτιδες τοῦ Νυμφίου
 τὸ ἴδιο νεράκι κελάρυζε στὸν κάμπο
 ξεδιψοῦψε τώρα τις γερόντισσες
 Καικιλία καὶ Κυπριανή
 στὰ νέα δράματα τῆς μυστικῆς παρθενίας
 ἐνῶ ἡ μυθικὴ μνήμη
 φτεροῦγιζε στὰ δέντρα καὶ τοὺς λόφους
 ζητώντας δικαιοσύνη
 ἀπ' τὸν ἀδιάκοπο ψίθυρο τοῦ βράχου
 πού μαζεῦει στάλα-στάλα
 τὰ δάκρυα τοῦ χρόνου.».*

(Πάνου Λιαλιάτση, Χαρμολύπη, Αθήνα 1991)

Υπάρχουν έξω στην αυλή πολλά κιονόκρανα και άλλες μαρτυρίες ότι κάποιο ιερό της ειδωλολατρικῆς θρησκείας ήταν ἐδῶ.

Πόσο χαίρομαι που μέσα σ' αυτό το χριστιανικό χώρο μιλάμε ἀνετα για τους αρχαίους μας προγόνους· για τις προσευχές τους και για τη σύζευξη ελληνικού-χριστιανικού πνεύματος, εἶπε ο δεύτερος Θεολόγος-ποιητής, που ἔχει μάθει να ακοῦει και να μιλάει τελευταίος. Η χαρά μου, συνέχισε, είναι μεγάλη, όταν διαπιστώνω αὐτὴ τη σύζευξη. Για παράδειγμα, όταν επισκέπτομαι τὸ Ἅγιο Ὅρος και βλέπω μέσα στις Εκκλησιές ζωγραφισμένους ως Ἅγιους πολλούς αρχαίους σοφούς, χαίρομαι και προσπαθῶ να διαβάσω αὐτά που γράφουν τα ειλητάρια που κρατοῦν. Αντίθετα, πικραίνονται πολύ, στα νιάτα μου, όταν η συνείρεση αὐτὴ δεν εἶχε συμβεῖ μέσα μου. Αὐτὴ την πίκρα προδίδει τούτο το ποίημα:

ΠΛΑΤΩΝ

Θεὸς ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται
 (Συμπόσιον, D 203)

*Μοῦ ἐσταύρωσες τὸν ὡραῖον Ἰησοῦ
 τῆς ἐφηβικῆς ὄρας
 στὸ ἰκρίωμα τῆς σκένης,
 καταμεσίς στὸ περβόλι τῆς ὁμορφιάς.
 Κι ὥστόσο ἡ Ἀνάσταση
 μοῦ φίλησε τὴν καρδιά*

και ιδού ζῶν
 πορεύομαι πάλι στο θάνατο,
 Τελευταίε Πειρασμέ
 στο χαμήλωμα τ' ούρανοῦ.
 Μὰ οἱ ἑταῖροι σου
 σέ περνοῦν νικημένοι
 και δρασκελίζουν τῆ στενῆ πύλη.

(Π. Λιαλιάτσης, 'Ο Φράχτης, Αθήνα 1965).

Όταν ὁμως μεγάλωσα, συνέχισε, και μόρεσα να διαβάσω ολόκληρο το ἔργο του Πλάτωνα, διαπίστωσα ὅτι ὄχι μόνο δε μου «σταύρωσε τον ωραῖο Ιησοῦ» ἀλλά, ἀντίθετα, εἶχε προφητεύσει την ἔλευσή Του. Τον λέει δίκαιο. Και προφητεύει τα παθήματά του: «Ο δίκαιος μαστιγῶσεται, στρεβλώσεται, δεδῆσεται, εκκαυθήσεται τωφθαλμῶ, τελευτών πάντα κακά παθῶν, ανασχινδυλευθήσεται». Δηλαδή: ο δίκαιος θα μαστιγωθεί, θα στρεβλωθεί, θα ριχτεί στις φυλακές, θα τυφλωθεί με πυρωμένο σίδηρο, και τελευταία, αφού περάσει απ' ὅλα τα βασανιστήρια, θα σταυρωθεί. (Πλάτωνος Πολιτεία, βιβλίο ΙΙ, 361 ε). Και συμπλήρωσε: Το ρῆμα ανασχινδυλεύομαι σημαίνει «σταυρώνομαι», «μαρτυρῶ πάνω στο σταυρό». Φανερό ὅτι ο Πλάτων μιλάει για τον Θεάνθρωπο Ιησοῦ. Δεν μιλάει για το δίκαιο Σωκράτη. Ο Σωκράτης ἤπιε το κώνειο, οὔτε μαστιγώθηκε, οὔτε στρεβλώθηκε, οὔτε ανασχινδυλεύτηκε. Φανερό ὅτι μιλάει για ἄλλο Δάσκαλο, για τον Ιησοῦ (Ι. Θ. Κακριδῆ, Φως Ἑλληνικό, Πανεπιστημιακοί λόγοι. Αθήνα 1963).

Όλα ἔδειχναν ὅτι η συζήτηση εἶχε φτάσει στο τέλος. Ετοιμαστήκαμε να φύγουμε. Η Ηγουμένη ὅλη την ὥρα σιωπούσε. Ἄκουγε μέσα της τούτη την παμπάλαιη συμβουλή, που ἔρχεται ἀπό την Ανατολή: «*Η σιγή θα εἶναι η γλώσσα του μέλλοντος αἰῶνος*». Όταν σηκωθήκαμε να φύγουμε, μας ευλόγησε και εἶπε: «*Ἐχετε εμπιστοσύνη στο Θεό. Όλα θα τα οικονομῆσει*».

Βγήκαμε ἀπό το Αρχονταρίκι. Ο ἥλιος εἶχε ψηλώσει. Γλυκιά ανοιξιὰ-τικη ζέστη. Τα τριαντάφυλλα στα παρτέρια και τα ζουμποῦλια μοσχομύριζαν. Πιο πέρα ακουγόταν το κελάρυσμα της Πηγῆς. Μπροστά μας πέντε-ἕξι σπουργίτια τσιμπολογούσαν τα ψίχουλα ἀπό τον Ἄρτο, που εἶχαν πέσει ἀπό τα χέρια των μικρών. Μέσα σ' αὐτή την ομορφιά σκεφτήκαμε ὅτι ο Ιησοῦς δε θα θύμωνε για την απροσεξία των παιδιῶν. Γιατί αγαπούσε και τα παιδιά και τα πετεινά του ουρανοῦ.

Σε λίγο φύγαμε· κατεβήκαμε στον κόσμο να συνεχίσουμε τα ἔργα της ματαιότητάς μας· το Μοναστήρι ἐκλείσε την εξώθυρα και βυθίστηκε στη σιωπή.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΜΑΛΤΕΖΟΣ

Δάσκαλος

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΠΟΥ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕ ΣΤΗΝ ΤΑΠΕΙΝΟΤΗΤΑ

Ἐναβλύζω μέσα ἀπ' τις λακκοῦβες τῶν λέξεων:
 μιὰ ἀξία μπλὲ-ψηλὴ ἀπὸ νεφρίτη καὶ οἰκουμενικὸ καλοκαίρι
 ὅπως βραδυάζω, ταπεινώνονται ὁ Εὐκλείδης κι' ἡ λογικὴ του.
 Ἐλαφραίνω τὴν ἀπολυταρχία τῶν γραμμῶν, ἀνεξήγητα χαρούμενη
 σὰν ὥρα ἀπογευματινὴ ποὺ ἀπλῶς κάθεται.
 Σὰν κανόνας στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ ποὺ τὸν βαρέθηκε
 καὶ κάνει ὀρθοπεταλιὲς στὸ ποδηλατοδρόμιο τοῦ Σύμπαντος:
 Ἄρης - Κρόνος - Ἄφροδίτη - Πλούτωνας: Ἄκκίσματα,
 ξόρκια ἢ τραγανοὶ καρποὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀπληστία;
 Τὰ πόδια σου ἀγαπῶ γιὰ νὰ φυτρώνω κ' ἐγὼ κάπως
 ὅπως τὸ χαμομήλι εὔχεται στὴν πλαγιά του — μακροζωΐα.
 Τὸ στῆθος σου ἀγαπῶ, γιὰ ν' ἀκουμπῶ τὴν ἀνάσα μου
 ὅπως ἡ ρίγανη ξεκουράζεται στὴν εὐλογία τοῦ λόφου της.

ΒΙΚΥ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΕΚΤΡΟΦΕΙΟ ΟΝΕΙΡΩΝ

Ό,τι απλόχερα μᾶς δόθηκε
ή στέρησή σου είναι
κι ή βαρειά απουσία σου.
Γι' αυτό ή αγάπη μας χάνεται
σέ μιὰ παλιὰν αὐλὴν ἀνθισμένη
μὲ κόκκινες μπαζάνες κι' ἀγιοκλήματα.
Σὲ κείνη τὴν πέτρινη σκάλα
ποὺ ὀδηγοῦσε στὴ μυθικὴ κάμαρη
μὲ τὶς ὥραιες γυναῖκες καὶ τὰ πουλιά.
Σὲ κεῖνο τὸ κρεβάτι - ἐκτροφεῖο ὄνείρων.
'Ανέβαινες τὴ σκάλα χορεύοντας
τριάντα πέντε χρόνια πρὶν
φορώντας τὸ ἴδιο ποὺ φορᾷς σήμερα
πρόσωπο, δέρμα, φόρεμα.
Κρατοῦσες στὴ ματιὰ καὶ στὶς παλάμες σου
μιὰν ὑδρόγειο σφαῖρα κι' ἓνα τζιτζίκι.
Κρεμοῦσες τὴν ὑδρόγειο καταμεσίς τῆς κάμαρης
σπάραζες καὶ δειπνοῦσες τὸ τζιτζίκι
ἔβγαζες τὰ λευκά σου ἐσώρουχα
κι' ἔμπαινες γυμνὴ στὸ ἐκτροφεῖο.
Ἄνοιγες σιγὰ-σιγὰ τὸ κορμί σου
ὡσὰν ἄνθος ὄνειροβόρο
ρουφοῦσες ἐκπληχτα μικρὰ ὄνειρα.
Τὰ περιγράμματά σου λιγότευαν
χάνονταν ὅλο χάνονταν
ὡσπου γινόσουν ξαφνικὰ νερένια
σ' ἔπιναν τὰ λινὰ σεντόνια.
'Απομέναμε μονάχοι, χωρὶς ἐσένα,
τὰ ὄνειρα, τὸ σπαραγμένο τζιτζίκι
ἢ ὑδρόγειος κι' ἢ ἄσβεστη δίψα μας.
'Απὸ τότε εἶτε στὸν ὕπνο εἶτε στὸ ξύπνιο
συνεχῶς ταξιδεύουμε
μὲς τὰ νερὰ ταξιδεύουμε
καὶ μέσα στὰ τραγούδια
συνεχῶς σὲ γυρεύουμε.

ΚΛΕΙΩ ΠΡΕΣΒΕΛΟΥ

ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΤΑ... ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Μ' αυτόν τον τίτλο, η καθημερινή εφημερίδα της Αργολίδας «ΕΙΔΗΣΕΙΣ», παρουσίασε στο φύλλο της, της 11-12 Σεπτεμβρίου 1993, τη συνάντηση εμπειρογνομόνων, που πραγματοποιήθηκε στο Ναύπλιο, την εβδομάδα 12 με 19 Σεπτεμβρίου 1993, στα πλαίσια του προγράμματος CISFADA της ΕΟΚ, με θέμα: «Προληπτική Υγιεινή και Οικιακή Οικονομία σε Χώρες της Αφρικής».

Το πρόγραμμα CISFADA (= Cours internationaux sur la santé de famille et le développement en Afrique), έχει στόχο να ερευνήσει και να προτείνει, πώς θα πρέπει να χρησιμοποιείται το ανθρώπινο δυναμικό και οι φυσικοί πόροι του περιβάλλοντος για την πρόληψη της αρρώστειας και τη βελτίωση των τοπικών συνθηκών υγείας και οικιακής οικονομίας. Δηλαδή, πώς να ζουν οι άνθρωποι της Αφρικής, έξυπνα και υγιεινά.

Ήταν ασυνήθιστη η συνάντηση αυτή γ' αυτό και δημιούργησε ερωτηματικά και απορίες. Λόγω του τόπου συγκεντρώσεως κατ' αρχήν. Το Ναύπλιο προσφέρεται για επιστημονικές και πολιτικές συγκεντρώσεις, με την ιδιαίτερη θέση του στην αρχαία, τη μεσαιωνική και τη νεώτερη ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης.

Αλλά τί έχει να προσφέρει το Ναύπλιο σε θέματα, που απασχολούν την Αφρική; Η διεθνής επιτροπή εμπειρογνομόνων επρόκειτο να συζητήσει θέματα που σχετίζονται με εκπαιδευτικά προγράμματα αγωγής, για προβλήματα υγείας στην Αφρική. Τί έχει, λοιπόν, να επιδείξει το Ναύπλιο στον τομέα της υγείας; Ο άλλος λόγος απορίας, είναι ότι συναντήσεις με διεθνείς εμπειρογνώμονες γίνονται, κατά κανόνα, σε μεγάλες πόλεις, που έχουν πανεπιστημιακά ιδρύματα και διαθέτουν χώρους συγκεντρώσεων και άλλες διευκολύνσεις.

Ας αρχίσουμε από τη σχέση του Ναυπλίου με την υγεία. Μέσω της Επιδαύρου φυσικά και ας θυμηθούμε ότι οι κερκίδες του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου πατήθηκαν πριν, από τις χιλιάδες επισκεπτών που κάθε χρόνο τώρα τις ανεβαίνουν, από ασθενείς και τις οικογένειές τους και ήταν το αρχαίο εκεί θέατρο η ψυχική ξεκούραση, η αυτοσυγκέντρωση, μέθοδοι που

οι ιερείς του θεού Ασκληπιού μεταχειρίστηκαν για να καθησυχάσουν, να απαλύνουν τις αρρώστιες του σώματος και της ψυχής.

Αυτά και άλλα σχετικά, μας υπενθύμισε σε διάλεξή του, ο κ. *Γεώργιος Αθ. Χώρας*, μιλώντας στους συνέδρους και άλλους προσκεκλημένους, για τα «*Χαρακτηριστικά της προληπτικής υγιεινής και θεραπευτικής ιατρικής στο Ασκληπιείο Επιδαύρου*». Συνοψίζω μερικές από τις σκέψεις του:

Χαρακτηριστική είναι η ιδιαιτερότητα του τοπίου του Ασκληπιείου Επιδαύρου, που είναι ένα από τα πολλά ασκληπιεία της αρχαίας Ελλάδας: κατάφυτο, ησυχαστικό, ανάμεσα σε συγκλίνοντες λόφους, βλέπει προς τη μεσημβρία, σε υψόμετρο τριακοσίων μέτρων, με κλίμα ξηρό, σημαδεύεται από ναούς και ευαγή ιδρύματα. Ο ναός του Ασκληπιού, ο ναός της Αρτέμιδος, ο οίκος των ιερέων, το «*Άβατον*», δηλαδή το υπνωτήριο, ένα διώροφο παραλληλόγραμμο κτίσμα, μήκους 0,70 μ. και πλάτους 9,50 μ., με ωραίες κολώνες ιωνικού ρυθμού, δίνει την εντύπωση καλίγραμμης *logia*. Εδώ, στα πολλά δωμάτια του «*άβατου*» έμεναν οι ασθενείς-προσκυνητές του Ιερού του Ασκληπιείου της Επιδαύρου, που είναι εγγύτατα στο Λιγουριό (σήμερα ονομαζόμενο: Δήμος Ασκληπιείου), αλλά λέγεται Επιδαύρου, επειδή η πρόσβασή του γινόταν κυρίως από το λιμάνι της γειτονικής Επιδαύρου, αφού οι θαλάσσιες συγκοινωνίες ήταν οι περισσότερο προτιμώμενες για τις συνθήκες της εποχής.

Η Παλαιίστρα, η Στοά, το Στάδιο και αργότερα επί Ρωμαιοκρατίας, ο ναός της Υγείας, κόρης του Ασκληπιού, το Ωδείο (Ρωμαϊκό Θέατρο), όπου γίνονταν μουσικές ή δραματικές παραστάσεις, συμπλήρωναν τότε το όλο πλαίσιο ζωής στο Ασκληπιείο Επιδαύρου, με στόχο την ψυχοσωματική άνεση και ψυχαγωγία των ασθενών, σ' ένα ωραίο τοπίο, ψυχοσωματικής αναδόμησης, ανάπαυσης, θεραπευτικής αγωγής. Λίγο ψηλότερα, από το συγκρότημα των κτιρίων, ναών, κήπων, δρόμων, λουτρών και αθλητικών χώρων, υψώνεται από τον τέταρτο μ.Χ. αιώνα, το αρχαίο θέατρο. Στο καλοδιατηρημένο αυτό θέατρο με τη θαυμάσια ακουστική του, χωράνε περισσότεροι από δεκαπέντε χιλιάδες θεατές, που μαζί με τους ασθενείς έβλεπαν τις τραγωδίες των κλασικών (Ευριπίδη, Σοφοκλή, Αισχύλου, τον κωμικό Αριστοφάνη) και διδάσκονταν τον ανθρωπισμό, την θεοσέβεια, τη δύναμη της αρετής, την υπομονή στα δεινά του βίου, τη φιλία, την πιστότητα και προ παντός τη δικαιοσύνη, που είναι, κατά τον Πλάτωνα, η κορωνίδα των αρετών.

Ο ομιλητής εξήγησε στη συνέχεια, πως και ποιά βοήθεια υγειονομική έβρισκαν, μέσα στον όλο χώρο του Ασκληπιείου Επιδαύρου, οι πολυπληθείς προσκυνητές, που έτρεχαν εδώ από όλα τα μέρη της Ελλάδας, ακόμη και από τη Ρώμη και την Ασία. Οι ασθενείς, μετά *αποκαθαρκτική αγωγή* (λουτρά, νηστεία, κατάλληλη ψυχολογική προετοιμασία), οδηγούνταν στο

«΄Αβατον» (στάδιο *εγκοίμησης-χαλάρωσης*), με καταληκτικό στοιχείο της όλης θεραπευτικής ιεροτελεστίας, *το όνειρο*.

Οι ιερείς άκουγαν, μέσα σε ημίφως με λιβάνι και επιβλητική ατμόσφαιρα, τους ασθενείς, τους οποίους βοηθούσαν να εξωτερικεύσουν τη συνείδησή τους, τα άγχη τους, που είναι σαφώς νοσογόνοι παράγοντες. Μετά τη σχετική διάγνωση, τους έδιναν κατάλληλη θεραπευτική αγωγή: φάρμακα, μαλάξεις, γυμναστικές κινήσεις, χαλάρωση και σε ακραίες περιπτώσεις, γίνονταν ιατρικές μικροεπεμβάσεις, με τη βοήθεια «*ιερομνημόνων*» (νοσοκόμων-μαλακτών-υδροθεραπευτών και λοιπό υπηρετικό προσωπικό). Επομένως, η θεραπεία στο Ασκληπιείο Επιδαύρου, βασιζόνταν κυρίως επί της *υποβολής* και είχε μεγάλη απήχηση. Μεταξύ των επισκεπτών ήταν σπουδαίοι δικοί μας και ξένοι: οι αυτοκράτορες Μάρκος Αυρήλιος, Αντωνίνος, ο Μικρασιάτης Απελλάς, ο τραγικός ποιητής Αρίσταρχος, ο κωμικός Θεόπομπος, ο φιλόσοφος Οράτιος, ο ρήτωρ Αριστείδης και άλλοι. Μερικοί άφησαν αναθήματα, αναμνηστικές πλάκες και άλλοι έδωσαν πλούσια «*ιάτρα*» (ιατρικές αμοιβές).

Από τα αναθήματα σε ανάμνηση θεραπείας ασθενών και τις σωζόμενες ιατρικές συνταγές, σκαλισμένες σε μαρμάρινες πλάκες, μαθαίνουμε για την ιατρική πράξη και ζωή στο Ασκληπιείο Επιδαύρου, που ήταν τριπλή: πραγματική (αληθινή) θεραπεία, φανταστική θεραπεία και ψυχογενής θεραπεία. Η τελευταία αποτελούσε την πλέον διαδεδομένη μέθοδο θεραπείας στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου, που ήταν το νοσοκομείο -η Ιατρική, θα λέγαμε, Σχολή της περιοχής. Υπογραμμίστηκε ότι η ιατρική πρακτική της Επιδαύρου ήταν παραδοσιακή, ιατρική του συνόλου του ανθρώπου, ψυχοσωματική, ιατρική των συνειρμών, σαφώς μυθοπλαστική και πολύ στενά συνδεδεμένη με τη λαϊκή λατρεία. Οι άνθρωποι προσέρχονταν στην Επίδαυρο με πίστη και περίμεναν να επιβεβαιωθούν —και αν αυτό δεν γίνονταν, ήταν έτοιμοι να επαναλάβουν την ιεραποδημία τους.

Νομίζω, συνεπέρανε ο ομιλητής, ότι μπορούμε καλά να διδαχθούμε τόσο από τα θετικά, όσο και τα αρνητικά στοιχεία της τότε προληπτικής και θεραπευτικής αγωγής, που έβλεπε τον Άνθρωπο ως ψυχοσωματική ενότητα. Και ξέρει καλά, ο κάθε κοινωνικός εργάτης, ότι θεραπεύει όχι μόνον το φάρμακο ή το χειρουργικό νυστέρι, αλλά και η καθόλα στοργική επιμέλεια και ψυχική προσέγγιση, η ψυχική τόνωση, η πίστη στο Θεό και την αξία του ανθρώπου. Σήμερα, φαίνεται ότι εκτιμούνται όλα αυτά: η φαρμακολογία έχει πολύ επωφεληθεί από την πατροπαράδοτη βοτανολογική και η επιστημονική Ιατρική επανέρχεται, μετά τις υπερπόντιες αναζητήσεις στον κόσμο της τεχνολογίας και της προόδου, επανέρχεται στο γραφικό λιμάνι της Λαϊκής Ιατρικής για ανεφοδιασμό και έμπνευση (Ομοιοπαθητική).

Σήμερα, στα πρόθυρά του 2000, τα θέματα υγείας αντιμετωπίζονται διαφορετικά, όχι μόνο σε σχέση με την ελληνική αρχαιότητα —αυτό είναι αυτονόητο, αλλά από τις πλούσιες, οικονομικά εύρωστες κοινωνίες αφ' ενός και από τις φτωχές, αναπτυσσόμενες χώρες, αφ' ετέρου. Οι πρώτες, χάρις στην τεχνολογική ανάπτυξη τις Ιατρικής, έχουν εκμηδενίσει πολλές από τις ασθένειες που σχετίζονται με τη βρεφική ηλικία και με τη μέλλουσα και νεαρή μητέρα. Οι τριτοκοσμικές χώρες της Αφρικής, παρουσιάζουν ιδιαίτερη έξαρση σε σχέση με τις δύο αυτές κατηγορίες ευάλωτων ατόμων: Υψηλή βρεφική θνησιμότητα και εξίσου υψηλή θνησιμότητα της νέας μητέρας. Διάρροια, υποσιτισμός και κακές συνθήκες διατροφής, έλλειψη πόσιμου νερού, χρήση μολυσμένου νερού για οικιακές ανάγκες, έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και αγωγής σε εκτεταμένες περιοχές έχουν δημιουργήσει μια κατάσταση με ενδημικούς κινδύνους θανάτου για το νεογέννητο και τη μητέρα του. Ο αγώνας εναντίον της αρρώστειας και του θανάτου, είναι ένας αγώνας άνισος, σκληρός και απάνθρωπος, λόγω της πολύπλευρης μορφής που παίρνουν οι ασθένειες και το σχετικά μικρό ανθρώπινο και υλικό δυναμικό, που διατίθεται, για την καταπολέμησή τους.

Αυτές οι παρατηρήσεις οδήγησαν το πρόγραμμα CISFADA να διαδόσει τη φιλοσοφία της ΕΟΚ, ότι τα προβλήματα υγιεινής του Τρίτου Κόσμου, ιδιαίτερα της Αφρικής, δεν μπορούν να αφήνουν αδιάφορες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κι αυτό, γιατί όταν αυτά τα προβλήματα δεν μειώνονται ή δεν εξαλείφονται, στον φτωχό Νότο, οι επιπτώσεις: οικονομικές, υγείας, διατροφής κ.λπ., έχουν σοβαρό παγκόσμιο αντίκτυπο.

Αρκετές χώρες-μέλη της ΕΟΚ, είχαν ήδη αναλάβει πολλά χρόνια πριν το 1993 διάφορα προγράμματα παροχής βοήθειας σε διάφορες περιοχές της Αφρικής. Τα προγράμματα αυτά σχετίζονται με την αντιμετώπιση της αρρώστειας και τη βελτίωση της δημόσιας υγιεινής, καθώς και την ολική ανάπτυξη των περιοχών αυτών.

Με την επιστημονική συνεργασία της Δρος *Κλειώς Πρεσβέλου*, [τακτικής καθηγήτριας της Κοινωνιολογίας της Οικογένειας στα Πανεπιστήμια της Louvain (Βέλγιο) και Wageningen (Ολλανδία)] και του Δρος *Δημήτρη Μόνου* (τακτικού καθηγητή της Κοινωνιολογίας της Υγείας, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών) και με την οικονομική συμβολή της ΕΟΚ, ανέλαβε και η Ελλάδα μέρος της ευθύνης για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων στην Αφρική με το σύστημα του εκπαιδευτικού προγράμματος CISFADA. Το CISFADA βασίστηκε στη φιλοσοφία ότι η καλλίτερη παροχή βοήθειας στις χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν εξαρτάται από κάποια κατά διαστήματα οικονομική βοήθεια, αλλά και απο έναν άλλο τρόπο αρωγής ο οποίος, όχι μόνον δεν πληγώνει την υπερηφάνεια και αξιοπρέπεια αυτού που δέχεται την βοήθεια αλλά τον καθιστά συνυπεύθυνο για την ανάπτυξή του. Αυτή άλλω-

στε είναι η σημασία του τεχνικού όρου «διαρκής και αυτο-προωθούμενη ανάπτυξη» (*développement durable et autogéré*). (CISFADA = *Cours International de Formation Accéléérée sur la Santé et les Familles pour un Développement Autogéré en Afrique*). Οι ενέργειες, προσπάθειες και στρατηγικές επεμβάσεις φεύγουν από τα χέρια των «εμπειρογνομόνων» και μεταφέρονται στους τοπικούς φορείς και τους αντιπροσώπους των ομάδων που έχουν ανάγκη και αποδέχονται τη βοήθεια. Έτσι, δημιουργούνται συνεργασίες μεταξύ όλων των φορέων που αποβλέπουν σε κοινά, χειροπιαστά αποτελέσματα. Φυσικά, τα προγράμματα που διαπνέονται από αυτήν την ιδέα της ανάπτυξης δεν έχουν επιτύχει όλα. Δημιουργείται όμως μια εντελώς διαφορετική —και νέα— δυναμική σχέσεων, που βασίζεται στην ισότητα και το σεβασμό, μεταξύ αυτών που «ξέρουν» αλλά δεν ζουν ούτε υποφέρουν από τις αντιξοότητες της ζωής (δηλαδή τους εμπειρογνώμονες) και της μάζας, αυτών που έχουν άμεση εμπειρία της δυστυχίας-φτώχειας-ασθένειας κτλ., και που χρειάζονται πρακτικές γνώσεις για να αναλάβουν πιο υπεύθυνα την επίλυση των προβλημάτων τους. Έτσι, η όλη προσπάθεια θα έχει τελικά πιο διαρκή ή μόνιμα αποτελέσματα.

Το ειδικότερο πρόγραμμα ανέλαβε να δώσει τεχνικοοικονομική βοήθεια στο Μπουρούντι και τη Ζάμπια. Η βοήθεια επρόκειτο να δοθεί δια μέσου ενός εξειδικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος κατάρτισης επιμορφωτών: γιατρών, νοσοκόμων, κοινωνικών λειτουργών, δασκάλων, αγρονόμων, κ.λπ. Οι επιμορφωτές αυτοί επιφορτίζονται με την ευθύνη αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού (άνδρες, γυναίκες, παιδιά, σπιτικά), ακόμη καλής εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων μιας κοινότητας, ώστε να γίνεται η μέγιστη, δυνατή ενεργοποίηση στην πρόληψη της αρρώστειας και τη βελτίωση τοπικών συνθηκών υγείας.

Η προσεγμένη διατροφή βασισμένη σε τοπικές τροφές και συνήθειες και η καλύτερη χρήση βοτάνων, προσφέρονται σαν δύο καλά παραδείγματα εμπλουτισμού της τοπικής και αυτοπροωθούμενης αναπτυξιακής στρατηγικής. Έγινε δεκτό ότι ο εμπλουτισμός της καλής διατροφής με τοπικές τροφές και η χρησιμοποίηση βοτάνων, όχι μόνον προφυλάσσουν τον πληθυσμό, αλλά έχουν καθοριστική συμβολή στην οικιακή οικονομία, των χωρών αυτών.

Το πρόγραμμα CISFADA χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορούσε την αποστολή στο Μπουρούντι και στη Ζάμπια δύο εμπειρογνομόνων για την συστηματική διάγνωση των τοπικών αναγκών υγείας και ανάπτυξης. Είχε ανατεθεί και έγινε από δύο γιατρούς, μέλη του ελληνικού κλάδου του οργανισμού «*Γιατροί χωρίς Σύνορα*» (Διεθνής ανθρωπιστικός οργανισμός εθελοντών γιατρών), με τον οποίο συνεργάζεται το CISFADA.

Το δεύτερο μέρος του προγράμματος —που οργανώθηκε στο Ναύπλιο, την εβδομάδα από 12 έως 19 Σεπτεμβρίου 1993— βασίστηκε στη συνάντηση 13 διεθνών εμπειρογνομόνων, που αντήλλαξαν γνώσεις και εμπειρίες, για προληπτική υγεία, ασφαλή τοκετό, σωστή διατροφή, επιδημιολογία, χρήση βοτάνων, με σκοπό τη δημιουργία στην Ελλάδα, ενός επιμορφωτικού προγράμματος τοπικών φορέων από το Μπουρούντι και τη Ζάμπια.

Δύο γιατροί από το Μπουρούντι, ένας γιατρός από τη Ζάμπια, δύο ειδικοί σε θέματα φαρμακολογίας και τροπικής βοτανικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, μια εκπρόσωπος των Ηνωμένων Εθνών, ειδικευμένη στον ασφαλή τοκετό και την επιβίωση της μητέρας στην Αφρική, δύο εκπρόσωποι του ελληνικού κλάδου «*Γιατροί χωρίς Σύνορα*», συνεργάστηκαν με τους συντονιστές του προγράμματος και αντιπροσώπους της ΕΟΚ με σκοπό να προτείνουν λύσεις ή να κάνουν προτάσεις με πραγματικούς ρεαλιστικούς στόχους.

Παρά τον ιδιαίτερα επιθετικό Σεπτεμβριανό καύσωνα, που μας ταλαιπωρούσε καθώς συνεδριάζαμε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ναυπλίου, το πρωινό μπάνιο στην Αρβανιτιά και οι βραδινές έξοδοι στα δροσερά παραθαλάσσια εστιατόρια, βοήθησαν τους συνέδρους να φέρουν σε πέρας την προγραμματισμένη εργασία τους. Επιβεβαιώνεται τούτο από τα συμπεράσματα που εξεδόθησαν. Τα σημαντικότερα από αυτά παραθέτουμε κατωτέρω:

1. Η ομάδα εμπειρογνομόνων συμφωνεί με την φιλοσοφία του προγράμματος CISFADA, και προωθεί επιμορφωτικά προγράμματα προληπτικής υγιεινής, ως απαραίτητα για μια αναπτυξιακή πολιτική διάρκειας και μάλιστα αυτοδύναμη-αυτοδιοικούμενη.

2. Το πρόγραμμα, που προτείνει το CISFADA, συμβάλλει στην καλύτερη υγεία της οικογενειακής υγείας στο τοπικό πλαίσιο, χάρις στον υπεύθυνο ρόλο, που καλούνται να αναλάβουν οι τοπικές αρχές, η οικογένεια και το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό. Γι' αυτούς τους λόγους το πρόγραμμα CISFADA, απαντά στις ανάγκες προληπτικής υγιεινής της Αφρικής.

3. Το πρόγραμμα επιμόρφωσης πρέπει να οργανωθεί στο Μπουρούντι και στη Ζάμπια, θεωρούν οι εμπειρογνώμονες, για να καλύψει τις ιδιαιτεότητες, σε κάθε χώρα, ανάγκες. Τα θετικά αποτελέσματα θα αυξηθούν όταν η επιμόρφωση οργανωθεί συγχρόνως στα διάφορα τοπικά ή επαρχιακά επίπεδα.

4. Συνιστάται μια συνάντηση κάθε 3 ή 4 χρόνια, μεταξύ όσων παρακολούθησαν το πρόγραμμα επιμόρφωσης προληπτικής υγιεινής, για ανταλλαγή πείρας και αναπροσαρμογή του προγράμματος.

5. Η διοργάνωση μιας δεύτερης συνάντησης (CISFADA II), μετά 18 μήνες στο Ναύπλιο, συνιστάται από την επιτροπή, με σκοπό τον ακριβή προγραμματισμό της έναρξης επιμόρφωσης στελεχών σε θέματα προληπτικής υγιεινής στο Μπουρούντι και στη Ζάμπια.

Κουρασμένοι, αλλά ευχαριστημένοι, ήσαν οι σύνεδροι στο τέλος της Ναυπλιώτικης εμπειρίας. Όλοι είπαν επαινετικά λόγια για τον τόπο του συνεδρίου. Η επιλογή του Ναυπλίου, ως χώρου αυτής της διεθνούς συνάντησης, έγινε συνειδητά, με βάση την αποκέντρωση από τα δύο μεγάλα «συνεδριοφάγα» κέντρα (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) της Ελλάδας, έγινε ακόμη με κριτήριο την ομορφιά, ησυχία και φιλοξενία της πόλης μας, καθώς και με την επιθυμία των συντονιστών του προγράμματος CISFADA, να δημιουργηθούν εστίες επιστημονικής δραστηριότητας στο Ναύπλιο. Οι διεθνείς εμπειρογνώμονες επικρότησαν ανεπιφύλακτα την επιλογή. Αντήλλαξαν κιόλας σκέψεις και σχέδια για την προσεχή τους συνάντηση στο Ναύπλιο μετά 12-18 μήνες.

Εξαιρετικά συγκινητική ήταν για όλους, ιδιαίτερα για τους Αφρικανούς συνέδρους η εμπειριστατωμένη επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο του Ιερού της Επιδαύρου (Ασκληπιείου). Επί 4 συνεχείς ώρες, ο ξεναγός *Γιάννης Σαρρής*, μας έκανε να ζήσουμε έντονα το κλίμα του αρχαίου αναρρωτηρίου (το «΄Αβατον»), τους τόπους, τα κτίρια και τους δρόμους, που έκαναν αθάνατα τα ονόματα του Ασκληπιού και της κόρης του, Υγείας.

Το βράδυ, στο φως του φεγγαριού μιας μικρής ταβέρνας στο Λυγουριό, ο *Dr Mazia*, αρχίατρος μεγάλου περιφερειακού νοσοκομείου στη Ζάμπια, άρχισε να «διαβάζει» το μέλλον, στα χέρια του καθενός από εμάς. Η γνώση του, μας έλεγε, προέρχεται από τον συνδυασμό που επέτυχε να κάνει μεταξύ της Ιατρικής Επιστήμης, που σπούδασε στην Αγγλία, και της Τέχνης της θεραπείας των πρακτικών γιατρών της πατρίδας του. Οι φράσεις που «διάβαζε» στο χέρι του καθενός, απέδιδαν με επιτυχία το εφικτόν, το επιθυμητόν και το επιτρεπτόν, με άλλα λόγια χρησιμοποιούσε με πολύ τακτ τον διπλωματικό λόγο: «ναι μεν, αλλά δε...». Μας διασκέδαζε με τις προβλέψεις του. Τον πιέσαμε όλοι να μας απαντήσει στην ερώτηση: «Θα συναντηθούμε πάλι στο Ναύπλιο, σε 12 μήνες;». «Αυτό δεν το βλέπω», μας απαντούσε. Προαίσθημα; Έντεχνη αποφυγή απαντήσεως; Και τελικά δεν συναντηθήκαμε...

Δεν γνωρίζαμε, τον Σεπτέμβρη του 1993, τον κατακλυσμό και την σφαγή των αθών, που θα ρήμαζαν, από τον Απρίλη του 1994, τη Ρουάντα, το Μπουρούντι και στη συνέχεια τις Αφρικανικές χώρες της περιοχής. Μισό εκατομμύριο αθών πληθυσμού από τη Ρουάντα, πολλές δεκάδες χιλιάδες στο Μπουρούντι, το Ζαΐρ, τη Ζάμπια και την Ουγκάντα έπεσαν θύματα άλληλοεξόντωσης, που διέκοψε τις προσπάθειες ανάπτυξης της οικονομίας, της υγιεινής, της διατροφής, της εκπαίδευσης... Όπως ο κύκλος μιας ανθρώπινης ζωής, έτσι και ο κύκλος ενός αναπτυξιακού προγράμματος ξετυλίγεται τότε ανάλογα με τις προβλέψεις που έγιναν, τότε έξω από αυτές. Μερικές φορές συνοδεύεται από επιτυχίες και ακολουθεί μια ικανοποιητική τροχιά. Άλλοτε πέφτει θύμα της ανθρώπινης παραφροσύνης με τραγικές συνέπειες.

Υπεράνω και έξω από τον καταστροφικό κατακλυσμό που έπληξε ένα μεγάλο μέρος της Αφρικής, τα τελευταία χρόνια, θέλω να ελπίζω ότι στις λίγες μέρες που μερικοί Αφρικανοί γιατροί πέρασαν ευχάριστα στο Ναύπλιο, αισθάνθηκαν τη βαθιά ενότητα που δένει τον θείο Ασκληπιό και την θεϊκή ιατρική πράξη, με την οποία οι Αφρικανοί γιατροί είχαν διαλέξει να υπηρετήσουν τις χώρες τους.

Δρ. ΚΛΕΙΩ ΠΡΕΣΒΕΛΟΥ

Καθηγήτρια Πανεπιστημίων Louvain και Wageningen

Σημείωση: Περισσότερες πληροφορίες θα βρει ο ενδιαφερόμενος στην έκδοση: Presvelou C. - Monos D. *Santé des familles et développement autogéré. Contenu et projet pédagogique. Rapport de la Réunion d'Experts de la phase préparatoire du Cours International CISFADA, tenue a Nauplio (Grèce) du 12 au 19 Septembre et remis à la Commission des Communautés Européennes, Louvain-la-Neuve / Athènes, 1993.*

ΜΑΡΚΟΣ Ν. ΡΟΥΣΣΟΣ - ΜΗΛΙΔΩΝΗ

**ΝΑΥΠΛΙΩΤΕΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΡΩΜΗΣ
«ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ»
(1594-1646)**

Το Ναύπλιο μαζί με την Πάτρα, είναι η δεύτερη πελοποννησιακή πολιτεία στην οποία ανελλιπής υπήρξε η παρουσία καθολικής κοινότητας από της εποχής του σχίσματος των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης (1054)¹. Λιγότερο συνεχής ήταν η παρουσία στις ίδιες πόλεις μοναχικών της Καθολικής Εκκλησίας ταγμάτων, ανδρών και γυναικών, ιδιαίτερα των κοινοβιακών, μεταρρυθμισμένων και καπουκίνων Φραγκισκανών².

Για το ειδικό αυτό θέμα, που δεν αφορά στην παρούσα μελέτη αλλά στην ιστορία των Καθολικών του Ναυπλίου, παραπέμπω σε δύο εκτενείς μελέτες μου που εκδόθηκαν σε αυτοτελείς τόμους και έχουν για αντικείμενο την αποστολή των Καπουκίνων και Ιησουϊτών στους Ελληνικούς χώρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³. Και στους δύο τόμους υπάρχουν κεφάλαια

---

1. Κατά τη γνώμη του γράφοντος, το σχίσμα του 1054, τουλάχιστον για τους πληθυσμούς της σημερινής Ελλάδος που έως το 732 μ.Χ., υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Επισκόπου Ρώμης, από την οποία βίαια τους απέσπασε ο εικονομάχος Αυτοκράτορας Λέων Γ΄ ο Ίσαυρος (717-741 μ.Χ.), ήταν περισσότερο τυπικό παρά ουσιαστικό. Συνειδητό έγινε μετά την Δ΄ Σταυροφορία του έτους 1204, με τα γνωστά καταστροφικά της αποτελέσματα για τη χριστιανική Ανατολή. Για το λόγο αυτό, η μνήμη των Σταυροφοριών —κατακτητικών μάλλον παρά θρησκευτικών πολέμων— παραμένει τόσο ζωντανή στους Έλληνες.

2. Στην καθολική Εκκλησία ο μοναχισμός δεν παρουσιάζει την ομοιομορφία του μοναχισμού της Ανατολής με τον κοινό κανονισμό του Αγίου Βασιλείου. Υπάρχουν δηλαδή στη χριστιανική Δύση πολλά μοναχικά «τάγματα» (από τη λέξη «τάξη», σύγκρινε τάγματα Αγγέλων), με διαφορές στον κανονισμό και στον σκοπό, όπως των Βενεδικτίνων, Φραγκισκανών, Ιησουϊτών κ.λπ. Γενικά, στον μοναχισμό της Δύσης ισχύει η αρχή του Αγίου Βενεδίκτου: *Ora et labora*, που σημαίνει «προσεύχου και εργάζου». Δηλαδή, ο δυτικός μοναχισμός, εκτός από την ενόραση, μελέτη και προφορική προσευχή, δίνει μεγάλη σημασία στην αποστολική δράση μέσω Ιδρυμάτων φιλανθρωπίας, νοσοκομείων, σχολείων κ.λπ.

3. Μάρκου Ν. Ρούσσου . Μηλιδώνη, α) *Ιησουίτες στον Ελληνικό Χώρο*

αφιερωμένα στην προσφορά Ιησουϊτών και Καπουκίνων στη Νεάπολη της Ρωμανίας (Napoli di Romania), τη σημερινή πρωτεύουσα της Αργολίδας, δηλαδή το Ναύπλιο.

Όπως είναι γνωστό, το κατ' εξοχήν εκπαιδευτικό της Καθολικής Εκκλησίας τάγμα των Ιησουϊτών στο μεταίχμιο του 16ου και 17ου αιώνα, ήταν επιφορτισμένο με τη διοίκηση του Κολλεγίου «Αγίου Αθανασίου», κατά το μεγαλύτερο διάστημα φοιτήσεως σ' αυτό δέκα Ναυπλιωτών και δέκα επτά άλλων Πελοποννησίων (1594-1646). Τους πρώτους εξ αυτών θα παρουσιάσουμε αμέσως μετά το εισαγωγικό σημείωμα για την ίδρυση και τους σκοπούς του σημαντικότερου Ελληνικού εκπαιδευτηρίου στη Δύση, κατά το 17ο αιώνα.

Το ελληνικό Κολλέγιο Ρώμης που φέρει το όνομα του αγίου επισκόπου Αλεξανδρείας και πατρός της Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας, Αθανασίου (295-373), ιδρύθηκε από το γνωστό μεταρρυθμιστή του Ιουλιανού ή παλαιού Ημερολογίου, πάπα Γρηγόριο ΙΓ', το 1577. Η ίδρυσή του συνέπεσε με την παρέλευση μισού περίπου αιώνα από την αναστολή της λειτουργίας ενός άλλου βραχύβιου ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης (1513-1520), έργο του φιλόμουσου προστάτη των Ελληνικών Γραμμάτων και των βυζαντινών λογίων της Δύσης, πάπα Λέοντος Ι', γόνου του λαμπρού γένους των Μεδίκων⁴.

Σκοπός του «Αγίου Αθανασίου» που με πολλές περιπέτειες συνεχίζει τη λειτουργία του στο κέντρο της αιώνιας πόλης μέχρι σήμερα, ήταν η καλλιέργεια των Ελληνικών Γραμμάτων, η μόρφωση των νέων και των δύο δογμάτων για την πνευματική αναγέννηση του υπόδουλου γένους και η επαναπροσέγγιση των Χριστιανών Ανατολής και Δύσης. Στη Σχολή αυτή φοίτησαν εκατοντάδες νέων του λατινικού και βυζαντινού τυπικού (ενωτικοί), από τους οποίους η μεγάλη πλειοψηφία προέρχονταν από τη νησιωτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο στην οποία το καθολικό στοιχείο είχε συρρικνωθεί στο ελάχιστο μετά τη διαδοχή των Ενετών από τους Τούρκους. Κι' αυτό επειδή οι Σουλτάνοι γνώριζαν πολύ καλά ότι, μετά την πλήρη αποσύνθεση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η υπό τον Πάπα καθολική Δύση, όπως εξάλλου το απέδειξε η νικηφόρα ναυμαχία του Σταυρού επί της Ημισελήνου στη Ναύπακτο το 1571, ήταν ο μεγάλος εχθρός τους.

(1560-1773). Αθήνα 1991, σ. 410. β) *Έλληνες Ιησουϊτες*, Αθήνα 1993, σ. 370. γ) *Φραγκισκανοί Καπουκίνοι. 400 χρόνια προσφοράς στους Έλληνες (1585-1995)*, Αθήνα 1996, σ. 479.

4. Μάρκου Ν. Ρούσσου - Μηλιδώνη, *Νικόλαος Σοφινός, οικείος Παπών*. Ιστορία Εικονογραφημένη αρ. 220 (1986), σ.σ. 101-113. Αφορά στο Ελληνικό Κολλέγιο του πάπα Λέοντος Ι' (1513-1521).

Ο αμερόληπτος μελετητής του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού, Σπυρίδων Λάμπρος, γράφει τα ακόλουθα για την οφειλή της υπόδουλης Ελλάδος στο Κολλέγιο «Αγίου Αθανασίου», για το οποίο πολλές μελέτες έχουν δημοσιευτεί⁵: « Έκτοτε βλέπομεν τους εξ Ελλάδος μαθητάς και διδασκάλους του Κολλεγίου τούτου, τους από του ιδρυτού αυτού πάπα Γρηγορίου ΙΓ΄ λεγομένους Γρηγοριάδας, συνδυάζοντας αληθώς εξάαιρετον παιδείαν και την τήρησιν των πατρίων τύπων της ελληνικής εν τη εκκλησία λειτουργίας μετά της εις τον πάπαν αφοσιώσεως... Από τας εκατοντάδας σπουδαστών του ελληνικού Κολλεγίου, πολλοί διέπρεψαν ως πατριάρχες, αρχιερείς, πρυτάνεις πανεπιστημίων, καθηγηταί, ιατροί, συγγραφείς κ.λπ., και εις όλους ανεξαιρέτως ήταν ακμαίος και φλογερός ο έρωσ προς την πατρίδα»⁶.

Από το 1591, όταν ο « Άγιος Αθανάσιος» περιήλθε στη διοίκηση του τάγματος του Ιησού με πρώτο ελληνοδιδάσκαλο και μέλλοντα προϊστάμενο, τον κρητικό ιησουίτη *Ανδρέα Ευδαιμονογιάννη* (1555-1625)⁷, το σημαντικότερο αυτό εκπαιδευτήριο εξελίχθηκε σε κέντρο ελληνοχριστιανικής παιδείας στο οποίο η μάθηση άρχιζε στην τρυφερή ηλικία των 10-12 ετών, για να ολοκληρωθεί με την απόκτηση πτυχίων ή και διδακτορικών τίτλων στη φιλολογία, φιλοσοφία και θεολογία.

Κατά τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας του Κολλεγίου, οι υποψήφιοι σπουδαστές και φυσικά οι γονείς τους, ενημερώνονταν για το καταστατικό, τις σπουδές και τον τρόπο ζωής στο ίδρυμα. Ακολουθούσαν συστατικές επιστολές από τις εκκλησιαστικές και άλλες Αρχές του τόπου προέλευσης των υποψηφίων και μετά την πρόσληψή τους, περίοδος δοκιμασίας ενός μηνός. Έπειτα κατέθεταν ενώπιον του προϊσταμένου, ομολογία καθολικής πίστεως με ιδιαίτερη έμφαση στο «Filioque», δηλαδή στην εκπόρευση του Παναγίου Πνεύματος εκ του Πατρός και του Υιού, και στο πρωτείο του Επισκόπου Ρώμης εφ' όλων των Επισκόπων της Χριστιανοσύνης. Ακόμη, οι μαθητές υπόσχονταν ότι θα ακολουθούσαν το βυζαντινό λειτουργικό τυπικό στην περίπτωση που θα ασπάζονταν το ιερατικό στάδιο. Για τη χειροτονία τους, ο οικουμενικός Ευδαιμονογιάννης πρότεινε να γίνεται από ορθόδοξους αρχιερείς της Ελλάδος, κάτι που η Ρώμη δεν έκανε αποδεκτό. Τη λύση

5. Κύρια Βιβλιογραφία για το Ελληνικό Κολλέγιο «Αγίου Αθανασίου» Ρώμης: Ζ. Ν. Τσιρπανλή, *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης και οι μαθητές του 1576-1700*. Θεσσαλονίκη 1980, σ. 931. Από το σύγγραμμα αυτό προέρχονται τα κυριότερα στοιχεία των βιογραφουμένων Ναυπλιωτών μαθητών του Κολλεγίου.

6. Σπυρίδωνος Λάμπρου, *Νέος Ελληνομνήμων* κεφ. Ι΄. Αθήναι 1913.

7. Μάρκου Ν. Ρούσσου - Μηλιδώνη, *Έλληνες Ιησουίτες* ό.π., σσ. 43-50.

έδωσε ο διορισμός στον «Άγιο Αθανάσιο» επισκόπων του βυζαντινού λειτουργικού τυπικού⁸.

Το πρόγραμμα των 30-35 κατ' έτος σπουδαστών, περιελάμβανε γραφή και ανάγνωση της ελληνικής και λατινικής γλώσσας, φιλοσοφία, θεολογία, ιστορία της Εκκλησίας, ρητορική, ποιμαντική κ.ά. Η πρακτική εξάσκηση ήταν συνεχής. Όποιος από τους σπουδαστές επιθυμούσε, ήταν δυνατόν, με την έγκριση των καθηγητών, να αποκτήσει μετά από σκληρή δοκιμασία, τον τίτλο του διδάκτορα που απονέμονταν με πανηγυρικό τρόπο: γονατιστός μπροστά στον διευθυντή και τον καρδινάλιο προστάτη του Ιδρύματος, απήγγειλε την ομολογία καθολικής πίστεως. Έπειτα λάβαινε την Αγία Γραφή και άλλα θεολογικά βιβλία που είχε στο εξής το δικαίωμα να ερμηνεύει και εξηγεί. Με τα εφόδια αυτά και υπό την ιδιότητα του κληρικού ή λαϊκού, επέστρεφε στην πατρίδα του για να διαδόσει, όπως τουλάχιστον το ήλπιζε η ρωμαϊκή εκκλησιαστική Αρχή, την καθολική πίστη.

Βέβαιο είναι ότι, πολλοί από τους πρώην τροφίμους του «Αγίου Αθανασίου», επιστρέφοντας στον τόπο τους, αντί να τεθούν στην υπηρεσία της Καθολικής Εκκλησίας, εισήρχοντο στις τάξεις του ελληνορθόδοξου κλήρου. Πιο γνωστές είναι οι περιπτώσεις του Χίου *Παντελεήμονος Αηγαρίδη* και του Κύπριου *Ματθαίου Κιγάλα*. Δεν συνέβηκε το ίδιο με κανένα από τους δέκα σπουδάσαντες στον «Άγιο Αθανάσιο» Ναυπλιώτες, τους οποίους παρουσιάζουμε ευθύς αμέσως.

Όπως αναφέραμε στην αρχή της μελέτης μας, οι καταγόμενοι από την Πελοπόννησο σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου Ρώμης, μεταξύ των ετών 1594 και 1646, ανέρχονται σε 25. Δέκα από αυτούς κατάγονταν από το Ναύπλιο, τη Napoli di Romania των Δυτικών, 2 από την Πάτρα, 4 από την Κορώνη, 3 από τον Οίτυλο Μάνης, 2 από την Κυπαρισσία, 1 από την Κάτω Φιγαλία, 1 από το Λεοντάρι, 1 από τη Μονεμβασία ή Μαλβαζία, 1 από την Τρίπολη και 2 από άγνωστες περιοχές της Πελοποννήσου⁹.

Οι 10 Ναυπλιώτες σπουδαστές του «Αγίου Αθανασίου» είναι κατά χρονολογική σειρά οι εξής:

α'. *Γεώργιος Λευκάριος ή Λεύκαρος*, στα λατινικά *Leftario* (ACGr τ. 22 φ. 105), *Lefcario* (φ. 111) και *Leucario* (φ. 115). Γεννήθηκε περί το 1584 στη Napoli di Malvasia, αντί του ορθού Napoli di Romania. Πριν την είσοδό

8. Foscolos Marco, *I Vescovi ordinanti per il rito greco a Roma*, περ. «*Risveglio-Zgjmi*» XI, 2 (1973) σσ. 22-32.

9. Ο Πέτρος Ασάνης και ο Δανιήλ, αγνώστου επιθέτου, αναφέρονται στο Αρχείο του «Αγίου Αθανασίου» που υποδεικνύεται με τα αρχικά ACGr στους τόμους I φ. 18 (Ασάνης) και τ. 22 φ. 119-120 (Δανιήλ).

του στο Κολλέγιο το 1594, η οικογένειά του κατοικούσε στην Τρίπολη. Ικανοποιητική επίδοση είχε μόνο στη Γραμματική. Από την Σχολή εξήλθε το 1598, χωρίς να έχει αποκτήσει ανώτερο δίπλωμα, λόγω ανικανότητας στις σπουδές. Δεν έχουμε για την μετέπειτα ζωή του άλλες πληροφορίες.

β'. *Ιωάννης Κατιχώρας (Catticora)*. Γεννήθηκε το 1585 και εισήλθε στον «Άγιο Αθανάσιο» με συστατική επιστολή του Επισκόπου Πόλας της Ιστρίας, στις 4.2.1598 (ACGr, τ. 22, φ. 117-118). Λόγω της σύστασής του από λατίνο Επίσκοπο, υποθέτουμε ότι ήταν πιστός του λατινικού και όχι του βυζαντινού λειτουργικού τυπικού¹⁰. Σπούδασε φιλολογία και εγκατέλειψε το Κολλέγιο πριν την ολοκλήρωση των σπουδών του το 1602, λόγω θανάτου των γονέων του.

γ'. *Διόδωρος Μαρούδης ή Μαρούλης*, από τη Napolì Romanie, γεννηθέντος το 1587 και εισελθόντος στο Κολλέγιο το 1600. Άρχισε με τη σπουδή της γραμματικής και έγινε μέλος της Αδελφότητας της Παναγίας, που λειτουργούσε στον «Άγιο Αθανάσιο», το Σεπτέμβριο του 1603 (ACGr, τ. 22, φ. 118-119). Το ίδιο έτος υπέγραψε αίτηση των μαθητών για την παραμονή των Ιησουϊτών στη διοίκηση του Κολλεγίου από το οποίο αναγκάστηκαν να απέλθουν στις 12.9.1604. Επανήλθαν στις 31.10.1622, με διευθυντή τον εκ Χανίων Κρήτης *Ανδρέα Ευδαιμονογιάννη*, εκ των διαπρεπεστέρων θεολόγων της εποχής, και παρέμειναν σ' αυτό έως την απαγόρευση του τάγματός τους από τον πάπα Κλήμεντα ΙΔ', τον Ιούλιο του 1773. Σύμφωνα με άλλη πηγή του Κολλεγίου, το «Χρονικό», ο Δ. Μαρούλης αντί Μαρούδης, εξήλθε του ιδρύματος το 1605, και έζησε στην Ιταλία εξασκώντας το επάγγελμα του στρατιωτικού.

δ'. *Μιχαήλ Ρώσης*, στα λατινικά *Russus*. Εισήλθε στο Κολλέγιο το 1613 και στις 12 Δεκεμβρίου κατέθεσε τον προβλεπόμενο όρκο πίστεως στα δόγματα της Καθολικής Εκκλησίας (ACGr, τ. 53, φ. 71). Άγνωστο είναι το έτος επιστροφής του στο τουρκοκρατούμενο Ναύπλιο, όπου επιδόθηκε στο εμπόριο. Το επίθετο «Ρώσης», ιταλικής μάλλον προελεύσεως, έφεραν Καθολικοί και σε άλλες ελληνικές περιοχές, όπως στη Σύρο και τη Χίο.

ε'. *Κανάκιος Ρώσης*, στα λατινικά *Russus, Rossius*, απαντά και στην παραλλαγή *Rubeus*, που σημαίνει «Κόκκινος». Στους ίδιους τύπους συναντάμε το πολύ διαδεδομένο νεοελληνικό επίθετο «Ρούσσος», το οποίο φέρουν

10. Στην Καθολική Εκκλησία, εκτός του λατινικού λειτουργικού τυπικού, το οποίο ακολουθεί η μεγάλη πλειοψηφία των πιστών, χρησιμοποιούνται όλα σχεδόν τα τυπικά των Ανατολικών Εκκλησιών όπως το βυζαντινό, αρμενικό, κοπτικό, συρομαλαβαρικό, μαρωνικό κ.α. Οι πιστοί των τυπικών αυτών, Καθολικοί καθόλα, αποκαλούνται «Ενωτικοί».

Καθολικοί (κυρίως στη Σύρο) και Ορθόδοξοι (Πάρος, Θήρα, Πελοπόννησος, Κύπρος κ.ά.). Δεν αποκλείεται, συνεπώς, να πρόκειται για το ίδιο αρχικά οικογενειακό επίθετο. Ὁ Κ. Ρώσης γεννήθηκε στο Ναύπλιο περί το 1592, εφόσον σε κατάλογο του 1622 γράφεται ότι είναι 30 ετών. Το 1614 έγινε δόκιμο μέλος της Αδελφότητας της Παναγίας και το 1615, τακτικό. Στις 16.1.1622, «ο Κανάκιος Ρώσιος ο εκ Ναυπλίας της Πελοποννήσου», όπως υπογράφει την ομολογία καθολικής πίστεως, ολοκλήρωσε τις θεολογικές σπουδές του. Κατά την πενταετία, που ακολούθησε, δίδαξε τα ανθρωπιστικά γράμματα στον «Ἅγιο Αθανάσιο» και υπηρέτησε ως πρώτος ψάλτης στο ναό του Κολλεγίου (ACGt τ. 1 φ. 49, τ. 53 φ. 73, τ. 3 φ. 91-94). Το 1625, ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη για να διαπραγματευτεί, ως απεσταλμένος της Ιεράς Συνόδου για τη διάδοση της πίστεως¹¹, την επαναπροσέγγιση των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης, σύμφωνα με τις αποφάσεις της Συνόδου της Φλωρεντίας (1439).

Ήταν ακόμη η εποχή που ενώ ο Λούκαρης είχε αρχίσει να εκδηλώνει τα φιλοκαλβινικά του αισθήματα, τα οποία κατέληξαν στην αιρετική «Ομολογία Χριστιανικής Πίστεως» του έτους 1629, δεν αρνείτο να συνδιαλέγεται για ευνόητους λόγους, με τους Καθολικούς. Ὁμως, παρόλους τους διπλωματικούς ελιγμούς του κατά τα άλλα ικανότατο καλβινοφρονήσαντος πατριάρχη, ο οποίος τελείωσε τις μέρες του στην τουρκική αγχώνη (1638), ο Κανάκιος Ρώσης, από τους πλέον αξιόλογους έλληνες καθολικούς θεολόγους της εποχής, αντιλήφθηκε σύντομα τους πραγματικούς σκοπούς του Λούκαρη και έφυγε στη Ρώμη. Επανήλθε και πάλι με πρωτοβουλία της Ιεράς Συνόδου για τη διάδοση της πίστης, το κρίσιμο έτος της διαμάχης Λούκαρη-Ιησουϊτών, 1628, που έληξε με τον προσωρινό θρίαμβο του πατριάρχη και το διωγμό των Ιησουϊτών και του συνεργάτου των Κανακίου. 11 μήνες πέρασε ο ναυπλιώτης λόγιος στις φυλακές της Χίου. Η αλληλογραφία του με την Ιερά Σύνοδο για τη διάδοση της πίστης, φωτίζει τα σκοτεινά παρασκήνια της ταραχώδους εκείνης περιόδου, που όπως αναφέραμε, τελείωσε με το βίαιο θάνατο του Λούκαρη.

11. Η Ιερά Σύνοδος για τη διάδοση της πίστης (στα λατ. «*Sacra Congregatio de propaganda fide*»), ιδρύθηκε από τον πάπα Γρηγόριο ΙΕ΄ το 1622, με κύριο σκοπό τον ευαγγελισμό των εκτός του καθολικού κόσμου, χωρών. Στην δικαιοδοσία της περιελήφθηκε έως την ίδρυση ανεξαρτήτου Ελληνικού Κράτους, και η μικρή καθολική μειονότητα στους ελληνόφωνους χώρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό, στα ρωμαϊκά Αρχεία της φυλάσσονται πολλά έγγραφα, που αφορούν στις ελληνοκαθολικές αλλά και ορθόδοξες κοινότητες, επί Τουρκοκρατίας. Μέρος του υλικού αυτού δημοσίευσε σε όχι πάντα επιτυχή μετάφραση ο Π. Γρηγορίου στον τόμο «*Σχέσεις Καθολικών και Ορθοδόξων*», Αθήνα 1958.

Μετά την περιπέτεια της Κωνσταντινούπολης, η Ρώμη ανέθεσε στον Κ. Ρώση νέα αποστολή στον Άθωνα για να διερευνήσει τη δυνατότητα ίδρυσης καθολικής Σχολής και ιατρείου στις Καρυές. Τις εντυπώσεις του από το αγιώνυμο Όρος περιέγραψε σε έκθεση του έτους 1629¹².

Του Κανακίου είχε προηγηθεί στον Άθωνα το 1627, ο φίλος και συμμαθητής του στον «Άγιο Αθανάσιο» *Αλέξανδρος Βασιλόπουλος*, πελοποννήσιος γεννημένος στη Ζάκυνθο¹³. Και οι δύο συμφώνησαν για τη σκοπιμότητα λειτουργίας καθολικού Σχολείου στις Καρυές με δάσκαλους όχι τους «σκληρούς» Ιησουίτες αλλά τους «μειλίχιους» μαθητές του Αγίου Φραγκίσκου και μάλιστα της τάξεως των Καπουκίνων. Επειδή όμως και η πρόταση αυτή κρίθηκε τολμηρή για τον Άθωνα, ο Κανάκιος πρότεινε για το έργο αυτό τον ανιψιό του Ανδρέα Ρώση, που είχε επίσης σπουδάσει στον «Άγιο Αθανάσιο». Λόγω κωλύματος του *Ανδρέα*, δάσκαλου τότε στην Ελληνική Κοινότητα Βενετίας, τον αντικατέστησε ο αδελφός του *Νικόλαος* ο οποίος δίδαξε στις Καρυές μεταξύ των ετών 1635 και 1640. Περισσότεροι από τους 25 ανά σχολική περίοδο μαθητές του, ήταν κελλιώτες και λιγότεροι μοναστηριακοί. Τους τελευταίους απέτρεπαν από τη σπουδή οι παλαιότεροι μοναχοί «για να μην απωλέσουν τον επ' αυτών έλεγχο», όπως γράφει ο Νικόλαος Ρώσης.

Το 1640, ο Κανάκιος μετέφρασε στην καθομιλουμένη ελληνική το βιβλίο του φανατικά προσηλωμένου στο ρωμαϊκό πρωτείο *Ι. Ματθαίου Καρυσούλλη*, ενωτικού ιερέα από τα Χανιά Κρήτης, «*Contra Nilum*». Σ' αυτό, ο Κανάκιος έδωσε τον τίτλο «Αντίρρησης προς Νείλον Θεσσαλονίκης περί της αρχής του Πάπα»¹⁴.

Από το 1631 έως τον επισυμβάντα το 1644 θάνατό του, ο λόγιος Ναυπλιώτης δίδαξε αρχαία ελληνικά στο πανεπιστήμιο «*La Sapienza*» της Ρώμης. Το 1637, επεχείρησε ανεπιτυχώς να ονομαστεί στον «Άγιο Αθανάσιο» επίσκοπος για τη χειροτονία των σπουδαστών κατά το βυζαντινό τυπικό¹⁵.

12. Π. Γρηγορίου, *Σχέσεις καθολικών και Ορθοδόξων*, ό.π., σσ. 166-168.

13. Κατά τον Α. Βασιλόπουλο, πιο ευμενείς στους καθολικούς μισιοναρίους ήταν οι Λαυριώτες και Διονυσιάτες μοναχοί. Όμως, από άλλες πηγές συμπεραίνουμε ότι αυτό ίσχυε κατά κύριο λόγο, για τους Βατοπεδινούς.

14. Το εν λόγω βιβλίο περιγράφεται στην *Ελληνική Βιβλιογραφία* του Αιμιλίου Legrand, 17ος αιώνας, τ. 1 σσ. 216-218.

15. Στο *Αρχείο «Αγίου Αθανασίου» ACGr* τ. 6 φ. 32, φυλάσσεται σχετική αίτηση του Κ. Ρώση στον πάπα Ουρβανό Η', αλλά και ενδιαφέρον ανώνυμο υπόμνημα στο οποίο αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους δεν ενδείκνυται η χειροτονία του Κ. Ρώση σε ενωτικό επίσκοπο με έδρα το Κολλέγιο του «Αγίου Αθανασίου»: α) Έχει αφοριστεί από 4 πατριάρχες της Ανατολής. β) Ο ανιψιός του Ανδρέας Ρώσης αναπτύσσει φιλορθόδοξη

Απεβίωσε στη Ρώμη το 1644. Στη ζωή και το έργο του Κανακίου Ρώση, για τον οποίο θα άξιζε να γραφεί ειδική μελέτη, αναφέρονται μεταξύ άλλων, ο Χίος πανεπιστήμων *Λέων Αλλάτιος*, ο ιστορικός των βυζαντινορρυθμών Καθολικών Ν. Ιταλίας *Πομπήλιος Rodotá*, ο *J. Carafa* στην Ιστορία του Πανεπιστημίου «*La Sapienza*» Ρώμης, και πολλοί άλλοι.

στ'. *Ανδρέας Ρώσης (Rossius, Rossi και Rubeus)*. Γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1609 από τον Αναστάσιο, αδελφό του Κανακίου Ρώση και την Μπιάνκα Σωλημά, επιφανή καθολικά γένη στην πρωτεύουσα της Αργολίδας (ACGr τ. 1 φ. 5, τ. 8 φ. 200). Εισήλθε στο Κολλέγιο «Αγίου Αθανασίου» στις 10.1.1624, με συστατική επιστολή των Ναυπλιωτών εμπόρων στη Βενετία Γεωργίου Κρες και Ιωάννη Μπαχατούρη. Σπούδασε ένα χρόνο γραμματική, δύο χρόνια φιλοσοφία και τρία θεολογία. Το 1625 κατέθεσε ομολογία καθολικής πίστεως και έγινε μέλος της Αδελφότητας της Παναγίας. Από το Κολλέγιο απεφοίτησε το 1634, αφού δίδαξε για δύο χρόνια τα ελληνικά σε νεότερους μαθητές. Στη Βενετία όπου εγκαταστάθηκε το 1635, δίδαξε στο Σχολείο της Ελληνικής Κοινότητας έως το 1639.

Στο Αρχείο της Ιεράς Συνόδου για τη διάδοση της πίστεως, σειρά Acta τ. 10 φ. 304, φυλάσσεται επιστολή του, στην οποία αναφέρεται η αναχώρηση του αδελφού του Νικολάου για το 'Άγιον Όρος και η άφιξη του αρχιδιακόνου του φιλενωτικού αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Αθανασίου Πατελάρου, ο οποίος έμελε να ταξιδέψει στη Ρώμη για να δώσει όρκο υπακοής στον Πάπα.

Καθ' όλες τις ενδείξεις, ο «*δον Ανδρέ Ρώσιος*», συνδέθηκε στη Βενετία με ορθόδοξους Έλληνες και ανέπτυξε αντιησουϊτική δράση επειδή, όπως γράφει, «άλλο δεν σκοπούσιν ειμή πως να σβήνουν το ρητόν και την φήμην των εδικών μου, λέγω των Ρωμαίων»¹⁶. Ο *Λέων Αλλάτιος* διέσωσε αρχαιοελληνικά επιγράμματα του *A. Ρώση* ο οποίος απεβίωσε περί το 1640 στην Ισπανία όπου είχε αποκτήσει την εύνοια υψηλά ισταμένων προσώπων.

ζ'. *Μαρίνος Σωλημάς (Solimanus)*. Τον υιό του Νικολάου και της Σταματίνας, το γένος *Κούβλη*, συνέστησε στον «'Άγιο Αθανάσιο» ο ευγενούς καταγωγής θεός του και κάτοικος Ναυπλίου, Αλβίζος Σωλημάς. Στο Κολλέγιο της Ρώμης εισήλθε το 1632 όταν ήταν 16 ετών. Έδωσε τον όρκο καθολικής πίστεως, έγινε μέλος της Αδελφότητας της Παναγίας και σπούδασε φιλολογία. Εξήλθε του Ιδρύματος το 1638 για να σπουδάσει νομικά στο διάσημο

δράση μεταξύ των Ελλήνων της Βενετίας και εκθειάζει το «σχισματικό» επίσκοπο Γαβριήλ Σεβήρο. γ) Ο αδελφός του Κανακίου Κωνσταντίνος ασπάστηκε το ωαμεθανισμό.

16. Κ. Δ. Μέρτζιου, *Το εν Βενετία Ηπειρωτικόν Αρχεῖον*. περ. *Ηπειρωτικά Χρονικά* 11 (1936) σσ. 60-61.

πανεπιστήμιο της Παδούης. Απεβίωσε στη Βενετία όπου εξάσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου, περί το 1676. Συμμετείχε με αρχαιοελληνικό επίγραμμα σε ποιητικό διαγωνισμό στη μνήμη του κρητικού λόγιου Γεωργίου Πατελάρου. Η συλλογή εκδόθηκε στην Πάδοβα το 1641.

η'. *Μαρκαντώνιος Σωλημάς*. Αδελφός του προηγούμενου. Έγινε δεκτός στον «Άγιο Αθανάσιο» το 1644, σε ηλικία 17 ετών, με ειδική άδεια του πάπα Ουρβανού Η'. Εξήλθε το Δεκέμβριο του 1646, για άγνωστους λόγους (ACGr τ. 14 φ. 18).

θ'. *Ιάκωβος Μποκατούρης*. Ήταν γιος του Ιωάννη και της Νικολέτας, το γένος *Ζαχαρία*, οι οποίοι ανήκαν στο λατινικό τυπικό. Συστατική επιστολή για τις Αρχές του Κολλεγίου έγραψαν ο ενωτικός αρχιεπίσκοπος Παροναξίας Μακάριος (1637-1638, 1643), διορισμένος στον «Άγιο Αθανάσιο». Στο Κολλέγιο εισήλθε το 1643 στην ασυνήθιστα προχωρημένη ηλικία των 21 ετών. Υποθέτω ότι αυτός ήταν ο λόγος, για τον οποίο εξήλθε του Ιδρύματος το επόμενο έτος αφού είχε μάθει εν των μεταξύ γραφή και ανάγνωση.

ι'. *Νικόλαος Ρώσης ή Rubeus*. Αδελφός και ανιψιός των ήδη παρουσιασθέντων στη μελέτη αυτή, Ανδρέα και Κανακίου Ρώση. Γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1592 και εισήλθε στον «Άγιο Αθανάσιο» το 1608. Παρακολούθησε όλα τα διδασκόμενα στη Σχολή μαθήματα και υπήρξε μέλος της Αδελφότητας της Παναγίας από το 1626 έως το 1634, έτος εξόδου του από το Ίδρυμα. Το 1635, μετά τη χειροτονία του στη Βενετία κατά το βυζαντινό τυπικό, ταξίδεψε στον Άθωνα όπου ίδρυσε Σχολείο Ανθρωπιστικών Σπουδών αντί 60.000 σκούδων το χρόνο, τα οποία κατέβαλε η Ιερά Σύνοδος για τη διάδοση της πίστεως. Η Σχολή λειτούργησε από το 1635 έως το 1640, στον περίβολο του Πρωτάτου στις Καρυές. Από εκεί έστειλε στη Ρώμη 20 επιστολές τις οποίες δημοσίευσε ο ιστορικός των Ενωτικών Εκκλησιών της Ανατολής, *Γεώργιος Hofmann*¹⁷.

Το διδακτικό του έργο συνέχισε ο Νικόλαος Ρώσης στη Θεσσαλονίκη από το 1640 έως το έτος του θανάτου του 1642. Την ίδια εποχή οι Ιησουίτες επεχείρησαν να εγκατασταθούν στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας, κάτι το οποίο κατόρθωσαν μισό αιώνα αργότερα (1704). Ο ίδιος ο Ν. Ρώσης, στις επιστολές του προς τις ρωμαϊκές εκκλησιαστικές Αρχές, αντί των «άκαμπτων» Ιησουϊτών, πρότεινε για την ιεραποστολή στον Ελληνικό βορρά τους πιο «συμφιλιωτικούς» φραγκισκανούς Καπουκίνους, που μια δεκαετία αργότερα, εγκαταστάθηκαν οριστικά στο Ναύπλιο όπου παρέμειναν έως τα χρό-

17. G. Hofmann, *Rom und der Athos*, περ. *Orientalia Christiana Analecta* αρ. 142, Ρώμη 1954.

νια της Επανάστασης. Στην πόλη αυτή, όπως και στο γειτονικό Άργος, πρόσφεραν τις πνευματικές τους υπηρεσίες και έμαθαιναν στα παιδιά γράμματα¹⁸.

Σε ανυπόγραφη επιστολή καπουκίνου του Ναυπλίου με ημερομηνία 9.1.1658, διαβάζουμε τα ακόλουθα για την εκπαιδευτική δραστηριότητά των συναδέλφων του: «Στο Σχολείο μας στη Νάπολι της Ρωμανίας έχουμε 35 παιδιά, που μαθαίνουν γραμματική και κατήχηση. Αρκετά άλλα τα συνοδεύουν στην κατήχηση. Πολλά παιδιά τα αρνούμαστε επειδή έρχονται χωρίς σκοπό και συνοδεία. Αν διδάξουμε αριθμητική, τότε όλα θα έρχονται σε μας. Θα αναγκαστούμε όμως να δεχτούμε όσα επιτρέπουν οι δυνάμεις μας. Τα παιδιά που διδάσκονται την κατήχηση, γίνονται κήρυκες της ορθής πίστης στις 4 συνοικίες της πόλης. Πρωί και βράδυ επαναλαμβάνουν το μάθημά τους σε γονείς και γείτονες. Με την επανάληψη, η γνώση μεταδίδεται σε όλους. Σταματούν στις πλατείες και στα σπίτια για να απαγγείλουν ό,τι έμαθαν το πρωί. Μεταξύ αυτών των νεοφύτων, οι πιο ένθερμοι πηγαينوέρχονται στα σπίτια και κάνουν κατήχηση. Τους ακούω με ευχαρίστηση όταν επανέρχονται στο σχολείο. Και οι παπάδες στέλνουν τα παιδιά τους στο μάθημα. Όλοι ομολογούν ότι ποτέ δεν έζησαν κάτι παρόμοιο»¹⁹.

Δρ. ΜΑΡΚΟΣ Ν. ΡΟΥΣΣΟΣ - ΜΗΛΙΔΩΝΗΣ

Επίτροπος Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου

---

18. Μάρκου Ν. Ρούσσου - Μηλιδώνη, *Ιησουίτες στον Ελληνικό Χώρο*, ό.π. σσ. 215-218.

19. Μάρκου Ν. Ρούσσου - Μηλιδώνη, *Φραγκισκανοί Καπουκίνοι*, ό.π., σ. 267.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1814 - 1830 ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Δημοσιεύονται ἐδῶ ἕξι ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1814-1830, ποῦ ἀναφέρονται στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου. Ἀπ' αὐτὰ τὰ πέντε, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1-3 καὶ 5-6, βρίσκονται στὴν κατοχὴ μου*, ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 προέρχεται ἀπὸ τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Δημοσιεύεται κι αὐτό, ἐπειδὴ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6 ἔγγραφα τοῦ Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια**.

Τὰ ἐν λόγῳ ἔγγραφα ἀφοροῦν τὴν περιπετειώδη καὶ πολυτάραχη περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ Μονὴ Ταξιαρχῶν λειτούργησε ὡς Σιναϊτικὸ μετόχιο¹. Ἡ μονή, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1593, μὲ συνοδικὸ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ Οἴκουμ. Πατριάρχου Ἱερεμία Β', ἀνακηρύχθηκε σταυροπήγιο, δηλαδὴ μοναστήρι ἀπ' εὐθείας ὑπαγόμενο στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἔγγραφου, σὲ περγαμηνή, σώζεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων².

Ἡ παρακμὴ καὶ οἰκονομικὴ δυσπραγία καὶ κατάπτωση τῆς μονῆς στὶς ἀρχὲς τοῦ 18^{οῦ} αἰ. ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς ὑφαρπαγῆς, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ

---

* Μοῦ τὰ εἶχε παραχωρήσει ὁ ἀείμνηστος Καθηγητὴς-Ἀκαδημαϊκὸς Ἡλίας Γ. Μαριολόπουλος (†1991).

** Εὐχαριστῶ τὸν φίλο Γιώργο Χώρα γιὰ τὴ βοήθειά του στὸ μελέτημά μου αὐτό.

1. Γιὰ τὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου βλ. Ἀρχιμ. Χρυσστόμου Δεληγιαννοπούλου, Ἱεροκέρυκος Ἀργολίδος, *Ἡ Ἐκκλησία Ἀργους καὶ Ναυπλίας ἀπὸ τῆς συστάσεώς της μέχρι σήμερον*, τεῦχος Β' (Αἱ Ἱεραὶ Μοναί), Ἔκδ. Χριστιαν. Ἐστίας Ἀργους, 1961, σ. 51-75. Κυρίως βλ. τὴν πρόσφατη ἐκτενῆ μονογραφία τοῦ Γ. Α. Χώρα, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου*, Ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου, Ἀθήναι 1991 (σ. 1-383).

2. Ἔχει δημοσιευθεῖ ὑπὸ τοῦ Διον. Α. Ζακυθνοῦ, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (1593-1798)», *Ἑλληνικά* 2 (1929), σ. 130-132, ἀριθ. 1. Τὸ ἐπαναδημοσιεύει, χρησιμοποιώντας τὴν ἔκδοση αὐτή, ὁ Γ. Α. Χώρας, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 285-287, ἀριθ. Α'.

ὑπαγωγῆς τῆς ὡς μετοχίου στήν περιώνυμη Μονή τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ³.

Μὲ τὸ συνοδικὸ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ ἔτους 1814 (πρὶν ἀπὸ τὶς 11 Ὀκτωβρίου) τοῦ Οἴκου. Πατριάρχῃ (4 Μαρτ. 1813 - 3 Δεκ. 1818) Κυρίλλου Ϛ´ ἢ ὡς τότε σταυροπηγιακὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου ἐκχωρεῖται ὡς μετόχιο καὶ ὑπάγεται στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ⁴.

Τὰ δημοσιεύμενα ἐδῶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα διαφωτίζουν τὴν Σιναίτικὴν περίοδο τῆς μονῆς. Τὰ ὑπ´ ἀριθ. 1-3 εἶναι ἐπίσημα ἀντίγραφα τῆς 21ης Ἰουνίου τοῦ 1830, ἐπικυρωμένα καὶ ὑπογραφόμενα ἀπὸ τὸν Γραμματέα «Ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως» Νικόλαο Χρυσόγελο. Φαίνεται ὅτι τὰ ζήτησαν οἱ Σιναῖτες γιὰ νὰ τὰ παρουσιάσουν ὡς ἀποδεικτικὰ τῶν κυριαρχικῶν τους δικαιωμάτων στὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου.

Τὸ ὑπ´ ἀριθ. 1 ἔγγραφο (βλ. πίν. Α´ καὶ Β´) εἶναι ἀντίγραφο γράμματος τοῦ Οἴκου. Πατριάρχῃ Κυρίλλου Ϛ´, τῆς 11ης Ὀκτωβρίου 1814. Ἀπευθύνεται στὸ μητροπολίτη Κορίνθου Ζαχαρία καὶ στὸν ἐπίσκοπο Δαμαλῶν Ἰωνᾶ⁵, οἱ ὅποιοι παρακαλοῦνται νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ συνδράμουν ὡς ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν τὸν Σιναῖτη ἱερομόναχο Ἀμβρόσιο. Στὸ γράμμα αὐτὸ μνημονεύεται τὸ πατριαρχικὸ συνοδικὸ σιγίλλιο τοῦ Κυρίλλου Ϛ´, τοῦ ἔτους 1814, γιὰ τὴν ὑπαγωγή τῆς μονῆς ὡς μετοχίου στὸ Σινᾶ.

Ὁ Σιναῖτης ἱερομόναχος Ἀμβρόσιος εἶναι ὁ γνωστὸς Ἀμβρόσιος Χελιδῶνης, ὁ ὁποῖος, μὲ τὶς ἐνέργειες καὶ τὴν πολυπραγμοσύνη του, μὲ νομιμοφανῆ ἀλλὰ στήν οὐσίᾳ δόλιο τρόπο, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ἰδιοτελῶν συμφερόντων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμετρῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν του, πέτυχε νὰ ἀποσπάσει τὴν πατριαρχικὴ συγκατάθεση καὶ ἄδεια τοῦ Κυρίλλου Ϛ´ γιὰ τὴν ὑπαγωγή τοῦ μοναστηρίου τῶν Ταξιαρχῶν στὸ Προσκύνημα τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ. Ὁ Ἀμβρόσιος Χελιδῶνης, μὲ τὴν πληθωρικὴ καὶ ἀκατάβλητη δραστηριότητά του, ἀντιφατικὴ καὶ δυσερμήνευτη προσωπικότητα, ἦταν προικισμένος μὲ πολλὰ χαρίσματα καὶ ἱκανότητες, ἀλλὰ εἶχε καὶ

3. Γιὰ τὴν ὑπαγωγή τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν στὸ Ἱερὸ Προσκύνημα τοῦ Σινᾶ καὶ τὶς περιπέτειες ποὺ ἀκολούθησαν βλ. Χρ. Δεληγιαννοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 53-64· Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 97-135.

4. Βλ. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 294-295, ἀριθ. Ζ´, ὅπου ἐκδίδεται τὸ σιγίλλιο ἀπὸ τὸ Ἀρχειοφυλάκιο τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου Κων/πόλεως (Κῶδ. 1Β´ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀλληλογραφίας). Τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο, ποὺ στάλθηκε στὴ μονή, ἔχει χαθεῖ μαζί μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ παλαιοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς.

5. Γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Δαμαλῶν Ἰωνᾶ βλ. Ν. Π. Παπαδοπούλου, Πρωθιερέως, *Δαμαλῶν Ἰωνᾶ διπλωματικαὶ σελίδες τοῦ 1821*, Ἐν Ἀθήναις 1971· Γ. Α. Χώρα, *Ἱστορία τῆς Μονῆς Κалаμίου - Ἀδάμι Ναυπλίας*, Ἀθήναι 1988, σ. 106-119.

σοβαρά ἐλαττώματα⁶. Εἶναι, ἐξ ἄλλου, γνωστή ἡ μεγάλη καὶ πολύπλευρη ἐθνική του δράση καὶ προσφορά στὸν Ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας τοῦ 1821⁷. Ἡ παραμονὴ καὶ ἡ ἡγευμενεία του (1814-1817) ὁμῶς στὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν εἶχε ἀρνητικὲς συνέπειες γι' αὐτὴν καὶ δημιούργησε πολλὰ καὶ δυσεπίλυτα προβλήματα⁸.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 ἔγγραφο (βλ. πίν. Γ' καὶ Δ') εἶναι γράμμα (Μάιος 1821) τοῦ Σιναΐτη πρωτοσυγκέλλου-Δικαίου Ἰωακείμ καὶ τῆς Σιναΐτικῆς Συνάξεως πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Δαμαλῶν Ἰωνᾶ. Γίνεται γνωστὴ ἐπίσημα ἡ λήξη τῆς θητείας ὡς ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν τοῦ ἀρχιμανδριτῆ Ἀμβροσίου καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν Σιναΐτη ἱερομόναχο Ἀγαθάγγελο. Ὁ Ἀμβρόσιος εἶχε ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1817 ἐγκαταλείψει τὴ μονὴ στὴν τύχη της, συνέχιζε ὁμῶς νὰ διεκδικεῖ καὶ νὰ καρπώνεται κάποια κτήματά της⁹. Φεύγοντας δὲν δίστασε νὰ συναποκομίσει καὶ ἱερὰ κειμήλια καὶ ἅγια λείψανα τῆς μονῆς¹⁰. Ἔτσι οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς εἶναι πολὺ δυσαρεστημένοι μὲ τὸν Ἀμβρόσιο καὶ τοὺς Σιναΐτες γενικότερα καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲ δέχτηκαν ὡς ἡγούμενο τῆς μονῆς τὸν ἀποστελλόμενο Σιναΐτη ἱερομόναχο Ἀγαθάγγελο¹¹.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ἔγγραφο (23 Ἰουνίου 1823, βλ. πίν. Ε') ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Ὀρησκείας Ἰωσήφ Ἀνδρούσης καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ Σιναΐτη ἀρχιμανδριτῆ Ἀμβροσίου γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σινᾶ ἐπὶ τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν, πράγμα πὸν σημαίνει ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη καὶ ἀπογύμνωση τῆς μονῆς (τέλη τοῦ 1817) ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει ἐνεργὸ ἀνάμειξη στὰ πράγματά της, προσπαθώντας νὰ διατηρήσει τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ Σινᾶ. Στὸ ἔγγραφο ἐδῶ ἀναφέρεται ρητὰ ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος εἶχε παραδώσει τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν στὸν Δανιὴλ Παμπούκη, ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βράχου (Νεμέας), καὶ ὅτι αὐτὰ εἶχαν καταστραφεῖ τὸ προηγούμενο ἔτος 1822 ἀπὸ τοὺς εἰσβαλόντες Ὀθωμανοὺς τοῦ Δράμαλη¹².

6. Βλ. γι' αὐτὸν Γ. Α. Χώρα, *Ἱστορία τῆς Μονῆς Κалаμίου*, σ. 77-106, 148-157· Κ. Ν. Καλλιανού, «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Λιβαδιώτισσας - Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς Σκοπέλου, 17ος-19ος αἰ.», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 30 (1996) σ. 210-211, ὅπου ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος Χελιδώνης ὁ Ἀθηναῖος τάφηκε κοντὰ στὸν τοῖχο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Λιβαδιώτισσας στὴ Σκόπελο.

7. Εἰδικότερα γιὰ τὴν ἐθνική του δράση βλ. Γ. Α. Χώρα, *Ἱστορία τῆς Μονῆς Κалаμίου*, σ. 85-93· τοῦ ἴδιου, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 119-121.

8. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 97-119.

9. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 113.

10. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 134.

11. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 122.

12. Βλ. καὶ Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 134-135.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ἔγγραφο (13 Φεβρ. 1830, βλ. πίν. Γ') εἶναι ἀντίγραφο ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου (1804-1830) Κωνσταντίου¹³, μετέπειτα Οἴκουμ. Πατριάρχῃ (6 Ἰουλ. 1830 - 18 Αὐγ. 1834), πρὸς τὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια. Ζητεῖται ἡ ἔκδοσις Κυβερνητικῆς Διαταγῆς, μετὴν ὁποία θὰ ἀνατίθεται στοὺς Σιναῖτες πρωτοσυγκέλλους Χρῦσανθο καὶ Ἀγαθάγγελο ἢ διαχείρισις καὶ οἰκονομία κατ' ἀποκλειστικὸν δικαίωμα κατοχῆς ὄλων τῶν Σιναϊτικῶν μετοχίων ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια καὶ τῶν ὁποίων ἐπισυνάπτεται καὶ κατάλογος¹⁴. Παρόμοια διαβήματα πρὸς τὸν Ἰω. Καποδίστρια εἶχαν γίνῃ καὶ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων γιὰ τὰ μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στὸ νεοσύστατο Ἑλληνικὸ Κράτος¹⁵.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6 ἔγγραφα (677/ 4.5.1830¹⁶ καὶ 683/ 5.5.1830 ἀντίστοιχα, βλ. πίν. Ζ' καὶ Η') ἀποτελοῦν θετικὲς ἀπαντήσεις τοῦ Κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια στὸ ἀπὸ 13 Φεβρ. 1830 αἴτημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίου.

Ὅμως τὸ θέμα διεκδίκησης τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου ἀπὸ τοὺς Σιναῖτες δὲν βρῖσκει εὐκόλα τὴ λύση του οὔτε λήγει ἐδῶ. Θὰ ταλαιπωρήσει ἀκόμη γιὰ ἀρκετὲς δεκαετίες τὴ μονὴ ἕως ὅτου τὸ Ἱερὸ Προσκύνημα τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ ἀπολέσει ὀριστικὰ κάθε δικαίωμά του ἐπ' αὐτῆς¹⁷.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ

Καθηγητῆς τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου

13. Βλ. γι' αὐτὸν Κ. Ἀμάντου, *Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ*, «Ἑλληνικά», Παράρτημα 3, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 68-69.

14. Βλ. καὶ Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 122-123.

15. Γ. Α. Χώρα, «Πελοποννησιακὰ μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου», *25ετηρίς τῆς Ἀρχιερατείας τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ.κ. Διοδώρου τοῦ Α'*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σ. 178-185.

16. Βλ. Γ. Α. Χώρα, «Πελοποννησιακὰ μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου», σ. 183-184, ὅπου δημοσιεύεται παρόμοια στὴ διατύπωση Κυβερνητικῆς Διαταγῆ (Ναύπλιον, 25 Σεπτ. 1830) τοῦ Ἰω. Καποδίστρια γιὰ τὰ ἐδρῖσκόμενα στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια Ἀγιοταφικὰ μετόχια.

17. Βλ. Γ. Α. Χώρα, *Μονὴ Ταξιαρχῶν*, σ. 121-128.

1

Γράμμα του Οικουμενικού Πατριάρχη Κυρίλλου ζ', με το οποίο παρακαλούνται ο μητροπολίτης Κορίνθου Ζαχαρίας και ο επίσκοπος Δαμαλῶν Ἰωνᾶς νὰ παρέχουν κάθε εἶδους βοήθεια καὶ προστασία στὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀμβρόσιο, ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου, σιναϊτικοῦ ἤδη μετοχίου, καὶ νὰ φροντίσουν ἐπίσης γιὰ τὴ διευθέτηση τῶν χρεῶν τῆς μονῆς καὶ τὴν ἐπίσημη καταγραφή τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας της (βλ. πίν. Α' καὶ Β').

1814, Ὀκτωβρίου 11

Ἀντίγραφο στὸ πρῶτο φύλλο διφύλλου διαστ. 0,30 x 0,207 μ. Τὸ ἀντίγραφο φέρει τὴ σφραγίδα τῆς «Γραμματείας τῆς Παιδείας καὶ τῆς Θρησκείας» καὶ επικυρώνεται (ὑπογράφεται) ἀπὸ τὸν Γραμματέα Ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν. Χρυσόγελο (21 Ἰουνίου 1830). Χωρὶς ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Ἀνέκδοτο.

Ἐρωτάτε μητροπολίτα Κορίνθου, ὑπέριτε καὶ ἔξαρχε πάσης Πελοποννήσου κύρ Ζαχαρία, καὶ θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Δαμαλῶν κύρ Ἰωνᾶ, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, καὶ τιμιώτατοι προεστῶτες καὶ πρόκριτοι τῶν
5 *ἐπαρχιῶν τούτων, τέκνα ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμ(ῶν) ἀγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις.*

Περὶ τοῦ αὐτόθι κειμένου ἡμετέρου σταυροπηγιακοῦ Μοναστηρίου, τοῦ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἐγράψαμεν προλαβόντως ὑμῖν ὅτι ἡ διὰ κοινῶν ἀναφορῶν σας
10 *προβληθεῖσα προσήλωσις του εἰς τὸ Σίναιον Ὅρος δὲν ἔχει τὸ εὐλογοφανές, μ' ὄλον τοῦτο, παρατηρήσαντες περιεργότερον τὰ προβλήματα σας καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τῶν ἐνταῦθα παραγενομένων προεστῶτων τῆς Πελοποννήσου πληροφορηθέντες τὸ ἄλλως ἀδύνατον τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ καὶ μὴ ἀνεκτὴν ἡγησάμενοι τὴν διόλου ἐρήμωσίν του,*
15 *ἐξεδάκαμεν τέως πατριαρχικὸν ἡμῶν καὶ συνοδικὸν σιγγιλιῶδες¹ ἐν μεμβράναις γράμμα, σύμφωνον τῇ κοινῇ αἰτήσει σας, καὶ ἐπετρέψαμεν τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ τῷ ὀσιωτάτῳ πρωτοσυγγέλλῳ τῶν Σιναϊτῶν καὶ ἡγουμένῳ ἤδη τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου ἐν ἱερομονάχοις κύρ Ἀμβροσίῳ, καθάπερ πληροφορεῖσθε ἐντελέστερον ἐκ τοῦ εἰρημένου*
20 *σιγγιλιῶδους ἐν μεμβράναις γράμματος. Ἀκόλουθον εἶναι λοιπὸν, ἐπειδὴ ἔλαβεν αἴσιον πέρας ἡ μετὰ ζήλου πρὸς τὴν ἐκκλησίαν κοινῇ ὑμῶν αἰτήσεις, νὰ φανῇ καὶ ἡ ἐκ μέρους σας κοινῇ προστασία καὶ*

1. Στὸ ἀντίγραφο: σικιλλιῶδες.

ὑπεράσπισις εἶς τε τὴν ἀναγκαίαν τοῦ ἡγουμένου σύστασιν καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν μοναστηριακῶν χρεῶν.

- 25 Ἐφ' ᾧ καὶ γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν ὑμᾶς πατρικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς προτρεπόμενοι ἐντελλόμεθα νὰ ἐπορέξητε χεῖρα βοήθειας ἐκκλησιαστικῆς ἅμα καὶ πολιτικῆς τῷ εἰρημένῳ κύρ Ἀμβροσίῳ εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγουμενίαν καθ' ὅλους τοὺς ἐπωφελεῖς τῷ ἱερῷ Μοναστηρίῳ
- 30 τρόπους καὶ κατὰ πάντα καιρὸν νὰ συντρέχητε τῇ ὁσιότητι του καὶ νὰ ὑπερασπίζησθε εἰς κάθε πρόβλημα εὐλογοφανὲς διὰ νὰ ἐξοικονομῇ εὐχερῶς καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τὰς ἐμπιπτούσας μοναστηριακὰς ὑποθέσεις· νὰ συνεπιστατήσετε δὲ ἐκ πρώτης εἰς τὸ νὰ γένωνται δύο Κατάστιχα καὶ νὰ καταγραφῶσιν ἐν αὐτοῖς ὅλα τὰ σωζόμενα πράγματα τοῦ
- 35 ἱεροῦ Μοναστηρίου κινήτὰ καὶ ἀκίνητα καὶ νὰ μαρτυρηθῶσι παρὰ τῆς ὑμῶν τιμιότητος ἐπιβεβαιούμενα καὶ παρὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ὑμῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐν θέλει ἔχη ἡ ὁσιότης του, τὸ δὲ ἕτερον θέλει ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν ἱερώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Σιναίου εἰς ἔνδειξιν τῶν ὧν παρέλαβεν ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ μοναστηριακῶν πραγμάτων.
- 40 Ἀνάγκη δὲ νὰ καταβάλῃτε πολλὴν τὴν ἐξέτασιν καὶ περὶ τοῦ φαινομένου μοναστηριακοῦ χρέους, καὶ ὅσα ἂν φανῶσι νόθα καὶ οἰκονομικὰ καὶ ἄνευ λόγου δικαίου ζητούμενα, τὰ τοιαῦτα νὰ ἀπορρίψητε ὡς φύσει ἄκυρα καὶ ἀπαράδεκτα, τὰ δὲ γνήσια νὰ διαιτηθῶσιν εὐθυδίκως, χωρὶς νὰ μείνῃ ὑπὸ ζημί(αν) τὸ ἱερὸν Μοναστήριον, βοηθούμενοι κατὰ
- 45 τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδεδομένου ἐπίτηδες ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ φρικωδεστάτου ἐπιτιμίου, ὅπερ καὶ θέλει ἀναγνωσθῆ ἔπ' ἐκκλησιῶν εἰς ὑπήκοον [γρ. ἐπήκοον] πάντων, καὶ ἐνὶ λόγῳ φιλοτιμούμενοι εἰς τὸ νὰ μείνῃ ἐλεύθερον ἐν καιρῷ παντὸς βάρους τὸ ἱερὸν τοῦτο καταγώγιον, διοικούμενον ἀρίστως καὶ κατὰ τοὺς περιεχομένους ἐν τῷ
- 50 σιγγιλλιώδει γράμματι ὄρους καὶ διεξαγόμενον¹ πιστῶς παρὰ τοῦ ἐπίτηδες ἐν αὐτῷ ἀποκατασταθέντος εἰρημένου κύρ Ἀμβροσίου, διὰ νὰ ἔχητε τὸν ἔπαινον παρὰ πάντων καὶ τοὺς μισθοὺς ἀπειροπλάσιους παρὰ Θεοῦ, μνημονευομένων ἀδιαλείπτως καὶ τῶν ὀνομάτων ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ καταγωγίῳ. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος καὶ
- 55 ἡ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ὑμῶν μετριότητος εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν.

αἰωδ'· Ὀκτωμβρίου [sic] ιαῆς:

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφός καὶ εὐχέτης.

Τ.Σ.

Ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 21 Ἰουνίου 1830

60

Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς
Ν. Χρυσόγελος

1. Στὸ ἀντίγραφο: διεναγόμενον.

2

Γράμμα τοῦ πρωτοσυγγέλλου-Δικαίου ἀρχιμανδρίτη Ἰωακείμ καὶ τῆς Συναξέως τῆς Μονῆς τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Δαμαλῶν, μὲ τὸ ὁποῖο γνωστοποιεῖται ἡ λήξη τῆς θητείας τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου ἀρχιμανδρίτη Ἀμβροσίου καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν Σιναῖτη ἱερομόναχο Ἀγαθάγγελο (βλ. πίν. Γ΄ καὶ Δ΄).

1821, Μάιος

Ἀντίγραφο στὸ δεύτερο φύλλο διφύλλου διαστ. 0,30 x 0,207μ. (στὸ πρῶτο φύλλο τοῦ ἴδιου διφύλλου τὸ ἀντίγραφο γράμματος τοῦ Οἴκουμ. Πατριάρχη Κυρίλλου 5΄). Τὸ ἀντίγραφο φέρει τὴ σφραγίδα τῆς «Γραμματείας τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἐρησκειᾶς» καὶ ἐπικυρώνεται (ὑπογράφεται) ἀπὸ τὸν Γραμματέα Ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν. Χρυσόγελο (21 Ἰουνίου 1830). Πολὺ λίγα ὀρθογραφικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα διορθώνομε σιωπηρά. Ἀνέκδοτο.

Πανιερώτατε καὶ θεοφιλέστατε ἅγιε ἐπίσκοπε Δαμαλῶν, ἐν Χ(ριστῶ) τῷ Θεῷ σεβασμιώτατε ἡμῶν αὐθέντα καὶ δέσποτα, ἐντιμώτατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες, χρησιμώτατοι πραγματευτῆς καὶ караβοκύριοι, τιμώτατοι πρωτομαῖστορες καὶ μαῖστορες τῶν ρουφετίων καὶ ἐπίτροποι τῶν ἐκκλησιῶν, πανοσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ πνευματικοὶ καὶ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς θεοσυντηρήτου ἐπαρχίας ταύτης, ἅπανα ἢ καθ' ἡμᾶς ἱερά Σύναξις τῶν πατέρων τοῦ ἁγίου καὶ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ εὐχεται Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ὑγείας, εἰρήνης, εὐτυχίας καὶ παντός ἄλλου ἀγαθοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ καὶ τέλους πανευδαίμονος καὶ σωτηριώδους πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Διὰ τοῦ παρόντος συστατικοῦ ἡμῶν καὶ ἐπιβεβαιωτικοῦ ἡγουμενικοῦ γράμματος δηλοποιούμεν πᾶσιν ὑμῖν ὅτι, ἐπειδὴ ἐπληρώθη ὁ καιρὸς τῆς οἰκονομίας καὶ ἐπιστασίας τοῦ αὐτόσε προσδιορισθέντος ἡμετέρου πρωτοσυγγέλλου καὶ συναδελφοῦ πανοσιωτάτου κύρ Ἀμβροσίου, κοινῇ ἡμῶν γνώμη καὶ ἀποφάσει, τῇ συναινέσει καὶ τοῦ πανιερολογιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν πατρός τε καὶ Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Κωνσταντίου, κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν καὶ συνήθειαν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου, ἀποστέλλομεν ἤδη ἀντ' αὐτοῦ τὸν πανοσιώτατον ἐν Χ(ριστῶ) ἡμῖν ἀγαπητὸν καὶ συναδελφὸν πρωτοσύγγελλον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κύρ Ἀγαθάγγελον καὶ ἀποκαθιστῶμεν αὐτὸν τέλειον οἰκονόμον καὶ διοικητὴν τοῦ ἐπὶ τὴν θεοφρούρητον ταύτην ἐπαρχίαν ἱεροῦ Σιναῖτικοῦ μονυδρίου τῶν Ταξιαρχῶν τιμωμένον καὶ κειμένον πλησίον τῆς Πεδιάδος, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ

25 μετοχίων καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων πραγμάτων,
 ἵνα αὐτὰ ἐπιμελῶς προνοῆται καὶ διοικῆ καὶ πάντων ἀπλῶς ἀντιλαμβάν-
 νεσθαι καὶ ἀξάνειν αὐτὰ πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὄφελος τοῦ κυριαρ-
 χοῦντος ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους [Σινᾶ]. Οὐ
 δίδομεν δ' αὐτῷ ἄδειαν καὶ ἐξουσί(αν) πωλῆσαι ἢ ψυχοδοτῆσαι, ἀλ-
 30 λοτριώσασθαι τε καὶ ἀποξενῶσαι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, οὐδὲ τὸ παραμικρὸν,
 ἀλλὰ μᾶλλον ἐναντιοῦσθαι τε καὶ ἀντιλέγειν, τῇ ἰσχυί τῶν ἱερῶν ἡμῶν
 σισατίων καὶ ὑψηλῶν ὀρισμῶν, τοῖς σφετερίσασθαι τι τῶν ἐξ αὐτῶν
 βουλομένοις καὶ παριστᾶν ἐναντίον τούτων ἕνεκα διὰ τῶν βασιλικῶν
 κριτηρίων ἐπιζητεῖν καὶ δεφενδεύειν κατὰ τὰ πρεσβυγενῆ χοτζέτια τὰ
 35 διαβρήδην ἀποφαίνοντα πάντα ταῦτα τὰ ὑποστατικά τοῦ ἡμετέρου Σι-
 ναϊτικοῦ μονοδρίου.

Εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ βεβαίωσιν ἐγένετο τὸ παρὸν
 ἡμ(ῶν) ἡγουμενικὸν γράμμα, ὑπογεγραμμένον οὐ μόνον τῇ ἡμετέρᾳ
 χειρὶ ἀλλὰ δὴ καὶ ἐσφραγισμένον τῇ σημαίᾳ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μονα-
 40 στηρίου, καὶ ἐδόθη τῷ διαληφθέντι πρωτοσυγκέλλῳ καὶ ἡγουμένῳ κὺρ
 Ἄγαθαγγέλλῳ.

αωκαῶ: ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ἐξ Αἰγύπτου

Ἰωακείμ Πρωτοσύγκελλος Δικαῖος καὶ ἡ Σύναξις τῶν πατέρων τοῦ
 ἀγίου καὶ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ ἀποφαίνεται.

45 Ἄπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Τ.Σ. Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 21᾽ Ἰουνίου 1830

Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς
 Ν. Χρυσόγελοσ

3.

Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Θρησκείας, μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ ἡγουμένου τῆς
 Μονῆς Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου Ἀμβροσίου, ἐπικυρώνει καὶ κατοχυρώνει τὰ
 δικαιώματα τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους τοῦ Σινᾶ ἐπὶ τῆς Μονῆς (βλ. πίν. Ε').

1823, Ἰουνίου 23

Ἀντίγραφο στὴν α' ὄψη τοῦ πρώτου φύλλου διφύλλου διαστ. 0,30 x 0,207 μ. Ἡ β' ὄψη
 τοῦ πρώτου φύλλου ἄγραφη, καθὼς καὶ οἱ δύο ὄψεις τοῦ δευτέρου διφύλλου. Τὸ ἀντίγραφο
 φέρει τὴ σφραγίδα τῆς «Γραμματείας τῆς Παιδείας καὶ τῆς Θρησκείας» καὶ ἐπικυρώνεται
 (ὑπογράφεται) ἀπὸ τὸν Γραμματέα Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν. Χρυσόγελο (21 Ἰου-
 νίου 1830). Χωρὶς ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Ἀνέκδοτο.

Περίοδος Β'
 Ἄρ. 472

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος
 Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Θρησκείας

Μαρτύρεται εἰς πίστιν ἀληθῆ καὶ ἀναμφίλεκτον, ὅτι, κατὰ ζήτησιν τῶν Κορινθίων ἐπαρχιωτῶν, τὸ ἱερὸν Μοναστήριον, κείμενον κατὰ 5 τὴν ἐπαρχί(αν) Κορίνθου καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ ἁγίου Δαμαλῶν εἰς τὴν Ἐπίδουρον, ὀνομαζόμενον τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ παράστασιν τοῦ κυρίου Ἀμβροσίου τοῦ Σιναΐτου, ἐχαρίσθη, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀειμνήστου Κυρίλλου τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἀπεκατέστη μετόχιον τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους τοῦ Σινᾶ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συγκελλιῶδες γράμμα καὶ λοιπὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ἀποδεικνύοντα τὸ μετόχιον τοῦτο ἰδιόκτητον τοῦ Ὁρους Σινᾶ, ὡς παρακατατεθέντα ὑπὸ τοῦ κυρ Ἀμβροσίου εἰς τὸν κύριον Δανιὴλ Παμπούκην, ἡγούμενον τῆς 10 κατὰ τὸν Ἁγιον Γεώργιον ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βράχου, λεηλατηθείσης πέρυσι παρὰ τῶν εἰσβαλόντων Ὀθωμανῶν, ἐχάθησαν, τὸ ἱερὸν τοῦτο Ἐπιγραφεῖον ἐξέδωκε τὸ παρὸν ἀποδεικτικὸν κατὰ ζήτησιν τοῦ κυρ Ἀμβροσίου, διὰ τὴν χρησιμότητα ἧς ἀνήκει, ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ.

Ὁ Ἐπιγραφεὺς τῆς Θρησκείας
Ἀνδρούσης Ἰωσήφ
20 Τρίπολις: 23 Ἰουνίου 1823
Ὁ Γ. Γραμματεὺς
Νικόλαος Σηλιάδης
Ἀντίγραφον ὅτι ἴσον τῷ πρωτοτύπῳ
Τ. Σ. Ὁ Γ. Γραμματεὺς
25 Δανιὴλ Γεωργόπουλος
Ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ
Τ.Σ. Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 21 Ἰουνίου 1830
Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς
Ν. Χρυσόγελος

4.

Γράμμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίου πρὸς τὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια γιὰ τὴν ἔκδοσιν Διαταγῆς, μετὰ τὴν ὁποία θὰ ἀναγνωρίζεται στοὺς Σιναΐτες πρωτοσυγγέλλους Χρῦσανθο καὶ Ἀγαθάγγελο τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς καὶ οἰκονομίας ὄλων τῶν μετοχιῶν καὶ ἀφιερωμάτων τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνημάτων τοῦ Σινᾶ ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια (βλ. πίν. 5').

Κωνσταντινούπολις, 1830, Φεβρουαρίου 13

Ἀντίγραφα δύο. Γ.Α.Κ. Μοναστηριακά, Φάκ. 259/18 «Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἐπιδαύρου». Ἀνέκδοτο.

Ἐξοχώτατε,

Μεγαλοφυνεῖς πράξεις ἀπαραμίλλου ἀρετῆς παρεσκεύασαν τῇ θεοφρουρήτῳ αὐτῆς ἐξοχότητι τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν νῦν καὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν· ἀλλ' αἱ καρδίαι τῶν ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς

5 Κυβερνήσεώς της διατελούντων δὲν εἶναι οἱ μόνοι πίνακες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναγράφονται αἱ εὐεργεσίαι της. Διεσάλπισεν ἱκανῶς ἡ φήμη καὶ εἰς τοὺς πόρρω ὁμογενεῖς τὰ λαμπρὰ ἔργα τοῦ κοινωφελοῦς ζήλου, καὶ πρὸ πάντων ἐκείνην τὴν χριστιανικωτάτην θεοσέβειαν, τὴν ὁποίαν ἡ θεοφρουρήτος αὐτῆς ἐξοχότης εὐδοκεῖ ἀείποτε νὰ ἔχη ὡς βάσιν καὶ

10 κανόνα τῶν πολιτικῶν ἐργασιῶν της. Τοιαύτη μία θεοφιλῆς θερμότης, συνιστῶσα εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ κηδεμονίαν της τὰ εὐλογα δικαιώματα τῶν θείων ἀφιερωμάτων, ἐθάβρυνε καὶ τὸν ταπεινῶς ὑποσημειούμενον διάπυρον πρὸς Θεὸν εὐχέτην της εἰς τὸ νὰ ἀναθέσω τῇ Αὐθεντικῇ αὐτῆς προστασίᾳ τὰ ἐκ παλαιῶν χρόνων ἀφωσιωμένα πρὸς τὸ Ἱερὸν

15 ἡμῶν Προσκύνημα τοῦ Ὁρους Σινᾶ κτήματα, κείμενα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπικρατείᾳ, τῶν ὁποίων ἡ καταγραφή συμπερικλειομένη ἤδη ὑποβάλλεται ὑπὸ τὴν εὐμενῆ ἐπίβλεψιν τῆς θεοφρουρήτου αὐτῆς ἐξοχότητος.

Ἐκλεγμένοι ἐπὶ τούτῳ παρά τε τοῦ ταπεινοῦ εὐχέτου της καὶ παρά

20 τῶν ἐν Σινᾶ μοναζόντων πατέρων οἱ δσιώτατοι δῦο πρωτοσύγκελλοι κύρ Χρῦσανθος καὶ κύρ Ἀγαθάγγελος θέλουσι ζητήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ νὰ εἰσαχθῶσιν ἔμπροσθεν τῆς θεοφρουρήτου αὐτῆς ἐξοχότητος διὰ νὰ παραστήσωσι καὶ διὰ τῆς ταπεινῆς φωνῆς των, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου μετόχια καὶ μονύδρια, κατὰ τὴν περικλειομένην ἤδη

25 καταγραφὴν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνωμαλιῶν μέχρι τῆς σήμερον ἔμειναν ἀνεξέταστα διὰ τὸ ἐντεῦθεν ἀκοινώνητον μετὰ τῶν ἐκεῖσε, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς Σάμου, Σαντορίνης καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσιν ἐπιδεῆ τῆς εὐεργετικῆς προστασίας της. Περὶ τούτων οἱ διαληφθέντες δῦο πρωτοσύγκελλοι ἀπεκδέχονται τὰς ὑψηλὰς ἐπιταγὰς της, δυνάμει

30 τῶν ὁποίων νὰ ἀναλάβωσι τὴν κατοχὴν καὶ οἰκονομίαν τῶν ἱερῶν τούτων κτημάτων.

Περιττὸν ἴσως νὰ ὑπομνήσω τῇ θεοφρουρήτῳ αὐτῆς ἐξοχότητι ὅτι τὸ Ἱερὸν ἡμῶν Προσκύνημα τοῦ Σινᾶ, συντηρούμενον ἐπὶ χιλίους ἤδη τετρακοσίους χρόνους μεταξὺ τοιούτων πολιτικῶν μεταβολῶν ὡς

35 γεραρὸν ὑπόδειγμα τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, δὲν ἤθελε διασώζηται ἀπὸ τῶν προσβολῶν τῆς περιστοιχούσης αὐτὸ φανητιῶδους ἀσεβείας, ἂν ἔλειπον οἱ ἀπὸ τοιούτων ἀφιερωμάτων ἐτήσιοι πόροι, οἳ τινες καὶ ἀπὸ τῆς Ῥωσικῆς Ἐπικρατείας χορηγούμενοι ἀπαρεμποδίστως, ὅπου καὶ μοναστήρια γραικικά, προσηλωμένα τόσον τῷ προσκυνήματι

40 ἡμῶν τούτῳ ὅσον καὶ τῷ Ζωοδόχῳ Τάφῳ καὶ Ὁρει τοῦ Ἀθωνος,

Ναύπλιον, 1830, Μαΐου 4

Πρωτότυπο σχέδιο εγγράφου, σὲ χαρτί διαστ. 0,30 x 0,207 μ., μεῖ ἰδιόγραφη τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰω. Καποδίστρια. Τὸ κείμενο χωρὶς ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Ἀνέκδοτο.

Ἄριθ. 677

Ἑλληνικὴ Πολιτεία
Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Κρίνοντες ἱερώτατον τῶν χρεῶν μας νὰ προστατεύωμεν τὰ κατὰ τὴν
Ἐπικράτειαν κείμενα μετόχια καὶ ἀφιερῶματα τῶν ἱερῶν προσκυνημά-
5 των,

Ἐπιθυμοῦντες οἱ ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τούτων πόροι νὰ συντελῶσιν¹
καταλλήλως εἰς τὴν εὐσεβῆ πρόθεσιν τῶν ἀναθεμένων χριστιανῶν,
Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἀναφορὰν τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκό-
που τοῦ Σιναίου Κυρίου Κωνσταντίου

10 διατάττομεν

1. Οἱ πανοσιώτατοι πρωτοσύγκελλοι Κύριοι Χρῦσανθος καὶ Ἀγα-
θάγγελος, ἐκλεγμένοι παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ
καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μοναζόντων πατέρων, ἀναλαμβάνουν τὴν κατοχὴν καὶ
οἰκονομίαν τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν μετοχίων καὶ
ἀφιερωμάτων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ ἱερὸν Προσκύνημα τοῦ Σιναίου
15 Ὄρους.

2. Αἱ κατὰ τόπους πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ Ἀρχαὶ ὀφείλουν
νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς εἰρημένους Ἐπιτρόπους πᾶσαν ὑπεράσπισιν εἰς
τὴν σύναξιν τῶν ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τούτων ἐτησίων προσόδων.

3. Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς νὰ ἐνεργήσῃ τὸ πα-
20 ρὸν διάταγμα.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 4 Μαΐου, 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματεὺς

25 Ν. Χρυσόγελος.

6.

Ἐγγραφο τοῦ Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια πρὸς
τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου, μετὰ τὸ ὅποιο τοῦ γνωστοποιεῖ
ὅτι ἐξέδωσε ἐγκύκλιο διαταγὴν ποὺ κατοχυρώνει τὶς δικαιοδοσίαι τῶν ἀντι-

1. Μετὰ τὴ λ. συντελῶσιν ἔχουν διαγραφεῖ οἱ λέξεις εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ἱερῶν
τούτων προσκυνημάτων, κατὰ.

προσώπων τοῦ Σινᾶ Χρυσάνθου καὶ Ἀγαθαγγέλου ἐπὶ τῶν μετοχίων καὶ ἀφιερωμάτων τοῦ Σινᾶ ποῦ βρίσκονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια (βλ. πίν. Η΄).

Ναύπλιον, 1830, Μαΐου 5

Πρωτότυπο σχέδιο ἐγγράφου, σὲ χαρτί διαστ. 0,30 x 0,207 μ., μὲ ἰδιόγραφη τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰω. Καποδίστρια. Τὸ κείμενο χωρὶς ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Ἀνέκδοτο.

Ἀριθ. 683

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Σιναίου Κωνστάντιον.

- Ὁ ὀσιώτατος πρωτοσύγκελλος Κύριος Χρυσάνθος ἐπέδωκεν ἡμῖν
 5 τὴν ἀπὸ τῆς 13: τοῦ παρελθόντος Φεβρουαρίου ἐπιστολήν σας, δι' ἧς, ἀνατιθέμενοι εἰς τὴν προστασίαν τῆς Κυβερνήσεως τὰ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν καταστήματα τοῦ ἱεροῦ Προσκυνηματος τοῦ Σινᾶ, ἐξαίτεϊσθε νὰ ἀποκαταστήσωμεν διὰ διατάγματος εἰς τὴν κυριότητα καὶ οἰκονομίαν αὐτῶν τοὺς ἐκλελεγμένους παρὰ τῆς ὑμετέρας
 10 Σεβασμιότητος καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ὀσιωτάτων πατέρων Κυρίου Χρυσάνθου καὶ Ἀγαθάγγελου.

- Νομίζοντες χρέος ἀπάντων χρεῶν ἱερώτατον νὰ συντελέσωμεν, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, εἰς τὴν συντήρησιν ἱεροῦ Προσκυνηματος, τὸ ὁποῖον ἡγίασεν ὁ τῶν θαυμασίων Θεὸς καὶ διετήρησεν ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων μεταβολῶν, εἰς δόξαν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως, ἐξεδώκαμεν (ἐγγραφον) ἐπίσημον, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου σᾶς διευθύνομεν ἐγκλειστον, ἐφοδιάσαντες συγχρόνως καὶ τοὺς παρ' ὑμῶν ἀπεσταλμένους μὲ ἐγκύκλιον
 15 διαταγὴν πρὸς ὅλας τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ πολιτικὰς Ἀρχάς, διὰ νὰ συμπράξωσιν ὅλαις δυνάμεσιν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀπαραβιάστων
 20 δικαιωμάτων τοῦ ἱεροῦ τούτου Καταστήματος, εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν καθιερωθέντων εἰς αὐτὸ μετοχίων καὶ κτημάτων, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπισυνάπτετε κατάλογον.

- Ταῦτα σπεύδομεν νὰ ἀπαντήσωμεν (ἐγγράφως) πρὸς τὴν ὑ(μετέραν) Σεβασμιότητα, ἐκφράζοντες τὴν πρὸς ὑμᾶς ὑπόληψιν καὶ τιμὴν μετὰ
 25 πολλῆς εὐγνωμοσύνης, διὰ τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν παρ' ὑμῶν ἀφορμὴν νὰ δεῖξωμεν τὸν¹ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ζῆλόν μας.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης γένοιτο ἡμῖν ἀβρωγός² καὶ διὰ τῶν ἱερῶν

1. Μετὰ τὴ λ. τὸν ἔχουν διαγραφεῖ οἱ λέξεις ὁποῖον ἔχομεν ζῆλον.

2. Μετὰ τὴ λ. ἀβρωγός ἔχει διαγραφεῖ ἡ φράση καὶ ὑμῖν δῶν παραμυθίαν τῶν περιεχοσῶν θλίψεων, δι' ὧν διελθόντες ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἀπαλλαγὴν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

εὐχῶν τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ἵνα συνδεδεμένοι τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ
πνεύματος ἐν ἄρτιον ἄμεν σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν
30 ἄξιον.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 5 Μαΐου 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ. Γραμματεὺς

Αριθ. 677

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Κρίνοντες ιδρώτατον τὸν χροῖόν μας τὰ ἀποφασιστικὰ καὶ μακρὰ τὴν ἐπιμε-
λῆσαν κέρματα Μετόχια ἢ ἀφίερμασι τῶν Ἱερῶν Προσκυνημάτων

Ἐπιθυμοῦντες οἱ εἰς τὴν ἀφίερμασιον τούτων σφῶρα, τὰ συντηρῶν ἢ τὴν συν-
τήρησιν τῶν Ἱερῶν τούτων προσκυνημάτων, κατὰ τὴν ἐπιπέδον ἀπόδοσιν τῶν αἰα-
τηρίων χρηστικῶν

Καλοῦντες ὑμᾶς ἵνα τὴν ἐν ἀναφορᾷ τῶν ἐλασμοτικῶν Ἀρχιεπισκοπῶν ἢ ἐν
τῶν, κερμῶν Κουζαίου.

Σταλαστωρὸν

- 1. Ἐπιπροσώπων ἀρμοστικῶν κύριοι, χρυσοκδοὶ ἢ Ἀγαθάγγελοι, ἐπι-
δοστικῶν σφῶρα τῶν ἐλασμοτικῶν Ἀρχιεπισκοπῶν ἕκαστα, ἢ τῶν ἐν αὐτῶν
Μοναστηρίων Πατέρων ἀναρκατίων ἢ κατοχῶν ἢ οἰκισμῶν ἕκαστα
κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιμελῆσαν Μετοχίαν ἢ ἀφίερμασιον τῶν αἰσίων
τῶν ἢ τῶν Ἱερῶν Προσκύνημα ἢ ἐπιπέδον ὅρων.
- 2. Ἐπιπροσώπων τῶν ἐπιπέδων ἢ ἐπιμελῆσαν Ἀρχιεπίσκοποι, ἢ ἄλλοι
ἢ τῶν Ἱερῶν Προσκύνημα ἢ ἐπιπέδον ὅρων ἢ ἐπιμελῆσαν ἢ ἐπιπέδον ὅρων
ἀφίερμασιον τούτων ἐπιπέδον ὅρων.
- 3. Ἐπιπροσώπων τῶν ἐπιμελῆσαν Ἱερῶν Προσκύνημα ἢ ἐπιπέδον ὅρων
ἢ ἐπιμελῆσαν Ἱερῶν Προσκύνημα ἢ ἐπιπέδον ὅρων.

ἐν Παναρῶν τῶν 4. Μαΐου 1830.

Ὁ Κυβερνήτης

Ἐν τῶν ἐπιπέδων ἢ ἐπιμελῆσαν
 Ν. Κουζαίου.

ΠΙΝ. Ζ'. Κυβερνητικὴ ἐγκύκλιος τοῦ Ἰω. Καποδίστρια γιὰ τοὺς Σιναίτες πρωτο-
 συγγέλλους Χρυσάνθο καὶ Ἀγαθάγγελο καὶ γιὰ τὰ Σιναϊτικὰ μετόχια τῆς Ἑλληνι-
 κῆς Ἐπικράτειας. 1830, Μαΐου 4.

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΑΘ. ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Η ΠΕΝΗΝΤΑΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ «ΠΑΛΑΜΗΔΗ»*

Όταν στις 14 του Σεπτέμβρη του 1944, από το Ναύπλιο, και στις 12 Οκτώβρη, από την Αθήνα, οι Γερμανοί κατακτητές, μετά από την τετράχρονη μαύρη κατοχή, έφευγαν οριστικά, αφήνοντας πίσω τους καπνίζοντα ερείπια, ο ελληνικός λαός με ενθουσιασμό, συγκίνηση εθνική, ζητωκραυγές και παραλήρημα χαράς υποδεχόταν τη Λευτεριά.

Μοναδική τώρα επιθυμία των Ελλήνων είναι να βαδίσουν ενωμένοι προς την ανοικοδόμηση και την πρόοδο. Όσοι ζήσατε τα δύσκολα χρόνια της κατοχής θα θυμάστε καλά: Τα σχολεία υπολειτουργούσαν, στεγαζόμενα σε εκκλησίες ή διάφορα ιδιωτικά κτίρια, μια και τα δημόσια κτίρια είχαν επιταχθεί από τους κατακτητές. Τα βιβλία ελάχιστα. Λίγες οικογένειες διέθεταν μια στοιχειώδη βιβλιοθήκη. Δημόσια ή Δημοτική Βιβλιοθήκη, για να τρέξουν εκεί οι μαθητές να συμπληρώσουν ή να πλουτίσουν τις γνώσεις τους, δεν υπήρχε.

Το Κράτος, που έχει τώρα να αντιμετωπίσει τη λαίλαπα ενός νέου πολέμου, χειρότερου, του εμφύλιου, δεν έχει τη δύναμη να κλείσει όλες τις πληγές και να αναπληρώσει όλες τις ελλείψεις. Και τ' Ανάπλι, που ξεχώριζε πάντα για την πνευματική του πρόοδο και το ανώτερο πολιτιστικό του επίπεδο, ζει τις ίδιες λυπηρές καταστάσεις της πνευματικής ξηρασίας. Οι μαθητές χωρίς βιβλία και βιβλιοθήκες. Μουσικές ή θεατρικές εκδηλώσεις σπάνιες. Οι πολίτες περίμεναν τις σχολικές γιορτές, για να ψυχαγωγηθούν με τα σκέτς των μαθητών ή τις επιτυχημένες πάντα θεατρικές παραστάσεις της Ναυπλιακής Χορωδίας, που πρόσθεταν ευχάριστες και αισιόδοξες νότες στην μελανή μετακατοχική ατμόσφαιρα, και ν' ακούσουν μουσική από τη Δημοτική Φιλαρμονική με τον ακούραστο καθηγητή μας, τον αειθαλή κ. Βασίλη Χαραμή.

Άλλες πηγές γνώσεων, πέρα από το σχολείο, ανύπαρκτες. Πολιτιστικοί

---

* Ομιλία κατά την πανηγυρική εκδήλωση της 15.12.1997, στο Πολιτιστικό Κέντρο Ναυπλίου για την 50ή επέτειο από την ίδρυση του Προοδευτικού Συλλόγου Ναυπλίου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ».

φορείς ελάχιστοι με υποτυπώδη μέσα. Ο τοπικός τύπος στα σπάργανα. Ελάχιστα φωτεινά παραδείγματα φιλοπρόδων τυπογράφων.

Στις δύσκολες αυτές ώρες, κάποιιοι ανήσυχοι και φιλοπρόδοι Αναπλιώτες, πνευματικοί άνθρωποι οι περισσότεροι, συναντιούνται και συζητούν τις ανησυχίες τους για το μέλλον της πόλης τους και της Νέας Γενιάς. Χρειάζεται ένας πνευματικός και πολιτιστικός φορέας που θα σημάνει προσκλητήριο στις πνευματικές δυνάμεις της πόλης και θα συντονίσει τις προσπάθειες για την ανασυγκρότηση του Ναυπλίου, την πνευματική καλλιέργεια και την πολιτιστική ανάπτυξη του Αναπλιώτικου λαού και τον εξωραϊσμό της πόλης, χωρίς να αλλοιωθεί ο ιστορικός και παραδοσιακός χαρακτήρας της.

Και παίρνουν την απόφαση. Ιδρύουν τον Προοδευτικό Σύλλογο Ναυπλίου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ». Στο Καταστατικό τους, που εγκρίθηκε κατ' άρθρο και σύνολο στην 1η Γενική Συνέλευση, που συνήλθε στις 15 Δεκέμβρη 1946, διαβάζουμε τα ονόματα της προσωρινώς εκλεγείσης Επιτροπής και των ιδρυτών:

1) *Τάκης Β. Τούμπας*, 2) *Πάνος Σπυρόπουλος (+)*, 3) *Θάνος Αναγνωστόπουλος (+)*, 4) *Ανδρέας Σταυρόπουλος (+)*, 5) *Βασίλειος Κ. Χαραμής*, 6) *Κων/νος Κατσιγιαννης (+)*, 7) *Στέλλα Κωστούρου*, 8) *Άγγελος Κόντος (+)*, 9) *Δημήτριος Βασιλείου*, 10) *Ρένος Γραικός (+)*, 11) *Ανδριανή Λεκκάκη*, 12) *Ευάγγελος Μπακέας (+)*.

Οι πέντε βρίσκονται στη ζωή. Ευχόμαστε να ζουν και να 'χουν υγεία για πολλά ακόμη χρόνια. Οπωσδήποτε χαίρονται σήμερα μαζί μας για τα 50χρονα του «ΠΑΛΑΜΗΔΗ», που τον ίδρυσαν και τον στήριξαν στα πρώτα του βήματα και που μαζί με τους αείμνηστους συνεργάτες τους, βοήθησαν στην εξέλιξη και την προκοπή του.

Διαβάζουμε στο 2ο άρθρο του Καταστατικού: «Σκοπός του Συλλόγου είναι η εν γένει ανάπτυξις και πρόδος της πόλεως και του Συνοικισμού διά: α) του εξωραϊσμού της πόλεως και του Προαστείου δια δενδροφυτεύσεως και ιδρύσεως Τουριστικού Κέντρου. β) Δια της διατηρήσεως του ιστορικού και καλλιτεχνικού χαρακτήρος τής πόλεως. Προς τούτο ο Σύλλογος θέλει επιδιώξει την ίδρυσιν νόμω Πολεοδομικής Επιτροπής, εις την οποίαν να συμμετάσχωσι δια ψήφου δύο των μελών του και η οποία θα δύναται να εγκρίνει ή να απαγορεύει πάσαν κατεδάφισιν ή ανέγερσιν νέων οικιών συμφώνως προς τον πολεοδομικόν χαρακτήρα και τον οικοδομικόν ρυθμόν τής πόλεως. γ) Δια της αναπτύξεως του πνευματικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος, δια της ιδρύσεως Βιβλιοθήκης και Ιστορικού Μουσείου, διοργανώσεως διαλέξεων, συναυλιών κ.λ.π. δ) Δια της παροχής πάσης δυνατής αρωγής προς τας Αρχάς της πόλεως δια την διοργάνωσιν και συντήρησιν της ήδη υφισταμένης Φιλαρμονικής και των λοιπών πνευματικών και καλλιτεχνικών

ιδρυμάτων. ε) Δια της διατηρήσεως των ιστορικών μνημείων και οικιών τής πόλεως και των φρουρίων προς ευπρεπεστέραν αυτών εμφάνισιν. στ) Δια της εκδόσεως Περιοδικού ή Αρχείου, εις το οποίον να δημοσιεύονται μελέται, αναφερόμεναι εις την ιστορίαν και τα Μνημεία τής πόλεως Ναυπλίου ή και άλλαι σχετικαί προς τους σκοπούς του Συλλόγου. ζ) Δια της ιδρύσεως εν Ναυπλίω Κρατικής Καλλιτεχνικής Σχολής».

Στο Πρακτικό τής Γ.Σ. της 30.3.1947, στην οποία, όπως αναφέρεται, έλαβαν μέρος 116 μέλη και προέδρευε ο αείμνηστος *Πάνος Σπυρόπουλος*, εξελέγησαν ως μέλη του Δ.Σ.:

1. Αναγνωστόπουλος Αθανάσιος, 2. Τούμπας Παναγιώτης, 3. Σταυρόπουλος Ανδρέας, 4. Χαραμής Βασίλειος, 5. Κατσιγιαννης Κων/νος, 6. Παπαρτεμίου Έλλη, 7. Σπυρόπουλος Παναγιώτης, 8. Κωστούρου Στέλλα, 9. Δρούζα Ευανθία, 10. Κόντος Άγγελος, 11. Βραχνός Κων/νος.

Πρώτος Πρόεδρος του Δ.Σ. εκλέγεται ο Πάνος Σπυρόπουλος, που συνεχίζει μέχρι τον Απρίλιο του 1955.

Τον διαδέχεται ο *Πέτρος Κομνηνός*, που παραμένει στην Προεδρία 15 χρόνια, μέχρι τον αδόκητο θάνατό του, τον Απρίλη του 1970, για να πάρει τη σκυτάλη της Προεδρίας ο κ. *Τάκης Τούμπας*, να την κρατήσει 20 χρόνια και να την παραδώσει στο σημερινό Πρόεδρο του Συλλόγου, τον κ. *Ιωάννη Ρούτουλα*, τον Ιούνιο του 1990.

Παντοτεινή τιμή κι ευγνωμοσύνη οφείλεται σε ζώντες και τεθνεώτες, όσοι εργάστηκαν και όσοι συνεχίζουν να υπηρετούν τα ιδανικά του «ΠΑΛΑΜΗΔΗ».

Σήμερα, που λειτουργούν και άλλοι πολιτιστικοί φορείς στο Ναύπλιο και το πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο της πόλης και της Ναυπλιακής κοινωνίας ευρίσκεται σε ζηλευτό επίπεδο, δεν μπορεί κανείς να εκτιμήσει τη σημασία και την αξία ενός τέτοιου Συλλόγου σαν τον «ΠΑΛΑΜΗΔΗ», την χρονική περίοδο της συστάσεώς του.

Μόνο όσοι θυμούνται τα ερείπια του πολέμου, τα βυθισμένα πλοία στο λιμάνι και στην Αρβανιτιά, τα πολυβολεία, τους λασπωμένους και μισοφωτισμένους τη νύχτα δρόμους, τα σχολικά κτίρια, άλλοτε νοσοκομεία του κατακτητή, άλλοτε κρατητήρια του Εμφύλιου και άλλοτε να λειτουργούν με τα υποσιτιζόμενα κατοχικά παιδιά, και τα τόσα άλλα, που ακολουθούν το τέλος μιας εχθρικής κατοχής και τη διαδοχή της από έναν καταστρεπτικό εμφύλιο σπαραγμό και τα επακόλουθά του, αυτοί μπορούν να εκτιμήσουν περισσότερο την προσφορά του «ΠΑΛΑΜΗΔΗ».

Και οι πρωτοπόροι αυτοί Αναπλιώτες δε μέιναν στο Καταστατικό και στα λόγια. Στρώθηκαν αμέσως στη δουλειά. Καθόρισαν σκοπούς και στόχους και έκαναν ό,τι μπορούσαν για την υλοποίησή τους. Στα πρακτικά τής

Γ.Σ. της 13.3.1949 διαβάζουμε: Τα κυριότερα θέματα, τα οποία απησχόλησαν το Δ.Σ. κατά την διαρρέυσασαν διετίαν ήσαν:

«1. Η ανέγερσις Κρατικού Νοσοκομείου 50 κλινών τουλάχιστον.

2. Η ανέγερσις κτιρίου Εθνικού Παιδικού Σταθμού, όπισθεν του Κρατικού Νοσοκομείου... (του παλιού, όπου αργότερα στεγάστηκε η Διοίκηση Χωροφυλακής).

3. Η ανέγερσις Διοικητηρίου, όπου θα στεγασθούν άπασαι αι δημόσιαι υπηρεσίαι, πλην των δικαστικών αρχών.

4. Ανέγερσις τουριστικού ξενοδοχείου.

5. Ανέγερσις συγχρονισμένης πολυκατοικίας δια την στέγασιν των δικαστικών, των αξιωματικών και των ανωτέρων διοικ. υπαλλήλων, ώστε να μη κινδυνεύωμεν να χάσωμεν τα δικαστήρια και τον στρατόν, όπως συνέβη με την Ανωτέραν Διοίκησιν Χωροφυλακής.

6. Ίδρυσις Μέσης Νυκτερινής Εμπορικής Σχολής ή Γυμνασίου, δια τα εργαζόμενα παιδιά. Μέλη του Συλλόγου —καθηγηταί— προσεφέρθησαν να διδάξουν δωρεάν. Ο προϋπολογισμός όμως της δαπάνης δεν είναι δυνατόν να καλυφθεί προς το παρόν.

7. Ανέγερσις κτιρίου λουτρών. Τη εισηγήσει του Δ.Σ. απεφασίσθη υπό της Διμενικής Επιτροπής η σύνταξις μελέτης δια την ανέγερσιν εις τον χώρον του Παλαιού Γυμναστηρίου, κτιρίου, εις το οποίον θα λειτουργήσουν θερμά θαλάσσια λουτρά και τοιαύτα καθαριότητος, η εκμετάλλευσις των οποίων ν' ανατεθεί επί μίαν 30/ετίαν ή 50/ετίαν εις τους επιθυμούντας να ανεγείρουν το κτίριον τούτο.

Ωσαύτως απεφασίσθη, τη εισηγήσει του Δ.Σ., υπό της Διμενικής Επιτροπής, η κατασκευή οδού καθόδου από την πλατείαν της Αρβανιτιάς εις την θάλασσαν, προς εξυπηρέτησιν των λουομένων.

8. Σχέδιον πόλεως - Κτηματολόγιον».

Ας δούμε όμως τη μέχρι σήμερα δράση του «ΠΑΛΑΜΗΔΗ», περιληπτικά κατά τομείς δραστηριότητας.

Ι. Πνευματική δραστηριότητα

Α'. Με σύντονες ενέργειες του Συλλόγου ιδρύθηκε Βιβλιοθήκη, πλουτίστηκε με 3.500 τόμους αξιόλογων βιβλίων και λειτούργησε με έξοδα του Συλλόγου. Η Βιβλιοθήκη, που στεγάσθηκε στην αρχή σε μια μικρή αίθουσα, παραπλεύρως του κινηματογράφου «ΤΡΙΑΝΟΝ» άρχισε να λειτουργεί την 1.9.1951 με πρώτη βιβλιοθηκάριο τη δ. *Ασπασία Σκαρβέλη*, που προσέφερε την υπηρεσία αυτή με αφοσίωση και με πολλή κατανόηση προς τους αναγνώστες.

Ενάμιση μήνα αργότερα, με ενέργειες του Συλλόγου, η Βιβλιοθήκη

αναγνωρίζεται ως Δημοσία. Το Δ.Σ. δεν ίδρυσε απλώς τη Βιβλιοθήκη και ησύχασε. Κατέβαλε κάθε προσπάθεια για την εξεύρεση πόρων για τον πλουτισμό της. Επινόησε κάθε τρόπο για την εξοικονόμηση χρημάτων. Οργάνωσε κινηματογραφικές παραστάσεις με προβολή καλών ταινιών. Ποδοσφαιρικές συναντήσεις των τοπικών αθλητικών Συλλόγων «Παναυπλιακού - Ηρακλή». Εξέδωκε και κυκλοφόρησε βιβλία. Οργάνωσε έρανο (1. Φεβρ. 1952). Κυκλοφόρησε λαχείο με δώρο, για τον τυχερό, ένα ραδιόφωνο, σημαντικό για την εποχή εκείνη, που λίγες οικογένειες ή καταστήματα διέθεταν ραδιόφωνο. Απευθύνεται σε Υπουργεία, σε Οργανισμούς, σε Υπηρεσίες, σε Βιομηχανίες και ζητεί τη συνδρομή τους για τον πλουτισμό της Βιβλιοθήκης.

Παράλληλα το αυτό Δ. Συμβούλιο κάνει προσπάθειες για την εξεύρεση καταλλήλου κτιρίου και πετυχαίνει, με τη συμπαράσταση και τη βοήθεια του *Εμμαν. Δαλαμάγκα*, μεγάλου φίλου του Συλλόγου, να του παραχωρηθεί, την άνοιξη του 1952, το παλιό νεοκλασικό κτίριο του 2ου Δημοτικού Σχολείου, όπου στεγάζεται σήμερα η Δημόσια Βιβλιοθήκη Ναυπλίου ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ». Αρχίζει νέες προσπάθειες για εξασφάλιση χρημάτων για την επισκευή και βελτίωση του κτιρίου.

Θα περίμενε κανείς ότι ο Σύλλογος, τώρα που τη λειτουργία της Βιβλιοθήκης την ανέλαβε το Δημόσιο, θα έπαυε να ασχολείται μ' αυτήν και θα στρεφόταν προς άλλα θέματα εξίσου σπουδαία για την πόλη. Όχι όμως! Το κτίριο, που παραχωρήθηκε, έχει πολλές ανάγκες. Χρειάζεται επισκευή και βελτίωση. Απαιτούνται χρήματα. Και τα χρήματα στην εποχή αυτή δύσκολα βρίσκονται. Μπροστά στη δυσκολία ανεύρεσης πόρων, το Δ.Σ. αποφασίζει να καταθέσει στο Ταμείο του Συλλόγου άτοκο δάνειο, από 500.000 δραχμές κάθε μέλος, για την αντιμετώπιση των εξόδων επισκευής του κτιρίου και να ζητηθεί και η βοήθεια του εν Αθήναις Συλλόγου των απανταχού Ναυπλιέων «Ο ΝΑΥΠΛΙΟΣ».

Όταν οι Μεγάλοι Ευεργέτες του Συλλόγου Αδελφοί *Παπαστράτου* προσφέρουν στο Σύλλογο το ποσό των 2.000.000 δραχμών, πολύ σημαντικό για την εποχή, το Δ.Σ. διαθέτει όλο το ποσό για την αγορά βιβλίων, ώστε να πλουτισθεί η Βιβλιοθήκη.

Β'. Πραγματοποίησε και πραγματοποιεί κάθε βδομάδα ή κάθε δεκαπενθήμερο διαλέξεις ανωτέρας πνευματικής στάθμης. Σπουδαίοι ομιλητές, άνθρωποι των γραμμάτων, της επιστήμης και της τέχνης τίμησαν κατά καιρούς το Βήμα του «ΠΑΛΑΜΗΔΗ», όπως ο *Στράτης Μυριβίλης*, ο *Ανδρέας Καραντώνης*, ο *Άγγελος Τερζάκης*, ο *Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος*, ο *Αλέξανδρος Τσιριντάνης* και πολλοί άλλοι.

Κατά το 1996, ο Σύλλογος προχώρησε μάλιστα. όπως είναι γνωστό, σε μια καινοτομία: Παραχώρησε το Βήμα του και σε διαπρεπείς ομιλητές, εκ-

προσώπους των πολιτικών παρατάξεων. Ήδη έχουν πραγματοποιήσει ομιλίες γενικού διαφέροντος πέντε ομιλητές - εκπρόσωποι πολιτικών κομμάτων και αναμένονται και άλλοι.

Γ'. Οργάνωσε τιμητικές εκδηλώσεις και φιλολογικά μνημόσυνα για διακεκριμένους Αναπλιώτες λογοτέχνες ('Αγγελος Τερζάκης, Αντώνης Λεκόπουλος-Αναπλιώτης).

Δ'. Προέβη στην έκδοση αξιόλογων βιβλίων και ιστορικών μελετών και συνέβαλε οικονομικά στην έκδοση άλλων. Αλλά γι' αυτά θα μας μιλήσει εκτενέστερα ο κ. Πάνος Λιαλιάτσος.

Ε'. Υποστήριξε και υποστηρίζει λογοτέχνες και συγγραφείς από την Αργολίδα με την αγορά ικανού αριθμού βιβλίων ή τη συμμετοχή τους στα έξοδα εκτύπωσης.

ΣΤ'. Προσέφερε και προσφέρει δωρεάν βιβλία σε σχολικές Βιβλιοθήκες και σε Βιβλιοθήκες Συλλόγων.

Ζ'. Συνέβαλε με τις ενέργειές του στην ίδρυση του Παραρτήματος των Γενικών Αρχείων του Κράτους, του λεγόμενου Τοπικού Ιστορικού Αρχείου Αργολίδας.

II. Καλλιτεχνική δραστηριότητα

Ο Σύλλογος «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ» έχει φιλοξενήσει πολλές εκθέσεις ζωγραφικής αξιόλογων ζωγράφων καθώς και ερασιτεχνών ζωγράφων Αργολιδέων και Πελοποννησίων καθώς και έκθεση Χαλκογραφίας.

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 20ετίας των Επιδαυρίων, οργάνωσε επίκαιρη διάλεξη με ομιλητή το Διευθυντή του Εθνικού Θεάτρου Β. Φράγκο, και ταυτόχρονα έκθεση ζωγραφικής με 12 πίνακες, εμπνευσμένους από τα Επιδαύρια, του ζωγράφου Ν. Χρονόπουλου. Στην έκθεση προσκλήθηκαν και παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των τεχνών, το Καλλιτεχνικό Συμβούλιο και πρωταγωνιστές του Εθνικού Θεάτρου, καλλιτέχνες, ηθοποιοί. Έτσι προβλήθηκε το Ναύπλιο στον πνευματικό και καλλιτεχνικό κόσμο και ο αθηναϊκός Τύπος εσχολίασε κολακευτικά το καλλιτεχνικό τούτο γεγονός, και τις μουσικές εκδηλώσεις με πρόσκληση χορωδιών και ορχηστρών.

Οργάνωσε Δισκοθήκη και καθιέρωσε μουσικά βραδυνά με κλασική μουσική και είσοδο ελεύθερη. Εισηγήθηκε τη δημιουργία Δημοτικής Πινακοθήκης. Συμμετέχει το 1983 στο 5ετές πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων του Νομού Αργολίδας με συγκεκριμένες προτάσεις.

III. Τουριστική δραστηριότητα

Αξιόλογη δραστηριότητα παρουσίασε και παρουσιάζει ο Σύλλογος στην τουριστική αξιοποίηση του Ναυπλίου και των γύρω αρχαιολογικών

χώρων. Όταν ο ελληνικός τουρισμός ήταν ακόμη στα σπάργανα και τα οικονομικά και τεχνικά μέσα ελάχιστα, επινοούσε τρόπους για να κάνει γνωστό το Ναύπλιο και τις ομορφιές του. Τέτοιοι τρόποι ήταν: Η εκτύπωση καταλόγων εστιατορίων με φωτογραφίες και συνθήματα, για να προσελκύουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών. Εκυκλοφόρησε χαρτοπετσέτες με διαφημιστικά συνθήματα και γραμματόσημα διαφημιστικά για την πόλη του Ναυπλίου. Έκδοση τουριστικού διαφημιστικού τριπτύχου για το Ναύπλιο. Πορτοφόλια και τσάντες με την ένδειξη: «Ναύπλιο - Προοδευτικός Σύλλογος «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»». Εκτύπωση Ωρολογίου Προγράμματος μαθητών. Παραγγελία και κατασκευή ανθοδοχείων με ναυπλιακές παραστάσεις για διάθεση αλλά και για έπαθλα σχολικών αγώνων. Έκδοση Ημερολογίου του έτους 1951.

Επί πλέον ο Σύλλογος «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ», φρόντισε για την εκπαίδευση νέων του Ναυπλίου ως ξεναγών. Καθιέρωσε την ετήσια εορτή για την άλωση του Παλαμηδίου και την απελευθέρωση της πόλης του Ναυπλίου (30 Νοεμβρίου 1822). Εισηγήθηκε, πρωτοστάτησε και συνέβαλε οικονομικά στην ανέγερση προτομών τοπικών ηρώων και προσωπικοτήτων της πόλης, όπως του Αντώνη Λεκόπουλου-Αναπλιώτη, του Χριστόφορου Κοκκίνη και πρόσφατα του Γ. Μπούτου. Με επίμονες και φορτικές ενέργειες προς τον Ε.Ο.Τ., πέτυχε την ίδρυση και λειτουργία στο Ναύπλιο Σχολής Τουριστικών Επαγγελματιών. Στα ιστορικά κτίρια της πόλης μας, με έξοδα του Συλλόγου, εντοίχισε μαρμάρινες πινακίδες με τη συνοπτική ιστορία κάθε κτιρίου. Εξέδωκε Τουριστικούς Οδηγούς στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, για την εξυπηρέτηση των πολυπληθών επισκεπτών της πόλης και της περιοχής. Οργάνωσε έκθεση τουριστικού βιβλίου. Επίσης, οργάνωσε έκθεση φωτογραφίας, στην οποία εκτέθηκαν 150 φωτογραφίες του Ναυπλίου. Διατηρεί μόνιμη έκθεση με σπάνιες φωτογραφίες από το παλιό Ναύπλιο, ζωγραφικούς πίνακες και σημαντικά έγγραφα. Εισηγήθηκε και πρωτοστάτησε στην δενδροφύτευση ακάλυπτων χώρων, συμβάλλοντας και οικονομικά. (Λόφος Προφ. Ηλία). Με έξοδα του Ταμείου του Συλλόγου ανέλαβε κατά καιρούς την καταπολέμηση της κάμπιας των πεύκων της Αρβανιτιάς και αλλού και, σε περιόδους ανομβρίας, φρόντισε για το πότισμα, καταβάλλοντας τα απαιτούμενα έξοδα. Ενισχύει οικονομικά την οργάνωση της Ναυτικής Εβδομάδας και αθλοθετεί τους κολυμβητικούς αγώνες. Έκανε προτάσεις για την αξιοποίηση του χώρου της Αρβανιτιάς. Τόνισε την ανάγκη κατασκευής αυτοκινητόδρομου για την ανάβαση στο Παλαμήδι (1953). Φρόντισε για την αξιοποίηση των παλιών κανονιών, που ήταν αποθηκευμένα στον περίβολο του Ωδείου και πέτυχε τη μεταφορά και τοποθέτησή τους στον προμαχώνα των «Πέντε αδελφών», όπου η φυσική τους θέση.

Το Σεπτέμβριο του 1955 οργάνωσε μεγάλη, για την εποχή εκδρομή, στη

Ρόδο και συνέχισε με άλλες εκδρομές, για να φτάσει σήμερα να προγραμματίζει και να πραγματοποιεί επισκέψεις στη Βουλή των Ελλήνων, στο Πολεμικό Μουσείο της Αθήνας, στο Μέγαρο Μουσικής ή σε θέατρα της Πρωτεύουσας για την παρακολούθηση αξιόλογων θεατρικών παραστάσεων.

IV. Λοιπές δραστηριότητες

Ο Προοδευτικός Σύλλογος Ναυπλίου ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»: Συμπαράσταθηκε στο δράμα των προσφύγων αδελφών Κυπρίων, αποστέλλοντας (1974) μεγάλο αριθμό καινουργών κλινοσκεπασμάτων, μέσω της Ιεράς Μητροπόλεως και στους σεισμοπλήκτους της Καλαμάτας.

Αθλοθετούσε τους σχολικούς αγώνες των Γυμνασίων και των Δημοτικών Σχολείων. Ενέργησε για την συγκρότηση και λειτουργία πολεοδομικής Επιτροπής και συνέβαλε στον καταρτισμό του Σχεδίου Πόλεως. Ενίσχυσε σημαντικά το Δήμο Ναυπλίου για την αποπεράτωση του Πυροσβεστίου. Ενίσχυσε, κατά καιρούς και κατά το δυνατό, το Ωδείο, τη Φιλαρμονική και άλλους πολιτιστικούς φορείς της πόλης.

V. Ιδέες για λύση προβλημάτων και εξωραϊσμό της πόλης

Σημασία δεν έχουν μόνο όσα προγραμμάτισε και πραγματοποίησε ο Σύλλογος αλλά και αυτά που εισηγήθηκε. Έπεισε το Δήμο ή άλλους φορείς να τα ενστερνισθούν και να τα συμπεριλάβουν στα προγράμματά τους. Έτσι, πολλά απ' αυτά που πρότειναν, έγιναν αργότερα.

Όταν ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ» το 1961 πρότεινε τη διάνοιξη του δρόμου από την «ΑΡΒΑΝΙΤΙΑ» στην «ΚΑΡΑΘΩΝΑ» ήταν δύσκολο από οικονομικής και τεχνικής ίσως πλευράς. Πραγματοποιήθηκε όμως η πρόταση μετά 30 χρόνια από τη Δημοτική Αρχή της πόλεως.

Άλλα πάλι έργα που εισηγήθηκε ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ», αναγκαία στην εποχή εκείνη, δεν έγιναν, γιατί έλειπαν τα χρήματα. Όταν αργότερα υπήρχαν τα χρήματα, έλειπαν οι ανάγκες, που τότε τα υπηγόρευαν. Όταν π.χ. ο Σύλλογος ενεργούσε για την κατασκευή λουτρών για τους κατοίκους και τους επισκέπτες, ελάχιστα σπίτια ή ξενοδοχεία διέθεταν λουτρό. Όταν βρέθηκαν τα χρήματα, όλα σχεδόν τα σπίτια είχαν λουτρό σύγχρονο.

Πρότεινε ακόμη την καθιέρωση χρηματικού βραβείου για την καλύτερη μελέτη αξιοποίησεως του κάμπου της Αργοναυπλίας και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των αγροτών μας. Επρότεινε την αξιοποίηση του χώρου του Σταθμού ΣΠΑΠ, μετά την κατάργηση του Σταθμού. Ακόμη και την ίδρυση Νοσοκομείου ζώων, για το Νομό, με συνεργασία της Εταιρίας Προστασίας Ζώων.

Πολλά χρόνια πριν, εξέφρασε έντονα το Δ.Σ. τις ανησυχίες του Συλλό-

γου για την κατάσταση τών κτιρίων του Ιου Γυμνασίου της Ελλάδος και του παλιού Δημαρχείου, που σήμερα, επισκευασμένα, διατηρώντας την ιστορία και την παράδοση, αποτελούν κειμήλια και κοσμήματα για το Ναύπλιο και είναι χρήσιμα και λειτουργικά δημοτικά νεοκλασικά ωραία κτίρια.

Με την 115/1973 πράξη του, το Δ.Σ. αποφασίζει να καταβάλει προσπάθειες για την εξεύρεση των χρημάτων για την αναστήλωση της *Πύλης Ξηράς*, που είδαμε να πραγματοποιείται πρόσφατα με πρωτοβουλία της Δημοτικής Αρχής Ναυπλίου.

Κυρίες, κύριοι, το έργο του ΠΑΛΑΜΗΔΗ δε σταματά εδώ. Θα συνεχίζεται, γιατί κάθε εποχή έχει τις δικές της πνευματικές και πολιτιστικές ανάγκες. Θα συνεχίσει με την αγάπη και την συμπαράσταση όλων των Αρχών του τόπου αλλά και των συμπολιτών. Κυρίως όμως των νέων, που τους θέλουμε κοντά μας, γιατί σ' αυτούς ανήκει το αύριο. Γιατί, όταν η ωριμότητα και η πείρα συμβαδίζουν και συνεργάζονται με τα νιάτα και την ορμή τους για δράση, τότε τα αποτελέσματα είναι και περισσότερα και καλύτερα.

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Επ. λυκειάρχης - μέλος του Δ.Σ. του
Συλλόγου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»

ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ: ΣΚΟΠΟΣ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Το 1979 εντοπίστηκε στα πλαίσια ερευνητικής αποστολής του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών το αρχείο του *Δήμου Ναυπλιέων*, το οποίο με χρονική αφετηρία το 1835 έφτανε ως τις μέρες μας. Λίγο αργότερα, βρέθηκε ένα μεγάλο μέρος του αρχείου της *Δημογεροντίας Ναυπλίου* (1828-1835). Η ανάγκη διάσωσης και αξιοποίησης του αρχειακού αυτού υλικού δρομολόγησε διαδικασίες που κατέληξαν, το 1985, στην ίδρυσή του Μόνιμου Τοπικού Ιστορικού Αρχείου Ναυπλίου. Η λειτουργία του, όμως, άρχισε ουσιαστικά το Σεπτέμβριο του 1988, όταν αποσπάστηκε σε αυτό ο φιλόλογος καθηγητής κ. *Δημήτρης Γεωργόπουλος*. Ενώ, αρχικά, είχε ως περιοχή ευθύνης του το Ναύπλιο με την ευρύτερη περιφέρειά του, το Μάιο του 1991 με το νόμο αριθ.: 1946 μετονομάστηκε σε «*Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Αργολίδας*» και επέκτεινε τις δραστηριότητές του σε όλο το νομό¹.

Σκοπός του Αρχείου είναι η **εποπτεία, διάσωση, συγκέντρωση, συντήρηση, καταγραφή, μικροφωτογράφιση, ταξινόμηση και ευρετηρίαση** του συνόλου των μαρτυριών και των εγγράφων, αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος και ύλης που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, των δημοσίων ή ιδιωτικών οργανισμών ή φυσικών προσώπων ή ομάδων φυσικών προσώπων καθώς και η διάθεση για **μελέτη** όλων αυτών των δημόσιων και ιδιωτικών αρχείων, εγγράφων και χειρογράφων, τα οποία αναφέρονται στην ιστορία και στην πολιτιστική κληρονομιά του ελληνικού έθνους και σε ό,τι έχει σχέση με τη διοικητική, οικονομική, κοινωνική ζωή του ελληνικού κράτους.

Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού δόθηκε προτεραιότητα στην **επισήμανση** και απογραφή όλων των αρχειακών μονάδων που εμπίπτουν στις παραπάνω κατηγορίες αρχείων. Στα πλαίσια αυτά διακινήθηκαν ειδικά ερωτηματολόγια προς τις Δημόσιες Υπηρεσίες, τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τις Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμούς, τους Συμβολαιογράφους και προς Ιδιώτες, τα οποία μας δίνουν τη δυνατότητα να σχηματίσουμε μία πρώτη εικόνα για την αρχειακή κατάστασή τους. Από τις απαντήσεις τους, δηλαδή, συγκεντρώνουμε στοιχεία για τον όγκο του αρχειακού

---

1. Τα «Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Αργολίδας» είναι Δημόσια Υπηρεσία, η οποία υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και λειτουργεί ως αποκεντρωμένη υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

υλικού τους, το περιεχόμενό του, τις συνθήκες φύλαξής του, τις εκκαθαρίσεις και για άλλα πολλά θέματα. Πολύτιμος αρωγός στη διαδικασία αυτή είναι ο θεσμός των υπαλλήλων - συνδέσμων, που καθιερώθηκε με στόχο τη δημιουργία ενός δίαυλου επικοινωνίας, ενημέρωσης και συνεργασίας με τις αρχειακές μονάδες σχετικά με τη σωστή λειτουργία και τήρηση των αρχείων τους. Επίσης συμμετείχαμε σε επιμορφωτικά σεμινάρια υπαλλήλων με σκοπό να τους ευαισθητοποιήσουμε, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι τα παραγόμενα «χαρτιά» είναι τα τεκμήρια που συνθέτουν την ιστορία του τόπου μας. Παράλληλα ήρθαμε σε επαφή με κατόχους ιδιωτικών αρχείων, που παρουσιάζουν ιστορικό ενδιαφέρον, μερικοί από τους οποίους μας τίμησαν με αξιόλογες δωρεές τους.

Μετά την επισήμανση ενός αρχείου, επειδή συνήθως πρόκειται για μεγάλες ποσότητες συσσωρευμένου υλικού, ακολουθεί, ως αδήριτη ανάγκη, η διαδικασία της **εκκαθάρισης** του. Επιλέγεται, δηλαδή, υλικό με βασικό κριτήριο τη διατήρηση της εσωτερικής ομοιογένειας και λειτουργίας του αρχείου διασώζοντας, συγχρόνως, κάθε μη επαναλαμβανόμενη πληροφορία, το οποίο **καταγράφεται** συνοπτικά. Στη συνέχεια το επιλεγμένο υλικό παραλαμβάνεται, εντάσσεται στις συλλογές του Αρχείου και, αφού πραγματοποιηθούν υποτυπώδεις εργασίες **συντήρησης**, **ταξινομείται**, ώστε να παραδοθεί **στην έρευνα**. Το υλικό που απομένει καταστρέφεται σύμφωνα, πάντα, με τις διαδικασίες που προβλέπονται από τους σχετικούς νόμους και προεδρικά διατάγματα.

Σήμερα φυλάσσονται στα «Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Αργολίδας» 138 αρχεία, τα οποία καταλαμβάνουν 650 γραμμικά μέτρα και 14 κυβικά μέτρα. Από τις σημαντικότερες συλλογές είναι το αρχείο του Δήμου Ναυπλιέων. Χαρακτηρίζεται από σπάνια πληρότητα και αποτελεί αδιάσπαστη ενότητα έτσι ώστε να θεωρείται από τα σημαντικότερα δημοτικά αρχεία της χώρας μας. Για το αρχείο αυτό ο Ιστορικός και Ερευνητής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών κ. *Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης* έχει εκπονήσει πρότυπο ευρετήριο της περιόδου 1828-1899.

Όλες οι παραπάνω διαδικασίες αποσκοπούν στην αξιοποίηση των ιστορικών πηγών και των κάθε είδους τεκμηρίων μέσα από την έρευνα και τη μελέτη τους. Για τη βιβλιογραφική υποστήριξη των ερευνητών λειτουργεί, παράλληλα, βιβλιοθήκη της οποίας το περιεχόμενο αφορά, κυρίως, στην τοπική ιστορία καθώς και αντιπροσωπευτικό αρχείο του τοπικού τύπου.

Για την περαιτέρω αξιοποίηση των αρχειακών συλλογών, ήδη, από το 1990 τέθηκαν οι βάσεις της μηχανοργάνωσης του Αρχείου, σε συνεργασία με τον αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. *Γιάννη Μανιάτη*, η οποία τώρα αναβαθμίζεται, ώστε να υποστηρίζει όλα τα επίπεδα των λειτουργιών του.

Εκτός από τη χαρτογράφηση των αρχαιικών μονάδων του Νομού ένα άλλο πεδίο στο οποίο δραστηριοποιηθήκαμε ήταν και η κοινοποίηση των σκοπών, των αρμοδιοτήτων καθώς και της ίδιας της λειτουργίας του Αρχείου με στόχο να καθιερωθεί στη συνείδηση των συμπολιτών μας ως ένας χώρος οικείος, όπου η ιστορική πηγή είναι προσιτή για να συνδράμει πολυειδείς αναζητήσεις. Η πρόοδος αυτού του στόχου εκφράζεται μέσα από την αυξανόμενη προσέλευση του κοινού καθώς και από το ευρύ φάσμα των ερευνητών που κάνουν χρήση των υπηρεσιών του. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε την αμέριστη συμπαράσταση των τοπικών μέσων ενημέρωσης, που ποτέ δε μας αρνήθηκαν τη φιλοξενία τους.

Από τις πρώτες φροντίδες μας ήταν και η στέγαση του Αρχείου σε ιδιόκτητο κτίριο που να πληροί τις προβλεπόμενες προδιαγραφές. Μετά από αλληπάλληλες ανατροπές το θέμα αυτό φαίνεται πως θα έχει ευτυχή κατάληξη. Συγκεκριμένα, έχουν δρομολογηθεί οι διαδικασίες για την παραχώρηση του διατηρητέου κτιρίου που βρίσκεται στην οδό Λαμπρινίδου. Πρόκειται για μία οικία των μέσων του 19ου αιώνα, που ανήκε στην οικογένεια *Παπαδοπούλου-Καμαριώτη* και βρίσκεται στην καρδιά του παλιού Ναυπλίου. Η αποκατάσταση και διαμόρφωσή της θα διασώσει ένα χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό μνημείο, που τώρα ερειπώνεται ενώ η χρήση της ως Αρχείου θα συμβάλει, γενικότερα, στον επαναπροσδιορισμό της σημερινής, αποκλειστικά, τουριστικής χρήσης του ιστορικού κέντρου του Ναυπλίου.

Εκτός, όμως, από τις θετικές εξελίξεις στους τομείς ευθύνης μας αντιμετωπίζουμε και σοβαρά προβλήματα. Επιγραμματικά, αναφέρω ότι δεν έχουμε, ακόμη, φθάσει στο επίπεδο, που θα επιθυμούσαμε, την επικοινωνία και συνεργασία μας με τις δημόσιες αρχαιικές μονάδες καθώς επίσης δεν έχουμε κατακτήσει την ανεπιφύλακτη αποδοχή των ιδιωτικών φορέων ή προσώπων. Σε αυτό συνέβαλαν και δικές μας αδυναμίες, ιδιαίτερα, όσον αφορά στη στελέχωση των Υπηρεσιών των Γενικών Αρχείων του Κράτους με το απαραίτητο προσωπικό. Στην περίπτωση των Αρχείων Ν. Αργολίδας, αυτό μεταφράζεται με την παρουσία μίας μόνο αποσπασμένης υπαλλήλου σε σύνολο εννέα (9) προβλεπόμενων οργανικών θέσεων με αυτονόητες επιπτώσεις στην απρόσκοπτη λειτουργία του.

Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες του παρόντος, επιμένουμε και προσπαθούμε για την οικοδόμηση του αρχαιικού μέλλοντος της χώρας μας.

Ναύπλιο 11 Φεβρουαρίου 1998

Η Υπεύθυνη λειτουργίας του Αρχείου

ΜΑΡΙΝΑ ΤΣΟΥΛΟΥΧΑ

Φιλολόγος

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΧΕΙΑΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΩΝ «Γ.Α.Κ. - ΑΡΧΕΙΑ Ν. ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ»

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0001	Αρχείο Δήμου Ναυπλίων	1835-1899
0002	Αρχείο Α΄ Γυμνασίου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. & Ειδ. Ελέγχων, Πρακτικών Συλλόγου Καθηγητών, Προποκόλων Αλληλογραφίας, υλικού, Πιστοποιητ. σπουδής, διδασκομένης ύλης)	1837-1966
0003	Αρχείο Α΄ Γυμνασίου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Ειδ. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πρακτ. Συλλ. Καθηγητών, Διδασκομένης ύλης, Βιβλιοθήκης, Υλικού, Πράξεων Σχολ. Επιτροπής...), (Εγκύκλιοι, Τίτλοι σπουδών...)	1872-1962
0004	Αρχείο Γυμνασίου Άργους (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Υλικού)	1891-1961
0005	Αρχείο Γυμνασίου Άργους (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πρακτικών...)	1922-1953
0006	Αρχείο Τεχνικών Υπηρεσιών Υπ. Ε.Π.Θ. (Κατασκευή & Επισκευή Σχολείων και άλλων κτιρίων καθώς και κατασκευή διαφόρων έργων στο νομό Αργολίδας)	1898-1970
0007	Αρχείο Δήμου Ναυπλίων	1900-1949
0008	Αρχείο Δημοσίου Ταμείου Ναυπλίας (Μισθολογικά Μητρώα Δημοσίων Υπαλλήλων)	1953-54, 1958
0009	Αρχείο Συμβολ./φούντων Ειρηνοδικών Συμ/φων Άργους (Αναστ. Μαυρικήφωλος, Νικολ. Ζεγκίνης, Αναστ. Κοββάτζης, Παναγ. Κοββάτζης, Κυρ. Καρρόπουλος, Ιωάνν. Αγαλόπουλος, Νικολ. Κοροδίας, Νικολ. Ευσταθόπουλος, Δημ. Κτισσόπουλος)	1840-1900
0010	Αρχείο Γ΄ Δημοτικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. ελέγχων αρρένων & θηλέων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας)	1873-1941
0011	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Χάνικα (Βιβλία Μαθητολογίων & Γεν. Ελέγχων)	1922-1944
0012	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Χαρβατίου (Μυκηνών) (Βιβλία Γεν. ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Μαθητικών συστατίων)	1913-1951
0013	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Πρίφτιανη (Μοναστηρακίου) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Ταμείου, Πρακτικών Σχολικής Εφορείας)	1934-1953
0014	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κορινθίου (Νέας Τίρυνθας) (Βιβλ. Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρακτ. Συλλόγου διδασκόντων)	1904-1957
0015	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Μέριμπακα (Αγ. Τριάδας) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πρακτικών Συλλόγου διδασκόντων, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας, Πρακτικών Σχολικής Εφορείας)	1898-1946
0016	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Μάνεση (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1897-1939
0017	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Μιδέας (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1929-1941

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0018	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Ανωψί (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων)	1904—1945
0019	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Παναρίτη (Βιβλία Μαθητολογίων & Γεν. Ελέγχων)	1928-1937
0020	Αρχείο Α' Γυμνασίου Ναυπλίου (Τίτλοι σπουδών Δημοτικών & Ελληνικών Σχολείων, διάφορα πιστοποιητικά)	1888-1932
0021	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Διδύμων (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Ταμείου)	1904-1944
0022	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κινέτας (Βιβλία πιστοποιητ. σπουδής, Πράξεων Δ/ντού, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας, Βιβλιοθήκης, Σχολικής Εφορείας, ...)	1941-1970
0023	Αρχείο Α' Γυμνασίου Ναυπλίου (Τίτλοι σπουδών Δημοτικών, Ελληνικών Σχολείων & Γυμνασίων, διάφορα πιστοποιητικά)	1888-1932
0024	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κοιλιάδας (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1913-1936
0025	Αρχείο Α' Γυμνασίου Ναυπλίου (Βιβλία Πιστοποιητ. σπουδής & Γεν. Ελέγχων)	1890-1947
0026	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κάτω Ηρίων (Βιβλία Καταθέσεων-Αναλήψεων, Πρακτικών, Πράξεων Σχολ. Εφορείας, Διδασκομένης ύλης, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας, ...)	1938-1968
0027	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Σπαιτζίκου (Λευκακίων) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας, υδρόγειος σφαίρα)	1908-1956
0028	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Τζαφεραγά (Ασίνης) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Εμβολιασμού, Πράξεων Σχολ. Εφορείας, Εκδρομών, Υλικού...)	1874-1986
0029	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Άρειας (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας & Μαθητικών συσπειρώσεων, Πράξεων Σχολ. Εφορείας, σφραγίδες)	1903-1964
0030	Αρχείο Α' Δημοτικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πράξεων Σολλόγου, Πιστοποιητ. σπουδής, Ταμείου, υδρόγειος σφαίρα, σφραγίδες)	1884-1976
0031	Αρχείο Οικογένειας Καλογεροπούλου (Προσωπικά έγγραφα Αθαν. Νικόλ., Ιωάννη Καλογερόπουλου & Ιωάννη Μαμάκη, διάφορες εφημερίδες & έγγραφα)	1824-1898 1972;
0032	Αρχείο Δήμου Ναυπλιέων (Κινηματογραφική ταινία Επικαίρων)	1912-1943
0033	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Χαϊδαρίου (Δρεπάνου) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1837-1964
0034	Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Άργους (Βιβλία υποθηκών, εκθέσεων υποθηκών, κατασκευών, εκθέσεων κατασχέσεων, αλφαριθμητικών ευρετηρίων υποθηκών & μεταγραφών, Ημερολ. στατιστικής μετ/φών & υπ/κών επαρχίας Άργους)	

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0035	Αρχείο Στρατιωτικής Λέσχης Ναυπλίου (Βιβλία ημερησίας αναφοράς, ωνίων & συστατικού αξιωματικών, Προτοκόλλων αλληλογραφίας, Καταστάσεις παράδοσης-παραλαβής υλικών, αποδείξεις, διάφορα έγγραφα)	1926-1940
0036	Αρχείο Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ναυπλίου - Φαρμακείο (Βιβλίο φύλλων συσκευασιών Φαρμακείου, Καταστάσεις υλικού, διαταγές φαρμακείου, ...)	1930—1940
0037	Αρχείο Συλλόγου Πολυτέκνων Ναυπλίας (Μητρώα μελών, Καταστατικό Συλλόγου, βιβλιάρια μελών, εφημερίδες, αλληλογραφία, ...)	1929-1944
0038	Αρχείο Ένωσης Δημοσίων υπαλλήλων Αργολοκορινθίας (Βιβλίο Πράξεων, αποδείξεις πληρωμής, Βιβλίο Ταμείου)	1924-1931
0039	Αρχείο Αγροτικού Συμβουλίου Δήμου Ναυπλιέων (Βιβλία Πρακτικών, ερανικοί κατάλογοι, διορισμοί αγροφυλάκων, ...)	1930-1941
0040	Αρχείο Συνεταιρισμού Δημοτικών & Κοινοτικών υπαλλήλων (Βιβλία Πράξεων & Προτοκόλλου αλληλογραφίας, έγγραφα, αποδείξεις)	1942
0041	Αρχείο Συνδέσμου Εφέδρων Παλαιών Πολεμιστών Ναυπλίου (Μητρώο μελών, Πρωτόκολλο αλληλογραφίας, φυλλάδιο Ταμείου, έγγραφα, αποδείξεις)	1936-1949
0042	Αρχείο Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών, Ανθ' στών Νομού Αργολίδας (Βιβλία Μητρώου μελών & Προτοκόλλου αλληλογραφίας, δελτία δραστηριότητας οργανώσεων, έγγραφα)	1969-1982
0043	Αρχείο Γεωργικού Πιστωτικού Συνεταιρισμού Ηρίων (Βιβλίο Πράξεων, αποδείξεις)	1932-1937
0044	Αρχείο Δημοτικού Νοσοκομείου Ναυπλίου (Βιβλίο Προτοκόλλου αλληλογραφίας)	1923
0045	Αρχείο Πανναυπλιακού Γυμναστικού Συλλόγου (Βιβλία Πράξεων Διοικητικού Συμβουλίου, Προτοκόλλου αλληλογραφίας, Ταμείου, Αθλητολόγιο)	1943-1953
0046	Αρχείο Ποδοσφαιρικού Αθλητικού Συλλόγου «Ηρακλής», Πρόνοια. Ναύπλιον (Βιβλίο Πράξεων)	1949-1955
0047	Αρχείο Κοινότητας Άρειας (Βιβλίο Προτοκόλλου αλληλογραφίας του Κοινοτικού Συμβουλίου)	1914-1921
0048	Αρχεία Συμβ/φων Άργους: Προκ. Παπαδόπουλου, Κ. Σαλιαντιόπουλου, Δ. Κιτσόπουλου, Θ. Κατσάμβα, Ν. Παπαμιχαλόπουλου, Ν. Ευσταθόπουλου, Αναγν. Μανουσάκη, Β. Μούλιου, Θ. Αγγελόπουλου, Γ. Κορδοπάτη, Γ. Μέντζα, Αν. Νιώτη, Π. Γιαννίτζη	1859-1919
0049	Αρχείο Ιερού Ναού «Αγία Τριάς» (Έγγραφα σχετικά με την ανέγερση της εκκλησίας & τον εορτασμό της εκατονταετηρίδας από την εγκαίνισή της)	1836-39, 1933-40
0050	Αρχείο Συνδέσμου Δημοτικών και Κοινοτικών υπαλλήλων Ναυπλίας (Βιβλίο Πρακτικών συνεδριάσεων (Κενό))	1943;
0051	Συλλογή Δημοτικών Εκλογών 1990 (Υλικό προεκλογικής εκστρατείας συνδυασμών Ναυπλίου & Άργους)	1990

Αρ. Εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0052	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Μάνεση (Βιβλία Γεν. Ελέγχων, Πράξεων Συλλόγου, Πιστοποιητ. σπουδής, Επιθεωρήσεων, Πρωτ. αλληλογραφίας, Αντιγραφής εγγράφων, Ε.Ο.Ν. Φηλέων, Ταμείου, Σχολ. Επιτροπής, Συστατικών, φακ. αλληλογραφίας)	1896-1963
0053	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κουτσίου (Αργολικού) (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Σχολικής Επιτροπής & Εφορείας)	1925-1966
0054	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Μύλων (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτοκόλλων Αλληλογραφίας, έγγραφα οικονομ. φύσης, αλληλογραφία)	1903-1961
0055	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Νέας Κίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής, Πράξεων Συλλόγου Διδασκόντων, Υλικού & Σχολ. Βιβλιοθήκης, Πράξεων Σχολ. Εφορείας, αρχιτεκτονικά σχέδια κτιρίου)	1928-1976
0056	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κεφαλαρίου (Βιβλία Πρωτοκόλλων αλληλ/φίας, Πράξεων προσωπικού, Εμβολιασμού, εγκύκλιοι)	1946-1969
0057	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Σκαφδακίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτοκόλλων Αλληλογραφίας, Ταμείου, Βιβλιοθήκης & Σχολικής περιουσίας, Συστατικών)	1915-1965
0058	Αρχείο Τρύφωνα Κουκόγλου (Βιβλία βιοτέχνη - έμπορα, Έγγραφα, συναλλαγματικές, χαρτονομίσματα, ...)	1923-1985
0059	Αρχείο Ιωάννη Κορδωμένου (Έγγραφα, δημοσιεύματα εφημερίδων, ... για την κατοχή και τον εμφύλιο)	1942-1991
0060	Αρχείο Κωνσταντίνου Μαρζουράνη (Γεωγραφικές & επιστολές για τη σχολική ζωή, Μαθητικές εφημερίδες)	1927-1935
0061	Αρχείο IV Μέραρχίας (Βιβλίο με χρηματικές καταθέσεις οπλιτών)	1922
0062	Αρχείο 9ου Συντάγματος Πεζικού (Βιβλίο γραφικών εξόδων)	1930-1935
0063	Αρχείο Σωματείου «Αδελφότης Κουρέων & Κομμωτών εν Ναυπλίο» (Βιβλία Πρακτικών Γεν. Συνελεύσεων & Διοικητικού Συμβουλίου, Πρωτοκόλλων αλληλογραφίας, Μητρώων μελών, αλληλογραφία, οικονομικά στοιχεία)	1906-1989
0064	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου Τελωνείο Γυθείου & Υποτελωνείο Γερολιμένος, Μεζαπού, Πλύτρας, Ελάτιας, Αρχηγέλου, Κότρωνος & Λιμενίου, (διασφήσεις μεταφορές εμπορευμάτων, πρωτόκολλα εξετάσεως αποσκευών επιβατών)	1890-94, 1924-27
0065	Αρχείο Εισαγγελίας Πρωτοδικών Ναυπλίου (Βιβλία προανακριτ. παραγγελιών, προτάσεων, ωρίμων δικογραφιών, δημοσίων κατηγοριών, μηνύσεων δημοσ. υπαλλήλων & λαθρεμπορίας, προκαταρκτ. προανακρίσεων... έγγραφα)	1939-1988
0066	Αρχείο Τμήματος Ποινικού Μητρώου Εισαγγελίας Πρωτοδικών Ναυπλίου (Βιβλία κίνησης δελτίων Ποινικού Μητρώου, αιτήσεων & πιστοποιητικών, αιτήσεις)	1960-1988
0067	Αρχείο Πταιματοδικείου Ναυπλίου (Βιβλία αλφαβηθικών ευρετηρίων των τυχόντων αναστολής εκτέλεσεως ποινής, απολήψιμων αγροφυλακής, πρωτοκόλλων αλληλογραφίας)	1892-1956
0068	Αρχείο Αθανασίου Βαβαλιδή - Λασκάρεως (Έγγραφα εράνων, βιογραφικά στοιχεία)	1896-1917
0069	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Μέριμπακα (Αγία Τριάδα): (Βιβλία Μαθητολογίου & Πρακτικών Συλλόγου)	1923-1936
0070	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Ασκληπιείου (Λυγουριού) (Βιβλίο Γενικού Ελέγχου)	1922-1930)

Αρ. Εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0071	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητολογίων, Ελέγχων εξετάσεων, Πράξεις Συνλόγου Καθηγητών)	1838-1905
0072	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλία Μαθητ/γίων, Γεν. & Ειδ. Ελέγχων, Πράξεις Συνλόγου, Πιστοπ. σπουδής)	1892-1930
0073	Αρχείο Αστικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλίο Μαθητολογίου)	1937-1939
0074	Αρχείο Ελληνικού & Α' Ελληνικού Σχολείου 'Αργους (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1886-1929
0075	Αρχείο Β' Ελληνικού Σχολείου 'Αργους (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1908-1939
0076	Αρχείο Αστικού Σχολείου Φηλέων 'Αργους (Βιβλία Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πιστοποιητ. σπουδής)	1937-1939
0077	Αρχείο Α' Ελληνικού Σχολείου 'Αργους (Βιβλίο Ειδ. Ελέγχου)	1912-1929
0078	Αρχείο Αστικού Σχολείου Φηλέων 'Αργους (Βιβλίο Πράξεων Συνλόγου Διδασκόντων)	1937-1939
0079	Αρχείο Δημόσιας Εμπορικής Σχολής 'Αργους (Βιβλίο πιστοποιητ. σπουδής)	1947-1965
0080	Αρχείο Δημογεροντίας Ναυπλίου	1823-1835
0081	Αρχείο Δήμου Ασίνης	1830-1841
0082	Αρχείο Καλλιτεχνικού Ερασιτεχνικού Ομίλου Ναυπλίου (Πρωτόκολλο αλληλογραφίας, φάκελος με αλληλογραφία, φωτογραφίες από εκδηλώσεις)	1976-1979
0083	Αρχείο Σωματίου Διπλωματούχων Μηχανικών Νομού Αργολίδος (Καταστατικό ίδρυσης, φάκελος αλληλογραφίας)	1976-1982
0084	Αρχείο Παναγιώτη Ν. Χριστόπουλου (Αποκόμματα εφημερίδων με άρθρα, βιογραφικά στοιχεία)	1973-1991
0085	Αρχείο Κέντρου Επαγγελματικής Τεχνικής Εκπαίδευσης (Φάκελοι διοικητικού περιεχομένου)	1977-1985
0086	Αρχείο Επαγγελματικού Λυκείου Ναυπλίου (Φάκελοι διοικητικού περιεχομένου, φάκελοι μαθητών)	1977-1985
0087	Αρχείο Τεχνικού Λυκείου Ναυπλίου (Φάκελοι διοικητικού περιεχομένου, φάκελοι μαθητών)	1977-1985
0088	Αρχείο Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου Ναυπλίου (Φάκελοι διοικητικού περιεχομένου)	1977-1985
0089	Αρχείο Δημοσίας Μέσης Τεχνικής Σχολής Ναυπλίου (Μισθολογικά στοιχεία)	1984-1988
0090	Αρχείο Ιδιωτικών Τεχνικών Σχολών Κυβερνιώτη (Βιβλία παρουσίας προσωπικού, φάκελοι Μαθητών)	1974-1979
0091	Αρχείο Υπηρεσίας Εντελλομένων Εξόδων Νομαρχίας Αργολίδας (Βιβλία εγκρίσεων και εντολών τακτικού προϋπολογισμού και Δημοσίων Επενδύσεων, υπολόγων Δ.Ε., ημερολόγια τακτικού προϋπολογισμού)	1972-1980
0092	Αρχείο Διοικητικού Πρωτοδικείου Ναυπλίου (Φάκελοι δικογραφιών Μονομελούς και Τριμελούς δικαστηρίου)	1968-1981)
0093	Αρχείο Δ/σης Εσωτερικών Νομαρχίας Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, πρωτόκολλα διαβατηρίων, φάκελοι με διάφορα έγγραφα)	1964-1980
0094	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού	1959-1980 1982-1987

Αρ. Εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου/ Συλλογής	Χρονολογίες
0095	Αρχείο Δημοσίου Ταμείου Ναυπλίας	1989-1974;
0096	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Ερμιόνης (Βιβλία: Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτ. αλληλ/φίας, Σχ. Εφορείας, Ταμείου, Συστητίων, κ.τ.λ. Φάκελοι με διάφορα έγγραφα)	1890-1978
0097	Αρχείο Α' Δημοτικού Σχολείου Κρανιδίου (Βιβλία: Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Σχολ. Εφορείας, Αλληλογραφίας, Συστιτίου, κ.λπ., Φάκελοι με διάφορα έγγραφα)	1904-1984
0098	Αρχείο Β' Δημοτικού Σχολείου Κρανιδίου (Βιβλία: Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτ. αλληλογραφίας, Πιστοποιητικών σπουδής, Βιβλιοθήκης, κ.τ.λ. Φάκελοι με διάφορα έγγραφα και οικονομικά στοιχεία)	1900-1968
0099	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Πορτοχελίου (Βιβλία: Βιβλιοθήκης, Υλικού, Συστητίων, Ταμείου, Αλληλογραφίας, Σχολ. Εφορείας, Πράξεις, Συλλόγου διδασκόντων, κ.τ.λ. Φάκελοι με διάφορα έγγραφα)	1914-1973
0100	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Ηρών (Βιβλία: Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Σχολ. Εφορείας, Αλληλογραφίας, κ.τ.λ. Φάκελοι με διάφορα έγγραφα και οικονομικά στοιχεία)	1908-1981
0101	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Τολού (Βιβλία: Μαθητολογίων, Γεν. Ελέγχων, Πρωτ. αλληλογραφίας, Συστητίων. Φάκελος με διάφορα έγγραφα)	1903-1962
0102	Αρχείο Λιμεναρχείου Ναυπλίου (Φάκελοι με διάφορα έγγραφα)	1954-1989
0103	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού	1984-1988
0104	Αρχείο Δ/σης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αργολίδας (Μαθητικές Κατακτηθένσεις, Μαθητικά συστήματα, φακ. Σχολείων, Ιδιωτικά σχολεία, φωτ/φίες, Νυκτερινά σχολεία, Εκθέσεις λειτουργίας, έρανοι, λοιμώδεις νόσοι...)	1914-1980
0105	Αρχείο Γενικής Κατάστασης Καθηγητών Μ.Ε. Νομού Αργολίδας (Ερωτηματολόγια με στοιχεία για την οικονομική, κοινωνική & επιμορφωτική κατάσταση των καθηγητών)	1993
0106	Αρχείο Εμπανουηλ Καβαθά (Ημερολόγιο του Ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-1941)	1940-1941
0107	Αρχείο Βιομηχανικού & Εμπορικού Επιμελητηρίου Αργολίδας (Βιβλία: Εισαγωγών, Εξεργιών, Πρακτικών, Συνεδρομάν, Εξόδων, Αλληλογραφίας, Διεκπεραίωσης αλληλογραφίας)	1966-1982
0108	Αρχείο Σωματείου «Αδαφότης Κουρέων και Κομμωτών εν Ναυπλίο» (Η σημαία του Σωματείου)	1896-1982
0109	Αρχείο Δ/σης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Βιβλία Πράξεων Επιθεωρητή, Βιβλίο τροφίμων, Μητρώα...)	1900-1981
0110	Αρχείο Κοινότητας Διδύμων Ερμιονίδας (Βιβλία: Πράξεων Κοινοτικού Συμβουλίου, Αποφάσεων Κοινότητας, Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Απογραφής υποζυγίων, Μητρώων αρρένων, Χρηματ. εντάλμάτων. Απογραφές. Προϋπολογισμός)	1900-1981

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/ Συλλογής	Χρονολογίες
0111	Αρχείο Συνεταιρισμού Αποκαταστάσεως Ακτιμών Καλιεργητών Αυγού Διόμιαν (Βιβλία: Πράξεων Γενικής Συνέλευσης & Διοικητικού Συμβουλίου, Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας, Ταμείου, Χρηματικών Ενταλμάτων)	1925-1965
0112	Αρχείο Κυριάκου Βαμβακά, Ανθυπ/στή Χαροφυλακής ('Εκθεση ανάκρισης, έντυπα, βιβλία)	1925-1938
0113	Αρχείο Δήμου Ναυπλίων (Περγαμηνή της Διακήρυξης Ειρήνης των Δημάρχων των Παλαιών Βαλκανικών Προσπειουσών)	1993
0114	Αρχείο Εθνικής Ένωσης Εφέδρων Αξιωματικών Επαρχίας Άργους (Βιβλία: Πράξεων Διοικ. Συμβουλίου, Πρωτοκόλλου παράδοσης-παραλαβής)	1959-1967
0115	Αρχείο Διεύθυνσης Εσωτερικών Νομαρχίας Αργολίδας (Φάκελοι Αλληλογραφίας)	1969-1986
0116	Αρχείο Υπηρεσίας Στατιστικής Νομαρχίας Αργολίδας (Βιβλία: Εφοδιασμού Ληξιαρχείων με έντυπα, Εισερχομένων αναφορών Φ.Κ.Π. Διάφορες απογραφές)	1956-1990
0117	Αρχείο Υπηρεσίας Στατιστικής Νομαρχίας Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, διάφοροι φάκελοι)	1969-1988
0118	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Αγλαδοκάμπου (Μαθητολόγια, Γενικοί Έλεγχοι, Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Βιβλία & φάκελοι Σχολικής Εφορείας, βιβλία & φάκελοι Μαθητικών Συστητών, φάκελος Νυχτερινής Σχολής)	1903-1986
0119	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Σκοτεινής (Βιβλία: Πρωτοκόλλων Αλληλογραφίας, Διδασχομένης Ύλης, Σχολικής Εφορείας, διάφοροι φάκελοι)	1933-1987
0120	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Φρουσούνας (Μαθητολόγιο, Γενικός Έλεγχος, Πιστοποιητικά σπουδής)	1913-1935
0121	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Εξοχής (Μαθητολόγιο, Γενικός Έλεγχος)	1904-1931
0122	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Πλατανίου (Βιβλία: Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Εμβολιασμών, Συστητών, Σχολικής Εφορείας, διάφοροι φάκελοι)	1949-1982
0123	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Προσύμνης (Βιβλία: Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας, Εμβολιασμών, Συστητών, Πράξεων, Διάγβ. Ύλης, Παρουσίας Προσωπικού, Περιουσίας, Βιβλιοθήκης, Πράξεων Σχολ. Εφορείας, Ταμείου, φάκ. Αλληλ./φίας)	1946-1991
0124	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Λιμών (Βιβλία: Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας, Εμβολιασμών, Πράξεων, Περιουσίας, Βιβλιοθήκης, Παρουσίας Προσωπικού, Γονέων & Κηδεμόνων, Συστητών, Σχολ. Εφορείας, φάκ. αλληλογραφίας, Νυκτερινό)	1931-1988
0125	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Σχινοχωρίου (Βιβλία: Λοιμωδών νόσων, Εμβολιασμών, Βιβλιοθήκης, Παρουσίας Προσωπικού, Περιουσίας, Χρημ. Ενταλμάτων, Συστητών, Σχολ. Εφορείας, φάκ. Αλληλογραφίας)	1946-1992
0126	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Δούνα (Βιβλία: Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας, Εμβολιασμών, Βιβλιοθήκης, Παρουσίας Προσωπικού, Πράξεων Σλλόγου Διδασκόντων, Ημερησίων Ελέγχων, Διάγβ. Ύλης, Συστητών, Σχολ. Εφορείας)	1946-1988
0127	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Στέρνας (Βιβλία: Πρωτοκόλλου Αλληλογραφίας, Εμβολιασμού, Πράξεων Προσωπικού, Διάγβ. Ύλης, Σχολ. Εφορείας, Φάκελοι: Αλληλογραφίας, Μαθητικών Συστητών)	1947-1988

Αρ. Εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου/ Συλλογής	Χρονολογίες
0128	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Κάτω Μπέλεσι-Λυρκείας (Βιβλία: Μαθητολογίου, Γενικού Ελέγχου, Πρωτοκ. Αλληλογραφίας, Παρουσίας Προσωπικού, Ημερησίων Ελέγχων, Διδασκείας, Ύλης, Συστητίων, Σχολ. Εφορείας, Φακ. Αλληλογραφίας)	1905-1987
0129	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Νεοχωρίου (Βιβλία: Μαθητικών Συστητίων, Διδασκομένης Ύλης, Σχολικής Εφορείας, Φάκελοι αλληλογραφίας)	1949-1981
0130	Αρχείο Επιτροπής επί των συνεισφορών των Ναυπλιέων, προς περίθαλψιν των υπέρ Ανεξαρτησίας αγωνιζομένων ομογενών (Πρακτικά & αλληλογραφία). Αρχείο Βασιλείου Κοκκινού (Αλληλογραφία, Οφειλέτες & Οφειλόμενα ποσά)	1854-1896
0131	Αρχείο Δ/σης Τεχνικών Υπηρεσιών Νομαρχίας Αργολίδας (Κατάστιχα και φάκελοι)	1940-1980
0132	Αρχείο Δήμου Ναυπλιέων (Κατάστιχα και φάκελοι της Γραμματείας, του Ληξιαρχείου και των Οικονομικών Υπηρεσιών)	1935-1986
0133	Αρχείο Δημοτικής Φιλαρμονικής Ναυπλίου	1959-1964
0134	Αρχείο Πανναυπλικού Γυμναστικού Συλλόγου (Φάκελοι Αλληλογραφίας)	1950-1953
0135	Αρχείο Α' Γυμνασίου Ναυπλίου	1918-1941
0136	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Μέρμπακα (Αγία Τριάδα)	1923-1936
0137	Αρχείο Α' Γυμνασίου Ναυπλίου (Βιβλία: Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Διδασκομένης Ύλης, Αποδεικτικών, Απογραφής Υλικού & Απουσιών)	1841-1917
0138	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (Βιβλία: Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Πρακτικών Σχολικής Επιτροπής)	1923-1927
0139	Αρχείο Δ/σης Γεωργίας Νομαρχίας Αργολίδας (Φάκελοι αλληλογραφίας, Επιδοτήσεις ελαιολάδου, βιβλία Ελαιοτριβείων, Πιστοποιητικά ποιτικού ελέγχου, Πρωτόκολλα αλληλογραφίας)	1964-1992
0140	Αρχείο Α' Γυμνασίου και Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (Τίτλοι σπουδών, Πιστοποιητικά διδασκαλίας «κατ' οίκον», Πιστοποιητικά υγείας)	1884-1929
0141	Αρχείο Ορέστη Γ. Χαρμαντά, Δικηγόρου (Φάκελοι δικογραφιών)	1873-1939
0142	Αρχείο Δήμου Ναυπλιέων (Φάκελοι: Έργων, Πολιτιστικών και άλλων φορέων της πόλης, Διάφορα)	1950-1965
0143	Αρχείο Δημοτικής Φιλαρμονικής Ναυπλίου (Φάκελοι αλληλογραφίας, Προϋπολογισμός, Απολογιστικά στοιχεία)	1950-1965
0144	Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας (Ανταποκρίσεις των Προξένων της Γαλλίας στο Ναύπλιο)	1686-1784
0145	Συλλογή «Οικογενείας Παπαδοπούλου» (Ημερολόγια, χάρτες, δικογραφίες, έγγραφα, επιστολές, ευχετηρίες κάρτες, φωτογραφίες, βιβλία)	1870-1980
0146	Αρχείο Δήμου Ναυπλιέων (Δημοτολόγιο)	Χ.Χ.
0147	Αρχείο Οικονομικής Εφορίας Ναυπλίου (Δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, Παρακρα- τούμενοι φόροι, Πρόστιμα, Φάκελοι κληρονομιών, δωρεών και προικιών, Εγκύκλιες)	1922-1980

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0148	Αρχείο Εφορίας Καπνού Ναυπλίου (Βιβλία: Μισθοδοσίας υπαλλήλων, πωλητών καπνού. Φάκελοι σιγαρόχαρτου παραγωγού, Προστιμίων καπνού)	1922-1980
0149	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού (Φάκελοι αλληλογραφίας)	1987-1989
0150	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού (Φάκελοι αλληλογραφίας)	1988-1990
0151	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού (Βιβλία: ημερολόγια περιπολικού σκάφους, Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Ημερήσια αναφορά πληρώματος, Φάκελοι: Ατομικοί, Αλληλογραφίας)	1979-1990
0152	Αρχείο Γυμνασίου Αρρένων 'Αργους (Βιβλία: Ειδικού Ελέγχου, Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας)	1953-1975
0153	Αρχείο Λυκείου Αρρένων και Α' Λυκείου 'Αργους (Βιβλία: Ειδικού Ελέγχου, Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Σχολικής Εφορείας, Διεκπεραίωσης εγγράφων)	1965-1985
0154	Αρχείο Ταχυδρομικού Γραφείου Ναυπλίου (Φάκελοι σχετικοί με την επίδοση δεμάτων και τη διακίνηση ταχυδρομικού υλικού)	1985, 1991, 1992
0155	Αρχείο Φυλακής Παλαμηδίου (Ποινολόγια καταδίκων, Πρωτόκολλο αλληλογραφίας)	1886-1927
0156	Αρχείο Φυλακής Ναυπλίου (Βουλευτικού-Λεονάρδου) (Ποινολόγια υποδίκων και οφειλετών υποδίκων, Ποινολόγια καταδίκων)	1908-1930
0157	Αρχείο Αγροτικής Φυλακής Τίρυνθας (Ποινολόγια καταδίκων, υποδίκων, οφειλετών υποδίκων, βιβλία Ημερομισθίων και Πειθαρχικών αποφάσεων, βιβλία Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, φάκελοι κρατούμενων. αλληλογραφία)	1925-1992
0158	Αρχείο Αγροτικής Φυλακής Τίρυνθας	1925-1991
0159	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου/ Τριμερές Πλημμελειοδικείο (Δικογραφίες)	1977-1985
0160	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Βουλευμάτων (Δικογραφίες)	1985-1986
0161	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Πολιτικό (Εκλογικό υλικό. Φάκελοι πτωχεύσεων και αλληλογραφίας)	1956-1990
0162	Αρχείο Δημοσίου Ταμείου Ναυπλίας (Δελτία χρεών. Βιβλία Εσόδων, Εξόδων Οφειλετών, Μισθωμάτων, Διαβατηρίων, Χρηματιστικών λογαριασμών, Χρηματικοί κατάλογοι, ...)	1960-1998
0163	Αρχείο Ταχυδρομικού Γραφείου 'Αργους (Παραστατικά στοιχεία δεμάτων εσωτερικού & εξωτερικού, συστημένων και ειδικής διαχείρισης αντικειμένων)	1988-1992
0164	Αρχείο Ταχυδρομικού Γραφείου Κρανιδίου (Παραστατικά στοιχεία επιταγών, δεμάτων, συστημένων και ειδικής διαχείρισης αντικειμένων καθώς και ταχυδρομικών αποστολών)	1987-1992
0165	Αρχείο Ιερέως Μητροπόλης Αργολίδας (Βιβλία Γεννήσεων, Γάμων & Θανάτων. Διάφορα πιστοποιητικά και δικαστικά έγγραφα)	1821-1994
0166	Αρχείο Τμήματος Εμπορίου Νομαρχίας Αργολίδας (Φάκελοι προϊόντων φυτικής, ζωικής και βιομηχανικής προέλευσης. Αποθέματα προϊόντων. Τιμοκατάλογοι. Δειγματοληψίες)	1973, 1983-89

Αρ. Εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου/Συλλογής	Χρονολογίες
0167	Αρχείο Βιομηχανικού & Εμπορικού Επιμελητηρίου Αργολίδας (Φακ. αλληλογραφίας, Τιμολόγια εισαγωγής & εξαγωγής, Διάφορα περί εξαγωγών, ασφαλειομισπιτών, πιστοποιήσεων, οικονομικών, μεθοδολογίας, Ε.Ο.Κ., Τραπεζών κ.ά.)	1966-1994
0168	Αρχείο 2ου Δημοτικού Σχολείου Άργους (Βιβλ.: Γενικό Ελέγχου, Μαθητολόγιο, Πρωτόκολλα αλληλ./φίας, διάφορα λειτουργίας Σχολείου, Σχολ. Εφορείας, Γονέων-Κριθεμόνων. Φακ. αλληλ./φίας, Εγκυκλίον, Απόρων, Μαθητ. συστατιών κ.ά.)	1897-1990 1916-1929 1974-1988
0169	Αρχείο 3ου Δημοτικού Σχολείου Θηλέων Άργους (Πρωτόκολλο αλληλογραφίας)	1935-1992
0170	Αρχείο Υπολιμεναρχείου Πορτογελίου (Φάκελοι αλληλογραφίας)	
0171	Αρχείο Δικαστικής Φυλακής Ναυπλίου (Πουολόγια. Φάκελοι αποφυλακισθέντων κρατουμένων. Βιβλία και φάκελοι Γραμματείας, Αρχιφυλακείου, Διαχείρισης-Λογιστηρίου της Υπηρεσίας της Φυλακής και των κρατουμένων)	
0172	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Πολιτικό (Εκλόγιμο υλικό. Εκλόγια βιβλιάρια: α) Αιτήσεις εγγραφής, διόρθωσης, μετεγγραφής, β) Αποβωσάντων)	1990, 1993, 1994 1951-1985
0173	Αρχείο Τριμελούς Εφετείου Ναυπλίου επί Πλημμελημάτων (Δικογραφίες)	
0174	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Πολιτικό (Πολιτικών υποθέσεων: Προτάσεις, Εφέσεις, Ανακοπές-Αναιρέσεις, Εισηγητικές εκθέσεις, Πρακτικά)	1948-1985 1942-1985 1949-1985 1949-1983 1949-1985 1949-1983 1947-1985 1947-1984 1968-1985 1945-1984
0175	Αρχείο Πενταμελούς Εφετείου Ναυπλίου επί κακούρημάτων (Δικογραφίες)	
0176	Αρχείο Κακούρηδικείου Ναυπλίου (Δικογραφίες)	
0177	Αρχείο Κακούρηδικείου Τρίπολης (Δικογραφίες)	
0178	Αρχείο Κακούρηδικείου Καλαμάτας (Δικογραφίες)	
0179	Αρχείο Κακούρηδικείου Κυπαρισσίας (Δικογραφίες)	
0180	Αρχείο Κακούρηδικείου Σπάρτης (Δικογραφίες)	
0181	Αρχείο Κακούρηδικείου Κορίνθου (Δικογραφίες)	
0182	Αρχείο Τριμελούς Δικαστηρίου Αντρίλων Ναυπλίου (Δικογραφίες)	
0183	Αρχείο Κακούρηδικείου Γυθείου (Δικογραφίες)	
0184	Αρχείο Υπηρεσίας Στατιστικής Νομαρχίας Αργολίδας (Απογραφές, Έρευνες Οικονομικές, Τιμών και Εισοδημάτων, φάκελοι αλληλογραφίας)	1981-1995 1961-1994 1967-1983
0185	Αρχείο 2ου Δημοτικού Σχολείου Άργους (Τίτλοι σπουδών, φακ. αλληλογραφίας, βιβλία & φ. Σχολικής Εφορείας)	
0186	Αρχείο Αναποκρητή Ο.Γ.Α. Δήμου Ναυπλίων (Πρωτόκολλο αλληλογραφίας, φάκελοι αλληλογραφίας)	

Αρ. Εισ./γής	Περιεχόμενο Αρχείου/ Συλλογής	Χρονολογίες
0187	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Λουκαΐτιου (Βιβλία: 'Υλης, Πράξεων, Παρουσίας προσωπικού, Υλικού, Απόρων, Σχολικής Εφορείας, Φάκελοι: Επιθεωρητή, Αλληλογραφίας)	1929-1993
0188	Αρχείο Δημόσιας Οικονομικής Υπηρεσίας (Δ.Ο.Υ.) 'Αργούς (Καρτέλες φορολογουμένων. Βιβλία: Πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Φειλετών, Εσόδων, Εξόδων, Μισθολογικών Μητρώων υπαλλήλων, 'Υφρευσης)	1943-1992 1890,-1895; 1941-1947
0189	Αρχείο Νικολάου Καράπαυλου (Αλληλογραφία)	1941-1947
0190	Μαρτυρία Κωνσταντίνου Αθ. Σιατερλή (Καταγραφή των περιπετειών και των εμπειριών του από την Κατοχή και τον Εμφύλιο	1955-1990
0191	Μαρτυρία Μαρίας Θεοφανοπούλου - Γαλιάνη (Μαργνητοφωνημένη αφήγηση των περιπετειών αυτής και της οικογενείας της κατά την Κατοχή και τον Εμφύλιο	1964-1989
0192	Αρχείο Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού / Υπ. Ν. Αργολίδας (Βιβ. Αλληλογραφίας, Πρακτικών, Μητρώων, Φακ. αλληλογραφίας, Εγκυκλίων, Μαθητείας, Μετανάστευσης, Ανεργίας, Οικογ. επιδομάτων, Ι.Κ.Α., Οικονομικών κ.ά.)	1955-1990
0193	Αρχείο Γεωργίου Αθ. Χώρα (Βιβλία, Φάκελλοι με δοκίμια εργασιών, 'Εγγραφα, 'Εντυπα, Εφημερίδες, Φωτογραφίες κ.ά.)	1964-1989

Ο ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1681-1708) ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ

Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἀθανασίου συμπίπτει μὲ τὴν Β΄ Βενετοκρατία τῆς Πελοποννήσου, ὅταν τὸ Ναύπλιο ἦταν πρωτεύουσα τοῦ Regno di Morea καὶ ἐπομένως διοικητικὸ κέντρο ἀναφορᾶς καὶ σπουδαῖος διαμετακομιστικὸς σταθμὸς τῶν πλοίων τῆς ἐμπορικῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τῆς Βενετίας.

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Χριστιανουπόλεως στὸ Ναύπλιο.

Τὸν Ἀθανάσιο συναντοῦμε στὸ Ναύπλιο περὶ τὸ ἔτος 1660, ὅταν ἦλθε ἐδῶ γιὰ λόγους κοινωνικοῦ· ἀπετέλεσε ὅμως τὸ ταξεῖδι του αὐτὸ γεγονὸς ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν μετέπειτα ζωὴ του.

Στὸ Ναύπλιο ἦλθε ὁ Ἀθανάσιος, σταλμένος μὲ συνοδεία ὑπηρετῶν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, διὰ νὰ ἀγοράσῃ γαμήλια ἐνδύματα καὶ ἄλλα χρειώδη. Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες πηγές¹ ὅτι τὸ Ναύπλιο παρακολουθεῖ καὶ ἀντιγράφει τὴν κοσμικὴ ζωὴ τῆς Βενετίας, εἰσάγει πολιτιστικὰ καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, ἀφοῦ πέραν τῶν στρατοκρατῶν καὶ ὑπαλλήλων τῆς Βενετικῆς Καγκελλαρίας ὑπῆρχε ζωηρὴ κίνησις ἐμπορευομένων καὶ ἄλλων, ποὺ διακινεῖται μὲ πλοῖα ἐπωνύμων Ναυπλιωτῶν σὲ τακτικὰ δρομολόγια μεταξὺ Βενετίας-Ναυπλίου-Κρήτης καὶ ἄλλων Βενετικῶν κτήσεων στὸ Αἴγαῖο.

Οἱ γονεῖς, λοιπόν, τοῦ Ἀθανασίου τὸν εἶχαν ἀρραβωνιάσει μὲ κόρη

---

1. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθήναι² 1950, σσ. 110, 112 καὶ ἐπ. Μ. Ι. Μανούσασκα, Μιά διαθήκη ἀπὸ τὸ Ναύπλιο (1534) μὲ πλούσιο γλωσσικὸ ὕλικό, τόμος «Ἀντίχαρη» — ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Σταμάτη Καρατζᾶ, ἔκδ. Ε.Λ.Ι.Α., Ἀθήνα 1984, σσ. 257, 267-269. Εὐτυχίας Δ. Λιάτα, Μνεῖες θανάτων Ἑλλήνων τῆς Βενετίας, «Θησαυρίσματα», τόμ. ΙΑ΄ (1974), σσ. 193, 206, 210-222. Τῆς ἰδίας, Εἰδήσεις γιὰ τὴν κίνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ βιβλίου στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, «Ἐρανιστής», τόμ. ΙΔ΄ (1977), σσ. 1-6, 8, 18-19. Κ. Δ. Μέρτζιου Ὁκτώ διαθῆκαι Ἑλλήνων Βενετίας (1535-1549), «Μνημοσύνη» Α΄ (1967), σσ. 186-193. Βλέπε νεώτερα στοιχεῖα γιὰ τὴν χρονολόγησι τοῦ βίου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, στὴν ὁμώνυμη μελέτη τοῦ Σοφ. Δημητρακόπουλου (ὑπὸ ἐκδοσῆ).

άρχοντικής οικογενείας τῶν Πατρῶν. Ὁ ἴδιος, ὀνομαζόμενος τότε Ἀναστάσιος, κατήγετο ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἐπονομαζόμενος *Κορφηνός*, διέμενε ὁμως μετὰ τῶν τριῶν ἀδελφῶν του στὴν πατρικὴ οἰκία τῆς Καρύταινας.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ διήμερου ταξιδιοῦ ἀπὸ Καρύταινα-Ναύπλιον, ὁ Ἀναστάσιος εὗρέθη σὲ ψυχικὴ σύγκρουση μεταξὺ τῆς ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας κλίσεώς του πρὸς τὰ θεῖα ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐκ σεβασμοῦ ὑπακοῆς εἰς τὸ θέλημα τῶν γονέων του, οἱ ὅποιοι ἐπέμεναν νὰ τὸν νυμφεύσουν.

Μετὰ ἀπὸ θερμὲς προσευχὲς καὶ ὄραμα, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ Παναγία τὸν προσεφώνησε μὲ τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος, ὁ ἀμφιταλαντευόμενος Ἀναστάσιος ἀπεφάσισε τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀφιέρωσή του στὸν Θεό. Ἔστειλε στὴν Καρύταινα τὰ ἀγορασθέντα γαμήλια δῶρα καὶ εἰδοποίησε τοὺς γονεῖς του περὶ τῆς τελικῆς ἀποφάσεώς του. Στὴν συνέχεια ἐταξίδευσε ἀπὸ Ναυπλίου μὲ πλοῖο διὰ Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐχειροτονήθη κληρικὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος καὶ παρέμεινε ἐκεῖ στὸ Οἰκουμενικὸ Κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι τῆς ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας του σὲ Ἀρχιεπίσκοπο Χριστιανουπόλεως, μὲ ἔδρα τὴν « Ἀρκαδιά » δηλαδὴ τὴν σημερινὴ Κυπαρισσία².

Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Χριστιανουπόλεως εἶχε τότε ὄρια εὐρύτερα τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας· περιελάμβανε καὶ μέρος τῆς ὄρεινῆς Γορτυνίας, ἀφοῦ τότε δὲν ὑπῆρχε ἡ Μητρόπολις Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως. Ὁ γνωστὸς Ναυπλιώτης Θεόδωρος Ζυγομαλάς, ἀξιωματοῦχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, σὲ χειρόγραφό του, τοῦ ἔτους 1550, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Χριστιανουπόλεως εἶχε στὴ δικαιοδοσίᾳ του 300 ἱερεῖς καὶ σπίτια χριστιανῶν ὑπὲρ τὰ 10.000. Παρόμοια εἰκόνα τοῦ δυναμικοῦ τῆς αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας δίδει ἡ ἀπογραφὴ τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν-ἐνοριῶν, ποὺ ὑπέβαλε μὲ ἐντολὴ τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν ὁ Ἀθανάσιος τὰ ἔτη 1699-1700 γραμμὴν ἰδιοχείρως, ὡς ὁ ἴδιος βεβαιώνει τρεῖς φορές, μὲ τὴν γνωστὴ ὀρθὴ καλλιτεχνικὴ του γραφὴ, ὡς καὶ οἱ κατωτέρω δημοσιευόμενες ἀπὸ τὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ιδιόγραφες ἐπιστολές του³.

2. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Μονὴ Φιλοσόφου, Ἐν Ἀθήναις 1960, σσ. 410-417. Ἰω. Ε. Ἀναστασίου, Βιβλιογραφία τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 391.

3. Πρβλ. Βασ. Παναγιωτόπουλου, Πληθυσμὸς καὶ οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου 13ος-18ος αἰώνας, Ἀθήνα 1985, σ. 120. Κ. Θ. Κυριακοπούλου, Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ περιουσία Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας, « Ἐπετηρὶς τῶν Καλαβρύτων » τόμ. 9 (1997), σσ. 155-200.

Ἵπενθυμίζουμε ὅτι ὑποψήφιος διάδοχος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἦταν μία ἄλλη γνωστὴ προσωπικότητα ἐκείνων τῶν χρόνων, ὁ λόγιος ἱεροκήρυκας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἱεροκήρυκας τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας στὸ Ναύπλιο, *Ἡλίας Μηνιάτης*, μετέπειτα Μητροπολίτης Κερνίτσης, τῆς σημερινῆς Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας⁴.

Εἶναι γνωστὸ τὸ σπουδαῖο γιὰ τὴν ἐποχὴ του φιλανθρωπικό, ἐκπαιδευτικό, κατηχητικό ἔργο τοῦ ἀσκητικοῦ ἁγίου Ἀθανασίου μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τοῦ ποιμνίου του. Ἐκτίσε ναοὺς καὶ σχολεῖα, προετοίμαζε νέους γιὰ τὴν ἱερωσύνη, ζοῦσε πτωχὸς καὶ ἐγκρατής, ἔκαμε θαύματα διὰ νὰ ἀπαλύνη τὸν πόνο τῶν συνανθρώπων του, πρὶν καὶ μετὰ τὸν θάνατό του, διὰ τῶν τιμίων λειψάνων του, ποὺ φυλάσσονται σήμερα στὴν Ἱ. Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Γορτυνίας⁵ καὶ τμήμα αὐτῶν στὴν Κυπαρισσία.

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος εἶχε τὴν ἀναγνώριση τῶν συγχρόνων του καὶ τὴν εὐαρέσκεια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Β' τοῦ Ἀκαρνᾶνος, ὅπως ἐκφράζεται στὴν γνωστὴ ἀπαντητικὴ, ἀπὸ 2 Αὐγούστου 1701 ἐπιτολὴ του⁶ ἐπὶ συγκεκριμένων ἐρωτημάτων γιὰ θέματα χριστιανικῆς ζωῆς, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἀθανάσιος εἶχε ζητήσῃ τὴν γνώμη τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ βλέπομε τὸ ὑψηλὸ αἶσθημα εὐθύνης, τὴν διοικητικὴ περίνοια τοῦ Ἀθανασίου, γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναβάθμισι τῶν χριστιανῶν του, παρασυρόμενων ἀπὸ τὴν ἐξαθλίωση τοῦ καθημερινοῦ βίου· βλέπομε ἀκόμη τὴν προπαγάνδα, τὴν σκοπιμότητα ἐνεργειῶν τῶν κρατούντων τῆς ἡμέρας.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μετὰ τῶν Βενετῶν Προβλεπτῶν τοῦ Ναυπλίου.

Πλὴν τῆς σωζόμενης στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ἰδιόχειρης ἐκκλησιαστικῆς ἀπογραφῆς τοῦ Ἀθανασίου, ἐκδεδομένης σήμερα κατὰ τὸ μεγαλύτερο αὐτῆς μέρος⁷, γραπτὰ κατάλοιπα τοῦ Ἀθανασίου εἶναι οἱ σωζό-

4. Μ. Γ. Λαμπρυνίδου, ὅπου ἀνωτέρω, σ. 133. Πρβλ. Π. Χαραλαμποπούλου, Δύο ἀνέκδοτοι κατάλογοι Ἐκκλησίας Χριστιανουπόλεως (Ὀλυμπίας καὶ Τριφυλίας), Ἀθῆναι 1975. Κων. Θ. Κυριακοπούλου, Συμβολὴ στὴν ἐπισκοπικὴ ἱστορία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας (ὑπὸ ἐκδοσὴ - ἐπιμ. Σπ. Κοντογιάννη).

5. *Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως τοῦ Θαυματουργοῦ*, ἔκδοσις Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου Προδρόμου Γορτυνίας 1990, σσ. 51 καὶ ἐπ. Πρβλ. ὁμοίαν Ἀκολουθίαν, ὑπὸ ἐπισκόπου Γόρτυνος καὶ Μεγαλουπόλεως Ἰωάννου, ἐν Ἀθῆναις³ 1910, σσ. 22-23.

6. Βλ. Μ. Γεδεών, Κανονικαὶ διατάξεις, τόμ. Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σσ. 83-87 καὶ Γ. Ἀθ. Γριτσοπούλου, Μονὴ Φιλοσόφου, σ. 414.

7. Κωνστ. Ντόκου, Ἡ ἐν Πελοποννήσῃ Ἐκκλησιαστικὴ Περιουσία κατὰ τὴν

μενες ἐπιστολές του. Ὁ Ἀθανάσιος, ὡς δημόσιο πρόσωπο τῆς ἐποχῆς του, ἀνεγνωρισμένου μάλιστα ἠθικοῦ κύρους, εὐρίσκετο σὲ ἐπικοινωνία καὶ ἐπίσημη ἀλληλογραφία μετὰ τῶν Βενετῶν Φρουράρχων τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὁποῖοι, ὡς γνωστόν, παρενέβαιναν εἰς τὰ *corporis interna* τῆς τοπικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ γενικώτερα. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ἀθανάσιος ἔλαβε μέρος σὲ τοπικὴ σύνοδο, μετὰ τῶν συγχρόνων του Μητροπολιτῶν Κορίνθου καὶ Παλαιῶν Πατρῶν, πού συνεκλήθη στὸν Μυστρά (μεταξὺ 1686-1689) μὲ ἐντολὴ τῶν Βενετῶν γιὰ τὴν ἀνάδειξη ἀρχιερέως τῆς χηρευούσης τότε Μητροπόλεως Λακεδαιμόνος, χωρὶς βέβαια ἀποτέλεσμα, διότι ὁ προταθεὶς ὑποψήφιος *Νικόδημος Βαβατενῆς* δὲν ἔδωσε ἐπαρκῆ ὁμολογία πίστεως, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ πρακτικὸ τῆς συνόδου, συντεταγμένο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Χριστιανουπόλεως Ἅγιο Ἀθανάσιο.

Δείγματα τῆς διοικητικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀθανασίου ἀποτελοῦν οἱ κατωτέρω δημοσιευόμενες ἐπιστολές του, ἀναφερόμενες σὲ θέματα ἐνοριακῆς ζωῆς. Φαίνεται καθαρά, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἱερεῖς ἢ οἱ ὑποψήφιοι ἐφημέριοι ἐμπέδευαν τὰ πράγματα, ἐμποδίζοντας τὸν ἅγιον Ἀρχιερέα νὰ κάμῃ, ὡς αὐτὸς ἐγνώριζε, καλὰ τὴν δουλειά του. Δηλαδή προσέφευγαν οἱ αὐτοὶ ἢ καὶ ἐνορίτες του στοὺς Βενετοὺς ἀξιωματοῦχους, ζητώντας τὴν παρέμβασή τους. Οἱ Βενετικὲς Ἀρχὲς εὐχαρίστως ἐπενέβαιναν καὶ ὁ Ἀθανάσιος εὐρίσκετο ἀναγκασμένος νὰ ἀπολογῆται προσεκτικῶς, νὰ «πολιτεύεται» πρὸς τοὺς Βενετοὺς Προβλεπτὲς καὶ ἄλλους γκουβερναδόρους-τοπάρχες. Ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ἐδῶ ἔγγραφα φαίνεται πόσον ὁ Ἀθανάσιος «μέσος ἔστηκε» μετὰ τῶν δύο ἀνωτέρω πλευρῶν καὶ πόση προσπάθεια κατέβαλε διὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἰσορροπία μετὰ τῶν ἀντιφερομένων⁸.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ παρουσιάζεται περισσότερο ἀνάγλυφη σὲ σωζόμενη ἀλληλογραφία τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, διὰ τὸ αὐτὸ θέμα, μετὰ τῶν Βενετοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ στὸ Ναύπλιο, Φραγκίσκου Γριμάνη, τῶν ἐνοριτῶν τῆς ἐνορίας Ἁγίου Γεωργίου Πατρῶν καὶ τοῦ Μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν Ἀρσενίου Β'. Τὴν ἐνορία διεκδικοῦσε ὁ διορισμένος ἀπὸ τὸν Φραγκίσκο

περίοδον τῆς Β' Ἐνετοκρατίας :Byzant - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. XXI (1972) σσ. 142 καὶ ἐπ. τόμο. XXII (1977-1984), σσ. 287, 309-319.

8. «... εἰς ὅτη μᾶς προστάξεις, γίνομε ἐπιμελητῆς. καὶ ὁ Θεὸς βοηθός, διὰ νὰ τοὺς φωτίσῃ, νὰ καταλάβουν, νὰ γένη, σοστό, τὸ πρόσταγμά σας. καθὸς ἀγαπάτε. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐμωράνησαν καὶ δὲν περιπατοῦν μὲ λογαριασμόν ἀνθρώπινον, μόνον ἀλόγος. οὔτε μάτια ἔχουν νὰ στοχάζονται τί κάμνουν. οὔτε, αὐτία, ἔχουν, νὰ ἀκούσουν, ὅτι καλόν τοὺς ἤποῦμε. μεγάλην κατάρα, νὰ μὴν ἀκούουν, τὸ καλόν τους. καὶ ὁ Θεός, ὁ ἅγιος, νὰ τοὺς φωτίσῃ νὰ ἔχουν γνώση, νὰ ἐγνωρήσουν, νὰ κάμουν, τὸ καλόν...» (sic), γράφει ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τὸν Γεν. Προβλεπτὴν τοῦ Μορέως, τὴν 9ην Ἰανουαρίου 1699, ὅπου ἀνωτέρω, τόμ. XXI (1972), σ. 144.

Γριμάνη πρὸ διετίας, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ παπᾶ-Ἰωάννη Ἀλήμπαλη, παπᾶ Ἀνδρέας Μαγουλάς. Τὴν ἴδια ἐνορία ἤθελε νὰ ἔχη καὶ ὁ γιὸς τοῦ ἀποθανόντος παπᾶ-Ἀλήμπαλη, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ ἐπιτύχη νὰ γίνῃ διάδοχος, στὴν ἐφημεριακὴ θέση τοῦ πατέρα του «*ἔτρεξε εἰς τὸ ἐξοχότατον συνάτον εἰς τὴν Βενετίαν*», δηλαδή εἰς τὴν Βενετικὴ ἀνώτατη Ἀρχὴ τῆς Συγκλήτου. Οἱ ἐνορίτες τάχθηκαν ὑπὲρ τοῦ παπᾶ-Ανδρέα Μαγουλά ἀλλὰ καὶ ὁ Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν. Ὁ ἴδιος ἀναφέροντας πρὸς τὸν Φρ. Γριμάνη τὰ ἀνωτέρω, συμπεραίνει: «... *δύναμιν δὲν ἔχω, μόνον τὴν εἶδησιν δίδω καὶ σιωπῶ καὶ τὸ ἕτερον ἀφίνω πρῶτον εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν σοφίαν καὶ ἄκραν σας εὐσπλαγχνίαν, διὰ νὰ ὑμνεῖται καὶ δοξάζεται ὁ Θεὸς εἰς τὸν ναὸν τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου εἰρηνικῶ τῷ τρόπῳ, διότι ὁ πτωχὸς ἐτοῦτος παπᾶ-Ἀνδρέας εἶναι εἰρηνικός...*». (Βλέπε Archivio Grimani, busta 35, ff. 306^v, 307^v, 433^r- 433^v).

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐγγραφα φαίνεται ἀκόμη καθαρὰ τὸ κράτος ἐξουσίας τῶν Βενετῶν καὶ τὸ αἶσθημα ὑποτελείας καὶ ἐξάρτησης τῶν Ἱεραρχῶν ἀπὸ τὸ θέλημα τῶν ξένων κυριάρχων. Καὶ τί ἄλλως τε μπορούσαν νὰ πράξουν; Τυχὸν ἀντιδρῶντες, θὰ περιέπιπταν σὲ δυσμένεια καὶ ἐκθρόνιση ἢ ἐκτόπιση. Καὶ ἔχομεν ἀνάλογες περιπτώσεις. Δειγματοληπτικῶς καταχωρίζομε χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ *Ρέοντος Ἰακώβου Σουλούφα*, ἀντιπροσωπευτικῆς τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς.

Γράφει, λοιπόν, ἀπὸ Πραστοῦ (Λεωνιδίου) τὴν 21 Νοεμβρίου 1699 πρὸς τὸν «*ἐξοχώτατον καὶ ὑψηλότατον αὐθέντην κύριον κύριον γενεράλε τῶν ἀρμάτων τοῦ Μορέως*» στὸ Ναύπλιο, ὁ *Ρέοντος Ἰακώβος Σουλούφας*, δικαιολογούμενος διὰ τὴν καθυστερημένη ἐκτέλεση τῆς ἐντολῆς περὶ ἀπογραφῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων τῆς ἐπαρχίας του: «... *νά εἶμαι συμπαθημένος διὰ τὴν ἄρηγτα, διατί δὲν ἤβρα καλὸν γραμματικόν νά μοῦ ἐξηγήση τὴν γραφὴν τῆς προσκυνημένης σου προσταγῆς, νά καταλάβω τὴ λογῆς με προστάξης ναν τα γράψω, διατί τὰ μετάγραφα καὶ σοῦ τῆς ἔστιλα με ταῖς νόταις τον χωρίων στήν Στεμνίτζα καὶ τώρα θέλω στήλει εἰς το Ανάπλη να μου κοπιάρουν τὴν προσκυνημένην σου πρωσταγὴν νά καταλάβο καταλεπτῶς καὶ ὡς ὑπήκοος δοῦλος θέλο τρέξη ἀπὸ μοναστήρη εἰς μοναστήρη, νάν τὰ γράψω ὡς καθῶς με προστάξεις μέ κάθε πολὴν ἐπιμέλειαν ναν ταις στίλω καὶ δια τὴν μακρότητα του τόπου καὶ τοῦ χειμῶνος να ἤμαι συμπαθημένος καὶ γονυκλιῶς τὴν προσκυνῶ (ἐννοεῖται τὴν ὑψηλότητά σου), ἀσπαζόμενος τὴν ἀκραν του ἱματίου σου...*»⁹.

9. Κωνσταντίνου Ντόκου, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τὴν Β' Ἑνετοκρατίαν, εἰς «Byz. - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. XXII (1977-1984), Ἀθήναι 1985, σ. 364. Περὶ Ἰακώβου Σουλούφα, βλέπε Ἰω. Ε. Ἀναστασίου, Βιβλιογραφία τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, σ. 315-316. Β. Γ. Ἀτέση, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 150.

Παρόμοιες δυσκολίες πρὸς τὸν Ρέοντος Ἰάκωβον Σουλούφαν, φαίνεται νὰ ἀντιμετωπίζη καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Χριστιανουπόλεως, ἂν καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν γραπτῶν καταλοίπων τῶν δύο Ἱεραρχῶν, ὁ δεῦτερος, φαίνεται πλεόν γραμματισμένος τοῦ πρώτου.

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Χριστιανουπόλεως γράφει ὅτι δὲν τοῦ ἦταν σαφεῖς οἱ βενετικές ἐντολές περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς διαταγμένης ἐκκλησιαστικῆς ἀπογραφῆς καὶ ἀκόμη εἶχε νὰ ἀντιμετώπιση τὴν δυσπιστία τῶν βενετικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ὧσων ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ὑποβάλει παραστατικῶν στοιχείων ἀπογραφῆς.

Γράφει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Γενικὸν Προβλεπτὴν τῶν Ἀρμάτων Πελοποννήσου: «... πιστευσόν μοι, πῶς ἔχω τρεῖς βολές, ὅπου τὰ γράφω καὶ ὄχι πῶς δὲν κάμνω τὸν ὀρισμὸν σου, μὰ δὲν ἤξεύρω τὴν γνώμη σας, πῶς τὰ θέλετε». (βλέπε, κατωτέρω δημοσιευόμενο ἔγγραφο Δ'). Εἰς τὴν ἀπὸ 15 Ἰουλίου 1700 ἐπιστολὴν του, πρὸς τὸν ἴδιο παραλήπτη, ὁ Ἀθανάσιος γράφει: «τὰ ἔχω στελεμένα εἰς τὴν Πάτρα καὶ τὰ ἐλάβεται ἐκεῖ μέσα εἶνε καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ὑποστατικά καὶ τὰ παλαιομονάστηρα καὶ ἐκκλησίαις φθιασμένες καὶ χαλασμένες καὶ εἴτη ἄλο εἶνε εἰς τὴν ἐπαρχίαν μου, ἐκκλησίαις καὶ μοναστήρια καὶ ἀλλέως πλεόν δὲν ἐγνωρίζο νὰ τὰ γράψω καὶ πιστευσόν μοι, αὐθέντη ὑψηλώτατε, πὸς γράφω ἀλήθεια... καὶ ἂν σοῦ λέγει κανένας ψεύματα τί πτέο εἰς αὐτό;...»¹⁰.

Τότε πολλοὶ ἀπέκρυβαν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς πρόσωπα καὶ πράγματα, γιὰ λόγους σκοπιμότητος ἢ ἐπιφυλακτικότητος. Τότε π.χ. πολλὰ μοναστήρια αὐτοεξακατηρίζονταν πατριαρχικά σταυροπήγια, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀποφεύγουν τὸν ἔλεγχο τῶν ἐντόπιων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κατ' ἐπέκτασιν πολιτικῶν ἀρχῶν, πράγμα ποῦ ἐπετάθη κατὰ τὴν ἀκολουθήσασα Τουρκοκρατία, λόγω τῶν γνωστῶν προνομίων.

Ἡ ἐπιβίωση τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴν Ἁγία Μονὴ Ἀρείας - Ναυπλίου.

Στὴν βυζαντινὴ, χτισμένη ἀπὸ τὸν δωδέκατο μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, «Ἁγία Μονή» Ἀρείας - Ναυπλίου, ἐπιβιώνει σήμερα ἡ μνήμη τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου ἐπισκέπτη τῆς Napoli di Romania (τοῦ Ναυπλίου), πρωτεύουσας τότε τοῦ Regno di Morea, Ἀναστασίου Κορφονοῦ ἀπὸ τὴν Καρύταινα, μετέπειτα ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως, τοῦ θαυματουργοῦ.

Κέντρο τῆς ὅλης τιμητικῆς, ἰδίως κατὰ τὴν ἑορτὴ του (17 Μαΐου) προσκύνησης κάθε χρονιά, εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου σὲ χωριστὸ προσκυνητᾶρι

10. Βλ. Archivio di Stato di Venetia. Archivio Grimani, busta 35, f. 948'. Πρβλ. Κων. Ντόκου, ὅπου ἀνωτέρω, τόμ. XXII (1977-1964), σσ. 316-317 (Βλ. ὑποσημ.).

τῆς ἐκκλησίας τῆς Μονῆς, ἀπὸ δὲ τῆς 28ης Ἰανουαρίου 1997 παρεδόθη ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Στέφανο «εἰς χεῖρας τοῦ Μητροπολίτου Ἀργολίδος, Ἰακώβου, παρουσία καὶ τῆς ἡγουμένης τῆς Μονῆς, ἐν εὐλαβείᾳ πολλῇ καὶ ταπεινώσει», ὡς γράφεται στὸ σχετικὸ πρακτικὸ, «προσκυνητὸν καὶ γνήσιον τεμάχιον τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Χριστιανουπόλεως, πρὸς εὐλογίαν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ τῶν προσκυνητῶν καὶ αἰώνιαν τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ ἐν τριάδι ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ θαυμαστοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις Αὐτοῦ»¹¹. Εἶναι δὲ ταυτόχρονα τὰ ἱερά αὐτὰ ἐνθυμήματα τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Χριστιανουπόλεως καὶ πόλος ἔλξεως τῶν ἐγκατεστημένων στὸ Ναύπλιο Γορτυνίων καὶ Μεσσηνίων, πὺ εἶναι ἐδῶ ὀργανωμένοι, ἀπὸ χρόνια, σὲ πατριωτικὸ σύλλογο μὲ δυναμικὴ παρουσία.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ
Archivio Grimani dai servi
busta 35

Α΄.

Περίληψη: Ὁ ἅγιος Χριστιανουπόλεως Ἀθανάσιος γράφει στὶς 8 Ἰανουαρίου 1700, μεταξὺ ἄλλων, πρὸς τὸν Γενικὸ Προβλεπτὴ τῶν Ἀρμάτων τοῦ Βασιλείου τοῦ Μορέως στὸ Ναύπλιον, ὅτι «ὁ παπᾶ-Γεώργιος Πολίτης ἀπὸ τὰ Φιλιατρά» δὲν ἐπῆγε στὴν Μονὴ Μεγάλου Σπηλαίου, διὰ νὰ ἐκτελῇ τὰ διατεταγμένα ἐφημεριακά του καθήκοντα. Ὁ Ἀθανάσιος ὑποδεικνύει: νὰ εἰδοποιηθῇ ὁ «πρεβεδοῦρος» (φρούραρχος) Μεσσηνίας ἢ ὁ ρέκτορας, ὥστε νὰ καλέσουν τὸν παπᾶ-Γεώργιον νὰ ἐμφανισθῇ στὸ Νεόκαστρο (Πύλος) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ ὀδηγηθῇ ὑποχρεωτικὰ στὸ Μέγα Σπήλαιο. Στὸ αὐτὸ ἔγγραφο ὁ Ἀθανάσιος ἀναφέρει ὀνομαστικὰ τοὺς ξένους ἱερωμένους, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ ἱερομόναχοι, ὑπηρετοῦν ὡς ἐφημέριοι στὶς κατονομαζόμενες ἐνορίες. Στὴν συνέχεια ὁ Ἀθανάσιος παρακαλεῖ, νὰ ἔχη τὴν συγκατάθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ, διὰ τὴν ρύθμιση αὐτή, δηλαδὴ τὴν ἐξοικονόμηση τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων, ἕως ὅτου χειροτονήσῃ κανονικοὺς ἐγγάμους ἱερεῖς («κοσμικοὺς», ὡς τοὺς ἔλεγαν τότε), τοὺς ὁποῖους γνωρίζουμε, ἀπὸ ἄλλες πηγές, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος συστηματικὰ προετοίμαζε - κατήριζε.

11. Βλ. τὸ ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1997 πρακτικὸν παραδόσεως καὶ παραλαβῆς τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, εἰς Ἀρχεῖον τῆς «Ἁγίας Μονῆς» Ἀρείας-Ναυπλίου.

f.834^f

Τὸ ἐξοχωτάτω, καὶ ὑψιλωτάτω, αὐθέντη προβλεπτή, γενεράλε, τῶν ἀρμάτων εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Μορέως, ὑγίαν, εὐτυχίαν ἀπὸ τὸν Θεόν.

† Τὸ τιμιόν σου γράμμα ἔλαβα διὰ τὰ μοναστήρια, καὶ σταυροπύγια. καὶ ἔστιλα εἰς τὸ Λεοντάρη, διὰ τὴν Παναγία, καὶ ἰδοῦ ποῦ γράφουν, πὸς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας, τοῦ Μπούρα, δὲν τὸ ἤξεύρουν, ποτέ, νὰ εἶναι σταυροπύγιον. στέλνο καὶ τὸ ὑπογραμμά τους, διὰ νὰ πιστοθεῖς, καλιότερα, καὶ τὰ ὑποστατικά της. ἡ ἐπαρχία μου, εἶτον ἀπὸ πρότα, πτοχή καὶ τὰ μοναστήρια μικρὰ καὶ δὲν εἶτον, κανένα, σταυροπύγιον, μόνον ὁ Μονεμβασίας Σοφρόνιος, εἶτον ἀπὸ τὴν Ἄρκαδία, καὶ ὁ Χριστιανουπόλαιως, Εὐγένιος, εἶττον ἀπὸ τὴν Βρήση. καὶ ἐμάλοσαν, οἱ δύο, καὶ λέγουν πὸς νὰ ἐπύγε, ὁ Μονεμβασίας, τὸν κερὸν ἐκείνον, εἰς τὴν Μπόλι, καὶ τότες, νὰ ἔκαμε, τὸν ἅγιον Ἰωάννη, τὸ μοναστήρη, ἐν τῷ Μιγκῶ, ἀπάνο, ἀπὸ τὴν Ἄρκαδία, σταυροπύγιον. μὰ γράμμα, δὲν ἐδιαβάστη, φανερά, παρησία. καὶ θέλει νὰ εἶναι, ἀπὸ τότες, ἕως τόρα, σαράντα χρόνοι ἢ ὀλυγότερον ἢ περυσότερον, ὅς τόσο ἤξεύρο, καὶ ὡς ὀρύσης ποιήσον· ἰδοῦ, ὅπου στέλνο καὶ τὰ ὑποστατικά του. Πιστευσόν μοι, πὸς ἔχο τρεῖς βολές, ὅπου τὰ γράφο, καὶ ὄχι πὸς δὲν κάμνο, τὸν ὀρισμόν σου· μὰ δὲν ἤξεύρο, τὴν γνώμη σας, πὸς τὰ θέλετε· τὸν παπὰ Γεώργον, Πολίτη, ἀπὸ τὰ Φιλιατρά, δὲν ἐπύγε, εἰς τὸ Μέγα Σπήλεον, καὶ ἂν ἴνε ὀρισμός σου, γράψε, τὸν πρεβεδούρο τῆς Μεσένιας, ἢ τὸν ρετόρο καὶ τοῦ μηνάη καὶ πυγένη εἰς τὸ Νεόκαστρον, καὶ τὸν στέλνουν, ἂν ἴνε ὀρισμός σου· οἱ δὲ χρόνι σου εἶψαν, ἀπὸ τὸν Θεόν, πολλοὶ καὶ καλοί.

Ἄπὸ Ἄρκαδιαν αψ Ἰανουαρίος η´

† Εἰς τοὺς ὀρισμούς της. Χριστιανουπόλαιως, Ἄθανάσιος, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πᾶσης Ἄρκαδίας.

Στὴν ἀριστερὰ φᾶ διαβάζουμε τὸ ἀκόλουθο ὑστερόγραφο:

Ἐδὸ εἰς τὴν μητρόπολι εἶναι κάπιος, παπὰ Μελέτιος, ἀπὸ τὴν Κεφαλονία, μὰ δὲν εἶναι, ἀπὸ τὸ μοναστήρη· εἰς τὴν Ἄνδρῆτζενα εἶναι ὁ παπὰ Ζοσιμᾶς ψάλτης, καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν Κεφαλονία. καὶ ὁ παπὰ Γρηγόριος, ἀπὸ τὴν Καρύτενα· εἰς τὰ Κρέστενα, ὁ παπὰ Ἄνθιμος, εἶναι ἀπὸ τὴν Κύπρο· εἰς τὸ Φανάρη, ὁ παπὰ Σεραφίμ, εἶναι ἀπὸ τὴν Κρήτη· ὁ παπὰ Παρθένιος, εἰς τὴν Μαράσα, εἶνε ἀπὸ τὴν Καλύπολι, τῆς Κωνσταντινουπόλαιως· εἰς τὴν Καρύτενα ὁ παπὰ Θεοδόσιος· καὶ μὲ τὸ νὰ μίν εἶναι κοσμικοὶ ἱερεῖς, εἶναι αὐτοὶ διὰ κυβέρνισιν τὸν χριστιανόν· καὶ ἀνίνε, ὀρισμός σου, νὰ σταθοῦν ἕως ὅπου νὰ χειροτονίσομεν κοσμικοὺς καλόν· εἰ δέ, ἄς ἔχομεν ἀπόκρησιν· καὶ ὡς ὀρύσεται.

Β΄.

Περίληψη: Ὁ Χριστιανουπόλεως Ἀθανάσιος γράφει, τὴν 10 Δεκεμβρίου 1700, πρὸς τὸν Γενικὸ Προβλεπτή τῶν Ἀρμάτων τοῦ Μορέως καὶ τοῦ ὑπενθυμίζει, ὅτι πέρυσι, κατὰ τὴν αὐτοπρόσωπη ἐπίσκεψή του στὴν Ἀρκαδία (Κυπαρισσία), συγκατένευσε νὰ πηγαίνει στὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, «ὁ παπᾶ-Γεώργος ἀπὸ τὰ Φιλιατρά» διὰ νὰ κάμῃ ἐκεῖ τὸν ἐφημέριο τῆς Μονῆς. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν συνεμορφώθη ὁ παπᾶ-Γεώργος, ζητεῖ τώρα ὁ Χριστιανουπόλεως τὴν δυναμικὴ ἐπέμβαση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἔτσι, κατὰ τὸ σκεπτικὸ τοῦ Ἀθανασίου, θὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία καὶ θὰ παραδειγματισθοῦν καὶ ἄλλοι ἀπειθαρχοὶ ἱερεῖς. Παράλληλα ὁ Ἀθανάσιος εἰδοποιεῖ τὸν Γενικὸ Προβλεπτή, ὅτι τοῦ ἔστειλε, διὰ τοῦ γκουβερναδούρου Κέκερη, καλὸ μοσχάτο κρασί «ἀπὸ τὸ ἐδικόν του, δύο βαρέλες, μπότζες πενήντα» καὶ τοῦ εὐχεται: «νὰ τὸ πιῆς μὲ ὑγίαν καὶ καλὴν καρδίαν», ποῦ μᾶς θυμίζει τὸ γραφικὸ «... πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον...» (Α΄ Τιμ. δ΄, 4).

f.94ʹ

Τὸ ἐξοχωτάτω καὶ ὑψιλοτάτω αὐθέντη γενεράλε, προβλεπτή τῶν ἀρμάτων εἰς τὸ βασιλείον τοῦ Μορέως, ὑγίαν, εὐτυχίαν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Τὴν πάντιμον γραφὴν σου ἔλαβα ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον κουβερναδούρον καὶ ἐχάρικα πολλὰ τὴν καλὴν σου ὑγίαν ἂν ποτες τες (sic) Κύριος, ὁ Θεὸς πάντοτε, νὰ σᾶς τὴν χαρήση νὰ τὴν ἔχεται. μοῦ γράφης καὶ διὰ τὸ μοσχάτο καὶ ἐμένα οὔτε γραφὴν μοῦ ἔστειλε, οὔτε μοσχάτο, μόνον ἔνου ἱερομονάχου παπᾶ Μελετίου καὶ ἰδοῦ ὅπου τὸ ἔλαβε ὁ ἀφέντης κουβερναδούρος, κεκέρης, νὰ τὸ φέρῃ. τοῦ ἔδοσα καὶ δύο βαρέλες κρασί, ἀπὸ τὸν ἐδικόν μου, τὸ καλόν καὶ ἐπύραν μπότζες πενήντα. νὰ τὸ πιεῖς μὲ ὑγίαν, καὶ καλὴν καρδίαν. ἀγαποῦσα νὰ ἤθελα ἔλθῃ καὶ μοναχός μου νὰ σὲ προσκυνίσο, μὰ φοβοῦμε τὸ κρύο, νὰ μὴν μοῦ ἔλθῃ, πάλιν ἀσθένια. καὶ παρακαλὸ πολλὰ, νὰ μοῦ συγχορέσης τὸν παπᾶ Γεώργον ἀπὸ τὰ Φιλιατρά, ὅπου σὲ ἐπαρεκάλεσα, ἐπέρση, ὅταν ὄρισες εἰς τὴν Ἀρκαδία. νὰ πιγένη εἰς τὸ Μέγα Σπήλειον. εἰς τὸ μοναστήρι. ἂν ὀρήσης, νὰ τὸν στήλεις θέλεις κάμη, μέγαν, καλόν, καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοῦ λόγου του· διορθόνεται καὶ ἐκεῖνος καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἱερεῖς· καὶ ἤξευρε καλὰ πὸς καὶ ὁ πανάγαθος Θεός, τὸ ἐχαίρο-
 τουν, πὸς ἔκαμες, δικεοσύνη· καὶ ἂν ἴνε, ὀρισμός σου, ἅς γένη, αὐτό, τὸ καλόν. οἱ δὲ χρόνι, τῆς ἐξοχότη σου, εἶησαν θεόθεν, πολλοί, καὶ εὐ-
 χεῖς.

,αψ Δεκέμβριος εἰς τὰς δέκα εἰς τὸ παλαιῶ

Εἰς τοὺς ὀρισμούς της, πάντα

† ὁ Χριστιανουπόλαιος Ἀθανάσιος
 ὑπέρτυμος καὶ ἐξαρχος πάσης Ἀρκαδίας.

f.95^ν

Τὸ ἐξοχωτάτω καὶ ὑψιλοτάτω, αὐθέντη, γενεράλε, καὶ προβλεπτή, τῶν ἀρμάτων, εἰς τὸ βασιλεῖον, τοῦ Μορέως ὑγιῶς καὶ περιχαρῶς ἐγγι-
ρισθεῖη, ἀπὸ Ἄρκαδιαν.

Γ'.

Περίληψη: Ὁ βενετὸς Φρούραρχος Γαργαλιάνων. Gabriele Morosini, ἀναφέρει τὴν 31 Δεκεμβρίου 1700, πρὸς τὸν Γενικὸ Προβλεπτή, ὅτι σὲ ἐκτέ-
λεση τῆς ἀπὸ 24 Δεκεμβρίου 1700 ἐντολῆς του, στέλνει πρὸς αὐτὸν τὸν
παπᾶ-Γεώργιο Πολίτη, μὲ συνοδεία ἐνὸς βαθμοφόρου καὶ τεσσάρων δραγῶ-
νων τῆς φρουρᾶς τῶν Φιλιατρῶν.

f.81^ν

Illustrissimo et Ecc. Signor mio ...

In conformità de riveriti comandi dell' Ecc(ellenza) V(ostra) con let-
tera in data de 24 caduto ricevuta giusto sera spedisco all' ubidienza
dell' Ecc(ellenza) V(ostra) il papa Giorgio Politi scortato da un sergente et
quattro dragoni della squadra di Filiatra et con il più ossequioso rispetto
bacciando il lembo delle vesti.

Gargaliano li 31 Dicembre 1700 Hummillissimo et devotissimo ...
Gabriele Morosini

Δ'.

Περίληψη: Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Χριστιανουπόλεως Ἄθανάσιος ἐπληροφο-
ρήθη τὰ ἀνωτέρω καὶ ὅτι πλέον οἱ βενετικὲς Ἄρχες ἔχουν τὸν παπᾶ-Γεώργιο
Πολίτη «εἰς τὸ χέρι», καθὼς γράφει τὴν 29 Δεκεμβρίου 1701 πρὸς τὸν Γενικὸ
Προβλεπτή, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζητεῖ νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τὶς προφάσεις τοῦ
ιερέως, ὅτι θέλει νὰ «πανδρεύσῃ» τὸν γιό του καὶ μετὰ νὰ πηγαίη στὸ Μ.
Σπήλαιο. Κατὰ τὸν Ἄθανάσιον «τὸ παιδί του εἶναι μεγάλο καὶ τώρα δου-
λειὲς δὲν εἶναι» ἐννοεῖ μέσα στὸ χειμῶνα. Ὁ Ἄθανάσιος προτείνει νὰ ἀνα-
γκασθῇ ὁ παπᾶ-Γεώργιος νὰ πάῃ ὡς ἐφημέριος στὸ Μ. Σπήλαιο μέχρι καὶ τὴν
Λαμπρὰ (τὶς ἑορτὲς τοῦ ἐρχομένου Πάσχα) καὶ μετὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ
Φιλιατρά γιὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὶς οἰκογενειακὲς του ὑποχρεώσεις. Ζητεῖ
ἀκόμη, ὅπως ὁ ἱερεὺς νὰ μὴ ἔχη γιὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσα ἀνυπακοή ἄλλη τιμω-
ρία, παρὰ «μόνον τὸν κανόνα τοῦ μοναστηρίου», δηλαδὴ νὰ συμμερισθῇ τὸν
ἔσωτερικὸ κανονισμὸ ζωῆς τοῦ μοναστηρίου, ἐννοεῖται τοῦ Μεγάλου Σπη-

λαίου. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι γιὰ λόγους ἀβρότητας στέλνει ὁ Ἀθανάσιος στὸν βενετὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ «χελομάνες ἔξη» καὶ τοῦ εὐχεται «νά ταῖς χαρεῖς μὲ ὑγείαν».

f. 79'

Τὸ ἐξοχωτάτω καὶ ὑψιλωτάτω, αὐθέντη γενεράλε, προβλεπτὴν τῶν ἀρμάτων, εἰς τὸ βασιλείον τοῦ Μορέως, ὑγίαν, εὐτυχίαν, ἀπὸ τὸν Θεόν.

Ὁ πατὴρ Γεώργιος, Πολίτης, ἀπὸ τὰ Φιλιατρά, εἵττον κανονισμένος, ἀπὸ τὴν ἡμετέραν, ταπεινότητα, νὰ πιγένη εἰς τὸ Μέγα Σπήλεον, νὰ κάμη, πέντε χρόνους· καὶ ἔτζη ἐπρόσταξες, καὶ ἠψιλώτης σου, ἀπὸ τὸν κερὸν, ὅπου ὄρησες, εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ δὲν ἐπύγε. τόρα ἔμαθα πὸς τὸν ἔχεις εἰς τὸ χαίρη· καὶ εὐχαριστὸ πολλὰ πολλὰ τὴν ἐξοχότη σου, εἰς τὴν δικαιοσύνη, ὅπου κάμνης, καὶ ὡς ἔκαμες. ὅπου βοηθᾷς τὴν ἀδυναμίαν μας, μὲ τὴν ἐξουσίαν τῆς κάρικος. Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τὴν στερεόνη, νὰ τῆς δίδῃ ὑγίαν, εὐτυχίαν, καὶ νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἄλλο δὲ προφασίζεται· πὸς ἔχει πεδὴ, νὰ πανδρεύση, καὶ τότε νὰ πυγένη· τὸ πεδὴ του εἶνε, μεγάλω, καὶ τόρα, δουλιὲς δὲν ἦνε· καὶ ἡμπορῆ τόρα νὰ πιγένη εἰς τὸ Μέγα Σπήλεον, καὶ κάμνοντας τὴν λαμπρὰ ἂν ἴνε ὀρισμούς σου, ἃς ἔλθη, νὰ παντρεύση, τὸν υἱόν του, καὶ πάλιν, ἃς πάη ἥστερα, νὰ κάμη, τὸν διατεταγμένον κερὸν. καὶ πάλιν ὡς ὀρίσης· παρακαλὸ πολλὰ τὴν ὑψιλότιτά σου ἄλλην τιμορίαν, νὰ μὴν ἔχη, μόνον, τὸν κανόνα, τοῦ μοναστηρίου· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, νὰ σοῦ δόση ὑγίαν, εὐτυχίαν, χρόνους πολλοὺς καὶ εἴ τι ἄλλον ὀρέγεσε, καὶ ἀγαπάης. ,αψα', Δεκεμβριος κθ' εἰς τὸ παλαιόν, ἀπὸ Ἀρκαδίαν.

† Εἰς τοὺς ὀρισμούς της πάντα.

† ὁ Χριστιανουπόλαιος Ἀθανάσιος
ὑπέρτυμος, καὶ ἔξαρχος, πάσης, Ἀρκαδίας.

ἀριστερὰ ὄα: Στέλνω χελομάνες ἔξη, νὰ ταῖς χαρῆς μὲ ὑγίαν.

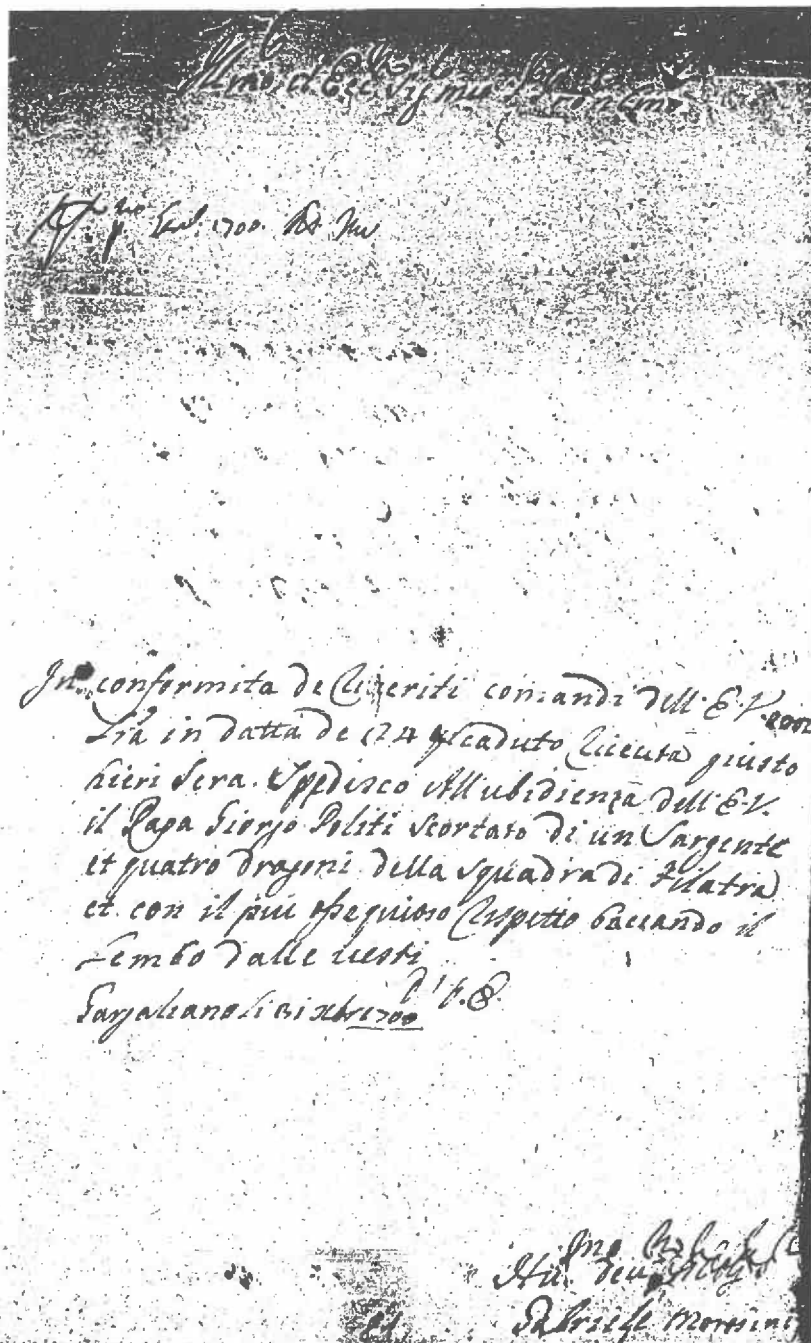
f. 80'

Τὸ ἐξοχωτάτω, καὶ ὑψιλωτάτω, αὐθέντη γενεράλε καὶ προβλεπτὴν, τῶν ἀρμάτων, εἰς τὸ βασιλείον τοῦ Μορέως. ὑγιῶς καὶ περιχαρῶς ἐγγιρισθείη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

**ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ ΑΠΟ ΑΝΩΝΥΜΟ ΝΑΥΠΛΙΩΤΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΙΝΟΠΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ
(1451)**

Ἡ εὐρύτερα γνωστή στὴν διεθνή ἐπιστημονικὴ κοινότητα σεβαστὴ μας κυρία Εὐρυδίκη Ζίζηκα-Λάππα, μᾶς παρεχώρησε τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἔγγραφο τοῦ ἔτους 1451, ὅπως ἡ ἴδια τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Βατικανοῦ (Vat. grec., 1907, φ. 290' - 291).

Ἡ κ. Λάππα, διακεκριμένη μαθήτρια τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ τῆς Σορβόννης Paul Lemerle, εἶναι διδάκτωρ τῆς Βυζαντινολογίας· ἐργάστηκε γιὰ πολλὰ χρόνια στὸ Τμῆμα χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ στὸ ἐκεῖ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀξιωμακόμενα ἔργα τῆς κ. Ζίζηκα-Λάππα εἶναι, μεταξὺ ἄλλων, οἱ ἐκδόσεις βυζαντινῶν πατριαρχικῶν καὶ αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων καὶ τελευταίως ὁ ὀγκώδης τόμος μὲ τὸν κατάλογο τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Μουσείου Μπενάκη Ἀθηνῶν (10ος -16ος αἰ.).

Ἡ κυρία Ζίζηκα-Λάππα μᾶς ἔδωσε τὸ ἐδῶ δημοσιευόμενον ἔγγραφο γιὰ τὰ «ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ» μὲ σεβασμὸ στὴ μνήμη τοῦ πατέρα της Δημητρίου Κ. Λάππα, ἐφέτου ἐπὶ πολλὰ χρόνια στὸ ἀντίστοιχο Δικαστήριον τοῦ Ναυπλίου.

Τὸ δημοσιευόμενον κείμενον, γράφεται προφανῶς ἀπὸ τὸ Ἄργος στὶς «αὐνα' μαρτίου κβ'», δηλαδὴ 22 Μαρτίου 1451, ἀπὸ ἀνώνυμο Ναυπλιώτη μὲ, ὅπως φαίνεται, ἀνεπτυγμένη προσωπικότητα· ὁ ἴδιος ἀναφέρεται μὲ πολλὴ παρρησία στὶς περιπέτειες τῆς προσωπικῆς του ζωῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης τοῦ Ναυπλίου βενετικῆς κυριαρχίας (1389-1540)¹.

Ὁ ἄτυχος αὐτὸς Ναυπλιώτης ἔπεσε, κατὰ τὰ γραφόμενά του, δύο φορές θύμα συκοφαντικῶν ἐνεργειῶν τῶν συγχρόνων του. Γιὰ πρώτη φορὰ κατη-

---

1. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, Ἀθῆναι 1950², σσ. 54 καὶ ἑπ. — Roberto Cessi, Venezia e l'acquisto di Nauplia ed Argos, "Nuovo Archivio Veneto", νέα σειρά, τόμ. XXX (1916), σσ. 147-173, 152-153.

γορήθηκε ὅτι εἶναι ὁ δράστης δολοφονικῆς ἐπιθέσεως μέσα στοῦ Ναύπλιο, τὴν 26 Ὀκτωβρίου, ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ποὺ γιορτάζονταν ἐδῶ πανηγυρικά. Σήμερα δὲν ὑπάρχει ἡ ἐκκλησία αὐτὴ στοῦ Ναύπλιο. Γνωρίζουμε ὅμως τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀπὸ τὴν βενετικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀπογραφὴ τοῦ ἔτους 1696, ὅτι «ἦτονε παλαιὰ καὶ εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Ναυπλίου ἐχάλασεν καὶ ἐπῆραν τινὲς χριστιανοὶ θέλημα ἀπὸ τοὺς Καταστιχαδόρους, καθὼς τὰ γράμματα τῶν ἀνωθεν αὐθεντῶν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνακαινίσασι τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶναι τὴν σήμερον ἀδελφάτο· ἔχει ἓνα κελλί· κάθεται ὁ ἐφημέριος καὶ εἶναι ἀπὸ τὸ παλαιὸν ἀφιερωμένο...»².

Θῦμα τῆς ἀνωτέρω ἐπιθέσεως, ποὺ προῆλθε ἀπὸ «ὄχλησιν τινάν, ἡ ὁποία ἐσυνέβη εἰς τὸ πανεγύριν τοῦ Ναυπλίου τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου», ἦτο ὁ ἐκ τῶν πανηγυριστῶν ὀνομαζόμενος Σπαθάρης (ἢ Σπαθάρος), ὁ ὁποῖος τελικὰ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λαβωματιάν του. Τὰ ἀδέλφια ὅμως τοῦ Σπαθάρη, ὑπέκυψαν σὲ πιέσεις κακῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπεστήριξαν, ὅτι δράστης εἶναι ὁ ἄτυχος Ναυπλιώτης, ὁ καὶ συντάκτης τοῦ ἐδῶ δημοσιευομένου κειμένου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν συντάκτην, στόχος τῶν ψευδομαρτύρων ἦταν τὸ σπίτι του μέσα στοῦ Ναύπλιο καὶ τὰ ζῶα καὶ ὑποστατικά του, ἔξω τοῦ οἰκισμοῦ. Μεταξὺ τῶν κατηγορῶν του φέρεται καὶ ἓνας ξένος: «διὰ τὸ ἠπί (τὸ εἰπεῖν) ἐκεῖνου τοῦ Ἁλβανίτη μὲ ἔκαμεν ὁ ποδεστάς νὰ λείπω ἀπὸ τὴν χώρα». Μὲ ἄλλους λόγους ὁ κατηγορηθεὶς ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ φρουράρχου τοῦ Ναυπλίου, προφανῶς τοῦ γνωστοῦ μας ἀπὸ ἄλλες πηγές Λουκά Μπουκάτσου ἢ κάποιου προκατόχου του, καὶ «ἐκούρσευσαν τὰ ζῶα του ἐκεῖνοι οἱ Ἁλβανίτες».

Εἶναι γνωστὴ ἡ παρουσία Ἁλβανῶν καὶ ἄλλων ξένων στοῦ Ναύπλιο, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν μάλιστα τῆς Ἀκροναυπλίας, ὅπου περιορίζονταν τὸ μεσαιωνικὸ Ναύπλιο, καὶ μετὰ τὴν δημιουργία, κατὰ τὰ πρῶτα ἑκατὸ χρόνια τῆς βενετοκρατίας (1389-1500) τῆς νέας πόλεως, μὲ τὶς γνωστὲς ὀχυρώσεις καὶ τὰ κάστρα στὴν παραθαλάσσια περιοχὴ, ὅπως ἐπεξετάθη μὲ ἐπιχωματώσεις καὶ μὲ ἄλλα τεχνικὰ ἔργα.

Τὸ ἔτος 1522 εἶχε τὸ Ναύπλιο συνολικὰ 9.431 κατοίκους καὶ ἡ ἐνδοχώρα του 3.878. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ μικρός, ὅχι διότι δὲν χωροῦσε περισσότερους ὁ ἀσφυκτικὰ ὀχυρωμένος οἰκισμὸς του, ἀλλὰ κυρίως, διότι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνα ἔχουμε τὴν διάδοχο κατάστασιν τῆς γνωστῆς δημογραφικῆς κρίσεως τοῦ ΙΔ' αἰῶνα καὶ τὸ τρομερὸ ξεκλήρι-

2. Κων. Ντόκου, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τὴν περίοδον τῆς Β' Ἑνετοκρατίας, περ. «Byzant. - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. XXI, Ἀθῆναι 1972, σ. 63.

σμα τῆς μαύρης χολέρας, πού ἐπληξε καί τὸ Ναύπλιο (1347-1348)³:

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὑπηγόρευσε τὸν ἐποικισμό διὰ μετακινήσεως πληθυσμῶν (*deportationes*), συνηθισμένο διοικητικὸ μέτρο στὶς μεσαιωνικὲς κοινωνίες. Στὸ ἴδιο πλαίσιο τοποθετεῖται ἡ παρουσία Ἑλβανῶν στὴν Ἀργοναυπλία, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε συναντοῦμε ἐγκατεστημένους ἢ περιφερόμενους σχεδὸν παντοῦ στὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ παλαιότερα. Ὁ ἐπόμενος 16ος αἰῶνας εἶναι γιὰ τὸ βενετοκρατούμενο Ναύπλιον περίοδος πληθυσμιακῆς αὔξεσης καὶ κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. Ὑπολογίζεται, ὅτι ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ τοῦ Ναυπλίου, οἱ χίλιοι μόνον ἦσαν ξένοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἑννέα χιλιάδες ντόπιοι, πού ἀποτελοῦν συνέχεια καὶ ἐπιβίωση τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ πολλὰ εἶναι τὰ τεκμήρια τῆς ἀλήθειας αὐτῆς. Οἱ ξένοι ὅμως στὸ Ναύπλιο, καὶ μάλιστα οἱ στρατοκράτες συνιστοῦν τὸ κράτος τῆς ἐξουσίας καὶ πολλὰς φορὲς τῆς βίας, ὅπως ἀντανακλᾶται στὸ ἐδῶ δημοσιευόμενον κείμενο.

Καί, γιὰ νὰ ἐπανεέλθουμε στὸν ἀδικημένο Ναυπλιώτη, διαβάζουμε στὴν συνέχεια τοῦ ἐγγράφου, ὅτι αὐτὸς διεκδικώντας τὰ ζῶα του (ἄραγε ἦσαν φορτηγὰ ζῶα ἢ ποίμνιο; δὲν διευκρινίζεται) κατέφυγε εἰς τὸν Ἀσάνην, ὁ ὁποῖος τὸν ἐφυλάκισε ἐπὶ τετράμηνον μέχρι νὰ ἐκδικασθῆ ἢ ὑπόθεσὶ του.

Τὰ παράπονα τοῦ ἀνώνυμου Ναυπλιώτη ἐπαληθεύονται καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπίσημες πηγές. Γνωρίζουμε ὅτι, στὶς 9 Ἰουλίου 1451, ἡ Βενετικὴ Σύγκλητος, ὅπως καὶ κατὰ τὸ πρόσφατο παρελθόν, ἐζήτησε μὲ εἰδικοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς δεσπότες τῆς Πελοποννήσου, Θωμᾶ καὶ Δημήτριον Παλαιολόγο, νὰ μεριμνήσουν, ὥστε νὰ περισταλοῦν οἱ ἐπιδρομὲς κατὰ τῶν βενετικῶν κτήσεων τῆς Πελοποννήσου, γιὰ τὶς ὁποῖες μάλιστα ἐκκρεμοῦσαν αἰτήματα ἀποκαταστάσεως τῶν ζημιῶν ἀπὸ τὶς σχετικὲς βιαιοπραγίες.

Ἡ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε, ὅταν νέες ἐπιθέσεις ἐγίναν ἀπὸ Ἑλληνας ἐναντίον βενετικῶν κτήσεων στὴν περιοχὴ τοῦ Ναυπλίου. Συγκεκριμένα, στὶς 10 Ἰουλίου 1451 ἡ Σύγκλητος ἐνημερώθηκε, αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ ἀντιπροσωπεῖα Ἀργείων, πού ταξίδευσε εἰδικὰ στὴν Βενετία καὶ παραπονέθηκε γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς, πού οἱ ἴδιοι ὑπέφεραν ἀπὸ τοὺς Ἑλβανοὺς καὶ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀδίκη μεταχείρισή τους ἀπὸ Ἑλληνας, πού ζητοῦσαν νὰ προσεταιρισθοῦν τοὺς ἐγκατεστημένους στὸ βενετοκρατούμενο τμῆμα τῆς περιοχῆς

3. Βλ. Βασ. Παναγιωτόπουλου, Πληθυσμὸς καὶ οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου (13ος-18ος αἰ.), Ἀθήνα 1985, σσ. 27, 44. — Μ. Λαμπρινίδου, Ἡ Ναυπλία, σσ. 78, 111, Χρ. Πατρινέλη, Οἱ Ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατὰ τὴν περίοδο 1453-1821, Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 14, 42. — Σέμνης Καρούζου, Τὸ Ναύπλιο, Ἀθήνα 1979, σσ. 28, 79. — Δ. Α. Ζακυθίνος, *Le despotat grec de Morée*, I, Paris 1933, σσ. 102, 104, 131.

Ἰαλβανούς, ἀπαιτώντας φόρο ὑποτέλειας· κατακρατοῦσαν τὰ ποιμίά τους, ἐφυλάκιζαν τοὺς κατόχους, ἀψηφώντας καὶ αὐτὸν τὸν ρέκτορα τοῦ Ἄργους⁴.

Ἐπὸ τὴν ἴδια πηγὴ τῶν Κρατικῶν Ἄρχείων τῆς Βενετίας μαθαίνουμε ὅτι ἡ Σύγκλητος ὑπεσχέθη νὰ γράψῃ στὸν δεσπότη Δημήτριο τοῦ Μυστρᾶ, ὥστε νὰ λάβῃ ὁ ἴδιος τὰ ἀναγκαῖα μέτρα. Ἡ κατάστασις ὁμως παρέμενε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ρευστὴ, μέχρι καὶ τῆς τελικῆς ἐπικράτησις τῶν Τούρκων (1460). Μετὰ μάλιστα τὸ 1453 οἱ Ἰαλβανοὶ ἐγίναν κύριοι τῆς καταστάσεως στὴν Πελοπόννησο, ἐληλατοῦσαν τὴν περιοχὴ ἐπὶ μῆνες καὶ ἐζήτησαν ἐπίμονα τὴν ἡγεμονία τῆς Χερσονήσου, ἐνῶ ἡ Βενετία ἀναγκάστηκε νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀνατολικὴ τῆς πολιτικὴ.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὴ ἀπὸ ἄλλες πηγές ἡ παρουσία τότε στὸ Ναύπλιον τῶν Ἰασάνηδων, ἐκ τῶν τελευταίων βυζαντινῶν οἰκογενειῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ οἰκογένεια Ἰασάν (Ἰασέν), βουλγαρικῆς καταγωγῆς, ἐγκατεστάθη στὴν βυζαντινὴ ἐπικράτεια, μετὰ τὸν γάμο τοῦ ἐκπτώτου βασιλιᾶ τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννη τοῦ Γ' Ἰασάν καὶ τῆς Εἰρήνης, θυγατέρας Μιχαὴλ τοῦ Γ' Παλαιολόγου.

Εἰδικότερα, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κατακουζηνοῦ (1316), ἡ διοίκησις τῆς βυζαντινῆς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου ἀνατέθηκε, ἐπὶ Φραγκοκρατίας, στὸν Ἰανδρόνικο Ἰασάνη-Παλαιολόγο. Ἐκτοτε μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰασάνηδων κατέλαβαν ἀνώτατα ἀξιώματα στὴν Βυζαντινὴ πολιτικὴ ἱεραρχία καὶ διαδραματίζουν σπουδαῖο ρόλο στὶς ὑποθέσεις τοῦ Μοριά. Ἐπώνυμους Ἰασάνηδες συναντοῦμε στὴν Κωνσταντινούπολι, τὴν Μαύρην Θάλασσαν, τὴν Ἀθήναι, τὴν Ἰμβρο, τὴν Νεάπολι, τὴν Πελοπόννησο.

Στὴν Πελοπόννησο, κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ συντάσσεται τὸ κείμενο τοῦ ἀνώνυμου Ναυπλιώτη (1451), ζοῦν, ἐκτὸς τῶν ἀδελφῶν Ἰασάνηδων-Παλαιολόγων, τοῦ Δημητρίου τελευταίου δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, διαδόχου ἀπὸ τὸ 1449 τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τελευταίου αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Θωμᾶ, δεσπότη τῆς Ἀχαΐας, ὁ Δημήτριος Ἰασάνης ἄρχοντας τοῦ Μουχλίου —πατέρας τῆς περίφημης Μουχλιώτισσας— καὶ ὁ ἀδελφός του Ματθαῖος Ἰασάνης καὶ ἄλλα πρόσωπα τῆς αὐτῆς οἰκογενείας⁵. Τὸ ἐρώτημα εἶναι σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς Ἰασάνηδες κατέφυγε ὁ ἀδικημένος Ναυπλιώτης;

4. N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, III, Paris 1902, σσ. 265-266. Πρβλ. D. A. Zakythinos, ὅπου ἀνωτέρω, σσ. 243-245.

5. Βλ. A. Bon, La Morée franque, Paris 1969, σσ. 194, 221. Πρβλ. D. A. Zakythinos, Le despotat, I, σσ. 70, 71, 99, 119. Σπ. Λάμπρου, «Νέος Ἰαλληνομνήμων» τόμ. Α' (1904), σσ. 203, 222, 429, Β' (1905) 320, ΣΤ' (1909), 512, Η' (1911), 397, 400, 404, 408. Ι' (1913), 115, 124. ΙΗ' (1924), 76, 80, 85, 87.

Ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω Δημητρίων, φαίνεται ὅτι ὁ τοῦ Μουχλίου, Δημήτριος Ἀσάνης, εἶναι καὶ ὁ παραλήπτης τῆς ἐνημερωτικῆς ἐκθεσης, ποὺ ἀποστέλλει ὁ περιπετειώδης ἀλλὰ ταλαντοῦχος γαμβρός του, μὲ τίτλο: «*Ἀμοιρούτζη τοῦ φιλοσόφου, πρὸς ἡγεμόνα Ναυπλίου Δημήτριον, περὶ τῶν ἐν Φλωρεντία συνόδῳ συμβεβηκότων*», ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει σύμπτωση γνώμης τῶν κατὰ καιροὺς ἐρευνητῶν περὶ τοῦ ποῖος ἐκ τῶν Ἀσάνηδων ἔφερε καὶ τὸν τίτλο τοῦ «*δεσπότη τοῦ Ναυπλίου*» καὶ ποῖος τοῦ τὸν ἀπέδωσε καὶ πόσοι τοῦ τὸν ἀνεγνώριζαν⁶.

Ἡ ἐποχὴ ἦταν ρευστὴ καὶ οἱ κατὰ τόπους ἄρχοντες ἀντιδικοῦν μεταξύ τους, ἐπαμφοτερίζουν, φιλονεικοῦν διὰ ἀθάίρετα καταπατούμενα κάστρα ἢ λιμάνια καὶ στρατηγικὰς θέσεις, φθάνουν μέχρις ἐμφυλίων συγκρούσεων, καλώντας μάλιστα σὲ βοήθεια ἄλλοτε τοὺς Ἐνετούς, ἄλλοτε δὲ καὶ τοὺς Τούρκους! Ὅπως δὲ ὁ τοῦ Μυστρά Δημήτριος Παλαιολόγος δὲν διακρινόταν γιὰ τὰ θρησκευτικὰ του ἐνδιαφέροντα, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Τούρκων ἠκολούθησε τὸν Σουλτάνο καὶ ἔπειτα ἀλλαξοπίστησε αὐτὸς καὶ ὁ γιὸς του. Τελικὰ ὁ ἴδιος ἀπέθανε στὴν Ἀδριανούπολη ὡς μοναχὸς (1470).

Ἐκ τῶν Ἀσάνηδων, ὁ Ματθαῖος, ποὺ προαναφέραμε, ὁ καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἄρχοντος Μουχλίου Δημητρίου Ἀσάνη, παρουσιάζει μεγάλη κινητικότητα. Εἶναι γνωστὴ ἡ δραστηριότητά του μὲ παρεμβάσεις του στὸ «πολιτικῶς γίνεσθαι» τῆς ἐποχῆς του καὶ μὲ ἀποστολὰς του ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Πελοποννήσου, ὅπου φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἐνεργοῦσε μὲ ἐξουσιοδότηση τοῦ δεσπότη τοῦ Μυστρά, συζύγου τῆς ἀδελφῆς του. Στὸ δημόσιο ἀρχεῖο τῆς Μόδενας Ἰταλίας, σώζεται ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν «*Μαρκίωνα Φερραρίας*» μὲ τὴν ὑπογραφή: «*Ματθαῖος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης καὶ γυναικάδελφος τοῦ αὐθέντου μου τοῦ δεσπότη*» καὶ μὲ ἀποτύπωμα τῆς σφραγίδος του νὰ παριστάνη δύο ἀντιμέτωπους λέοντες⁷.

6. M. Jugie, La lettre de Georges Amiroutzès au duc de Nauplie Demétrius sur le concile de Florence, «Byzantion» XIV (1939), σσ. 77, 80. Πρβλ. Ludwig Moehler, Eine bisher verlorene Schrift von Georg Amiroutzes über das Konzil von Florence, «Oriens Christianus», IX (1920), σσ. 29-35. D. A. Zakythinos, ὅπου ἀνωτέρω, σ. 258, σημ. 5. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθῆναι 1950², σσ. 65-66.

7. Σπ. Λάμπρου, Σφραγίδες τῶν τελευταίων Παλαιολόγων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς, εἰς «*Νέον Ἑλληνομνήμονα*», τόμ. Α' (1904), σσ. 429-430, καὶ τόμ. Ι (1913), 123, ΙΘ' (1925), 203. Πρβλ. D. A. Zakythinos, Le despotat, τόμ. ΙΙ, σσ. 96, 108, 110-111. Ἀπ' ὅσα πάντως γνωρίζουμε, τὸ ἐπώνυμο Ἀσάνης ἀπαντᾷ καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, ὅπως ὁ Πέτρος Ἀσάνης, φέρεται μεταξὺ τῶν καταγομένων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης, κατὰ τὰ ἔτη 1594-1646 (Arch. Coll. Greci, τόμ. Ιος, φάκ. 18. Πρβλ. μελέτη Μ. Ρούσσου-Μηλιδῶνη, εἰς τὸν παρόντα τόμον, σ. 281, σημ. 9).

Ὁ αὐτὸς Ματθαῖος Ἀσάνης ἐξετέλεσε ἐπιτυχή ἀποστολὴν στὸ Ναύπλιο (1458)· ἔλαβε βοήθεια ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς —κυριάρχους τοῦ Ναυπλίου— ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν Θωμᾶ καὶ Δημητρίου Παλαιολόγου, ὅταν ἀγωνίζονταν στὴν Κόρινθο νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν τουρκικὴ προέλαση⁸.

Ἐνδεχομένως στὸν διακινούμενο τοῦτον τοπικὸν ἄρχοντα Ματθαῖον Ἀσάνη προσέφυγε ὁ ἄγνωστος Ναυπλιώτης ἢ στὸν ἄρχοντα Μουχλίου Δημήτριο, τὸν τοπικῶς ἐγγύτερα πρὸς τὸ Ναύπλιο ἰσχυρὸ βυζαντινὸ ἄρχοντα, γνωστὸν, ὡς προαναφέραμε, καὶ ὡς «δεσπότη τοῦ Ναυπλίου». Εἶτε ὁ ἕνας εἶτε ὁ ἄλλος Ἀσάνης ἀπασχολήθηκε μὲ τὸν ἄγνωστό μας Ναυπλιώτη, γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Ἀσάνηδες ἦσαν δημόσια πρόσωπα, εὐρύτερα γνωστά, γι' αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται στὸ ἐδῶ δημοσιευόμενον ἔγγραφο παρὰ μὲ μόνον τὸ ἐπώνυμο: «ὁ Ἀσάνης», ὡς συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ σήμερα, ὅταν μιλοῦμε γιὰ πολιτικοὺς ἢ ἄλλες προσωπικότητες.

Παραμένοντας, ὅπως εἶπαμε ὑπὸ κράτησιν ὁ ἀτυχῆς Ναυπλιώτης, ἀνέμενε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δίκης. Ἡ ὑπόθεση ἐκδικάσθηκε μετὰ τέσσερις μῆνες καὶ ὁ κατηγορούμενος ἀθωώθηκε. Τοῦ δόθηκε μάλιστα «καὶ κρισιμόγραφον ἀθωωτικὸν γράμμα». Ἡ ἐφαρμοζόμενη στὸ Ναύπλιο δικονομικὴ τακτικὴ καὶ γενικώτερα ἡ ὀργάνωση καὶ ὁ τρόπος ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης στίς βενετοκρατούμενες χώρες εἶναι γνωστὴ ἀπὸ παρόμοιες δίκες, κυρίως ἀστικοῦ δικαίου, καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια⁹, μὲ γενικώτερο συμπέρασμα τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν ὅτι «ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης παραμένει σὲ σχετικὰ ὑψηλὰ ἐπίπεδα».

Τίς κατὰ καιροὺς ἀδικίες ἐπανώρθωνε ἡ κεντρικὴ ἐξουσία τῆς Βενετίας

8. Μ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία, σσ. 64-66. Πρβλ. Μ. Manoussacas, Un acte de donation à l'Église Sainte Kyriakè de Mouchli (1457), «Travaux et Mémoires», τόμ. 8 (1981), σσ. 315-319, τοῦ ἰδίου, Ὁ ποιητὴς Λεονάρδος Ντελλαπόρτας ὡς πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας εἰς Τυνησίαν, κατ' ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα (1389), εἰς «Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν», τόμ. 27 (1957), σσ. 340-368, σ. 357, ὅπου βιβλιογραφία περὶ τμηματικῆς κατακτήσεως τῆς Ἀργοναυπλίας, ἀντιφερομένης μεταξὺ Βυζαντινῶν-Βενετῶν καὶ Τούρκων. Οἱ τελευταῖοι μέχρι τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεώς των (1460) εἶχαν ἐπιχειρήσει ὀκτῶ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐπιδρομές.

9. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδη, Εἰδήσεις διὰ τὸ βενετοκρατούμενον Ναύπλιον (1440-1540), εἰς «Πελοποννησιακά», τόμ. Η' (1971), σσ. 261 καὶ ἐπ., 268 (73), 275. Σπ. Λάμπρου, Ναυπλιακὸν ἔγγραφο τοῦ οἴκου Πουλομάτη ἐν ἔτει 1509 καὶ ὁ βιβλιογράφος Μιχαὴλ Σουλιάρδος, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. ΣΤ' (1909), σσ. 274 καὶ ἐπ., 276, Μ. Ι. Μανούσακα, Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτηδων τῆς Σμύρνης (Συλλογὴ Whittall), «Μικρασιατικά Χρονικά», τόμ. Ι (1963), σσ. 13, 15 καὶ ἐπ., 18, 37, 38. Γ. Σ. Πλουμίδη, Οἱ βενετοκρατούμενες ἑλληνικὲς χώρες μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου Τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1503-1537), Ἰωάννινα 1974, σσ. 83-87 (βλέπε σ. 87 ad finem).

μέ εκδίκαση τῶν ἐφέσεων ἢ δι' εἰδικῶν ἀξιωματούχων-ἀπεσταλμένων της. Πρόβλημα ὑπῆρχε γιὰ τὶς λεγόμενες κατώτερες τάξεις τῶν πολιτῶν τῶν βενετοκρατούμενων χωρῶν καὶ κυρίως τοὺς Ἑλληνας «ποὺ αἰσθάνονταν ἐντονώτερα τὶς ἀδικίες τῶν Ἀρχῶν καὶ δὲν εἶχαν πάντα τὴν εὐχέρεια νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ δικαιώματά τους. Ἡ ἀνισότητα αὐτὴ εἶχε περισσότερο ταξικό, παρὰ φυλετικό χαρακτήρα» (Γ. Π. Πλουμίδης).

Τὴν συνέχεια τῆς ὑποθέσεως μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ ἀνώνυμου Ναυπλιώτη. Ὁ ἴδιος γράφει ὅτι, μετὰ τὴν ἀθώωσή του, θέλησε νὰ πλησιάσῃ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του καὶ τῆς «*αὐθεντίας του*» (περιουσίας του)· «*ἠθέλησα πάλε νὰ ἔλθω εἰς τόπον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, εἰς τὸ Ἄργος*», δηλαδή σὲ βενετοκρατούμενη περιοχὴ. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἦταν ὑποπτος καὶ ἀνεπιθύμητος. Διέφυγε τὴν φυλάκιση χάρις στὴν προστασία ἄρχοντος βενετσάνου, ὁ ὁποῖος τὸν ἐστέγασε στὸ σπίτι του καὶ ἐγγυήθηκε γι' αὐτόν. Ἔτσι παρέμεινε ἀμφισβητούμενος, διότι, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει: «*εἶχασι τὴν ὀρδινίαν διὰ λόγου*» (= τὴν προφορικὴν ἐντολήν) «*νὰ μὲ πιάσουν καὶ ἐγὼ ὁ ἄθλιος δὲν ἤξευρα τὸ ἐπιβουλεύμα των, ὅπου μὲ ἐπιβουλεύονταν ἀδίκως νὰ μὲ χάσουν νὰ μὲ ἐξορίσωσιν καὶ νὰ μὲ θηλακεύσουσιν (φυλακίσουν), νὰ χάσουν τὰ παιδάκια μου...*» (ἐννοεῖται ἐμένα, καὶ τὴν περιουσία μου).

Τὴν ἀφορμὴ στὴ συνέχεια ἔδωσε ὁ ἴδιος: Μίαν ἡμέραν ἦταν στὸ βενετσιάνικο διοικητήριο (τὸ παλάτιν) μὲ ἄλλους τρεῖς, τοὺς ὁποίους καὶ κατονομάζει: «*ὁ Ρετούρης, ἦτονε ὁ εἶς, Φρά-Νικολὸς ὁ ἄλλος· ἦτον δὲ καὶ ὁ κυρ-Μαρίν, λεγόμενος Κατέλος*»¹⁰. Καὶ ἐκεῖ λόγου γενομένου περὶ Ναυπλίου τοῦ εἶπαν, ἀπαντώντας στὰ παράπονά του, ὅτι τὸν ἀδίκησαν: «*ἀκόμη ἐκεῖνοι τοῦ Ναυπλίου σὲ θέλουν*» σὲ ἀναζητοῦν. Τότε, ὅπως ὁ ἴδιος διηγεῖ-

10. Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον Κατέλος ἀπαντᾶται στὸ παλαιὸ Ναύπλιον σὲ παλαιὸ ἔγγραφο ἀγοραπωλησίας, ποὺ ἔγινε ἐπάνω στὴν Ἀκροναυπλία, ὅπου τὴν 10 Ἀπριλίου 1357, ἡ Εἰρήνη, σύζυγος Ἰωάννου Ζυγομαλά ἐπώλησε στὸν, ὅπως χαρακτηρίζεται, «Φράγκο» ἀπὸ τὴ Μεσσηνίη τῆς Ἰταλίας, Γρηγόριο Κατέλο, υἱὸ τοῦ Μιχαήλ, τὸ σπίτι της, μὲ τὰ ἐκεῖ ἀκριβῶς περιγραφόμενα ὄρια τῶν ἐπώνυμων γειτόνων της. Βλ. Φερ. Γρηγοροβίου - Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1904, σσ. 738-740. Πρβλ. «Nicolachi Cathello, orator de la fidelissima communita nostra de Napoli di Romania» (27 Δεκεμβρίου 1521), εἰς G. N. Sathas, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας - Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce, Paris 1882, σ. 221. Περὶ Σπαθάρη δὲν γνωρίζω, εἰ μὴ ὅτι τὸ ἐπώνυμο Σπαθάρης ἐπιβιώνει ἀκόμη καὶ σήμερα στὴν εὐρύτερη τοῦ Ναυπλίου περιοχὴ. Πρβλ. Βησσαρίων Σπαθάρης, ἐπίσκοπος Κορώνης (Μ. Μανούσακα, εἰς «Πελοποννησιακά», τόμ. Γ' (1959), σσ. 99, 101-103, 109, 136-137, 140. Καὶ βλέπε Σπαθάρης, ἄρχων Βλαχίας, εἰς «Νέος Ἑλληνομνημῶν», τόμ. Ζ' (1910), σσ. 213, 226, 232.

ται: «ἐγὼ μετεωρίσθηκα, χωρὶς κακίας μάχος, εἶπα ὅτι χέζω τοὺς ἐκείνους τοὺς Ναυπλιώτες, αὐτοὶ δὲ τὸ μετέτρεψαν καὶ εἶπαν ὅτι χέζω τοὺς συντίχους».

Σύντιχοι ἦταν οἱ εἰδικοί κρατικοὶ ὑπάλληλοι, διετοῦς θητείας, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ Βενετία ἀσκοῦσε τὴν ἐποπτεία καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν κτήσεων - τῶν ἐπαρχιῶν τῆς, οἱ Sindici Orientis, Sindici et Inquisitori in (di) Levante εἶχαν ἔργο νὰ περιοδεύουν στὶς ἀποικίες καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κύπρου, ἐξουσιοδοτημένοι νὰ ἐξετάζουν τὴ διαγωγή τῶν ἐντεταλμένων διοικητῶν, τὴν ἀσκηση τῆς διοίκησης, τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων. Εἶχαν ἀκόμη δικαίωμα νὰ ἀναθεωροῦν τὶς δικαστικὲς ἀποφάσεις καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐτοιμότητα τοῦ στρατοῦ, τῶν κατὰ τόπους βενετικῶν φρουρῶν¹¹.

Ὅποιος ἐπομένως προσέβαλε τοὺς συντίχους ἀναθεωρητὲς καὶ ἀνακριτὲς ἦταν σὰν νὰ προσέβαλε τὴν ἀνώτατη Ἀρχὴ τῆς Βενετίας. Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ κατηγορήθηκε καὶ κατεδικάσθη, γιὰ δεύτερη φορά, ὁ ἄτυχος Ναυπλιώτης, διότι «καὶ ὁ Ρετούρης (δηλαδὴ ὁ βενετὸς ρέκτορας) τὸ ἐκατάδωσε», ἐννοεῖται τὸ περιστατικὸ, ποὺ προαναφέραμε «καὶ αὐτοὶ» (δηλαδὴ οἱ ἄλλοι παρόντες) «τὸ μαρτυροῦσιν».

Ἀποτέλεσμα τῆς δεύτερης αὐτῆς, κατὰ τὰ λεγόμενά του, κατασυκοφάντησης τοῦ ἄτυχου Ναυπλιώτη, ἦταν νὰ ζημιωθῇ «νομίσματα φ', δηλαδὴ πεντακόσια, εἴτε δι' ἐξόδα δίκης, εἴτε διὰ πρόστιμο, ποὺ τυχὸν τοῦ ἐπεβλήθη ἀπὸ τὴν ἀρμόδια curia (δικαστήριον) ἢ τὴν ὑπηρεσία τῆς βενετικῆς καγκελαρίας τοῦ Ναυπλίου, δὲν διευκρινίζεται. Παράλληλα ὁ παραπονούμενος Ναυπλιώτης τοῦ ἔτους 1451 ἐφυλακίσθη καὶ ἐξωρίσθη γιὰ δεκατέσσαρα χρόνια.

Ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρεται στὴν τελευταία κατάστασή του λεπτομερέστερα· εἶναι προφανὴς ἡ σύγχυση, μὲ τὴν ὁποία συντάσσει τὸ κείμενο διαμαρτυρίας του, τὸ ὁποῖο ἀπηχεῖ τὴν δυσάρεστα βιωμένη ψυχικὴ του κατάσταση. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τελειώνει ἀπότομα καὶ παραλείπει νὰ ὑπογράψῃ τὰ καταγγελλόμενα δεινοπαθήματά του. Προφανῶς ἐπιλέγει τὴν ἀνωνυμία ἀπὸ φόβο ἀντεκδίκησης, γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσῃ τὰ παιδιά του καὶ τὰ σημαδεύσῃ στὰ μάτια τῶν Βενετῶν κυριάρχων, ὡς τέκνα ἀντιδραστικοῦ Ναυπλιώτη. Δὲν ἀποκλείεται τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ τὸ ἔγραψε γιὰ ἐκτόνωση τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως, νὰ μὴ τὸ ἐκοινοποίησε, ὅσο ζοῦσε καὶ νὰ βρέθηκε στὸ ἀρχεῖο του καὶ ἴσως ἀργότερα κάποιος ἀρχαιοφίλος τὸ κατέστρωσε στὸ σωζόμενο κώδικα.

11. Περί συνδίκων ἐξεταστῶν, βλ. Θ. Κριμπᾶ, Ἡ Ἐνετοκρατομένη Πελοπόννησος, εἰς «Πελοποννησιακά», τόμ. Α' (1956), σσ. 315 καὶ Γεωργίου Σ. Πλουμίδη, Οἱ Βενετοκρατούμενες Ἑλληνικὲς χῶρες, σσ. 26-27.

Δέν είχα πρόσβαση στὸν κώδικα καὶ γνωρίζω τὸ κείμενο μόνον ἐκ μεταγραφῆς καὶ ἀπὸ φωτοτυπία, ποὺ μόλις ἔλαβα ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ.

Ὅπως ἴσως τὸ παλαιὸ τοῦτο κείμενο παραμένει πολὺ ἐνδιαφέρον, ὡς μία φωνὴ τοῦ παρελθόντος, ὡς ἀπόηχος τοῦ τότε κοινωνικοπολιτικοῦ κλίματος τῆς ξενοκρατίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὄλης ρευστῆς καταστάσεως, ὅπως ἐξηγήσαμε ἀνωτέρω καὶ ἡ ὁποία κατέληξε στὴν τελικὴ ἐπικράτηση τῶν Τούρκων.

Τὸ κείμενο αὐτό, χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ἀποτελεῖ βυζαντινὸ στιχουργημᾶ, ὅπως μᾶς ἐπέστησε τὴν προσοχὴ καὶ μᾶς ἐξήγησε ὁ καθηγητῆς κ. Μανοῦσος Ἰ. Μανοῦσακας, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐγένεια νὰ θεωρήσῃ τὰ ἐδῶ γραφόμενά μου. Ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς τὶς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν σεβαστὸν μου καθηγητὴν κ. Μανοῦσακᾶν καὶ γιὰ ὅσες μοῦ ἔδωσε ἐπιστημονικὲς ὑποδείξεις καὶ παραπομπές.

Παραθέτω κατωτέρω τὸ κείμενο μὲ τὸ χρονικὸ τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ ἀνώνυμου Ναυπλιώτη τοῦ ἔτους 1451, σὲ στίχους, ὅπως τὸ ἀποκατέστησε στὴν ποιητικὴ του μορφή (δεκαπεντασύλλαβοι ἀνομοιοκατάλληκτοι στίχοι) ὁ κ. Μανοῦσακας, μὲ τὴν διευκρίνηση, ὅτι κατὰ τὴν ἐκδοσὴ ἐφροντίσαμε νὰ δοθῇ ἓνα κείμενο ἀποκατεστημένο, κατὰ τὸ δυνατό, στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Ἡ ποιητικὴ ἀκριβῶς μορφή τοῦ στιχουργήματος τοῦτου τὸ καθιστᾶ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι εἶναι σπανιώτατα τὰ δημῶδη αὐτοβιογραφικὰ κείμενα καὶ μάλιστα τὰ ποιητικὰ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς¹².

Παρατηροῦμε ἀκόμη ὅτι τὸ στιχουργημᾶ τοῦτο ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος, παρὰ τὴν ἀνωνυμία του. Ἡ ἀναφορὰ του στοὺς ἄρχοντες καὶ ἡ ἐπίκληση τῆς προσοχῆς τῶν ἀναγνωστῶν θυμίζει τὴν συνήθη μορφή παρόμοιων στίχων, μὲ τοὺς ὁποῖους ἀρχίζουν μεσαιωνικὰ γνωστὰ μας στιχουργήματα¹³. Τὸ δὲ τέλος τοῦ στιχουργήματος δὲν φέρει τὴν «κάθαρσιν», τὴν λύσιν τῶν παθη-

12. Herbert Hunger, Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τοῦ Βυζαντίου, τόμ. Β', μτφρ. Κόλια-Συνέλη-Μακρῆ-Βλάσση, Μορφωτ. Ἰδρ. Ἐθν. Τραπεζῆς Ἑλλάδος, τόμ. Β', Ἀθήνα 1992, σσ. 486, 492. Πρβλ. Hans - Georg Beck - μτφρ. Νίκης Eideneier, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Δημῶδους Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1988, σσ. 63 καὶ ἐπ., 119, 184.

13. Ὅπως π.χ. «Ἄρχοντες νὰ ἤξεύρετε μικροὶ τε καὶ μεγάλοι/ Ὁ μεθυστῆς ἐξύπνησε, τρίβει τοὺς ὀφθαλμοὺς του...». Σπ. Λάμπρου, Φυσιολογικὴ διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου, «Νέος Ἑλληνομνήμων» Α' (1904), σ. 433, 441. Πρβλ. εἰς «Γαδάρου, Λύκου κι' ἄλεποῦς διήγησις φραϊά»: εἰς Gulielmus Wagner, Carmina Graeca medii aevi, Lipsiae 1873, σ. 124: «Ἄρχοντες νὰ γροικήσετε ἂν θέλετε δαμάκι / ὁ λύκος μὲ τὴν ἄλεπού πῶς ἔπιαν φαρμάκι». Καὶ «Σταθῆτε, πάλιν ἄρχοντες, νὰ σᾶς εἰπῶ τὸ τί' δα / καὶ νὰ ξενοθαυμάσετε σαρκός τε τὴν πατρίδα». Μ. Ι. Μανοῦσακᾶ,

μάτων τοῦ ἄτυχου Ναυπλιώτη. Ἡ κατάστασή του παραμένει ἐκκρεμῆς καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦτο καλὸ εἶναι νὰ συσχετισθῆ με ὅσα ἀναφέραμε ἀνωτέρω περὶ τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης στὸ βενετοκρατούμενο Ναύπλιο. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται στὴν ἀνοχή καὶ τὴν ὑπομονή. Νομίζω ὅτι οἱ ἀκροτελεύτιοι στίχοι: «καὶ εἴ τις μου πταίει, ἄρχοντες, ὁ θεὸς νὰ τότε σῶση», θέλει, κατὰ σχῆμα εὐφημισμού, νὰ πῆ: «ὁ Θεὸς νὰ κρίνῃ τὸν ὅποιον με ἔβλαψε με τὴν ἄδικο κρίση του».

Ἐνδιαφέροντα ἀκόμη εἶναι τὰ ὅσα στοιχεῖα εὐρίσκομε στὸ στιχοῦργημα τοῦτο γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς πόλης τοῦ Ναυπλίου, στὰ χρόνια τῆς πρώτης Βενετοκρατίας καὶ ἀκόμη ἀξιοπαρατήρητες εἶναι οἱ ξενικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως ἐπισημαίνονται καὶ στὸ γλωσσάριο, ποῦ ἀκολουθεῖ.

Τὴν μεγαλύτερη ὅμως σημασία ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄγνωστός μας Ναυπλιώτης εἶχε ποιητικὴ διάθεση καὶ ἔμπνευση, ὥστε νὰ μᾶς περιγράψῃ με στίχους τὴν προσωπικὴ του ἱστορία, ἀπὸ τὴν ὁποία φαίνεται καὶ ὁ βαθμὸς τῆς παιδείας του. Οἱ στίχοι του θυμίζουν παράλληλους στίχους καὶ ἐκφράσεις παρόμοιων κειμένων τῆς ἐποχῆς καὶ μαρτυροῦν γιὰ τὴν συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ στὴν ἱστορικὴ αὐτὴ γωνία τῆς γῆς, τὸ χιλιόχρονο Ναύπλιο.

Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ διακρίνῃ τοὺς ὁμαλοὺς-κανονικοὺς στίχους τοῦ κειμένου καὶ ἐκείνους, ὅπως π.χ. ὑπ' ἀριθ. 7, 19, 23, 26 οἱ ὅποιοι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθοῦν με μικρὲς παρεμβάσεις χάριν τοῦ μέτρου, με συνεκφορὰ τῶν διφθόγγων καὶ τοὺς ὑπέρμετρους - τοὺς ἀπροσάρμοστους στὰ μέτρα στίχους, π.χ. 10, 52, 66, φιλολογικὴ ἐργασία, στὴν ὁποία δὲν ὑπεισερχόμεθα, γιὰ νὰ μὴ θίξουμε τὴν ἀρχικὴ γραφὴ τοῦ συντάκτου τοῦ στιχοῦργήματος, ὅπως ἀκολουθεῖ.

[Cod. Vatic. Gr.] 1097, φ. 290' - 291

† ,αυνα' μαρτι(ίου) κβ'

- 1 (-) ἄρχοντες καὶ ἀδελφοί, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι
τοιοῦτον γράμμα οἱ μέλλοντες θεωρεῖν καὶ ἀναγιγνώσκειν
τὸ τί πρᾶγμα καὶ συμφορὰ ἐσυνέβην εἰς ἐμέναν
ὁποῦ εἰς ἄλλον χριστιανὸν τοιοῦτον μὴ συνέβη.
- 5 Ἐγὼ ἀπ' τ' Ἀνάπλιν ἤμουνα, ἤμουν ἀναπατημένος.

Ἡ ὁμιλία τοῦ νεκροῦ βασιλιᾶ, στιχοῦργημα τοῦ ΙΕ' αἰῶνα, «Ἐπιστ. Ἐπετ. Φίλος. Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τόμ. Η' (1963), σ. 303. Πρβλ. τοὺς αὐτοβιογραφικοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ Λεονάρδου Ντελλαπόρτα (†1420), ὅπου γίνεται ἐπὶ κλήση στοὺς «ἐθγενικούς, τοὺς ἄρχοντες τῆς Χώρας...» Μ. Μανούσακα, Ὁ ποιητὴς Λεονάρδος Ντελλαπόρτα, ὅπου ἀνωτέρω, σ. 347.

- Καὶ ἀπὸ ὄχλησιν τινάν, ἢ ὁποῖα ἐσυνέβη
 εἰς τὸ πανηγύριν τοῦ Ναυπλιοῦ τοῦ μέγα Δημητρίου
 ἐλαβώθηκεν ἄνθρωπος ὀνόματι Σπαθάρος
 καὶ ἀπὸ 'κεῖνο ἀπόθανεν ἐκεῖνος ὁ Σπαθάρος.
- 10 Καὶ τινὲς ὄπου μοῦ κακοθέλασιν καὶ εἶχαν σ' ἔμεν τὸν φθόνον,
 ὅπως νὰ με ἐξορίσωσιν ἀπ' τὸ ἐδικόν μου σπίτι,
 ἀνάγκασαν τοὺς ἀδελφοὺς ἐκείνου τοῦ Σπαθάρη
 νὰ εἰποῦν ὅτι ἐγὼ τὸν λάβωσα, ἔδε ἁμαρτία μεγάλη!
 Τὸ ὅποῖον, διὰ τὸ εἰπεῖν ἐκείνου τοῦ 'Αλβανίτη,
- 15 με ἔκαμαν ὁ ποδεστάς νὰ λείπω ἀπὸ τὴν χώρα.
 'Εκούρσευσαν τὰ ζῶα μου ἐκεῖνοι οἱ 'Αλβανίτες
 καὶ ἐγὼ διὰ τὰ ζῶα μου ὑπήγα εἰς τὸν 'Ασάνην.
 'Ο 'Ασάνης με περιώρισε, εἰς τὴν φυλακὴν με βάνει,
 εἰς τὴν φυλακὴν, στὰ σίδερα κακὰ περιορισμένον.
- 20 Τέσσαρας μῆνας ἔποικα ἐκεῖ περιορισμένος.
 Εἰς τὸ σκοινὶ με βάνασιν, διὰ νὰ με ἐξετάζουν.
 'Αφότις εἶδαν καθαρά ἐγὼ πταισθῆς δὲν εἶμαι,
 ὄρισαν καὶ ἀφήκαν με, ἐλευθερίαν μοῦ δίδουν,
 κρισιμόγραφον μοῦ ἔκαμαν ἀθωωτικὸν τὸ γράμμα
- 25 καὶ τρεῖς στρατιῶτες μοῦ ἔδωσαν, διὰ νὰ με συντροφεύσουν.
 'Εγὼ δέ, διὰ τὸν τόπον μου καὶ διὰ τὴν Αὐθεντιάν μου,
 ἠθέλησα πάλε νὰ ἔλθῶ εἰς τόπον τοῦ 'Αγίου Μάρκου,
 εἰς τὸ "Αργος τὸ παμπόνηρον καὶ κατεξουρισμένον,
 ὅπου, ὅταν τὸ ἐθυμήθηκα εἰς τὸ "Αργος διὰ νὰ ἔλθω,
- 30 νὰ εἶχεν ἀστράψει ἢ 'Ανατολὴ, νὰ εἶχε βροντήσει <ἢ> Δύση
 καὶ νὰ ἤθελε γένει καὶ χειμῶν ἀμέτρητος καὶ μέγας,
 ὅπου νὰ 'θελα ἐμποδισθῆ, εἰς τὸ "Αργος νὰ μὴν ἔλθω.
 'Απότες ἦλθα καὶ ἔμπηκα ἐδῶ εἰς τὸ "Αργος ἐτοῦτο,
 εἶδαν... ἀπὸ ἐκείνους, καλὸν δὲν τοὺς ἐφάνη,
- 35 ἐσκόπησαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ πάρω τὴν τιμὴν των.
 Τῆς ὥρας ὀρδιτιάσασιν, στὴν φυλακὴν με βάνουν
 ἤθελαν τὴν αὐτὴν <στιγμὴν> στὸν πύργον νὰ με βάνουν
 ἃ μὴδ' οὐ εὐρέθηκεν τινὰς ἄρχοντας Βενετσιάνος
 καὶ ἐγγυητῆς ἐστάθηκεν, στὸ σπίτι του με δέχθη
- 40 <καὶ> μῆνας δυόμιση ἤμουν μετ' αὐτὸν περιορισμένος.
 Τῆς ὥρας δὲ ὁ ποδεστάς ἔγραψε νὰ μ' ἀφήσουν,
 . . . ἦταν ὀρδινιὰ ὅπως νὰ μ' ἀδικήσουν,
 οὐδόλως δὲν με ἄφηναν ἐκ τὴν φυλακὴν νὰ ἔβγω,
 εἶχασιν δὲ τὴν ὀρδινιάν διὰ λόγον νὰ με πιάσουν
- 45 καὶ ἐγὼ ὁ ἄθλιος δὲν ἤξευρα τὸ ἐπιβούλευμά των,

- ὁποῦ μοῦ ἐπιβουλευόνταν ἀδίκως νὰ μὲ χάσουν
 [...] νὰ μὲ ἐξορίσωσιν καὶ νὰ μὲ φυλακώσουν,
 νὰ χάσουν τὰ παιδάκια μου, ἔδε ἁμαρτία μεγάλη!
 Τὸ ὁποῖον πρᾶγμα, ἄρχοντες, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι,
 50 ἀπότες ἀναθράφημεν καὶ εἶδαμεν τὸν κόσμον,
 τέτιον πρᾶγμα πούποτε κανεὶς οὐδὲν τὸ εἶδε
 οὐδὲ εἶδεν το οὐδὲ ἤκουσεν τέτιον πρᾶγμα νὰ γένει.
 Θέλω ἐδῶ νὰ σᾶς εἰπῶ τι ἔναι ὁποῦ μοῦ συνέβη:
 Μίαν ἡμέραν εἴμεσθεν μέσα εἰς τὸ παλάτιν,
 55 οἱ τέσσαροί μας εἴμεσθεν, ἄλλος κανεὶς δὲν ἦτον:
 Ρετούρης ἦτονε ὁ εἷς, φρὰ Νικολὸς ὁ ἄλλος
 ἦταν δὲ καὶ ὁ κῆρ Μαρίν, λεγόμενος Κατέλος,
 ἦμουν καὶ ἐγὼ ὁ ἄθλιος, ὁ βαριομοιρασμένος.
 Ἐκεῖ ἐκαταναφέρναμε τινὰ ἐκ τὰ διαβασμένα.
 60 Καὶ μέσα εἰς τοῦτο ἄρχοντες εἶπαν διὰ τ' Ἐνάπλιν
 καὶ ἐγὼ ἐπαρεπονόμενα τὸ πῶς μὲ ἀδικῆσαν.
 Καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς ἐκείνους τοῦτον τὸν λόγον λέγει:
 «Ἐκὼμὴ ἐκεῖνοι τοῦ Ναυπλίου σὲ θέλουν συντιχάρη».
 Καὶ ἐγὼ μετεωρίσθηκα, χωρὶς κακίας μάχος,
 65 <καὶ> εἶπα ὅτι χέζω τοὺς ἐκείνους τοὺς Ναυπλιῶτες,
 αὐτοὶ δὲ τὸ μετᾴτρεψαν καὶ εἶπαν ὅτι χέζω τοὺς συντίχους
 καὶ ὁ Ρετούρης τὸ ἐκατάδωσε καὶ αὐτοὶ τὸ μαρτυροῦσιν
 καὶ μέναν ἐξημιώσασιν δουκάτα πεντακόσια
 Στὴν φυλακὴν μὲ βάνασιν, στὸν πύργον ἀποκάτω,
 70 ἐκ τὸν τόπον μὲ ἐξώρισαν χρόνους δεκατεσσάρους
 καὶ δὲν ἀφήνουν νὰ μὲ ἰδοῦν ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μου.
 Κάθε βράδου μὲ φυλάγουσιν τέσσερις μπαργιζένοι
 ὄλην τὴν μέραν εἶμαι μοναχὸς καὶ ὁ Θεὸς νὰ μὲ βοηθήσῃ
 75 καὶ εἴ τις μοῦ πταίει, ἄρχοντες, ὁ Θεὸς νὰ τότε σώσῃ.

ΚΡΙΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

2 ... τοιοῦτον γράμμα post ἀναγιγνώσκειν transposuit cod. || 3 συμφορὰ nos: —ράν cod. || 4 post ἄλλον ἄλλο τινα cod. quod delevimus || 5 ἀπ' nos: ἀπὸ cod. || 11 ἀπ' nos: ἀπὸ cod. || 13 ante ἐγὼ add. ὅτι cod. quod delevi || λάβωσα nos: ἐλάβωσα cod. || 19 στά nos: εἰς τὰ cod. || 22 ante ἐγὼ add. ὅτι cod. quod delevi || 24 ante κρισιμόγραφον add. καὶ cod. quod delevi || 34 ... || ἀπότες nos: ἀφότις cod. || 37 στιγμὴν add. || 40 διόμιση nos: δύο ἤμιση cod. || 47 ... : φυλάκωσαν nos: θηλακεύσουν cod. ||

Α΄. ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ

Ἅγιος Μάρκος 27: Βενετικὴ ἐπικράτεια (στὴν Πελοπόννησο)

Ἄλβανίτης (ὁ) 14, 16 (-τες): Ἄλβανός

Ἐνάπλιν (τὸ) 5: Ναύπλιο

Ἐργος (τὸ) 28, 29, 32, 33

Ἐσάνης 17, 18 (Ματθαῖος;)

Βενετσιάνος 38: ὑπήκοος Βενετὸς

Δημήτριος μέγας 7: ἄγ. Δημήτριος

Κατέλος Μαριν 57

Ναυπιῶτες 65

Νικολὸς φρά, 56: καθολικὸς μοναχὸς

Ποδεστάς 15, 41: Βενετὸς ἀξιωματοῦχος (podestà)

Πύργος (ὁ) 37, 63: φυλακὴ τοῦ Πύργου (Ἐκροναυπλίας ἢ τῆς «Λάρισσας» τοῦ Ἐργους;)

Ρετούρης (ὁ) 56, 67: Rettore: Βενετὸς διοικητὴς

Σπαθάρος (ἐπών.) 8, 9, 12

σύντιχοι 66. sindici: Βενετοὶ ἐπιθεωρητὲς τοῦ Δημοσίου

Β'. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ἄθωοτικὸν (γράμμα) 24: ἄθωοτικὴ ἀπόφαση

ἄμαρτία (ἡ) 13, 48

ἀναπαημένος 5: ἡσυχος, ἀδιατάρακτος

ἀπότες 50: ἀφότου

ἄρχοντες 1, 49, 75

Αὔθεντία (ἡ): τὸ βενετικὸ κράτος

βαριομοιρασμένος 58: κακότυχος, μὲ βαρεῖα μοῖρα

διὰ λόγον 44: ἀμέσως (ἰταλ. de logo?)

διαβασμένο 59: περασμένο, συμβάν

δουκάτο (τὸ) 68: βενετικὸ νόμισμα)

ἐγγυητὴς (ὁ) 39:

ἔδε 13, 48: κοίταξε (ἰδοῦ)

εἶπεῖ (τὸ) 14: λόγος, μαρτυρία.

ἔναι 53: εἶναι

ἐξετάζω 21: ἀνακρίνω (μὲ βασανιστήρια)

ἐπιβούλευμα (τὸ) 46: ἐπιβουλή

ἐπιβουλεύω 46: σχεδιάζω ἐπιβουλή

ἔποικα 20: ἔκαμα, διετέλεσα

ζημιώνω 68: καταδικάζω σὲ πληρωμὴ

κακοθέλω 10: μισῶ

καταφέρνω, 59: συζητῶ κάτι || καταφέρομαι

κατεξουρισμένος, 38: παρηκμασμένος (ἔξωρος, ἔξουρος)

- κουρσεύω, 16: λεηλατῶ
 κρισιμόγραφον (τὸ), 24: δικαστικὴ ἀπόφαση (κρίσις, κριτήριον)
 λαβάνομαι, 8 - -νω, 13: τραυματίζομαι
 μάχος (τὸ), 64: ἐξαψη, διάθεση
 μετατρέπω, 66: διαστρέφω
 μετεωρίζομαι, 64: ἀντιδρῶ
 μπαργιζένος, 72: Μπαρτζένος - Μπαργιζένος, ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὸ Μπάρτζελη (σήμερα Μυρώνια) τοῦ Φαναρίου (σήμερα Ὁλυμπίας). Πρβλ. Βενετικὲς ἀπογραφές (± 1700)
 βλέπε καὶ barguineur (ἐδῶ μπαργιζένοι = ἀπροσδιόριστοι (στρατιῶτες);
 ὀρδινιά (ἡ), 42, 44: διαταγὴ
 ὀρδινιάζω, 36: διατάσσω
 ὄχλησις (ἡ), 6: ταραχὴ, ἀνωμαλία
 παλάτι (τὸ), 54: μέγαρο
 πανηγύριν, 7: πανηγύρι
 πιάνω, 44: συλλαμβάνω
 περιορίζω, 18: κρατῶ, φυλακίζω
 περιορισμένος, 19, 20, 40: φυλακισμένος
 πούποτε, 51: πουθενά
 σίδερα (τὰ), 19: ἀλυσίδες κρατουμένων
 σκοινί (τὸ), 21: εἶδος βασανισμοῦ
 σκοπῶ, 35: ὑποψιάζομαι
 στρατιώτης, 25: φρουρὸς
 συντιχάρης, 63: σύνδικος
 σύντιχος, 66: βλ. σύντικος
 συντροφεύω, 25: φρουρῶ, ἐπιβλέπω
 σώζω, 75: τιμωρῶ
 φυλακῶνω, 47: φυλακίζω
 χάνω, 46, 48 (μτβ.): ἀφανίζω, καταστρέφω
 χέζω, 65, 66: ὅπως καὶ σήμερα
 (τῆς) ὄρας, 36: ἀμέσως

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΦΟΡΕΩΝ

Οι μουσικές, φιλολογικές, επιστημονικές, κοινωνικές και άλλες εκδηλώσεις επραγματοποιήθηκαν οι περισσότερες στο *Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Ναυπλίου*. Στην ίδια αίθουσα φιλοξενήθηκαν και παρόμοιες εκδηλώσεις άλλων φορέων. Άλλα πολιτιστικά δρώμενα έγιναν σε άλλους χώρους τους οποίους και μνημονεύομε στην αντίστοιχη κατά περίπτωση εκδήλωση.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1996

21.1.96 - του Συλλόγου «*Ο Παλαμής*»

26.1.96 - Εκδήλωση του Δήμου Ναυπλιέων με ομιλητή τον *Δ. Αβραμόπουλο*, Δήμαρχο Αθηνών και με θέμα την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

28.1.96 - Του Συλλόγου Αρκάδων Ναυπλίας, κόψιμο της Πρωτοχρονιάτικης βασιλόπιττας και ταυτόχρονα βράβευση από το Δήμαρχο Ναυπλιέων, *Κώστα Θ. Χαραμή*, των διακριθέντων μαθητών.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1996

3.2.96 - Διάλεξη του καθηγητού Ιστορία της Τέχνης *Χρυσάνθου Χρήστου*, Ακαδημαϊκού, με θέμα: «*Γιώργος Βακαλό. Μια ποιητική ερμηνεία του φυσικού χώρου της οπτικής πραγματικότητας*» παρουσία της χήρας *Γ. Βακαλό*, η οποία και προσέφερε στον Δήμο ζωγραφικό πίνακα από τα κατάλοιπα του συζύγου της.

17.2.96 - Εφιλοξενήθη ο χορός των Προσκόπων Ναυπλίου.

20.2.96 - Ομιλία του *Δ. Τσοβόλα*, προέδρου του Δημοκρατικού Πολιτικού Κινήματος (ΔΗΚΙ).

23.2.96 - Παιδικός Αποκριάτικος χορός του Δήμου Ναυπλιέων.

29.2.96 - Διάλεξη του *Αναστασίου Αθανασίου*, άν. Καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, μέ θέμα: «*Σχολείο - Οικογένεια*».

ΜΑΡΤΙΟΣ 1996

9.3.96 - Αναπλιώτικο Καρναβάλι 1996.

10.3.96 - Φιλοξενία εκδήλωσης του Συλλόγου «*Ο Παλαμής*».

11.3.96 - Συνεδρίαση Νομαρχιακής Επιτροπής Αργολίδας για θέματα ισότητας.

29.3.96 - Έκθεση Ζωγραφικής Γερμανών καλλιτεχνών στην Δημοτική Πινακοθήκη.

31.3.96 - Διάλεξη του προέδρου του πολιτικού κινήματος του Συνασπισμού *Νίκου Κωνσταντόπουλου*, που διοργάνωσε ο Σύλλογος «Ο Παλαμίδης».

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1996

1.4.96 - Εκδήλωση του Ελληνογαλικού Συλλόγου στο Δημοτικό Θέατρο «Τριανόν».

1.4.96 - Εκδήλωση του Δήμου για τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

10.4.96 - Έκθεση Ζωγραφικής στην Δημοτική Πινακοθήκη υπό *Νικολάου Μπλιάτκα*.

ΜΑΪΟΣ 1996

11.5.96 - Εκδήλωση του Ινστιτούτου Ερευνών.

12.5.96 - Διάλεξη από τον Σύλλογο «*Ο Παλαμίδης*» με ομιλητή τον *Λεωνίδα Κύρκο* και θέμα: «Η Ελλάδα στην προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

19.5.96 - Με διοργάνωση του Δήμου Ναυπλιέων εκδήλωση φιλολογική για τον Ναυπλιώτη ποιητή *Νίκο Καρούζο* και αποκαλυπτήρια της προτομής του, με ομιλητές τὸν *Πάνο Λιαλιάτση* και την *Ελισσάβετ Λαλουδάκη*.

23.5.96 - Εκδήλωση του Συλλόγου Κοινωνικών Λειτουργών Αργολίδας.

25.5.96 - Εφίλοξενήθη στο Δημοτικό Θέατρο «Τριανόν» μεταξύ 25-29 Μαΐου 1996 το Παγκόσμιο Συνέδριο Βιολογίας.

28.5.96 - Εφίλοξενήθη στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου το 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εδαφολογίας.

ΙΟΥΝΙΟΣ 1996

1.6.96 - Με διοργάνωση του Δήμου, μουσικές εκδηλώσεις της Λυρικής Σκηνής Αθηνών στο δημοτικό Θέατρο «Τριανόν» (1-2 Ιουνίου 1996).

8.6.96 - Εφίλοξενήθη εκδήλωση του Συλλόγου Αθλητικών Επιστημόνων.

11.6.96 - Ομοίως παιδική εορτή του Κέντρου Νεότητας του Δήμου Ναυπλιέων.

14.6.96 - Ομοίως εκδήλωση του Ιατρικού Συλλόγου

15.6.96 - Εφίλοξενήθη εκδήλωση της «*Μουσικής Σχολής Ναυπλίου*». Παράλληλα έγινε έναρξη του μουσικού *Φεστιβάλ Ναυπλίου* με διαδοχικούς τόπους μουσικών εκτελέσεων, υπό τον συντονισμό του Δήμου: το Πνευματι-

κό Κέντρο, το «Τριανόν», την πλατεία Αγίου Γεωργίου, το Παλαμήδι.

30.6.96 - Παράσταση του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος στο Θεατράκι του ΟΣΕ.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1996

1.7.96 - Έκθεση Ζωγραφικής του *Γιάννη Αλεξάκη* στην Δημοτική Πινακοθήκη.

6.7.97 - Ο δικηγορικός Σύλλογος Ναυπλίου εόρτασε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου με κύριο ομιλητή τον δικηγόρο *Θεοδόση Κωστούρο* «*Τα 160 χρόνια λειτουργίας του Εφετείου Ναυπλίου*».

20.7.96 - Συναυλία της Δημοτικής Χορωδίας Ναυπλίου υπό την διεύθυνση του αρχιμουσικού *Βασίλη Χαραμή* στην πλατεία του Μητροπολιτικού Ναού του Αγίου Γεωργίου Ναυπλίου.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1996

17.8.96 - Εφιλοξενήθη στο Πνευματικό Κέντρο Ναυπλίου εκδήλωση του γειτονικού Δήμου Μηδέας με ομιλητή τον λόγιο εφημέριο της Ελληνικής παροικίας του Λονδίνου, πρωτοπρεσβύτερο *Αναστάσιο Σαλαπάτα* για τον «*Ρόλο της Ορθοδοξίας στην Ενωμένη Ευρώπη*».

18.8.96 - Απολογισμός Δημάρχου στο υπαίθριο Θεατράκι του ΟΣΕ.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1996

8.9.96 - Θεατρική παράσταση από το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα στο θεατράκι του ΟΣΕ.

21.9.96 - Ατομική Έκθεση Ζωγραφικής του *Ρήγα Ρηγόπουλου* στην Δημοτική Πινακοθήκη (21-30 Σεπτεμβρίου 1996).

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1996

12.10.96 - Με διοργάνωση του Συλλόγου «Παλαμήδης» έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου εκτέλεση του «*Άξιον εστί*» του Μίκη Θεοδωράκη από την Δημοτική Χορωδία, υπό την διεύθυνση του χοράρχου *Βασίλη Χαραμή*.

17.10.96 - Ημερίδα εκπαιδευτικού σεμιναρίου.

23.10.96 - Εφιλοξενήθη στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου η Νομαρχιακή Συνέλευση του «*Συνασπισμού*».

25.10.96 - Μαθητές και καθηγητές των Λυκείων του Ναυπλίου, γιόρτασαν στο Πνευματικό Κέντρο την Εθνική επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940.

27.10.96 - Φιλοξενία στον αυτό χώρο εκδήλωσης του Συλλόγου «Παλαμήδης»

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996

2.11.96 - Εκδήλωση του Μορφωτικού Συλλόγου της γειτονικής Νέας Κίου.

15.11.96 - Το 1ο και 2ο Λύκειο του Ναυπλίου γιόρτασε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου την επέτειο της 17ης Νοέμβρη 1973.

23.11.96 - Με διοργάνωση του συλλόγου «Παλαμηδης» εορταστική εκδήλωση σε ανάμνηση «της αλώσεως του Παλαμηδίου» (27 Νοεμβρίου 1822).

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1996

7.12.96 - Σε συνεργασία του Δήμου Ναυπλιέων με τον Ναυπλιώτη πρόεδρο της Εθνικής Πινακοθήκης, *Απόστολο Πλ. Μπότσο*, πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, διάλεξε από τον Ακαδημαϊκό και καθηγητή *Χρυσανθο Χρήστου*, τεχνοκριτικό μέλος της Εθνικής Πινακοθήκης.

20.12.96 - Χριστουγεννιάτικη γιορτή, στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, από το Ιδιωτικό Σχολείο Κουτρομπή.

21.12.96 - Ατομική Έκθεση Ζωγραφικής του *Γιάννη Μπόμπου* (21 Δεκεμβρίου 1996 - 7 Ιανουαρίου 1997) στην Δημοτική Πινακοθήκη.

22.12.96 - Φιλοξενία στο Πνευματικό Κέντρο εκδήλωσης του Παιδικού Σταθμού «Παλατάκι».

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ 1997

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1997

6.1.97 - Συναυλία στο Δημοτικό Θέατρο «*Τριανόν*» της Αμερικάνικης Ορχήστρας «*Monadnock Chorus*» με συνεργασία της ΔΕΠΙΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων.

12.1.97 - Βράβευση από το Δήμαρχο Ναυπλιέων, *Κώστα Θ. Χαραμή*, διακριθέντων μαθητών των σχολείων της πόλεως.

19.1.97 - Από την ΔΕΠΙΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων ρεσιτάλ κιθάρας στο «*Τριανόν*» με τον καλλιτέχνη *Κ. Κόλλια*.

25.1.97 - Γιορτή της βασιλόπιτας στο Πνευματικό Κέντρο από την «*International Life*».

26.1.97 - Συναυλία μαθητών του «*Μουσικού Ωδείου*» Ναυπλίου της κ. *Μαίρης Αθαν. Λούμου* και των συνεργατών της.

27.1.97 - Εορταστική συγκέντρωση και κοπή της Πρωτοχρονιάτικης πίτας του Δήμου Ναυπλιέων.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1997

1.2.97 - Φιλοτελική Έκθεση Θρησκευτικού Γραμματοσήμου (1-8 Φεβρουαρίου 1997) στο Πνευματικό Κέντρο, με συνεργασία των ΕΛ-ΤΑ και του Δήμου Ναυπλιέων.

8.2.97 - Διάλεξη για τα 100 χρόνια από τον θάνατο του *Χαρίλαου Τρικούπη*, με διοργάνωση της ΔΕΠΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων και με ομιλητές την *Καίτη Αρώνη-Τσίχλη*, τον *Άλκη Ρήγο*, την *Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου*.

9.2.97 - Με την ίδια διοργάνωση, παράσταση του Παιδικού Θεάτρου, με θέμα «*Τι όμορφος θα ήταν ο κόσμος αν...*»

13.2.97 - Στην Δημοτική Πινακοθήκη, από 13-18 Φεβρουαρίου 1997, έκθεση δασκάλων - ζωγράφων

15.2.97 - Στο Δημοτικό Θέατρο «*Τριανόν*» κονσέρτο της διεθνούς φήμης πανίστριας *Ελένης Μπουζάλα*.

16.2.97 - Σε συνεργασία Δήμου - ΔΕΠΑΝ, φιλολογικό μνημόσυνο στο «*Τριανόν*» με την συμπλήρωση δεκαετίας από τον θάνατον του Ναυπλιώτη ποιητή-φαρμακοποιού, *Θεοδώρου Κωστούρου*, με ομιλητές τους *Πάνο Λιαλιάτση* και *Γιώργο Πατρινιό*.

23.2.97 - Στην Καραθώνα - Ναυπλίου. Πανελλήνιο Πρωτάθλημα ανώμαλου δρόμου.

27.2.97 - Από 27 Φεβρουαρίου - 1 Μαρτίου 1997, στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, έκθεση Χειροτεχνίας του Περιοδικού «*Πρακτική*».

ΜΑΡΤΙΟΣ 1997

7.3.97 - Παιδικός αποκριάτικος χορός του Δήμου Ναυπλιέων.

9.3.97 - Το γνωστό «*Αναπλιώτικο Καρναβάλι*» 1997.

15.3.97 - Με πρωτοβουλία της ΔΕΠΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων, διάλεξη του *Ανδρέα Δημητρόπουλου*, καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και θέμα: «*Ο ενεργός πολίτης*».

15.3.97 - Διημερίδα (και 16.3.97) με συνεργασία του Δήμου, στο «*Τριανόν*» του Νομαρχιακού Νοσοκομείου Ναυπλίου.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1997

4.4.97 - Στο Πνευματικό Κέντρο και με συνεργασία του Δήμου Ναυπλιέων θεατρική παράσταση του Ναυπλιώτη ηθοποιού *Βαγγέλη Καζάν*.

12.4.97 - Με συνεργασία: Ι. Μητροπόλεως και Νομαρχίας Αργολίδας - Δήμου Ναυπλιέων - Δικηγορικού Συλλόγου Ναυπλίου και της Εγκληματολογικής Εταιρείας επραγματοποιήθη στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου ημερίδα με θέμα: «*Πρόληψη της εγκληματικότητας και θυματολογία*» και με

ομιλητές τους *Ε. Ανδριανάκη, Ν. Πετροπουλάκη, Π. Χριστινάκη, Α. Φάκο, Δ. Βάλληνδρα, Ο Περίδη, Δ. Στεργιόπουλο.*

ΜΑΪΟΣ 1997

3.5.97 - Με οργάνωση του Δήμου Ναυπλιέων έγινε στην Δημοτική Πινακοθήκη, μεταξύ 3-10 Μαΐου 1997, έκθεση για το Πολεμικό μας Ναυτικό με θέμα: «*Οι αγώνες του Έλληνα Ναυμάχου.*»

10.5.97 - Για την «ημέρα της Ευρώπης» (9 Μαΐου), ομιλία του Ναυπλιώτη καθηγητή *Στέλιου Εύ. Περράκη*, με θέμα: «*Η πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τον 21ο αιώνα και η θέση της Ελλάδας σ' αυτήν. Προβλήματα και προοπτικές.*»

14.5.97 - Συμμετοχή του Δήμου Ναυπλιέων στο Τουριστικό Πρόγραμμα «*Thalassa forum '97*» (Ζάππειο Μέγαρο - Αθηνών, 14-15 Μαΐου 1997).

28.5.97 - Συμμετοχή του Δήμου Ναυπλιέων στην έκθεση «*Αργολίδα '97*» που διοργανώθηκε από το Βιομηχανικό Επιμελητήριο (25 Μαΐου - 1 Ιουνίου 1997).

29.5.97 - Στο Πνευματικό Κέντρο με συνεργασία Δήμου Ναυπλιέων και του Συλλόγου Ναυπλίου των Φίλων Βυζαντινής και Παραδοσιακής Μουσικής «*Ελληνικοί Αντίλαλοι*» εκδήλωση μνήμης για την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453), υπό την διεύθυνση του χοράρχη *Κωστάκη Ρούτουλα.*

31.5.97 - Με συνεργασία του Δήμου Ναυπλιέων και Γαλλικού Ινστιτούτου Ναυπλίου έγινε στο «*Τριανόν*» φιλολογική εκδήλωση - αφιέρωμα στον *Νίκο Καζαντζάκη* για τα 40 χρόνια από τον θάνατό του, με ομιλήτρια την *Αθηνά Βουγιούκα* και απαγγελίες από τους *Γ. Μιχαλόπουλο* και *Ειρήνη Μαρκοπούλου.*

ΙΟΥΝΙΟΣ 1997

13.6.97 - Ο Δήμος Ναυπλίου παρουσίασε και εφέτος το *Ballantines Piano* — **6ο Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου**, από 16-22 Ιουνίου 1997 στο Παλαμήδιτο Μπούρτζι - το Τριανόν - την πλατεία Αγίου Γεωργίου, κάτω από το φεγγαρόλουστο Ναυπλιώτικο ουρανό με πολλούς μουσικούς ήχους και αρμονία.

28.6.96 - Παράσταση από το «*Εργαστήρι Ελληνικού Χορού*» με παραδοσιακούς χορούς στο Θεατράκι του Πάρκου του ΟΣΕ.

30.6.97 - Στον ίδιο χώρο γυμναστικές επιδείξεις του Γυμναστηρίου «*Βιορυθμός.*»

ΙΟΥΛΙΟΣ 1997

1.7.97 - Συναυλία του *Νίκου Μακεδόνα* στο Εθνικό Στάδιο Ναυπλίου, με συνεργασία της ΔΕΠΙΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων, για τα 33 χρόνια καλλιτε-

χνικής δημιουργίας του *Λευτέρη Παπαδόπουλου* και με τραγούδια του ίδιου του συνθέτη.

10.7.97 - μέχρι 12 Ιουλίου 1997, διεθνές Συνέδριο στο «Τριανόν», με διοργάνωση της Διεθνούς Ένωσης Αθλητικού Δικαίου και του Δήμου Ναυπλιέων και θέμα: «*Αθλητική δραστηριότητα - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Δίκαιο και Διεθνείς Προεκτάσεις*».

13.7.97 - Στην Δημοτική Πινακοθήκη Ναυπλίου, ατομική έκθεση μεταξύ 13-23 Ιουλίου 1997, τής *Κωνσταντίνας Κώτσιου-Πετρέλλη*.

19.7.97 - Συναυλία, στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου Ναυπλίου, με την Δημοτική Φιλαρμονική και την Ναυπλιακή Χορωδία, υπό την διεύθυνση του Αρχιμουσικού *Βασίλη Χαραμή* και βράβευση των παλαιάμαχων μουσικών της Δημοτικής Φιλαρμονικής από τον Δήμαρχο *Κώστα Θ. Χαραμή*.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1997

1.8.97 - Έκθεση βιβλίου από 1-17 Αυγούστου 1997, στην μεγάλη έκταση της παραλίας Ναυπλίου.

5.8.97 - Έκθεση ψηφιδωτών του *Σταύρου Κουτρομπή*, μεταξύ 5-15 Αυγούστου 1997, στην Πινακοθήκη του Δήμου.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1997

12.9.97 - Πολιτική συγκέντρωση στο «Τριανόν» του πολιτικού κόμματος τής «Νέας Δημοκρατίας».

18.9.97 - Ατομική Έκθεση Ζωγραφικής του *Ηλία Μαδεμλή*, στην Δημοτική Πινακοθήκη μεταξύ 18-29 Σεπτεμβρίου 1997.

24.9.97 - Με συμμετοχή και χρηματική χορηγία του Δήμου Ναυπλιέων, τηλεμαραθώνιος του *Mega Channel* για συμπαραστάση των παιδιών με νοητική καθυστέρηση.

26-28.9.97 - Με χορηγία του Υπουργείου Πολιτισμού, υπό την αιγίδα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αργολίδας και με την συνεργασία του Δήμου Ναυπλιέων, της Ρωσικής Πρεσβείας, του Οργανισμού ΕΛ-ΤΑ, του Κέντρου Ευρωπ. Μελετών Ιω. Καποδίστριας, του Πνευματ. Ιδρύματος του Δήμου Ναυπλίου Ιω. Καποδίστριας, του Συλλόγου Φίλων της Μουσικής έγινε στο «Ξενία Palace» Ναυπλίου επιστημονικό συμπόσιο με θέμα: «*Ιωάννης Καποδίστριας 170 χρόνια μετά (1827-1997)*».

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1997

1.10.97 - Έκθεση Αγιογραφίας του *Αναστασίου Ράντοβιτς*, μεταξύ 1-13 Οκτωβρίου 1997, στην Δημοτική Πινακοθήκη.

4.10.97 - Με οργανωτική μέριμνα της ΔΕΠΙΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων πραγματοποιήθηκε συναυλία μουσικής δωματίου, με τις καλλιτέχνιδες: *Κατερίνα Τσέντζ* (φλάουτο) και *Χαρά Ιακωβίδου* (πιάνο).

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1997

2.11.97 - Στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, από τον Σύλλογο «*Αλληλεγγύη*», συζήτηση γιατρών του Συλλόγου με θέμα «*Γυναικολογικός καρκίνος*».

18.11.97 - Στον ίδιο χώρο παράσταση Παιδικού Θεάτρου για τους μαθητές των Δημοτικών Σχολείων της πόλης.

30.11.97 - Εορταστικές εκδηλώσεις για την επέτειο άλωσης του Παλαμηδίου (27 Νοεμβρίου 1822) - Κατάθεσις στεφάνων στον ανδριάντα του πορθητή, *Στάϊκου Σταϊκόπουλου*, Δοξολογία, Ομιλίες, Επίσημο Γεύμα του Δήμου Ναυπλιέων.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1997

9.12.97 - Ημερίδα στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, με την συνεργασία του Πολεμικού Μουσείου Ναυπλίου και με ομιλήτριες την *Μάρω Αδάμη - Καρδαμίτση* (θέμα: «Ναύπλιο κατά τον 19ο αιώνα - μια ενετική πολιτεία με έντονες οθωμανικές επιδράσεις μετασχηματίζεται σε Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα») και την *Ελένη Μαΐστρου* (θέμα: «Η φυσιογνωμία της πόλης του Ναυπλίου»).

14.12.97 - Με συνεργασία της ΔΕΠΙΑΝ του Δήμου Ναυπλιέων πραγματοποιήθηκε συναυλία της Συμφωνικής Ορχήστρας του «*Ορφείου Ωδείου Αθηνών*» υπό την διεύθυνση του Ναυπλιώτη αρχιμουσικού *Κώστα Νόνη*.

21.12.97 - Χριστουγεννιάτικη Μουσική Εκδήλωση, με συνεργασία του Δήμου και της Χορωδίας Φίλων Βυζαντινής και Παραδοσιακής Μουσικής Ναυπλίου «*Ελληνικοί Αντίλαλοι*» υπό την διεύθυνση του χοράρχη *Κωνσταντίνου Ίω. Ρούτουλα*.

24.12.97 - Χριστουγεννιάτικη εορταστική μουσική συγκέντρωση στην Πλατεία Συντάγματος Ναυπλίου, όπου ο Δήμαρχος Ναυπλίου *Κώστας Χαραμής* εφωταγώγησε το αστέρι της νέας χρονιάς, με συμμετοχή της Δημοτικής Φιλαρμονικής και Δημοτικής Χορωδίας, υπό την διεύθυνση του αρχιμουσικού *Βασίλη Χαραμή*.

31.12.97 - Υποδοχή, στον αυτό χώρο, της νέας χρονιάς με κάλαντα, επίκαιρη μουσική και πυροτεχνήματα.

Επιμέλεια: ΣΟΦΙΑΣ ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

23 χρόνια πορείας και προσφοράς στον πολιτισμό - Προοπτικές για το 2000

Το *Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα «Β. Παπαντωνίου»* (ΠΛΙ) είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, κοινωφελούς χαρακτήρα με έδρα το Ναύπλιο. Ιδρύθηκε το 1974 με σκοπό την έρευνα, τη μελέτη, τη διάσωση και την προβολή του νεότερου πολιτισμού της Πελοποννήσου και ευρύτερα όλης της Ελλάδας. Με την οργάνωση ενός Λαογραφικού Μουσείου και ενός Κέντρου Έρευνας, το ΠΛΙ έθεσε ως στόχους:

- Την καταγραφή και μελέτη του νεότερου ελληνικού υλικού πολιτισμού.
- Τη δημοσίευση-προβολή των αποτελεσμάτων της έρευνας με εκθέσεις, εκδόσεις και επιστημονικές ανακοινώσεις.
- Την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εκδηλώσεων για την εξοικείωση των παιδιών με τις ποικίλες δραστηριότητες του Μουσείου, συνδυάζοντας τη μάθηση με το παιχνίδι.
- Την επιμόρφωση-μετεκπαίδευση ειδικών στους τομείς που ενδιαφέρουν το Ίδρυμα.

Η ίδρυση του ΠΛΙ στο Ναύπλιο ήταν αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής της ιδρύτριας κ. Ιωάννας Παπαντωνίου και συνδέεται άμεσα με την πολιτιστική και επιστημονική δημιουργία και προσφορά στην περιφέρεια.

Το ΠΛΙ διοικείται από επταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, με πρόεδρο την ιδρύτρια κ. Ιωάννα Παπαντωνίου, γνωστή ενδυματολόγο-σκηνογράφο, βραβευμένη για την προσφορά της από την Ακαδημία Αθηνών. Το προϊόν μέρους μετοχών της Ελληνικής Εταιρείας Κονσερβών «ΚΥΚΝΟΣ ΑΕ» και η ετήσια δωρεά της ιδρύτριας αποτελούν την κύρια πηγή των εσόδων του. Το κράτος, μέσω του ΥΠ.ΠΟ., ενισχύει οικονομικά το ΠΛΙ, με ετήσια επιχορήγηση. Το Πωλητήριο και οι δωρεές αποτελούν άλλες πηγές εσόδων του Ιδρύματος.

Το 1981, το ΠΛΙ απέσπασε το **Ευρωπαϊκό Βραβείο του Μουσείου της Χρονιάς (απονέμεται σε νέα ή ανακαινισμένα μουσεία)** για την προσφορά του στη μελέτη του νεότερου-ελληνικού πολιτισμού, το μέγεθος και την ποιότητα των συλλογών του, την εκπαιδευτική και καινοτόμο —από αισθητικής πλευράς— έκθεση και την πρωτοτυπία των εκπαιδευτικών του προγραμμάτων.

Μόνιμες Εκθέσεις

Το ένδυμα και γενικότερα το ύφασμα του ελληνικού ιστορικού χώρου αποτελούσαν τα θέματα των δύο εκθέσεων του Μουσείου, που στεγάζονταν στους χώρους του ισογείου και του α΄ ορόφου του κτιρίου της οδού Βασ. Αλεξάνδρου 1, στο Ναύπλιο.

Οι εκθέσεις κάλυπταν την περίοδο από 1935 έως 1945 και παρουσίαζαν τις φυσικές υφαντικές ύλες στην Ελλάδα. Η μεγάλη έκθεση του ισογείου για την παραγωγή, την επεξεργασία και την εφαρμογή αυτών των υλών στην οικιακή χρήση και την κατασκευή των τοπικών ενδυμασιών, με αναφορές στις τεχνικές και τα επαγγέλματα, που εμπλέκονται σ' αυτή τη διαδικασία, συμπληρωνόταν από την έκθεση του α΄ ορόφου με ενδυμασίες από επιλεγμένα διαμερίσματα της χώρας. Η παρουσίαση των ενδυμασιών είχε στόχο να δείξει τις ελληνικές γυναικείες ενδυμασίες, έτσι όπως διαμορφώθηκαν τα τελευταία 150 χρόνια, με εμφανή στην κοπή των ενδυμάτων και στη διακόσμησή τους (σε μερικές από αυτές) στοιχεία της Ανατολής και της Δύσης. Οι ανδρικές ενδυμασίες, που παρουσιάζονταν, δεν ακολουθούσαν ανάλογη πορεία, απλώς συνόδευαν τις γυναικείες.

Το Μουσείο του Ιδρύματος λόγω αναδιάρθρωσης των κτιριακών εγκαταστάσεων του ΠΛΙ, θα παραμείνει κλειστό μέχρι τις αρχές του 1999. Άμεση προτεραιότητα δίνεται στις εργασίες που αφορούν στη βιωσιμότητα των μουσειακών αντικειμένων και την εξυπηρέτηση κοινού και προσωπικού του. Οι σπουδαιότερες εργασίες που έχουν προγραμματισθεί είναι η επανέκθεση, με επέκταση του εκθεσιακού χώρου, η κατασκευή μεγαλύτερου πωλητηρίου, η δημιουργία ειδικού χώρου για τα οπτικοακουστικά μέσα που θα συνοδεύσουν την έκθεση.

Οι Συλλογές του ΠΛΙ

Οι ενδυμασίες, τα υφάσματα και τα κοσμήματα αποτελούν τον κύριο όγκο των συλλογών του ΠΛΙ. Λιγότερα σε αριθμό είναι τα μουσικά όργανα, τα χαρακτηριστικά, τα αντικείμενα που αναφέρονται στο λαϊκό θέατρο, τα κεραμικά, τα μεταλλικά, πήλινα, ψάθινα, ξύλινα αντικείμενα, κ.ά. Τελευταία, εμπλουτίζεται η συλλογή των αντικειμένων που έχουν σχέση με το παιδί και το παιδικό παιχνίδι. Σημαντική διαμορφώνεται επίσης, η συλλογή των ενδυμάτων μόδας και των εξαρτημάτων τους.

Τα περισσότερα αντικείμενα των συλλογών χρονολογούνται στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, ενώ υπάρχουν και αρκετά παλαιότερα. Σήμερα ο αριθμός τους ξεπερνά τις 25.000. Τα αντικείμενα δεν επιλέγονται μόνο με αισθητικά κριτήρια, αλλά συλλέγονται με βάση τη λειτουργικότητά τους. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα στον μελετητή να τα εντάξει στο

φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον και όχι να τα εξετάσει μόνον ως μνημεία λαϊκής τέχνης. Για κάθε μουσειακό αντικείμενο συμπληρώνεται ένα δελτίο με όλες τις πληροφορίες που σχετίζονται με αυτό. Στη συνέχεια, το αντικείμενο φωτογραφίζεται, ταξινομείται και αποθηκεύεται ή εκτίθεται. Ένα μικρό συντηρητήριο, που λειτουργεί με εξωτερικούς συνεργάτες, εξυπηρετεί τις άμεσες ανάγκες.

Η επιστημονική έρευνα

Στα πλαίσια των επιστημονικών προγραμμάτων του, το ΠΛΙ έχει περιλάβει έρευνες σε όλη την Ελλάδα με σκοπό την καταγραφή και μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και ιδιαίτερα του ενδύματος, της μουσικής και του χορού.

Ένδυμα

Στον τομέα του ενδύματος ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη μελέτη της τοπικής φορεσιάς. Η έρευνα, επιτόπια και βιβλιογραφική, εξετάζει την ιστορική εξέλιξη της φορεσιάς, από τον 15ο αιώνα έως τις μέρες μας, καθώς και την κοινωνική και οικονομική διάστασή της. Τα υλικά, οι τέχνες κατασκευής και η κοπή αποτελούν, επίσης, αντικείμενα μελέτης.

Μουσική - Χορός

Η έρευνα για τη μουσική και τον χορό είναι κυρίως επιτόπια. Μέχρι τώρα έχει συγκεντρωθεί υλικό από την Πελοπόννησο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Κύπρο και από τα ελληνόφωνα και αλβανόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας.

Προβιομηχανική Τεχνολογία

Ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα αυτό δόθηκε κατά τη διετία 1984-1985 με τη σύσταση της Ομάδας Προβιομηχανικής Τεχνολογίας, που σκοπό είχε την καταγραφή και μελέτη των τεχνικών της φωτιάς.

Παιδί και Παιχνίδι

Τα τελευταία χρόνια, στα πλαίσια της οργάνωσης του Μουσείου Παιδικής Ηλικίας ξεκινούν οι πρώτες έρευνες για το παιδί και ιδιαίτερα για το παιχνίδι.

Εθνικό Αρχείο Παραδοσιακής Ενδυμασίας

Το 1989, το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και το Υπουργείο Πολιτισμού δημιούργησαν μια ερευνητική ομάδα, στα πλαίσια της οποίας πραγματοποιήθηκε την ίδια χρονιά έρευνα-πλότος για τις ενδυματολογικές ιδιαιτερότητες ακριτικών περιοχών της Ηπείρου.

Βασικός στόχος της συνεργασίας αυτής ήταν η δημιουργία ενός φορέα, ο οποίος θα λειτουργούσε ταυτόχρονα ως τράπεζα πληροφοριών και ως ερευνητικό κέντρο. Σκοπός του φορέα είναι: Πρώτον, η συγκέντρωση πληροφοριών για τις ελληνικές φορεσιές, που είναι διασκορπισμένες σε διάφορα κέντρα και ιδρύματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και δεύτερον, η παράλληλη συλλογή πρωτογενούς ερευνητικού υλικού.

Η έρευνα αυτή σταμάτησε το 1991, για οικονομικούς λόγους, μετά τη διακοπή της χρηματοδότησής της από το ΥΠ.ΠΟ. Η επεξεργασία των δεδομένων συνεχίστηκε για ένα χρόνο ακόμα, με έξοδα του ΠΛΙ, και στις αρχές του 1994 το Λύκειο των Ελληνίδων — μετά από αίτηση της Ιωάννας Παπαντωνίου — δέχτηκε να στεγάσει μόνιμα το Αρχείο στο κτίριο του **Μουσείου της Ιστορίας του Ελληνικού Ενδύματος**. Σ' αυτό το κτίριο (Δημοκρίτου 7, Αθήνα) φιλοξενείται έκτοτε το Αρχείο, στα δεδομένα του οποίου θα μπορούν να έχουν πρόσβαση όσοι ερευνητές ενδιαφέρονται για το ελληνικό ένδυμα, όταν ολοκληρωθεί η πρώτη φάση καταχώρισης των σχετικών στοιχείων.

Μουσείο παιδικής ηλικίας «Σταθμός»

Τον Οκτώβριο του 1989 το ΠΛΙ εγκαινιάζει στον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό Ναυπλίου, τον πρώτο πανελλαδικά εξειδικευμένο χώρο, αφιερωμένο στο παιδί. Ο χώρος αυτός, που περιλαμβάνει το κτίριο της παλιάς αποθήκης του σταθμού με την πλατφόρμα της, παραχωρήθηκε στο ΠΛΙ από τον Δήμο Ναυπλιέων. Ο «Σταθμός» λειτουργεί ως χώρος προβολής των συλλογών του ΠΛΙ, που αφορούν αποκλειστικά το παιδί, δηλαδή αντικείμενα που έχουν σχέση με τη γέννηση, τη βάπτιση, το σχολείο, τα παιχνίδια ως αντικείμενο και ως δραστηριότητα, φιγούρες από το κουκλοθέατρο και τον Καραγκιόζη, διάφορα αντικείμενα. Ο «Σταθμός» λειτουργεί επίσης και ως χώρος των **εκπαιδευτικών προγραμμάτων**.

Πάνω στην πλατφόρμα και ακριβώς απέναντι από την είσοδο του «Σταθμού» έχει στηθεί η «Πλαγώνα», το γλυπτό-παιχνίδι της γλύπτριας Μαρίας Λοϊζίδου. Στη μια πλευρά της κούπας με τα δυο ανοίγματα υψώνεται μια γυναικεία φιγούρα, σύμβολο της Μητέρας-Θεάς, μ' ένα μάτι: ένα μεγάλο μάτι που «*παρακολουθεί και προστατεύει*». Στην άλλη πλευρά της κούπας δυο χέρια κρατούν από ένα αγγείο, σύμβολα προσφοράς: από εδώ βγαίνουν τα νήματα που δωρίζουν στα παιδιά το παιχνίδι. Ανώτερος σκοπός είναι η επέκτασή του, ώστε να λειτουργήσει ως Μουσείο Παιδικής Ηλικίας, όπου θα παρουσιάζεται η πορεία του παιδιού από τη στιγμή της γέννησης ως την ενηλικίωση: το παιδί στη βρεφική, νηπιακή και πρώτη παιδική ηλικία, το παιδί και το παιχνίδι, το παιδί στην οικογένεια, στο σχολείο, στην εργασία, στην κοινωνία.

Εκπαιδευτικά Προγράμματα

Η ιστορία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ταυτίζεται, σχεδόν, με την ιστορία του ΠΛΙ, αφού ξεκίνησαν ένα χρόνο μετά την ίδρυσή του (1975). Στην πλειοψηφία τους τα προγράμματα απευθύνονται στα παιδιά του Ναυπλίου (περίπου 200 σήμερα), που τα παρακολουθούν δωρεάν, ορισμένες ώρες και ημέρες της εβδομάδας. Τα πρώτα χρόνια, τα εκπαιδευτικά προγράμματα περιλάμβαναν μαθήματα ελληνικών χορών, με στόχο τη γνωριμία με την ελληνική δημοτική μουσική και την παραδοσιακή ενδυμασία. Στη συνέχεια επεκτάθηκαν, με την ενεργό συμμετοχή των παιδιών, στα έθιμα του ελληνικού εορτολογίου: κάλαντα και χριστόψωμα για τα Χριστούγεννα, γαϊτανάκι, χαρταετοί και μεταμφιέσεις τις Απόκριες, καλάθια με αυγά και κουλούρια του Πάσχα κ.λπ.

Τα προγράμματα που πραγματοποιούνται στο Λαογραφικό Μουσείο και στον «Σταθμό» έχουν ως αντικείμενό τους διάφορα θέματα: *Λαϊκός Πολιτισμός* της Πελοποννήσου και όλης της Ελλάδας (ένδυμα, χορός, μουσική), *Μουσειολογία* (έρευνα, εκθέματα, καταγραφή μουσειακού υλικού κ.λπ.), *Πόλη του Ναυπλίου*: ιστορία, αρχιτεκτονική, *Νομός Αργολίδας*, φυσικό και ιστορικό περιβάλλον και σε σχέση με τη λαϊκή αντίληψη, αγροτική και κοινωνική ζωή κ.λπ., *Μεταφορά λαϊκών μύθων και παραμυθιών*, *Τα λαϊκά παιχνίδια*, *Το θέατρο σκιών*.

Τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα, μέσα από τη συγκέντρωση της σχετικής βιβλιογραφίας, την προβολή διαφανειών, την επιτόπια παρατήρηση και τα εργαστήρια, γίνονται μέσο διερεύνησης, όπου συνδυάζεται η θεωρία με την πράξη, η επιστήμη με την ψυχαγωγία, η εκπαίδευση με τη δημιουργία.

Πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ»

Το πειραματικό πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός» προωθείται από τα υπουργεία Παιδείας και Πολιτισμού, σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης. Κατά το πρώτο έτος (1995-1996) οργάνωθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα σε Λαογραφικά Μουσεία, νεοκλασικά κτίρια και παραδοσιακούς οικισμούς σε 35 περιοχές της χώρας, με συντονιστή το Μουσείο Μπενάκη και με τη συμμετοχή πολλών Λαογραφικών Μουσείων. Το ΠΛΙ συμμετείχε με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Φτιάχνοντας το Πουκάμισο*», σε συνεργασία με το 3ο Δημοτικό Σχολείο Ναυπλίου. Κατά το δεύτερο έτος (1996-97) εντάχθηκαν στο πρόγραμμα 35 επιπλέον σχολεία και αποφασίστηκε το ΠΛΙ να αναλάβει τον σχεδιασμό και υλοποίηση έξι (6) εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σε συνεργασία με τα Δημοτικά Σχολεία Λεωνιδίου, 1ο Καρπενησίου, 2ο Λεχαινών, Νεάπολης, 2ο Λευκάδας και 6ο Καλαμάτας.

Βιβλιοθήκη - Ηχοθήκη - Φωτοθήκη

Στο κτίριο της οδού Κωνσταντινουπόλεως 9, στεγάζεται η βιβλιοθήκη του Ιδρύματος. Μοναδική στο είδος της για την εξειδίκευσή της στη μουσειολογία-εθνολογία, στόχο έχει την εξυπηρέτηση του ερευνητικού προσωπικού του ΠΛΙ, της επιστημονικής κοινότητας και των παιδιών του σχολείου. Σήμερα περιλαμβάνει 6.500 τίτλους βιβλίων και 250 τίτλους περιοδικών. Ιδιαίτερη θέση σ' αυτή την εθνολογικού περιεχομένου βιβλιοθήκη, έχουν τα θέματα που αφορούν το ένδυμα και τον χορό. Η βιβλιοθήκη δεν είναι δανειστική για το κοινό. Για την εξυπηρέτησή του λειτουργεί μικρό αναγνωστήριο και παρέχεται η δυνατότητα φωτοτύπησης των βιβλίων. Στο ίδιο κτίριο στεγάζεται και η Ηχοθήκη του ΠΛΙ, ενώ η Φωτοθήκη συστεγάζεται με το Εθνικό Αρχείο Παραδοσιακής Ενδυμασίας, στην οδό Δημοκρίτου 7, Αθήνα.

Εκδόσεις - Σεμινάρια - Συνέδρια

Το ΠΛΙ πραγματοποιεί διάφορες εκδόσεις (βιβλία, δίσκους, κάρτες, αφίσες) που απευθύνονται είτε στο ευρύ είτε στο ειδικό επιστημονικό κοινό. Οι εκδόσεις του ΠΛΙ προωθούν τη μελέτη του νεοελληνικού πολιτισμού, εμπλουτίζοντας την ελληνική βιβλιογραφία και δισκογραφία. Ανάμεσά τους, σημαντική η σειρά της ενδυματολογίας, που επιμελείται η ενδυματολόγος κ. Ιωάννα Παπαντωνίου. Στις επιστημονικές εκδόσεις συγκαταλέγεται το περιοδικό του Ιδρύματος, τα «*Εθνογραφικά*», που αριθμούν μέχρι τώρα 10 τόμους.

Το 1983, το βιβλίο της Αγγελικής Αμαντρώ «*Η Ελληνική Επανάσταση σε γαλλικά κεραμικά του 19ου αιώνα*» και το 1987 το βιβλίο της Μπέτυς Ψαροπούλου, «*Οι τελευταίοι τσουκαλάδες του Ανατολικού Αιγαίου*», εκδόσεις του ΠΛΙ, απέσπασαν αντίστοιχα βραβεία της Ακαδημίας Αθηνών.

Επίσης, το ΠΛΙ, στοχεύοντας στη επιμόρφωση του προσωπικού του και στην ανταλλαγή απόψεων, έχει οργανώσει τοπικές και διεθνείς συναντήσεις στο Ναύπλιο. Οι τελευταίες είναι συναντήσεις των Επιτροπών που λειτουργούν στα πλαίσια του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) και του Διεθνούς Συμβουλίου για την Παραδοσιακή Μουσική (ICTM), των οποίων το ΠΛΙ είναι ενεργό μέλος.

Σχέσεις με άλλα Μουσεία και Ειδικά Προγράμματα

Ιδιαίτερα γόνιμη είναι η συνεργασία του ΠΛΙ με τα άλλα Λαογραφικά Μουσεία της χώρας. Δύο μεγάλα προγράμματα, που επιχορηγούνται από το ΥΠ.ΠΟ., εκτελούνται στα πλαίσια των συνεργασιών αυτών: Το πρόγραμμα

του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας, όπως προαναφέρθηκε, και το πρόγραμμα *Καταγραφής των μουσειακών αντικειμένων* μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή, που ξεκίνησε έχοντας ως βάση το ΠΛΙ και την υποστήριξη του Κοινωνικού Ταμείου της ΕΟΚ, μέσω του ΥΠ.ΠΟ. (Εφαρμόστηκε το 1986 σε τέσσερα (4) περιφερειακά Λαογραφικά Μουσεία και στο Μ.Ε.Λ.Τ. με σκοπό να επεκταθεί και στα υπόλοιπα. Το πρόγραμμα στόχευε στην πλήρη καταγραφή των συλλογών των Λαογραφικών Μουσείων και τη σύνδεσή τους μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή, για την ευκολότερη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των ερευνητών).

Εξάλλου, στα πλαίσια της επιστημονικής συνεργασίας με άλλα Μουσεία και φορείς, το ΠΛΙ, εκτός των άλλων, συνέβαλε στη δημιουργία και οργάνωση του Μουσείου Ενθυμημάτων στη Νέα Κίο Αργολίδας (1980), το οποίο έκτοτε λειτουργεί υπό την επίβλεψή του, καθώς και στη δημιουργία του Μουσείου Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων και Κέντρου Εθνομουσικολογίας (Μ.Ε.Λ.Μ.Ο.Κ.Ε) στην Αθήνα.

Τη μεγάλη συνεισφορά του ΠΛΙ στην αναζήτηση, απογραφή, τεκμηρίωση, συλλογή, διάσωση, συντήρηση, κοινοποίηση και περαιτέρω ανάπτυξη του νεότερου πολιτισμού, ήρθε σήμερα να συνεχίσει το Πληροφορικό Σύστημα — εντάχθηκε στο πρόγραμμα των ΜΟΠ-Πληροφορικής — στα πλαίσια του οποίου αναπτύχθηκαν η δημιουργία οπτικοακουστικών αρχείων (Δισκοθήκης, Φωτοθήκης, Ηχοθήκης, Ταινιοθήκης), η δημιουργία προγραμμάτων για τη γραμματειακή υποστήριξη, η δημιουργία παρακολούθησης αποθήκης εκδόσεων ΠΛΙ, και το Λογιστήριο.

Από το έτος 1996 το ΠΛΙ συμμετέχει στο «Δίκτυο για τη διάχυση της τεχνολογίας για την τεκμηρίωση των εθνογραφικών αντικειμένων» (Ethnomuseum net), που χρηματοδοτείται από το ΕΠΕΤ II σε συνεργασία με την Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών - Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών & Τεχνολογίας Υπολογιστών, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, το ICOM-Ελληνικό Τμήμα και άλλα εθνογραφικά μουσεία της Ελλάδας. Στόχοι του προγράμματος είναι να δώσει συνολικές λύσεις στα προβλήματα τεκμηρίωσης των εθνογραφικών μουσείων, να αναπτύξει και να μελετήσει νέες τεχνικές για την καταγραφή και να συντονίσει το σύνολο των ερευνητών και των στελεχών, που δραστηριοποιούνται στον τομέα της τεκμηρίωσης των εθνογραφικών αντικειμένων και του σχεδιασμού πληροφοριακών συστημάτων για εθνογραφικά μουσεία.

Η δεύτερη 20ετία του ΠΛΙ και οι προοπτικές για το 1999

Η έναρξη (1995) της δεύτερης 20ετίας του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος «Β. Παπαντωνίου» απαιτούσε την παρουσία του Ιδρύματος με τις ίδιες προδιαγραφές με τις οποίες είχε ξεκινήσει. Επομένως, θεωρήθηκε επιβεβλημένη η επανέκθεση, η αναδιοργάνωση και η αναδιάρθρωσή του. Στα πλαίσια αυτά αποφασίστηκε να γίνει αρχικά η απογραφή όλων των υπαρχόντων περιουσιακών στοιχείων, οικονομικός απολογισμός, έλεγχος αποθήκης μουσειακών αντικειμένων, έλεγχος (χειρόγραφος και ηλεκτρονικός) της υφιστάμενης καταγραφής των αντικειμένων, φωτογράφιση και βιντεοσκόπηση των υφισταμένων εκθέσεων, ορθολογικότερη αξιοποίηση των υπαρχόντων κτιρίων και εγκαταστάσεων (στο Ναύπλιο και την Αθήνα) και τέλος, να δημιουργηθούν νέοι αποθηκευτικοί χώροι μουσειακών συλλογών.

Στη συνέχεια, επόμενος στόχος τίθεται η δημιουργία χώρου πολλαπλών χρήσεων και περιοδικών εκθέσεων στο ισόγειο του Μουσείου. Στην πρώτη περιοδική έκθεση θα παρουσιαστούν τα «Φιλελληνικά» της συλλογής του ΠΛΙ, ενώ η μόνιμη έκθεση του Μουσείου — που θα αναπτυχθεί στους δύο ορόφους — θα ξεκινά με μια συνοπτική παρουσίαση της παραγωγής των φυσικών υφαντικών υλών στην Ελλάδα και με μεγαλύτερη έμφαση στην επεξεργασία τους και στην Υφαντική, δίνοντας τις απαραίτητες προεκτάσεις που οδηγούν στην αρχαιότητα. Η χρήση τους στον «Κύκλο της ζωής» (γάμος, βάπτισμα κ.λπ.) θα ολοκληρώνει τη νέα μόνιμη έκθεση.

Ένας άλλος στόχος είναι τα ειδικά ερευνητικά προγράμματα, με την εξέλιξη του προγράμματος ηλεκτρονικής καταγραφής μουσειακών αντικειμένων (ΜΟΥΣΑ), που έχει ήδη ολοκληρωθεί και λειτουργεί στο Τμήμα Τεκμηρίωσης του ΠΛΙ, ενώ σχεδιάζεται η δυνατότητα σύνδεσης των αρχείων της «ΜΟΥΣΑΣ» με Αυτόνομο Πληροφοριακό Σύστημα, το οποίο — μέσα από μια ηλεκτρονική multimedia, διαδρομή — παρέχει τη δυνατότητα αφενός μεν της άμεσα προσβάσιμης ενημέρωσης-πληροφόρησης, αφ' ετέρου δε της πλέον σύγχρονης και τεχνολογικά εξελιγμένης παρουσίασης. Το σύστημα θα παρέχει πληροφορίες για το Μουσείο είτε γενικής φύσεως είτε και ειδικότερου ενδιαφέροντος. Η εγκατάστασή του στους εσωτερικούς χώρους του Μουσείου, θα δίνει τη δυνατότητα για multimedia ξενάγηση και αναλυτική παρουσίαση όλων των αντικειμένων. Επίσης, η σύνδεση μέσω δικτύου του Επιστημονικού Κέντρου του ΠΛΙ με τα κοινού ενδιαφέροντος μουσεία στην Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και πρόγραμμα σύνδεσης απομακρυσμένων σταθμών εργασίας του «ΜΟΥΣΑ», είναι μέσα στους στόχους.

Στοχεύουμε ακόμη, στη δημιουργία web σελίδων του ΠΛΙ στο Internet, με το οποίο το ΠΛΙ είναι ήδη συνδεδεμένο από τον Ιανουάριο του 1997 και στην παραγωγή CD ROM της παλαιάς μόνιμης έκθεσης του Μουσείου.

Ήδη, το ΠΛΙ φιλοξενείται στον πολιτιστικό χάρτη του κόμβου του υπουργείου Πολιτισμού (<http://www.culture.gr>).

Στόχος του ΠΛΙ είναι και τα Εκπαιδευτικά προγράμματα, στα οποία προβλέπεται — εκτός των άλλων — να προστεθούν και προγράμματα εξοικείωσης των παιδιών με την τέχνη, με άξονες: *Η τέχνη ως σώμα γνώσεων και ως αναπτυξιακή δραστηριότητα* (γνωριμία με τα έργα τέχνης και τους δημιουργούς τους), *Η τέχνη ως ήχος και κίνηση* (μουσική και χορός). Ακόμα, υπάρχουν προγράμματα για το περιβάλλον, όπως: *Η πόλη του Ναυπλίου* (ιστορία, αρχιτεκτονική) και *Ο Νομός Αργολίδας* (φυσικό και ιστορικό περιβάλλον, αγροτική και κοινωνική ζωή κ.λπ.).

Προβλέπεται ακόμη η αξιοποίηση των βαγονιών στον «Σταθμό» όπου θα φιλοξενηθούν δυο νέες δραστηριότητες του ΠΛΙ («Η ιστορία του Σιδηροδρόμου» και το «Θέατρο Σκιών», που ήδη λειτουργεί, με την επιστημονική επίβλεψη του ΠΛΙ και την ευθύνη μελών του Σωματείου «Φίλοι του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος»).

Πορεία προς το 2000

Με την αλλαγή του ιδρυτικού και τον επανακαθορισμό των αρχικών σκοπών, με στόχο τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων του Ιδρύματος, το ΠΛΙ θα ατενίσει τον 21ο αιώνα μέσα από μια πορεία που διαγράφεται από την υλοποίηση στόχων, όπως: η επαναλειτουργία το έτος 1999 με τη νέα έκθεση, η οποία θα διατηρήσει τον ενδυματολογικό της πυρήνα, η ολοκλήρωση του Μουσείου Παιδικής Ηλικίας στον «Σταθμό» (που θα καλύπτει το θέμα «παιδί» ιστορικά και διεπιστημονικά), ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εθνογραφικών ερευνών στην περιοχή της Πελοποννήσου, η συνέχιση της έκδοσης του επιστημονικού περιοδικού «Εθνογραφικά» σε σταθερή ετήσια βάση, η δημιουργία φορέα για την εδραίωση της λειτουργίας του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας ως Τράπεζας Πληροφοριών και ως Ερευνητικού Κέντρου, η δημιουργία Μουσείου Μόδας — Κέντρου Μόδας — σε συνεργασία με τον σχεδιαστή μόδας κ. Γιάννη Τσεκλήνη, η ενίσχυση του Μουσείου Ενθυμημάτων της Νέας Κίου για τη δημιουργία του Μουσείου Χαμένων Πατρίδων, η δημιουργία Λαογραφικού Μουσείου Άργους ως παραρτήματος του ΠΛΙ, η υλοποίηση της επιθυμίας του κ. Λάζαρου Εφραίμου για δημιουργία παραρτημάτων (δορυφορικών μουσείων) ανά την Ελλάδα, η αξιοποίηση του προγράμματος συντήρησης υφάσματος και φορεσιών, που υλοποιεί το ΠΛΙ στα πλαίσια του *"Raphael"* για τη δημιουργία Κέντρου Συντήρησης και η ανάπτυξη δεσμών με τον Δήμο Ναυπλίου με τη δημιουργία σταθερών και μόνιμων δομών συνεργασίας και συμπόρευσης σε θέματα πολιτισμού.

Επιμέλεια: ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

«**Ναύπλιο 1998 NAFPLIO**», *Ἡμερολόγιο τοῦ Δήμου Ναυπλιέων.*

Ἐκυκλοφορήθη κι' ἐφέτος σὲ ἐπιμελημένο μεγάλο σχῆμα καὶ σὲ τετραχρωμίες ὑπὸ τὴν ἱστορικὴ καθοδήγηση τῆς κας *Ἑλένης Κούκκου*, καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὸ ἡμερολόγιο τοίχου τοῦ Δήμου Ναυπλίου.

Τὸ ἡμερολόγιο αὐτό, μὲ ἐμπνευσμένο πρόλογο καὶ πρωτοχρονιάτικες εὐχὲς τοῦ Δημάρχου Ναυπλιέων κ. *Κώστα Θ. Χαραμῆ*, ἐκδίδεται, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, ὡς «*ὀφειλόμενος φόρος εὐγνωμοσύνης καὶ τιμῆς στὸν Ἰωάννη Καποδίστρια μὲ τὴν συμπλήρωση τῶν ἑκατὸν ἑβδομήντα χρόνων ἀπὸ τὴν ἐκλογή του ὡς πρώτου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος*».

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ναυπλίου περιλαμβάνει λιθογραφίες τῆς μορφῆς τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, τῶν γονέων του, μελῶν τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ ζωγραφικοὺς πίνακες τῶν καλλίτερον ζωγράφων τῆς ἐποχῆς. Δημοσιεύεται ἀκόμη σὲ ὀλοσέλιδη φωτογραφία τὸ γενεαλογικὸ δένδρο τῆς οἰκογενείας Καποδίστρια καὶ τὸ οἰκόσημο, φωτογραφίες κτιρίων τοῦ Ναυπλίου, στὰ ὁποῖα ἐστεγάσθη καὶ ἐργάστηκε ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ ἐπιτελεῖς του, ἐνθυμήματα καὶ προσωπικὰ του ἀντικείμενα, νομίσματα τῆς Καποδιστριακῆς ἐποχῆς, ὅπως φυλάσσονται στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

Τὸ καλλιτεχνικὸ αὐτὸ ἡμερολόγιο τελειώνει μὲ τὸν πίνακα τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτη (27 Σεπτεμβρίου 1831) στὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος Ναυπλίου.

Τελευταία δημοσιεύεται φωτογραφία τῆς ὀλοπράσινης πλατείας Καποδίστρια, στὴν εἴσοδο τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Ναυπλίου, ὅπου δεσπόζει ὁ μαρμάρινος ἀνδριάντας τοῦ Καποδίστρια, ἔργο τοῦ γλύπτη Μιχαὴλ Τόμπρου (1933). Ἔτσι ἐπαληθεύεται ὅ,τι ὁ Καποδίστριας ἔλεγε καὶ ἔγραφε: «*Δὲν ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, τὸ ἔργο του ζεῖ*». Καὶ ὁ Δήμος Ναυπλίου ξέρει νὰ σέβεται καὶ νὰ κρατᾷ ζωντανὴ τὴν μνήμη Ἰωάννου Καποδίστρια, πρώτου Κυβερνήτη τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας.

Γ. ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Νέλλη Χρονοπούλου - Μάρω Βουγιούκα - Βασίλης Μεγαρίδης, *Ὀδωνμικὰ τοῦ Ναυπλίου*, β' ἐκδοση τοῦ Δήμου Ναυπλιέων 1994, Σχ. 0,17 x 0,23, σσ. 400.

Τὸ νέο τοῦτο βιβλίον τῆς Ναυπλιώτισσας κ. Νέλλης Χρονοπούλου (τὸ γένος Ἰω. Κωστούρου) καὶ τῶν φιλόπων συνεργατῶν της ἔρχεται πρωτί-

στωσ νά μᾶς ὑπενθυμίση ὅτι οἱ παληῆς ἱστορικῆς πόλεις ἔχουν παρελθόν, κουβαλοῦν ἱστορικῆς μνήμες, πολιτιστικά ἀγαθὰ καὶ ὅτι μεγάλος πλοῦτος τους εἶναι ἡ ἱστορικὴ συνείδηση τῶν κατοίκων τους.

Εὐγλωττος εἶναι ὁ ὑπότιτλος τῆς ἔκδοσης: «*Ἡ σημασία τῶν ὀνομάτων τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν τῆς πόλεως τοῦ Ναυπλίου*». Ὁ τόμος αὐτὸς ἀποτελεῖ δευτέρη ἔκδοση, συμπληρωμένη τῆς πρώτης, ποῦ ἔγινε πάλι ἀπὸ τὸν Δῆμο Ναυπλιέων, τὸ ἔτος 1994. Ἡ ἐξάντληση σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα τῶν ἀντιτύπων τῆς πρώτης ἔκδοσης μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ συλλογικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ νέος τόμος τῶν «*Ὀδωνυμικῶν τοῦ Ναυπλίου*» περιέχει νέα στοιχεῖα, ὅπως γιὰ τοὺς ἀπογόνους τῶν Κολοκοτρωναίων, τοὺς ὁποίους συναντοῦμε ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ Ναύπλιον, ἀναφέρεται ἀκόμη σὲ γενεαλογικὰ στοιχεῖα παληῶν οἰκογενειῶν, οἰκογενειακὰ κειμήλια καὶ κατακλείεται μὲ ξενόγλωσσο Παράρτημα - περίληψη στὰ ἀγγλικά - γαλλικά - γερμανικά καὶ ἰταλικά.

Τὸ βιβλίον παρουσιάζει κυρίως σύντομα βιογραφικὰ σημειώματα μὲ χρονολογίες ἱστορικῶν προσωπικοτήτων, ἐπωνύμων Ναυπλιέων, ἐξήγηση τοπωνυμίων καὶ γεγονότων -ἱστορικῶν ἐπετειῶν, μὲ ἀναφορὲς στὰ εὐρύτερα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ μὲ παληῆς φωτογραφίες. Πολὺ καλοτυπωμένη εἶναι σειρά φωτογραφιῶν γιὰ «*τὰ κάστρα τ' Ἀναπλιοῦ, ὅπως τὰ εἶδε ὁ καλλιτέχνης Νίκος Χρονόπουλος (Χρονό, 1910-1966)*». Τὰ πρωτότυπα τῶν ἔργων αὐτῶν θαυμάζομε στὸ Δημαρχεῖο καὶ σὲ ἄλλα δημόσια τοῦ Ναυπλίου καταστήματα, στὰ ὁποῖα τὰ ἐδώρησε ἡ χήρα τοῦ «Χρονό», κ. Νέλλη Χρονοπούλου-Κωστούρου.

Οἱ Ναυπλιῶτες δὲν χαρακτηρίζουν τοὺς δρόμους τῆς χιλιόχρονης πόλης τους μὲ ἄψυχους ἀριθμούς, ὅπως γίνεται σὲ μεγαλοπόλεις τοῦ λεγόμενου Νέου Κόσμου, ἀλλὰ τίς ὀνοματίζουν μὲ ὀνόματα διακεκριμένων πολιτῶν, τὰ ὁποῖα καὶ μόνον αὐτὰ διδάσκουν.

Εἶναι ἐπομένως τὸ νέο τοῦτο βιβλίον τῆς κυρίας Νέλλης Χρονοπούλου -Μάρως Βουγιούκα καὶ τοῦ κ. Μεγαρίδη ἓνα προσκλητήριον σὲ περισυλλογὴ καὶ ἀνάταση, ἀφοῦ προβάλλει ἐνώπιον μας τὴν gallerie τῶν προσωπικοτήτων τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν μακρὰ σειρά ἱστορικῶν τόπων καὶ γεγονότων καὶ μᾶς καλεῖ σὲ σύγκριση καὶ σωφρονισμό. Τί δηλαδὴ ἔκαναν αὐτοὶ καὶ τί ἐμεῖς; Ποιοὶ ἦταν ἐκεῖνοι, οἱ ἑλληνοπρεπεῖς καὶ γενναῖοι, καὶ ποιά εἶναι ἡ δική μας ταυτότητα; Ὅλα αὐτὰ ἀναμένεται νὰ ἐγκυμονηθοῦν μέσα στὴν συνείδηση τῶν ἀναγνωστῶν ἀβίαστα καὶ ἀπλᾶ, ὅπως ἀνάλογη εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ ἀξία τῶν μουσείων, ἡ σιωπηλὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν καὶ τῶν ἄλλων καταλοίπων τοῦ παρελθόντος.

Σὲ παληῆς μάλιστα πόλεις τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐκεῖ στὶς μικρῆς ταμπέλλες, ποῦ σηματοδοτοῦν κάθε δρόμο, ἀναφέρεται κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα, ποῦ εἶναι

σαφώς ή *carte de visite* κάθε δρόμου, γράφεται, λέγω, και ή ιδιότητα της προσωπικότητας και στην συνέχεια ή χρονολογία γεννήσεως και θανάτου της. Το κενό αυτό στους δικούς μας δρόμους έρχεται να καλύψη, με τὰ βιογραφικά και άλλα ιστορικά στοιχεία που παραθέτει, τὸ νέο τούτο Ναυπλιώτικο βιβλίο. Και αυτή είναι ή σπουδαιότητα, ή βαθύτερη σημασία της έκδοσης, ότι ὁ ἀναγνώστης ἀνατρέχει στην 'Ιστορία τοῦ Ναυπλίου, που είναι και διδάσκαλος και ὁδηγός. Γιατί τὸ Ναύπλιον δὲν είναι μόνον τὰ μνημεῖα του, ἀλλὰ και αὐτοὶ που κάνουν τὰ μνημεῖα και τὰ ἐρείπια να μιλοῦν. Ἐπομένως είναι ὁ τόμος αὐτός μιὰ μικρὴ ἱστορία της πόλεως, μέσω των ὀνομάτων, των δρόμων και πλατειῶν της.

Τὸ ἀγαθὸ αὐτὸ δὲν θὰ εἶχαμε σήμερα στὰ χέρια μας, χωρὶς τὴ γενναία συνδρομὴ και συμπαραστάση τοῦ τότε Δημάρχου Ναυπλιέων κ. *Γεωργίου Τσούρνου* και τὴν ὁμόφωνη ἀπόφαση των ἀξιότιμων μελῶν τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ναυπλίου, πρὸς τοὺς ὁποίους ὀφείλομε εὐγνώμονες εὐχαριστίες.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ σαφώς τιμᾷ ἐκείνους, που ἐθυσίασαν σκέψη, χρόνο, χρήμα και κόπο γι' αὐτὴν, ἀλλὰ και ἐκείνους πρὸς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται. Εὐχομαι τὰ «*Ὀδωνμικά τοῦ Ναυπλίου*» να κοσμοῦν τὴν βιβλιοθήκη κάθε Ναυπλιώτικου σπιτικοῦ, ἀλλὰ και να σταλοῦν πρὸς τοὺς ἀπόδημους και πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Ναυπλίου και ἀσφαλῶς θὰ εἶναι ἓνα εὐπρόσδεκτο δῶρο ἀπὸ τοὺς ἐδῶ Ναυπλιώτες πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἢ φίλους τους στην Ἑλλάδα και τὸ Ἐξωτερικό.

Γ. Α. Χ.

Ἄρχιμ. Τιμοθέου Δ. - Τζιαβάρα, Κριτικὴ Προσέγγιση τοῦ Πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1997, σχ. 0,12 x 0,19, σσ. 63.

Παρά τὸν προκλητικὸ του τίτλο, που δηλώνει ότι ὁ συγγραφέας έρχεται να κρίνη τὸν Πολιτισμὸ αἰῶνων και τὴν σύγχρονη πρόοδο της Τεχνολογίας, είναι τὸ νέο τούτο βιβλίο τοῦ λογίου ἱεροκέρυκος της Ἱ. Μητροπόλεως Ἀργολίδος, πανοσιολογιστάτου ἀρχιμανδρίτου κ. Τιμοθέου Τζιαβάρα (τὸ δέκατο ἔβδομο στην σειρά των αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων του) ἓνα κείμενο στοχαστικό, συμπεπνωκωμένης πνευματικῆς ἐμπειρίας και ὀριμότητας.

Ὁ π. Τ. Τζιαβάρας ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα, που ὁ ἴδιος κατ' ἀρχὴν θέτει: «*Τί είναι πολιτισμός?*». Ἐμεῖς ξέραμε τὸν παλιὸ ὀρισμὸ, ότι πολιτισμὸς είναι τὸ σύνολον των ἀξιῶν: ὀλικῶν, ἠθικῶν, κοινωνικῶν, καλλιτεχνικῶν, γνωστικῶν, που οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦν και μένουν πρὸς χρῆσιν και ὀφέλειαν των πολλῶν. Ὁ π. Τιμόθεος, παραθέτοντας και τίς γνωμεις μεγάλων διανοητῶν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι των ἡμερῶν μας, μᾶς ὀπενθυμίζει ότι

ψυχή του Πολιτισμού είναι ο πολιτισμός της ψυχής, με πρότυπο και κανόνα και «όπογραμμὸν τὸν Χριστόν». Στὴν συνέχεια παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης στὰ πιστεύματα καὶ βιώματα τῆς Ὁρθόδοξης Ρωμηοσύνης, ὅπως τὰ ἔζησαν καὶ μᾶς τὰ ἐκκληροδότησαν, οἱ πρὸ ἡμῶν τῆς χιλιόχρονης ἑλληνορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς λεγόμενης Βυζαντινῆς, στὴν ὁποία ἄλλωστε ἀνεφέρθη μὲ εἰδικὸ ἔργο του: «Τὸ Ρωμέικο» (Ἄθῆνα 1996, σσ. 325).

Γιὰ νὰ πεισθῆ μάλιστα ὁ ἀναγνώστης ἀναφέρονται χαρακτηριστικὰ δεδομένα, ποὺ φανερώουν «τὰ ἀδιέξοδα τοῦ σύγχρονου Πολιτισμοῦ» (τὸ ἄγχος, τὴν ἀνασφάλεια, τὴν χρησιμοθηρία, τὴν βία, τὴν ἄφρονα αὐτονόμηση τοῦ ἀνθρώπου κ.λπ.). Σ' αὐτὰ τὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα ἀντιπαραβάλλει ὁ συγγραφέας τὰ ἀγαθὰ τῆς χριστοκεντρικῆς ζωῆς: τὴν πνευματικότητα, ὅπως ἀποτυπώνεται καὶ στὴν Τέχνη καὶ Ἀρχιτεκτονικῆ τοῦ Βυζαντίου καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τὸν ἐθελοντισμὸ τῆς φιλανθρωπίας, ποὺ ἀσκεῖται μὲ «σπλάχνα οἰκτιρμῶν», τὸ συμψυχισμὸ καὶ τὴν συναδέλφωση τῶν πιστῶν στὴν Θεοῦ λατρεία, ποὺ εἶναι βασικὸ στοιχεῖο ἐκπολιτισμοῦ τῶν λαῶν, γεγονός ἀναγνωριζόμενο καὶ ἀπὸ κορυφαίους πολιτικοὺς ἱστορικοὺς καὶ κοινωνιολόγους.

Ἄξιομνημόνευτα κεφάλαια τῆς μελέτης αὐτῆς τοῦ π. Τιμοθέου Τζιαβάρρα εἶναι: «Ἡ ἀποϊεροποίηση τοῦ Πολιτισμοῦ», «Τὸ σκοτάδι τῆς ἀλλοτρίωσης καὶ τὸ φῶς τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως», ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀποδιοργάνωση καὶ ταλαιπωρία τῶν ἀνθρώπων, ποὺ γνωρίζουν πολλὰ καὶ ταξιδεύουν μακρὰν, χωρὶς ἀκόμη νὰ ἔχουν μάθει νὰ κάνουν ὅ,τι ἀπὸ αἰῶνων συμβουλεῖ ὁ φιλόσοφος Ρωμαῖος αὐτοκράτορας Μάρκος Αὐρήλιος: «εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν», οἱ δὲ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μᾶς προτρέπουν: «ἔνδον σκάπτε»!

Στὴ συνέχεια διαβάζομε γιὰ τὸν «ἐπαναπροσδιορισμὸ τοῦ πολιτισμοῦ», ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀθηντική πρόοδο μὲ τὴν βίωση τῶν ἀρετῶν καὶ μάλιστα τοῦ κεντρικοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου, δηλαδὴ τῆς ἀγάπης «ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ξαναβρῆ τὸ πρόσωπό του, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐσωτερικὴ ἐλευθερία του» καὶ νὰ διασφαλίσῃ τὸν πολιτισμὸ του στὸ βέβαιο βᾶθος τῆς ἀνώτερης ζωῆς, μακρὰν τοῦ στεῖρου ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς «ὑβρεως».

Γ. Α. Χ.

Θεοδωρῆ Κ. Κοῖνη, *Ἔτσι σὰν παραμῦθι (Μνήμες αἰῶνων)*, ἔκδοση «Πειραματικὸ Μουσεῖο Λογοτεχνίας», Ἄθῆνα 1995, σχῆμα 0,17 x 0,24, σσ. 255.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι συνέχεια τοῦ προηγουμένου («*Στὴν Πρόνοια τ' Ἀναπλιού*»), Ἄθῆνα 1993, σσ. 228), ποὺ ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.

Είναι βιβλίο, γραμμένο με νηφαλιότητα και φιλοσοφική διάθεση, ανάλογη προς τὸ ὠραῖο ἦθος τοῦ συγγραφέα Θεοδωρῆ Κ. Κοΐνη. Ὁ κ. Κοΐνης, γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Ναυπλίου, μετὰ τὶς πανεπιστημιακὲς του σπουδές, ἔγινε Λογιστὴς σὲ μεγάλες ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ παράλληλα ἀσχολήθηκε μὲ τὴν δημοσιογραφία σὲ ἡμερησίδες καὶ περιοδικά.

Τὸ νέο τοῦτο βιβλίο τοῦ Θ. Κ. Κοΐνη ἀναφέρεται στὰ χρόνια τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, κατὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο καὶ τὴν ξενικὴ κατοχή. Σεβαστὸς εἶναι καὶ ὁ στόχος τοῦ βιβλίου, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει: «... νὰ πείσῃ τοὺς ἀναγνώστες καὶ ἰδιαίτερα τοὺς νέους νὰ μελετήσουν καὶ νὰ μάθουν καλλίτερα τὴν ἱστορία μας, ἀπ' ὅπου θὰ βγάλουν συμπεράσματα, ποὺ ὁποσδήποτε θὰ βοηθήσουν τοὺς ἴδιους καὶ τὸν λαὸ μας».

Πρὸς τοῦτο ἐπιλέγει τὸν πιὸ ἀπλὸ καὶ περισσότερο ἐπαγωγὸ τρόπο: διηγεῖται στὰ ἐγγονάκια του γεγονότα τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας «ἔτσι σὰν παραμῦθι» ὅπως εἶναι καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου του. Ἀντιγράφουμε μερικὰ χαρακτηριστικὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου του, ποὺ φέρει τὸν ὑπότιτλο «*Μνήμες Ἀγώνων*»: «*Μιά πεταχτὴ συγκέντρωση στὴν Πρόνοια*», «*Νεκρὸς στὸν Κάμπο*», «*Στοῦ Καρακαλᾶ τὸ Μοναστήρι*», «*Ἄγρια δολοφονία τοῦ Γιώργη Καζᾶ*», «*Τὰ Νιάτα νίκησαν ἔξω ἀπὸ τὰ Φίχτια*», «*Γιαννάκης Λυκομήτρος - ἦταν μόλις 17 ἐτῶν*», «*Στ' Ἀνάπλι δὲν ἔδωσαν παρών*», «*Ἡ Ἀργυρούλα*», «*Ἦταν ἓνας ἄνθρωπος*», ...

Τὸ νέο τοῦτο βιβλίο τοῦ Θ. Κ. Κοΐνη, καλοτυπωμένο, μὲ εικοσιμία παλιὲς φωτογραφίες, σὲ καλὸ χαρτί καὶ μὲ ὠραῖα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, μὲ χαρακτηριστικὸ τοῦ τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴν εἰλικρίνεια τῆς περιγραφῆς, διαβάζεται ἄνετα καὶ ἀξίζει νὰ διαβαστῆ.

Γ. Α. Χ.

Ἀντωνίου Κ. Λεκόπουλου (Α. Αναπλιώτη), *Ο Πιπιᾶς*, δρᾶμα σὲ τρεῖς πράξεις, ἔκδοση τῆς Δημόσιας Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «ὁ Παλαμήδης», φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Πάνου Λαλιάτση, 1992, σχ. 0,12 x 0,24, σσ. 150.

Μὲ πρόλογο τοῦ *Κώστα Γεωργουσόπουλου*, ὑπὸ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο: «*Ἐνα αὐθεντικὸ κείμενο*» καὶ μὲ γκραβούρες τοῦ Ναυπλίου, εὐγενικὴ προσφορὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Λαογραφικοῦ Ἰδρύματος «Β. Παπαντωνίου» καὶ φωτογραφίες τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο τοῦ γιοῦ τοῦ συγγραφέα *Κωνσταντίνου Λεκόπουλου*, δημοσιεύεται σὲ πολὺ καλὸ χαρτί καὶ ἐπιμελημένη ἔκδοση τὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ Ἀναπλιώτη ποιητῆ Α. Κ. Λεκόπουλου. Τὸ ἔργο αὐτὸ χρόνια τώρα ἔμενε σὲ χειρόγραφο, ὥσπου τὸ ἀνεκάλυψε ὁ γνωστὸς ἐνθουσιασμὸς τοῦ κ. Πάνου Λαλιάτση καὶ μὲ δικό του κόπο καὶ πολλὴ εὐαισθησία τὸ εἶδαμε πλέον καλοτυπωμένο, ἐξηγημένο καὶ

σχολιασμένο, και όχι μόνον. Το έργο ανεβάστηκε με επιτυχία και στην σκηνή του Δημοτικού Θεάτρου «Τριανόν» από τοπικό Θεατρικό Θίασο παιδιών του Ναυπλίου και το είδαν ευχάριστα και το χειροκρότησαν πολλοί ντόπιοι και ξένοι.

Ἡ έκδοση περιλαμβάνει ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή τοῦ Πάνου Λαλιάτση, ἀναφερόμενη στὴν ἱστορία τοῦ χειρογράφου τοῦ Α. Κ. Λεκόπουλου, στὰ βιογραφικά του, τὴν σημασία τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου του, μὲ ἀναφορὲς στὴν ἐποχὴ του, τὶς πνευματικὲς δυνάμεις καὶ τὰ κοινωνικά ρεύματα καὶ γενικότερα στὴν ἀπήχηση τοῦ ἔργου τοῦ Α. Κ. Λεκόπουλου, γνωστοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ μὲ τίτλο: «Ἐναπλιώτικα» (Ἰθάκη 1958). Ἐτσι «ο Πιπιάς» παραμένει ἕνα καλὸ δεῖγμα τῆς Ναυπλιακῆς Λογοτεχνίας στὴν διάθεση τῶν εἰδικῶν μελετητῶν, καὶ φιλομαθῶν ἀναγνωστῶν.

Γ. Α. Χ.

Χαραλάμπη Μπάρακλη, Γνωμικά καὶ παροιμίες, Ὁγδοη ἐκδοση, βιβλ. Ἐστίας, Ἰθάκη 1998, σχ. 0,17 x 0,24, σσ. 280.

Σὲ ὄγδοη πλέον ἐκδοση, ἐντὸς εἰκοσαετίας ἀπὸ τῆς πρώτης (1977), ἐκυκλοφορήθη ὁ πολύτιμος τόμος τοῦ φιλόπονου καὶ μελετηροῦ Ναυπλιώτη, Λάμπη Μπάρακλη. Ὁ τόμος περιλαμβάνει ὅ,τι ἀναγράφει ὁ ὑπότιτλος: «Γνωμικά καὶ ἀποσπάσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (ἀρχαῖο κείμενο - μετάφραση). Παροιμίες - παροιμιακὲς φράσεις - Γνωμικά δίστιχα).

Ὅπως ἐπεξηγεῖ ὁ Χ. Μπάρακλης στὸν πρόλογό του: «*Σκοπὸς τῆς παράλληλης αὐτῆς τοποθέτησης εἶναι νὰ φανεῖ ἢ ταύτιση σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ λαοῦ, πὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ ἀλάνθαστο ἔνστικτό του, καθὼς παρατηρεῖ αὐτὰ πὺ συμβαίνουν στὴν κοινωνία*». Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ ἔργου του, γράφοντας, μεταξὺ ἄλλων: «*Οἱ ἀξίες τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καθὼς καὶ τὸ καταστάλαγμα τῆς πείρας καὶ τῆς σοφίας τοῦ λαοῦ μας ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἀλλάζουν τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντὶ τῆς κακίας, τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, πὺ σήμερα ἐξουσιάζουν, νὰ βαδίσει τὸν δρόμο τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς, πὺ θὰ τὸν ὀδηγήσουν στὴν πνευματικὴ του τελειότητα*».

Τὸ πόσο ἐπέτυχε τὸν στόχο του ὁ σεμνὸς συγγραφέας ἀναγνωρίζεται ἀπὸ κορυφαίους σύγχρονους διανοουμένους - πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους: ὁ καθηγητὴς *Δημήτριος Λουκάτος* ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Χ. Μπάρακλη, μὲ τίτλο «Γνωμικά καὶ παροιμίες», «προσφέρει γνώση καὶ ἦθος ἀπὸ τὴν παράδοσή μας στὶς σύγχρονες γενεές», διότι ἐκεῖ, κατὰ τὸν ἀείμνηστο *Παναγιώτη Κανελλόπουλο*, «ἔχει συγκεντρωθῆ ἢ γνώση καὶ ἢ σοφία

αίωνων. Είναι ένα πολύ χρήσιμο έργο», όπως έγραφε ο *Μιχαήλ Στασινόπουλος*: «πολύτιμο έργο, αξιόλογη πνευματική προσφορά».

Ο συγγραφέας στην νέα αυτή 8η έκδοση του έργου του παραλείπει προφανώς από σεμνότητα τις ανωτέρω κρίσεις, που διαβάζαμε στο εσώφυλλο της προηγούμενης έκδοσης. Για τον ίδιο λόγο παραλείπει να μνημονεύσει τις κολακευτικές επιστολές, που ξέρουμε ότι έχει λάβει από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο και την Γαλλίδα Άκαδημαϊκό Jacqueline de Romilly. Μένει όμως το ευγλωττο γεγονός της 8ης έκδοσης του βιβλίου του Λάμπη Μπάρακλη, γεγονός που κολακεύει τον ίδιο αλλά και τους συμπατριώτες και μαθητικούς του φίλους.

G. A. X.

Μάρω Καρδαμίτση - 'Αδάμη, Πρόνοια, ο πρώτος προσφυγικός συνοικισμός της 'Ελεύθερης 'Ελλάδας, έκδοση «'Απόπειρα» Ναύπλιο.

«Ναυπλιακό 'Ημερολόγιο 1997», 'Αφιέρωμα στον *W. Schaeffer*, έκδοση «'Απόπειρα» από τις Γραφ. Τέχνες «'Υψιλον» ('Αθήνα).

Είναι ευρύτερα γνωστή ή δυναμική συμβολή των νέων της «'Απόπειρας» στην πνευματική ζωή του Ναυπλίου και με την ομώνυμη περιοδική έκδοση («'Απόπειρα Λόγου και Τέχνης στο Ναύπλιο» και με τα ήμερολόγια και τις άλλες αυτοτελείς της εκδόσεις, αλλά και με την έκφραση γνώμης επί πολεοδομικών και άλλων θεμάτων της Ναυπλιακής Κοινωνίας.

'Η «'Απόπειρα», άστική, μη κερδοσκοπική εταιρεία, αυτοχαρακτηρίζεται, όπως και είναι «πρωτοβουλία κοινωνικού ενδιαφέροντος δημοτών Ναυπλίου», έδω και πλέον από δέκα χρόνια.

Ευχαρίστως παρουσιάζουμε τις δύο αυτές αξιόλογες εκδόσεις της «'Απόπειρας»: ή μία με τίτλο «*Πρόνοια*» σε μεγάλο σχήμα και σελίδες τριάντα τέσσαρες, και ή άλλη το *Ναυπλιακό ήμερολόγιο* τοίχου του έτους 1997. Και οι δύο αυτές εργασίες έχουν κοινή πνευματική μητέρα την καθηγήτρια του Ε. Μ. Πολυτεχνείου κ. *Μάρω Καρδαμίτση - 'Αδάμη*, ή οποία τις συνέταξε και επιμελήθηκε την έκδοσή τους καλαισθητικά, με αντιπροσωπευτικά δείγματα (άρχιτεκτονικά σχέδια και φωτογραφίες) δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων του Ναυπλίου, βενετσιάνικης, όθωμανικής, νεοελληνικής εποχής —ανάλογα με την πολυκύμαντη ιστορία της παλιάς τούτης πόλης.

«'Η Πρόνοια, ο πρώτος προσφυγικός συνοικισμός της έλεύθερης 'Ελλάδας» αναφέρεται στην ιστορία, την ρυμοτομία και άρχιτεκτονική του προαστείου «Πρόνοια» του Ναυπλίου, με πολλές πληροφορίες από παλιές ιστορικές πηγές και με παράθεση φωτογραφιών χαρακτηριστικών κτισμάτων της εποχής.

Τὸ δὲ «*Ναυπλιακὸ Ἡμερολόγιο 1998*» τῆς «Ἀπόπειρας» ἀφιερώνεται στὸν γνωστὸ ἀρχιτέκτονα καὶ πανεπιστημιακὸ διδάσκαλο W. Schäffer (†1994) ὁ ὁποῖος ἔκανε ἔργο ζωῆς τὴν μελέτη τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς Ἀκροναυπλίας, τῆς πολεοδομίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὁποῖο ὅμως ἔργο κατὰ μέγα μέρος παραμένει ἀνέκδοτο στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν.

Στὸ ἡμερολόγιο τοῦτο τῆς «Ἀπόπειρας» δημοσιεύονται σχέδια ἀντιπροσωπευτικῶν κτιρίων τοῦ Ναυπλίου, ὅπως τὰ ἀποτύπωσε, κατὰ τὴν νεανικὴ του ἡλικία, «μὲ ἐπιμονή, γνώση καὶ εὐαισθησία» ὁ πολὺς Schäffer καὶ ὅπως τὰ ἐπιμελήθηκε καὶ τὰ παρουσιάζει ἡ μελετήτρια τοῦ ἔργου του κ. Μάρω Καρδαμίτση - Ἀδάμη, γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς διαλέξεις της στὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ναυπλίου.

Γ. Α. Χ.

Πάνου Λιαλιάτση, *Ἡ Αργολικὴ Λογοτεχνία, 1830-1993*, σχ. 0,16 x 0,24, Ἀθήνα 1994, σσ. 303.

Ἡ Αργολικὴ Λογοτεχνία ἀποδεικνύεται πλούσια σ' αὐτὰ τα 150 π. χρόνια τοῦ ἐλεύθερου βίου. Ο σ., σε μακρὰ εἰσαγωγή, ἀναπτύσσει τὶς προϋποθέσεις δημιουργίας τῆς Λογοτεχνίας στο Νάυπλιο καὶ στο Ἄργος, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς, τὸν αργολικὸ ρομαντισμὸ, τοὺς παλαιούς καὶ τοὺς σύγχρονους ποιητὲς καὶ πεζογράφους κ.ά. Ακολουθεῖ περίληψη στα Ἀγγλικά, βασικὴ βιβλιογραφία καὶ ευρετήριο ἀναλυτικὸ, που κατάρτισε ὁ φιλόλογος *Κώστας Κακαρικός*, Ὁ τόμος αὐτὸς εἶναι ἐκδοσὴ τῆς Κεντρικῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «ο Παλαμῆδης».

Γ. Α. Χ.

Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη, *Ἡ Σχολικὴ Βιβλιοθήκη το 19ο αἰώνα. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου (1833-1935)*, σχ. 0,16 x 0,24, Ἀθήνα 1995, σσ. 336.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ γνωστοῦ ἐρευνητῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν *Τριαντάφ. Ε. Σκλαβενίτη*, γιὰ τὴν τύχη τῆς βιβλιοθήκης τοῦ α' γυμνασίου Ναυπλίου εἶναι ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη. Ο σ. τὴν παρακολουθεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης καταρτίσεώς της μέχρι τὸ 1935. Ὡς γνωστὸ, ἡ βιβλιοθήκη αὐτὴ στεγάζεται σὲ ἰδιαίτερη πτέρυγα τῆς Δημόσιας Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης «ο Παλαμῆδης», ὅπου μεταφέρθηκε τὸ 1971 ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο Ναυπλίου, ὅπου «εφυλάσσετο» ὡς τότε. Ο σ. δίνει λεπτομερεῖς καταλόγους αὐτῶν τῶν βιβλίων, προσθήκες, συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις στὴν «Ἑλληνικὴ Βι-

βλιογραφία» (1800-1863) και ακόμη λεπτομερή ευρετήρια για τις θεματικές κατηγορίες της Βιβλιοθήκης, για την βιβλιοθήκη Αντωνίου Φαστέα, για τους τόπους έκδοσής των παρουσιαζομένων παλαιών βιβλίων, για τους τυπογράφους-εκδότες και για τα κύρια ονόματα. Η νέα αυτή έκδοση της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «ο Παλαμήδης» είναι πράγματι σπουδαία και πολύ χρηστική.

ΠΑΝΟΣ ΛΙΑΛΙΑΤΗΣ

Ἄδαμαντίου Π. Καζακοπούλου, Σκέψεις 1913-1948, Ἀθήναι 1998, Σχ. 0,14x0,20, σσ. 418.

Καὶ ὁ νέος αὐτὸς τόμος, μὲ τὸν αὐτὸ ὄπως καὶ ὁ προηγούμενος τίτλο: «Σκέψεις 1885-1905», ἔρχεται νὰ μᾶς γνωρίσῃ μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὴν σκέψῃ ἑνὸς παλικοῦ Ναυπλιώτη, τοῦ Ἄδαμαντίου Παναγιώτου Καζακόπουλου (1860-1952).

Ὁ Α.Π. Καζακόπουλος γεννήθηκε στὸ Ναύπλιον, ἐσπούδασε νομικὰ στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ὑπηρέτησε ὡς ἀντεισαγγελέας Πρωτοδικῶν καὶ Ἐφετῶν σὲ διάφορες πόλεις (Ζάκυνθος, Μεσολόγγι, Κεφαλληνία, Κέρκυρα, Πάτρα κ.ἄ.), ὅπου ἦταν ταυτόχρονα ἐνεργὸς κοινωνικὸς παράγων καὶ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ὅπως καθαρὰ φαίνεται στὰ πολυσέλιδα γραπτὰ καταλοιοῦντά του. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ζωὴ, τὴν δράση καὶ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ Α. Κ. Καζακόπουλου, θὰ εὔρη ὁ ἐνδιαφερόμενος στὸν πρῶτο τόμο τῶν «Σκέψεων» του (σσ. 9-15). Πολὺ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ αὐτοβιογραφικὲς του σελίδες στὸν παρόντα τόμο, μάρτυρες τοῦ ὄλου ἤθους καὶ τῆς σοβαρότητός του.

Ὁ Α. Π. Καζακόπουλος ἦταν βαθύτατα σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ἐξοῦσε τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ εὔρισκε διέξοδο, στὸ νὰ τὰ καταγράψῃ καὶ νὰ διατυπώσῃ ἐπ' αὐτῶν τὶς σκέψεις καὶ τὶς προτάσεις του.

Τὰ κείμενα αὐτὰ ἐφύλαξε, χρόνια τώρα, μὲ σεβασμὸ καὶ γνώση καὶ εὐαισθησία, ἡ κόρη του κ. Πηνελόπη Ἡλία Κόνδη, ἡ ὁποία καὶ προλογίζει τὸν δεύτερο τοῦτο τόμο μὲ τὶς σκέψεις τοῦ σπουδαίου πατέρα της Α. Π. Καζακόπουλου. Εὐτύχησε ἀκόμη ἡ κ. Κόνδη νὰ ἔχῃ ἐπιμελητὴ τοῦ τόμου σὲ ὅλα τὰ στάδια προετοιμασίας καὶ ἐκδόσεως τὸν ἱστορικὸ κ. Παναγιώτη Μιχαηλάρη, «ὁ ὁποῖος», κατὰ τὸν πρόλογο τῆς κ. Κόνδη, «μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν καὶ τὴν ἐπιμελημένην ἐργασίαν του, ἔθεσε εἰς συστηματικὴν τάξιν τὰ σκόρπια φύλλα ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀποτυπωμένα αἱ σκέψεις τοῦ Ἄδ. Καζακοπούλου (ἴσως διὰ νὰ δημοσιευθοῦν τότε), τὰ ἐταξινόμησε, τὰ ἀξιολόγησε, προέταξε περιλήψεις καὶ τὰ ἐφρόντισε τυπογραφικῶς» καὶ μάλιστα σὲ ἐπιμελέστατη ἐκδοση ἀπὸ τὸν γνωστὸ τυπογράφου κ. Χρήστο Μανουσαρίδη (Τυπογραφεῖο «Μανούτιος»).

Και άξιζε αυτός ο κόπος, διότι ο άντεισαγγελέας 'Αδ. Π. Καζακόπουλος έζησε τὰ γεγονότα του πρώτου (1914-1918) και του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1945), στα όποια, ως αυτόπτης μάρτυρας αλλά και ως λόγιος και πατριώτης, αναφέρεται με χαρακτηριστική άμεσότητα περιγραφής, με σκέψη ρωμαλέα και καθαρή. Αναφέρεται ακόμη στον διχασμό 'Ελευθερίου Βενιζέλου (1864-1936) και Κωνσταντίνου Α', βασιλέως της Νεώτερης 'Ελλάδος (1868-1923), στον αποκλεισμό της 'Αθήνας (Νοέμβριος 1916), από τους συμμάχους της «'Αντάντ», στα πολιτικά πάθη, σε έθνικά και κοινωνικά θέματα, στην κατάληψη της Κέρκυρας επί δίμηνον από τους 'Ιταλούς (1923), μέχρι και την μετακατοχική περίοδο, άφου τó τελευταίο κείμενό του μνημονεύει, γεγονότα του 1947, τὰ όποια γεγονότα καλό είναι να θυμούνται οί παλαιοί και να μαθαίνουν οί νέοι.

Και έδω είναι ή αξία του βιβλίου, ότι συμβάλλεται στην διατήρηση της ιστορικής μνήμης και είναι ακόμη αντιπροσωπευτικό δείγμα μιας έποχης, γραμμένο από έγκυρο πνευματικό άνδρα με την καθαρή γλώσσα της έποχης, τó δλο style ζωής, της προσωπικής και της δικαστικής ιδιότητας του συγγραφέα.

Τό βιβλίο αυτό έχει και μια μεγάλη ήθικη διάσταση, που τιμά πολύ την κ. Πηνελόπη 'Ηλία Κόνδη, ότι δηλαδή ξέρεi να θυμάται και να τιμά τον σεβαστό της πατέρα 'Αδαμ. Π. Καζακόπουλο.

Γ.Α.Χ.

Γεώργιος Αθ. Χώρας, Μουσική παιδεία και ζωή στο Ναύπλιο (18ος - 20ός αιώνας), Ναύπλιο, έκδ. Δήμου Ναυπλιέων 1994, σσ. 143.

Είναι διαρκής η ανάγκη στον άνθρωπο να γνωρίσει βαθύτερα τον τόπο του, να ανακαλύψει τα ίχνη του παρελθόντος και με μάτια καθαρότερα να μπορέσει να αντικρύσει το μέλλον. Τα ίχνη αυτά είναι πολύ πυκνά στον ελλαδικό χώρο, αποτέλεσμα μιας πλούσιας και πολυεπίπεδης δραστηριοποίησης.

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται έντονο το ενδιαφέρον για την τοπική ιστοριογραφία. Η προώθηση και ενθάρρυνση της έρευνας και μελέτης της Τοπικής Ιστορίας, εγγεγραμμένης πάντα στα πλαίσια της Εθνικής Ιστορίας, συμβάλλει στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, καλλιεργεί την ιστορική συνείδηση κυρίως της νέας γενιάς και οδηγεί στην αυτογνωσία. Προς την κατεύθυνση αυτή έχει δείξει και δείχνει το ανάλογο βάρος η Τοπική Αυτοδιοίκηση, η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, αλλά και άλλοι φορείς. Παράλληλα η διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων ανανεώνει και αναθερμαίνει το σχετικό ενδιαφέρον προωθώντας τις τοπικές

σπουδές. Η συγκέντρωση των μικρών και πολύμορφων ψηφιδών οδηγεί στη σύνθεση του ψηφιδωτού. Κι όταν μάλιστα αυτό το ψηφιδωτό είναι η ιστορία της πρώτης πρωτεύουσας της Ελλάδας, που τόσο σημαντικό ρόλο έχει δραματίσει ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια του νεοελληνικού βίου, το ενδιαφέρον γίνεται εντονότερο.

Με αυτές τις σκέψεις ξεκινάμε να παρουσιάσουμε το βιβλίο του κ. Γεωργίου Χώρα, που εξέδωσε ο Δήμος Ναυπλιέων το 1994 και προλογίζει ο τότε δήμαρχος κ. Γεώργιος Τσούρνος. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση λοιπόν για άλλη μια φορά στηρίζει έμπρακτα αυτές τις ευγενείς πρωτοβουλίες. Αφορμή για τη συγγραφή του βιβλίου είναι η Ναυπλιακή Χορωδία και η ευρύτερη 60χρονη μουσική δραστηριότητα του Βασίλη Χαραμή, ιδρυτή του Ωδείου Ναυπλίου (1936) και μέλους της ευρύτερης μουσικής οικογένειας της πόλης, η οποία έχει αναδείξει πολλά ονόματα που υπηρετούν το χώρο με ξεχωριστή συνέπεια. Βασίλης Χαραμής, Κώστας Νόνης, Μανώλης Χιώτης, Στέλλα Κωστούρου είναι μερικά πρόσωπα αυτής της οικογένειας που αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο της πολιτισμικής ιστορίας της πόλης. Η αναγνώριση της αναμφισβήτητης προσφοράς τους ήταν επιβεβλημένη αποτελώντας μια παρακαταθήκη για τις μελλοντικές γενιές.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Μολονότι η ιστορία της πόλης του Ναυπλίου έχει εκάστοτε απασχολήσει το ενδιαφέρον των ερευνητών, το θέμα της μουσικής παιδείας δεν είχε γίνει ως τώρα αντικείμενο ειδικής μελέτης. Ο σ. εγγράφει το θέμα αυτό μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της πολιτισμικής ιστορίας της πόλης και για την τεκμηρίωσή του αξιοποιεί όλες τις διαθέσιμες πηγές: το Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Ναυπλιέων, που απόκειται στα Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Αργολίδας, τον τοπικό τύπο, αρχεία ναών και ιδιωτών και φυσικά πολλά βοηθήματα. Η μελέτη συμπληρώνεται από πλουσιότατο φωτογραφικό υλικό που διασώζει ανεπανάληπτες μνήμες από το ιστορικό παρελθόν αυτής της πόλης, ενώ στο τέλος παρατίθενται ονομαστικοί κατάλογοι μουσικών και χορωδών του Ναυπλίου, σημερινών και παλαιότερων ετών. Στα πλεονεκτήματα του βιβλίου ανήκει επίσης και η άριστη επιμέλεια. Η όλη έκδοση είναι πολύ φροντισμένη, καμωμένη με μεράκι και αγάπη για το χθες και το σήμερα αυτής της πόλης.

Η διάρθρωση της μονογραφίας ακολουθεί χρονολογική σειρά. Ο σ. εντοπίζει τα πρώτα μουσικά ακούσματα των κατοίκων από τα χρόνια της τουρκοκρατίας ακόμη προχωρώντας στα νεότερα χρόνια της ιστορικής διαδρομής της πόλης. Μιας πόλης που δοκίμασε την ξενοκρατία για έξι περίπου αιώνες (1212-1822): φραγκοκρατία, βενετοκρατία, τουρκοκρατία, β' βενετοκρατία, β' τουρκοκρατία. Η συνεχής αυτή παρουσία των ξένων επηρέασε την πολιτισμική και κοινωνική ζωή της πόλης. Αυτές οι επιρροές άλλωστε φαίνονται και σήμερα, ιδιαίτερα μέσα από την αρχιτεκτονική, και

συντελούν στην ιδιόμορφη φυσιογνωμία της πόλης, σ' αυτό το μοναδικό χρώμα και ύφος τ' Αναπλιού.

Η μελέτη εστιάζεται στα χρόνια του ελεύθερου βίου της πόλης, ενώ το μεγαλύτερο μέρος αναφέρεται στον 20ό αιώνα, κατά τον οποίο παρουσιάζεται έντονη μουσική δραστηριότητα. Ο σ. με το γνωστό γλαφυρό του ύφος φωτίζει πολλές άγνωστες έως ελάχιστα γνωστές πτυχές της μουσικής παιδείας της πόλης. Στην αφήγηση γίνονται πολλά «ανοίγματα», χάρη στα οποία δίνονται πολλές πληροφορίες για τη ζωή της πόλης, περιγράφονται χαρακτηριστικά στιγμιότυπα, αναδεικνύονται ξεχασμένες αλλά και άγνωστες ακόμη προσωπικότητες. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου αναβιώνουν φορείς και πρόσωπα, που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της μουσικής παιδείας στο Ναύπλιο: το μάθημα της μουσικής στα σχολεία, οι περιοδεύοντες ωδικοί θίασοι, τα *cafés chantants*, η Στρατιωτική Μπάντα της Φρουράς, η Φιλαρμονική Εταιρεία (1894), η Γαλλική Σχολή των Ουρσουλινών μοναχών (1916), ο Όμιλος Φιλομούσων Ναυπλίου (1923), η Μουσική Εταιρεία (1932), η Φιλαρμονική του Δήμου και πολλά άλλα, φθάνοντας στην παρουσίαση της σύγχρονης μουσικής ζωής, η οποία συνεχίζει την παράδοση που προηγήθηκε και χάραξε το δρόμο στη νέα γενιά των μουσικών της πόλης.

Μεγάλο μέρος του βιβλίου (σ. 95-128) αφιερώνεται, όπως προαναφέρθηκε, στη μουσική προσφορά του *Βασιλείου Χαραμή* και των συνεργατών του, μια προσφορά συνεχής, συνεπής και αδιάκοπη, που απολαμβάνει τη δίκαιη πανελλήνια αναγνώριση. Μια προσφορά πολυεπίπεδη: Φιλαρμονική του Δήμου Ναυπλιέων, Ωδείο Ναυπλίου, Ναυπλιακή Χορωδία. Η Ν.Χ. είναι συγχρόνως και η Εκκλησιαστική Χορωδία του ναού της Παναγίας, αποτελώντας σημαντική συμβολή στην εκκλησιαστική και λατρευτική ζωή του τόπου και δημιουργώντας ξεχωριστή ατμόσφαιρα στο εκκλησίασμα.

Η όλη μέχρι σήμερα δραστηριότητα του *Βασιλείου Χαραμή* συνέβαλε αναμφισβήτητα στην ψυχική και πνευματική καλλιέργεια των κατοίκων, που άλλωστε είναι και ο απώτερος στόχος της μουσικής παιδείας. «*Η Μουσική δεν χρησιμεύει απλώς να ευχαριστεί την ακοή, αλλά έχει έναν υψηλότερο και ευγενέστερο σκοπό, να επιδρά στο πνεύμα, στην ψυχή και την καρδιά μας, βαθύτερα από κάθε άλλη ωραία τέχνη. [...] Για να επιτευχθούν ικανοποιητικά αποτελέσματα σε κάθε είδους μόρφωση και συνεπώς στη μουσική μόρφωση, πρέπει να δοθή μεγάλη προσοχή και φροντίδα από τους επιθυμούντας να εισαχθούν στην μουσική οικογένεια*». Με αυτά τα λόγια περιγράφεται η μουσική μόρφωση στο πρόγραμμα εορτασμού της 28ης Οκτωβρίου 1949 από το Ωδείο Ναυπλίου (σ. 124).

Αυτό το πνεύμα υπηρέτησε και υπηρετεί για πάνω από μισό αιώνα το εκλεκτό τέκνο τ' Αναπλιού, ο Βασίλειος Χαραμής, προσφέροντας ανεκτίμη-

τες υπηρεσίες στους κατοίκους, συμβάλλοντας στην πνευματική και ψυχική καλλιέργεια και βελτιώνοντας την αισθητική τους κατάρτιση.

ANNITA ΚΟΡΔΑΤΖΗ - ΠΡΑΣΣΑ

Δρ. Ιστορίας

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ 1998 ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ, έκδοση τής ίδιας από τὸ τυπογραφεῖο τής Ἀσπροβάλας «Μέλισσα», σὲ σχῆμα ἐγκόλπιο 0,8x 0,12, σσ. 68.

Τέτοια ἡμερολογιάκια ἐκδίδονται κατὰ ἀμέτρητες χιλιάδες ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς καὶ μὴ ὀργανισμούς, συλλόγους καὶ ὀργανώσεις. Σημασία ἔχει ὅτι τὸ δικό μας ἡμερολόγιο εἶναι πολὺ καλλιτεχνικὸ καὶ ἀπηχεῖ τὴν πνευματικὴν μέριμνα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀργολίδος, γι' αὐτὸ καὶ μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση τὸ παρουσιάζουμε. Δηλαδή ὡς ἓνα ἀξιόλογο πνευματικὸ προϊόν τοῦ τόπου, δεδομένου ὅτι τὰ «Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα» θὰ πρέπει νὰ καταγράφουν τὴν πνευματικὴν ζωὴ τοῦ τόπου.

Τὸ παρουσιάζουμε καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενό του: εἶναι «ἀφιερωμένο στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ οἰκογένεια», γιὰ τὴν ὁποία ὁ *Μητροπολίτης Ἀργολίδος Ἰάκωβος* εὐχεται «κατὰ τὸ νέο ἔτος 1998 *ὕγεια, εἰρηνικὴ ζωὴ καὶ κάθε εὐλογία, ὥστε ν' ἀναδεικνύεται πράγματι "κατ' οἶκον ἐκκλησία"*». Ὁ ἴδιος συνιστᾷ, γιὰ τὴν συνοχὴ τοῦ αἰωνόβιου τούτου θεσμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ εὐστάθεια ἀπειλεῖται ἀπὸ πολλὰς ἀρνητικὰς δυνάμεις, νὰ θελήσουν «*τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, πατέρας, μητέρα, παιδιά, νὰ θυσιάσουν τοὺς ἐγωϊσμούς τους στὸ βωμὸ τῆς ἀγάπης...*».

Σημασία ἀκόμη ἔχουν τὰ μηνύματα, ποὺ παίρνει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὸ κομψὸ αὐτὸ τεῦχος τοῦ ἡμερολογίου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀργολίδος, ποὺ εὐκόλα φυλάσσεται καὶ σὰν φυλαχτὸ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ξέρουν νὰ ἐκτιμῶν τὶς ὠραιότατα ἐκτυπωμένες, σὲ τετραχρωμίες, εἰκόνες καὶ φωτογραφίες, ὅπως ἐκείνη ποὺ προτάσσεται μὲ τὴν τριπρόσωπη παράσταση τῶν προπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἄννας καὶ στὴν μέση ἡ Παναγία Κόρη καὶ ἐκείνης, ποὺ ἐπιτάσσεται μὲ τὸν γνωστὸ πίνακα τοῦ Νικολάου Γκύζη: «Τὰ πρῶτα βήματα» τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, ἀνάμεσα στὴν γιαγιά του καὶ τὴν μεγαλύτερη ἀδελφή του. Πραγματικὰ «ἠδὺ τὸ ὄραν». «Θέαμα τερπνὸν μᾶλλον ἢ ὀψώνιον» θὰ ἔλεγε ὁ Παπαδιαμάντης.

Ἴδου μερικὰ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ ἡμερολογίου, τυπωμένα μὲ ὠραία τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ κανονικὸ διάστημα σὲ σελίδες μὲ πλαίσιο, διανθισμένες μὲ εἰκόνες, φυλλάματα, καὶ τριαντάφυλλα, μὲ προσωπογραφίες μητέρων, γιαγιάδων καὶ ἐγγονῶν, ὅλα αὐτὰ μέσα σὲ καλλιτεχνικὰ περιγράμματα καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ στοιχεῖα μὲ πολὺ ἐπιτυχημένο συνδυασμὸ χρωμάτων καὶ εὐστοχὴ τοποθέτηση τῶν εἰκόνων μέσα στὸ κείμενο τῶν σελίδων.

«*Κατ' οίκον ἐκκλησία*» εἶναι ὁ τίτλος τοῦ δισέλιδου μὲ ἔγκυρες γνώμες γιὰ τὴν οἰκογένεια. Στὴν συνέχεια διαβάζουμε: «*Σοφὲς συμβουλὲς Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας*», μετὰ γιὰ τὸν «*στολισμὸ τῶν γυναικῶν*», γιὰ «*ἓνα εὐλογημένο ζευγάρι*», ἓνα ποίημα γιὰ τὸν πατέρα, ἓνα μεγάλο κατεβατὸ σὲ πεζὸ λόγο πάλι γιὰ τὸν πατέρα καὶ «*ἐγκώμιο γιὰ τὴν μάνα*» καὶ ἀκόμη συμβουλὲς περὶ αὐτῶν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη» μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ἐπίτιτλο «*Λίθοι πολῦτοι ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή*».

«*Τὸ παράδειγμα τῶν γονέων*», «*ἓνα παιδί παρακαλεῖ*», «*Διαπιστώσεις*», «*Μακάριο σίτι*», εἶναι σελίδες μὲ ἐκφραστικὲς φωτογραφίες παιδιῶν καὶ γονιῶν, ποὺ προβληματίζουν καὶ διδάσκουν, ὅποιον θελήσῃ νὰ τὶς διαβάσῃ, ἀλλὰ καὶ παράλληλα χαρίζουν μιὰ αἰσιοδοξία καὶ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση, γιατί ὁ καθένας ἔχει βιώματα τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, τῶν χρόνων τῆς ἀθώοτητας καὶ τῆς εὐτυχίας, ποὺ εἶναι ἀπλή.

Γ. Α. ΧΩΡΑΣ

«*ΕΛΛΕΒΟΡΟΣ*», τεῦχος 11 (1994), Πρῶτο ἀφιέρωμα στὸ Ἴαργος, σχῆμα 0,17x0,22, σσ. 207.

Ἡ σύγχρονη πνευματικὴ κίνηση στὸ γειτονικὸ μας Ἴαργος πλουτίζεται κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ τὸν συγγραφικὸ καὶ ἐκδοτικὸ ἐνθουσιασμὸ τῶν τοπικῶν ἐκεῖ λογίων Λεφτέρη Μπαρδάκου καὶ Γιάννη Ρηγόπουλου καὶ τῶν συνεργατῶν τους. Καρπὸς τῶν σεβαστῶν προσπαθειῶν τους, εἶναι, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἐκδοσὴ τῶν περιοδικῶν «*Ἑλλέβορος*» καὶ «*Ἀναγέννηση*», μὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα θέματα ἱστορικά, λογοτεχνικά ἀλλὰ καὶ ἐκπαιδευτικά, οἰκονομικά, κοινωνικά τῆς σύγχρονης ζωῆς στὸ Ἴαργος καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ του.

Σταθμὸς τῆς ὄλης αὐτῆς ἐπαινετῆς προσπάθειας εἶναι «τὸ πρῶτο», ὅπως χαρακτηρίζεται ἀφιέρωμα στὸ Ἴαργος» τοῦ ἐντέκατου τεύχους τοῦ «Ἑλλέβορος» «*περιοδικοῦ γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες, ποὺ βγαίνει στὸ Ἴαργος*» μὲ διευθυντὲς τῆς ἐκδοσῆς τὸν Λ. Μπαρδάκο καὶ τὸν Γιάννη Ρηγόπουλο. Ἐπιμελητῆς τοῦ παρόντος τόμου εἶναι ὁ Κώστας Δανούσης, γνωστὸς ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του καὶ τὴν συνεργασία του καὶ μὲ τοὺς ἀντίστοιχους ἱστοριοφιλολογικοὺς κύκλους τοῦ Ναυπλίου, τῆς Τήνου καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ καλοτυπωμένος αὐτὸς τόμος τοῦ ἐκδότη Γιάννη Ρηγόπουλου περιλαμβάνει συνολικά εἰκοσιεπτὰ ἐργασίες, ἀναφερόμενες στὴν μακρὰ ἱστορία τῆς χιλιόχρονης πόλης τοῦ Ἴαργους, μὲ εἰδικότερες ἀναφορὲς στὴν κλασσικὴ του ἱστορία καὶ λογοτεχνία, τὴν τοπικὴ ναοδομία καὶ ἁγιολογία, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὶς ἐντυπώσεις περιηγητῶν γιὰ τὸ παλαιὸ Ἴαργος κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ πολιτικὴ ζωὴ. Ὁ τόμος

διανοίγεται με ωραία γραφικά σχέδια, ανατυπώσεις έργων τέχνης και με γκραβοῦρες-φωτογραφίες για πρόσωπα και πράγματα, για ἀρχαιολογικά εὐρήματα και τοποθεσίες τοῦ Ἴαργου τῆς κλασσικῆς, τῆς μεσαιωνικῆς και νεώτερης ἱστορίας του.

Εὐχαριστοῦμε πολὺ τοὺς συγγραφεῖς και ἐκδότες τοῦ παρόντος τόμου γιὰ τὸ Ἴαργος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἱστορία συμβαδίζει συχνὰ με ἐκείνη τοῦ Ναυπλίου και δὲν χωρίζει τις δύο αὐτὲς ἱστορικὲς πόλεις ἀπόσταση, παρὰ μόνον δώδεκα χιλιόμετρα. Ἐνῶ ἡ πνευματικὴ συγγένεια και τὰ κοινὰ ἐνδιαφέροντα ἐκμηδενίζουν τις ἀποστάσεις και ὁδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους σὲ κατανόηση και συνεργασία.

Γ. Α. Χ.

Δῆμου Ἰσκληπιείου, «Ἡ ἐλιά, τὸ λάδι», Πρακτικὰ συνεδρίου 23-25 Μαΐου 1997, ἔκδοση τοῦ Δῆμου Ἰσκληπιείου, 1998, σχῆμα 0,17 x 0,24, σσ. 110.

Ἵπως ἐξηγεῖται στὸν πρόλογο τοῦ δημάρχου Ἰσκληπιείου (Λυγουριοῦ) κ. Κώστα Καψάλη ἡ ἔκδοση τοῦ καλαισθητικοῦ τούτου τόμου «ἔρχεται νὰ συμβάλῃ στὴ σωστὴ ἐνημέρωση ὄλων τῶν ἐλαιοπαραγωγῶν τῆς περιοχῆς μας, σὲ μιὰ δύσκολη ἐποχῆ, ποὺ ἀπαιτεῖ προσαρμογὴ στὰ νέα δεδομένα». Πράγματι στὸν τόμο αὐτὸ περιλαμβάνονται οἱ πολὺ χρήσιμες εἰσηγήσεις, οἱ συζητήσεις και παρεμβάσεις εἰδικῶν ἐπιστημόνων και ἀκροατῶν, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ τριήμερο συνέδριο, ποὺ ὀνομάστηκε «γιορτὴ τοῦ λαδιοῦ» (23-25 Μαΐου 1997), και ἀναφέρονται στὴν καλλιέργεια τῆς ἐλιάς με σύγχρονους ἐπιστημονικοὺς τρόπους, στὴν ἀντιμετώπιση τῶν σχετικῶν ἀσθενειῶν τοῦ ἐλαιοκάρπου, στὴν ἐπεξεργασία, τὴν τυποποίηση, τὴν ἐμπορία τοῦ λαδιοῦ, στὴν σωστὴ συντήρηση και τὴν συμβολὴ του στὴν ὑγιεινὴ διατροφή ὄλων μας.

Τὸ συνέδριο αὐτὸ ἔγινε, με πρωτοβουλία τοῦ Δῆμου Ἰσκληπιείου, στὸ Πνευματικὸ Κέντρο Λυγουριοῦ, στὴν περιοχή τοῦ ὁποῖου καλλιεργοῦνται 400.000 περίπου ἐλαιόδενδρα και παράγονται κάθε χρόνο, κατὰ μέσο ὄρο, 800-1.000 τόνοι λαδιοῦ. Ὁ ἐκ τῶν συνεργατῶν μάλιστα τοῦ παρόντος τόμου και ἐκ τῶν συνδιοργανωτῶν τοῦ συνεδρίου, καλὸς συμπατριώτης γεωπόνος κ. Τάσος Ἰγγελου Ξυπολιάς, ἀναπληρωτῆς διευθυντῆς τῆς Ἰνωσης Ἰαροτικῶν Συνεταιρισμῶν Ἰαρολίδας (Ε.Α.Σ.Α.), παραθέτει σὲ ἐκτεταμένο ἄρθρο του πολλὲς πληροφορίες και στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐλαιοπαραγωγή τῆς περιοχῆς και τὴν ἱστορία τῆς καλλιέργειας τῆς ἐλιάς ποὺ δικαίως μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ἦταν ἀπὸ παλιὰ «σύμβολο εἰρήνης και φιλίας μεταξὺ τῶν λαῶν, ἀλλὰ ἦταν ἀκόμη ὁ κλάδος ἐλαίας (ὁ κότινος) στολισμὸς και τιμητικὴ διάκριση γιὰ τοὺς νικητὲς τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἰαγῶνων.

Χαιρόμαστε πολύ, γιατί πρὸς τὴν αὐτὴ κατεύθυνση τῆς συναίνεσης καὶ τῆς συνεργασίας στοχεύει καὶ τὸ συνέδριο τοῦτο, στὸ ὁποῖο ἀξιέπαινα συνεργάστηκαν, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Δήμου Ἀσκληπιείου, ὁ ἱστορικὸς ἐλαιουργικὸς συνεταιρισμὸς Λυγουριοῦ, πολλοὶ δημότες Λυγουριοῦ καὶ ἀκόμη ἡ Νομαρχιακὴ Αὐτοδιοίκηση Ἀργολίδας, Τράπεζες, Ὄργανισμοί, Συνεταιρισμοί, Ἐπιχειρηματίες καὶ ἄλλοι προοδευτικοὶ παράγοντες. Εὐχαριστοῦμε πολὺ τὸν Δήμο Ἀσκληπιείου, γιατί ἐδημοσίευσε τὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου ὥστε νὰ μείνουν καὶ νὰ εἶναι χρήσιμο ἀνάγνωσμα σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο καὶ φιλομαθῆ.

Γ. Α. Χ.

ΟΙ ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΕΧΝΗΣ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Ἡ «Αἴθουσα Τέχνης» λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1987 ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς κ. Μαρίας Γκούμα καὶ ἀποτελεῖ, μὲ τὸν καλλιτεχνικὸ ἐνθουσιασμό που την διακρίνει μὴ ἀκόμη ἐστία τῶν Μουσῶν στὸ παραδοσιακὸ κέντρο τῆς παλαιᾶς πόλης τοῦ Ναυπλίου, καλύπτοντας ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς Τέχνης: Ζωγραφικὴ, Γλυπτικὴ, Χαρακτικὴ, Φωτογραφία, Ἀρχιτεκτονικὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ μουσικὴ, ὁμιλίες, σεμινάρια καὶ ἀνάλογα ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα.

Μουσικὴ ἐκδήλωση στὴν «Αἴθουσα Τέχνης» τῆς Μαρίας Γκούμα στὸ Ναύπλιο.

Ύπό τίς δραστηριότητες τής «Αΐθουσας Τέχνης» στό Ναύπλιο.

Μερική άποψις τής «Αΐθουσας Τέχνης» στό Ναύπλιο (Βασιλέωσ ΄Αλεξάνδρου, 5)

ΧΑΡΙΣ ΤΣΕΚΟΥΡΑ

Η *Χάρις Τσεκούρα* ζει και εργάζεται στο Ναύπλιο. Είναι μέλος του ΕΕΤΕ (Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος). Σπούδασε αρχιτεκτονικό σχέδιο στην πρότυπο σχολή Αθηνών. Συνεργάστηκε με την ΕΤ2 το 1989, το ραδιόφωνο, τον τοπικό τύπο και το Υπουργείο Γεωργίας. Συνεργάστηκε με τη *Μαρίζα Κωχ*, κατασκευάζοντας τα σκηνικά και τα

Ζωγραφικοί πίνακες της *Χάρις Τσεκούρα*

κοστούμια για την μουσική παράσταση «*Η Γοργόνα ταξιδεύει το μικρό Αλέξανδρο*» και εικονογράφησε το ομώνυμο βιβλίο για παιδιά από τις εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ. Εικονογραφεί βιβλία και σκιτσάρει για καθημερινή Αθηναϊκή εφημερίδα. Η δουλειά της Χ. Τσεκούρα έχει εκτεθεί στην Ελλάδα και το Εξωτερικό. Εκτός από τη ζωγραφική, ασχολείται με την γλυπτική και το ψηφιδωτό.

Καλλιτεχνικές συνθέσεις της Χάρις Τσεκούρα

Μαρίας Ρετάλη, Ναύπλιο, παστέλ 50 x 60

ΜΑΡΙΑ ΡΕΤΑΛΗ

Ἡ *Μαρία Ρετάλη* γεννήθηκε στὸ Ναύπλιον καὶ μαθήτευσε ἀπὸ μικρῆ στὸ ζωγράφο Κ. Κατσιγιαννη, μετὰ στὴ Χαρὰ-Βιέννα Μ. Καλούδη (Πειραιᾶς 1968) καὶ μετὰ στὴ Σχολὴ Διακοσμητῶν «Ὁμηρος» μὲ τοὺς Ἀπέργη - Δεκουλάκο - Κατσουράκη καὶ στὴ Σχολὴ Βελουδάκη [σταμπωτό, μπατίκ, χαλκός (1974)]. Σταθμὸ στὴν καλλιτεχνικὴ τῆς κατάρτιση ἀποτελεῖ ἡ δεκαπεντάχρονη συνεργασία τῆς μὲ τὸ ζωγράφο Μπότη Θαλασσινό. Ἡ *Μαρία Ρετάλη* ἔχει συμμετοχὴ σὲ δεκαεννέα ὁμαδικὲς ἐκθέσεις στὴν Ἑλλάδα καὶ μία στὸ Κίελο - Γερμανίας καὶ ἔχει ἀκόμη κάνει τρεῖς ἀτομικὲς ἐκθέσεις, στὶς ὁποῖες ἐπαινέθηκε ἡ κλασσικὴ μορφή τῆς ζωγραφικῆς τῆς, ὁ χρωματικὸς αὐθορμητισμὸς τοῦ ταλέντου τῆς μὲ τὸ οὐράνιο καθαρὸ φῶς καὶ ἀκόμη τὴν ρομαντικὴ τάση, ποὺ χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τῆς.

Αντώνη Νόνη, Η Παναγίτσα στο Ναύπλιο

ΑΝΤΩΝΗΣ ΝΟΝΗΣ

Ο *Αντώνης Νόνης* γεννήθηκε στο Ναύπλιο. Μετά τις γυμνασιακές του σπουδές εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου επί πενταετία έκανε ελεύθερες σπουδές σχεδίου και προσωπογραφίας κοντά στους αιώνηστους *Σαραφιανό* και *Βλαχόπουλο*. Συγχρόνως εργάζεται σε Εταιρεία Γραφικών Τεχνών και εφαρμοσμένης ζωγραφικής (εικονογραφήσεις βιβλίων). Την ίδια περίοδο μαθήτευσε κοντά στον διεθνή φήμη ζωγράφο και χαράκτη *Βάλια Σεμερτζίδα*. Η συνεργασία του με τον *Στέφανο Αλμαλιώτη*, ζωγράφο-αγιογράφο μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας, υπήρξε καθοριστική για το Νόνη.

Για πρώτη φορά εξέθεσε —σε ηλικία 15 ετών— στο Ναύπλιο τη δουλειά του και έκτοτε ακολούθησε σειρά εμφανίσεων σε ατομικές και ομαδικές εκθέσεις. Συμμετείχε σε τρεις Πανελλήνιες εκθέσεις του Ζαπείου Μεγάρου Αθηνών. Ασχολήθηκε με την προσωπογραφία και φιλοτέχνησε πλήθος έργων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι προσωπογραφίες των Αρχιεπισκόπων Αθηνών, Πειραιώς και Αργολίδος και προσωπογραφία του Αρχιεπισκόπου-Αντιβασιλέως Δαμασκηνού, για το Μουσείο της Βουλής των Ελλήνων.

Ο *Αντώνης Νόνης* συνδυάζει πολλές αρετές της κλασικής τεχντροπίας με το νεότερο χαρακτήρα μιας ομάδας φωτισμένων καλλιτεχνών. Διακρίθηκε επίσης στην αγιογραφία. Έργα του συναντούμε σε τοιχογραφίες Εκκλησιών και Μονών της Αργοναυπλίας και σε άλλα μέρη στην Ελλάδα και το Εξωτερικό. Ο *Αντώνης Νόνης* είναι μέλος του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος.

Ζωγραφικοί πίνακες του Γιάννη Μπόμπου, με τα στενά δρομάκια τ' Αναπλιού.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΟΜΠΟΣ

Ο Γιάννης Μπόμπος γεννήθηκε στην Πρόνοια του Ναυπλίου. Από μικρός ενδιαφέρθηκε για τις καλές τέχνες και ιδιαίτερα τη ζωγραφική. Μαθητής του γνωστού ζωγράφου Βασίλη Ζενετζή, ο Γιάννης Μπόμπος έχει λάβει μέρος σε πολλές ατομικές και ομαδικές εκθέσεις. Έργα του υπάρχουν σε ιδιωτικές συλλογές, σχεδόν παντού. Ο Γιάννης Μπόμπος ζει και εργάζεται στο παλιό Ναύπλιο, όπου διατηρεί δική του gallerie.

ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΤΟΜΩΝ

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Τόμος Ι (1992)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	5
Andrews Kevin, <i>Castles of the Morea: Nauplia</i>	7
Κώστα Δανούση, <i>Χάρτες του Ναυπλίου</i>	23
Μάρκου Φώσκολου, <i>Η Καθολική Εκκλησία Άργους - Ναυπλίου.</i>	31
Ελένης Μπαρδάκου, «Assises» και «Misti» σχετικά με το Άργος και το Ναύπλιο	49
Γεωργίου Αναγνωσταρά, <i>Πώς γινόταν το κτίσιμο με «πασσαλώ- σεις» στο Ναύπλιο</i>	57
William M. Frick, <i>Ταξιδιώτες και Φιλέλληνες του 19ου αιώνα στην πεδιάδα του Άργους</i>	61
Τερέζας Ρούβαλη, <i>Στα Βραχατέικα (ποίημα)</i>	86
Πάνου Λιαλιάτση, <i>Χρόνος και Νόστος</i>	87
Αντώνης Νόνης	100
Αντρέα Χατζηπολάκη, <i>Η παράδοση για τα σκαλιά του Παλα- μηδιού</i>	101
Κώστα Δανούση, <i>Έργα τέχνης στο νεκροταφείο του Ναυπλίου</i> . .	109
Λεφτέρη Μπαρδάκου, <i>Τα μάτια του φίκου (διήγημα).</i>	131
Γιάννη Ρηγόπουλου, <i>Τὰ πουλιά, Καλοκαιρινή καταγίδα (ποίημ.)</i>	135
Οδυσσέα Κουμαδωράκη, <i>Ένας έντιμος απατεώνας (διήγημα)</i>	137
Σταύρος Σχινάς, <i>Ένας λαϊκός καλλιτέχνης στην Αργολίδα</i>	144
Στέλλας Γαλανοπούλου, <i>Η τελευταία άνοιξη (διήγημα)</i>	146
Θεοδώρου Κωστούρου, <i>Ποιήματα</i>	149

Gabriel d'Annunzio, Η νεκρή πολιτεία (δράμα)	151
Σωτηρία Αλεξιάδη	218
Δ. Χ. Γεωργόπουλου, Το μνημείο του Δ. Υψηλάντη στο Ναύπλιο	220
Πάνου Λιαλιάτση, Βιβλιοκρισίες	240

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Τόμος II (1995)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου	5
Γεωργίου Χώρα, Οι ξένοι στο Ναύπλιον κατά την Παλιγγενεσίαν	7
William M. Frick, Πέντε κάστρα Σταυροφόρων στην Αργολίδα . .	33
Marino Sanudo Torsello, <i>Istoria di Regno di Romania</i>	51
Αννίτα Κορδατζή - Πρασά, Ο Εμμ. Αντωνιάδης, η εφημερίδα « <i>Ηώς</i> » και το Ναύπλιο 1830 - 1831	111
Τάκη Μαύρου, Το επεισόδιο του αεροδρομίου της Λάρνακος Κύπρου της 20.2.1978	133
Θόδωρου Θάνου, Τετράδιον στρατιωτικού βίου	139
Θεοδοσίου Κωστόuru, Καταδικαστική απόφασις εις θάνατον των <i>Χονδρογιανναίων</i>	159
Τάκη Μαύρου, Ζωγράφοι, χρυσικοί, κεντηστές και ξυλογλύπτες στα ύστερα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια	163
Roald Dahl, Κατίνα	227
Χρίστου Οικονομόπουλου, Ο θεοτρόμος μήνας Μάιος και το δράμα- νο του «Φουσκοδένδρη» στην Αργολιδοκορινθία	249
M. Bruzen La Martiniere, Ναύπλιον	255
Στέλλας Γαλανοπούλου, Η αμοιβή (διήγημα)	258
Οδυσσέα Κουμαδωράκη, Η κληρονομιά του θείου	261
Πάνου Λιαλιάτση, Τρία μικρά ποιήματα	270
Στρατή Λάμπρου, Κοντραπούντο (ποίημα)	271
Θεοδόση Κωστόuru, Ανάπλι (ποίημα)	272

Θεοδόση Κωστούρου, Ανάπλι - Μ. Πέμπτη '81 (ποίημα)	272
Θεοδόση Κωστούρου, Ημιτελής συμφωνία (ποίημα)	273
Τριάδας Καραγιώργη, Φεγγαράκι (ποίημα)	274
Μαρίας Μητροσύλη, Εκλόγιοι (ποίημα)	275
Μαρίας Μητροσύλη, Εννέα δέκατα (ποίημα)	275
Μαρίας Μητροσύλη, Το τέρμα του κόσμου (ποίημα)	276
Μαρίας Μητροσύλη, Εμείς οι ανώνυμοι (ποίηση)	276
Χάρις Τσεκούρα	278
Ρήγας Ρηγόπουλος	279
Γιάννης Μπόμπος	280
Γεωργία Καρακάλου	281

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΜΕ ΤΙΤΛΟ
«ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΙΙΙ (1998)»
ΚΑΙ ΜΕ ΘΕΜΑΤΑ ΝΑΥΠΛΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ, ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΣΕ ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΣΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΤΣΑΠΕΠΑ
ΜΥΚΑΛΗΣ 34, 104 35 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛΕΦ. - FAX: 34.63.161
Η ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΤΩΝ ΔΟΚΙΜΙΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ
ΠΑΝΟ ΛΙΑΛΙΑΤΣΗ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟ ΑΘ. ΧΩΡΑ
ΚΑΙ ΣΕ ΜΕΡΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

